عمل صالح

الموسوم به

شاهجهان نامه

تصنيف

محمد صالح كنبو لاهوري

به تصحيح و تنقيح

غلام يزداني

ناظم محكمهٔ آثار قديمه در رياست حيدر آباد دكن
و ماهر كتبات السنهٔ عربيه و فارسيه در سركار هند

جلد اول

باهتمام ايشياتک سوسائيٹي بنگال
در مطبع بپٹسٹ ميشن طبع شد

10 pr.

M.A.LIBRARY, A.M.U.
PE1530

CHECKED 2002

عمل صالح

جلد اول

فهرست مضامین

دیباچهٔ مصحح

عنوان ... صفحه

تمهید ... ۱

احوال مصنف ... ۲

تاریخ نگارش کتاب ... ۹

ماخذ ... ۱۰

طرز انشاء ... ۱۳

نسخ قلمي کتاب ... ۱۵

علامات و مخففات ... ۱۸

متن اصل نسخه

تمهید ... ۱

ولادت شاهجهان بادشاه غازي و موسوم شدن به سلطان خرم ... ۶

سلسلهٔ نسب ... ۱۰

عنوان صفحه
احوال نور الدين محمد جهانگير بادشاه ۱۱
ذكر جلال الدين محمد اكبر بادشاه غازي ۱۴
احوال نصير الدين محمد همايون بادشاه ۱۶
بيان ظهير الدين محمد بابر بادشاه غازي ۱۸
ذكر شاهزاده عمر شيخ ميرزا ۲۵
بيان سلطان ابو سعيد ميرزا ۲۵
احوال شاهزاده سلطان محمد ميرزا ۲۶
ذكر شاهزاده ميرزا ميران شاه ۲۷
احوال امير تيمور گورگان ۲۷
بيان تعليم شاهزاده خرم ۳۰
ارتحال اكبر بادشاه و ذكر سوانح كه در عرض آن ايام رو داد ... ۳۳
رو گردان شدن خسرو از اطاعت جهانگير بادشاه ۳۷
بيان عنايات جهانگير بادشاه در حق سلطان خرم و خواستگاري
نواب ممتاز الزماني بنت يمين الدوله آصف خان ... ۴۲
ذكر خواستگاري صبيهٔ مظفر حسين ميرزا بجهت شاه بلند اقبال
خرم... ... ... ۴۶
نهضت جهانگير بادشاه به صيدگاه باري و شمشير انداختن
بادشاهزاده خرم بر شير ۵۰
زفاف شاه بلند اقبال به نواب ممتاز الزماني ۵۴
نهضت جهانگير بادشاه با شاه بلند اقبال بصوب اجمير ۵۸
نهضت سلطان خرم به تسخير ولايت رانا امرسنگهه و روزي
شدن فتح ۶۷

عنوان صفحه

آغاز سال نهم از سنین جلوس جهانگیري و آذین یافتن انجمن نوروزي سلطان خرم در ولایت رانا ۷۹
ولادت جهان آرا بیگم المخاطب به بیگم صاحب ۸۰
تنگ شدن عرصهٔ پیکار بر رانا بمساعي بادشاهزاده خرم ۸۱
عفو طلبیدن رانا بوسیلهٔ شاه بلند اقبال و ذکر بعضی از مناسبات این مطلب ۸۴
معاودت شاه بلند اقبال از مهم رانا و دریافت ملازمت جهانگیر بادشاه در اجمیر ۹۰
ولادت بادشاهزاده محمد دارا شکوه ۹۲
ذکر پیدایش شاهزاده محمد شاه شجاع ۹۶
توجه شاه بلند اقبال به تسخیر دکن و یافتن خطاب شاهي ... ۹۸
جشن نوروزي سال دوازدهم جلوس جهانگیري و انتظام یافتن صبیهٔ شاهنواز خان به سلک ازدواج شاه بلند اقبال و اطاعت نمودن و پیشکش فرستادن دنیا داران دکن ۱۰۳
معاودت شاه بلند اقبال بعد از فتح دکن و یافتن خطاب شاهجهاني و نصب کرسي طلا بجنب سریر شاهنشهي برای جلوس آن بلند اقبال ۱۰۸
توجه موکب جهانگیري بصوب گجرات با شاه بلنداقبال شاهجهان بعد از فتح دکن ۱۱۳
فتح قلعه کانگره بتدبیر شاه بلند اقبال ۱۱۸
ولادت سلطان اورنگ زیب ۱۲۴

عنوان صفحه

وصول موکب سعادت بدار السلطنت فتحپور و انعقاد انجمن وزن مبارک شمسي از سال بیست و هشتم شاه بلند اقبال ۱۲۶
ارتحال والدهٔ ماجدهٔ شاه بلند اقبال ۱۲۷
توجه جهانگیر بادشاه با شاه بلند اقبال بسیر کشمیر و ولادت شاهزاده امید بخش ۱۲۹
رفتن شاه بلند اقبال بار دوم بآهنگ تسخیر دکن ۱۳۳
وصول موکب شاه بلند اقبال بکنار رودبار چنبل و آرایش پذیرفتن جشن وزن مبارک سال قمري سیمین و یافتن توفیق توبه از شراب مسکرات ۱۳۷
وسیله انگیختن عنبر در طلب عفو و پذیرفتن پیشکش کلي و تسلیم محال متعلقهٔ بادشاهي ۱۵۵
ولادت ثریا بانو بیگم ۱۶۰
رسیدن شاه بلند اقبال بعد از انصرام مهم دکن به مندو و فرستادن عرضداشت به جهانگیر بادشاه درباب تسخیر قندهار ... ۱۶۵
روانه شدن شاه بلند اقبال از برهانپور بارادهٔ ملازمت جهانگیر بادشاه و شورش مزاج حضرت خلافت مرتبت ازین وجه و منجر شدن آخر کار بمحاربه ۱۶۹
ولادت شاهزاده محمد مراد بخش در قلعهٔ رهتاس ۱۸۶
پناه آوردن مهابت خان بدرگاه گیتي پناه ۱۹۶
ارتحال جهانگیر بادشاه ۲۰۲
مقابلهٔ سلطان شهریار به بادشاهزاده داور بخش مشهور به بولاقي و غلبهٔ داور بخش ۲۰۹

عنوان صفحه

رسیدن بنارسي در مقام جنير و رسانيدن خبر رحلت حضرت
جنت مكاني ۲۱۳
ورود موكب شاهجهاني بسرحد ملک رانا و سرافرازي يافتن او از
آستانبوس درگاه والا ۲۱۹
ورود شاه بلند اقبال بظاهر دارالخلافۀ اكبر آباد و نزول در باغ دهره ... ۲۲۱
انعقاد انجمن جلوس حضرت شاهجهان بادشاه غازي در دارالخلافۀ
اكبر آباد ۲۲۳
حليۀ مبارک ۲۳۲
بيان مصارف اوقات ۲۴۱
بناء تاريخ شاهجهاني ۲۵۳
ذكر احكام و فرامين كه بعد از جلوس نفاذ يافت ۲۵۷
فهرست اسامي آن سعادتمندان كه در ركاب ظفر انتساب از مبادي
ايام فترت تا هنگام جلوس حاضر بودند ۲۶۳
تفصيل برخی از عنايات كه در عنفوان جلوس نسبت بامرای
حضور بظهور آمده ۲۶۵
بيان عزل و نصب بعضی از امرای عظام كه هنگام جلوس به
نگاهباني صوبجات اشتغال داشتند ۲۷۰
استسعاد يافتن شاهزادهای جوان بخت به ملازمت اشرف و كامگاري
پذيرفتن آصف خان در ركاب سعادت شاهزادگان ۲۷۵
جشن نوروز سال اول جلوس مبارک ۲۸۲
در آمد شهر رمضان المبارک سال اول جلوس و وضع خيرات بتازگي
درين ماه ۲۸۸

عنوان صفحه

انتقال شاهزاده لطف الله ۲۸۹
ترکتاز نذر محمد خان والي بلخ بحوالي کابل و معاودت نمودن به کمال نومیدي و ذکر احوال او و برادرش امام قلي خان والي توران ۲۹۲
اساس نهادن ایوان چهل ستون در صحن خاص و عام ۳۱۰
افتتاح مراسلت بدین درگاه از طرف سایر ملوک خصوص امام قلي خان ۳۱۳
نقل نامه به امام قلي خان والي توران ۳۱۵
توجه شهنشاه کشور کشا بصوب صیدگاه باري و تعین پذیرفتن امرای نامدار بر ججهار بندیله ۳۱۸
ذکر نزول اجلال به قصبهٔ گوالیار و تفرج قلعه نمودن و آزاد ساختن زندانیان و فیصل یافتن مهم ججهار سنگهه ۳۲۳
آغاز دویمین سال جلوس حضرت ظل سبحاني ۳۳۰
رسیدن بحري بیگ برسم رسالت از جانب شاه عباس ۳۳۳
شرح احوال خان جهان لودي و رو تافتن او از قبلهٔ اقبال ... ۳۴۴
نقل نامهٔ حضرت سلیمان مقامي به شاه صفي دارای ایران ... ۳۵۷
بیان محو آثار و رسوم بدعت که درمیان طوایف افغانان سرحد کابل شیوع یافته بود ۳۶۳
نهضت آنحضرت به نفس نفیس برای گوشمال نظام الملک و خانجهان بصوب دکن ۳۶۵
آغاز سال سوم از جلوس ۳۷۰

عنوان صفحه

اشتعال یافتن نائرهٔ شورش افاغنهٔ تیراه و بنگش به شرارت کمال الدین روهیله و انطفاء آن به سعی دولتخواهان آن صوبه ۳۷۷
تفویض سرداری کل بدستور اعظم آصف خان و روانه شدن او به بالا گهات در مرتبهٔ اول ۳۸۳
نومید شدن خانجهان و دریا خان و رفتن بسوی مالوه ۳۹۸
کشته شدن دریا خان بدست اولیای دولت ۴۰۱
فتح قلعهٔ دهارور ۴۰۹
بیان شدت قحط و غلا و طاعون و وبا ۴۱۷
آغاز چارمین سال از جلوس مبارک ۴۲۶
ذکر فتوحات که بحسن سعی قلیج خان در اله آباد روی نمود ... ۴۲۹
بیان کشایش قلعهٔ قندهار دکن ۴۳۶
رحلت نواب قدسی القاب ممتاز الزمانی به ریاض رضوان ... ۴۴۵
ارسال آصف خان به بالا گهات بار دوم ۴۵۹
خصوصیات احوال موکب اقبال که ببالا گهات ارسال یافت ... ۴۶۴
آغاز سال پنجم از جلوس میمنت مانوس ۴۷۵
معاودت موکب سعادت قرین فتح و نصرت از دکن بصوب اکبر آباد ۴۸۲
بیان فتح هوگلی بندر بحسن سعی بهادر کنبو مدار علیه قاسم خان ۴۹۳
کشایش پذیرفتن قلعهٔ کالنه ۵۰۵
خواستگاری صبیهٔ سلطان پرویز برای بادشاهزاده دارا شکوه و ارسال رسم معهودهٔ ساچق ۵۱۰
انتظام یافتن کریمهٔ بادشاهزاده پرویز در سلک ازدواج سلطان دارا شکوه ۵۲۲

عنوان	صفحه
ارسال نامه و رسول از درگاه گیتي پناه نزد نذر محمد خان والي بلخ در جواب معذرت نامه که مصحوب وقاص حاجي ایلچیي خود فرستاده	۵۳۵
انعقاد انجمن عقد ازدواج میان شاهزاده محمد شجاع و کریمهٔ سلسلهٔ صفیهٔ صفویه	۵۳۶
احوال پایان این سال خصوص رفع بدعتی چند که در کشمیر وقوع پذیرفته بود	۵۴۳
آغاز سال ششم از جلوس مبارک	۵۴۶
مرسول شدن خواجه قاسم مخاطب به صفدر خان بجانب ایران ...	۵۵۰
حمله آوردن ژنده پیل بر بادشاهزاده اورنگ زیب و ثبات قدم ورزیدن بادشاهزاده و برچهه زدن در پیشانيِ آن پرخاش گر ...	۵۵۴
بیان چگونگيِ فتح حصار دولت آباد به حسن سعيِ مهابت خان و دیگر اولیای دولت	۵۶۴
توجه بادشاهزاده شاه شجاع بسمت جنوبي بآهنگ تسخیر بلاد دکن	۶۱۴
انتصاب پذیرفتن رایات موکب منصور بصوب پنجاب	۶۲۲

بسم الله الرحمن الرحيم

ديباچهٔ مصحح

تمهيد

در زمانيکه بمحکمهٔ آثار قديمهٔ سرکار هند موظف تحقيق السنهٔ عربيه و فارسيه بودم - روزی اشارهٔ عالي جناب فضيلت مآب جان هيوبرت مارشل صاحب سي - آئي - اِ - ديرکتور جنرل محکمهٔ موصوفه بدين معني رفت - که اگر کتاب عمل صالح که کاملترين تاريخ عهد حضرت شاهجهان بادشاه غازي از تصنيف محمد صالح کنبو است بتصحيح و تحشي اين بنده زيور انطباع پذيرد خيلی زيبا بود - زيراکه باوجود متعدد بودن کتب تاريخ زمان حضرت شاهجهان بادشاه کتابيکه بر جمله احوال عهدش از ولادت تا وفات محتوي و جامع باشد جزين نامهٔ نامي نيست - و شهرت و قبوليتی که اين کتاب را بوجه صدق بيان و درستيِ اتيان حاصل شده احتياج شرح ندارد - چنانچه در اکثر تواريخ معتبرهٔ متاخرين حواله باين کتاب رفته است - چون امر آن عالي جناب خالي از حکمت نبود کمر همت بر اتمام اين کار بستم . و از ايشياٹک سوسائيٹي بنگاله استفسار نمودم که اگر ايشان بسلسلهٔ ببليوتهيکا انڈيکا متکفل اشاعت اين نسخهٔ بديعه مي توانند شد - آن جماعهٔ افاضل که در احيا و ترويج علوم و فنون آسيا هميشه سرگرم کاراند - تحريک من بنده را برغبتی تمام قبول نموده فرمودند و متن را بترجمهٔ مختصر در زبان انگليسيه که از تبليغ و ترصيع کلام

فارسي موزون و منقح و به مقاصد و مطالب محلی و مطری باشد صورت انتظام دهم - الحمد لله که امروز جلد اول از آن کتاب مستطاب هدیهٔ ناظرین شود - الهي حسن سعي قبول کناد *

احوال مصنف

احوال مصنف از هیچ کتاب آن عهد بدریافت نمي رسد - و در فاتحهٔ عمل صالح نیز جزین که " کمترین داعیان دولت ابد پیوند بوده " چیزی درین باب مسطور نیست - لیکن از احوال شیخ عنایت الله مصنف بهار دانش و از ذکر مولانا ابو البرکات المتخلص بمنیر که در خاتمهٔ کتاب درج است انموذجي بدست مي آید - چنانچه معلوم مي شود - که مولد و منشاش خاک پاک خطهٔ لاهور است . و در عهد طفولیت بزیر تربیت شیخ عنایت الله مانده . و کسب علوم هم از آن ممدوح نموده - میگویند که ملا منیر را بمصنف کمال شغف بود - و مدتی بیک جا بسر بردند *

در تاریخ هند ایلیت صاحب پروفیسر ڈاسن مصنف را با میر محمد صالح خوشنویس⁽¹⁾ پسر میر عبد الله مشکین قلم که بفارسي کشفي تخلص مي کرد خلط ملط کرده است چنانچه میگوید *

" درین امر هیچ شک نیست که محمد صالح همان کس است که خود را باین نام در کتاب خود بزمرهٔ خوشنویسان نوشته * "(۲)

---

(۱) برای مزید حالات خوشنویس مذکور ببینید صفحات ۴۱۴ و ۵۰۵ و ۵۵۵ و ۶۷۹ . بادشاهنامهٔ عبد الحمید لاهوري جلد دوم - طبع ببلیوتهیکا انڈیکا *

(۲) ملاحظه کنید تاریخ هند ایلیت صاحب - جلد هفتم - صفحه ۱۲۳ *

حالانکه وفات خوشنویس مذکور در عمل صالح بذکر وقایع سال بیست و چهارم جلوس والا مطابق سنه هزار و شصت هجري مندرج است - پروفیسر موصوف را این خیال غالب ازین قول کرنیل لیس پیدا شده که در باب بادشاهنامهٔ عبدالحمید لاهوري در جرنل روائل ایشیاتک سوسائیتي (جلد سوم سلسلهٔ جدیده) رقم یافته *

" نسخهٔ جلد دوم بادشاهنامه که برای طبع ببلیوتهیکا انڈیکا مستعمل شده بهترین نسخهٔ قلمي است که بنظرم آمده - از قلم محمد صالح کنبو(۱) مصنف عمل صالح نگارش پذیرفته - و بر حاشیه دستخط شاهجهان بادشاه دارد " *

---

(۱) در باب اصلیت این قوم حکایات عجیبه و روایات غریبه بر السنهٔ مردم جاري است - چنانچه درمیان اهل اسلام مشهور است - که اگر شخصی سید النسب بزنی کناس متأهل شود - اولاد کنبو (کم بو) باشد - گویا بوی کناسي از آمیزش سادات کم شده - یا خوشبوی سادات از امتزاج کناسي کم گردیده - جماعتی دیگر مي گویند - که چون در ابتدا تعداد ایشان قلیل بود - نظر بر آن ایشانرا کم بو گفتند - باین معنی که بوی شان درمیان خلق نادر است - لیکن این همه اقوال لغو و پوچ است و رزاقی ندارد - مولانا شیخ زین العابدین جد مادري مولانا شیخ عبد الحق محدث دهلوي که باز جد مادري راقم الحروف مي باشد در کتاب خود مصباح العارفین مي نویسد - که در لفظ کنبو واو نسبت است منسوب به کنب چون واو هندو - و کنب شهریست نزد غزنین - باشندگان آن شهر اعم ازینکه مسلمان باشند یا بت‌پرست بآن لقب ملقب شدند *

در بعض کتب تاریخ نوشته شده که کنباه بالضم نام دریای است در شمال سمرقند - و آبادیها که بر کنارهٔ آن دریا واقع شده بهمین اسم موسوم شد - چنانکه جهلم نام دریای است و هم نام شهری که بر لب آن دریا واقع است - در زمانی سادات و شیوخ از عرب و بغداد آنجا سکونت اختیار نمودند - و بعد مرور قرون و دهور چون بهندوستان رو نهادند - این لقب را همراه خود شان آوردند - علاوه ازین اقوال از قرینهٔ این شعر نیز

[بقیهٔ حاشیهٔ صفحه ۳]

* بیت *

اگر قحط الرجال افتد ازین سه انس کم گیری
یکی افغان دوم کنبو سوم بد ذات کشمیری

که در باب سوء خلق این قوم درمیان مردم مشهور است این امر واضح میگردد که کنبو مثل کشمیری و افغان لقب مقامي است نه که ذاتي و صفاتي - و از تحقیق جداول مردم شماري که در ذیل درج است معلوم مي شود - که اصل این قوم اغلب از سرزمینی است که در مضافات پنجاب واقع است - زیراکه اکثر افراد این قوم به پنجاب سکونت دارند - و آنانکه در صوبجات متحده آباد اند - در آن اضلاع هستند که به پنجاب ملحق است - درین صورت قول مولانا شیخ زین العابدین قرین صواب معلوم مي شود - که کنبو مثل هندو اسم نسبت ست منسوب به کنب *

نکتهٔ لطیفه اینکه منو در دهرم شاستر خود (باب دهم - اشلوک ۴۳ و ۴۴) ذکر بعض فرقهای کهتری میکند - و فرقهٔ که بسلسلهٔ ترتیب چهارم ثبت افتاده کمبوج است - و عجب نیست که این طایفه اسلاف و اجداد کنبوی زمان حال باشند - ازین وجه که آن نوع قوم کنبو که به مذهب هنود تعلق دارد بالکلیهٔ کهتري است - در باب اسقاط حرف جیم مي توانیم گفت که بسبب کثرت استعمال واقع شده - مستشرقین زمان حال از سیاق عبارات کتب قدیمهٔ سنسکرت سند گرفته وطن مالوف طایفهٔ کمبوج را در کوه هندوکش قرار داده اند - که وادئ گلگت را از بلخ جدا مي سازد و تا تبت مي رسد - چنانچه گرئرسن در جرنل رائل ایشیاتک سوسائیٹي (بابته جولائي سنه ۱۹۱۲ع صفحه ۸۰۱) این طایفه را یکي از اقوام شمال غرب هند بیان مي کند - و گوید که لغت شان به سنسکرت و ایراني آمیزش داشت - موسیو فوشر بنابر روایات ملک نیپال تبت را کمبوج دیس مي پندارد - و رایش بسیار تفاوت ندارد - اما وراهمیهرا در برهت سمهتا (باب چهاردهم - آیت ۱۷) کامبوج دیس را در ممالک جنوب مغرب شمار مي کند - غالباً بنای قولش این است - که کمبوج در دهرم شاستر منو و هري ونشا و منادات اشوکا (شماره ۱۳ - ۹ ۵ ۲ سال قبل از مسیح) به قومی دیگر که جوانا نام دارد مسطور شده - و چون موخرالذکر باشندگان غرب و جنوب غرب بودند - وراهمیهرا طایفهٔ کمبوج را نیز متوطن ممالک جنوب مغرب شمرد *

من بنده برای تحقیق نسخهٔ مذکوره را خود بامعان نظر در کتابخانهٔ ایشیاٹک سوسائیٹي بنگاله ملاحظه نمودم - و یافتم که در آخر کتاب نام کاتب فقط " محمد صالح الکاتب " درج است - اکنون بفهم نمي آید که کرنیل لیس بر چه بنا محمد صالح الکاتب را محمد صالح کنبو قرار داده است - از مطالعهٔ کتب تاریخ آن عهد چنین معلوم مي شود - که محمد صالح الکاتب یا میر محمد صالح خوشنویس پسر میر عبد الله مشکین رقم است - زیراکه در سنه هزار و پنجاه و شش هجري خدمت داروغگي کتابخانهٔ معلی از تغییر رشیدای خوشنویس باو مفوض شده بود -

---

[بقیه حاشیه صفحه ۳]

تفصیل جداول مردم شماري

(کنبو) کل تعداد = ۱۸۳۵۷۳

تقسیم بلحاظ مذهب

هندو = ۶۳۱۲۸
سکھ = ۴۳۸۸۹
مسلمان = ۷۶۵۵۶
۱۸۳۵۷۳

تقسیم بلحاظ صوبجات

پنجاب = ۱۷۴۰۹۸
بلوچستان = ۳۶
کشمیر = ۲
صوبجات متحده = ۹۴۳۲
جزائر انڈمان = ۵
۱۸۳۵۷۳

[ملاحظه کنید مردم شماري هند سنه ۱۹۰۱ میلادی - حصه دوم (جداول) موءلفه ایچ - ایچ - رزلي - , اي - اے - گیت] .

و یمکن که باین حیثیت نقل کتب هم برای کتابخانهٔ شاهي مي کرد - یا میر محمد صالح(۱) برادر روشن قلم است - که پس از وفات برادر موصوفش بجای او بخدمت فرمان نویسي سرافراز گشت - و این نسخه را حسب ایمای حضرت صاحبقران ثاني نوشته باشد *

مورخین زمانهٔ حال شیخ عنایت الله را علی حسب اختلاف الروایات هم زلف و برادر حقیقي مصنف مي خوانند - لیکن از مطالعه عمل صالح معلوم مي شود که قول آن جماعت که شیخ موصوف را برادر حقیقي محمد صالح مي گوید درست نیست - زیراکه مصنف اسمش را در هرجا بلقب آل محمد زینت مي دهد - که فقط سادات را نوشتن جایز است - و عنایت الله را بهر مقام شیخ عنایت الله نوشته است - مورخین را این غلط فهمي غالب از لفظ برادر کلان واقع شده که مصنف بآن شیخ موصوف را در هر جا خطاب مي کند - لیکن در محاورهٔ فارسي خطاب برادر عام است - و اطلاقش بر برادر حقیقي و عمزاده و هم زلف یکسان مي باشد *

---

(۱) میر محمد صالح فرمان نویس و میر محمد صالح خوشنویس داروغهٔ کتابخانهٔ معلی هر دو جداگانه کس بودند - و مناصب ایشان در عمل صالح جداگانه درج است - چنانچه میر محمد صالح فرمان نویس بمنصب پانصدي بیست سوار سرافراز بود - و میر صالح داروغهٔ کتابخانه بمنصب نهصدي صد سوار - میر محمد صالح فرمان نویس و محمد صالح کنبو را هم یک کس قیاس کردن درست نیست - زیراکه اگر چنین بودی ذکر روشن قلم مثل ذکر شیخ عنایت الله که هیچ خطاب نداشت و باز دو بار به بسیار شرح و بسط رقم شده است بالضرور در عمل صالح نگارش یافتی - علاوه ازین ذکر تفویض خدمت فرمان نویسي که بپادشاهنامهٔ عبد الحمید درج است در عمل صالح نیز رقم شدی - والله اعلم بالصواب *

میگویند که محمد صالح در دفتر معلی شاهي سلسلۀ ملازمت داشت - و علاوه از عمل صالح کتابی دیگر موسوم به بهار سخن(۱)هم نتیجۀ طبع وقاد اوست - این کتاب بر چهار چمن مشتمل است - چمن اول - در مکاتیب بادشاهان و امرا - چمن دوم - در رقعات - چمن سوم - در توصیف عمارات آگره و شاهجهان آباد و لاهور - چمن چهارم - در تقریظات کتب - از دیباچه معلوم مي شود که مولانا ابو البرکات منیر مسودات این کتاب را که در اوراق منتشره صورت پراگندگي داشت خواست که در یک شیرازه جمع آورد - اما اجل مهلت نداد - و آخر الامر محمد صالح خود آن اوراق پریشان را در سنه هزار و هفتاد و سه هجري ترتیب داده به بهار سخن موسوم کرد - درین گلدسته مصنف داد رنگین کلامي و سخن آرائي داده است - و جواهر زواهر مضامین گوناگون بر صفحات قرطاس ریخته *

تاریخ ولادت مصنف بتحقیق نه پیوست - و در باب وفاتش نیز اقوال مختلف است - چنانچه سید محمد لطیف در تاریخ لاهور صفحه ٢٠٩ مي نویسد - که محمد صالح در سنه هزار و هشتاد و پنج رحلت نمود - صاحب تحقیقات چشتي (۲) وفات مصنف را ده سال قبل از آن بیان مي کند - و گوید که محمد صالح در سنه هزار و هفتاد و پنج وفات یافت لیکن قولش درست نیست - چرا که مصنف در عمل صالح ذکر وفات شیخ عنایت الله که در سنه هزار و هشتاد هجري واقع شده نموده است - درین صورت رحلت کردن او در سنه هزار و هفتاد و پنج خلاف از عقل

---

(۱) این کتاب هنوز چاپ نشده است - نسخۀ قلمیش که بنظرم رسیده ملک مولوي محمد شعیب نائب مباشر آثار قدیمۀ اسلامیۀ پنجاب و صوبجات متحده است - تقریباً چهار پنج صد صفحه ضخامت دارد *

(۲) ملاحظه کنید - تحقیقات چشتي - صفحه ٥٩٢ - طبع لاهور (وطن) *

است - علاوه ازین اقوال از عبارتیکه در اختتام نسخهٔ پبلک لائبریري لاهور درج است - و اینجا بجنسه نقل مي شود بظهور مي رسد - که رشتهٔ حیات مصنف تا سنه یازده صد و بیست هجري منقطع نه گردیده بود *

نقل عبارت

ختم شد نسخهٔ عمل صالح من تصنیف جامع الکمالات صوري و معنوي میان محمد صالح سلمه الله روز یکشنبه بتاریخ بیست و هفتم صفر سنه ۳ جلوس والا مطابق سنه ۱۱۲۰ هجري *

درین عبارت جملهٔ سلمه الله برین معنی دال است - که مصنف تا زمان تحریر این نسخه زنده بود - اکنون درین صورت که از عبارت تاریخ لاهور این امر منکشف نمي گردد - که آیا مصنف تاریخ وفات بنابر روایات مقامي نوشته است - یا از دیگر کتب تاریخ نقل کرده - من بنده را در قرار دادن این امر که قول محمد لطیف "حدیث صحیح" است - و عبارت نسخهٔ پبلک لائبریري لاهور هرزه و هذیان - قدری تامل است - زیراکه اگر مصنف تاریخ لاهور تاریخ وفات محمد صالح را فقط بر بنای روایات مقامي نوشته است - قولش در مقابلهٔ عبارت نسخهٔ پبلک لائبریری لاهور وقعتی ندارد - و اگر او از دیگر کتب معتبرهٔ تاریخ نقل کرده است - نگارش عبارت نسخهٔ لاهور بر سهو کاتب محمول مي توان شد *

در لاهور مسجدی خورد بغایت دلپسند اساس بنا کردهٔ مصنف هنوز موجود است - این عبادتگاه اندرون موچي دروازه بر لب سه راها واقع است و کار چیني بسیار خوب دارد - گویند که مکان سکني محمد صالح محاذي این مسجد بود - بر در مسجد این کتبه نوشته است *

* کتبه *

باني اين مسجد زيبا   بندهٔ آل محمد صالح است

سنه يک هزار و هفتاد هجري

بر محاريب مسجد بسيار کتبها از نظم و نثر و آيه های قراني بکار چيني نگاشته است - مقصود ازينها حمد و سپاس خدا و نعت مصطفی و تعريف مسجد زيبا است - از کتبهٔ نثر چنان هويدا مي شود - که تعمير مسجد در سنه هزار و هفتاد و نه به تکميل رسيد *

نقل کتبهٔ نثر

بحسن سعي فدوي آل محمد صالح در سال هزار و هفتاد و نه هجري صورت اتمام يافت *

محمد صالح در مقبرهٔ که از سنگ سرخ بنا يافته است دفن شد - اين مقبره تا حال بيرون موچي دروازهٔ لاهور موجود است - و به اسم کنبو والا مقبرة شهرت دارد *

تاريخ نگارش کتاب

اگرچه مصنف در ديباچه مي گويد - "در سال هزار و هفتاد هجري از چمن آرائي اين گلشن فيض فراغ کلي يافته سر رفعت باوج سپهر مينا برافراختم" - ليکن اين قول درست نيست - چرا که اول در کتاب واقعات عهد حضرت شاهجهان بادشاه تا سنه هزار و هفتاد و شش هجري مسلسل درج است - علاوه ازين مصنف در احوال برادرش شيخ عنايت الله مي نويسد *

" آن مجمع کمالات انساني که مربي و ولي نعمت صوري و معنوي این بنده بود - و در سخن سرائي و معني آرائي ید بیضا مي نمود - و از عهد طفولیت تا الیوم توجه والا بتربیت این ذرهٔ بی مقدار مصروف داشته همه وقت چهرهٔ شاهد کلامم را بغازهٔ اصلاح مي آراست - و صورت معني از آئینهٔ سخنم باحسن وجهی نمودار مي ساخت - نصیب و تقدیر پیش از آنکه این کتاب مستطاب بنظر اصلاحش رسد - و از پرتو نظر فیض اثرش عبارت را رتبه و معنی را کمال حاصل آید - روز پنجشنبه نوزدهم جمادي الاولی که تاریخ تولد مبارکش نیز همین بود - در سن شصت و پنج سال قمري و هزار و هشتاد هجري رحلت بر اقامت گزیده متوجه خلد برین گشت " *

ازین عبارت واضح است که کتاب تا سنه هزار و هشتاد هجري ختم نشده بود - درین صورت معلوم مي شود که اول محمد صالح سوانح ایام دولت حضرت شاهجهان بادشاه تا سنه هزار و هفتاد هجري قلم بند کرده بود - و کتاب را در آن سنه ختم نموده لطیفهٔ فیض الهي تاریخ

۱۰۷۰ ه

اتمامش یافته - لیکن چون آن بادشاه عالي جاه رحلت گرای عالم بالا شد - مصنف احوال سنین ما بعد را اضافه نموده این نامهٔ گرامي را صورت تکمیل داد - و دیباچه چنانکه در اول بود بهمان طور برقرار ماند *

ماخذ کتاب

سلاطین مغلیه را همیشه شوق علم تاریخ بوده - چنانچه اکثر تاجها این سلسلهٔ نامدار خود وقایع عهد شان نوشته اند - و بعض این خدمت به منشیان بلاغت شعار سپرده - حضرت شاهجهان بادشاه را هم این پیدا شد که تاریخ عهدش بطرز تاریخ جد بزرگوارش حضرت عرش آشیـ

اکبر بادشاه که نتیجهٔ قلم اعجاز رقم شیخ ابوالفضل است تدوین یابد - بنابرین اول خدمت نگارش بادشاهنامه به میرزا امینا قزوینی که در فن انشا ید طولی داشت تفویض یافت - و آن منشي معني پرداز احوال ده سال اول عهد حضرت صاحبقران ثاني را مع دیباچهٔ که بر احوال ایام شاهزادگي از یوم ولادت سعید تا تخت نشیني مبارک مشتمل است - و تتمهٔ که در آن ذکر مشاهیر آن زمان از سادات و مشایخ و علما و فضلا و شعرا و اطبا درج است - ترتیب داده در سنه بیست جلوس والا از نظر اشرف گذرانید - محمد صالح احوال شاهزادگي حضرت شاهجهان بادشاه ازین کتاب اخذ کرده است (۱) - و در نگاشتن وقایع ده سال اول هم از آن مستفید شده *

چون میرزا امینا تاریخ شاهجهاني ده ساله بنظر اقدس حضرت بادشاه گذرانیده بود - حاضران موقف اعلی بعرض رسانیدند - که منشي بی بدل ملا عبد الحمید نام که روش سخن سرائي از کلام شیخ ابوالفضل فرا گرفته و از فیض صحبت آن قدوهٔ اهل سخن بهرهٔ تمام اندوخته - اکنون دل رمیده را از اختلاط این و آن و خاطر شوریده را از ارتباط فلان و بهمان وا پرداخته در معمورهٔ پتنه بزاویهٔ تنهائي و پیغولهٔ بی نوائي در ساخته است اگر خدمت نگارش معالي و مکارم این دولت والا بدو باز گذاشته آید - هرآئینه این تالیف منیف و تصنیف شریف به نهجی که در خاطر

---

(۱) سوانح این ایام در کتابی دیگر که به اسم ” احوال شاهزادگي حضرت
عجهان بادشاه “ مشهور است - و نزد بعض به معتمد خان مصنف اقبالنامهٔ
انگیري نسبت دارد - بکمال شرح و تفصیل نگارش یافته - از سیاق عبارت
ل صالح چنان معلوم مي‌شود که مصنف ازین کتاب هم استفاده کرده است *

دوربین صواب گزین مرکوز است نگاشته شود (١)- بادشاه علم دوست بمجرد استماع این امرفرمانی در طلب ملا عبد الحمید بناظم پتنه فرستاد - و چون او بدرگاه والا آمده بسعادت زمین بوس رسید - خدمت نگارش بادشاهنامه از میرزا امینا منتقل شده به ملا عبد الحمید سپرد شد - و میرزای مذکور بخدمت جمع وقایع سر افرازي یافت *

ملا عبد الحمید انتظام اکبر نامه را پیش نظر نهاده احوال بیست سال عهد حضرت شاهجهان بادشاه در دو مجلد ترتیب داده است - و طرز استاد فاضلش را به تتبع آن در جمیع امور طرازي بخشیده - چنانچه باوجود عذوبت الفاظ و رنگینيِ بیان هیچ جا پا از جادهٔ متانت بیرون نگذاشته - و در آرایش عبارات و پیرایش استعارات سر رشتهٔ معني را از دست نداده - این نامهٔ گرامي جامع ترین و معتبر ترین تاریخ اول بیست سال عهد حضرت صاحبقران ثاني است - و جمله تاریخ نویسان آن عهد ازین استفاده کرده اند - و محمد صالح هم ازین کتاب مستطاب زله ربائي نموده *

در سنه هزار و شصت و پنج هجري چون ملا عبد الحمید بوجه کبر سن ازین جهان رحلت نمود - خدمت نگارش بادشاهنامه به محمد وارث که از فیضان تعلیم ملا بهرهٔ کامل گرفته بود تفویض یافت - محمد وارث احوال ده سال آخر عهد حضرت شاهجهان بادشاه را بطرز و روش بادشاهنامهٔ عبد الحمید نوشته است - و باین طور کتاب استادش را مکمل نموده - چون این تاریخ پیشتر از عمل صالح بتدوین آمد یمکن که مصنف علاوه از معلومات خود ازین کتاب هم مستفید شده باشد *

---

(١) ملاحظه کنید - بادشاهنامهٔ عبد الحمید لاهوري جلد اول - حصه اول - صفحه ١٠ *

چون درین تاریخ نامها بواسطهٔ مبالغه در استعارات و تشبیهات و اطناب و اطالت در الفاظ و عبارات خاطر خواننده از فهمیدن مقاصد و ادراک مطالب باز می ماند - محمد طاهر را که بخطاب عنایت خانی سر افراز بود این خیال پیدا شد - که سوانح عهد حضرت صاحبقران ثانی را کسوت نو پوشانیده بمناظر عبارات سهل و اصطلاحات روشن جلوه دهد - چنانچه مصنف آن همه واقعات را که در سه جلد بادشاهنامه مسطور شده است اختصار نموده در یک جلد جا داده است و کتابش را ملخص نام نهاده - چون این تاریخ نامه در همان زمان بنگارش آمد که محمد صالح کتابش را می نوشت - بنابر آن بوثوق نمی توانیم گفت که مصنف عمل صالح ازین کتاب بچه حد بهره اندوز شده *

علاوه ازین کتب که ذکر آنها بالا گذشت - چند کتاب دیگر هم در زمان حضرت شاهجهان بادشاه نوشته شد که بر احوال آن بادشاه مشتمل است - چنانچه یکی از آن تاریخ دلکشا است از تصنیف شیخ عنایت الله لاهوری که در آن احوال آبا و اجداد حضرت صاحبقران ثانی از زمان آدم تا انتهای عهد آن سلطان درج است - چونکه عمل صالح بعد ازین همه کتب بنگارش آمد - لهذا مصنف از آنها تا حدی استفاده کرده است *

طرز انشای کتاب

در باب انشاء این کتاب همین گفتن کفایت کند که مثل دیگر تاریخ نامهای آن زمان نوشته شد - چنانچه در ابتدای هر بیان تمهیدی طویل الذیل می آید - که بالفاظ مشکله و عبارات غریبه آراستگی دارد - کثرت الفاظ که آنرا قدردانان این طرز آمد طبیعت می گفتند در مطالب

مبالغه پیدا مي کند - و وفور استعارات و تشبیهات که معني آفریني نام داشت مقاصد را در حجاب مي گیرد - در هندوستان مخترع این روش شیخ ابو الفضل است - لیکن او منشي قادر الکلام بوده و در کلامش سنگیني به رنگیني عنان بعنان مي رود - و هیچ جا شوخي بر متانت غالب نیامده - تاهم چون پاستان نامهای فارس بنظر شیخ موصوف رسید - سادگي عبارت و لطف محاورهٔ آنها دلش را ازین تصنع کاري و عبارت آرائي متنفر ساخت ۔ چنانچه در آئین اکبري که جلد آخر اکبرنامه است - شیخ آن روش را ترک کرده بطرز قدمای فارس نوشته است - و الحق کتابیست که در آن بجمیع علوم بحث کرده و ساده نویسي را از دست نداده - سلاست عبارتش به حشمت معني و جودت لفظ دست بگریبان است - و فقرهای مختصر به چسپاني ربط و پیوستگي ترکیب در کلام متانت و شوکت پیدا کرده - چنانچه خود میفرماید *

* بیت *

بس کارنامهٔ ایست که آمد بروی کار
حیران شوند اگر دو سه حرفی رقم زنند

محمد صالح بکنار ابو البرکات منیر و شیخ عنایت الله پرورش یافته بود - و رنگیني کلامي و عبارت آرائي اورا بمیراث رسیده - و چون درین زمان آفتاب انشاء پردازي عبد الحمید از بادشاه وقت فروغ قدرداني حاصل کرده به نصف النهار شهرت مي درخشید - محمد صالح در کتابش اسلوب بادشاهنامه را پیش نظر نهاده است - و عبارت را بهمان طرز زینت مي دهد - و اگرچه کلامش را آن درجه بلند پایگي و شوکت حاصل نشده که عبارات بادشاهنامه را حاصل است - تاهم در بیانش زبان بمحاوره شیر و شکر است - و هیچ جا عبارتش از دائرهٔ فصاحت خارج نشده *

نسخ قلمیٔ کتاب

در اروپ چندین نسخ این کتاب موجود است - چنانچه سه نسخه در متحف برطانیه (۱) است و چهار در کتاب خانهٔ انڈیا آفس (۲) - و به همین طور در دیگر کتب خانهای بر اعظم نیز یافته می شود - و چون احوال آنها در فهرستهای آن کتب خانها بشرح و بسط درج است اینجا احتیاج اعاده معلوم نمی شود *

در هندوستان هم این کتاب نادر نیست و نسخ آن در اکثر ریاستهای ملک بنظر می آید - و در کتابخانهای بعض خانوادهای قدیم نیز یافته می شود - من بنده برای مطابقه و مقابله پنج نسخه بدست رسانیدم - سه از آن ملکیت ایشیاٹک سوسائیٹی بنگاله است - و یک ملکیت پبلک لائبریری لاهور - و دیگر یک ملکیت منشی عبد الوحیم ساکن محله نئی بستی آگره - احوال هر یک از آن پنج در ذیل درج می شود *

(۱) [نسخهٔ ایشیاٹک سوسائیٹی بنگاله شماره ڈی/۲۵۲] این نسخه را شخصی شیخ درویش احمد نام که ساکن گجرات شاه دولا بود برای نواب سید شهامت خان نوشته - بر پشت ورق اول مهر سید علی رضا ثبت است که اغلب از متعلقان نواب موصوف باشد - تاریخ نگارش نسخه درج نیست - لیکن از صورت آن معلوم می شود - که اقلاً دویست سال قدامت

---

(۱) ملاحظه کنید فهرست کتب قلمیهٔ فارسیهٔ متحف برطانیه مولفه چارلس ریو - جلد اول - صفحه ۲۶۳ , ۲۶۴ - شماره ۲۶۲۲۱ , ۲۰۷۳۵ - و جلد سوم - صفحه ۱۰۶۹ - شماره ۲۱۴۷ *

(۲) ملاحظه کنید فهرست کتب قلمیهٔ فاسیهٔ انڈیا آفس مولفه هارمن ایتهی - صفحه ۱۲۸ - شماره ۲۳۲ , ۲۳۳ , ۳۳۴ , ۳۳۵ *

دارد - اسلوب خط پسندیده است و اغلاط بندرت یافته می شود - تقطیع کتاب یازده انچه به هفت انچه است و ۹۵۴ ورق ضخامت دارد - این نسخه کامل است و بر حاشیه ذکر آن سوانح که در بادشاهنامهٔ عبد الحمید لاهوري درج است و در عمل صالح رقم نیافته می دارد - علاوه ازین کاتب در اختتام نقل آن فرامین نیز نموده است - که در دیگر تاریخ نامهای آن عهد موجود است و محمد صالح آنها را ترک کرده - من بنده در تصحیح عبارت این نسخه را اصل متن قرار داده ام - و اختلافات دیگر نسخ را در حواشي پائین درج نموده *

(۲) [نسخهٔ ایشیاتک سوسائیتي بنگاله شماره ڈی/۲۵۴] این نسخه کامل نیست و از ذکر سال یازدهم جلوس حضرت شاهجهان بادشاه شروع مي شود - لیکن در آخر نقصی ندارد و مثل دیگر نسخ بعد از ذکر اسامي منصبداران ختم مي شود - روش خط پخته نیست و اکثر جا سهو و فرو گذاشت بنظر مي آید - در تاریخ پنجم جولائي سنه هزار و هشت صد و چهل و دو عیسوي مطابق بیست و ششم جمادی الثاني سنه هزار و دویست و پنجاه و هشت هجري شخصی گنگا پرشاد نام این نسخه را برای بابو صاحبان رام رتن سنگهه و رام پرش سنگهه نوشته بود - تقطیع کتاب ده انچه به شش انچه است و ۴۷۴ ورق ضخامت دارد *

(۳) [نسخهٔ ایشیاتک سوسائیتي بنگاله شماره ڈی/۲۵۱] این نسخه هم ناقص است و احوال ده سالهٔ عهد حضرت شاهجهان بادشاه از ابتدای سال بیست و یکم مي دارد - در خاتمه احوال مشاهیر و فهرست منصبداران ترک کرده شده است - روش خط پاکیزه و با قاعده است و اغلاط و سهو کمتر یافته مي شود - این نسخه را هیه سکهه رام که در عهد خلافت عالمگیر ثاني بخدمت محاسبي سرافراز بود - در سنه یکهزار و صد

و شصت و هشت هجري از کتاب رای بهجي مل ولد رای بهوکني مل کایت دیوان اسد خان نقل نموده - تقطیع کتاب دوازده انچه به هشت انچه است و ۱۲۱ ورق ضخامت دارد *

(۴) [نسخهٔ پبلک لائبریري لاهور ج ۲۳] (۱) این نسخه قدیم ترین و بهترین نسخهٔ عمل صالح است که بنظرم رسیده - در سنه یکهزار و صد و بیست هجري بنگارش آمد - طرزِ خط پخته است و از سهو و خطا پاک است - تقطیع کتاب یازده انچه به شش انچه است و ۷۶۶ ورق ضخامت دارد - ورق اول ضایع شده است و عبارت ازین الفاظ شروع مي شود - "آئین باز گذاشت - و به برکت پیروئ طریقت آنصاحب شریعت" الخ *

(۵) [نسخهٔ منشي عبد الرحیم ساکن نئي بستي آگره] این نسخه هم بسیار صحیح است و تقریباً دو صد سال قدامت دارد - اسلوب خط خوش است و دوازده انچه به هفت انچه تقطیع دارد *

در محلهٔ چوړي والان بدارالسلطنت دهلي
در هژدهم ماه جون سنه هزار و نهصد و یازده میلادي
بنگارش آمد
غلام یزداني

---

(۱) در پبلک لائبریري لاهور نسخهٔ دیگر هم موجود است - لیکن قدامتی ندارد و از خطا و سهو آگنده است *

علامات و مخففات

ع	عوض
ز	زاید
ن	ناقص
غ	غلط
ش (۱)	نسخهٔ ایشیاٹک سوسائیٹي بنگاله شماره ڈی/۲۵۱
ش (۲)	ایضاً ایضاً شماره ڈی/۲۵۲
ش (۳)	ایضاً ایضاً شماره ڈی/۲۵۳
ل	نسخهٔ پبلک لائبریري لاهور ج/۲۳
الف	نسخهٔ منشي عبد الرحیم ساکن نئي بستي آگره

بسم الله الرحمن الرحيم

شگفته روئی چمن بیان و خندهٔ ریزی گلبن سخن از حمد بهار پیرای گلشن کاف و نون و جریدهٔ کشای سپهر بوقلمون است که مصور حکمت والایش به کلک تقدیر و ید قدرت بدیع نقشی چون سرور اصفیا محمد مصطفی صلی الله علیه و آله و اصحابه و سلم بر لوحهٔ ایجاد و تکوین کشیده از فروغ صورت تمام معنی او که سفیدهٔ صبح آفرینش و مطلع انوار دانش و بینش است شبستان گیتی را چون روز روشن و خارستان دنیا را مانند ارم گلشن جاوید بهار ساخت - و بیاض دیدهٔ روزگار را بنور لقای ازهر آن مظهر موعود آرایش تازه و نگار خانهٔ صنع را از پرتو ظهور باسط النور آن آفتاب ذرات کون و مکان زینت بی اندازه داده غلغلهٔ کبریائی جلال و جمالش در ملک و ملکوت انداخت - و مزیت آنحضرت در جمیع مراتب بر سائر انبیا و اذکیا و کمال نمایش کلام آن مظهر اتم قدرت بتائید اعجاز و بدایع بیان هر کافهٔ انس و جان آشکار نموده صیت رفعت قدر دین متینش بلند گرامی گردانید - و حسن الفاظ غریبه و معانی بدیعهٔ آیات قرآنی و مشکلات احکام آسمانی به تنویر هدایت و توضیح درایت آن مهر سپهر اصطفا در نظرها جلوه‌گر ساخته عالمی را از تیه ضلالت بسر منزل اهتدا رسانید - و بر طبق ارادهٔ ازلی و وفق خواهش لم یزلی بجهت قوام نظام عالم امکان و قیام قوایم طبایع و ارکان سر رشتهٔ آراستگی ملک و ملل و زمام سر انجام مواد دین و دول در قبضهٔ سلاطین معدلت آئین باز گذاشت - و به برکت پیروی طریقت آن صاحب شریعت شمشیر کفر فرسای این

Shahjahān Nāma, Fasc. 1. New Series No. 1263.

گروه والا شکوه را مصباح معابد اسلام و مفتاح مغالق هفت اقلیم نموده میزان استقامت کردار و گفتار که وسیلهٔ اعتدال مزاج روزگار است به کف کفایت شان ارزاني داشت - و از جمله این والا منزلتان خلافت مرتبت ذات قدسي صفات دارای جهان آرای گیتي [1][خدیو گیهان]ع خدای سریر افروز انجمن فیض طرازي ابوالمظفر شهاب‌الدین محمد شاهجهان بادشاه غازي را مصدر اکمل کمالات بشري آفریده بالغ نصاب کامل نصیب خرد در پرده کشائی اسرار سواد و بیاض ساخت - و آن گرانمایه گوهر اصداف جواهر علویه را که ادب پرورد تعلیم کدهٔ آداب آلهي است سزاوار تملک رقاب انسي و جاني نموده در جمیع فضایل و کمالات نفساني و ملکات ملکي و انساني بر سائر سلاطین ماضي و حال رتبه مزیت داد * چون مقرر است که در هر صد سال ازین دست مجددی را پیشکاران قدرت رباني بر سرکار تمهید مباني ملک و ملت مي آرند - همین که از جلوس اقدس آن دست نشان اقتدار ید الآهي نقش مراد زمین و زمان بر وجهٔ احسن درست نشسته خارستان گیتي از گل صلح کل گلستان گشت - و بر مقتضیات ارادهٔ کامله فعال لما یرید بر وفق خواهش از قوه به فعل آمده عجوز سالخورد دهر جمال جواني از سر گرفت - نخست امری که ازان سرور ادب پرور سر بر زد ترویج فرایض دین حضرت سید المرسلین است - که عموم اهل تکلیف بدان مخاطب و بفعل و ترک آن مثاب و معاقب اند - و تکمیل آن بسنن خاتم النبیین و تحصیل ملکهٔ اخلاق و آداب آلهي که از آن امر خطیر بباطن شریعت تعبیر مي کنند - چنانچه ظاهر ازهر را به حلیهٔ متابعت شریعت غرا و ملت بیضا آراسته بود - هم بدان آئین باطن انور را بحسن فضایل نفساني و خصایل ملکي و انساني پیراست -

---

(۱) ع [پیرای] ل

و در تربیت مردم ستوده سیر نیکو محضر و صاحب تقوی و ورع و امانت و دیانت و ارباب استعداد و والا گوهران نیک نهاد کوشیده باصابت رای و حدت فهم و دقت طبع و کثرت فراست و حدس صائب و تمیز تام و قوت طبیعت دقیقه یاب باریک بین اختراع امور عجیبه و ابداع اشیاء غریبه نموده - و در جمیع اسباب تعیش و مواد تنعم مثل الوان اطعمه و اشربهٔ اذیذه و البسهٔ فاخره و فرشها و بساطهای نادره و اقسام طیب و عطر تصرفات غریب فرموده باقصی غایت تزئین و تکلف رسانید - و برین قیاس عمارات عالیه و ابنیهٔ رفیعه و بساتین دلپسند نظر فریب بر روی کار آورده جهانگیری و جهانداری را رسوم نو و قوانین تازه وضع فرموده - چنانچه ذکر نموداری از بدایع آثار و مآثر آن شهنشاه خورشید اشتهار زینت جریدهٔ جهان و صفحهٔ روزگار شده - و شرح سر جمله از غرائب اطوار و اوضاع آن بادشاه فلک جاه بر فرد سیاهه و روز نامچهٔ لیل و نهار رقم ثبت پذیرفته - تا بنای این دیرینه دیر بجا است آثار خیر آن بهین رقم خامهٔ قدرت کتابهٔ پیش طاق[1] [...]ن بلند رواق مینا است - و تا بنای این دیر فنا را بقا باشد ذکر باقیات صالحات و شکر خیرات جاریات آن محیط جود و احسان ورد زبان پیر و جوان خواهد بود - درین صورت نگارش بدایع و غرائب احوال آن مجدد معالم دین و دول که بادی مبادیٔ نعم و ایادی و بانی مبانیٔ جهان بخشی و جهان بانی است تا بقای دار دنیا دستور العمل سلاطین دیندار خواهد بود چگونه تن بشرح و بیان در می دهد - و فضایل و خصایل آن حضرت که از توصیف و تعریف سخن سازان بی نیاز است کی سر به تقریر لسان و تحریر خامهٔ دو زبان فرود می آرد - لیکن بنابر آنکه برخی از سخن پردازان از آنجا که بلند پردازیهای همت

---

[1] ن [این] ل

رسای ایشان و بالا دویهای فطرت ایشان است در صدد مجملی ازان شده از غرایب آثار هرچه بقول اهل روزگار نزدیک و از استبعاد ایشان دور بود انتخاب نموده از روز نامهٔ احوال آن حضرت ثبت نموده اند - چه ظاهر بیقان حوصلهٔ دریافت کنهٔ امور مشکل نما که از تائید پروردهای حضرت پروردگار سر می زند ندارند - باوجود دانش سگالی آن خردوران بالغ نظر از چون منی بی استعداد اعنی کمترین داعیان دولت ابد پیوند فدوی آل محمد صالح که بکمال هیچمدانی زبان زد اهل روزگار است اندیشهٔ این امر دشوار و آرزوی جمع و ترتیب سوانح ایام دولت آن فلک اقتدار بطریق اجمال چه جاے تفصیل و توضیح بعیده از باب ارادهٔ طیران صعوهٔ بی مقدار با بال افشانان عالم قدسی در نشیمن عرش و کرسی داند و از پرواز مور ضعیف به نیروی بال و پر شاهین طور بود - لاجرم درین مقام که سخن از سراسیمگی تا لب [1][صدره]ع بسر در می آید - و قلم باوجود تازه نگاری از ترس سر زبان میگزد - گاه از تهیدستی لفظ و مضمون سامان این کار بزرگ از اندازهٔ قدرت [2][...]ن بیرون دانسته دلیر در پی پیش رفت این مطلب نمی گشتم - و گاه قلم شکسته رقم را به فرجام آوردن این امر دشوار متکفل اندیشیده گام تاخیر بازپس نمی گذاشتم - که ناگاه هاتف سعادت مژدهٔ این عنایت بگوش هوشم در داد - که هان ای فلان تاکی ازین خود رائی و هرزه درائی *

* بیت *

میتوان کرد فکـــر تازه بسی   که در فیض را نه بسته کسی

آنجا که فضل الٰهی است بی منت نسیم بهار چمن چمن گل مراد در بوستان امید می خندد - و بی مدد آرایش مشاطهٔ فکر [3][شاهد]ع معنی در حجلـهٔ سخن چهرهٔ دلبری می افروزد - چه مانند فرومایگان پرستست -

---

(۱) ع [سدره] ل   (۲) ن [خود] ل   (۳) ع [شو

سخنداني و پست پايگان درجۀ نکته داني فرو در ورطۀ تحير و لجۀ حيراني گشته وز تصور اين معني خود را در باخته - يکی بسلسله جنبانی اقبال و بانديش و تحريک بخت نيک خواه حلقه بر در دولت سرای سعادت زن - و به کار فرمائی همت پايه طلب و مددگاری توفيق کار ساز بنگارش صور آثار بديعۀ آنحضرت که ديباچۀ کارنامه‌های احوال سلاطين ماضي و حال و دستورالعمل بادشاهان زمان ماضي و استقبال است به پرداز - چون ازين اشارت سراپا بشارت موافقت بخت و دستياري سعادت از گران پايگي بميان آورد - و برآمد کار از کرد تاخير وقت برآمده زمان جلوه نمائی شاهد مراد به عرصۀ شهود و ساحت نمود درآمد - لاجرم بخواست ايزدي آن عزم صائب را بزيور جزم آراسته بياوری طالع کارگزار و نيرو و دستياری فکر نيرنگ پرداز بيان مصارف اوقات سعيده سمات عمر شريف آن حضرت والا رتبت و شمۀ از سوانح ايام دولت آن متعالي مرتبت را در لباس ايجاز و اختصار رقم زدۀ خامۀ وقايع نگار ساختم - و حالي بشکرانۀ دريافت قسمت اين سعادت و نصيب نيک بختي که ديدۀ خرد از کحل الجواهر تائيد نوری تازه پذيرفته صورت مراد در آئينۀ معائنه جلوه گر گرديد - و يکايک از پرتو فيض عنايت آلهي ابواب لطف سخن و سلاست کلام بر روی خود مفتوح يافته ترکيب سخن را بدرستي موميائي يعني استخوان بندي بدست اوفتاد - روی صدق بر زمين منت و سر ارادت بسجدۀ نياز نهاده آيۀ کريمه الحمد لله الذي اذهب عنا الحزن بر زبان راندم - و در سال هزار و هفتاد هجري از چمن آرائی اين گلشن فيض فراغ کلي يافته سر رفعت باوج سپهر مينائی برافراختم - باعلام الهام عالم بالا اين لیکن [illegible]نامه را که همايون آغاز و فرخنده انجام باد - بعمل صالح موسوم

فيض آلهي به عدد حروفش با سال مذکور موافق است

تاریخ اتمامش یافتم - اُمید آن دارم که یاران حرف گیر و عزیزان نکته چین از سر طعن و طنز در گذشته برطب و یابس کلامم نه پیچیده با چون منی مسکین که از غایت پست پایگي پلهٔ حرف شناسي را عرش المعرفت دانش مي داند - و از غایت ناقص نهادي مانند کودکان ابجد شمار صف نعلین دبستانرا سدرة المنتهی کمال مي شمارد - از راه چون و چرا در نیامده هرجا سهوی و خطای بنظر در آید بذیل عفو بپوشند *

[1][طلوع نیر اعظم وجود مسعود این مظهر موعود یعني والا حضرت جهانباني کشورستاني از مشرق ولادت سراسر سعادت و آرایش یافتن صفحهٔ روی زمین و زمان از زیور نور ظهور آن حضرت]ع

چون سر انجام نظام مصالح کارخانهٔ عالم و انتظام مهام دار الخلافهٔ آدم بی اهتمام کارگزاران اعمال سلطنت کبری که بر طبق فحوای الملک و الدین توامان ثاني درجهٔ عالي رسالت بل همسر پایهٔ والای نبوت است متمشي نمي شود - و تنظیم سلسلهٔ امور جمهور برایا و حل و عقد مشکلات قضایا بی تعهد متکفلان نظام احوال عالمیان دست نمي دهد - لاجرم حکیم علی الاطلاق جل برهانه بحکم حکمت کامله جهت رعایت مصلحت

---

(۱) ع [انفراس نهال سخن دربیان ولادت با اقبال شهاب‌الدین محمد شاهجهان بادشاه غازي و موسوم شدن بسلطان خرم و سرسبزيِ شاخسار اماني و آمال جهانیان بقدوم آن دوحهٔ چمن خلافت عظمی] الف

عباد و اصلاح مفاسد عالم کون و فساد در هر قرنی از قرون هنوز نیر اعظم جاه و جلال صاحب دولت آن عهد مایل بزوال نگشته سعد اکبر وجود مفیض الجود اقبالمندي دیگررا از مطلع ایجاد طالع گردانیده به پرتو نظر عنایت و یمن سایهٔ تربیت آن فرمانروای وقت سزاوار مرتبهٔ ظل آلهي مي سازد - و شایستهٔ منصب خلافت کبری و قابل مرتبهٔ شاهنشاهي والا نموده قوانین سروري و قواعد رعیت پروري به فیض فضل خود مي آموزد - تا چون نوبت فرمانروائي بدان دست پرورد عنایت خدائي رسد بی استعمال فنون تدبر و تفکر و استحصال انواع تجربه و امتحان در تنفیذ اوامر و نواهي و رعایت احوال رعیت و سپاهي بر بصیرت کلي مدخل تواند نمود - و سائر آداب جهانگیري و جهانباني مثل تعمیر و توفیر ممالک و خزائن و تدبیر منازل و مدائن وغیر اینها از روی آگاهي و دانستگي تمام تصرف تواند نمود - مصداق این قرار داد حکمت بنیاد طلوع نیر اعظم اوج خلافت و بادشاهي از مشرق عظمت ظل آلهي یعنی ولادت با سعادت سلطان سلاطین روی زمین ثاني صاحب قران سعادت قرین شهاب الدین محمد شاهجهان بادشاه غازي بعد از انقضای دوازده گهري و پنجاه پل که عبارت است از پنج ساعت و ده دقیقه از شب پنجشنبه سلخ ربیع الاول از روی رویت و غرهٔ ربیع الثاني بحسب دستور العمل اهل تنجیم از شهور سنه هزار هجري موافق بست و پنجم دیماه آلهي سال سي، و شش اکبري در دار السلطنت لاهور وقوع یافت - و آن فرخنده شب از پرتو ظهور آن آفتاب فلک نیک اختري سرشار سور و سرور و لبریز ضیا و نور افتاد - و کوکب آمال و آماني جهان به بیت الشرف اقبال انتقال نمود - و عالم پیر از استقامت عهد میلادش عصا بدست آورد - از پرتو جلوهٔ پري رویان بارگاه سلیماني روکش نگار خانهٔ چین و رشک بهشت

برین گردید - و از شگفته روئي آن گل زمین نور آگین ابواب نشاط بر روی جهانیان مفتوح گشته عالمی بکام دل رسید - و پیرایهٔ طرب و سرور سرمایهٔ آرایش هنگامهٔ جشن آمده کثرت صلات و انعامات بسرحد کمال کشید - و از رسائي مواد احسان و موائد انعام سلسلهٔ آرزو و رشتهٔ امل دراز ارباب آز و نیاز بکوتاهي گرائید - اعیان شعرا در باب تهنیت درر غرر اشعار آبدار آویزهٔ گوش و گردن روزگار ساختند - و تواریخ بدیعه در سلک نظم کشیده بصلات گرامند خورسند گشتند - از جمله آن یافته تاریخ کلیم * نظم *

لله الحمد که از پرتو خورشید کرم
سایهٔ مرحمتی بر سر عالم آمد
نیری از فلک بادشهی کرد طلوع
که بخورشید درین دور مقدم آمد
بر زبان قلم از غیب پی تاریخش
شاه شاهان جهان قبلهٔ عالم آمد

و سخنوری دیگر باین مادهٔ تاریخ بدو معنی بر خورد - شاه روی زمین و شاهجهان - لمعهٔ آفتاب عالمگیر - و هم درین روز همایون حضرت عرش آشیاني برسم ادای مراسم مبارکباد منزل سعادت بنیاد حضرت جهانگیر بادشاه را به میامن مقدم فرخنده قدم رشک وادئ ایمن ساختند - و دیدهٔ امید را از لوامع اشعهٔ رخسار مهر آثار آن والا گهر روکش دریچهٔ مشرق خورشید نمودند - و از صفحهٔ پیشاني نوراني اش آیات لیاقت خلافت و آثارات استحقاق سلطنت دریافته بی اختیار آن شایان رتبهٔ بلند پایگي را به فرزندي بر گزیدند - ملکهٔ عصر بانوی بانوان دهر رقیه بیگم سلطان صبیهٔ رضیهٔ هندال مرزا عم نامدار جلال الدین اکبر بادشاه که انسیهٔ حور صفات و عاشرهٔ ازواج طاهرات

بوده ازان حضرت فرزندی نداشتند - پرورش صوري و تربیت [١][...]ن این دست پرورد عنایت ایزدي را که آبای علوي و امهات سفلي در پروردن آن حضرت بر یکدیگر پیشي مي جستند ازان حضرت استدعا نمودند - و مدعای ایشان بحلیهٔ قبول آرایش پذیرفته راست گفتاریٔ بعضی از اختر شماران کیف ما اتفق درین ماده ظهور یافت - و حقیقت این معني این است که گویند منجمی که در صناعت تنجیم صاحب قدرت بود و مهارت کلي داشت - و در دقایق ابواب و حقایق این فن ذو فنون درجهٔ علیا و ید طولی داشته - و اصابت سهم الغیب طالعش در هر باب بهدف صواب شهرت تمام گرفته - چندی قبل از ولادت با سعادت آن حضرت بعرض آن حجاب گزین قباب عصمت رسانیده بود که عنقریب در مطلع جاه و جلال یعني شبستان اقبال مهین شاهزادهٔ والا گهر از صبیهٔ رضیهٔ راجه اودی سنگه معروف به موته راجه فرخنده اختری سعادت اثر طالع خواهد شد که پایهٔ سریر خلافت مصیر از فر جلوس همایون اش باوج گردون سر افرازد - و گوهر افسر سلطنت را فرق فرقد سای و تارک مبارک جهان پیرایش را عالم آرای سازد - مژده باد که عنقریب آغوش عاطفت [٢][خود]ع را از پرتو تربیت و برکت پرورش آن شاهزادهٔ نامدار عالي مقدار چون گریبان مشرق خورشید مطلع انوار سعادت جاوید خواهید دید - و از مکرمت این میامن والا انواع برکات دوجهاني روزیٔ روزگار سعادت آثار شما خواهد گردید - بنابر آن که از فرط انبساط آن عید سعید جهانیان را سرمایهٔ نشاط جاوید بدست افتاد و در آن نو روز امید برگ شادماني و خرمي و جاوداني ساز شد - لاجرم حضرت عرش آشیاني آن باعث

---

(١) ن [ظاهری] ل   (٢) ع [خویشتن] ل

بهجت و سرور عالم را بسلطان خورم موسوم فرمودند - امید که این خاندان رفیع الشان به برکت تاثیر آن اسم اعظم تا قیام قیامت از آفات روزگار در من و امان باشد - و بهارستان گیتي تا خزان فنای دهر از آثار عهد جاوید ربیعش سرسبز و خورم بود *

بیان سلسلهٔ نسب همایون حضرت صاحبقـــران ثاني و مجملی از احوال سعـادت مآل آن دودمان جاه و جلال

چون خامهٔ آداب نگار درین خرد نامهٔ ادب آئین هرجا که هنگام اظهار اسامیٔ سامیٔ خواقین این دولت کدهٔ ابد قرین باشد بر وفق دستوریکه این حضرات والا درجات آبای عظام را از روی احترام [1][...]ن نام مي برند در سیاق سخن تعبیر مي کند - لاجرم بجهت رفع ایهام تبیین مقصود و تعیین مراد از آن والا القاب مستطاب درین مقام برین موجب مي نماید - فردوس مکاني بابر بادشاه انار الله برهانه - جنت آشیاني همایون بادشاه ابقا الله رضوانه - عرش آشیاني اکبر بادشاه طاب ثراه - جنت مکاني جهانگیر بادشاه طیب مثواه - همه جا در مقام ذکر حضرت شاهجهان بادشاه در احوال ایام شاهزادگي شاه بلند اقبال و از مبداء جلوس همایون بلقب والای آن حضرت یعني صاحبقران ثاني عبارت آرای مي گردد - بنابر آنکه والا خداوندان این سلسله بیگمان و بانوان حرم سرای خلافت را بخطاب های خاص اختصاص مي بخشند

---

(۱) ن [و اعزاز] ل

تا اصل نام ایشان زبان زد خاص و عام نشود - هرجا ذکر اسماء سامیهٔ ایشان درین کتاب مستطاب درکار شود ناگزیر به همان وتیره تعبیر خواهد نمود - برین موجب مریم مکاني والدهٔ اکبر بادشاه - خدیجة الزماني رقیه سلطان بیگم - مریم الزماني والدهٔ جهانگیر بادشاه - بلقیس مکاني والدهٔ شاهجهان بادشاه - ممتاز الزماني و ممتاز محل حرم محترم شاهجهان - بیگم صاحب صبیهٔ رضیهٔ آنحضرت *

هرچند مفاخر آبای عظام و مآثر اجداد کرام این بادشاه عالي جاه که بهین نتائج آبای علوي و امهات سفلي اند در حوصلهٔ برداشت کون و مکان نگنجد و شرح آن از دست قدرت بیان و تبیان ابقاء زمان بر نمي آید - و لیکن بنابر آنکه برخی از سخن پردازان در صدد مجملی ازآن شده بقدم جرات مبادیٔ این وادیٔ بی پایان پیموده اند - لاجرم بنابر اندوختن تبرک و تیمن و عمل به سنت سنیهٔ ایمهٔ سخن‌خامهٔ ارادت رقم اکتفا بنموداري از آثار این مظاهر قدرت آفریدگار کرده تفاصیل احوال را حوالت بتقریر دلپذیر مقدمهٔ ظفر نامه و سخن گذاریٔ فواتح اکبر نامه نمود - و از جمله آن عزیز کردهای حضرت عزت به ذکر چند برگزیده که همگي از روی اعداد برابر نه جوهر مجرد اند به بیان اجمال اکتفا نموده عنوان این کار نامهٔ بدایع نگار را تزئین داده *

اول جنت مکاني نورالدین محمد جهانگیر بادشاه

دار السرور فتح پور از ولادت سراسر سعادت آن مطلع انوار ظهور بعد از انقضای هفت گهري و [1][سه]ع پل روز چهار شنبه هفدهم ربیع الاول سال

---

(۱) ع [سي] ل

نه صد و هفتاد و هفت هجري موافق [۱] هفدهم شهريور سنه چهارده اکبري لبريز نور گرديد - و مدت سي و هفت سال و سه ماه و سه روز قمري و سي و شش سال و يکماه و بست و سه روز شمسي در سايهٔ تربيت آن سعد اکبر برج سروري کسب انوار سعادت دارين نموده چهرهٔ بختياري بر افروخت - چون دست برد قضا و دست اندازی قدر سايهٔ شاهبال فرخنده فال آنحضرت از تارک [۲][مبارک]ع والا باز گرفت يک ساعت نجومي از روز پنجشنبه بيستم جمادي الثانيه سال هزار و چهارده هجري سپري شده زيب بخش افسر سلطنت [۳][شدند]ع - و خطاب خليفهٔ الهي يافته خويشتن را به فرخنده لقب جهانگير ملقب ساختند - و سلطان سليم که در ايام پادشاهزادگي نام نامی آنحضرت بود از لوح زبانها سترده شد - بست و دو سال و هشت ماه و هشت روز قمري و بست و دو سال و چهار روز شمسي در عهد خلافت عمر گرامي به عيش و شادکامي گذرانيده روزگار فرخنده آثار در صيد نشاط و نشاط صيد بسر بردند - خصوص اواخر عهد که اکثر سنين زمستان لاهور از قدوم عشرت لزوم بزمستان روی زمين مي بود - و بهار و تابستان در نزهت کدهٔ کشمير مينو نظير باندوختن انبساط سير و شکار از روزگار داد ستان بوده درين لباس کام بخش خاطر مي‌شدند - و در سال هزار و سي و شش که آن گلزار جاويد بهار بدستور معهود مهبط نور حضور شد ديگر باره عارضهٔ ضيق النفس که از هفت سال بار ملايم مزاج اقدس آن حضرت بود طاري گرديد - و دمبدم روی در تزايد داشته نفس نفس اثر شدت آن بيشتر از پيشتر ظهور مي نمود - از آنجا که

---

(۱) در بادشاه نامه هژدهم شهريور نوشته شده [بادشاه نامه جلد اول - حصه اول - صفحه ۶۹]

(۲) ع [مباهات] الف و ل

(۳) ع [گشتند] ل

کوشش تدبیر با دست برد تقدیر بر نیاید و مقتضای قضا چاره نپذیرد معالجات اطبای مسیحا دم سودمند نیفتاد و به امتداد ایام مرض طول کشید - لاجرم نظر بمقتضای خیر خواهی عالم صلاح در توقف ندیده موکب منصور را بتوجه صوب لاهور امر فرمودند - بحسب تقدیر در منزل راجور آن عارضهٔ نا ملایم اشتداد تمام یافته در منزل چنگ توهتی [۱] تغیرے فاحش در احوال مزاج مبارک ظاهر گردید - چنانچه از تنگی نفس کار بر آنحضرت تنگ شده دوازده گهري از روز یکشنبه بست و هشتم صفر سنه هزار و سي و هفت هجري گذشته از توطن این عاریت کدهٔ فاني در گذشتند - و بشوق ادراک سعادت اقامت در جوار رحمت ایزدي سفر دار البقای ابدي اختیار نمودند - و گزیده مصراع *

جهانگیـــــر از جهان عزم سفر کرد

موافق ارتحال آنحضرت آمد - و در حال ترحال عمر شریف آنحضرت پنجاه و نه سال و یازده ماه و یازده روز قمري و پنجاه و هشت سال و یکماه و بست و هفت روز شمسي رسیده بود - چون این واقعهٔ ناگزیر در تنگنای راه گریوهٔ کشمیر بوقوع پیوست و در آن سر زمین ساحتی فراخور آرامگاه آن سزاوار فسحت کدهٔ رحمت آلهي نبود نعش پر نور را بدار السلطنت لاهور نقل نمودند - و در یکی از باغات آن روی آب [۲] بقعهٔ فردوس صفات روضهٔ مقدسه قرار یافت - و چون آنحضرت بنابر متابعت سنت سنیهٔ حضرت فردوس مکاني بابر بادشاه وصیت فرموده بودند که مرقد ایشان از حلیهٔ عمارت خالي باشد و در موضعی سر کشاده بلطف ایزدي

---

(۱) در بادشاهنامه این منزل باسم جیکهو. ـ جرعه پای بدامان نکشید -
است - [بادشاه نامه - جلد اول - حصه دومی و یازده ماه و هفت روز قمري
(۲) از آب آب راوي مراد است از شب چهار شنبه جمادي الثانیه سنه

سپارند تا پیوسته از سحاب رحمت بی حساب آلهي بیواسطهٔ حجاب کامیاب باشد - لاجرم حضرت خلافت مرتبت وصیت آنحضرت را کار بسته تخت گاهی عالي بساحت صد در صد ذراع از سنگ سرخ تراشیده بدور مرقد ترتیب داده بر فراز آن چبوترهٔ بست در بست از سنگ مرمر مصنوع بصنعت پر چین کاري که دقیق تر از خاتم بندیست مرتب شده در وسط حقیقي صورت مرقد آن بادشاه جنت آرامگاه نمودار گشت - و باوجود کمتر تکلف بصرف ده لک روپیه در مدت ده سال صورت اتمام یافت *

دوم بادشاه حضرت عرش آشیاني جلال الدین محمد اکبر بادشاه غازي

چون صفحات صحیفهٔ لیل و نهار وفا بذکر دقیقهٔ از دقایق احوال آن مالک الملوک نمي کند لاجرم خصوصیات مآثر مکارم خصوص کارنامهای پرکار آن خداوند والا مقدار که علامی '[...] ابو الفضل متعهد بیان ومتکفل اتیان نموداري ازآن شده بشرح و بسط اکبر نامه حوالت مي‌رود - آن مظهر قدرت ذوالجلال که ودیعت عالم لاهوت بود در امرکوت از مضافات تته شب یکشنبه رجب المرجب سال نهصد و چهل و نه هجري قدم بعالم ناسوت گذاشت - سخن سنجان زمان تواریخ بدیعه درین معني یافته بسلک نظم کشیدند - ازانجمله گزیده تاریخ که مثبت غرایب اتفاقات است ثبت افتاده *

* ابیات *

لله الحمد که آمد بوجود

---

(۱) در بادشاه نامه هژده و مکان منتخب است حصه اول - صفحه ۶۹]

(۲) ع [مباهات] الف و ل ل ۲۰

بادشاهي که ز شاهان جهان
اکبرش نام و جلالش لقب است
شب و روز و مه و سال میلاد
شب یکشنبه پنج رجب است

چون در سال نهصد و شصت و سه که سن شریف آنحضرت بسیزده سال و هشت ماه و هفت روز قمري و سیزده سال و چهار ماه و هشت روز شمسي رسید همای همایون بال روح اقدس بادشاه فردوس آرامگاه همایون بادشاه از دام گاه این عالم فاني رمیده با طائران قدسي در شاخسار سدره و نشیمن عرش و کرسي آرمید - روز جمعه دوم ربیع الثاني سال مذکور در ظاهر قصبهٔ کلانور از اعمال دار السلطنت لاهور آن والا گوهر افسر سروري بر سر نهاده بسریر سروري بر آمدند - و مدت چهل و نه سال و هفت ماه و بست و دو روز شمسي و پنجاه و یک سال و دو ماه و دو روز قمري آن نیر اعظم اوج دادگري سایهٔ دولت بر سر اکلیل سروري و اورنگ معدلت گستري افگنده پرتو نظر حمایت و عنایت در کار رعایت احوال رعیت و لشکري کردند - در آن حال که ارتحال حضرت همایون بادشاه به دار البقا رو نمود همین قندهار و کابل و صوبه پنجاب تا دار الملک دهلي قلمرو دیوانیان آن پادشاه والا جاه بود - و باقي که بهمه حساب از هفت کشور فاضل و بهمه جهت از سائر جهات سته زاید است بمزید سعي آن سرور اضافهٔ مضافات ممالک محروسه شد - و در سر تا سر این کشور پهناور هیچ جا متمردی و سرکشي نماند که از گوشمال اولیای دولت بگوشهٔ فرو نخزید و دست تطاول در آستین ندزدید - و سر بگریبان برده پای بدامان نکشید - چون سن آن والا جاه بشصت و چار سال و یازده ماه و هفت روز قمري و شصت و سه سال شمسي رسید از شب چهار شنبه جمادي الثانیه سنه

هزار و چارده هجري مطابق دوم آبان ماه سال خمسین اکبر شاهي یک پهر و هفت گهري سپري گشته ازین وحشت سرای بسیر سرابستان ریاض قدس و نزهت کدۀ عالم انس آهنگ فرمودند - میر حیدر طبا طبا معروف به معمائی فوت اکبر شاه مادۀ تاریخ یافته بدینگونه * مصرع *

الف کشیده ملایک ز فوت اکبر شاه

در سلک نظم کشیده - و بر سبیل سلوک طریقۀ تعمیه ببدیع ترین روشی اسقاط الف زاید نموده - سخنوری دیگر بدین تاریخ بر خورده * مصرع *

بادشاه عالم جاوید اکبر بادشاه

موقد منور آن سرور در سر زمین موضع سکندره در دو کروهی دار الخلافه مقرر شده ازین رو به بهشت آباد موسوم گشت - و در آن روضه حسب الامر جهانگیر بادشاه باغي دلنشین فردوس نشان طرح افتاده عمارتی عالي در مدت بست سال بصرف بست لک روپیه سمت اتمام یافت *

سوم عالي حضرت جنت آشیاني نصیر الدین محمد همایون بادشاه طاب ثراه

ولادت با سعادت آن سرور اسلام پرور دار الامان کابل را در شب سه شنبه چهارم[1] ذي قعده سال نهصد و سیزده هجري مهبط آثار برکت و مطلع انوار میمنت گردانید - ملا مشهدي تاریخ ولادت آنصاحب کرامت ازل آورد سلطان همایون خان یافته - و شاه فیروز قدر و بادشاه صف شکن نیز سال تاریخ همایون است - خواجه کلان ساماني این دو بیت در تاریخ

---

(۱) در بادشاه نامه چهار دهم ثبت است [بادشاه نامه - جلد اول - حصه اول - صفحه ۶۳]

میلاد آن عزیز کردۀ جناب عزت در سلک نظم انتظام داده * ابیات *

سال تاریخ همایونش هست زاده الله تعالی قدرا
می برم یک الف از تاریخش تا کشم میل دو چشم بد را

والدۀ آنجناب ماهم بیگم از اولاد اعیان خراسان و بسلسلۀ سلطان حسین میرزا منسوب است - بعد از ارتحال حضرت بابر بادشاه بدار النعم جاودانی آن شایستۀ افسر جهانبانی نهم جمادی الاول نهصد و سی و هفت هجری در دار الخلافۀ اکبر آباد سریر آرای تخت خلافت شد و خیر الملوک تاریخ جلوس همایون آمد - در آن ایام از سن شریف بست و دو سال و نه ماه و بست و یکروز شمسی و بست و سه سال و شش ماه و پنج روز قمری سپری گشته بود - و مدت بست و پنج سال و دو ماه و پنج روز قمری زینت بخش اکلیل دولت و اقبال بوده چهل و نه سال و چهار ماه و ده روز قمری و چهل و هفت سال و دو ماه و پنج روز شمسی عمر گرانمایه در رضا جوئی الهی و احیای مراسم بادشاهی گذرانیدند - ازآنجمله ۱[یازده] سال در هندوستان و چهارده سال در یساق کابل و بدخشان و سفر ایران مرتبۀ دوم بعد از فتح هندوستان - روز جمعه یازدهم ربیع الاول سال نهصد و شصت و سه ازآنجا که مقتضای نزول قضا است خود بنفس نفیس توجه بر اهتمام عمارت کتابخانۀ خاصه که در آنولا اساس یافته بود مبذول داشته ببالای بام بر آمدند - و لحظۀ بتفرج پرداخته شامگاه بهنگام نزول از پایهای آن نردبان بحکم اقتضای قضا آن بلند اختر را لغزش پا دست داده هبوطی واقع شد چنانچه تا زینۀ آخرین هیچ جا قرار و استقرار اتفاق نیفتاد - و بعد از وقوع این واقعۀ هایله ازین رهگذر که کوفتی عظیم بدوش و سر رسیده بود لمحۀ عارضۀ بیهوشی بذات همایون آنسرور که مغز

---

(۱) ع [۸۵] ل

و دماغ هوش و خرد بود طاري شده - چون به هوش آمدند بنابر رعایت مراسم حزم بی توقف منشوري نور آگین از موقف خلافت بجهت تسلی خاطر انور بادشاهزادهٔ والا قدر محمد اکبر که در آن آوان در حضور پرنور نبودند مصحوب شیخ نظر و چولیخان صورت ارسال یافت - و روز یکشنبه سیزدهم ماه مذکور حال بر آنحضرت متغیر گشته آثار انتقال ظاهر گردید - و شاهباز روح پر فتوح آنحضرت پرواز نموده بآشیان عالم بالا و نشیمن قرب ایزد تعالی باز شتافت - و گزیده مصراع

واصل حق شد همایون بادشاه

که تاریخ ارتحال آن حضرت است شاهد حال آمد - اگرچه مصراع مشهور *

همایون بادشه از بام افتاد

بعضی آنرا بمولانا قاسم‌کاتبي منسوب مي سازند و میر عبد الاول سمرقندي در تذکرة الشعرا بخود نسبت میکند - و لیکن بنابر آنکه سخن سنجان تجویز این معني نموده اند از جمله غرائب تاریخ بدیعه است درین کارنامهٔ بدایع آئین ثبت افتاد - بالجمله بعد از ادای مراسم تعزیت جسد قدسي سرشت آنحضرت را در خطهٔ پاک دهلي در وسط باغ بهشت آئین مشرف بر آب جون برحمت ایزدي سپردند - و قبهٔ عرش تمکین بر مرقد آنحضرت اساس نهاده مطاف اهل زمین و روکش چرخ برین ساختند *

چهارم حضرت فردوس مکاني ظهیر الدین محمد بابر بادشاه غازي

آن عالي جناب در ششم محرم سال هشتصد و هشتاد و هشت از بطن قتلق نگار بیگم صبیهٔ رضیهٔ یونس خان بن ویس خان والي مغولستان

که بسیزده واسطه به چنگیز خان مي رسد بوجود آمده عالم شهود را مشرق جلوۀ نور و مطلع خورشید ظهور گردانید - خواجۀ بزرگوار خواجه ناصر الدین ن [...][1] عبید الله احرار آن بر گزیدۀ تاج و نگین را به ظهیر الدین ملقب فرمودند - و چون تکلم باین اسم بر ترکان دشوار بود بترکي آنحضرت را بابر میرزا نامیدند - و این بیت در تاریخ ولادت با سعادت آن حضرت از نتائج طبع گوهر زای مولانا حسامي قرا کولي است که ازآن سه تاریخ بدیع بی ارتکاب تکلف استنباط میتوان کرد * * بیت *

چون در شش محرم زاد آن شه مکرم
تاریخ مولدش هم آمد شش محرم

چه شش محرم شش حرف است و لفظ شش حرف نیز تاریخ است - و چون عدد شش را ارباب فن اعداد باعتبار آنکه آثار جمیله بر آن مترتب است عدد خیر مي دانند - لفظ عدد خیر نیز که از روی شمار هشتصد و هشتاد و هشت است باین تاریخ موافق مي آید - بالجمله چون سن مذکور آن فلک جاه بیازده سال و هشت ماه قمري و یازده سال و سه ماه و بست روز شمسي رسید بعنایت حضرت ایزدي در روز سه شنبه پنجم شهر برکت بهر رمضان سنه هشتصد و نود و نه در خطۀ اندجان که دارالملک فرغانه است جلوس فرخندۀ آن خدیو زمانه روی داد - از آنجا که بزرگ کردهای ایزدي و دست پروردگان فیض سرمدي در تعلیم کدۀ تائید آلهي و دبستان فضل نامتناهي آداب سلطنت و بادشاهي فرا میگیرند بآنکه در آن هنگام در صغر سن بودند مانند سلاطین کار دیده مراسم جهانگیري و قواعد جهانباني را پاس مي داشتند - چنانچه یازده سال با خانه زادگان

---

(۱) ن [بن] ل

اوزبک و سلاطین چغتائي در ماوراء النهر داد مقاتله و مجادله داده تخت بدخشان را بزور بازو و فیروی تدبیر درست از دست تصرف خسرو شاه نامي برآورده درسنه نهصد و ده هجري دست تطاول محمد مقیم ارغون از استیلای ولایت کابل کوتاه ساختند - و در نهصد و دوازده از عون یگانه دادار بر شاه بیگ ولد ذوالنون ارغون غلبه نموده قندهار را با توابع و لواحق مستخلص و مسخر فرموده بست و دو سال با کمال استقلال درین ملک سالک سبیل فرمانروائی بودند - و در عرض این مدت پنج نوبت پرتو توجه اقلیم گیر بر ساحت تسخیر عرصهٔ پهناور هندوستان افگنده - بنابر آنکه برآمد هر کارے در رهن درآمد روزگار است تا آنوقت در نیاید آن کار بر نیاید چار نوبت بسبب ظهور بعضی امور عنان مراجعت بر تافتند - و در یورش پنجم که موافقت توفیقات آسماني و تائیدات [1][ایزدي]ع مددگار شد تدبیر موافق تقدیر آمده به کارکشائی اقبال ظفر و فیروزي نصیب اولیای دولت نصرت روزي شد - و بعد از وقوع چندین محاربه که به غنیم روی داد سلطان ابراهیم بن سلطان سکندر بن بهلول فرمانروای دار الملک دهلي خود با موکب منصور همراه یک لک سوار و هزار فیل جنگي صف مصاف و یسال قتال آراست - و آنسرور با [2][دوازده]ع هزار تن که اکثر حواشي و خدم و برخی دیگر یغما کار و سوداگر بودند جنگ صف فرموده پس از کارزار عظیم ظفر یافتند و سلطان ابراهیم به قتل رسید - و این فتح عظیم که در معني کارنامهٔ لطف عمیم حضرت پروردگار است در سنه نهصد و سي و دو روی داد - و عدد حروف مصراع آخرین این دو بیت که تعیین وقت و روز و ماه و سال نیز ازآن ظهور مي یابد بحسب حساب ابجد بآن تاریخ موافق آمد *

---

(۱) ع [یزداني] ل

(۲) ع [دو] ل

* ابیات *

کشت در پانی پت ابراهیم را
شاه غازي بابر عالي نسب
وقت و روز و ماه و سال این ظفر
صبح بود و جمعه و هفت رجب

و همدرین نزدیکي بنابر دستیاري تائید و مددگاري توفیق بر رانا که همراه سپاه نا معدود که چون خیل مور و ملخ در و دشت و هامون و شخ را فرو گرفته بود و لشکر مخصوص خودش بیک لک سوار مي کشید - و زمینداران دیگر کومکی یک لک و یک هزار صف آرای شدند - در دامن کوه سیکري در ماه جمادي الاول[1] از سال نهصد و سي و سه مقابلهٔ خیل ادبار با موکب اقبال و تلاقي عسکر ظلمت با لشکر نور اتفاق افتاده به کشش و کوشش تمام غلبهٔ اسلام بر کفر رو داده حق بر باطل فایق آمد - و آن مخذول باعوان و انصار مغلوب و منکوب گشته و خلقی کثیر بقتل و اسیري داده روی ادبار بوادي هزیمت و راه فرار نهاد - شیخ زین خوافي صدر فتح بادشاه اسلام تاریخ این فتح عظیم یافته محسن و مستحسن افتاد - بعد از شکست رانا مقهور از سر نو تعبیه و تجهیز عسکر منصور فرموده هم عنان نصرت و ظفر پا در رکاب سعادت نهاده بتازگي بر سر جهانگیري و جهانداري آمده رفته رفته صوبهٔ ملتان و دار السلطنت لاهور و سائر پنجاب و دهلي و آگره و الهٔ آباد و اوده و جونپور و بهار و مالوه بدست آوردند - و مدت پنج سال با کمال استقلال به نفاذ امر و نهي در عرصهٔ فتح هندوستان

---

(۱) در بادشاه نامه بحوالهٔ واقعات بابري جمادي الثانیه رقم شده
[بادشاه نامه جلد اول - حصه اول - صفحه ۵۱]

مراسم ملک راني و بادشاهي بجا آوردند - مجموع روزگار سلطنت آن مجموعهٔ غرايب مآثر که مجامع بسی محامد و مفاخر بود به سي و هفت سال و هشت ماه و یک روز قمري و سي و شش سال و ششماه و سيزده روز شمسي کشيده - چون سن شريف آنحضرت بچهل و نه سال و چهار ماه و یک روز قمري و چهل و هفت سال و دو ماه و يازده روز شمسي رسيد در دار الخلافهٔ آگره از قصر عمارت چار باغ که بر آن سوی آب جون واقع است و سابقا بهشت بهشت موسوم بود به گلگشت حدايق ثمانيهٔ رياض رضوان خراميدند و سرير ملک و ملت را وداع نموده در حظيرهٔ عالم ملکوت آرميدند - و حسب الوصيت نعش ن[۱][...] آنحضرت را بدار الامان کابل نقل کرده در نزهت کدهٔ ن[۲][...] که مهبط انوار فيض اله است بغفران و رضوان ايزدي سپردند - و مرقد مطهر آن سرور را سر کشاده بدون بناي عمارت و تکلفات باز گذاشتند - و ارتحال آن برگزيدهٔ رحمت در روز دو شنبه ششم جمادي الاول نهصد و سي و هفت روی داد - اين تاريخ با زمان آنواقعهٔ هائله موافق افتاد * * ابيات *

بادشاهی که شهريارانش   گشته بودند خادم و منقاد
چون وفای نديد از عالم   رفت از عالم خراب آباد
خرد از سال فوت او پرسيد   گفتم او را بهشت روزي باد

حقيقت اين قضيه برين منوال 'ست که چون شاهزاده همايون وظايف خدمتگاري و پرستاري آنحضرت را از سرحد امکان گذرانيدند - مراتب عنايت و مهرباني آنحضرت دربارهٔ آن برگزيدهٔ حضرت باري بمرتبهٔ رسيد که جان گرامي خود را فداي آن فرزند سعادتمند نمودند - در هنگام تشريف

---

(۱) ن [اطهر] ل   (۲) ن [گذرگاه] ل

آن والا گهر در سنبهل که از جمله اقطاعات آنحضرت بود عارضهٔ نا ملایم عارض مزاج همایون شد - و چون خبر شدت و طول مدت آن بعرض مقدس رسید حسب الحکم از راه آب با سرعت باد و سحاب کشتي سوار باکبرآباد رسیدند - هرچند اطبای پای تخت در چاره گري آن پرداختند مطلقاً اثری بر آن مراتب مترتب نشده بهبودي ظاهر نگشت - بلکه شدت گراني و کثرت ضعف و ناتواني روز بروز ظهور و بروز دیگر نمود - روزی در عین اضطراب و اضطرار آنروی آب که محفل والا از دانشوران هرفن آراستگي داشت و در باب انحراف [۱][...]ن آنوالا جناب از هر در سخن در گرفت - میر ابو البقا که از اعیان افاضل زمان بود بعرض رسانیده که اکنون علاج این امر دشوار منحصر است در همین تدبیر که بدستاویز اقسام تصدقات شفا از خانهٔ حکیم علی الاطلاق باید خواست - و بر وفق مدلول کریمه لن تنالوا البر حتی تنفقوا مما تحبون گرانمایه ترین نفایس را برو انفاق و ایثار باید نمود - آنحضرت فرمودند که چون [۲][بعد]ع از محمد همایون هیچ چیز را از سر خود عزیز نمي دانم جان ارجمند را فدای آن سعادتمند مي سازم - و امید وارم که در آن [۳][کارگاه]ع این فدیهٔ مختصر و هدیهٔ محقر از من بعوض آن گرامي گوهر در پذیرند - آنگاه بی توقف قدم بموقف دعا و خلوتخانهٔ صفوت و صفا نهاده از راه صدق رو به قبلهٔ حاجات آوردند و زبان مناجات کشوده از روی خلوص نیت و عدم ریا این مدعا را استدعا نمودند - و بعد از فراغ مراسم آدابی که وظیفهٔ این مقام است بطریقی که از طریقهٔ حضرت خواجگان کبار تلقین یافته بودند سه مرتبه گرداگرد آن حضرت بر آمده فرمودند که برداشتم برداشتم - چون آن دعا از شائبهٔ ریا مبرا بود همان لحظه قرین اجابت گردید - چنانچه آثار

---

(۱) ن [مزاج] ل (۲) ع [بغیر] ل (۳) ع [درگاه] ل

گراني در پيکر روحاني نمودار گشته خفت نمايان در عارضهٔ همايون بادشاه ظاهر شده رفته رفته بصحت کلي کشيد - و شدت تمام در ناتواني حضرت فردوس مکاني روی نمود - چون علامات ارتحال در احوال آنحضرت آشکارا گشت باحضار ارباب حل و عقد فرمان داده خود در پای تخت والا تکيه بر مسند فرمودند - و همايون را بر سرير جهانباني جلوس داده افسر سروري را از تارک مبارک همايوني فرخنده فر ساختند - و از امرا و اعيان دولت بيعت گرفته بنگاهداشت سر رشتهٔ اخلاص و ارادت و برداشت بار انقياد و اطاعت وصيت فرمودند - و بعد از پرداخت لوازم اين شغل خلوت فرموده بخدای خود پرداختند - و پس از لمحهٔ قطع نظر از اقامت اين مرحلهٔ زوال و فنا نموده بذوق توطن در جوار سر منزل رحمت حضرت ارحم الراحمين آهنگ رحلت دار البقا نمودند *

آن دست پرورد فيض سرمدي و ادب آموز تعليم ايزدي در ساير فنون استعداد که زينت ديباچهٔ احوال ارباب دولت و اصحاب جاه و جلال است يد طولی داشته اند - و در نظم اقسام شعر ترکي و فارسي نيز يد بيضا نموده اند - و بزبان ترکي رسايل بديعه در فن عروض تاليف فرموده اند - و روش مسايل فروعي و کليات مطالب کلامي را موافق طريقهٔ حضرت امام اعظم و روش اصول شيخ اشعري بزيور نظم آرايش داده مبين بابري نام نهاده - و نسخهٔ ازان کتاب مبين و واقعات بابري که آنحضرت بعبارت ترکي انشا فرموده اند بخط مبارک که در تاريخ نهصد و سي و پنج رقمزدهٔ کلک اعجاز نگار گشته مخزون کتابخانهٔ خاصهٔ شريفه است - دريفولا حسب الامر عالي حضرت صاحبقران بفارسي مترجم شده - و از جمله تصرفات طبع وقاد آن سر لوح کليات وجود درين مجموعه اختراع خط غريب است که بخط بابري موسوم شده *

پنجم شاهزادهٔ بلند اختر عمر شیخ میرزا

بتاریخ سنه هشتصد و شصت از میامن تولد آن اقبالمند سرزمین خطهٔ دلپذیر و دل پسند سمرقند علو مکان یافته مکانت آسمان گرفت - و در سال هشتصد و هفتاد و سه بعد از شهادت بادشاه سعید در شهر اندجان که پای تخت فرغانه است جلوس مقدس آن سزاوار سروري ابنای زمانه روی داد - و روز دو شنبه چهارم رمضان المبارک سنه هشتصد و نود و نه که سن شریف بسي و نه سال رسیده بود شاهین روح پر فتوح آن شاه عالي مقدار از بام کبوتر خانه اوج عالم علوي گرفته با مرغان اولی اجنحهٔ شاخسار قدس هم آشیان گشت - و سبب این حرکت ناهنجار چرخ کج روش آنکه چون شهر اخسیکت پای تخت آن عالي جناب شده بنابر آنکه آن شهر بر کنار آبکندی بغایت عمیق و هولناک اساس یافته کبوتر خانهٔ سرکار خاصه بر لب جری وقوع داشت - قضا را در وقتیکه آن سرور برآمده سر گرم تماشای طیران کبوتران بودند انهدام بدآن راه یافته از آسیب صدمهٔ آن بجوار رحمت ایزدي شتافتند *

ششم بادشاه سعید شهید سلطان ابو سعید میرزا

از قدوم سعادت لزوم آن بادشاه جم جاه که در سن هشتصد و سي در عالم شهود رو نمود آب و رنگي دیگر بر روی روزگار باز آمد - و در سن هشتصد و پنجاه و پنج از میامن جلوس اقدس آن حضرت پای تخت خلافت بلند پایه و گوهر افسر سلطنت گرانمایه گشت - و مدت هژده سال در سراسر ولایت ماوراءالنهر و ترکستان و بدخشانات و کابل و غزنین و قندهار

تا حدود [1][...]ن چهرهٔ زر از سکهٔ نام انور آن سرور دین پرور تازه رو و پایهٔ منبر از خطبهٔ القاب کامل نصاب آن بلند اختر پلهٔ سرافرازي داشت - و در آخر بسلسله جنباني ارث و استحقاق هوای تسخیر خراسان و عراق در دماغ همت والا جای داده آهنگ انتزاع آن دو کشور نمودند - و بمجرد ارتفاع ماهچهٔ رایت فتح آیت سر بسر هردو ولایت مسخر شده پرتو استیلای رفعت شان آن والا مکان باطراف و اکناف این ولایات نیز افتاد - و چون سن شریف آن بادشاه سعید بچهل و سه سال رسید در بیست و دوم شهر رجب سنه هشتصد و هفتاد و سه که با زوزن حسن ترکمان اتفاق مصاف افتاده بود در نواحيِ اردبیل از ادراک مرتبهٔ شهادت ارتفاع درجات سعادت یافتند - و علامه دوراني تاریخ این واقعهٔ غریب بدینگونه در سلک نظم کشید *   * ابیات *

سلطان ابو سعید که از فر خسروي
چشم سپهر پیر و جوانی چو او ندید
الحق چگونه کشته نگشتی نگشته بود
تاریخ فوت مقتل سلطان ابو سعید

هفتم شاهزادهٔ عالیمقدار سلطان محمد میرزا

آن والا گوهر بلند اختر با برادر خود میرزا خلیل در سمرقند بسر مي برد - چون میرزا خلیل را توجه بسمت عراق افتاد و میرزا الغ بیگ تشریف بسمرقند آورد در جمیع ابواب برادرانه بآن عالیجناب سلوک نموده همه وقت در پی پاس خاطر عاطر ایشان بود - بالجمله دو فرزند سعادتمند ازآن عالیجناب بوجود آمده - یکی منوچهر میرزا و [2][...]ن ابو سعید

---

(۱) ن] هندوستان] ل   (۲) ن] دیگر] الف

میرزا - چون وقت آن آمد که این جهان گذرانرا واگذارند بمیرزا الغ بیگ که در آنوقت بر بالین مبارک حاضر بودند سپردند - آنوالا گهر در لباس رضا جوئي خدمتگاري آنحضرت بجای رسانیدند که روزی یکی از نزدیکان باین عبارت معروض گردانید - که این عمزادهٔ شما عجب خدمت بجن میکند - میرزا از روی حدس صائب مقصد آن صاحب غرض را در یافته فرمودند - که او خدمت ما نمیکند از صحبت ما کسب آداب جهانگیري مي نماید *

هشتم شاهزادهٔ عالیجاه میرزا میران شاه

آن حضرت سیومین فرزند حضرت صاحبقران اعظم است - بحسب سن از جهانگیر میرزا و عمر شیخ میرزا خورد تر و از شاهرخ ۱[...]ن کلانتر - در سنه هفصد و شصت و نه عالم وجود از ورود آن منظور نظر آلهي فیض آمود شد - حضرت صاحبقران سلطنت عراق عرب و آذر بائجان که تختگاه هلاکو خان بود برو مسلم داشتند - و در بیست و چهارم ذي قعده سنه هشت صد و ده که سن شریفش بچهل و یک رسیده بود در جنگ قرا یوسف ترکمان در سرحد تبریز از گلگونهٔ خون شهادت سرخروئي سعادت دارین اندوخت *

نهم مظهر کمال اقتدار آلهي مهبط انوار فیض نامتناهي قطب الدنیا و الدین صاحبقران اعظم امیر تیمور گورگان

چون امتداد طومار روزگار را گنجای شرح هزار یک آثار حمیدهٔ اطوار آن برگزیدهٔ حضرت پروردگار نیست لاجرم بذکر سر جمله از خصوصیات

---

(۱) ن] میرزا ال

آن حضرت پرداخته تفصیل مآثر و مکارم خصوص کارنامهای پرکار آنخدیو والا قدر را بشرح و بسط ظفرنامه حوالت مي نماید - در شب سه شنبه بیست و پنجم شهر شعبان سنه هفصد و سي و شش از فیض ولادت سراسر سعادت آنحضرت کش روکش محیط افلاک گشت - نیسان اصل وجود و سحاب فطرت آن یگانه گوهر شاهوار محیط احسان [١][...]ن آن درة التاج آبای علوي مهد علیا نگینه خاتون - چون سن مبارک [٢][...]ن هفصد و هفتاد و یک هجري در قبة الاسلام بلخ بارگاه عقد بیعت قبهٔ رفعت باوج طارم چارم رسانید - و در مدت سي و پنج سال و یازده ماه و شش روز قمري و سي و چار سال و دو ماه و دوازده روز شمسي اکثر ممالک روی زمین بحوزهٔ تصرف و حیطهٔ تسخیر آن شهنشاه آفاق گیر در آمد - و سایر ساکنان ربع مسکون از اقلیم زنگ تا روس از رئیس گرفته تا مرؤس تن به ریاست آنسرور داده گردن به تیغ سیاست آن مالک رقاب سرکشان هفت کشور نهادند - و سر تا سر ولایت ماوراءالنهر و خوارزم و ترکستان و خراسان و عراقین و آذربائجان و چاچي ترخان و جمیع بلاد روس و سقلاب و پرطاس و سایر اصناف خزر و الکزان و گرجستان و ارمنه و آلان و یروع و اران و شروان و باب الابواب و طبرستان و سایر دارالمرز فارس و کرمان و بصره و خوزستان و دیار بکر و ربیعة و بلاد جزیره و موصل و شام و روم و دار الملک هندوستان بل معظم روی زمین کوتاهيِ سخن از حد زمین فرنگ تا مرزبوم اجمیر هند و ازین سوی نهر فرات تا آنسوی فاراب که مابین رود نیل وشط سیحون واقع است از زور [٣][...]ن و ضرب شمشیر

---

(١) ن[و جود امیر طراغائي بلند اختـــر است - و صدف تربیت] الف
(٢) ن[آنحضرت به سی و پنج سال و شانزده روز رسید دوازدهم رمضان المبارک سنه]ل (٣) ن[تدبیر]ل

مانند خورشید عالم گیر زیر تیغ و نگین آوردند - و بر تختگاه چندین صاحب تخت و تاج مستولي شده خداوندان آنرا مستاصل یا باج ده و خراج گزار ساختند - و در سنه هشتصد و یک فتح هندوستان نمودند - بعد از دو سال بعزم تسخیر حلب متوجه شده سر تا سر ولایت شام بدست آوردند - سال دیگر با یلدرم بایزید جنگ صف انداختند و پس از کارزارهای نمایان خوندکار را اسیر و دستگیر نموده تمام مملکت روم را مسخر ساختند - و در سنه هشتصد و هفت سر سواری دارالمرز و جبال فیروزه کوه مفتوح ساخته و از راه نیشاپور بماوراءالنهر تشریف ارزاني فرموده عزم جهاد بلاد ختا را بحلیهٔ جزم آراستند - چون سر زمین خطهٔ فاراب که بالفعل بانزار معروف است از اعتبار سر افرازي نزول همایون پایهٔ ارتفاع درجات از چرخ دوار گذرانید - در عرض آن حال عارضهٔ ناملایم عارض ذات مقدس آن مرکز منطقهٔ جاه و جلال و محیط دایرهٔ دولت و اقبال شد - و مزاج مبارک آنحضرت که باعث تعدیل امزجه و تقویم طباع عالمی بود از نهج اعتدال انحراف یافت و امتداد مدت بیک سفته کشیده - اطبا عجز خود را معاینه دیده ناگزیر از دستبرد قضا که بالای همه دستها ست بر نیامده دست از معالجه کشیدند - بالجمله در روز چهار شنبه هفدهم شعبان المعظم سال هشتصد و هفت آنصاحب نفس ملکي و ذات قدسي از سروش غیبي ندای یا ایتها النفس المطمینه امر مطاع ارجعي بگوش هوش نیوشیدند - و از فحوای من یخرج من بیته مهاجراً الی الله بشارت وافي اشارت و نوید سراپا امید فقد وقع اجره علی الله دریافتند - و بشوق استیفاء اجرای آن وعد موفی ازین دار البلا هجرت فرموده تا جوار رحمت حق تعالی و اجزای عالم خانهٔ بالا شتافتند - در آنوقت سن شریف آنحضرت هفتاد سال و یازده ماه و بیست و دو روز قمري و شصت و هشت سال و دو

ماه و دوازده روز شمسي رسیده بود که این واقعهٔ جانکاه بناگاه وقوع یافت - نعش مبارک آنحضرت را که همدوش رضوان و مغفرت حضرت عزت بود از انزار تا سمرقند که مسافت آن هفتاد و شش فرسنگ است سایر ارکان دولت و اعیان حضرت دوش بدوش رسانیدند - یکی از سخنوران در تاریخ ولادت و جلوس آنحضرت این رباعي در سلک انتظام آورده *

* رباعي *

سلطان تمر آنکه مثل او شاه نبود
در هفصد و سي و شش آمد بوجود
در هفصد و هفتاد یکی کرد جلوس
در هشتصد و هفت کرد عالم پدرود

بموجب وصیت آنحضرت روبروی گنبد سید برکه دفن نموده گنبدی عالي بنا بر آن اساس نهادند *

نور آگین شدن مکتب تعلیم ظاهري از فروغ جلوس همایون این چهره کشای اسرار عالم قدسي و دانای رموز آفاقي و انفسي

هرچند از آنجا که برگزیدهای لطف ازلي با کمال استعداد ذاتي و قابلیت اصلي از دبستان تعلیم آلهي ادب آموزي نموده دیگر کار بآموزگار ندارند - و نظریافتگان عنایت سرمدي از دانشکدهٔ فضل نامتناهي حکمت اندوزي کرده از ناز تعلیم ادیبان سخن پرداز بی نیاز مي باشند - درین صورت این منتخب مجموعهٔ ایجاد را باوجود رتبهٔ کمالات و نهایت معرفت باسرار مبدأ و معاد مکتب نشین علوم رسمي نتوان گفت - و این رازدار

مبداء فیض را دبستان گزین استفادۀ فنون دانش ظاهري - فکیف آموختن خط و سواد - نتوان نوشت - چه تهمت سواد خواني بر مردم دیدۀ دانش و بینش بچه روی توان بست - و ادب آموز عقل مجرد را ابجد خوان چگونه توان نوشت - لیکن بنابر آنکه حفظ ظاهر در کار است و ملاحظۀ عالم صورت ضرور و ناچار - نظر بدین معني کلک وقایع نگار زبان گزیده میگوید - که چون سن شریف آن چراغ دودمان صاحب قران که با بقای ابد قرین شود بچهار سال و چهار ماه و چهار روز رسید تختۀ تعلیم قرآن کریم در کنار و بر آن گزیده سواد خوان رقم لوح و قلم همسر لوح محفوظ گشته صدر مکتب از حضور پر نورش روکش دارالحکمت یونانیان گردید - و چون لوحۀ تعلیم در کنار و بر آن نور دیدۀ امید اب و جد که بالغ نصیب کامل نصاب خرد است قرار گرفته ترکیب ابجد از آن فرد کامل انواع عالم ایجاد کمال پذیرفت - بسی بر نیامد که بتفصیل تحصیل فصول ابواب دانش نموده در جمیع فنون فضایل دقایق نکته فهمي را باعلی درجات کمال رسانید - و در عرض اندک مایه مدتی بی آنکه کار بطول کشد هیولای خط نیز صورت درست پذیرفته تختۀ مشق از ریختۀ قلم مشکین رقمش چون صفحۀ رخسار نو خطان بحسن خط زینت گرفت - جامع فضایل کسبي و وهبي قاسم بیگ تبریزي سر آمد شاگردان مولانا میرزا جان و منتخب نسخۀ قانون حکمت یونان حکیم دوائي گیلاني بمنصب تعلیم آنحضرت پایۀ سرفرازي یافته - و همچنین صاحب فضایل صوري و معنوي شیخ ابو الخیر برادر علامي ابو الفضل و قدوۀ ارباب حال و قال شیخ صوفي از شاگردان جامع العقول و المنقول میان وجیه الدین گجراتي بدین سعادت اختصاص پذیرفتند - و از جمله اینها درین باب حسن سعي و مساعي جمیلۀ حکیم مذکور بنوعي درجۀ قبول یافت که مکرر بر زبان حقایق بیان مي آوردند که

في الحقیقت حکیم دوائی آموزگار ما است و حق تعلیم او بوما از اوستادان دیگر بیش است - و چون حضرت عرش آشیاني اکبر بادشاه آن مخصوص عنایات رباني را از هرگونه کمالی و مزیتی بی بهره نمي خواستند بنابر آن مقرر فرمودند - که بعد از فراغ تکرار درس لمحهٔ بآموختن هنرهای ضربی که تعلیم آن نسبت بعموم عالمیان خاصه سلاطین عظام در انتظام سلسلهٔ نظام دخل کلي دارد اوقات صرف نمایند - بنابرین میر مراد دکني از سادات عالي نسب که در فن کمانداري انگشت نما بود و درین فن دست از صاحب قبضهای وقت برده از دست قضا در قدر اندازي ید بیضا مي نمود - و خلف صدق او قاسم خان که در ایام خلافت آنحضرت بمنصب پنج هزاري ذات و سوار و صوبه داريِ بنگاله فرق عزت برافراخت - و راجه سالباهن که در برق اندازي برابر سبقت مي گرفت و در تیز دستیها برق بدو نمي رسید - و تاتار خان که در دانستن لغت ترکي کمال تفرد اندوخته بود بخدمت تعلیم آنحضرت [1][...]ن را وسیلهٔ رضامنديِ جناب آلهي دانسته بخوبی شیفتهٔ ملازمت بودند که تا دو پهر شب در حضور اقدس مي گذرانیدند - و نیم نفس از ملازمت دوري نگزیده در لباس اکتساب سعادت دوجهاني از خدمت آنحضرت آداب جهانباني حاصل مي نمودند *

---

(۱) ن[تارک مباهات برافراشتند - ملخص سخن عنایت آنحضرت دربارهٔ تربیت شاه بلند اقبال بدرجهٔ رسید که در انجمن همدم و دمساز و در خلوت محرم و همراز خاص آن حضرت گشته از سعادت منشي و ارادت اندیشي خورسنديِ آن حضرت]ل *

بیان ارتحال حضرت عرش آشیانی اکبر بادشاه از عاریت سرای این جهانی و اقامت در منزل روح و راحت جاودانی - و ذکر بعضی سوانح که درعرض آن ایام و بعد ازآن روداد

از آنجا که آشوبکدهٔ جهان جای امن و امان نیست و رحلت خانهٔ گیتي مقام اقامت و استدامت نه - دریا دلان درین گذرگاه که همانا نقشی است بر آب حباب آسا خیمه و خرگاه بر سر پا نکنند - و ازین رو خورشید سوادان دربن فضاء تنگ میدان که فی الحقیقت جولانگاه هواست ذره‌وار منزل پایدار نگزینند - ازین است که مقربان حضرت و نزدیکان بارگاه عزت خاصه سلاطین دادگر و خواقین رعیت پرور که درین عالم فاني کار دوام سلطنت آنجهاني ساخته اند پیوسته منتظر دعوت داعي حق مي‌باشند - تا هرگاه بحکم حکمت وقت آن در رسد از شدت شوق دریافت آن درجات و مراتب والا بی توقف باجابت شتابند و نعمتی که در عهد الست برای ایشان مهیا شده دریابند - غرض از تصویر این معاني بیان کیفیت انتقال حضرت عرش آشیاني است - مجملی از تفصیل این واقعهٔ غم اندوز آنکه درعرض سال پنجاهم تاریخ اکبري موافق سنه هزار و چهارده هجري مزاج وهاج آنوالا مرتبت از مرکز اعتدال انحراف یافته باوجود چندین طبیب حاذق که سر آمد ایشان حکیم علي گیلاني بود دوا و مداوا سودمند نیفتاده معالجه و تدبیر فایده نداد - درین وقت خان اعظم و راجه مانسنگه بملاحظهٔ وفاداري و حق گذاري برآن سر آمدند که خسرو مهین پسر

حضرت جهانگیر بادشاه را که خواهر زادهٔ راجه و داماد خان اعظم بود از روی مراعات ببادشاهی بردارند - چون خواست آلهی بامر دیگر و مقتضای تقدیر برین جمله پذیرگشته بود که اهل روی‌زمین و زمان از پرتو عدل و احسان شاه بلند اقبال سایه نشین کنف امن و امان باشند - لاجرم حضرت جهانگیر بادشاه آگهی یافته از خود با خبر و از معاندان پر حذر می بودند - و شاه بلند اقبال باعتماد نگهبانی آلهی از عذر دشمنان نیندیشیده همه وقت در تیمار داری و خدمتگذاری جد بزرگوار جد و جهد بجای رسانیده بودند که آنحضرت درباب خورسندی ازآن سعادتمند و نا رضامندی از خسرو فضل طویل الذیل بر زبان داشتند - بعضی از ارکان دولت و اعیان مملکت آنان را که سعادت رهنما و بخت کار فرما شد خصوص مرتضی خان بخاری که درآنولا بخشی باستقلال موکب والا بود - از روی حقیقت دانی بر همگنان تقدم جسته با جمیع خویشان و منتسبان خویش بقدم اطاعت و انقیاد پیش آمد - و سایر امرا بدو اقتدا نموده سعادت ملازمت دریافتند - آنگاه باقی سپاه و کل سرداران خبیر گروه گروه بخدمت شتافتند *

چون درآنولا مخالفان برقلعهٔ اکبرآباد استیلاء تمام اندوخته بکشاد و بست مداخل و مخارج آن دست یافته بودند - ناچار بادشاه جهانگیر بسایر ایشان پیغامی مشتملبر وعده و وعید و بیم و امید تمام داده از بدی نفاق همگنانرا ترسانیدند - و پیغام دادند که چون مرتبهٔ ظل آلهی و پایهٔ والای بادشاهی بذوات همایون ما تعلق گرفته و تاج و تخت خلافت از پرتو وجود ما زینت پذیرفته - انسب آنست که مقتضای دستور العمل خرد صلاح اندیش را کار بسته از بیعت و اتفاق حل و عقد تخلف نورزند - دوم نقد دست از کشاد و بست ابواب حصار باز داشته قلعه و ما فیها را باولیای دولت سپارند - و بصوب بنگاله که بنابر تفویض حضرت جنت آشیانی براجه تعلق داشت

ما نیز برطبق دستور مقرر بدو ارزاني داشته ایم روانه شوند - و چون پیغام با معاندان کوته اندیش رسید با خود اندیشه کرده دانستند که بیش ازین تمرد و طغیان حاصلی ندارد و بی رجوع مردم کار آمدني این اراده پیش نیست - چه خان اعظم درین مدت نظر بر نسبت خود نموده جمعیتی که درخور مرتبهٔ او بود نگاه نمي داشت و از راجپوتان کوتاه سلاح راجه معلوم که چه مي کشاید - خصوص باوجود کثرت مغول و قلت ایشان بملک گیري آمدني کشور خود را هم از روز اول از دست نمي دادند - و خسرو بنابر آنکه در آن ولا روزي هزار روپیه مي یافت ظاهر است که ازین قدر زر چه مایه لشکر بهم توان رسانید - اگرچه خزانه بدست ایشان بود و لیکن چون وسعت دستگاه در تنگي کار بکار نیاید و وجود و عدمش درآن حال برابر بود - بنابر مقتضای این معاني ناچار قلعه بتصرف اولیای دولت دادند و خود بیرون شهر در ظاهر خانهٔ راجه مانسنگه رو بجانب بنگاله فرود آمدند *

چون احوال اکبر بادشاه تغیر تمام پذیرفته از بهبود نامیدي حاصل شد و نزدیک رسید که از جهان گذران در گذرند - ازین رو که بادشاه جهانگیر از غبار انگیزي فتنه پرستان درین مدت از ملاحظه بادراک سعادت عیادت حضرت والد والا قدر استسعاد نیافته ازین معني حرمان نصیب بودند - اکنون که کار از ملاحظه در گذشته بود بنابر اندیشهٔ محرومي دیدار واپسین آنحضرت با کمال احتیاط داخل قلعه شده قریب بوقت احتضار بر بالین مبارک حاضر آمدند - و مراسم عیادت و پرسش بجا آورده از فیض نظر آنحضرت ذخیرهٔ ایام مهجوري برداشتند - و بمقتضای وقت ارادهٔ مراجعت نموده شاهزاده محمد خرم را همراه خود بیرون آوردند و بر دروازهای قلعه از جانب خود مردم بنگاهباني نصب نمودند - درین اثنا چون قضیهٔ قضا

بعد از انقضای یک پهر و هفت گهري شب چهارشنبه دوازدهم جمادي الثاني سنه هزار و چهارده وقوع یافته فردای آن بادشاه جهانگیر باقامت مراسم عزا داري و سوگواري پرداخته - و خود با تمام امرا و اعیان و اکابر سیه پوش گشته نعش آنحضرت را با سایر گردنکشان گیتي و سران عهد تا اسکندره که بفاصله دو کروه از قلعهٔ آگره واقعه است دوش بدوش رسانیده اکثر جای خود نیز بدست آویز دریافت این سعادت سرافرازي دارین اندوختند - و بعد از مدفون ساختن و سایر لوازم این کار بجا آوردن معاودت بدولت خانه نمودند *

روز پنجشنبه بیستم جمادي الثانیه سال مذکور موافق دهم آبان ماه الهي با ساعتی که سعد اکبر یعني مشتري کسب انواع نیک اختري ازآن میکرد - و نظرات سعود آسماني دریوزهٔ نظر سعادات جاوداني ازآن مي نمود - آن سرور افسر سروري را از تارک مبارک تزئین داده اورنگ سلطنت را از جلوس اقدس نو آئین و انجمن عقد بیعت را نور آگین ساختند - و قبهٔ بارگاه خلافت روی زمین را روکش مهر و ماه نموده قوایم آنرا باوج این والا خرگاه بر افراختند - صفحات زر از پهلو کشاده روی سکهٔ نام انورش دیگر روی نا روائي ندید - و درجات منبر از القاب نام والایش چه پایهٔ پایها که بر خود نچید - خرد و بزرگ اوامر و نواهي این دولت سترگ را گردن نهادند - و از دور و نزدیک سرکشان بقدم اطاعت و انقیاد پیش آمدند - چنانچه از رایان خود رای هند بجز رانا دیگر را نافرماني بخاطر نماند - درینصورت. تصویر این معني در آئینهٔ رای گیتي آرای بادشاه جهانگیر رو نمود که مهم آن نابکار را بر دیگر کارهای سلطنت مقدم داشته سزای عصیان او را در کنار روزگار او گزارند - بنابرین سلطان پرویز را باتالیقي آصفخان جعفر نامزد این مهم فرموده با لشکر گران سنگ بآهنگ

استیصال آنمخذول دستوری دادند - چون از روز نخست سرانجام هرکاری نامزد کار گذاری کامگار شده لاجرم گره کشائی این عقدهٔ دشوار کشاد نیز بناخن تدبیر این شاه آفاق گیر حوالت گشته بود - چنانچه اکبر بادشاه را در ایام شاهزادگی برای سر کردن این کار تعین فرموده بودند و بنابر وجه مذکور این مهم را نسقی شایسته صورت نه بسته بود - ناچار ایشان نیز درین نوبت کاری نساخته معاودت نمودند - در آخر امر بمحض توجه این والا مرتبت سرانجام بسزا یافت - چنانچه در مقام خود انشاء الله تعالی به تفصیل مذکور خواهد شد *

روگردان شدن خسرو از سعادت خدمت حضرت خلافت منزلت و ذکر بعضی از وقایع

بر صاحبدلان صاحب نظر که ابصار بصایر شان از کحل الجواهر تائید و توفیق جلا پذیرفته پیوسته بنظر عبرت نگر تماشای رنگ آمیزیهای قضا و قدر میکنند پوشیده نیست - که چون عنایت حضرت ایزدی هرگاه خواهد که عالمی بکرشمه بیاراید و جهانی بگوشهٔ چشمی گلستان نماید - [۱][...]ن چمن پیرایان چارباغ ابداع خار موانع از سرراه پیشرفت کار بردارند آنگاه سایر مواد در آمد آن امر رفته رفته از قوه بفعل آرند - تا شاهد حصول آنمراد بر وفق اراده از خلوتکدهٔ غیب به پیشگاه [۲][حضور]ع جلوه نماید - محصل این سیاق صدق انتظام بر تمهید مقدمات دولت و تشیید مبانی شوکت و حشمت این والا گوهر در مبادی احوال انطباق تمام دارد - چه بنابر آنکه در روز ازل منصب جهانبانی بدآنحضرت تفویض

---

(۱) ن[نخست]ل (۲) ع[ظهور]ل

یافته بود - و لاجرم از آغاز وجود این مظهر موعود تا هنگام جلوس مسعود که الحمد لله کار عالمی شده و مقاصد خاص و عام حسب المرام برآمده - هر نحو عائقی که حجاب فتح الباب مدعا آمده بدآنسان دفع شد که همانا هرگز نبوده - و شاهد صدق این معنی و گواه راستین این دعوی انجام احوال سلطان خسرو شاهزادهٔ کلان است - چون او از رزق خبرت و نصیب بصیرت بهرهٔ نداشت و از بینش عواقب امور بغایت دور بود همواره در خاطر راه خیال محال دادی - معهذا برخی از فرومایگان ناقص فطرت چه بمقتضای بی بصری و بدگوهری و چه بقصد شورش انگیزی و فتنه گیری بر آن سر بودند که او را خمیر مایهٔ آشوب و فساد نموده بدین بهانه دست آویز تطاول و دراز دستی فرا چنگ آورند - و همچنین جمعی پریشان حال پراگنده مغز از ملازمان هوا خواه او رفته رفته آن اقبال دشمن را فریفته بر آن داشتند - که بدست ادبار سلسلهٔ اقبال ناممکن بجنبش آورده بپای بی سعادتی هنجار عصیان خدای مجازی بپیماید - لاجرم پیوسته درپی آن بود که اگر از همراهیِ وقت فرصتی یابد و از مساعدت روزگار رخصتی - بیدرنگ آهنگ راه گریز نموده بطرفی شتابد - غافل ازآنکه نا داده نتوان گرفت و نا نهاده نتوان برداشت - و آهنگ فیروزی بر روزیِ نا مقدور با قدر برابر شدن و با خدا مبارزت کردنست - و بالجمله باوجود این مراتب بر وفق مقتضای قضیه الخاین خایف و الغادر حاذر بستیز بخت و لجاج دولت برخاسته ساز راه گریز نمود - و بی مقصدی معلوم با مجهولی چند در شب یکشنبه هشتم ذی حجه سال مذکور از اکبر آباد برآمده راهیِ طریق بی راهی گشت ۰ و چون بهیچ وجه راه دوی نداشت ناچار روانه رو به پنجاب گردید - بادشاه جهانگیر از فرار او خبردار شده همان شب مرتضی خان میربخشی را بسبیل منقلا تعین

فرموده دستوري تعاقب دادند - و این شاهزادهٔ والا گوهر را به [۱][حمایت]ع خود درآگره گذاشتند - و اسلام خان شیخ زاده و اعتماد الدوله و خواجه جهان و رای سنگه بهوریته را همراه داده خود بنفس نفیس قبل از طلوع طلیعهٔ بامداد باستعداد لشکر مطلقا مقید نگشته بر سبیل ایلغار بتعاقب او راهي گردیدند - چون خسرو بنواحي متهرا رسید حسن بیگ شیخ عمري که دریفولا از حکومت کابل معزول گشته روانهٔ درگاه بود بآن نا برخوردار برخورد - و از کمال سلامت صدر و ساده دلي بل از غایت کول منشي و بی ما حصلی بدمدمهٔ افسونش از راه رفته بدو معاً از راه برگشت - ساطان باستظهار او قوي دل شده بسرعت تمام خود را به لاهور رسانید - و ازین جهت که اولیای دولت قاهره قبل از وصول او برین معنی آگاهي یافته با خود قرار تحصن داده بودند - و در استحکام باره و استعداد اسباب قلعداري کوشیده و مداخل و مخارج را مسدود ساخته مستعد مدافعه و مقاتله و آمادهٔ پیکار و کارزار شده بودند - بی دست و پا آغاز دست و پا زدن نموده بنابر مقتضای وقت بمقام استمالت و دلاسای متحصنان درآمد - و چندی از چاپلوسان چرب زبان و طرز دانان جادو بیان را نزد همگنان فرستاده ابلاغ پیغامهای رغبت افزا رقت آمیز نمود - و مواعید دلآویز خاطر فریب را بلباس ترغیب و ترهیب جلوهٔ پذیرش داده در ضمن این مایه تلبیسات کودکانه وثیقهٔ عهد و پیمان در میان آورد - آن سعادت منشان پاس حقوق ولي نعمت حقیقي داشته بمقام نا سپاسي در نیامدند - و همچنان بر جادهٔ [۲][هوا داري]ع ثبات قدم ورزیده شیوهٔ حق گذاري گزیدند - و بر سر ابا و امتناع پا محکم کرده قطعاً بهمراهي او اقدام ننمودند - مجملا هرچند

---

(۱) ع] نیابت [ل   (۲) ع] وفاداري [ل

خواست که بلطایف الحیل ایشانرا فریفته شهررا بدست آرد سعي بیحاصل سود نداده اثری برآن مراتب مترتب نشد - ناچار بتهیهٔ اسباب محاصره و فراهم آوردن مردم بی روزگار واقعه طلب پرداخت - و باندک فرصت همدرآن نزدیکي قریب ده هزار تن از خود سران بی سر و پا بنابر امیدهای دور از کار بدو پیوستند - و چون اتفاق این مشتی فتنه جوی آشوب پرست که از دستان او پا خورده بودند دست بهم داده - سلطان دل بر پیوند اجتماع آن جمع هرجائی بسته بزین سر هوای مقابلهٔ خیل اقبال در دماغ جای داد - و از وصول خبر مرتضی خان که با چهار هزار فدوي دلیرانه مي آمد صلاح در آن دید که پیشتر رفته راه بر خدمهٔ لشکر سیلاب اثر بندد - چون باین اندیشهٔ کوتاه رو براه نهاده در کنار رودبار بیاه بآن سعادت یار دولتخواه بر خورد - بمجرد رسیدن بی ایستادگي و تدبیر چون مشتی خاشاک که خود را روکش افواج بحر امواج کند بر دریای لشکر طوفان اثر زد - و باندک زد و خوردي شکست درست خورده رو گردان شد - چنانچه آن بیراهه رو را تا لاهور هیچ جا دست ازکار رفته لگام وار پای در رکاب ثابت گیر نگشته بیدست و پا بپای مرکب بادپا راه و بیراه مي نوشت - و لهذا درعرض آن مسافت جای عنان بارهٔ ادبار نتافته یکسر بشهر بشتافت - و در آنجا نیز ثبات قدم نورزیده راه هزیمت پیش گرفت - و رفته رفته در دریای چناب چون خس در گرداب راه بیرون شدن نیافته دستگیر پاداش کردار خود گردید *

چون خبر فتح مرتضی خان و گرفتاري خسرو و حسن بیگ از اخبار شمس تولکچي که بر سبیل یام شتافته در سر پل گوبند وال خود را رسانیده بود به جهانگیر بادشاه رسید - آنحضرت از استماع خبر بغایت خوشحال شده او را خوشخبر خان خطاب دادند - و از آن مقام با سرعت تمام متوجه

شده کوچ بکوچ به دارالسلطنت لاهور شتافتند - و کنار دریای راوي سر منزل افواج محیط امواج شده خود به نفس نفیس درباغ میرزا کامران ورود اقبال و نزول اجلال فرمودند - و حکم اشرف شرف صدور یافت که محمد شریف ولد خواجه عبد الصمد شیرین قلم که در آنولا از خطاب امیر الامرائي و پایهٔ والای وکالت سرافراز بود سلطان خسرو و حسن بیگ را بحضور پرنور آورد - چون فرموده بنفاذ پیوست آن محرک سلسلهٔ عدم عقل را زنجیر فرموده زنداني ساختند - و حسن بیگ به بدترین وجهی جزای قبیح اعمال خویشتن یافته باعث خبرت دیده‌وران و عبرت دیگران شد - و سایر گرفتانرا که در حقیقت پاداش آشوب انگیزي و فتنه گري بود چون خاک شان بخود نمي گرفت و آب بر نمي داشت بجزای کردار نابکار بر دار کردند - و آن مشتی ذلیل ازل و ابد را که خار راه آرامش روزگار شده بودند گل عار سر دار ساختند - چون اولیای دولت ابد پیوند از پرداخت این مهم اهم بالکلیه باز پرداختند - و از هیچ ره در خاطر اشرف نگراني جز الم دوريِ صوريِ این والا گهر نماند - هوای گلگشت فضای روح افزای خطهٔ کابل که از دیر باز مکنون ضمیر انور بود بتازگي باعث انبعاث شوق نهفته گردید - بنابر اینکه سیر تنزهات آن گل زمین بهشت آئین بی فیض حضور نو بهار ریاض اقبال و تازه گل گلشن جاه و جلال مرضيِ خاطر عاطر نبود - لاجرم بی توقف منشور عنایت آمیز دربارهٔ طلب این شاه بلند اقبال و سایر مخدرات و خزاین از موقف جاه و جلال صدور یافت - آن عالي فطرت بمجرد وصول فرمان عالیشان با جمیع بیگمها و مجموع کارخانجات بیوتات دوازدهم ربیع الاخر سال هزار و پانزده هجري آمده ادراک سعادت حضور نمودند *

آغاز ابتسام غنچهٔ بهارستان جاه و جلال شاه بلند اقبال سلطان خرم از مطلـــع عظمت و اجـلال وظهور انواع عنایات حضرت خلافت مرتبت جهانگیـــر بادشاه درحق آنحضـــرت وخواستگاريِ نواب ممتاز الزماني بنت یمین الدوله آصف خان

بحکم آنکه برگزیدهای عنایت آلهي از عموم عالمیان بکرامتهای خاص اختصاص یافته اند - و تربیت دیدهای فضل نامتناهي خ‍ا‌ص‍ه متکفلان عهدهٔ امر خلافت و متحملان بار امانت از عامه برایا و کافه رعایا بمزید فضایل و مزایا امتیاز دارند - لاجرم آن نظر یافتگان تائید حق تعالی را نظر به سایر مردم دقایق پیش بیني و ژرف نگاهي در درجهٔ اعلی مي باشد - و مصداق این حال صدق فراست و دریافتهای نهانيِ حضرت جهانگیر بادشاه است - چون آنحضرت به پرتو اعلام الهام رباني و اخبار تلقین آسماني دریافتند - که این سایه پرورد آفتاب عنایت ایزدي تا بامداد روز نشور شمع انجمن افروز دودمان دولت حضرت صاحبقران اعظم خواهد بود - بنابر آن بمقام ترقيِ احوال آن برگزیدهٔ عنایت رباني که حضرت عرش آشیاني اکبر بادشاه نیز آن سرور را از سایر شاهزادها برگزیده بودند در آمده بالفعل آن شایستهٔ ارتقای اعلی مراتب متعالیه و مدارج علیه را از تفویض منصب هشت هزاري [1][...] سوار به ضابطهٔ دو اسپه سه اسپه مزید اعتبار بخشیده بعنایت [2][...] تومان و طوغ سرافراز

---

(۱) ن[پنج هزار]ل (۲) ن[عام و آل

و بنوازش نقاره بلند آوازه گردانیدند - و از مرحمت آفتاب گیر فرق عزت برافراخته بعاطفت بارگاه سرخ که خاصهٔ دولت‌خانهٔ والا یا مخصوص ولي عهد مي باشد اختصاص دادند - و نیز تنفیذ احکام مناشیر برسالت آن حضرت تفویض رفته مهر اشرف اوزک که مدار اعتبار فرامین بر آنست - و سررشتهٔ انتظام رتق و فتق و بست و کشاد مهام این دولت جاوید بنیاد بآن وابسته بشاه بلند اقبال سپردند - اگرچه از روی ظاهر تمشیت امور سلطنت برای رزین این والا گهر حوالت نمودند - و لیکن باطناً در لباس عطای این خاتم سلیماني خلافت روی زمین بزیر نگین آن زینت بخش تاج و نگین درآمد - و سرکار حصار فیروزه نیز بجاگیر عالي مقرر شد - و بر زبان الهام بیان گذشت که بسنت سنیهٔ آبای عظام عمل نموده این سرکار را که پیوسته به ولیعهد مقرر مي باشد از روی شگون و برکت بر آن گرامي فرزند اقبالمند عنایت فرمودیم *

از آنجا که طبع فیض رسان بادشاه والا جاه بانواع مهرباني و فیض رساني مجبول بود پیوسته بر آن بودند - که بقدر امکان آثار عدل و برکات احسان این والا مرتبت تا بقای جهان شامل حال آیندگان نیز بوده باشد - و اهل زمان مستقبل هم بمیامن سعي جمیل آنحضرت مرفه الحال بوده از فیض الطاف عام بی‌نصیب نمانند - بنابرین معاني‌همواره هوای این‌معني از فضای خاطر فیاض سر بر میزد - که آن برومند نخل ریاض خلافت را با نو نهالی از سوا بوستان نجابت پیوند بخشند - تا ببرکات نتایج اقبال و مآثر کرامت ذات و صفات آن نور حدقه دولت عظمی از سر نو ببالیدن در آید - و از نوبر احسان و ثمرهٔ لطف کام جهان و جهانیان بر آید - لاجرم روز پنجشنبه شانزدهم فروردي ماه دویم سال جلوس جهانگیري مطابق هفتم ذیحجه سنه هزار و پانزده هجري در ساعتی مختار که نظر سعادت سعود

آسماني متوجه ادراک انواع استسعاد بود و اوضاع افلاک وانظار انجم بر وفق مراد شهنشاه والا جاه - نواب قدسي القاب ممتاز الزماني که از عالم بالا برین مکرمت والا سرافراز گشته بود بحسن تقدیر ایزدي ازین سعادت [1][...]ن ممتاز شده بجهت مقارنت آن فرخنده اختر امتیاز یافته مختار راي انور شد - و بنابر رسم نامزد چنانچه روش معهود و آئین مقرر اهل روزگار است بدست مبارک انگشتر سعادت نگین در انگشت کهین آن مهین بانوی زمان و رابعهٔ بنات آسمان جاي دادند - درین ایام که هلال حلقهٔ خاتم در دست آن بدر فلک عفت و مهر آسمان عصمت روکش نیر اعظم گردید - سن شریف آن مشتري طلعت زهره جبین بچهارده سال و چهار ماه و بیست روز هلالي رسیده بود - بالجمله آن عقیلهٔ قبیلهٔ مکارم و مفاخر و کریمهٔ دودمان فضایل اوایل و اواخر صبیهٔ رضیهٔ خان والا مکان میرزا ابو الحسن مخاطب به آصف خان است خلف صدق دستور اعظم میرزا غیاث بیگ مخاطب باعتماد الدوله ولد خواجه محمد شریف رازي که از دودمان اعیان آن ولایت است - و والدهٔ ماجدهٔ نواب ممتاز الزماني دختر والا اختر میرزا غیاث الدین علي قزویني مخاطب بآصف خان که در زمان جلال الدین محمد اکبر بادشاه میر بخشي باستقلال بود - و جعفرخان که برادر زادهٔ او بود ببال او پرواز نموده در ملازمت عرش آشیاني باعلی درجات دولت رسید *

چون خاطر اقدس را از همه جهت فراغ کلي روی نمود - و هوای گلگشت نزهت آباد کابل دامن دل آن مالک رقاب صاحبدلان را بجانب خویشتن کشیده ازین راه خاطر عاطر را بدآن سو کشش تمام رو نمود - لاجرم قرین دولت و سعادت از دار السلطنت لاهور این والا گهر را دولت

---

[1] ن[ابدي]ل

آسا همعنان و همرکاب نموده بدآن مهبط انوار فیض توجه فرمودند - و در فرخنده روز پنجشنبه هژدهم صفر سنه هزار و شانزده هجري ظاهر آن خطهٔ فیض مظاهر سرمنزل موکب جاه و جلال گردید - و فضا و روح باغ شهر آرا که سرسبز کردهٔ حضرت فردوس مکاني بابر بادشاه است - و تا هنگام به پرتو این نسبت باعث آرایش شهر بود - دریفولا از فیض نزول آنحضرت سرمایهٔ آرایش دهر شد - و عرصهٔ دلکشای اورته باغ که حسب الامر شهنشاه والا دستگاه مضرب سرادق عزت و رفعت و مرکز اعلام دولت و سعادت این والا جاه شده بود - چون نشیمنی در خور نداشت بنابر آن حسب الامر عالي عمارتی رفیع بغایت دل پسند اساس داغ دل ارم و غیرت قصور حدایق رضوان و حور گردید *

درین ایام سعادت فرجام که عبارت است از ششم ربیع الثاني سال حال جشن وزن مبارک قمريِ سال شانزدهم از عمر ابد پیوند این بلند اقبال در دولت سرای آنحضرت آرایش پذیرفته ابواب سعادت و نیک اختري بر روی روزگار جهانیان کشوده شد - و کنار و بر آرزومندان زر ریز و جیب و دامن مفلسان درخیز گردید - اگرچه درین دولت خانهٔ والا تا غایت وزن قمري بجهت شاهزادهای کامگار معهود نبود - لیکن چون درین نزدیکي از رهگذر اختلاف هوا فی الجمله انحرافی بمزاج وهاج این باعث استقامت و سرمایهٔ اعتدال لیل و نهار راه یافته بود - در آن روز حضرت خلافت مرتبت بنابر رسم عیادت تشریف اشرف بمنزل شریف این بلند اقبال ارزاني داشته بودند - و بحسب اتفاق آن روز مبداء سال شانزدهم از عمر ابد قرین آن سرمایهٔ بقای دولت دودمان حضرت صاحبقران بود - لاجرم بجهت بهجت اندوزيِ خاطر آن گرامي منزلت را بدین عنایت خاص اختصاص بخشیدند *

روز جمعه هفتم جمادي الثانيه سال مذكور موكب منصور از سير فرهت كدهٔ كابل چون طليعهٔ افواج بهار متوجه سرسبز بوستان جاويد ربيع هندوستان گرديد - و بعد از ورود اقبال چندي در دار السلطنت لاهور اتفاق اقامت افتاده ازآن [1][مقر]ع عزت رايات سعادت آيات بصوب دار الخلافهٔ آگره ارتفاع يافت - و در نواح آن موطن اقبال موكب فيروزي بجا آمده آذين جشن نوروزي سرمايهٔ آرايش روزگار و پيرايهٔ تزئين ليل و نهار شد - و دوم روز فروردين ماه سال سيوم جلوس موافق چهاردهم ذيحجه سنه مذكوره دولتخانهٔ مبارك از نور قدوم اقدس رشك فرماى اين هفت طارم مقرنس و عبرت افزاى نهم رواق فلك اطلس شد - و بعد از دو روز ديگر بجهت تفرج عمارت اين بلند اقبال كه در جوار دولتخانهٔ والا واقع است - و درين ولا عمارات قديم آنرا كه بنا نهادهٔ محمد مقيم وزير خان بود از بنياد انداخته نشيمن‌هاى بادشاهانه بنابر امر عالي بجاى آن اساس گذاشته بودند - فيض ورود بدآن منزل بهشت آئين مبذول داشته پرتو قدوم انور ساحت آنرا نور آگين ساخت *

بيان خواستگاري نمودن حضرت خلافت منزلت صبيهٔ صفيهٔ مظفر حسين ميرزا صفوي بجهت شاه بلند اقبال خرم

چون اصالت امهات عمدة ترين اسباب كرامت و جلالت اولاد و نجابت والدات شريف ترين باعث شرافت و نباهت ابناى سعادت نهاد است - چنانچه تجربه نيز بر طبق حقيقت اين معني اداى شهادت

---

(۱) ع[مصر]ل

میفرماید - بنابرین بخاطر حضرت خلافت مرتبت رسیده بود - که کریمهٔ دودمان نجابت و اصالت و اختر برج شرف و جلالت اعنی صبیهٔ رضیهٔ مظفر حسین میرزا صفوي را نامزد این والا حضرت نمایند - و چندی بنابر تاثیر عوایق روزگار آن کار خیر بحیز تاخیر افتاده در عقدهٔ تعویق وقت مانده بود - تا در اثنای سال چهارم از جلوس اقدس بمقتضای ارادهٔ خاطر مقدس بر وفق مراد بظهور آمده مراسم خواستگاري سمت وقوع یافت - و در ماه رجب المرجب سنه هزار و نوزده هجري مطابق هفدهم آبان ماه سنه پنج جلوس جهانگیري که سن مبارک این بلند اقبال بعقد عشرین عشرت آئین رسیده بود - مجلس بهشت‌آئین طوی زفاف در منزل سعادت محمل علیا حضرت مریم مکاني والدهٔ ماجدهٔ حضرت جهانگیر که بدولتخانهٔ برکت پیوند پیوسته بود انعقاد پذیرفت - و در اسعد ساعات مقارنهٔ ماه با خورشید و مقاربهٔ برجیس بناهید وقوع یافت - چون ازین فرخنده منزل بشرف محل آن بلند اقبال که متصل دولتخانهٔ اشرف واقع است - و دریفولا بنابر فرمودهٔ آن عالي مرتبت درین گل زمین عمارت سپهر مرتبه اساس یافته بود انتقال شریف روی داد - ازین رو بتازگي رشک شرف خانهٔ مهر انور گشته منزلت منازل ماه منیر پذیرفت - حضرت خلافت مرتبت بدین محفل نشاط تشریف قدوم ارزاني داشته یک شبان روز از پرتو حضور مفیض النور باعث آرایش بزم عشرت و موجب ازدیاد مواد سرور و بهجت گشتند - و حضرت شاه بلند اقبال نفایس امتعهٔ روزگار بر سبیل پیشکش کشیده از وفور درم و دینار که برسم نثار پاشیده بودند خورشید آسا بام و در روزگار را در افشان زر گرفتند - و هنگام توجه آنحضرت از دولت سرای سعادت تا درگاه دربار گردون اعتبار اقمشهٔ هر دیار که رشک فرمای پرند زربفت و غیرت افزای قصب سیمکش ماه بود -

حسب الامر اقدس بطریق پا انداز گسترده روی زمین را روکش فلک اطلس گردانیدند *

اکنون درین مقام بنابر تقریب ذکر مظفر حسین میرزا به بیان حسب و نسب میرزا و اتیان سبب استسعاد بدین دولت عظمی مي‌پردازد - آن والا نژاد خلف سلطان حسین میرزا ابن بهرام بن شاه اسمعیل است - و چون ولایت قندهار را در سال سیوم جلوس اکبري محمد خان قلاتي حسب الامر بشاه طهماسپ داد - شاه بسلطان حسین میرزا [1][برادر زادهٔ]ع خود تفویض نمود - و روزگار میرزا در سال بست و یکم اکبري سپري شده ازو چهار پسر ماند - مظفر حسین میرزا و رستم میرزا و ابو سعید میرزا و سنجر میرزا - از آنجا که وفاق میانهٔ اخوان باوجود عدم توافق آرا و تخالف آهوا کمتر اتفاق افتد چه جای آنکه پای ملکی و ولایتی درمیان باشد - لاجرم هنگامهٔ نفاق گرمي پذیرفته رفته رفته بفریب و افساد نا دولتخواهان التهاب شعلهٔ فساد اشتداد یافت - و سرانجام کار چون انصرام معامله و فیصل امر جز بقطع و فصل شمشیر بران دست نمي داد - لاجرم تیغ بر روی هم کشیده مکرر بر یکدیگر زدند - و بهم در آویخته از طرفین خونها ریختند - و درعین زد و خورد نخست رستم میرزا بنابر کار فرمائي سعادت و راهنمائي بخت ره بوادي به اندیشي برده در ماه مهر سال سي و هشتم جلوس اکبري با برادر خود سنجر میرزا و چهار پسر خود مراد میرزا و شاهرخ میرزا و حسن و ابراهیم و چهار صد سپاهي قزلباش بموطن دولت نامتناهي رسید - اکبر بادشاه نهایت تعظیم و تکریم دربارهٔ او بظهور آورده بتفویض حکومت صوبهٔ ملتان و برخی از محال بلوچستان به منصب پنجهزاري پنج هزار

---

(۱) ع [برادر] ل

سوار مقرر ساختند - و متعاقب او ابو سعید میرزای مذکور نیز در اسفندار همین سال بدربار سپهر مدار رسیده نهایت رعایت یافت - چون خبر این مراحم بی پایان به مظفر حسین میرزا رسید - و از قرب و جوار میرزا رستم که در مقام انتقام بود استخلاص قندهار را که باستظهار عساکر ظفر آثار دور از راه نبود نزدیک بکار یافت - لاجرم بنابر آموزگاري سعادت و ترغیب و ترهیب امید و بیم که هریک علت ارتکاب امور عظیمه اند - بمقام خیر اندیشي خویش آمده نخست والدۀ خود و بهرام میرزا پسر کلان خود را بخدمت فرستاده اظهار ارادۀ آمدن نمود - چون فرستادگان رسیده مقصد را بعرض اعلی رسانیدند - آنحضرت میرزا بیگ قدیمي را با منشور عاطفت آمیز رغبت آموز ارسال داشتند - میرزا از در تعظیم و تکریم در آمده باستقبال آن بار نامۀ مباهات بر آمد - و از راه اظهار کمال ارادت و عقیدت روی زر و سر منبر آن خطه را از سکۀ نام و خطبۀ القاب سامي آنحضرت نور اندود و سعادت آمود نمود - و بشاه بیگخان که از جانب آنحضرت نامزد حکومت آن حدود شده بود - قلعه را تسلیم نموده خود با سه پسر دیگر حیدر و القاس [1] و طهماسپ و ده هزار خانه زاد قزلباش رو بدربار گیتي مدار آورده پنجم شهریور سال مذکور بانجمن حضور پرنور رسید - و صد اسپ عراقي و دیگر تحف و نوادر برسم ره آورد از نظر انور گذرانید - از آنجمله مار مهرۀ بود که چون آنرا بر موضع گزش مار بستندی بحرکت در آمده همگي زهر را از بدن مار گزیده کشیدی - و ازین راه دفع غایلۀ سم نموده علت شفا گشتی - مجملا با سائر فرزندان و همرهان مورد مراحم بی منتها گشته به منصب پنج هزاري و جاگیر سنبهل عاطفت پذیر شد *

---

(۱) این اسم شاید که الیاس باشد - لاکن بهر سه نسخه القاس نوشته شده *

ذکر نهضت جهانگیر بادشاه باندازنشاط اندوزي به‌صیدگاه باري وظهور سبکدستي از بادشاهزاده خرم در انداختن شمشیر بر شیر

چون بتاریخ آذر ماه سنه پنج جلوس جهانگیري آنحضرت متوجه صیدگاه باري گشتند - بحسب اتفاق روزی در اثنای شکار یوز که تا آخرآن روز کشیده بود جمعی از قراولان معروض رای اشرف گردانیدند - که درین نزدیکي تنومند شیری قوی هیکل خفته که همین ساعت سرپنجهٔ صولت بگوزن افگني برکشوده نیمی از آن شکار بکار برده - چنانچه از غایت سیری سست آهنگ و گران خیز است - درین صورت صید آن بی غائلهٔ آسیب قراولان و گزند پیادگان دست مي تواند داد - و از آنجا که شغف جهانگیر بادشاه و شاه شیر شکار بشکار شیر بود - بی تهیهٔ ما یحتاج این نوع صید که عبارت از حلقهٔ فیلان و اجتماع اهل جرگه است عنان بشتاب سپرده بشاه بلند اقبال رکاب برکاب متوجهٔ آن سمت شدند - چون در شکارگاها هیچکس را اندازهٔ آن نیست که بی رخصت حاضر شود - بنابر قرارداد معهود بجز راجه رامداس و انوپ رای خواص و اعتماد رای و حیات خان و معدودی چند از خدمتگاران و میر شکاران دیگری از همراهي رکاب سعادت کامیاب نبود - چون پلهٔ بندوق نزدیک رسید شیر نمودار شد - اسپ بحکم غلبهٔ هراس طبعي از مهابت شیر فرار پذیر گشت - ناچار خورشید وار از مشرق زین زرین پرتو سعادت بر زمین گستردند - و پیاده پا بدفع آن شرارت نهاد نهاده برسر پله ایستاده شدند - آنگاه بآهنگ

شیرافگني در مقام تفنگ اندازي شده بندوق قدر انداز را قضا نفاذ فرمودند - و آن اژدهای دمان شعله فشان در یک نفس سه مرتبه از دمدمهٔ فتیلهٔ آتش افروز بافسون طرازي پرداخته دل از ذخیرهٔ خاطر انتقام کش کین‌توز خالي ساخت - چون بمقتضای قضا و قدر اجل جانور در آن وقت مقدر نبود دمی چند در بند عقدهٔ تاخیر شد - لاجرم بالفعل صید آن مقدور نگشته در هر سه مرتبه تاثیر انداز تیر که مانند سهام صائبهٔ تقدیر خطا پذیر نبود ظهور نیافت - چنانچه تیر اول نرسید و ثاني کارگر نیامد - و درین مراتب آن اهرمن سرشت مطلقاً وهم و هراس بخود راه نداده از جا در نیامد - مگر در انداز سیومین که این مرتبه از صدمهٔ تفنگ خشمگین گشته حمله آور شد - و با هیبت و سطوت تمام آهنگ میرشکاري شاهین در دست نموده چون اجل بر آن شد و تیز خود را بدو رسانید - و آن اجل رسیده را از صدمهٔ سرپنجهٔ صولت بر خاک هلاک افگنده باز بجای خود رفت - درین حال حضرت خلافت مرتبت باوجود تنگي وقت از غایت اهتمامی که دربارهٔ شکار شیر داشتند بی‌نیل مقصود تجویز مراجعت ننموده چند گام پیشتر رفتند - و شاه بلند اقبال در دست چپ آن حضرت با دلی قوي ایستاده شدند - و راجه رامداس نزدیک ایشان و حیات خان و اعتماد رای بجانب دست راست قرار گرفتند - و کمال قراول در عقب ایستاده بندوق پر میکرد - چون در اثناء رسانیدن ماشه آن دیو نژاد بقصد حضرت خلافت مرتبت از جا در آمد و تیر کاري نیفتاده از پیش روی او در گذشت - از آنجا که نگهبان حقیقي برگزیدهٔ نظر عنایت خود را در هرحال از آسیب عین‌الکمال نگاه مي‌دارد - آن اهرمن نهاد درکمال خشمگیني و قهرناکي متوجه آن حضرت نشده بسوی انوپرای خواص که پایهٔ بندوق در دست داشت روی آورد - آن قوي دل قطعاً تزلزل

بخاطر راه نداده سر راه برو گرفت - چون حسب الامر اقدس مقرر است که سپاهیان در شکار شیر حربۀ بکار نبرند - چنانچه هیچکس یارای آن ندارد که جمدهر و خنجر نیز بر کمر داشته باشد - ناچار چوبی که در دست داشت برو انداخت - و آن دد در غایت خشمناکی با سرعت صرصر و صولت اژدر از جا درآمده بگرمی آذر و تندی تندر برو حمله آور شد - انوپ رای از صدمۀ آن انداز به قفا باز افتاد و شیر اورا در زیر گرفت - چون او دستهای خود را بحمایت سائر اعضا سپر بلا ساخته بود - نخست هردو ساعد و سر پنجۀ رای مذکور درست در یکدیگر شکسته از کار انداخت - چنانچه نزدیک بود که یکباره کار اورا تمام کند - درین حالت شاه پلنگ افگن شیر صولت که شانۀ شیر را بنظر انور درآورده انداز شمشیر انداختن داشتند - چون تیغ شعله آمیغ را جواله نمودند ناگاه در عین فرود آوردن نظر باریک بین دقت نگر بر انوپ رای افتاد که از هول جان یکدست خود را که جراحت تمام بدآن رسیده بود از کام شیر بر آورده بر شانۀ او حمایل کرده - درآن قسم وقت نازک دست مبارک را از نظرگاه نخستین نگاه داشته در همان گرمی به نیروی سبکدستی انداز کمر شیر نموده تیغ صاعقه تاثیر را فرود آوردند - و باوجود آنکه در آنحالت خویشتن داری بظهور رسانیده حفظ خود نموده بودند - و ازین رو ضربه را آن مرتبه نیرو که اول داشت نماند - از کمال تاثیر ضرب دست و زور بازو زخم منکر بدآن اهرمن پیکر رسید - و راجه رامداس نیز ضربی زد - و از آسیب جراحتهای منکر سراسیمه گشته نیم کشته روگردان شد - و قضا را در باز گشتن بصالح نام چراغچی برگشته بخت که روزش به شب انجامیده در آن حال شمعی افروخته بحضور پرنور می‌آورد برخورد - بمجرد رسیدن باد صدمۀ پنجۀ آن بلای ناگهان بدین اجل رسیده چراغ عمرش چنان فرو مرد که همانا از حیات هرگز بر نخورده

بود - درین وقت بادشاهزادهٔ بلند اقبال از کمال نگراني باحوال حضرت خلافت مرتبت متوجه خبرگیري شدند که مبادا از چشم زخم حوادث روزگار آسیبی بدشمنان آنحضرت رسیده باشد - اتفاقاً بندگان حضرت نیز ملاحظهٔ سامي از رهگذر آن بلند اختر اوج اقبال داشته در مقام تجسس احوال بودند - که درین حال آن سرور بخدمت رسیده خاطر مبارک آن دو سپهر دولت از جانب همدیگر بجمعیت کلي گرائید - مجملا چون آن دو نظر یافتهٔ حفظ و حراست نگهبان حقیقي از سلامت یکدیگر نیایشگریها بدرگاه یگانه ایزد دادار نمودند - حضرت شاهنشاهي پای سریر آرای در رکاب یکران کامراني آورده برین سر خانهٔ چشم رکاب زرنگار را بتازگي روکش چشم خانهٔ ارباب بصایر و ابصار نمودند - و یکبارگي بارگي سوار کار آن نیم کشته را به ضرب بندوق تمام ساختند - آنگاه قرین دولت و سعادت معاودت نموده متوجه مخیم اقبال شدند - و درین حال حیات خان و راجه رامداس که از کماهي حقیقت آگاهي داشتند کیفیت احوال از قرار واقع بمسامع جاه و جلال رسانیدند - حضرت خلافت مرتبت بر جرأت و جلادت و سبکدستي و دقت نظر آن والا فطرت در تاریکي آفرین خوان گشته بعد از ادای سپاس گذاري حضرت باري بدعای روز افزون جاه و جلال شاه بلند اقبال رطب اللسان شدند *

درین آوان که عبارت است از روز پنجشنبه نوزدهم مرداد ششم سال تاریخ جلوس جهانگیري مطابق دوازدهم جمادي الثاني سنه هزار و بیست هجري که شبستان انور شاه والا قدر بنابر فروغ قدوم نور ظهور نیک اختر صبیهٔ کریمهٔ ستوده سیر مظفر حسین میرزا صفوي مشرقستان انوار عنایت ایزدي شده بود - حضرت خلافت پناهي بر سبیل مبارکباد طلوع ثمرهٔ پیش رس این نونهال دولت بی زوال بمنزل اقدس قدوم برکت لزوم

ارزاني داشتند - و ساير پردگيان سرادق عفت را نيز طلب نموده به بسط انبساط پرداختند - و آن كريمهٔ نامور [۱][حورا]ع پيكر را به پرهنر بانو بيگم مسمی ساخته حسب الاستدعای والدهٔ ماجده بحضرت آن مولود مسعود را به فرزندي ايشان دادند *

درين ايام خجسته انجام جشن نوروزي بآئين هرساله آذين پذيرفته - مربيِ عالم يعني نير اعظم در تاريخ روز دو شنبه پنجم ماه محرم الحرام سنه هزار و بيست و يک هجري بشرف خانهٔ حمل انتقال نموده سال ششم از جلوس جهانگيري بمباركي و فرخندگي آغاز شد - درين تاريخ دو هزاري ذات بر منصب آنحضرت افزوده تمايم ده هزاري ذات و پنج هزار سوار فرمودند - و در نوروز آينده سال هفتم جلوس بار دو هزاري ذات بر درجهٔ منصب آنحضرت افزوده از اصل و اضافه دوازده هزاري پنج هزار سوار مقرر نمودند *

بيان انعقاد فرخنده محفل عقد همايون فال و ترتيب انجمن جشن قران السعدين جاه و جلال يعني زفاف حضرت شاه بلند اقبال بستر عصمت و خدر عفاف نواب قدسي نقاب ممتاز الزماني صبيهٔ رضيهٔ نواب آصف خان

از آنجا كه همواره كار پردازان كارخانهٔ قضا در عالم بالا مصالح نظم و نسق امور جهان بر وفق اراده مهيا و آماده مي سازند - و پيوسته

---

(۱) ع [جوزا] ل

دستیاران والا کارگاه قدر در عالم دیگر اسباب مایحتاج معاش و مواد ضروریات معاد جهانیان ساخته و پرداخته مي دارند - بنابر آن این فرخنده پیوند همایون ارجمند که در روز ازل حسن انتظام یافته بود - در تاریخ روز جمعه نهم ربیع الاول سنه هزار و بیست و یک هجري مطابق بیست و دو اردي بهشت ماه سال هفتم از جلوس اقدس بظهور پیوست - و بدین وسیله راس المال اماني و آمال و سرمایهٔ رفاهیت احوال و فراغ بال عالمیان دست بهم داد - چنانچه امروز دلیل آن از وجود مفیض الجود چهار شاهزادهٔ بلند اختر کامگار والا که هریک زینت صفحهٔ روزگار و قرة العین ابنای همه دیار و موجب انتظام نظام چهار رکن جهان و سبب امن و امان شش جهت زمین وزمان اند - مانند روز پیدا و چون آفتاب عالمتاب روشن و هویدا است - به نحوی که برکات آثار آن تا روز قیامت بروزگار و ابنای روزگار خواهد رسید - و میامن نتایج آن تا یوم القیام باعث رونق چار بازار عالم و موجب قوام معاملات دار السلطنة آدم خواهد گردید - و در آن فرخنده ساعت که مجلس این عقد ازدواج مقدس میانهٔ سعد اکبر فلک خلافت کبری و زهرهٔ زهرای آسمان عفت در دار الخلافت عظمی شریعت غرا منعقد مي شد - سن مبارک شاهجهان بخش جوان بخت که انشاء الله تعالی امتداد بقای آنحضرت تا انتهای مدت روزگار برسد - بر بیست سال و یکماه و هشت روز شمسي و بیست سال و یازده ماه و بیست و یک روز قمري رسیده - و از عمر شریف آن ملکهٔ دهر و مهین بانوی عصر نوزده سال و بیست و یک روز شمسي و نوزده سال و هفت ماه و بیست و پنج روز قمري منقضي شده - و از زمان خواستگاري تا این زمان پنج سال و یکماه و پنج روز شمسي سپري گشته بود - بالجمله درآن روز سعادت افروز همایون بزم طوی بمبارکي و خجستگي در منزل شریف عضد الخلافت

العظمی مختار الملت و موتمن الدوله آصف خان که درآن آوان بخطاب اعتقاد خان مخاطب بود قرار یافت - وبدستوري آن دستور العمل دیوان روزگار کار پردازان نیکوکار تهیهٔ جشن و سرانجام آن بر وفق دلخواه هواخواهان کردند - وبساط شادکامي و خرمي بکام خاطرهای موافقان گستردند - در آن هنگام عیش افزا که بادهٔ بیغمي و هوای خورمي نشه بخش دماغ عالمي شده بود - و ساحت آن محفل عشرت از گلگشت پري رویان رشک فرمای صحن گلستان ارم و غیرت افزای عرصهٔ فردوس اعظم گشته - سلیمان روزگار یعنی بادشاه فلک اقتدار بنابر افزایش درجهٔ سرافرازي آن آصف صفات بدین انجمن شادماني تشریف ارزاني فرموده از زیور قدوم انور زینتی دیگر بر آذین آن جشن بهشت آئین بستند - و بکام دل بر مسند عیش و کامراني نشسته برسم شگون و مبارکبادي ابواب نشاط و شادي بر روی خاص و عام کشودند - چنانچه فراغ خاطرها از فروغ شگفتگي جهانی را در پیرایهٔ نور و سرور گرفت - و صفحهٔ زمین چون روی صاحبدلان کشاده پیشاني گردید - رامشگران نیز بمقتضای عام سازها راست کردند و سرود گویان و پای کوبان راه خردمندان زدن گرفتند - از پهلوی لطافت حمایل‌های یاسمن بر دوش خوبرویان خرمن گل گشته روکش صحن گلشن و فضای چمن شد - و از بالای طراوت گلدستهای چنپا و سیوتي شوریده بلبل شیدا از عشق گل سوری وا سوخته بدوري گلستان ساخت - درین هنگام که هنگامهٔ داد و دهش گرمي داشت و روزگار ادای حق مقام مي نمود - اهل زمانه را بهانهٔ خویشتن کامي و خودرائي بدست افتاده داد کامراني دادند - و از گردون گردان گرو عمر رفته و آینده گرفتند - چون از مراسم این ایام سعادت فرجام فراغ کلي حاصل شد و روزی چند ازین روز نیک اختري و بهروزي منقضي گشت - حضرت شاهنشاهي با سایر حجاب

گزینان حجلهٔ عصمت و جمله پرده نشینان سرادق عفت پرتو انوار قدوم بهجت لزوم بر منزل سعادت محمل شاه بلند اقبال گستردند - و حسب الحکم آنحضرت سامان طرازان کارخانهٔ سلطنت بتازگي جشني جهان‌آرا آرایش پذیر ساختند و قبهٔ بارگاه رفعت باوج طارم مهر و ماه بر افراشتند - و حضرت خلافت مرتبت درآن محفل عیش و کامراني یک شبان روز همت والا نهمت بر بسط بساط انبساط و گستردن مسند عیش و نشاط گماشتند *

بالجمله محامد ذات و صفات آن کریمهٔ دودمان مکارم اخلاق و کرایم اعراق اعني نواب قدسي نقاب در نظر انور قرة العین سلیمان زمان بمثابهٔ جلوهٔ ظهور نمود - و بحدی دقایق آداب شناسي و مزاجداني و مراتب خدمت گذاري و پرستاريِ آن ملکهٔ ملک شیم باعلی درجات استحسان رسید - که آن ممتاز طبقهٔ نسوان جهان و سرافراز حوران جنان را از سایر مخدرات شبستان دولت برگزیدند - و بنابر شیوهٔ ستودهٔ والا خداوندان این دولت کدهٔ عظمی که مهین بانوان حرم سرای خلافت کبری را بخطابی والا و لقبی شایسته اختصاص مي بخشند - تا نام ناميِ ایشان زبان زد خاص و عام نشود - آن علیا جناب را باین اعتبار ممتاز محل بیگم خطاب دادند - و درین کارنامهٔ گرامي هرجا زبان خامهٔ وقایع‌نگار ناچار بایراد اسم ساميِ آن انسیهٔ حورا نژاد جرأت نماید بعنوان نواب ممتاز الزماني ممتاز محل بیگم تعبیر خواهد نمود *

در سال هشتم جلوس جهانگیري مطابق سنه هزار و بیست و دو هجري که آغاز ابتسام غنچهٔ گلبن جاه و جلال حضرت شاه بلند اقبال بود - از سرابستان دولت آنحضرت و حرمسرای سعادت نواب ممتاز الزماني نوگلی در چار چمن وجود بشگفته جبیني غنچهٔ امید و خنده روئي

سپیده‌دم عید روی نمود - چون این فرخنده ولادت سراسر سعادت از سر نو جهانی را بشگفتگي آورده به تازگي عالمی را طرب و نشاط و بهجت و انبساط آموخت - حضرت خلافت مرتبت با سایر مسند گزینان حرم‌سرای خلافت بنابر رسم تهنیت ظهور این نوباوهٔ مقدس و میوهٔ پیش رس که ثمرهٔ پیوند تازه نخل سرابستان دولت و اقبال با نونهال ریاض جاه و جلال بود - بمنزل همایون آنحضرت تشریف قدوم اشرف ارزاني داشتند - و آن حضرت محفلی عالي و بزمی دلکش مرتب ساخته بمراسم پا انداز و لوازم نثار و پیشکش پرداختند - و کنار و بر نثار چینان را چون جیب غنچه و مشت صدف سرشار زر و لبریز گوهر گردانیدند - و مبلغی گرانمند بصیغهٔ نذر از نظر انور گذرانیده التماس نام نمودند - حضرت خلافت مرتبت آن فرخنده اختر برج اقبال را بحور النسا بیگم نامور فرموده بعنایت خاص فرزند خواندگیِ خویشتن که اقصی مراتب دولت جاوداني است اختصاص بخشیدند *

بیان موجبات نهضت موکب جاه و جلال جهانگیري بهمعنانيء شاه بلند اقبال بصوب دار البرکت اجمیر

چون بعد از سانحهٔ ناگزیر حضرت عرش آشیاني جلال الدین محمد اکبر بادشاه که کم فرصتیِ خسرو آشفته رای حضرت سلیمان مرتبت را برتق و فتق و کشاد و بست معاملات ممالک محروسه چه بند رخنهٔ ولایات دور دست مجال نداده بفرونشاندن شعلهٔ آتش فتنها که برانگیخته و افروخته بود اشتغال داشتند - در خلال این حال خللی در مملکت جنوبی پیدا شد - تفصیل اجمال مذکور آنکه در عین این حال دنیاداران دکن از فرط کوتاه

نظري بل بنابر كمال بى بصري كه لازمهٔ كهن دار دنيا و فساد انگيزي و فتنه‌گري كه خاصيت ديرينه گيتي است - خلع ربقهٔ اطاعت از رقبهٔ انقياد نموده سر به تمرد و عصيان برآوردند - بلكه برين معني بسند ننموده خليع العذار و مطلق العنان به تركتاز در آمدند - خاصه عنبر حبشي سياه بخت تيره راى فرصت غنيمت شمرده از تباه انديشي و كم فرصتي كه ناشي از طغيان منشي و ناقص فطرتيء او بود - دست تصرف به اكثر محال بالا گهات كه با اولياى دولت ابد پيوند تعلق داشت دراز كرد - و عبد الرحيم خانخانان سپه سالار دكن و خانديس و برار ازآنجا كه همواره انداز گرميء هنگامهٔ سپاهگري داشت - و ازين رو به فتنه پرستي و شورش انگيزي تهمت زدهٔ خاص و عام بود - همانا ازآن راه عنان بالا دويهاى عنبر نگرفت - و درهيچ مرتبه لگام تيز جلوئى و فراخ روى هاى آن زياده سر پى نبرد - لاجرم فتنهٔ او آهسته آهسته چنان بالا گرفت و رفته رفته كارش بجاى كشيد كه خانخانان به عجز گرائيده از چاره‌گري فروماند - و ناچار بوسيلهٔ عرضداشت‌هاى پى درپى درخواست مددگاري نمود *

چون دقايق حقيقت اين معامله بر راى جهانكشاى هواخواهان دولت روز افزون بدرجهٔ وضوح پيوست - بى توقف از موقف خلافت كبرى فرمان قضا جريان در باب تهيهٔ عسكر ظفر اثر بحليهٔ نفاذ آراستگي يافت - و لشكر گران سنگ كه سرداريء آن نامزد سلطان پرويز و اتاليقي و كارگذاريء يساق بر جعفر بيگ آصف خان مقرر شده بود بآهنگ تسخير دكن و تاديب دكنيان تجهيز يافت - و راجه مان سنگه و امير الامرا (۱)

---

(۱) اينجا از امير الامرا شريف خان مراد است كه در زمان جهانگير بادشاه بعهدهٔ وزارت سرفراز بود - اقبالنامه جهانگيري - صفحه ۳۰۷ طبع ايشياتك سوسائيتي بنگاله *

با بسی از سرداران نامدار به کومک تعین پذیرفتند - و خزانهٔ گرامند با فیلان کوه پیکر نبرد آزموده کار زار دیده سرمایهٔ استظهار سپاه نصرت آثار شد - و در همان روز رایت فیروزي آیت بدآن سمت ارتفاع گرفت - چون آن عزیز مصر بی جوهری که کنعانی قحط وقوف و معامله فهمي و زنداني قید اوامر و نواهي نفس اماره و طبع زیان‌کار شده خود را گرفتار مستلذات نفساني و ملایمات قوای حیواني داشت - چنانچه مطلقا مالک نفس خویشتن نبوده در بند تناول مغیرات و تجرع مسکرات خصوص مداومت شراب مدام و ملازمت سماط و ندام بود - و این معني که در حقیقت علت ضعف دماغ و باعث بی پروائي است به نحوی برو غلبه داشت که از فرط عدم مبالات اکثر اوقات مست و خراب گران خواب بی‌خبري و سبکسري بود - لاجرم درین مرتبه نیز اثری بر مراتب تهیهٔ جنود و تجهیز عساکر نا معدود مترتب نه شد - و بیهوده همگنان نقد وقت بزیان برده غنیمت فرصت از دست دادند - و نه تنها از این معني کاری پیش نرفت بلکه سرمایهٔ چیره دستي خصم ازآن افزوده مادهٔ خیره چشمي غنیم آماده گشت - چون از کماهي احوال بدربار اعلی آگاهي رسید خان اعظم و خان جهان و مهابت خان و عبد الله خان از ارکان دولت عظمی که هریک براسه کار اقلیمی سر میتوانستند نمود - و في نفسه قدرت بر کار فرمائي لشکري و کار گذاري کشوري داشتند باستعداد تمام متعاقب یکدیگر بامداد ایشان تعین یافتند - مجملا بآنکه درین نوبت ازین عالم لشکری دست بهم داده بود که تسخیر عالم را کفایت میکرد - چون سرگروه از کار فرمودن سپاه عاجز آمده ایشان نیز ازو حسابی بر نمي داشتند - و درین میانه هنگامهٔ نفاق امرا بایکدیگر نیز گرمي داشت - ناچار درین نوبت هم کاری از پیش نه رفت با آنکه

چند کرت لشکر ببالاگهات بردند - در جمیع کرات بی نیل مقصود با بدترین وضعی مراجعت نمودند - و در هر مرتبه باوجود کثرت عدد و عدت اولیا و قلت اعدا و با عدم سپاهگري اعدا علت مزید علت شده باعث افزوني نیروی غنیم گشتند - چنانچه از این حرکات ناقص مادهٔ سودای زیاده سري دکنیان به نحوی ازدیاد پذیرفت - که درین یورش بیشتر از پیشتر سرگرم پیش رفت کار بغي و عناد شدند و از سر نو طریق فتنه و فساد فرا پیش گرفتند - و در عوض این آمد و رفت که مکرر وقوع یافت جرات و جسارت دیگر اندوخته رفته رفته پیشتر آمدند - و پای از حد گلیم کوتاه خود دراز کرده همگي بالاگهات را به تحت تصرف در آوردند - چون درین نوبت سامان و سرانجام این مهم کماینبغي شده بود و پرداخت احوال لشکر بواجبي نموده - معهذا چنانچه بتکرار سبق ذکر یافت از بی نفسي سردار و ناسپاسي سپاه و حق ناشناسي امرا کاری ساخته نه شد - و این معني بر خاطر مبارک حضرت خلافت پناهي بغایت گراني نمود - و پیش نرفتن این مایهٔ زیادتي ازآن گروه فرومایه کم پایه بر همت عالي نهمت آنحضرت زیاده از حد حصر و عدد و بیش از مقدار قیاس و شمار دشوار آمد - لاجرم در خاطر مبارک قرار دادند که خود بنفس نفیس بر سبیل زیارت روضهٔ منوره و حظیرهٔ مقدسهٔ حضرت خواجه معین الحق والملت والدین به سوی دار البرکت اجمیر نهضت نموده چندے درآن خطهٔ پاک توقف فرمایند - شاید که نظر به نزدیکي آن حضرت امرا شرم حضوري منظور دارند - و از کار خود نیز شماري گرفته حسابی از کار فرمائي خود بر دارند - و سلوک طریقهٔ حق شناسي فرا پیش خویش داشته همت بر سر انجام کار ولي نعمت خود گمارند - و مهم رانا که از عهد حضرت عرش آشیاني اکبر بادشاه باز باوجود امتداد مدت جهانگیري و جهانباني آن بادشاه

کشورکشا گيتي ستان که بتائید آسماني مؤید و بتوفیق و تسدید رباني موفق و مسدد بودند پرداختنی بواجبي نیافته بود همواره سرانجام آن پیش نهاد خاطر ملکوت ناظر بود - و آن نیز محرک این عزیمت صائب آمده بزبان مبارک آوردند که نخست مهم رانا از هر راه که رو دهد صورت داده آنگاه بفراغ بال و درستي تدبیر با لشکر گران سنگ از آنجا یکسر متوجهٔ تسخیر کشور دکن و تنبیه آن گروه آشفته مغز سبک سر شوند - بالجمله چون این دو مطلب عمده پیش نهاد همت خدا داد بود عزم نهضت اجمیر را بحلیهٔ جزم آراستند - و در تاریخ دوم ماه شعبان سنه هزار و بیست و دو هجري مطابق بیست و چهارم شهریور سال هشتم از جلوس اقدس جهانگيري موکب مسعود با فرخندگي تمام متوجهٔ آن سمت شد - چون بظاهر آن بلده رسید گرد قدوم انور توتیای دیدهٔ اولی الابصار آن دیار گردید - از موضعی که قبهٔ روضهٔ مقدسهٔ حضرت خواجه بنظر اقدس در آمد - بنابر پيروي طریقت حضرت عرش آشياني و نظر بملاحظهٔ مراسم آداب زیارت مشاهد متبرکه تجویز سواري نه فرموده فرود آمدند - و از نقش پای مبارک سرمایهٔ مباهات آن سر زمین بل روی زمین آماده ساختند - و باین روش فیضیاب فوز زیارت مزار مفیض الانوار آن قبلهٔ احرار گشته اکتساب انواع فیوضات آسماني و اقسام برکات جاوداني نمودند - و باعطای صلات و صدقات و وظایف و نذر که وظیفهٔ زیارت این بقاع خیر است ادای حق مقام فرمودند - و چون اسم مبارک آن تاج تارک اولیای کبار اعنی خواجهٔ بزرگوار بطریق تقریب ذکر یافت - لاجرم مجمل نسب و نسبت و نمودار اخبار و آثار آنحضرت را از مبادي سلوک طریقت تا منتهای وصول به حقیقت بنابر حصول تبرک و تیمن و شادابي ریاض سخن بر طبق پیمایش طریق ایجاز بزبان صدق بیان کلک وقایع پرداز

و خامهٔ بدايع طراز مي دهد - مولد انور آن سرور در دار الملک سجستان است که معرب سيستان باشد - و منسوب بدآن کرده سجزي و سجستاني نيز گويند - و آن حضرت بنابرين اعتبار بسجزي معروف اند - اسم والد بزرگوار آن مرشد ابنای روزگار خواجه غياث الدين حسن است و منشاء آن والا جناب خاک پاک خراسان - در اوائل طلب بوساطت جاذبهٔ شيخ ابراهيم قندزي که در آنوقت پيشوای مجذوبان عهد بود تن به کشش اين کمند در دادند - و بنابر پروانگي آن شمع جمع اصحاب درين انجمن بار يافته باعتبار عقد بيعت بآن واسطة العقد اوليای عظام از انتظام در سلک سلسلة الذهب اهل سلوک و وصول اختيار پذيرفتند - آنگاه بارشاد شيخ مذکور بعد از سلوک طريق تجريد پيروي روش ارباب تفريد نموده مردانه قدم در وادي[١] [سياحت ساحت]ع ربع مسکون نهادند - و چندی در بخارا بحفظ قرآن کريم و تعلم تعاليم علوم ظاهري نيز اشتغال داشتند - از آنجا خطهٔ نيشاپور را وجه توجه ساختند - و در قصبهٔ هارونيه از مضافات آن ولايت بخدمت شيخ عثمان هاروني که از مشاهير اوليا است رسيدند - و مدت دو سال و نيم در آن بقعه اقامت نموده ازآن مرشد سالکان حقيقت اکتساب آداب طريقت فرمودند - و درآن مقام بنابر پايمردي ثبات قدم بمقامات عاليه رسيده از دستياري توسل بذيل ارادت جناب عرفان مآب ابواب فتوحات بر روی روزگار خويش کشودند - چون از راهنموني ارشاد شيخ مذکور دقايق سلوک اين طريقهٔ والا را بدرجهٔ اعلی رسانيدند - حضرت شيخ خرقهٔ اجازت که از جمله اسرار اين طبقهٔ عليه است بديشان حوالت نموده اشارت اختيار سفر عراق عرب فرمودند - و آن عالي جناب پای ادب براه

---

(١) ع [سياحت و مساحت] ل

طلب نهاده در طی راه بخدمت شیخ الطایفه و دلیل الطریقه شیخ نجم الدین کبری رسیدند - و قریب دو نیم ماه از فیض صحبت آن بدر سماء ولایت و نجم فلک هدایت راه بوادي عرفان برده انوار ایقان از پرتو مهر رای انور آن سرور اقتباس نمودند - و آنگاه بموضع جیل که در اسفل مدینة السلام بغداد واقع است شتافته مدت پنج ماه و هفت روز توقف نموده از فروغ صحبت شریف عالي حضرت سید السادات و منبع السعادات سلطان العارفین و تاج الواصلین هادي طریق هدی سالک راه خدا شارب رحیق تحقیق پیشوای هر فریق قطب الخافقین غوث الثقلین سید عبد القادر جیلاني بفوز سعادت دوجهاني رسیدند - و چون بندگان شیخ از برکت لقای مبارک آنحضرت بطریق طریقت که همانا هم خاصیت آب بقا است فیض حیات جاوید اندوخته به نهایت مراتب کمال پیوستند - و از آنجا به بغداد شتافته سعادت ملاقات شیخ ضیاء الدین ابو نجیب سهروردي دریافتند - و بعد از مراجعت این سفر به همدان رفته به شیخ یوسف همداني رسیدند - و از آنجا به صفاهان افتاده با شیخ محمود صفاهاني صحبت داشتند - و از آنجا به تبریز رفته بشرف ملاقات شیخ ابو سعید تبریزي که از اعیان اولیا بود مستسعد شدند - و از تبریز به سمت مهنه و خرقان شتافتند - و ازآن راه سفر استرآباد اختیار نموده بفوز صحبت فیض بخش شیخ ناصر الدین استر آبادي که از اعاظم اولیا و مشایخ طریقت بود رسیدند - و از آنجا به هرات تا سبزوار که بنابر طریق تعزیت شهرت باستقرار دارد شتافته چندی اقامت نمودند - و ازآنجا به حصار شادمان و از آنجا ببلخ رفته مدتی مدید در آن مقام بر سر خاک پاک شیخ احمد خضرویه مجاورت گزیدند - آنگاه از بلخ به

غزنین عبور فرموده درآن بقعه به لقای [1][شمس العارفین] ع شیخ عبد الواحد فائز شدند - و از آنجا آهنگ وسعت‌آباد هندوستان نموده در تاریخی فیض قدوم بدار الملک لاهور رسانیدند که ملک معزالدین سام غوري فتح خطهٔ پاک دهلي نموده وقطب الدین ایبک را از غلامان خاص خود آنجا بجانشیني خویشتن نصب نموده باز بسمت تختگاه غزنین لوای مراجعت بر افراخته درطی راه باجل طبیعي سفر آخرت گزیده بود - بالجمله در لاهور به صحبت شیخ حسین زنجاني رسیده و از آنجا توجه جانب دهلي اختیار فرموده چندگاه درآنجا بسر برده - چون عموم اهل آن سر زمین بدیشان پی بردند از فرط آمد و رفت باعث تشویش خاطر و علت تکدیر صفای وقت آنحضرت شدند - لاجرم از کمال دوستي خمول و دشمني شهرت رخت انتقال بگوشهٔ دار البرکت اجمیر کشیدند - اگرچه چندی پیش از آن سکنهٔ شهر اجمیر سعادت اسلام دریافته بودند لیکن اهل اطراف و نواحي آن ولایت همچنان بر کفر باقي بودند - درین اثنا میر حسین نامي از سادات مشهد مقدس معروف به خنگ سوار از طرف قطب‌الدین ایبک که بعد از ارتحال ملک معز الدین در هندوستان لوای استقلال بر افراشته بود - با لشکری گران سنگ بحکومت اجمیر و ملازمت حضرت خواجه نامزد شد - و او رفته رفته از پرتو امداد باطن انور حضرت خواجه معالم اسلام و شعایر مسلمانان را در آن خطهٔ پاک کماینبغي ظاهر ساخت - و اکثر عرصهٔ آن سرزمین دلنشین را از غبار کفر و لوث شرک و انکار پرداخته اعلام اسلام در سایر مضافات و اعمال آن ولایت بر افراخت - و حضرت خواجه را توطن در آن ملک خوش افتاده رحل اقامت

---

(١) ع [شمس الدین] ل

افگندند - و در سن نود سالگي سالک طریقت صاحب شریعت شده تاهل اختیار فرمودند - و هفت سال دیگر شعار حیات مستعار داشته همت والا بر اکمال سالکان و تکمیل مستکملان آن ولایت گماشتند - و درین مدت خطهٔ اجمیر از فیض وجود شریف ایشان سعادت پذیرگشته منبع برکات بود - در روز ششم رجب سنه شش صد و سي هجري مجاورت صوامع عالم بالا و اقامت سر منزل قرب ایزد تعالی اختیار فرمودند - و از فیض ارادت و متابعت طریقهٔ آن مرشد کامل سالکان اطوار بسی از اولیای کبار بدرجات عالیه فایز گشتند - چنانچه مشهور است که شیخ شهاب الدین سهروردي نیز برکات صحبت ایشان دریافته اند - و بروایتی ضیاء الحق حسام الدین چلپي و شیخ اوحد الدین کرماني در مبادي سلوک ایشان را در بغداد دریافته و چندی پیروي طریقت حضرت خواجه کرده خرقهٔ خلافت از ایشان دارند - و تاج العرفاء الکبار خواجه قطب الدین بختیار اوشي کاکي که صفای روضهٔ ایشان دهلي کهنه را تا ابد تازه رو دارد از اعظم خلفای حضرت خواجه اند - و شیخ فرید الدین معروف به شکرگنج که خلیفهٔ خواجه قطب الدین اند - بیک واسطهٔ دریوزهٔ فیض ایشان گنجور خزاین حقایق و معارف شده اند - و شیخ نظام الدین مشهور باولیا از خلفای شیخ فرید الدین و حضرت شیخ نصیر الدین که به چراغ دهلي اشتهار دارند - و همچنین شیخ برهان الدین ملقب به غریب که مرقد منور ایشان در دولت آباد دکن است - و سرور کشور حال و قال ملک الکلام حضرت امیر خسرو دهلوي مشهور از مریدان سلطان المشایخ همگي بوساطت ارشاد ایشان فیض ایقان از سرچشمهٔ عرفان یافته اند - و از پرتو انوار هدایت و دولت متابعت طریقت آن رهنمای طریق هدایت تا سر منزل وجدان پی برده به سلطنت ولایت عرفان رسیده اند *

نهضت موکب جاه و جلال شاه بلند اقبال سلطان خرم حسب الامر حضرت جهانگیر بادشاه به تسخیر ولایت رانا امرسنگه و روزي شدن فتح و فیروزي یافتن به نیروی توجه کشورکشای آن ولایت

چون کارداني حکمت کاملهٔ حضرت پروردگار جل برهانه آنوقت که صفحهٔ هستي را نقش درستي نه نشسته بود و حقیقت معنيِ عالم صورت صورتی نه بسته - بحکم صوابدید مصلحت و تنظیم امور دار الخلافهٔ آدم برآمد هر امری دشوار و سرانجام هر کاری دور از کار بدرآمد روزگاری باز گذاشته - و حل هر عقدهٔ سربسته را برای صائب رای در گرو گره تاخیر نگاهداشته - لامحاله چون وقت آن کار در آید جمال آن امر بسر خود نقاب کشاید - چنانچه دریذولا صورت فتح رانا که در آئینهٔ خیال هیچ یک از سلاطین عظیم الشان هندوستان نقش نه بسته بود بچهرهٔ کشائيِ دولت بی زوال حضرت شاه بلند اقبال بر وجه احسن روی نمود - و بالجمله جمال شاهد اجمال این مقدمه در آئینهٔ بدن نمای تفصیل بدینگونه جلوهٔ انکشاف تام مي نماید - که چون رانا که از رایان هندوستان در اصالت نژاد و قدم خانوادهٔ و فسحت ولایت و کثرت خیل و حشم امتیاز تمام دارد - در ایام جلوس همایون حضرت جهانگیر بادشاه نیز بدستور مقرر در مقام اطاعت نشد - و بر طبق سلوک طریق عهد قدیم بر جادهٔ کفران و طغیان

مستقيم بوده ثبات قدم ورزيد - و بتقديم لوازم بندگي اقدام ننموده همچنان بر اظهار نافرماني و اعلان عصيان استقرار داشت - و بنابر قرار داد ديرينهٔ آن سلسله که بزعم باطل خود از اولاد نوشيروان دانند و دولت طبقهٔ خود هزار ساله مي شمارند - باوجود تمادي مدت تطاول و تغلب ايشان برين سرزمين هرگز دريافت شرف حضور بادشاهان عظيم الشان اين کشور اکبر ننموده - بلکه پسر صاحب تيکهٔ يعني ولي عهد خود را نيز بخدمت نه فرستاده اند - چه عمده مزاياى ايشان بر راجهاى ديگر اين اقليم اعظم اين است - که هر کدام بپايهٔ رانائى رسند لازم است که از روى عجز و فروتني پيش ارباب اقتدار سر فرو نياورده باشند - چنانچه رانا پرتاب که در زمان حضرت اکبر بادشاه باوجود امتداد مدت جهانگيري و جهانداري آنحضرت به پنجاه سال کشيد - پاس لوازم طاعت گذاري و وظايف فرمانبرداري نداشت - تا اينکه مکرراً آنحضرت لشکر ظفر اثر بر سر او تعين فرمودند - و بعدى درين مهم جد و جهد داشتند که حضرت جهانگير بادشاه را با راجه مانسنگه و چندى از اعاظم امرا به تسخير آن ولايت فرستادند - و هر بار که از انبوهي لشکر کوه شکوه و سخت کوشي سپاه نصرت آثار عرصه برو تنگ و کار برو دشوار مي شد - پناه بشعاب جبال و تنگناهاى کوهسار برده در عقبات سخت گذار و گريوهاى دشوار گذار روزگار مي گذرانيد - و بوسيلهٔ اظهار اطاعت و انقياد نقد فرصت بزيان داده بهمين طريق جان از ورطهٔ هلاکت بيرون مي برد - و سرداران موکب اقبال نيز از صعوبت مهم بدين معني قناعت مي نمودند - و لهذا درين مدت آن معامله پرداختى بسزا نيافت و مقصود بر وفق مدعا رو ننمود - در آخر امر که کار بطول کشيد و آنحضرت بر سر اين معني کمال ايستادگي داشتند - بنابر ميانجيي صوابگويان پسر خود همين رانا امر سنگه را بملازمت آنحضرت فرستاد - چون حضرت جهانگير خود بنفس

نفیس متوجه پیش رفت این مهم شده بودند - معهذا صورت درستی بر نه کرده بود - لاجرم نهایت مرتبه اهتمام در سرانجام این امر داشتند - چنانچه اول مهمی که بعد از جلوس اقدس پیش گرفته بانصرام آن برخاستند همین یساق بود - و چندین مرتبه عساکر نصرت مآثر به تسخیر آن ولایت تجهیز فرمودند - از جمله نوبت اول سلطان پرویز را بافواج بحر امواج باستیصال آن مخذول ارسال داشتند بنحوی که سابقاً سمت نگارش پذیرفت - چون سرکرد آن کار دشوار زیاده از حوصلهٔ قدرت و اقتدار او بود در فتنهٔ سلطان خسرو بمعاودت مامور شد - و بعد از فراغ آن معامله نوبتی دیگر مهابت خان را با لشکر گران سنگ بآهنگ انتزاع آن ولایت فرستادند - و مدتی عبد الله خان اوزبک فیروز جنگ در آن ملک ترکتازی نمود - و چندی راجه باسو نیز در آن سر زمین بهر سو ترددی میکرد - و بنابر مقتضای مضمون مقدمهٔ مذکوره چون تسخیر آن ولایت در بند تاخیر وقت بود - و در حوالگاه روز ازل کشایش این عقدهٔ دشوار به گره کشائی رای گیتی آرای شاه بلنداقبال تفویض یافته - لاجرم هیچ یک کاری نساخته به غنیمت مراجعت ساختند - و درین وقت که وقت بر آمد این مطلب در آمده بود و حصول آن مرام از رهن تعویق روزگار برآمده - باوجود آنکه پیشتر بقصد تسخیر دکن بدار البرکت اجمیر تشریف آورده بودند نخست سرانجام این مهم را پیش نهاد همت والا نمودند - لاجرم بتاریخ ششم دی ماه الٰهی هشتمین سال جلوس جهانگیری مطابق چهاردهم ذي‌قعده سنه هزار و بیست و دو هجری در ساعتی سعید که نظر یافتهٔ سعود آسمانی و اختیار کردهٔ تائید ربانی بود - شاه بلند اقبال را بتسخیر ولایت رانا رخصت دادند - و هزار سوار بر منصب آنحضرت افزوده دوازده هزاری شش هزار سوار دو اسپه سه سپه از اصل و اضافه مقرر ساختند - و تشریف چارقب زردوزی که گلهای مرصع نیز بر آن دوخته

بودند و بر اطراف گلها مرواریدهای آبدار نصب نموده با چیرهٔ طلا دوزی ریشه و فوطهٔ زربفت و علاقهٔ مروارید و شمشیر مرصع و گهپوه(١) با پهولکتارهٔ مرصع مرحمت فرمودند - و دو سر اسپ خاصگی یکی عراقی نامور با کوه پاره و دیگر راهوار با ساخت مرصع و فتح گج نام فیل با ماده فیلی دیگر مزید عنایات ساختند - و بموجب تفصیل ذیل امرای نامدار در رکاب آن شاه نصرت شعار نامزد این مهم شدند - راجه سورج سنگه - سیف خان بارهه - تربیت خان - نوازش خان - کشن سنگه - راو رتن هاده - رانا سکهراو - ابوالفتح دکنی - صلابت خان بارهه - سورج مل ولد راجه باسو - میرزا بدیع الزمان ولد شاهرخ - راجه بکرماجیت بهدوریه - میر حسام الدین انجو - سلیمان بیگ مخاطب به فدائی خان بخشی لشکر - خسرو بی - سید حاجی - رزاق بی - دوست بیگ - خواجه محسن - عرب خان خوافی - سید شهاب بارهه - خان اعظم صوبه دار مالوه - فریدون خان برلاس - سردار خان برادر عبد الله خان صوبه دار گجرات با سزاوار خان برادر خورد - دلاور خان کاکر - خان یار بیگ - زاهد بیگ - و جمعی دیگر از امرا و منصب داران کومکی دکن از جمله - راجه نرسنگه دیو بندیله - یعقوب خان بدخشی - محمد خان نیازی - حاجی بیگ اوزبک - غزنین خان جالوری - ناهر خان تونور - علی قلی خان - همت خان - شرزه خان - میرزا مراد ولد میرزا رستم صفوی - مجملا درین یورش قریب بیست هزار سوار کار آزموده جرار از همه جهت در رکاب ظفر نصیب نصرت نصاب شاه بلند اقبال سعادت تعین پذیرفتند - و در اسعد اوقات که اوضاع افلاک بر وفق مراد رو داده و انظار انجم متوجه انواع استسعاد افتاده بود - ماهچهٔ اعلام ظفر فرجام بنام نامی حضرت شاه بلند اقبال که در معنی

---

(١) یکی از آلات دکن است - خافی خان *

بسملغ سورهٔ فتح و فیروزي است ارتفاع یافت - و لشکر ظفر اثر با قلاوزي
تائید ایزدي در رکاب نصرت انتساب آنحضرت بصوب ولایت رانا شتافت -
و بعد از قطع مسافت مراحل چون دامن کوه آن سرزمین از پرتو قدوم
انور و انوار مقدم سعادت گستر آن قایم مقام نیر اعظم مانند گریبان مشرق
خورشید مطلع نور ظهور گردید - درین حال جمعی از قراولان که بخبرگیري
فوج غنیم رفته بودند تنومند شیری چند اهرمن منظر درآن بیشه دیده
حقیقت را معروض داشتند - چون شغف خاطر اقدس بشکار شیر بسیار
بود - بی توقف جهت تفال روزي شدن فتح و فیروزي همت والا نهمت
برصید آنها گماشته متوجه آن سمت گشتند - و بمجرد وصول مقصد در
اندک فرصت پنج قلادهٔ شیر شکار شد - و آن روز ظاهر قصبهٔ ماندل مضرب
خیام بارگاه سپهر عتبه سدره مرتبه آمده نظاره تالاب محیط فسحت بسیط
آب که در آن سرزمین سمت وقوع دارد - باعث انبساط طبع مقدس
و نشاط خاطر اقدس گشت - و سیر اطراف آن کوثر آئین تال آئینه مثال
موجب افراط اعجاب و اطراب آن فلک جناب شده تمثال فیض مصور
و عیش مجسم در مرآت الصفاء آب سیماب سیمایش[1] [جهان]ع نما گردید -
چون ازین قصبه سرحد ولایت رانا است و سلطان پرویز و مهابت خان
و افواج قاهره که مکرر به تسخیر ولایت آن مقهور نامزد شده هیچ یک
از آنجا نگذشته بود قرین دولت و سعادت گذشتند - و منزل موهي
که در دوازده کروهی اودی پور واقع است مخیم سرادقات اقبال شد -
و ازین منزل پنج هزار سوار بسرکردگي محمد تقي بخشي که در آخر
آن بخطاب شاه قلي خان سرافرازي یافت نامزد شدند - که پیشتر

---

(۱) ع | چهره] ل

بکوهستان آن ولایت در آمده تاخت و تاراج و اسر و قتل اهل آنجا پیش نهاد نمایند - و خود بنفس نفیس اراده فرمودند که با سایر اردوی جهان پوی از عقب متوجه شده بمیان آنولایت در آیند - چون این معني موافق صوابدید رای دولت خواهان نیامد - لاجرم بنابر استصواب راجه سورج سنگه خال والای حضرت شاه بلند اقبال که از ماهیت آن ملک و حقایق احوال اهل آنجا کماهي آگاهي داشت - و او نیز صلاح درین کنگاش نه دیده بود بعرض مقدس رسانیدند - که مصلحت درین است که جمیع عساکر نصرت مآثر یکبار بدرون این کوهسار نیایند چه درین حال بیم آنست که غنیم این معني را غنیمت انگارد و از همه طرف در آمده سر راها و گریوها را نگاه دارد - و درین صورت آمد و شد اهل اردو بازار و باز ماندگان لشکر در رسانیدن رسد و آذوقه دشوار شود - الحال مناسب وقت آنست که موکب جاه وجلال به سعادت و اقبال درین سرزمین توقف نماید - و ازین جا افواج قاهره بدفع آن مقهور نامزد شوند - آنحضرت که بتائیدات آسماني مؤید و بتوفیقات رباني موفق و مسدد بودند - مطلقاً درین باب بکنگاش صواب اندیشان عمل نه کرده بر عون و صون ایزدي توکل فرمودند - و اصلا مصلحت دید اولیای دولت ابد پیوند را کار نه بسته مدار بست و کشاد معاملات بر اندیشیدۀ ضمیر الهام پذیر نهادند - و در جمیع مواد بر کارسازي بخت ازل آورد اعتماد نموده سرانجام مهمات این یورش را بنا بر رای جهان کشای صواب آرای گذاشتند - و از آنجا که بمحض عنایت آلهي و فیض فضل نامتناهي تدبیرات تائید پروردهای توفیق بر وفق تدبیر مي باشد - همه جا مقاصد بکام هواخواهان بر آمده نقش مراد اولیای دولت ابد بنیاد درست نشین افتد - و بالجمله اگرچه بحسب ظاهر این معني مطابق مقتضای احتیاط و حزم نبود - لیکن آن مظهر اقتدار

ید قدرت که تائید پرورد عنایت [1][ازلي]ع و برآوردهٔ عاطفت حضرت پروردگار اند مطلقاً مقید بصلاح دید دولت خواهان نه شدند - و تکیه بر سد رویین توکل نموده به عروهٔ وثقی توسل اعتصام جسته با ملتزمان رکاب سعادت قرین دولت و اقبال بدآن کوهستان که هرگز لشکر بیگانه بر سبیل راه گذار آشنای آن سر زمین نگشته و سم ستور اجنبي برسم عبور تا پای کوتلش طرح آشنائي نیفگنده بود داخل شدند - چون پس از طی مراحل ظاهر اودی پور پی سپر نعال مراکب موکب اقبال شد - میدان چوگان که فضای است در کمال فسحت ساحت مضرب سرادق اقبال آمد - قصبهٔ مذکوره که نشیمن جای رانا است احداث کردهٔ رانا اودی سنگه پسر رانا سانگا است - که باستظهار یک لک سوار با حضرت فردوس مکاني بابر بادشاه در نواحي چانده رو برو شده شکست یافت - و جد این رانا امر سنگه که حضرت شاه بلند اقبال به قصد استیصال او توجه فرموده بودند - چه پدر او که رانا پرتاب نام داشت پسر همین رانا اودی سنگه بود - و منازل که درین موضع اساس نهادهٔ اودی سنگه مذکور است بعضی بر فراز کوهچهٔ بنا یافته که بر سمت شرقي آن واقع است - و دیگر نشیمنها درمیان کولابي بنیاد پذیرفته که بر سمت شمال این کوه سمت وقوع دارد و بتالاب بجوله مشهور است - الحق بدیع آبگیری است بسیار دلپذیر و عدیم النظیر در کمال پهناوري و کشادگي و نزهت منظر و خوشي جا - و بر جانب جنوب آن میدان گاهی در غایت فسحت بجهت چوگان بازي ساخته بر گردا گرد آن دیواری سنگین کشیده - و در سه کروهي اودی پور تالابي دیگر اودی ساگر نام که از روی انتساب باسم باني آن

---

(1) ع [ایزدی] ل

واقع است - که سه سوی آن را کوها درمیان گرفته و بر یک جانب آن رانا اودی سنگه سدی در کمال متانت و رفعت و نهایت طول وعرض بسته و کوه لختي را بریده راه بیرون شد آب از آنجا مقرر نموده - و در محل انصباب و ریزش آب که کمال پستي دارد آبشارهای غریب نظاره فریب اتفاق افتاده که جای دهشت و حیرت اولی الابصار است - و در پیش روی آن جلگاهی در نهایت نضارت و نزاهت واقع است - که در خوش آیندگي و دلکشائي روکش روضۀ رضوان است - و چون عمارت اودی پور که بر فراز کوه و میانۀ تال واقع شده همگي بروش هندوان و هندسۀ معماران آن ملک اساس یافته بود پسند خاطر اقدس نیامد - با این معني از ترکتاز لشکر عبد الله خان که سابقاً بدین موضع رسیده بود اکثر آن عمارت خراب شده بود - ناچار علی العجالة از سر نو بنای عمارت بر اساس اندراس یافتۀ آن منازل نهاده باتمام رسانیدند - و در ساحت فراز کوه نیز بفرمودۀ آنحضرت معماران چابک دست نشیمن های خاطر فریب دلکشا مشرف بر تال بنیاد نهادند - و امرای عظام و بندهای معتبر که راه قرب در خدمت داشتند - هر کدام بقدر نسبت تقرب در نواحيِ دولت خانۀ والا طرح عمارات عالیه انداخته منزل گزیدند - چون اردوی جهان پوی در اودی پور بدولت و سعادت قرار گرفت - مقتضای رای عالم آرا بر آن جمله مقرر شد - که ازآن موضع تا سرحد شش جا تهانه داران جای گیرند - تا رسد غله بی مزاحمت برسد و آمد و شد بر سائر مردم آینده و رونده بآساني میسر شود - بنابرین جمال خان ترکي را در ماندل و دوست بیگ و خواجه محسن را در گیاسن و سید حاجي را در اتوله و عزت خان را در منهار و میر حسام الدین انجو را در دیوک و سید شهاب را در کومل و هیداري مقرر نموده شد *

کوتاهی سخن چون محمد تقی که از مقام موهی با پنج هزار سوار
جرار کار طلب بآهنگ تادیب راجپوتان و تخریب منازل و معابد ایشان
رخصت یافته بود در موضع چپن منزل گزید - و آن ولایتی است مشتملبر
پنجاه و شش محل و موازی پنجاه و شش قریه در تحت هر یک ازین
محال واقع است - و باین اعتبار که چهپن بهندی زبان پنجاه و شش را
گویند بدین نام اشتهار دارد - و بمجرد رسیدن خرابی بنیاد کرده آغاز ترکتاز
نمود - و همگنان را دستوری دست انداز داده مقرر کرد - که نهایت مراتب
مقدرت و دسترس اقتدار و قدرت خویشتن را کار فرموده هر که و هر چه
بدست آید دست ازآن بر ندارد - و آنچه از دست بر آید در هرباب
بعمل آید - بنابر آن بهادران بازو بقتل و اسر برکشودند - و تخریب
بتخانهای عظیم الشان دیرین اساس که در آن سرزمین واقع است شروع
نمودند - یغمائیان دست بغارت و تاراج بر آورده آتش یغما در خانمان اهالی
آن موضع و نواحی و حوالی ایشان زدند - و خلقی بیشمار از راجپوتان
و برهمنان دربتکدها داد مردانگی وجلادت داده بنابر رسم و عادت معهود هنود
که جان باختن در امثال این مواضع را بلا تشبیه در درجهٔ شهادت مشاهدهٔ
مقدسه و اماکن متبرکه می دانند باقصی درکات جهنم پیوستند - درین اث
بهیم پسر مردانهٔ رانا که در تنومندی و دلاوری از زمرهٔ راجپوتان امتیاز تم
داشته باندازِ شبیخون آوردن بر فوج محمد تقی از رانا دستوری یافته بو
باولیای دولت قدر صولت روبرو شد - و محمد تقی باوجود هجوم مخالفا
توکل برعنایت الهی و حمایت اقبال بی زوال بادشاهی نموده تزلزل ر
اصلا بخود راه نداده - و بدستیاری تائید قوی بازوی نیرو و پایمردی استقرا
قلب پا برجا کمال مردی و مردانگی بجا آورده دلیرانه ثبات قدم ورزید
وبه حملهای متواتر گام قهر وطرف حملهٔ غنیم مقهور گرفته چنانچه حق مثا

بود داد ایستادگي داده - و بپاسبانيِ لطف ایزدي و نگهبانيِ دولت ابدي محروس و محفوظ مانده آسیب عین الکمال روزگار بدو نرسید *

درین ایام عبد الله خان فیروز جنگ که حسب الامر عالي بکومک اولیای دولت تعیین یافته همه راه بر سبیل ایلغار شتافته بود - با دلاور خان کاکر و سایر تعیناتیان صوبهٔ گجرات بخدمت رسیده سجده گاه والا را فروغ بخش ناصیهٔ اخلاص ساخت - و انواع نفایس و نوادر آن دیار برسم پیشکش از نظر کیمیا اثر گذرانیده بمراحم بادشاهانه سرافرازي یافت - و درین اثنا حکیم خوشحال ولد حکیم همام گیلاني که بر سبیل سزاوليِ خان اعظم میرزا عزیز کوکه حسب الامر عالي بصوبهٔ مالوه شتافته بود - بعد از گران جاني هاي بیش از قیاس و حجت‌هاي بے شمار که بنابر فرط سبکسري و کوتاه نظري ازآن معامله نافهم پاس مراتب مدار بظهور آمده بود - با هزاران جر ثقیل لطایف و حیل آن بزرگ خرد را جریده تا درگاه والا رسانید - و در وقت ادراک نیز آداب معهوده که از لوازم بندگي و مراسم این مقام باشد کماینبغي بجا نیاورده - با این معاني بي وجه انواع بدسلوکي‌ها و ترش روئیها که از طور عقل بیرون بود و اصلا موافقت با روش و دستور العمل خرد ذوفنون نداشت نیز ازآن عزیز سرزد - چون حلم عذر پذیر آنحضرت گناه آموز بل معذرت آموز ست - مطلقاً مقید بدین مراتب نه گشته و در مقام انتقام نه شدند - و آن خان ناقدردان بدین معاني اکتفا نه کرده شروع در نفاق و غدر که همواره بآن متهم بود نمود - و بنابر دولت خواهيِ خسرو تنها بخدمت شتافته باوجود آنمایه منصب کلان که در عهد حضرت عرش آشیاني منصب هیچ یک از امرای عظام براو زیادتي نداشت - درین مهم که جهاد باعداء دین بود بدستور معهود که همواره بسپاهي بل بي سپاهي بود به یساق

آمده - و باین معني در وقت ملازمت آن اداهای ناخوش نما نیز ازو بوقوع پیوست - لاجرم بنابر مقتضای وجوب مجازات از موقف انتقام بی توقف امر عالی به پروانگيِ قهرمان قهر قرین امضاء نفاذ گشت - که بیرم بیگ میر بخشي خیل اقبال آنحضرت یک چند اورا نظر بند نگاه دارد - آنگاه صورت واقع را از قرار واقع عرضداشت دربار والا نموده ارسال داشتند - و چون حقیقت حال بر پیشگاه خاطر آگاه بار یافتگان درگاه گیتي پناه جلوه گر آمد - فی الحال بمقام تنبیه و تادیب او در آمده تصمیم این عزیمت صایب نمودند - چون حضرت خلافت مرتبت نیز ازو دلپري داشتند لاجرم امر جهان مطاع درین باب صدور یافت - که مهابت خان بی توقف بملازمت شاه بلند اقبال کامیاب ابواب سعادت گشته آن خان نامعامله فهم را در موقف خلافت حاضر سازد - چون فرموده بنفاذ پیوست و او بحضور رسید - حسب الحکم اشرف به یمین الدولة آصف خان که در آن ولا خطاب اعتقاد خان داشت حواله شد - که در قلعهٔ گوالیار که کشاد و بستش بدست آن عقده کشای امور دین و دولت بود محبوس گرداند *

بالجمله درآن حال شاه بلند اقبال بصواب دید رای صواب آرا و بخت کار فرما مردم کار طلب افواج قاهره را بر چهار بخش منقسم نموده باند از ترکتاز آن سرزمین بدست آوردن رانای مقهور برطبق این دستور نامور ساختند - فوجی بسرداريِ عبد الله خان بهادر فیروز جنگ - و جمعی همراه [1] [آصف خان]ع بارهه و بیرم بیگ میر بخشي - وطایفهٔ بسرکردگيِ دلاور خان کاکر و کشن سنگه - و برخی بپاشلیقيِ محمد تقي - و هریک

---

(۱) ع [سیف خان] ل

فراخور مرتبه بعنایت [1] [خلعت های]ع گرانمایه و کمر شمشیر مرصع و اسپان توپچاق عربي نژاد و فیلان صف شکن کوه توان سر افرازي یافتند - چون رانای مقهور بر تعین یافتن افواج قاهره آگاهي یافت - هوش از سر و توان از تن او رمیده دست از خویشتن داري برداشت و ثبات قدم را وداع نموده تمکین را خیر باد گفت - و سراسیمه و مضطرب گشته چون باد سبکسر هرزه گرد هر روز در دره و پیغوله و کوهساري سرگرم سیر و دور بود - و هرشب در غاری بروز آورده در جنگل بسر مي‌برد - و در عرض این ایام بر سایر سرداران آن سرزمین مراسم ترکتازي بجا آورده هرجا از مردم رانا نشان مي یافتند بر سر ایشان تاخت مي بردند - و از اسر و قتل و نهب و غارت و تخریب قری و مزارع آن محال چیزی باقي نمي گذاشتند - چنانچه در ضمن اندک مدتی هرجا که پی سپر نعال مراکب مواکب اقبال شد از آباداني نشان و از عمارت آثاری بجا نماند - و در اثنای این احیان چون جاسوسان خبر به عبدالله خان رسانیدند - که تنومند فیلی اهرمن پیکر عالم کمان نام که سرمایهٔ استظهار و باعث پشت گرمئ رانا است - با پنج زنجیر فیل نامي دیگر در درهٔ کهساری دشوار گذار نگاه مي دارند - آن خان نامور بمجرد استماع این خبر از جا در آمده بشتاب باد و سحاب شتافت - و پیش از آنکه مردم رانا خبردار شده آنها را بدر برند بر سبیل ایلغار تا آن موضع طی مسافت نموده مجموع فیلان مذکوره را متصرف شد - و دلاور خان کاکر نیز صد زنجیر فیل کوه پیکر از جای دیگر بدست آورد - مجملا عبدالله خان با سایر سران سپاه و اولیای دولت که بتعاقب رانا تعین یافته بودند دوستکام و مقضي المرام اسیر و اولجهٔ بسیار و غنایم بیشمار گرفته آهنگ مراجعت نمود *

---

(١) ع [بخششهای] ل

آغاز سال نهم از سنین جلوس جهانگیري و آذین یافتن انجمن نوروزي شاه بلند اقبال سلطان خرم در ولایت رانا

سر خیل سایر سیارگان بل سرگروه جمیع ستارگان دو پهر و یک گهري از شب جمعه نهم ماه صفر سال هزار و بیست و سه هجري سپهري گشته تحویل اشرف بایوان دار الامارت حمل نمود - جشن نوروزي سال نهم از جلوس اقدس جهانگیري بفرمودهٔ اشرف شاه بلند اقبال آراستگي نگارستان چین یافته رونق بهشت برین گردید - و روزگار هنگامه ساز تماشه گر بساط انجمن عیش و نشاط پیراسته - محفل آرایان بارگاه عظمت آن سرور دکانها آراسته خویشتن نمائي و بازار گرمئ خو فروش انجم یعني مهر انور را بر روی یکدیگر کشیدند - شاه عالیقدر بلند اقبال درین محفل والا همت اعلی بر بسط بساط انبساط و کسب سرمایهٔ نشاط گماشته کامراني در لباس کام بخشي بجا آوردند - و مجموع غنایم را که مشتمل بر فیل عالم گمان مذکور و هفده زنجیر فیل دیگر بود با فتح نامه مصحوب جادن رای بدرگاه والا ارسال داشتند - حضرت خلافت مرتبت را از استماع نوید این فتح آسماني که تازه روی داد و مقدمهٔ دیگر فتوحات بی اندازه بود گلبن امید از سر نو بشگفتگي در آمد - و موازي سه کرور دام از محال انقد صوبهٔ مالوه از تغیر خان اعظم بصیغهٔ انعام شاه بلند اقبال مقرر فرموده رتق و فتق صوبهٔ مذکور نیز بگماشتهای آنحضرت مرجوع نمودند - و از روی عنایت حکمت طراز دانش پرداز میرزا شکرالله شیرازي را که در انواع فنون عقلي و نقلي از اقران خویشتن مستثنی و ممتاز بود - بخدمت دیواني شاه بلند اقبال از تغیر میر معصوم هروي سر افراز نمودند *

میلاد فرخنده بادشاهزادهٔ حورا سرشت قدسي نژاد جهان آرا بیگم مخاطب به بیگم صاحب

هزاران شکر که بمحض هبوب صبای عاطفت از مهب مواهب مبداء فیاض بنابر شگفتن نوگل که در سرابستان وجود بکشاده روئي گل آفتاب چهره نمود گلشن امید تازه شادابي و خرمي بی اندازه پذیرفت - و بمجرد تنسیم نسیم عنایت عالم بالا از دمیدن تازه غنچه که بر گلبن شهود با حیات بخشي انفاس عیسوي لب تبسم کشود بچمن مرام دیگر باره گل شگفت - یعنی فرخنده قدوم مریم قدسي نفس عیسی دم درین بیت المقدس جاه و جلال ظهور نمود - و به برکت قدوم و یمن مقدم دولتخواهان را نوید حصول امید و بشارت خلود جاوید داد - چهره کشائي شاهد بسط مقال از برقع اجمال این مقدمهٔ حقیقت اشتمال ولادت با سعادت نواب قدسي نقاب بادشاه عالم و عالمیان بیگم صاحب است - که در مبادئي این سال فرخنده فال یعنی سنه هزار و بیست و سه هجري مطابق سال نهمین از جلوس اشرف جهانگیري روز چهارشنبه بیست و یک ماه صفر موافق روز تیر فروردیماه آلهي در حرم سرای دولت شاه بلند اقبال از نواب مهد علیا ممتاز الزماني این خجسته لقا مولود حور آئین ورود مسعود بعرصهٔ وجود نموده از فروغ جمال جهان آرا در و دیوار روزگار را به پرنیان نور پرتو آذین بست - و از نور ظهور والا سر تا سر روی زمین را رشک فردوس اعلی ساخته باعلاء اعلام برکت و سعادت پرداخت - بنابر این آن زیور روی زمین و پیرایهٔ آرایش جهان از تسمیهٔ حضرت خلافت بجهان آرا بیگم موسوم شد *

تنگ شدن ساحت کار و عرصهٔ پیکار بر رانای خذلان مآل بمساعیِ جمیلهٔ دلاوران خیل اقبال بادشاهزاده خرم

بر ارباب دانش دور بین سر این معنی هویدا ست - که هر که با طایفهٔ بلند اقبال سلاطین معدلت آئین که نیرومندان تائید عالم بالا اند پنجه در پنجه کند - هر آئینه بزور خود شکست در بازوی خود افگند - و از مقابل کوئیِ ایشان بیهوده پهلو بر خنجر و مشت بر نیشتر زده گردن بزیر شمشیر نهد - مویّد این مقال حقیقت اشتمال حال رانای خذلان مآل است باولیای دولت قوی صولت شاه بلند اقبال - و تبیین این ابهام آنکه چون رانا از زیاده سری سر به اطاعت فرو نیاورده وتن بانقیاد در نداد - بنابر آن از همه سو خیل اقبال بر سر او تعین پذیرفت - و بدستوریکه آنحضرت تلقین نموده بودند اطراف ملک او را فرو گرفته سر بدنبالش نهادند - چنانچه در هیچ مقام دمی آرام نگرفته از هیچ جا سر بر نمی توانست آورد - تا رفته رفته از در افتادن با اقبال بلند آنحضرت کارش بجای کشید - که اگر عاقبت از در اطاعت در نیامدی - خان و مان سلسلهٔ دیرینه سالش استیصال پذیرفته از بنیاد در افتادی - بنحوی که در عنوان دیگر گذارش خواهد یافت - اکنون خصوصیات احوال او در مضیق تنگ گیریهای بهادران در باب تعاقب او بدین عنوان مذکور میگردد - که چون آن مقهور از بیم افواج عساکر قاهره که بتعاقب و استیصال او تعین یافته بودند نیم لمحه در یک مقام آرام نداشت و یک نفس در جای با خود قرار درنگ و استقرار نمی توانست داد چنانچه مذکور شد - هر ساعت در

پیغولهٔ و هر لحظه در غاری و جنگلی بسر می برد - و اهل و عیال خود را بر اسپان کوه بر هامون نورد با سورج مل نام پسری که برو اعتماد تمام داشت در شعاب جبال می گردانید - و خود با معدودی چند سرگردان گردیده انتظار درآمد برشکال داشت - که چون راها و گذرها را آب بگیرد شاید که از شعلهٔ جانسوز شمشیر صاعقه تاثیر غازیان عدو بند آفاق گیر ازین راه رهائی بیابد - و ازین رو جان مفتی از میان آب و آتش بیرون ببرد - چون مقصد آن غنوده خرد بوضوح پیوست و قرار داد خاطر آن بد نهاد معلوم شد - لاجرم حسب الامر شاه بلند اقبال مقرر شد که در تنگنای کوهستان همه جا تهانه نشانده راه فرار آن مردود را مسدود سازند - و هرجا زو خبری بیابند ازین تهانجات فوجی بیدرنگ بآهنگ دستگیر نمودن او رو براه نمایند - بنابرین کنگاش صواب آئین بدیع الزمان ولد شاهرخ میرزا را در کونبهلمیر که بر فراز کوه البرز شکوه واقع است بتهانه داری مقرر فرمودند - و سید سیف خان بارهه در چاول و رانا سکهراو پسر رانا اودی سنگه در کوکنده و دلاور خان کاکر در انبه و فریدون خان برلاس با راو رتن هاده در اوگنه و محمد تقی در چاوند و در بیجا پور بیرام بیگ میر بخشی شاه بلند اقبال و در جاور که معدن نقره است ابراهیم خان مهمند از بندهای بادشاهی و در هادری میرزا مراد ولد میرزا رستم صفوی و در پاتوره سزاوار خان برادر عبد الله خان و در کیوره زاهد خان ولد مقیم خان جابجا بضبط این محال و تعاقب این خسران مآل قرار یافتند - و محمد شاه از بندگان کامل اخلاص و تربیت کردهای خاص آنحضرت با فوجی نبرد آزموده کارطلب بآهنگ تخریب بتخانهٔ بکابنگ و تادیب راجپوتان آنصوب رخصت یافت - و او بایلغار روانه شده بر سر راه آن گروه نابکار که پیوسته مستعد پیکار بودند ترکتاز آورده آتش یغما در آن مرزبوم زده اندوختهٔ

آن خاکساران را بباد تاراج بر داد - و خلقی نا محصور را بقتل رسانیده بندی بی شمار گرفت - و هم چنین بر آوردهٔ تربیت و پروردهٔ عنایت آنحضرت رای سندرداس میرسامان با فوجی از فدویان بسمت سرکوهی که عیال رانا را از آنجا نشان مي دادند سعادت تعیین پذیرفت - چون پیش از رسیدن رای خبر بآن تباه رایان سیاه روی رسید اهل و عیال رانا را بجای دیگر برده بودند - ناچار بهادران در آن سرزمین از قتل و غارت و اسیر گرفتن و خراب کردن منازل هنود چیزی باقي نگذاشتند - چون از جمعی دلیران راجپوت بنابر مقدمهٔ مذکورهٔ سابق که رسم معهود هنود است پیشتری زنان خود را کشته و مردانه بآهنگ مقابله و مجادله در بتکدها اجتماع نموده مستعد کارزار شده بودند - غازیان جان سپار بر سر آن مقهوران برگشته بخت تیره روزگار تاختند و ایشان نیز دلیرانه پیش آمدند - و پس از مدافعه و مقابلهٔ بسیار و کشش وکوشش بیشمار به دارالبوار پیوستند - و رای مذکور دولت خواهي خداوند خود پیش نظر آورده چشم از مقتضای کیش و آئین خویش پوشید - و حقوق و تربیت و عنایت آنحضرت منظور داشته چنانچه حق مقام بود در سر انجام کار ولي نعمت حقیقي خود کوشید - و بتانرا سوخته بتخانها را ویران ساخت *

* بیت *

بدلها چنان مهر او خانه ساخت * که هندو بتخریب بتخانه تاخت

چون درین یساق شاق از رای مذکور و هم چنین از میرزا شکر الله دیوان خدمات شایان و ترددات نمایان بظهور پیوسته مساعی جمیلهٔ ایشان مشکور افتاد - لاجرم بتازگي منظور نظر انور آمدند - و بتوجه عالي دقایق رتبهٔ ایشان درجهٔ اعلی پذیرفته حضرت شاه والا جاه میرزا شکر الله را بخطاب افضل خانی چهرهٔ کامگاري برافروخت - و رای سندر داس به خطاب رای رایان سربلندي یافته رفته رفته از حسن خدمت و کمال جانفشاني

بخطاب راجه بکرماجيت که والا ترين خطاب راجهای اين کشور است تارک مباهات بر فلک عزت بر افراخت - بالجمله ساير افواج منصور که در تهانجات مذکوره به تعاقب آن بدعاقبت تعين شده بودند هر جا خبر رانا مي يافتند - بی توقف تاخت برسر او آورده آنچه لازمهٔ مردانگي و دليري بود از تخريب ملک و اسير گيري بجا مي آوردند - و چندی بتکدهای نامي و مشهور را ويران ساخته بجای آن معابد و مساجد بنا نموده بنياد مسلماني درين ابلاس قوي اساس گردانيدند *

توسل جستن رانا به حبل متين عفو حضرت شاه بلند اقبال و ادراک نجات بوسيلهٔ دريافت ملازمت آنحضرت و ذکر بعضی از مناسبات اين مطلب

چون رانا از معامله فهمي و کارداني و ملاحظهٔ عواقب امور و دوربيني بی نصيب مطلق نبود - و از به انديشي کار و بهبود روزگار في الجمله بهرهٔ داشت - درينولا بنظر امعان در معاملهٔ خود غور نموده مشاهده کرد - که کار او از عصيان بکجا کشيد و از نافرماني جز خسران جاويد سودی نديد - خاصه درين وقت که عرصهٔ راحت برو از ساحت حوصله تنگ تر شده بود - و قطع نظر از آنچه گذشت او ملاحظه نمود که مال و منال عرضهٔ تلف گشته و جان و ملک، مشرف بر فنا و زوال شده - و عرض و ناموس بمعرض اباحت در آمده معهذا راحت و آرام برو حرام گرديد - لاجرم اين معاني خصوص بباد رفتن ننگ و نام را بغايت مکروه مي داشت - لاجرم نسبت اصحاب اضطرار و اضطراب امان طلبي را بر خود واجب

دانسته قطع از قرار داد هزار ساله نمود - و دست از پاس مرتبه که ابا عن جدٍ در نگاهداشت آن جد تمام داشت باز داشت - چه سرمایهٔ مباهات و دست پیچ افتخار و امتیاز سلسلهٔ ایشان بر سر خانوادهای راجگان هنود همین بود - که درین مدت متمادي هرگز سر اطاعت پیش هیچ یک از سلاطین نافذ فرمان هندوستان فرو نیاورده اند - بلکه ولي‌عهد خود را نیز که در عرف این طایفه پسر صاحب تیکه مي گویند نزد هیچ یک از بادشاهان عظیم الشان نه فرستاده - چنانچه سابقاً اشارتی بدین معني رفت - مجملا بنابر آنکه درین ولا ولایت آبادان او ویران شده بود و خزانهٔ معمور خالي و خرابه مانده و سپاهي کشته و اسیر گشته و خویشان و منتسبان سر خویش گرفته - و سایر متعلقان و دیرینه نوکران پیوند تعلق دیرساله از علاقهٔ ثبات قدم و پایداري گسسته - و عقد پریشاني جمعیت و اتفاق و عدم وفا و وفاق با تفرقهٔ ابد و بیوفائي سرمد بسته - و رعیت نیز پراگنده و متفرق شده و آن آبرو و استقلال که سابقا داشت نمانده - و باین معاني از نیروی اقبال این تائید پرورد حضرت ذوالجلال هجوم خیل که از اعاظم جنود آسماني است عرصهٔ حوصلهٔ تنگ او را فرو گرفته بود - درین حال بحسب مصلحت دید خرد که در امثال این وقتهای نازک پیوسته از پا افتادگان را دستگیري مي نماید - چون صلاح کار و بهبود معاملهٔ او در طلب امان بود - ناچار دست استیمان بدامان استشفاع زده ندامت و خجالت را عذر جنایت و لجاج و ستیز نموده - و مکتوبی باسلوب اصحاب طلب زینهار از روی کمال عجز و فروتني برای رایان نوشته بوساطت او امان طلبید - و سایر اوامر و نواهيِ بادشاهي و شاهي را بر وفق فرمان پذیرفته از روی طوع گردن بطوق عبودیت نهاده - و قبول کرد که کرن پسر جانشین خود را در رکاب ظفر نصاب شاه بلند اقبال بدرگاه والا

فرستند - چون راجه مطلب آن زینهاري عفو طلب را که از در تضرع و زاري درآمده بود بعرض عالي رسانید - بنابر آنکه این یساق اول مهمی بود که آنحضرت بر سرانجام آن اهتمام مبذول داشته همت گماشته بودند - باوجود کار فرمائي عفو جبلي که بتکلیف تمام آن مهر منزلت سپهر جناب را بر ارتکاب لوازم بخشایش میداشت - و اغماض عیني که شیمهٔ کریمهٔ آن اعیان آفرینش است چشمک به تحریک بخشش مي زد - لاجرم خواهش خاطر مبارک بدین معني کشش نمود که مهم رانا را ناتمام نگذاشته اورا مستاصل بر اصل سازند - و بنیاد کفر و کفران را یکبارگي ازآن ضلالت آباد که هرگز صیت معالم اسلام بگوش اهالي حوالي آن نیز نرسیده بر اندازند - ناچار فرستادهٔ اورا بی نیل مطلب باز گردانیدند - چون رانا را نامیدي مطلق ازین راه روی داد دست توسل بذیل میانجي ایستادگان پای تخت همایون بخت زده از در استشفاع در آمد - و نامهٔ ضراعت آمیز رقت آموز به مهابت خان نوشته توقع پایمردي درین باب نمود - و چون خان مذکور حقیقت مدعا را در ضمن التماس و استدعا بعرض اعلی رسانیده دقایق اضطرار و بیچارگي او بوضوح رسید - حضرت خلافت مرتبت بر حال او ترحم نموده باظهار انقیاد و ارسال اکبر اولاد بملازمت والا اکتفا نموده بدستخط خاص نوشتند - که آن گرامي فرزند سعادت یار رضاجو اقبالمند را باید که خرسندي و خشنوديي خاطر ارجمند ما را در ضمن قبول این معني شمرده دیده و دانسته از استیصال رانا در گذرد - و یکباره درصدد خرابيي او نه شده دقایق ملتمسات او را بدرجهٔ اجابت رساند - چنانچه بمجرد رسیدن فرمان قضا نفاذ جان بخشيي او نموده ولایتش را بدستور معهود برقرار دارد - و پسر صاحب تیکهٔ اورا در رکاب ظفر انتساب گرفته متوجه درگاه والا شود - درین مرتبه شاه بلند اقبال بر طبق

امر عالي والد والا قدر ملتمس رانا را مبذول داشته دیده و دانسته به فرمان جهان گیري از گناه او در گذشتند - رانا بعد از اطلاع این معنی در حال سبهه[1] کرن خال خود را با هرداس جهاله که از راجپوتان نامور و مردم معتبر او بود بدرگاه والا فرستاد - و فرستادگان بدرگاه گیتي پناه شاهي رسیده همراه رای رایان ادراک آستان بوسي نمودند - و بزبان اظهار به فزع و جزع و عجز و نیاز افتادگي و بیچارگيِ رانا وسیلهٔ درخواست بخشایش ساختند - و حضرت شاه بلند اقبال جان بخشيِ اورا مشروط بملازمت نمودن او ساخته باین شرط زینهار دادند که خود به سعادت ملازمت استسعاد یافته کرن جانشین خود را در رکاب نصرت انتساب بدرگاه والا فرستد - و آنگاه که کرن رخصت انصراف یافته بموطن خویش رسد - پسر کلان او که نبیرهٔ رانا باشد همواره بهمراهيِ هزار سوار ملازمت موکب والا اختیار نموده همه جا یساق کشي کند - چون همگنان بعد از استماع این معنی راه سخن و روي جرأت عرض مطالب یافتند باین دست آویز بوسیلهٔ رای رایان معروض داشتند - که اگر درین صورت یکی از ارکان دولت بمیان جان بخشيِ رانا در آمده وثیقهٔ عهد و پیمان در آورد - چنانچه خاطر رمیدهٔ او آرمیده گردد - هرآئینه بیدرنگ آهنگ ادراک دولت ملازمت نماید - و لهذا بنابر التماس رانا علّامي فهامي افضل خان را بدین مصلحت فرستادند که اورا امیدوار انواع عواطف و مراحم شاهانه نموده بملازمت آرد - و از راه مزید اطمینان خاطر او رای رایان را نیز همراه دادند - و چون رانا از وصول ایشان علامت قبول جان بخشيِ تازه یافت آرمیده دل و مطمئن خاطر گشت - و بی توقف روی امید بدریافت سعادت آستان بوس نهاده چون

---

(۱) در اقبالنامهٔ جهانگیري سوبهه کرن نوشته شده - ببینید صفحه ۷۷ - طبع ایشیاتک سوسائیتي بنگاله *

به نزدیکي معسکر سعادت رسید - والا حضرت بلند اقبال از روی عنایت جمعی از اعیان دولت مثل عبد الله خان و راجه سورج سنگه و راجه نرسنگه دیو و سید سیف خان بارهه را باستقبال فرستاده ازین راه در بخت و اقبال بر روی روزگار او کشادند - و امر عالي عز صدور یافت که از روز یکشنبه بیست و ششم بهمن سال نهم جلوس جهانگیري افضل خان و رای رایان بآئین معهود و رسم مقرر او را از نظر انور بگذرانند - و در آن روز که نوروز دولت و بهروزی رانا بود شاه بلند اقبال چون آفتاب جهانتاب بدستور هر روزه از مشرق جهروکهٔ والا بر آمده پرتو نظر بر خاص و عام افگندند - و بآئین صاحبقراني بر مسند جاه و جلال نشسته حجاب بارگاه فلک اشتباه را اشارهٔ بار او دادند - همین که رانا ببارگاه گیتي پناه در آمده امیدش از پرتو انوار جمال جهان آرا رونق مطلع خورشید گشت - از همانجا سجود آستان [illegible] [illegible] صندل جبههٔ اخلاص گردانیده تارک افتخار باعتبار سرافرازي بساط بوسي بر اوج طارم آبنوسي سود - و هرچند به والا بساط قرب نزدیکتر مي شد از ادای تسلیمات بندگي و آداب سرافگندگي سرمایهٔ بلند پایگي جاوید و مادهٔ مزید امید آماده مي ساخت - و در وقتی که بدستیاري طالع ارجمند و مددگاري اقبال بلند از ادراک شرف رخصت به تقبیل پایهٔ سریر آسمان نظیر سعادت پذیر گشت - و بدریافت این مکرمت والا فرق رفعت از ذروهٔ فلک اعلی در گذرانید - حضرت شاه بلند اقبال بدست مبارک سر اورا برداشتند و ازین رو سربلندي جاویدش بخشیدند - چون سنت حضرت خاتم النبیین است که در امثال این مقام اعزاز و اکرام عزیز هر قوم بجا آرند - و لهذا آنحضرت ردای مبارک به جهت جلوس زادهٔ حاتم بر زمین گستردند - چنانچه در کتب معتبرهٔ سیر مروي و مذکور است - و نزد سایر احاد الناس نیز بر سبیل

تواتر منقول و مشهور - لاجرم بحکم آن مقدمه در صدد این معني شدند که اورا بعنایت خاص اختصاص داده کماینبغي در تسلیهٔ خاطر و تالیف قلوب او بکوشند - بنابر آن نخست عبد الله خان و راجه سورج سنگه را بجانب دست راست حکم جلوس فرمودند - آنگاه بطرف دست چپ اورا رخصت نشستن داده نقش مرادي چنین که فیروزي بر آن روئي هیچ یک از اسلاف او نه شده درست نشین ساختند - آري چه عجب کهتر نوازي وظیفهٔ بزرگي و مهتري است و احسان و بنده پروري لازمهٔ دادگري و پیروزي - از اینجاست که آفتاب جهانتاب بنابر ذره پروري از سایر کواکب بر سر آمده - و انسان عین از راه کمال مردمي در عین انسان کامل جا گرفته - بالجمله رانا بنابر شکرگذاريِ این نعمت بزرگ بعد از تقدیم مراسم زمین بوس و تسلیم یک قطعه لعل گرانمایه بوزن هفت و نیم مثقال جوهري بانواع جواهر و مرصع آلات و ده زنجیر فیل از نظر اقدس در گذرانید - و هم درین مجلس سه پسر او سورج مل و بهیم و باگهه و دو برادرش سنهیه و کلیان و چندی دیگر از خویشان و مردم معتبر او در ضمن استسعاد ملازمت کامیاب مراد گشته بانواع عنایات امتیاز یافتند - و در مجلس اول خلعت فاخره با شمشیر و کمر خنجر مرصع و اسپ عراقي با زین و ساخت مرصع و فیل خاصه با یرق نقره به رانا مرحمت نموده به پسران و برادران و پنج تن از راجپوتان معتبر او اسپ و خلعت و کمر خنجر مرصع عنایت فرمودند - و به چهل نفر اسپ و خلعت و پنجاه نفر سروپا تنها - چون رانا خاطر از همه رهگذر جمع نموده بانواع الطاف گونا گون مخصوص شد و سرمایهٔ مباهات بدست آورده از سر نو ملک برو مسلم گشت - لاجرم با دلی پر امید و خاطر سراسر اخلاص کامیاب مطلب مرخص شده قدم در راه مراجعت نهاد - آخر همان روز کنور کرن پسر جانشین او بوسیلهٔ

افضل خان و رای رایان آمده ملازمت نمود - و بنابر مقتضای عنایات عام آنحضرت باقسام انعام و اکرام کامیاب مقصد و مرام گشته از خلعت خاص خنجر و شمشیر مرصع و اسپ عراقي با زین طلا و فیل خاصگي پایهٔ قدرش افزود - و مبلغ پنجاه هزار روپیه نقد به صیغهٔ انعام عطا یافت که سرانجام سفر و ساز راه مهیا نموده در رکاب سعادت روانهٔ درگاه والا گردد *

بیان معاودت شاه بلند اقبال قرین فتح و نصرت از مهم رانا بصوب دار البرکة اجمیر و دریافت سعادت ملازمت حضرت خلافت مرتبت

چون بدستیاري تائیدات آسماني فتح الباب بخت و نصرت بر روی اولیای دولت شاه بلند اقبال کشود - و بنقاب کشائي توفیقات رباني شاهد اقبال بر وفق مقصود از حجاب غیب روی نمود - لاجرم معني ظفر و فیروزي در آئینهٔ معائنه باحسن وجوه صورت بسته نقش مراد دولتخواهان در صفحهٔ آرزوی همگنان بر طبق دلخواه درست نشست - و درین حال حالت منتظره نمانده امر دیگر متوقع الوقوع نبود و دقایق خواهش ملازمت والد والا قدر درجهٔ اعلی داشته آن جاذبه بسوی دار البرکت اجمیر کشش تمام مي نمود - بنابرآن حضرت شاه بلند اقبال پیکر لوای والا از آیات نصرت ساخته و بسورهٔ فتح طراز رایت ظفر آیت پرداخته عنان انصراف را انعطاف دادند - و در تاریخ دهم اسفندار سال نهم از جلوس جهانگیري چون موکب سعادت قرین مقرون دولت و مصحوب عزت مظفر و منصور به نزدیکي بلدهٔ اجمیر رسیده ظاهر آن مصر عزت مضرب خیام

نصرت شد - و سائر ارکان دولت و اعیان حضرت حسب الامر اعلی استقبال موکب اقبال نموده بدولت بساط بوس فایز گشتند - روز یکشنبه بیستم محرم الحرام سنه هزار و بیست و چهار قرین سعادت داخل آن مدینهٔ دولت شده بآهنگ ادراک شرف ملازمت اشرف بخدمت شتافتند - و از پرتو نظر عنایت والای والد والا قدر بتازگي فیوضات بی اندازه اندوخته انواع سعادت دو جهانی دریافتند - حضرت خلافت مرتبت از کمال شوق و نهایت ذوق بنحوی از جا در آمدند که نیم خیز شده آن جان جهان را چون روح و روان تنگ در بر آوردند - و زمانی دراز در آغوش عاطفت داشته رایحهٔ حیات جاوید به مشام امید رسانیدند - شاه بلند اقبال بنابر ادای حق سپاس عواطف و مراحم بی قیاس خاصه این مایه عنایات نمایان مراسم تسلیمات و سجدات شکرانه که از لوازم آئین خدوم است بجا آوردند - و بعد از فراغ آداب تعظیم مراعات اقامت رسوم معهوده نموده هزار مهر و هزار روپیه به صیغهٔ نذر و موازي این مبلغ به عنوان تصدق و صندوقچهٔ بلورین مالامال از جواهر گرانمایه گذرانیدند - از آنجمله لعل گرانمایهٔ رانا بود که حسب التقویم ارباب بصیرت این فن بهای آن شصت هزار روپیه مقرر شد - هم درین مجلس حضرت خلافت مرتبت آنحضرت را به تشریف خلعت و چارقب مرصع معزز ساخته کمر خنجر مرصع شمشیر مرصع و دو اسپ عراقي با زین و لگام مرصع و بنجي کنج نام فیل خاصگي و ماده فیل دیگر با یراق نقره ضمیمهٔ این مایه مرحمت عمیمه نموده سه هزاري ذات و دو هزار سوار دو اسپه سه اسپه بر منصب آن سپهر مرتبه افزودند - و جاگیر آنحضرت موافق منصب پانزده هزاري ذات و هشت هزار سوار دو اسپه و سه اسپه از انقد محال تنخواه شد - آنگاه بوساطت بخشیان عظام پسر جانشین رانا از ملازمت اسعد استسعاد یافت -

و بانواع مراحم بادشاهانه مخصوص گشته از اعطای خلعت گرانمیه و شمشیر مرصع امتیاز پذیرفت - و بمرحمت خنجر و تسبیح مروارید گران بها و اسپ و فیل خاصگي سرافرازي یافته بانعام پنجاه هزار روپیه نقد و منصب پنج هزاري ذات و سوار محسود امثال و اقران گشت - و جاگیر نصف طلب منصب او محال کوهستان رانا و نصف دیگر از پرگنات دامن کوه آن سرزمین قرار یافت - آنگاه سایر امرا و بندهای بادشاهي که در رکاب ظفر انتساب بودند بعنایات بادشاهانه سرافرازي اندوختند - و هشتم تیر سنه ده جهانگیري بعد از چهار ماه کنور کرن پسر رانا بوطن مالوف خود رخصت مراجعت یافته فرمان عالي برین جمله صادر شد که جگت سنگه پسر او با هزار سوار همواره در رکاب شاه بلند اقبال کامگار در یساق دکن حاضر باشد *

نور آمود شدن عالم شهود از پرتو وجود مسعود. بادشاهزادۀ سعادت پژوه محمد دارا شکوه

چون حضرت واجب العطایا بحکم اهتمام در سرانجام مصالح این کارخانه و صوابدید مصلحت زمانه شاه بلند اقبال را از سایر متکفلان امور عامه رعایا و کافه برایا بخواص و مزایای خاص اختصاص بخشیده - بنحوی که از روی عاطفت تام تمام مقصد و مرام آن سرور را موافق دلخواه هواخواهان در کنار و بر آرزوی ایشان نهاده - و همچنین آن حضرت را درین مطالب اعلی و مقاصد اقصی نیز که سر همه آرزوها است نصاب کامل و نصیب شامل رسانیده - و آن برگزیدۀ اعیان کون و مکان را درین امر عظیم الشان که قوام دین و دولت و قیام ملک و ملت بدان است از سایر سلاطین روی زمین برگزیده - چنانچه ارکان سریر سلطنت و قوایم اورنگ

خلافت آن خورشید مکانت آسمان مکانرا از استقامت وجود مفیض الجود چهار شاهزادۀ کامگار نامدار اقبالمند مصدوقۀ هر چار چهار رکن تمکین بل چار حدود کعبۀ دین بر ایشان صادق مي آید تا قیام قیامت استحکام داده - و افسر سروري آن نیر اعظم سپهر عدل گستري را از فرخندگي این چار بادشاهزادۀ خجسته طالع فیروز بخت که هریک درة التاج تارک مبارک اقبال اند - فروغ نیک اختري مهر و سعادت مشتري بخشید - و خاصه شاهزادۀ بخت بلند سعادت مند دانش پژوه سلطان دارا شکوه که از جمله برادران والا گوهر بمزیت کبر سن و مزید قدر و شان سر افراز است - ولادت سراسر سعادت آن شاهزادۀ والا قدر که بیان آن مقصد نتیجۀ ترتیب این مقدمات است بعد از انقضای دوازده گهري و چهل و دو پل که عبارت است از پنج ساعت و چهارده دقیقه نجومي از شب دوشنبه بیست و نهم صفر سنه هزار و بیست و چهار هجري مطابق شب نهم فروردیماه الٰهي دهم سال جلوس جهانگیري رو نمود - و ازین رو مهد عفاف ملکۀ عظمی و مهین بانوی کبری نواب اقدس القاب ممتاز الزماني مهبط انوار آسماني شد - و فر قدوم خجستۀ این فرخنده مقدم سر تا سر ربع مسکون را به پیرایۀ یمن قدم پیراسته زینت افزای شبستان خلافت گشت - درین روز فروغ آمیز فراغ آموز که وقت خورمي و روز بی غمي و هنگام گرمي هنگامۀ نشاط و ایام بسط و انبساط در آمده بود - ارم آئین محفلي در منزل سعادت حامل برکت محمل صورت تزئین یافته بنحوی خوش و دلکش بر آمد که تماشای آن خرم بهشت عالم حیرت افزای نظاریان عالم گشت - و آن نگارین انجمن که نسخۀ اصل فردوس اعظم بود بعنوانی پیرایۀ آراستگي گرفت - که زیب و زینتش رشک فرمای زینت پیشطاق این بلند رواق شد - بالجمله چون خجسته مقدم نوروز گیتي افروز چند روز قبل از عید قدوم

سعادت لزوم شاهزادهٔ فرخنده قدم بعالم ظهور نور گستر گردیده مژدهٔ ورود آن خجسته مولود مسعود بعالم شهود آورده بود - بادشاه عالم بنابر ادای رسم آن دو عید سعادت بمنزل سعادت نزول شاه بلند اقبال فیض ورود مسعود مبذول داشته از نور حضور انور فرخنده جشن مذکور را که در کنار تالاب دار البرکت اجمیر انعقاد یافته بود مزین و منور ساختند - شاه والا تبار بمراسم نثار و پا انداز پرداخته باقامت رسم کشیدن پیشکش قیام نمودند - و هزار مهر بصیغهٔ نذر گذرانیده درخواست نام نمودند - حضرت سلیمان منزلت آن شاهزادهٔ نامدار را که فر فریدون و شکوه دارائي از صفحهٔ روی دل آرایش فروغ ظهور داشت به سلطان دارا شکوه موسوم ساختند - و سایر ثنا سنجان پای تخت که سر آمد سخنوران روی زمین و زینت صفحهٔ روزگار اند - مانند ارباب تهنیت ازین فرخنده ولادت عارض صفحات رسایل را بزیور محسنات بدیعه آراستند - از جمله ابو طالب کلیم تاریخ ولادت چنین یافته * * مصراع *

گل اولین گلستان شاهي

از سوانح این ایام نشاط فرجام آذین جشن وزن مبارک شمسي سال بیست و چهارم است از سن اقدس شاه بلند اقبال که در روز بیست و پنجم دیماه انعقاد یافته تزئین آن بانواع زیب و زینت و روش بدیع و طرز غریب هوش ربا و [1][نظر]ع فریب آمد - و آن عقل مجرد و روح مجسم بجهت مزید عظمت و شان نیر اعظم سر به برابري او فرود آورده در کفهٔ میزان هم پلهٔ انور گردید - و آن گرامي جان جهان جهت کامروائي محتاجان تن بهم سنگي ذخایر معدن در آورده خویشتن را بانواع نقود و اجناس سنجید - و مجموع آنها بدستور مقرر بر اهل استحقاق منقسم شد - درین انجمن

---

(۱) ع [نظاره] ل

نشاط و محفل انبساط بادشاه جهانگیر آرزوی جرعه‌کشي شاه بلند اقبال نموده از روی مبالغهٔ تمام تکلیف بشرب مدام بدآن حضرت فرمودند - چون این عزیز کردهٔ جناب عزت و برگزیدهٔ آنحضرت تا غایت به تناول هیچ یک از مغیرات خاصه بنوشیدن بادهٔ خرد دشمن هوشربا التفات ننموده بودند - بنابر آنکه به فتوای غرای شرع ملت زاهره ممنوع و بحکم عقل والا و خرد ارجمند نکوهیده و ناپسندیده است - تا آن دم دامن پاک لب اطهر که چون ذیل مطهر ارباب عصمت از وصمت آلائش سمت برائت داشت بدین آب آتش آمود تر نساخته بودند - لاجرم نخست در قبول ایستادگي کلي نمودند - چون تکلیف این معني از حد امکان امتناع تجاوز نمود و بیش ازین اقامت در مقام ممانعت جا نداشت - درین صورت به تجویز ادب و تحصیل رضامندي خاطر آنحضرت به پذیرش مطلب ارتکاب شرب قلیلی از آن مجوز شمردند - و از آن روز تا سي سالگي که بتوفیق الهي تائب شدند هرگز از روی رغبت خاطر عاطر و خواهش طبع قدسي منش توجه به پیمانه کشي نه فرمودند - چنانچه بجای خود انشاء الله تعالی رقم زدهٔ کلک بدایع نگار و نگاشتهٔ خامهٔ وقایع‌گذار خواهد شد *

چون در آمد نوروز جهان افروز سال یازدهم جلوس جهانگیري به فرخي و فیروزي نشاط پیرا آمد - والا حضرت شاه بلند اقبال روز شرف آفتاب پیشکش نمایان از نظر اشرف گذرانیدند - و از جمله نوادر جواهر قطعهٔ لعل تابناک درخشان نهاد بدخشان نژاد بود که در وزن و سنگ شش تانک و در آب و رنگ شش دانگ بود - و قیمت آن هشتاد هزار روپیه قرار پذیر گردید *

در همین ایام که دار الملک اجمیر مستقر سریر خلافت مصیر بود - بیست و چهارم ربیع الاول سنه هزار و بیست و پنج در عین شادماني و خرمي واقعهٔ بیموقع غم اندوز کوکب عالم افروز برج سرافرازي حور النسا بیگم

که سه سال و یکماه شمسي از عمر شریفش منقضي شده بود به تازگي ملال آمود گردیده خاطر اقدس را بغایت مکدر و متالم ساخت - چون حضرت سلیمان زمان آن فرخنده اختر برج صاحبقراني را به فرزندي خویشتن ارجمندي داده ازین رو کمال علاقهٔ باطني و پیوند روحاني بدو داشتند - و از رهگذر وقوع این واقعهٔ جانکاه کوه کوه غبار اندوه سرتا پای خاطر مبارک آنحضرت فرو گرفت - همان وقت با سایر حجاب گزینان نقاب عفت بمنزل آن والا جناب تشریف آورده مراسم تعزیت بتقدیم رسانیدند - و آن نو گل گلشن عصمت را در جوار مرقد منور خواجهٔ بزرگوار خواجه معین الحق والدین آرامگاه مقرر شد - و آن روز غم اندوز را کم شنبه خواندند - چنانچه تا حال در افواه خاص و عام بهمین نام مذکور میگردد *

بیان طلوع اختر سعادت از مطلع جاه و جلال شاه بلند اقبال که عبارت است از ولادت بادشاهزادهٔ والا گهر محمد شاه شجاع

از آنجا که ملال خاطر عاطر این طبقهٔ ارجمند که قیام و قوام احوال کون و مکان و نظام انتظام سلسلهٔ نظم و نسق امور کارخانهٔ زمین و زمان باستقامت مزاج وهاج ایشان وابسته و جمعیت ظاهر و باطن خلایق بخوشوقتي و شادکامي این برگزیدگان نشاء ایجاد و تکوین باز پیوسته ایزد تعالی بیش از نفس چند روا ندارد - و هماندم به مومیائي الطاف جلیه جبر کسر مذکور که هزار گونه فتح بآن ضم است بجا آرد - چنانچه در همان ایام که رضیهٔ مرضیه به گلگشت ریاض رضوان خرامیده با حوران بهشت بر مسند روح و راحت آرمیده بود - شاهد تلافي آن باحسن وجوه

در عالم شهود جلوه نموده به اجمل صور جبر آن خدشه و تلافيِ ما فات کرد - یعني شب یکشنبه یازدهم تیر ماه آلهي سال یازدهم جهانگیري موافق هژدهم(۱) جمادي الثاني سنه هزار و بیست و پنج خجسته اختر سعادت اثر در حرم سرای شاه بلند اقبال از نواب قدسي القاب مریم ثاني ممتاز الزماني ظهور باسط النور نموده فیض مقدم فرخندۀ آن مسیحا دم خجسته قدم از بساط خاک تا بسیط افلاک همگي را در پیرایۀ انبساط گرفت - ولادت با سعادت آن نور دیدۀ اعیان خلافت جاوید بوقوع انجامیده مرهم راحت بر جراحت اولیای دولت گذاشت - کار فرمای زمانه بنابر رسم ادای مراسم تهنیت بمنزل مقدس آنحضرت تشریف ارزاني فرموده ابواب بهجت و شادماني بر روی روزگار جهاني کشودند - و آنحضرت برعایت لوازم پا انداز و پیشکش پرداخته هزار مهر بعنوان نذر گذرانیده درخواست نام نمودند - حضرت والا رتبت آن شاهزادۀ نامدار را به شاه شجاع موسوم ساخته بانواع مهرباني تدارک گرانيِ خاطر آن گرامي نیر اوج جهانباني فرمودند - شاعر سحر بیان نیرنگ کلام طالبای کلیم که از جمله ثنا طرازان درگاه والا است تاریخ ولادت آن والا گهر چنین یافته * * مصراع *

دومین نیسر بادا فلک شاهي را

بی بدل خان گیلاني که در فنون استعداد بی بدل عهد است و عدیم النظیر وقت باین مصراع بر خورده * * مصراع *

شده پیدا وجود شاه شجاع

---

(۱) در اقبالنامۀ جهانگیري چهاردهم جمادی الاول نوشته شده - ببینید صفحه ۸۸ - طبع ایشیاتک سوسائیټي بنگاله *

توجه نیر دولت و اجلال شاه بلند اقبال بجهت تسخیر دکن و یافتن خطاب شاهي

حضرت عز شانه برای اعلای اعلام جاه و جلال و اظهار شان حال این بزرگ کردهٔ عنایت خود در مقام اعلام جهانیان شده نخست بی رشیدي اخوان حسد پیشهٔ این عزیز مصر اقبال را رفته رفته بر عالمیان ظاهر ساخت - چنانچه خسرو چون اختر راجع به سعي خویش از اوج شرف بحضیض وبال افتاد - و هم چنین مکرر حقیقت بی حاصلي و بی‌جوهري پرویز ضعیف تمیز در هر صورت خواه در یساق رانا و خواه در یورش دکن بهمه معني بر همگنان ظهور یافت - آنگاه عظمت قدر و مقدار این برآوردهٔ عنایت و اقتدار و پروردهٔ ید قدرت خود را در امور جهانداري و جهانباني بمحض تائید و توفیق و مجرد اندک کوشش جمیل از آنحضرت در چند ماده بصورت شهود جلوه گري داده سمت نمود بخشید - تا بتدریج جوهر ذاتي و اصابت تدبیر و علو همت و بلندي اقبال این برگزیدهٔ حضرت ذو الجلال روز بروز ظهور دیگر یافته آخرکار بر احاد مردم نیز آشکار گشت - چنانچه در وهلهٔ اول گیتي ستاني مهم رانا را با شایستگي تمام بنحویکه از سلاطین کار آزموده و ملوک روزگار دیده آید سر کردند - و دریغولا به‌نیروی کار سازي بخت والا و مددگاري دولت قاهره عسکر منصور کار فرموده شاهد فتح دکن و قهر دنیاداران مقهوران‌کشور پهناور را بعرصهٔ ظهور جلوه‌گر نمودند - و نیز بعد ازین فتح عظیم باهتمام آن حضرت مهم جام و پهاره یکباره سرانجام شایسته یافت - هم در آن نزدیکي طلسم دیوبند یعني قلعه دیرین بنیاد کانگره که بافسون تدبیر و نیرنگ سعي هیچ یک از سلاطین عظیم الشان فتح نشده بود - از نیروی تاثیر اسم اعظم اقبال این شایسته خلف سلیمان

روزگار بکشایش گرائید - به نحوی که تفصیل این دو فتح نمایان انشاء الله تعالی در مقام خود نگاشتهٔ کلک وقایع طراز خواهد شد - و اکنون که خامهٔ سحر پرداز در معرض بیان کیفیت فتح مبین سر زمین دکن است - از سر شادابی این مطلب که طول و عرض طومار امتداد روزگار وفا بشرح اندکی از بسیار آن نمي کند در گذشت - و ناچار با کوتاهي سلسلهٔ سخن ساخته دیگر باره سر رشتهٔ مقصود باین تقریب فرا دست آورد - که چون از بی جوهریهای سردار[1] و حیله‌وریهای صاحب صوبه صورت یافتن نظم و نسق آن ولایت از هیچ راه روی بر نکرده قطعاً پیشرفت آن مهم صورت نه بست چنانچه مکرر مذکور شد - از سوء تدبیر آن سلیم الصدر ساده دل و افراط تفریط آن حریف دغا پیشه بر وفق آرزو نقش مراد اولیای دولت به هیچ وجه در دکن درست نه نشست - تا آن حد که از بی تدبیریها و بی پروایهای بیشمار مشار الیه و بازندگي‌ها و منصوبه بینیهای دور از کار صاحب صوبهٔ مذکور که باعث کسر شان هوا خواهان و فتح ابواب مقصود بداندیشان شده خیره چشمي و چیره‌دستي ایشان بجای رسید - که تمام ولایت بالا گهات خصوص احمد نگر که شاه نشین آن رقعه و دار الملک آن بقعه است - و با ضم هزار جر ثقیل و نصب صد منصوبهٔ حیل و تدبیر با نصر آسماني و ضرب شمشیر بدست اولیای عدو بند قلعه گیر در آمده بود - رفته رفته بنا بر کار برآمد قرار داد خاطر ادبار آثار به تحت تصرف در آوردند - و اکثر سپاهیان که در آن قلعه بودند بطریقی بی پا و بیجا گشتند - که پیاده رخ بپای تخت نهاده بدین دستور از آن ملک برآمدند - و خانخانان که در پیش بیني‌های بازيِ دغا لجلاج شطرنجيِ روزگار را اسپ و فیل طرح مي داد - عاقبت به کردهٔ خود درمانده درشش در

---

[1] (۱) این جا از سردار سلطان پرویز مراد است

دهشت تخته بند حيرت گشت - و آخرکار ناچار صورت واقعه را از قرار واقع بدرگاه والا عرضداشت نموده درصدد مدد طلبي شد - چون حضرت خلافت مرتبت بر حقيقت اين معني كماهي آگاهي يافتند - و بحكم دريافت مقدمهٔ معهوده كه سابقا رقم زدهٔ كلک وقايع نگار گشته ميدانستند كه پيشرفت اين كار از دست رفته از دست ديگری بر نمي آيد - لاجرم بخاطر عاطر آوردند كه سركردن اين مهم اهم را نيز بدآن حضرت تفويض فرمايند - بنابر اينكه افواج سپاه مخالف خاصه خيل حبشيان كه سركردگي ايشان به عنبر تعلق داشت - سر تا سر عرصهٔ دكن را مانند بخت تيرهٔ آن مدبر فرو گرفته بودند و درين مرتبه همگنان بغايت زور طلب بودند - لهٰذا باستصواب دولتخواهان اين تدبير صايب انديشيدند كه موكب نصرت از اجمير بصوب ممالک جنوبي قرين خيريت و خوبي نهضت فرمايد - بادشاه خود به نفس نفيس در مندو توقف نمايند - و شاه بلند اقبال را به تسخير دكن و تنبيه و تاديب دكنيان نامزد فرمايند - بالجمله بر وفق اين عزيمت صايب در ساعتی سعادت اثر كه چون كوكب بخت خدا داد آن نيک اختر در عين استسعاد بود - و اوضاع انجم و افلاک مانند تدبيرات رای صواب آرای آن صاحب از روی صواب آرائی بر وفق مراد اين سرور را به تسخير آن كشور دستوری دادند - و در وقت رخصت آن شايستهٔ مرتبه ظل الٰهي و سزاوار افسر اورنگ جهان پناهي را بخطاب مستطاب والای شاهي اختصاص بخشيده بآنكه درين مدت هيچ بادشاهی فرزند اقبالمند خود را شاه نخوانده آن شايان بادشاهي عالم و انسان العين اعيان بني آدم را شاه خرم ناميدند - و منصب آنحضرت را از اصل و اضافه بيست هزاري ذات و ده هزار سوار دو اسپه سه اسپه مقرر نموده خلعت با چارقب مرصع مرواريد دوز با كمرخنجر و شمشير مرصع و پردلهٔ مرصع

از جمله غنایم احمد نگر که حضرت عرش آشیانی اکبر بادشاه به آنحضرت مرحمت فرموده بودند و یک لک روپیه قیمت داشت بدآن اقبالمند عنایت نمودند - و دو سر اسپ با ساخت مرصع و دو فیل نر و ماده با ساز طلا ضمیمهٔ مراحم بادشاهانه ساختند - و دو تسبیح گرانمایه که عرش‌آشیانی اکثر اوقات یکی را بر فرق فرقدسای بسته دیگری را حمایل آسا بگردن می انداختند - با عقدی دیگر گرانمایه که اکثر اوقات در ایام جشن مرسلهٔ گردن مبارک می شد و یک لک روپیه قیمت داشت - بآن ضم نموده باین گرامی گوهر درج اقبال مرحمت فرمودند - آنگاه هریک از امرای عظام بادشاهی که بهم رکابی رکاب نصرت انتساب آن حضرت تعین یافته بودند و چندی از بندهای روشناس شاهی فراخور تفاوت مراتب والا سرافرازی یافته مرحمت اسپ و سروپا ضمیمهٔ عنایات عمیمه شده - و امر عالی برین جمله زیور نفاذ یافت که مهابت خان از جمله تعین یافتگان مهم دکن بی‌مداهنه سزاولی و محصلی نموده سلطان پرویز را درروز روانه الهآباد سازد *

مجملا شاه بلند اقبال روز جمعه سلخ شوال سال هزار و بیست و پنج هجری مطابق بیستم آبان ماه الهی آفتاب وار بدولتخانهٔ زین زرین بر آمده متوجه مقصد شدند - و هم درین آن بمحض [۱][افاضت]ع اقبال بی زوال قبل از وصول صیت نهضت و نهیب آوازهٔ صولت و سطوت آنحضرت بوم و بر آن کشور زلزله خیز گردید - چنانچه از صدمهٔ تلاطم سیلاب افواج بحر امواج بدآن صوب شش جهت سرزمین مذکور را از سرحد برهانپور گرفته تا ساحل دریای شور چارموجهٔ طوفان حادثه و شورش فرو گرفت - بلکه سر تا سر کشور جانب جنوب لکد کوب هجوم

---

(۱) ع [خاصیت] ل

خیل فتنه و آشوب گشت - ملخص سخن موکب جاه و جلال شاه بلند اقبال از راه چتور و مندسور متوجه صوبه دکن شده چون اردوی جهانپوی بحوالي رانا امر سنگه که سر راه بود وصول یافت - آن اخلاص کیش بی‌توقف برسم استقبال شتافته در اتوله بسعادت بساط بوس مستسعد گشت - و بعد از تقدیم مراسم کورنش و تسلیم و ادای لوازم عبودیت پنج زنجیر فیل و هفت اسپ عراقي و خوانی پر از انواع مرصع آلات برسم پیشکش گذرانیده به عطای شمشیر مرصع و دو اسپ عراقي با زین زرین و دو فیل نر و ماده با ساز نقره کامروائي ابد آماده ساخته مولف القلب و مطمئن خاطر بوطن مالوف رخصت یافت - و جگت سنگه نبیرهٔ خود را با هزار سوار در رکاب ظفر انتساب فرستاد *

چون شاه بلند اقبال از سرحد رانا موکب منصور را نهضت داده رایات ظفر آیات را به صوب برهانپور ارتفاع بخشیدند - و در طي راه وکلای عادل خان را که سابقا بدرگاه گیتي پناه فرستاده بود رخصت مراجعت دادند - بخاطر مبارک آوردند که از راه اتمام حجت علامي افضل خان و راي رایان در بیجاپور و میر مکي مخاطب به معتمد خان و رای جادو داس را به حیدر آباد بفرستند - تا عادل خان و قطب الملک را به تفهیم نصایح هوش افزا از حقیقت کار آگاه سازند - و از شاد خواب غفلت در آورده به شاهراه اطاعت ارشاد نمایند - چون کنار آب نربده مخیم سرادق اقبال گردید امرای عظام و سایر منصب داران تعینات صوبهٔ دکن مثل خان خانان و مهابت خان و شاه نواز خان خلف خانخانان و عبد الله خان بهادر فیروز جنگ و راجه سورج سنگه و راجه بهاو سنگه و ارادت خان و راجه نرسنگدیو بندیله وغیر آنها به سعادت استقبال شتافته از سجود آستان قدسي مکان در بخت و اقبال بر روی

احوال خود کشودند - روز دو شنبه پنجم ربیع الاول سنه هزار و بیست و شش هجري بیست و سوم اسفندار سنه یازده جلوس جهانگیري پرتو ماهچهٔ رایات ظفر آیات خورشید وار سایهٔ انوار حضور بر سکنهٔ برهانپور انداخته افق آن خطهٔ پاک ازین رو مطلع نور [1][ظهور]ع و نمودار فضای طور شد - و هم درین روز سر زمین دلنشین مندو از پرتو ورود موکب مسعود جهانگیري طرب آمود شد *

آغاز سال دوازدهم جهانگیري و آذین جشن نوروزي و خواستگاريِ صبیهٔ رضیهٔ شاهنواز خان خلف الصدق عبد الرحیم خانخانان و چهره کشائيِ شاهد فتح و رسیدن پیشکش دنیاداران دکن

بتاریخ دوازدهم ربیع الاول سال هزار و بیست و شش هجري مسند گزین طارم چارم تشریف تحویل شریف بر نشاط کدهٔ معهود خود ارزاني داشته مربع نشین اورنگ چهارپایهٔ خویش گردید - حسب الامر شاه بلند اقبال کار پردازان امور سلطنت فضای دولت خانهٔ برهانپور را بانواع تزئین زیب و زینت دادند - و بآذین جشن نوروزي کیاني عرصهٔ خاص و عام را در دیبای خسرواني مفروش نمودند - و در رمضان این سال مبارک فال صبیهٔ قدسیهٔ شاهنواز خان خلف عبدالرحیم خانخانان را بجهت مزید اعتبار و حصول سرمایهٔ مباهات و افتخار سلسلهٔ ذي شان ایشان در

---

(۱) ع [حضور] ل *

عقد ازدواج در آوردند - و بنابر قدر افزائي و سر افرازئ خانخانان بمنزل او تشریف شریف ارزاني داشتند - و طوی عظیم و جشني عالي ترتیب یافته روزگار روز بازار نشاط عالمیان رواج و رونق و هنگامهٔ طرب جهانیان انتظام و گرمي داشت *

از سوانح این ایام دولت آغاز و سعادت انجام اطاعت دنیاداران دکن است و تسلیم ولایت متعلقهٔ بادشاهي و ارسال پیشکش و پذیرفتن سایر احکام مطاعه - و تفصیل این اجمال حقیقت اشتمال آنست که چون آوازهٔ صولت شاه بلند اقبال که قاف تا قاف آفاق را فرو گرفته پیش از وصول رایات اقبال آویزهٔ گوش دکنیان شده بود - دریندولا خبر آمدن موکب جاه و جلال آنحضرت نیز هوش‌ربای ایشان آمد - بنابر آنکه در خود تاب مقاومت باحکام آسماني و تائید رباني‌ندیده میدانستند که با اقبال مقابل و با قضا و قدر روبرو نمیتوان شد - ناچار دیده دانسته قرار اینمعني دادند که گردن اطاعت بطوق اخلاص و ارادت سپرده دوش فروتني و سرافگندگي در آورند - و دست تصرف از اعمال متعلقهٔ بادشاهي کوتاه داشته عهدهٔ خراج سپاري و مالگذاري بر ذمهٔ انقیاد و فرمان برداري‌گیرند - و چون در عین این قرار داد افضل خان و رای‌رایان به بیجاپور رسیدند - عادل خان تا پنج کروهی شهر باستقبال شتافته مانند سایر بندگان درگاه گیتي پناه بنابر معهود غایبانه آداب تسلیم و زمین بوس به تقدیم رسانید - و نشان قدر مثال و فرمان قضا نشان مبارک را زینت فرق و زیور تارک ساخته باین اعتبار سر مباهات سرمد باوج طارم فرقد بر افراخت - و بحکم امتثال امر جهان مطاع و اطاعت مضمون حکم آفتاب شعاع ذره مثال در مقام بندگي آمده تعهد نمود - که سایر ولایات بادشاهي را با کلید قلعها خاصه حصار احمدنگر تسلیم اولیای دولت ابد

پیوند نماید - و پیشکشهای گرانمند از خود و سایر دنیاداران دکن سرانجام نموده بدرگاه والا ارسال دارد - و پس ازین همه وقت بقدم اطاعت پیش آمده بیشتر از پیشتر در مقام جانسپاري و خراج گذاري باشد - چون از عرایض افضل خان و رای رایان بمسامع علیهٔ باریافتگان انجمن حضور شاه بلند اقبال رسید - در حال سید عبد الله بارهه را که از جمله پروردهای عنایت آنحضرت بود با عرضداشت متضمن مضمون مذکور بدرگاه گیتي پناه فرستادند - و چون حضرت خلافت مرتبت از مضامین عریضه آگاهي یافتند - بحسب اتفاق وصول فتح نامه روز پنجشنبه پانزدهم شعبان سال مذکور سمت وقوع پذیرفت - و پیشتر به سبب تعظیم شب برات که بحسب عظمت و میمنت بل بهمه جهت برباقي لیال سال فاضل مي آید جشن نشاط و طرب تزئین یافته بود - و از پرتو ورود مسعود خبر فتح و ظفر از سر نو آراستگي یافته یمن و برکت دیگر اندوخت - حضرت خلافت مرتبت آن روز عشرت اندوز را مبارک شنبه لقب دادند - تا انجام روزگار سعادت فرجام آنحضرت در افواه خاص و عام و دفاتر و تقاویم بهمین نام مذکور مي شد - و سید عبد الله بمژدگاني رسانیدن خبر این فتح آسماني خطاب سیف خاني یافته بعنایت خلعت فاخره و اسپ و فیل و خنجر مرصع و شمشیر و پردلهٔ مرصع سر مفاخرت افراخت - و بعنوان فرخندگي فال همایون قطعهٔ لعلي خورشید فروغ بدخشان نژاد که همانا بروشني جگر پارهٔ آفتاب رخشان بود - و مدتها از پرتو فرق فرقد سای کسب لمعان نموده - مصحوب سیف خان بجهت آن یکتا گوهر محیط خلافت فرستادند *

بالجمله عادل خان افضل خان و رای رایان را دوست کام و مقضي المرام باز فرستاده دو لک روپیه بافضل خان و دو لک روپیه برای رایان تکلف نمود - و سواي آنچه در مقام اقامت رسوم پیشتر بر سبیل نزول و اقامت

و طریق ضیافت فرستاده بود - دیگر تکلفات از جنس و نقود و سایر اجناس مثل جواهر و فیل و اسپ بظهور آورده پانزده لک روپیه از نقد و جنس بصیغهٔ پیشکش برین تفصیل بدرگاه والا ارسال داشت - نقد شش لک روپیه و پنجاه زنجیر فیل بقیمت شش لک روپیه و پنجاه اسپ عراقي بقیمت شصت هزار روپیه و باقي جواهر مرصع آلات بقیمت دو لک و چهل هزار روپیه - و بعد از گرفتن پیشکش نخست رای رایان خود را باحمدنگر رسانیده داخل قلعه شد - و سایر محال بالا گهات را در تحت و تصرف خود آورده حقیقت را عرضداشت نمود - آنحضرت بی‌توقف خنجر خان را که اکنون بخطاب سپه دار خاني اختصاص دارد بضبط تهانهٔ جالنا پور و مضافات آن فرستادند - و جهانگیر بیگ را که در آخر بخطاب جانسپار خان سر افرازي یافت منظور نظر مرحمت نموده نامزد نگاهباني قلعه احمد نگر فرمودند - و بیرام بیگ میر بخشي افواج خاصهٔ خود را نامور ساختند که با سایر تهانه داران و فوجداران که بحراست محال متعلقهٔ اولیای دولت سرافرازي یافته اند تا بالا گهات همراهي گزیند - و همگنان را جابجا گذاشته خود مراجعت نماید - بالجمله رای رایان امتثال فرمودهٔ آنحضرت نموده قلعه را بجانسپار خان سپرد - و خود بر سبیل ایلغار مراحل بریده بافضل خان پیوست - و با یکدیگر پیشکش عادل خان را بدرگاه والا رسانیده از نظر اشرف گذرانیدند - و دقایق خدمت گذاري ایشان باعلی درجات استحسان رسیده از مراحم شاهي سرافرازي یافته مفاخر و مباهي شدند - و رای رایان پیشکش شایان از جانب خود ترتیب داده بنظر انور در آورد - و از آنجمله قطعهٔ لعلی بود گرانمایه که در آب و تاب و سنگ و رنگ و صافي و شفافي نظیر آن کمتر بنظر جوهریان در آمده - بوزن هفده مثقال او پنج و نیم سرخ

بدو لک روپیه ابتیاع شده - آنرا با لعلی دیگر که شصت هزار روپیه قیمت داشت گذرانید - و علامي افضل خان نیز پیشکشي گرانمند بر نفایس و نوادر کشید - همگي پسند خاطر مشکل پسند افتاده مرتبهٔ قبول یافت *

چون میر مکي و جادو رای که رخصت حیدر آباد گلکنده یافته بودند بنزدیکي آنولایت رسیدند - قطب الملک بنابر آنکه از آگاه دلي و هشیار مغزي بهرهٔ وافر داشت - و لهٰذا درین مدت قطعاً بعصیان و طغیان راضي نبود - بحیثیت ظاهر ناچار با عادل خان و عنبر از روی مدارا موافقتی آشکارا مي نمود - لاجرم بی توقف سلوک طریقهٔ آداب گزاري پیش گرفته روز یکشنبه پنجم رجب سنه هزار و بیست و شش هجري که فرستادگان در پنج کروهي شهر منزل گزیده بودند از دریافت پایهٔ شرف ابد در آمده باستقبال بر آمد - و ازین راه ابواب سعادت جاوید بر روی خود کشوده نشان عالیشان را بادب تمام گرفته بر سر بست - و از روی ادای شکرانهٔ عنایات شاهانه خاصه ادراک مرتبهٔ والا یعنی اختصاص یافتن بمرحمت کهپوهٔ مرصع با پهولکتاره که ضمیمهٔ مراحم عمیمه شده بود - رو بجانب درگاه گیتي پناه نهاده زمین بوس سپاس و تسلیم بندگي بتقدیم رسانیده برین سر تارک رفعت از اوج این والا طارم آبنوسي در گذرانید - و ایشان را همان روز بنابر مبالغه بشهر در آورده در مقام سر انجام پیشکش پذیرفته شده - و پس از چند روز پیشکش نمایان از جواهر و مرصع آلات و فیلان نامور تنومند و اسپان عراقي و عربي که قیمت مجموع پانزده لک روپیه بود آماده نمود - مصحوب آن رسول نامي بقبلهٔ ارباب قبول یعنی درگاه عالي مرسول داشت - مجملا میر مکي و رای جادو داس همدرآن نزدیکي بسرعت تمام طی راه نموده پیشکشها رسانیدند - و بعز ملازمت فایز گشته

سعادت بساط بوس انجمن حضور پر نور و استحسان تقديم خدمت مذكور دريافتند *

و از بهين سوانح اين ايام خير انجام كه عبارت است از روز يكشنبه يازدهم شهريور سنه دوازده جهانگيري مطابق دوم شهر رمضان المبارك سال هزار و بيست و شش هجري بعد از گذشت بيست و شش گهري و چهل پل كه ده ساعت و چهل دقيقهٔ نجومي باشد - در خطهٔ برهانپور شبستان اقبال شاهي بفروغ تولد نيك اختر فرزندى سعادتمند از نواب قدسي القاب مهد عليا ممتاز الزماني نو آئين و نور آگين گشت - و آن مولود مسعود زهره جبين را روشن آرا بيگم ناميدند *

انعطاف يافتن عنان انصراف موكب جاه و جلال شاه بلند اقبال به فتح و نصرت كرت اول از دكن و ادراك ملازمت حضرت خلافت مرتبت و سرافرازي يافتن بانواع مهرباني خصوص خطاب عظيم الشان شاهجهاني و نصب كرسئ طلا بجنب سرير والا براى جلوس آن بلند اقبال

چون دنياداران دكن ولايات متعلقهٔ بادشاهي را باولياى دولت ابد پيوند تسليم نموده بدين دست آويز متين عروهٔ وثقىٰ امن و امان فراچنگ آوردند - و عاقبت ازين راه در دارالامان سلامت و عافيت بر روى روزگار خويش كشوده همگنان در مقام بندگئ درگاه آسمان جاه شدند - لاجرم

خاطر اقدس شاه بلند اقبال از همه رهگذر بجمعیت گرائید - و نوعی ازین مهم فراغ یافت که بی اختیار لوای والای مراجعت را ارتفاع بخشیدند - و بر طبق دستور سابق عبد الرحیم خانخانان را بصاحب صوبگي خاندیس و برار و دکن سرافرازي داده سي هزار سوار و هفت هزار پیاده برقنداز و کماندار بکومک او تعین فرمودند - از آنجمله دوازده هزار سوار بسرکردگي خلف صدق او شاهنواز خان مقرر داشته بضبط محال دکن فرستادند - و حفظ و حراست هر یک از سرکار و تهانجات و پرگنات بالا گهات را بعهدهٔ کارگذاري یکی از امرای عظیم‌الشان و ارباب مناصب والا تفویض فرمودند - مثل احمد نگر و جالناپور و مونگي پتن و سرکار باسم و پاتهري و مهکر و ماهور و [۱][گیرله]ع و کلم و پرگنهٔ مالاپور و انبیر و پرگنهٔ بیر که بمنزلهٔ سرکار است - و ده کرور دام که بیست و پنج لک روپیه حاصل آن باشد در آمد دارد - و مثل آن پرگنه در تمام دکن بلکه بهمه این کشور یافته نمي شود *

درینولا بیرام بیگ بخشي که با فوجی از بندهای بادشاهي بقصد تنبیه و تادیب بهرجی زمیندار بکلانه تعین یافته بود او را با پیشکش گرانمند بملازمت آورد - و حسن خدمت و نیکو بندگي آن اخلاص سرشت بتازگي چهرهٔ ظهور نموده بغایت مستحسن افتاد - و در اثناء توجه شاه بلند اقبال بدرگاه گیتي پناه افواج قاهره که حسب‌الامر اعلی آهنگ استیصال مقهوران گوندوانه نموده از برهانپور مرخص شده بودند در طی راه بسعادت ملازمت رسیدند - و حقیقت وقایع و کیفیت خدمات شایسته که در آنولایت بتقدیم رسانیده بودند - از تخریب ملک و تادیب اهل آن که باعث اظهار اطاعت و انقیاد و طلب امان راجها و پذیرفتن باج و خراج هر ساله شده بود از قرار واقع بعرض اعلی رسانیدند - و موازي شصت زنجیر فیل کوه

---

(۱) ع [گهیراه] ل

پیکر و مبلغ دو لک روپیه نقد از چانده و [1][سه]ع زنجیر و یک لک روپیه از جاتیه[2] بر سبیل پیشکش گرفته بودند بنظر اقدس در آوردند *

چون موکب جاه و جلال شاه بلند اقبال بدولت و سعادت در ظاهر مندو نزول نمود - یگانه گوهر محیط خلافت سلطان دارا شکوه که در آن ایام از خدمت والا قدر باز مانده در ملازمت جد امجد کامیاب انواع سعادت دوجهانی بودند - حسب الامر حضرت خلافت مرتبت با جمیع امرای نامور دستوری یافته باستقبال آن سرور شتافتند - و چون شاهزادهٔ والا گهر بلند اختر با امرای عظام از سعادت ملازمت شرف پذیر گشته رخصت مراجعت یافتند - شاه بلند اقبال اختیار ساعت مسعود نموده هشتم آبان ماه آلهي سنه دوازده جهانگیري موافق یازدهم شوال سنه هزار و بیست و شش هجري برسم و آئین شایان و توزک و تورهٔ نمایان چهرهٔ دولت و اقبال افروخته و رایت جاه و جلال افراخته متوجه دریافت ملازمت شدند - و چون بملازمت استسعاد یافته مراسم معهوده بجا آوردند حضرت خلافت مرتبت از فرط غلبهٔ شوق نخست آن بر افراختهٔ رفعت ایزدي را ببالای جهروکهٔ والا طلب نمودند - آنگاه بیخویشتن از جا در آمده قدمی چند فرا پیش نهادند - و آن جان جهان را چون روح روان تنگ در آغوش کشیده مدتی مدید همچنان در بر داشتند - و آنحضرت از سعادت منشیها و ادب اندیشیها هر چند بیشتر رعایت ادب مي نمودند - حضرت خلافت مرتبت بحکم سلطان محبت که حال سورت نشهٔ باده هوش ربا دارد - پاس مرتبهٔ خویشتن

---

[1] ع [سي] اقبالنامهٔ جهانگیری - صفحه ۱۹۵ - طبع ایشیاتک سوسائتي بنگاله *

[2] در اقبالنامهٔ جهانگیری این مقام باسم جانتا مذکور شده - ملاحظه کنید صفحه ۱۰۵ *

داري نداشته مرتبه مرتبه مراتب الطاف بی پایان افزودند - و آنحضرت بعد از ادای شکر و سپاس این عنایات خاص هزار مهر و هزار روپیه بطریق نذر و موازي این مبلغ بر سبیل تصدق گذرانیدند - و حضرت خلافت مرتبت خلعت خاصه با چار قب زردوز مروارید کشیده و شمشیر با پردلهٔ مرصع و کمربند و خنجر بدآن حضرت مرحمت نموده بمنصب سي هزاري ذات و بیست هزار سوار دو اسپه سه اسپه از اصل و اضافه سر بلند فرمودند - و بخطاب مستطاب شاهجهاني امتیاز بخشیده مقرر کردند که صندلي جهت جلوس همایون آن ترقي یافتهٔ رفعت ازلي قریب به تخت میگذاشته باشند - چنانچه خود در جهانگیر نامهٔ نامي این عبارت بدستخط خاص نوشته اند - که این عنایتی است نمایان و لطفی است بی پایان که نسبت بآن فرزند سعادتمند سمت ظهور یافت - چه از زمان حضرت صاحبقراني تا حال هیچ بادشاهی درین سلسلهٔ علیه اینگونه عنایتی سرشار به فرزند شایستهٔ خود ننموده - آنگاه از راه عنایت از جهروکهٔ والا فرود آمده خواني مالا مال الوان جواهر گرانمایه بدست اقدس بر تارک مبارک آن زینت بخش افسر اورنگ خلافت نثار فرمودند - بعد ازان امرای عظام مثل خانجهان و عبد الله خان و مهابت خان و راجه سورج سنگه و راجه بهاو سنگه وغیر اینها همگي بترتیب مناصب و تفاوت مراتب از شرف بساط بوس درگاه والا استسعاد پذیرفتند - و نذور گرانمند نمایان لایق و شایان حال خویش گذرانیده بعنایات خاص اختصاص یافتند - و بنابر آنکه آن روز از تنگيِ وقت وفا بگذشتن اقسام پیشکش نمي نمود اکتفا بصندوقچهٔ مملو از انواع نوادر جواهر نمودند - و فیل[۱] [سرناک] نام که

---

(۱) ع [بیرناک] اقبالنامهٔ جهانگیري - صفحه ۱۰۳ ، طبع ایشیاتک سوسائیټي بنگالهٔ *

سرحلقهٔ فیلان پیشکش عادل خان بود نیز از نظر اشرف گذشت - و چون آن فیل از افراد نوع خود بکمال حسن صورت و قبول تعلیم و فرمانبری و عدم عربدهٔ بدمستی بی‌عدیل و عدیم النظیر بود منظور نظر استحسان شده بی‌نهایت خاطر پسند افتاد - چنانچه بنفس نفیس بر آن سوار شده تا درون غسل خانه تشریف بردند - و برسم معهود آنحضرت که همیشه هنگام سواری فیل مست بر سبیل تصدق سحاب دست گوهر افشان را باینطریق دفع عین الکمال می نمودند - درینوقت نیز از هر دو سو کف مبارک را دینار پاش و روی زمین را درم ریز فرمودند - و ازآن روز باز سرناک مذکور سمت اختصاص یافته بجهت سواری خاصه مقرر شده و بنابرین نسبت بنور تخت موسوم گشته از سمت سرحلقگی جمیع فیلان خاصگی امتیاز پذیرفت - و امر فرمودند که آنرا پیوسته در درون صحن غسلخانهٔ والا بسته باشند - و بعد از چند روز تمام پیشکش با دو صد زنجیر فیل نامور از نظر اشرف گذشت که از آنها سه زنجیر محلی به یراق طلا و نه زنجیر بساز نقره مزین بود - و قیمت سرناک که بنور تخت موسوم است یک لک روپیه مقرر شد - و ازآن گذشته دو زنجیر دیگر که فیلان تنومند کوه شکوه بودند - یکی موسوم به هنونت و دویمین به بخت بلند - بهای هریک موافق نور تخت قرار یافت - چه آن دو کوه پیکر اهرمن منظر هرچند در حسن صورت و سیرت و قبول تعلیم و مزید حدس و هوش بنور تخت نمی رسیدند - اما در عظم جثه و کلانی بنیه برو فایق می آمدند - درین ضمن پیشکش هژده خوان مملو از جواهر و مرصع آلات و دو قطعه لعل بابت رای رایان و نیلمی آبدار بوزن شش ثانک و انگشتر نگین الماسی از جانب خود و صد راس اسپ صرصر تگ بادرفتار عربی نژاد و عراقی نسل از نظر انور گذرانیدند - که از آنجمله سه راس کمال امتیاز داشته مزین

بساخت مرصع بود - مجملا قیمت مجموع پیشکش دکن بیست لک روپیه قرار پذیرفت - و سوای آن دو لک روپیه بجهت نور جهان بیگم و شصت هزار روپیه مخصوص سایر بیگمان نموده بر سبیل سوغات ارسال یافت - و بهمه جهت کل پیشکش و ارمغان به بیست و دو لک و شصت هزار روپیه کشید *

بیان توجه موکب جهانگیري بصوب گجرات با شاه بلند اقبال شاه جهان بعد از فتح دکن و سوانحی که درآن ایام روی داد

چون بچهره کشائي تائید حضرت شاه بلند اقبال سرانجام معاملهٔ دکن که از دیر باز صورت نیافته بود بر وجه احسن رو نموده ازین راه سرمایهٔ رفع تفرقهٔ روزگار یعني جمعیت خاطر اقدس بحصول انجامید - درینحال هوای سیر گجرات که از دیر باز مکنون خاطر بود - خاصه تماشای شورش و طغیان دریای شور بتازگي سلسله جنبان شوق تفرج آن نزهت آباد آمد - لاجرم بنابرین عزیمت صائب رایات جاه و جلال بدآنجانب ارتفاع پذیرفته در طی راه همه جا شاه بلند اقبال بسعادت همعناني اختصاص یافته نشاط صید افگني و تماشای آن سرزمین دلنشین و مکانهای بهشت نشان باعث مزید انبساط طبع آن زبدهٔ طبایع و ارکان شد - و روز بروز انواع عواطف و اقسام مراحم بادشاهانه دربارهٔ آنحضرت ظهور و بروز تمام مینمود - چنانچه هر تحفه که در سرکار خاصه ندرتی و نفاستی داشت قطع نظر از گران مائگيِ آن کرده بنابر شرافتی که باعتبار مبارکي و خجستگي با آن بود بدآن حضرت مرحمت مي فرمودند - ازآنجمله قطعهٔ لعل گرانمایه

بدخشاني بود که در برابر رنگيني و درخشاني آن آب و تاب آفتاب بی‌تاب بود - و بی تکلف سخن سازي کميافت جوهري بود بی بها - از غيرت صفای لون و رشک طراوت آبش اشک قرة العين عدن و جگر گوشهٔ يمن جگري گرديده - و از حسرت جلا و شادابي آبش رودبار خون از دل ياقوت رماني رواني پذيرفته - و سيلاب سرشک لاله‌گون از ديدهٔ گوهر شاهوار عماني بسيلان در آمده - و آنرا حضرت مريم مکاني والدهٔ ماجدهٔ حضرت عرش آشياني هنگام ولادت حضرت جهانگير گيتي کشا برسم رو نما عنايت نموده بودند - با [۱][دو]ع دانهٔ مرواريد يکتا بسيار قيمت کمياب بدآنجناب لطف فرمودند *

روز جمعه هشتم ديماه آلهي کنار دريای شور سر منزل ورود عسکر منصور شد - و چون خاطر اشرف از سواريِ غراب و تماشای عموم غرايب دريا خصوص تلاطم امواج بحر مواج که يادی از جوش و خروش افواج لشکر طوفان اثر ميداد باز پرداخت - از بندر کهنبايت رايت ظفر رايت را طراز ارتفاع داده موکب مسعود بقصد ورود دار الملک آن خطهٔ طرب اساس يعني بقعهٔ نشاط بنياد احمد آباد نهضت نمود - و روز دوشنبه بيست و پنجم ماه مذکور ماهچهٔ اعلام نصرت پيکر پرتو انوار سعادت و برکت سايهٔ دولت بر ساحت آن منبع دولت امن و راحت گسترد - و سر تا سر آن گلزمين دلنشين را مانند فسحت آباد فراغ خاطر شاد مطلع نور بهجت و سرور ساخت - و در همين روز جشن وزن مبارک سال بيست و هفتم شمسي از عمر ابد قرين شاه بلند اقبال مانند نشاط آموز نوروز طرب افروز گشت - و خاطر آرزومندان گيتي بر مراد [۲][ديرينه]ع

---

(۱) ع [ده] ل

(۲) ع [مرتبهٔ] ل

فيروزي يافته بانواع نيک اختري و بهروزي فايز گرديد - و چون اقامت آن نزهت آباد از صفوت خانهٔ ضمير منير حضرت خلافت مرتبت رفع کدورت سفر نموده تماشای آن عشرتکده زنگ کلفت از آئينهٔ خاطر انور زدود - و چندی در آن مصر جامع دولت و سعادت منزل گزيده در عرض امتداد مدت توقف از سير و تفرج ساير متنزهات آنمقام دلکشا کام دل بر گرفتند - ارادهٔ مراجعت ملايم مقتضای رای جهان آرای آمده هوای نهضت دار الخلافهٔ عظمی موافق طبع خواهش اقدس افتاد *

درين ايام بنابر آنکه در مدت جلوس همايون آنحضرت امور ملکي و مالي آنصوبه سر انجام بسزا نيافته بود - و از بی پروائي و غرض پرستي صوبه‌داران مهمات آنولايت که نظر به بعضی از وجوه عمده ترين صوبهای هندوستان است - و باعتبار صفا و نزهت و فسحت ساحت و فضا و غرابت وضع بنا و کثرت ارباب بدايع صنايع و وفور هنرمندان و پيشه‌وران نيرنگ نما نظير اعاظم بلاد ايران از نظم و نسق افتاده بود - و در نظام معاملات چنان صوبه که واليان آن پيوسته پنجاه هزار سوار موجود و هميشه حاضر علوفه خوار داشته اند - و رانا و ساير دنيا داران دکن و مالوه و خانديس و برار پيوسته مطيع و منقاد ايشان بوده در عظايم امور بديشان ملتجي مي شده اند خلل کلي راه يافته - لاجرم حضرت خلافت مرتبت بمقتضای مصلحت جهانباني و حکم متابعت سنت عرش آشياني در تفويض اهتمام امور آن صوبه بدآن حضرت صلاح ديد وقت بر وفق اين معني ديدند - مجملا بنابر مقتضای اين عزيمت صايب ساير پرگنات آنصوبهٔ عظيم بجاگير آنحضرت قرار يافت - و ضبط و ربط مهمات کلي و جزوي و تنبيه و تاديب متمردان فساد آئين آن سرزمين بتدبير صواب قرين آن حضرت حواله شد *

غرّهٔ اسفندار سال دوازدهم جهانگيري که لوای نصرت پیرای بمستقر اورنگ خلافت ارتفاع پذیرفت - شاه بلند اقبال بجهت نگاهبانيِ صوبهٔ گجرات و دفع سرکشان آن سرزمین چندی از بندهای کاردان آزموده کار را تعین فرموده بهمه جهت خاطراز پرداخت امور ملکي و مالیِ آنصوبه جمع ساخته بهم رکابيِ حضرت خلافت مرتبت عنان مراجعت را انعطاف دادند - و چون پرگنهٔ دوحد که باعتبار وقوع آن در سرحد مالوه و گجرات بدین نام موسوم شده در افواه عوام و خواص ابنای روزگار بدهود اشتهار دارد مخیم سرادقات اقبال آمد - روزی چند در آن مقام سرمنزل اقامت موکب سعادت شده بقصد شکار فیل رحل توقف انداختند - چون در عرض مدت اقامت این فرخنده مکان شهنشاه سیارگان و پیشوای خیل ستارگان بنابر پیرويِ موکب اقبال ارادهٔ ورود مسعود دارالخلافهٔ حمل نموده بتاریخ شب چهار شنبه بیست و سوم ربیع الاول سنه هزار و بیست و هفت هجري در آن شرف خانه نزول نموده سال سیزدهم جلوس جهانگيري آغاز شد - جشن نوروزي بفرخندگي و فیروزي در همین سرمنزل زینت پذیر آمده جهانی کامخواه از کام بخشيِ آنحضرت بر وفق مراد خاطر کامران گشتند - تا آن هنگام که خاطر اقدس از نشاط اندوزيِ این صید باز پرداخته ارادهٔ توجه دارالخلافه فرمودند مدت اقامت امتداد یافته گرميِ هوا باشتداد کشید - و نیز از عرایض واقعه نویسان دارالخلافه پی در پی خبر رسید که در آن حدود علت وبا و بلای طاعون عموم کلي پذیرفته - ناچار حسب المقتضای مصلحت وقت صلاح دید جملگي دولت خواهان برین قرار گرفت - که باحمد آباد مراجعت نموده در آن خطهٔ پاک موسم تابستان و برشکال را بسر برده در اوایل زمستان متوجه دارالخلافه شوند - و بدین عزیمت صائب از موضع دهود نکتهٔ ستوده العود احمد طراز رایت

معاودت گشته بدارالملک احمد آباد باز گشت اتفاق افتاد - شاه بلند اقبال بمجرد رسیدن سه فوج نمایان از جمله اولیای دولت قاهره برین موجب ترتیب داده بآهنگ تادیب و تنبیه مقهوران آن نواحي تعین فرمودند - چنانچه فوجی بسرداري رای رایان بر سر مفسدان جام و پهاره (۱) رخصت یافت - و راجه بهیم ولد رانا امر سنگه بگوشمال سرکشان کانته مهی نامزد شد - و سید سیف خان بدفع فتنه جویان کنار رودبار سانبهرمتي با شتاب سیلاب روانه گردید - و دراندک فرصتی او و راجه بهیم بکارسازي اقبال بی زوال سزای آن خود سران را در کنار روزگار ایشان گذاشته مراجعت نمودند - و رای رایان بعد از رسیدن بزمین جام و پهاره بیدرنگ در پیش برد کار شده آنچه لازمهٔ این مقام و حق پیشرفت مهام آن یساق شاق بود از جد و جهد در کشش و کوشش ادا نموده فنون حسن تدبیر بکار برده - چنانچه سر تا سر اهل طغیان و تمرد بسر خود جادهٔ انقیاد بقدم اطاعت سر کرده بطوع و رغبت رقبه بطوق تعهد در آوردند - و بنابر امید نجات رو بدرگاه والا آورده از وسیلهٔ آستان بوسي استسعاد یافتند - و هر کدام صد اسپ کچهي بر سبیل پیشکش گذرانیده بمراحم بادشاهانه سرافراز گشتند - و چون خامهٔ بدایع نگار از دگر سوانح این ایام باز پرداخت لاجرم بطریق تقریب راه ذکر مجملی از احوال جام و پهاره کشاده درین مقام ابواب سخن را سیراب تر مي سازد - ولایت جام از یک طرف بملک سورتهه پیوسته و از سمت دیگر بدریای شور - و سرزمین پهاره نیز برساحل دریا بجانب تته واقع است - و این دو زمیندار در قسمت

---

(۱) در اقبالنامهٔ جهانگیري این ولایت را بهاره نوشته - صفحه ۱۱۶ - طبع ایشیاتک سوسائیتي بنگالهٔ *

ولایت و سامان جمعیت نزدیک بهم اند - و هر کدام قریب پنج شش هزار سوار همیشه موجود دارند - و هرگاه کار رو نماید تا ده دوازده هزار سوار سر انجام مي‌توانند نمود - و جام و پهاره لقب ایشان است - و اسپان جلد تازي نژاد در آن ملک بهم میرسد - چنانچه فرد اعلی تا ده هزار محمودي خرید مي شود *

کشایش عقدهٔ پیوند از طلسم دیر بنیاد قلعهٔ کانگره بناخن تدبیر و کلید تائید شاه بلند اقبال و صورت نمائي شاهد فتح

چون درین ولا گوش زد سر افرازان خدمت پایهٔ سریر والا و خاطر نشان ایستادگان انجمن حضور اعلی گردید - که سورجمل ولد راجه باسو از بیخودي کار عصیان یکرو کرده بسبب زیاده سري یکباره سر از خط فرمان بري کشیده یکسر مو طریقهٔ بیراهه روی از دست نمي دهد - چنانچه جمعی از زمینداران کوهستان پنجاب را فریب داده دست تغلب و تعدي بسرحد پرگنات پنجاب دراز کرده - لاجرم حضرت خلافت مرتبت تادیب آن کافر نعمت را که از تجویز این سرور بر بساط زمینداري جا نشین پدر شده بود بتدبیر آنحضرت تفویض فرمودند - و چون تسخیر کانگره نیز از دیرباز مکنون خاطر انور بود و در عهد حضرت عرش آشیاني باوجود نهایت جد و جهد در امور کشورستاني و تجهیز عساکر ظفر اثر مکرر باستخلاص آن شاهد مقصود در آئینهٔ وجود صورت شهود نه بسته - لهٰذا همواره این معني در خاطر خلش داشت - تقدیم این امر نیز باهتمام تمام آن سرور مرجوع

فرمودند - و شاه بلند اقبال که پیوسته همت بلند نهمت بر تخریب بنیان شوکت و طغیان و اطفای نائرهٔ کفر و کفران داشتند - اینمعني را از خدا خواسته بی توقف در باب قبول این معني مبادرت نمودند - و رای رایان را که مکرر مصدر افعال نمایان شده بود - چندانکه در پایان امر از آنحضرت راجه بکرماجیت خطاب یافته - و بعد ازین همه جا باین خطاب مذکور خواهدشد بتقدیم این خدمت خاص اختصاص پذیرفت - بیست و یکم شهریور سنه ثالثه از عشر ثانيِ جلوس شهر برکت بهر رمضان سنه هزار و بیست و هفت هجري با فوجی جرار از بهادران موکب مسعود بادشاهي و دلاوران خیل اقبال شاهي از دار الملک گجرات بدآن صوب مرخص شد - و بیست و پنجم شهر مذکور رایات نصرت آیات نیز بجانب قرارگاه سریر خلافت مصیر ارتفاع یافت - و در طی راه همه جا شاه بلند اقبال همرکاب و همعنان بوده همه راه شکار کنان و صید افگنان مراحل بگام مرکب و رواحل پیمایش یافته مواد نشاط و انبساط بکام خاطر افزایش مي پذیرفت - و چون تمر بیگ برادر بیرم بیگ میر بخشي و اله وردي بیگ که بالفعل بخطاب خاني امتیاز دارد - حسب الاشارهٔ شاه بلند اقبال از برهانپور بشکار فیل جنگل سلطانپور که فیل آن حدود از پرورش آب و هوای ساحل رودبار نربده بر جمیع فیلان بنگاله و هردوار و همه جا مزیت تمام دارد شتافته بودند - درینولا معاودت نموده با هفتاد زنجیر فیل که تن بقید صید در داده بودند بموکب اقبال پیوستند *

بالجمله راجه به همراهيِ اقبال نامتناهي در کمال سرعت بسمت مقصد راهي شده در طی راه شنید - که سورج مل بمجرد استماع خبر توجه دلاوران از جا رفته و بقلعهٔ مود که درمیان کوهسار رفعت آثار و جنگل

دشوار گذار واقع است شتافته - و ناچار در آن بارهٔ استوار که همواره مفر و مقر زمینداران آن حدود بوده قرار تحصن با خود داده - لاجرم بمحض شنیدن این خبر بشتاب تمام مراحل عجلت طی نموده خود را بپای آنحصار رسانید - و در اندک فرصتی به نیروی شکوه کوکبهٔ موکب سعادت و همراهیِ کوکب بخت شاه والا جاه عقدهٔ آن حصن حصین بکشایش گرائید - و درین واقعه از خیل آن اجل رسیده زیاده بر هفت‌صد تن بی سر شده جمعی کثیر اسیر و دستگیر شدند - سورج مل با خون گرفتهٔ چند جان بیرون برده در قلعهٔ اسرال که در جبال سرحد راجه جیپال واقعه است متحصن شد - راجه بنابر مراعات مقتضای حزم و ملاحظهٔ تنگیِ مجال تسخیر نورپور را بوقتی دیگر افگنده چون بظاهر حصار مذکور رسید - اطراف آنرا از احاطهٔ شیران بیشهٔ مصاف مانند باطن آن تیره درونان به هجوم خیل رعب که از جنود آسمانی ست فرو گرفت - و دو روز در ضمن کارسازیِ اسباب محاصره گذرانیده سوم روز یورش نمود - بعد از کشش و کوشش بسیار دستیاریِ تائید ربانی یاور افتاده و مددگاریِ اقبال گیتی ستانی پای بمیان نهاده بر فتح قلعه دست یافت - و درین روز زیاده از هزار نابکار سر فهاده خلقی بیشمار تن بگرفتاری دادند - و چندی از بهادران نیز زخمدار شده آیت جراحت فمایان که طغرای منشور مردانگی است بر لوح دیباچهٔ رخسار نمایان ساختند - و سورج مل بر وفق طریق معهوده راه فرار پیش گرفته بوادیِ هزیمت شتافت - و از راهنمائیِ غراب بخت سیاه بقلعهٔ که بنگاه خیلخانهٔ راجه چنبا بود پناه برده دخیل او گردید - راجه عسکر منصور را دو فوج قرار داده فوجی بسرداریِ ابراهیم خان مهمند تعین نمود که از راه بلادر به جمروهی در آید - و فوجی همراه خود گرفته با دلیریِ تمام رو بقلعه گیری نهاد - و ابتدا

از نور پور نموده در کمتر مدتی نور پور را با پنج قلعهٔ دیگر مفتوح ساخته عزم تسخیر قلعهٔ کوتله که از سه طرف آب بی پایاب دارد - و مادهو سنگه برادر سورج سنگه باستظهار آن قوي دل گشته هوای طغیان در دماغ عصیان راه داده نمود - و در اندک وقتی یورش همت راهنما و عزیمت کار فرما را کار فرموده بر فتح کوتله دست یافت - و از سر نو تهیهٔ فتح قلعهٔ چنبه نموده همین که متوجه شده مژدهٔ مرگ سورج مل تیره سرانجام رسید - و چون این حجاب از پیش چهرهٔ شاهد ظفر برخاست در همان گرمي بازخواست جمیع جهات و اموال آن بد مآل بهمه جهت از راجه چنبه نموده او را بوعده و وعید بیمناک و امیدوار ساخت - راجه عاقبت همگي مال و خواسته را از نقود و اجناس و فیلان و اسپان بجنس با پسر و برادر خود و مادهو سنگه برادر سورج مل و تمام متعلقان و منسوبان او نزد راجه بکرماجیت فرستاد - و راجه مجموع آنرا گردآوري نموده با فتحنامه بدرگاه والا ارسال داشت - و موسم برشکال را در نور پور گذرانیده از راه حوالي متوجه تسخیر کانگره شد - و در گهاتي بهوتي کال تهانه نشانید - و غرّهٔ مهر سنه چهارده جلوس جهانگیري به کانگره وارد گشته بی توقف و تامل خود را با جمیع سرداران بپای حصار رسانید - و شعله افروز آتش کین شده محاصره را گرم ساخت - و همگي سپاه از راجپوتان و مغول را بمراحم گوناگون خصوص نوید افزایش مناصب و مژدهٔ رفع مراتب گرمي دل و نیروی بازو داده سر گرم کار ساخت - و پس از چند روز که روزگار بتهیهٔ پیشرفت کار گذاشت - و ملچارها قرار یافت و پیچ و خم کوچهای سلامت راست شد - وقت سرکوب و حوالها در آمد و نقبها و سیبها پیشرفت - نخست از نقب ملچار جانب جنوب آتش داده برجی را که سنگو نام دارد پرانیدند - و آنرا با خاک برابر ساخته

بعد ازان آتش در نقب طرف دریچه زدند - اتفاقاً آتش بی زینهار که همانا با زینهاریان قلعه زبان یکی کرده بود از راه نفاق در آمده بر گشت - و شعلهٔ فنا در خرمن حیات بهادران جانفشان افگنده جمعی انبوه را بدرجهٔ شهادت رسانید - و از راه دیگر چشم زخمی عظیم بجمعی از سپاهیان و نقب زنان رسید - و صورت اینمعنی برین نهج بود که جمعی از بهادران که درمیان دروازه و ملچار ترسون بهادر سیبه پیش برده بودند - وسر نقب بپای حصار رسانیده در آتش زدن انتظار راجه داشتند - اتفاقا درونیان که پیوسته بر سر خبرگیري و تفتیش و تفحص این معني بودند پی بدآن بردند - و چندی شب هنگام بدست آویز طنابها خود را از برج بخاک ریز بیخبر بر سر اهل این سیبه ریختند - و جمعي کثیر را به تیغ بیدریغ گذرانیده نقب را شکستند - و چوکي‌دار از جانب خود نشانده این راه را بستند - و چون راجه از وقوع این حادثهٔ ناگهاني و نزول آسماني آگاهي یافت خود متوجه شده بکارزار در آمد - و چوکیداران غنیم را به قتل رسانیده یکتن را فرصت سر بیرون بردن و خبر بدرونیان بر رسانیدن نداد - و در سر انجام مهم مردم کار آمدني قرار داده سپاهیان معتمد کارطلب جابجا مقرر ساخت - و همت بر پر کردن خندق روبروی دروازه که بیست گز عرضداشت گماشت - و در عرض اندک روزگاری آنرا بخاک و خشت انباشته رمیخان حواله از چوب ساخته بر فراز آن بر افراخت - و برقندازان و توپچیان ببالای آن بر آمده ازین رو بعدو سوزي که عین کارسازي فتح و فیروزي بود در آمدند - و درونیان را بباد توپ و تفنگ گرفته ازین راه دروازهٔ ملک عدم بر روی ایشان کشودند - و هر روز آتش فنا در خرمن حیات آن خاکساران زده راه تردد بر ایشان بستند - چنانچه از رهگذر عسرت و کمي خوراک عرصهٔ قرار و آرام بر آن نابکاری چند بغایت تنگ میدان گشت -

ناچار از راه عجز و فروتني در آمده ابواب تملق و لابه گري كشودند - و از روی بيچارگي حقيقت احوال خود بدرگاه والا ارسال داشته امان طلبيدند - چون مضمون عرضداشت بعرض مقدس رسيد عفو بادشاهي رقم نجات بر صفحهٔ عصيان كشيده امر قضا جريان بجان بخشئ همگنان صدور يافت - و بمجرد ورود فرمان جهان مطاع هريسنگه ولد تلوک چند قلعه‌دار كه درآنولا دوازده سال عمر داشت همراه سگندر كه خويش و كارگذار او بود با سائر راجپوتان قلعه را خالي كرده برآمدند - و هري سنگه خواهر خود را بحبالهٔ ازدواج راجه در آورده كليد حصار را تسليم راجه نمود - راجه با ساير اوليای دولت ابد پيوند داخل قلعه شده فتحنامه بدرگاه گيتي پناه ارسال داشت - و جمعی از نگاهبانان را بحراست اموال بر ايشان گماشته از يغمائيان لشكر نگاهداشت - اين والا حصار در صوب شمالئ صوبهٔ پنجاب بر فراز كوهسار البرز آثار بنياد يافته در رفعت پايهٔ ايوان كيوان برابر افتاده - كهنگئ بنياد اين ديرين بنا بمرتبه ايست كه براهمهٔ هند از نام بانیٔ آن آگاهي نداشته بر قدم زمانی آن گواهي ميدهند - و در پيش طايفهٔ مذكوره بصحت پيوسته كه از مبداء بنياد تا اكنون سر پنجهٔ تسخير هيچ زبردستي دست تغلب صاحب اين يک كف زمين نتافته - و بهيچ وجه دست تصرف بر آن نيافته - آنچه درظفرنامهای سلاطين دهلي بقلم مورخين اسلام صورت اثبات پذيرفته مؤيد اينمعني است - كه در سنه هفت صد و بيست و پنج هجري كه از مبداء ظهور سلطان تغلق است - تا سنه هزار و بيست و هفت هجري كه از آغاز جلوه‌گرئ شاهد اين فتح است - پنجاه و دو مرتبه ظاهر اين ديرين حصار مركز رايات محاصرهٔ ملوک ذي الاقتدار و امرای والا مقدار گشته و هيچكدام بر آن ظفر نيافته - چنانه از جمله فرمانروايان دهلي سلطان فيروز مدتی متمادي درين وادي داد كوشش داده - چون چارهٔ

تدبير با دستبرد مصلحت تاخير تقدير بر نيامد - ناچار ملاقات راجهٔ آن سر زمين را بحساب فيروزيِ قلعه را گرفته انگاشت - و از سر فتح آن درگذشته بدين وقت باز گشت *

ورود مژدهٔ خلود خلافت جاويد مقارن طلوع والا اختر سعيد در بامداد عيد ميلاد شاهزادهٔ بلند اقبال اعنى زيور افسر سروري و زيب اورنگ دادگري سلطان اورنگ زيب بهادر دام جلاله و زيد اقباله

چون چمن طراز کائنات بقای آنحضرت را ببقای گيتي پيوسته - بلکه سر رشتهٔ ثبات و قرار زمين و زمان و قوام کون و مکان را بوجود مفيض الجود آن حضرت وابسته - چنانچه بتکرار سبق ذکر يافت که قواعد اورنگ خلافت و سرير دولت آن خداوند دودمانِ سرمدي را به نيروي اعطای چهار شاهزادهٔ بلند اقبال نامدار که تا قيام قيامت وجود مسعود ايشان باعث متانت و تمکن اساس اين عالم خواهد بود استقامت و تمکين بخشيد - خاصه درينولا که بتاريخ شب يکشنبه يازدهم آبان ماه الٓهي موافق پانزدهم ذيقعدهٔ سنه هزار و بيست و هفت هجري شبستان دولت و حرم سرای خلافت از پرتو طلوع اختر اقبالمند شاهزادهٔ والا نژاد فروغ انوار ظهور و ضيای تجلئ طور يافت اين ولادت همايون بعد از انقضای بيست و هفت گهڙي و سي و هشت پل از شب مذکور در پرگنهٔ دهود اتفاق افتاده قامت روزگار ازين پشت گرمي استقامت تمام گرفت - و بميامن قدوم

میمنت لزوم که مفتاح کشایش کارهاست برکات بسیار و سعادات بیشمار فتوح روزگار اولیای دولت ابد پیوند پایدار آمد - چنانچه مدبران دارالسلطنت قضا فتح قلعهٔ کانگرة را بر مصالح تقدیر در پردهٔ غیب نگاهداشته بودند بنحوی که عنقریب روی خواهد نمود ۰ از عالم بالا بر سبیل استعجال نامزد رو نمائی این قرهٔ باصرهٔ خلافت نمودند - شاه بلند اقبال بنابر رسم معهود و آئین مقرر هزار اشرفي بصیغهٔ نذر از نظر اشرف گذرانیده التماس نام آن شاهزادهٔ والا گوهر نامور نمودند - آنحضرت خلافت مرتبت آن غرهٔ جبین روی زمین را که زینت افسر خلافت و زیب اورنگ سلطنت است بسلطان اورنگ زیب موسوم ساختند - و چون در موضع دهود کَلزمینی که لیاقت جشن ولادت آن نوگل بوستان سرای سعادت داشته باشد یافته نشد - ازین رو انعقاد محفل طوی بولایت مالوه که درینولا به تیول آنحضرت مقرر بود قرار یافت - و در باب تاریخ میلاد این قدسي نژاد شاعر جادو کلام طالبای کلیم داد سخن داده و حق سخنوري ادا نموده - چنانچه الفی ازآن بر وجه تعمیه بالطف وجوه اسقاط کرده * * ابیات *

داد ایزد بپادشاه جهان   خلفی همچو مهر عالمتاب
تاج صاحبقران ثاني یافت   گوهر بحر ازو گرفته حساب
نامش اورنگ زیب کرد فلک   تخت ازین پایه گشته عرش جناب
چون باین مژده آفتاب انداخت   افسر خویش بر هوا چو حباب
خامه از بهر سال تاریخش   زد رقم آفتاب عالمتاب

و سخن پروري دیگر این تاریخ یافته - * مصرع *

گوهر تاج ملوک اورنگ زیب

چون ازین مقام کوچ فرموده صوبهٔ مالوه مرکز اعلام دولت و اقبال و مضرب خیام جاه و جلال شد - جشنی بهشت آئین در بلدهٔ اوجین حسب الحکم

آنحضرت به تزئین بادشاهانه آذین یافت - و حضرت جنت مکاني بنابر رسم ادای لوازم شادي و مراسم مبارکبادي بدآن انجمن عشرت و شادماني تشریف سعادت ارزاني داشتند - و حضرت شاه بلند اقبال به تقدیم وظایف پاانداز و نثار پرداخته پیشکش لایق از نوادر جواهر بحري و کاني با پنجاه زنجیر فیل تنومند از نظر اشرف گذرانیدند *

وصول موکب سعادت مظفر و منصور بدارالسلطنت فتحپور وانعقاد انجمن وزن مبارک شمسي از سال بیست و هشتم شاه بلند اقبال وآذین جشن سال چهاردهم جلوس جهانگیري

ماهچهٔ رایت فتح آیت موکب مسعود آن بادشاه عاقبت محمود بیست و هشتم دیماه موافق غرهٔ صفر سنه هزار و بیست و هشت هجري پرتو ورود همایون بر کوه و هامون دار السرور فتحپور افگنده دشت و در و بوم و بر آن معدن فتح و ظفر را خیمه و خرگاه خیال اقبال فرو گرفت - و درهمین روز سعادت اندوز یعني مبداء سال بیست و هشتم از عمر ابد قرین حضرت شاه بلند اقبال جشن وزن مبارک شمسي آرایش پذیرفت - و چون از ادای مراسم این ایام خجسته آغاز فرخنده انجام باز پرداختند در آن مقام متبرک تا سر آمدن ایام طاعون که در آنولا در دارالخلافهٔ کبری شیوع تمام داشت رحل اقامت انداختند - و همدران آوان میمنت نشان بهنگام بامداد روز مبارک شنبه چهارم ربیع الاول سال هزار و بیست و هشت

هجري فروغ بخش عالم يعني نير اعظم پرتو تحويل شريف بر عرصهٔ شرف خانه انداخته در سراسر ساحت گيتي بساط نور گسترد - حسب الحکم اشرف بادشاهي صحن خاص و عام دولت خانهٔ فتح پور بآئين هر ساله آذين يافت - و در همين ايام عشرت انجام بعد از اتمام مواد عيش چهارم جمادي الاول از شهور سال مذکور دار الخلافهٔ اکبر آباد را مرکز رايت اقبال فرموده از گرد موکب گيتي کشا مادهٔ توتيا و مصالح کحل الجواهر ابصار و بصاير صاحب نظران آماده نمودند - و ساير منتظران آن مصر عزت را که چون چشم براه کنعان از ديرباز گوش بر آواز وصول بشارت بريد سعادت نويد بودند سرمايهٔ بصارت اندوختند - و اين موهبت آسماني نسبت بدان زيور روی زمين در تاريخ غرهٔ اردي بهشت سال چهاردهم جلوس جهانگيري مطابق جمادي الاولی از شهور سال هزار و بيست و هشت هجري دست داد *

بيان ارتحال عليا جناب بلقيس مکاني والدهٔ ماجدهٔ شاه بلند اقبال ازين عالم فاني بدار النعيم ابدي و جوار رحمت ايزدي

بحکم قرار داد مقدمهٔ حقيقت بنياد که هر شادي را پيوسته غمی درپی است - و هر لذتی را عاقبت المی در عقب - لاجرم در عرض اين ايام که روزگار بکام و مقاصد حسب المرام هواخواهان شده بود - و گردش ادوار چرخ دوار بر طبق آرزوی خاطر و وفق مدعای دل موافقان گشته - و شاهد فتح و فيروزي چنانچه دلخواه اخلاص پرستان بود روی نموده - بحسب اتفاق دشمنان شاه بلند اقبال را بعلت رحلت والدهٔ ماجده کوه

کوه الم و اندوه پیش آمد - و غبار محنت و کلفت و گرد وحشت و کدورت از رهگذر انس و الفتی که بدان علیا حضرت داشتند در آئینه خانهٔ خاطر آنحضرت که نورستان قدس و صفوت کدهٔ انس بود راه یافت - و کیفیت این معني غم اندوز این صورت داشت که در ایام مقام فتحپور که آن کریمهٔ والا حسب در ظاهر اکبر آباد در باغ مظفر خان نزول برکت داشتند عارضهٔ مخوف عارض طبیعت قدسیهٔ ایشان گشت - و چون هنگام وقوع واقعهٔ معهود که ناگزیر مقتضای طبیعت بشري است در رسیده بود ناچار چاره‌گري سودمند نیفتاد - لاجرم آن رضیهٔ مرضیه دعوت داعئ ارجعي را بگوش تسلیم و رضا نیوشیدند - و در تاریخ سیوم جمادي الاولی سنه هزار و بیست و هشت هجري ازین دارالبلا هجرت نموده در روضهٔ دار السلام با مقصورات فی الخیام بخرام در آمده در قصور جنات با حور عین آرام گرفتند - و بنابر وصیت آن خالص نیت مرقد منور در سر زمین بهشت آئین بنواحي نور منزل که بباغ دهره اشتهار دارد قرار یافت - حضرت جنت مکاني در همان روز بمنزل شریف شاه بلند اقبال تشریف قدوم ارزاني داشته بانواع عنایت و مهرباني پرسش و دلجوئي نمودند - و باقسام عواطف و مهرباني دلدهي و نوازش فرموده سایر مسند گزینان حرم سرای خلافت را نیز طلب داشته مراسم این مقام را پاس داشتند - و بعد از فراغ وظایف تعزیه و تسلیه که لازمهٔ این ایام است آنحضرت را همراه گرفته بدولت سرای بردند - و همان لحظه سروپای خاصه بدست مبارک بر آنحضرت پوشانیدند - آن کریمهٔ کریم النسب صبیهٔ رضیهٔ راجه اودی سنگه ولد راو مالدیو که از اعاظم راجهای معتبر این دیار است چنانچه عدد سواران او در وقت ضرورت به پنجاه هزار سوار مي کشیده بودند

روز سه شنبه چهارم تیر ماه آلهي مطابق دوازدهم رجب سنه هزار و بیست و هشت هجري گرامي گوهری از درج خلافت و فرخنده اختری از برج دولت شاه بلند اقبال در خرم سرای سعادت صبیهٔ رضیهٔ شاهنواز خان خلف الصدق عبد الرحیم خان خانان روی نمود - آنحضرت پانصد مهر برسم نذر بنظر انور در آورده درخواست نام نمودند - حضرت خلافت مرتبت آن ثمرهٔ نورس سرابستان دولت را بسلطان جهان افروز نامور فرمودند - چون میلاد این قدسي نژاد در ساعتی مسعود اتفاق نیفتاده بود لاجرم آن عین اعیان وجود نظر بملاحظه عدم یمن قدم این نو رسیدهٔ عالم شهود را بشبستان سلطنت نگاه نداشته بجانان بیگم کریمهٔ خان خانان حرم مکرم شاهزاده دانیال مرحوم داده نزد آن خان والا مکان ارسال داشتند - که اتالیقي نموده مراسم تربیت بجا آرد - قضا را بعد از انقضای یکسال و نه ماه و کسری از عمر شریف آن هلال اوج اجلال بمرتبهٔ بدر نرسیده محاق فنا و احتراق اجلش دریافت *

بیان توجه حضرت جنت مکاني جهانگیر بادشاه بسیر و شکار گلزار جاوید بهار کشمیر بهمعنانيِ شاه بلند اقبال و ولادت شاهزاده امید بخش و وقایع دیگر

چون همواره مکنون خاطر فیض مآثر حضرت خلافت پناهي مشاهدهٔ جلوه رعنائي و زیبائي شاهد شور انگیز شیرین شمایل کشمیر بی نظیر در مبادي موسم بهار بود - و شوق تفرج شگوفه و گل و تماشای لاله و سنبل در عنفوان سن شباب روزگار دمبدم برمراتب خواهش

مي افزود - دریغولا که خاطر عاطر از همه جانب بجمعیت تمام گرائید و بهیچ سو از هیچ وجه نگراني نمانده بود - لاجرم پنجم شوال سنه هزار و بیست و هشت هجري رایات جاه و جلال بدان سمت ارتفاع یافته - چون سهرند مخیم سرادقات جاه و جلال شد مهد سعادت نواب ممتاز الزماني از مقدم خجسته مولود مهبط انوار برکت و میمنت آمد - حضرت خلافت پناهي جهت ادای تهنیت بمنزل شریف آنحضرت تشریف ارزاني فرموده آن شاهزادۀ نامدار را بسلطان امید بخش موسوم ساختند - و پس از کوچ ازآن منزل بنابر رغبتی که بسیر کشمیر داشتند لاهور را دست چپ گذاشته از راه پگلي و دمتور که دور ترین مسالک است چون برف نداشت متوجه مقصد شدند - وقتی که ساحل دریای کشن گنگا سرمنزل کوکبۀ دولت و مضرب سرادق خلافت گردید - پانزدهم ربیع الاول سنه هزار و بیست و نه هجري سلطان سیارگان بنابر موافقت موکب مسعود اختیار سفر خیر اثر نموده از سرادقات برج حوت در گذشت - و بیک کوچ در سر منزل دلکشای بهجت افزای یعني بیت الشرف حمل مقام گزید - بسبب آغاز سال مبارک فال پانزدهم جلوس جهانگیري جشن نوروزي درین مقام بزیب و زینت تمام بر فراز پشتۀ مشرف بر رودبار مذکور که از فرط سرسبزیٔ سبزهای شاداب نو خیز و جوش سمن زار تازه رسته عبیر بیز همانا روی بهار و رونق گلزار بود آرایش پذیر آمد - آنحضرت که علی الدوام کامراني در صورت کام بخشي بظهور مي آوردند - درین مقام نیز بر وفق دستور صورت معهود کار خود کرده - و یازدهم فروردي ماه مذکور خطۀ کشمیر را از فیض غبار موکب نصرت آثار بتازگي نزهت پذیر ساخته رونق گلزار افلاک و آبروی عالم خاک کردند - چنانچه در مدت ششماه و یازده روز که پرتو توقف موکب منصور در ساحت کشمیر نور گستر بود - از مبادئ ایام

طرب فرجام یعني اوایل فصل بهار که هنگام طلوع الوان گلهای شبنم آلود آبدار و وقت ظهور شاهدان انوار و شگوفه از مطالع گلبن و مناظر شاخسار است - تا انجام ایام مهرگان که آغاز رنگ آمیزيِ برگ ریزان خزان و عین جوش شگفتگیهای بهار فرح بخش زعفران است - همواره اوقات فرخنده ساعات بسیر و شکار آن نزهت آباد صرف شده شغلی جز اشتغال این‌معني نبود - حسب الحکم والا در متنزهات دلکش آن سر زمین و چشمه سارهای کوثر آثار آن جا جابجا عمارات عالي اساس بنیاد پذیرفت - از جمله در اثنای سیر و گلگشت آن نسخهٔ هشت بهشت گلزمینی دلنشین و گلشنی خدا آفرین بنظر در آمد که یکطرف آن به تال دلکشای دل پیوسته - و از جانب دیگر بدامان کوه پاک نام منتهي میشود - و از مزایای آن شاه نهری است کوثر اثر که در آن فضای عشرت افزا مانند روح روان در مجاريِ عروق قدسي پیکران جاري گشته - و منبع آن رشک فرمای زلال چشمهٔ حیوان و غیرت افزای انهار جنان سر چشمه ایست تسنیم نشان که بعینه مانند چشم پاک در دامان پاک افتاده - و یا روی زمین از پرتو آن چشمه سار چشمی بتماشای سراپای خویشتن آب داده - و چون آن سر زمین ارم آئین که کمال قابلیت و استعداد تربیت في نفسه با آن مکان فیض بخش بود منظور نظر اختیار آن دو قرة العین اخیار اولاد ابی البشر آمد - بنابر خواهش مفرطی که خاطر عاطر شاه بلند اقبال را باحداث باغات و بنیاد عمارات بالذات هست نقش این‌معني در ضمیر منیر بستند - که بمقام تربیت آن [1][هیولای]ع ریاض رضوان در آیند - قضا را در آن خطور این اراده بخاطر خطیر آن عالي حضرت جنت مکاني بلا فاصله مرمت و عمارت آن

---

(۱) ع [اولاد] ل

ارم کده را بدان حضرت تفویض فرمودند - وچون اشارت عالیهٔ آن سرور با شوق طبعی یاور افتاده محرک آن معنی گشت - درین صورت بنای آن ارادهٔ جازمه را بر اساس تصمیم عزیمت نهاده بی توقف نزهت آئین باغی با کمال فسحت در آن ساحت که موطن روح و راحت است طرح انداخته بیدرنگ رنگ ریختند - و نظر بر ملاحظهٔ حال مسمی کرده آن منبع ترویح روح و معدن تفریح خاطر را به فرح بخش موسوم ساختند - و بر سبیل استعجال امر فرمودند که کار پردازان سرکار خاصه شاهی در وسط باغ خیابانی بعرض سی ذراع که منتهای آن بدل منتهی میشود ترتیب دهند - و آن شاه نهر را به پهنائی ده ذراع عریض ساخته از وسط حقیقی خیابان جاری نمایند - بنحوی که ریزش گاه آب آن تال دلکش دل باشد - و معماران تیز دست جا بجا عمارتی در نهایت رفعت و متانت بزیب و زینت و کمیت و کیفیت تمام بنیاد نهاده زود باتمام رسانند - و در پیشگاه هر عمارت حوضی بمساحت سی ذراع در سی ذراع از سنگ تراشیده مشتمل بر آبشارها و فوارها بسازند - که آب آن نهر از آبشار در آن حوض ریزد - مجملا بکمتر فرصتی شاه نهر مذکور با خوبی مرغوبی هرچه تمام تر حسب المسطور ترتیب یافت - چون درین مقام خامهٔ غرایب نگار از راه تبعیت بمعرض بیان کیفیت احداث و سبب بنیاد آن فیض آباد در آمده بنابرین در توصیف و تعریف این نسخهٔ خلد برین جای ادای حق مقام نیافت - ناچار ذکر خصوصیات احوال را بوقت دیگر باز گذاشته باز بدین آئین بر سر سررشتهٔ سخن می رود - چون آنحضرت خلافت مرتبت از سیر متنزهات کشمیر خاصه گلزار فیض آثار فرح بخش معروف به [1][شالیمار]ع کام خاطر عاطر گرفته داد نشاط و شادمانی دادند -

---

(۱) ع [شاله مار] ل

آرزوی مراجعت هندوستان از صفوتکدهٔ ضمیر منیر آنحضرت جلوهٔ ظهور نمود - بنا برین عزیمت صواب آئین بیست و دوم مهر ماه آلهي سنه پانزده جلوس جهانگیري اعلام معاودت بسمت مستقر اورنگ سعادت سمت ارتفاع پذیرفت - درین اثناء عرضداشت خانخانان بدین مضمون رسید که چون درین ایام عسکر منصور از پاي تخت خلافت دور دست شتافته درین صورت خوف و هراس اهل سرحدها خصوص عموم سکنهٔ ولایت جنوبي کمي پذیرفته - لاجرم دکنیان ظاهربین کوته اندیش بدستور معهود وقت یافته سر بطغیان بر آورده اند - و بر اطراف احمدنگر و اکثر مضافات آن و بعضی از سائر محال دکن را بدست در آورده - چنانچه از زیادتي کم فرصتیها که شیوهٔ ناستودهٔ ایشانست کار بر اولیای دولت بنحوی تنگ گرفته اند که مزیدی بر آن متصور نباشد - حضرت خلافت مرتبت بنابر استماع این خبر از جا در آمده از خویشتن داري بر آمدند - و طریقهٔ وجوب انتقام این گروه بیراه بد هنجار سپرده در مقام تلافي و تدارک این امر نا مرضي پا فشرده قرار دادند که بعد از ورود مسعود به دارالسلطنت لاهور سرانجام مهام دکن بعهدهٔ شاه بلند اقبال باز گذارند *

باعث ارتفاع ماهچهٔ آفتاب شعاع لوای والای شاه بلند اقبال بار دوم بآهنگ تسخیر کشور پهناور دکن

چون پیوسته رسم و آئین بیخردان کوتاه بین آنست - که هرگاه از مساعدت روزگار فرصتی واز همراهي وقت رخصتی یابند - چشم از همه سو

پوشیده و شیوهٔ ناستودهٔ گردن کشي پیش گرفته بر سر کار خویشتن روند - و از ملاحظهٔ لوازم دور بیني و عاقبت اندیشي در گذشته بی اندیشهٔ وخامت عصیان پای از سرحد اندازه بیرون نهند - شاهد حال خصوصیات احوال دکنیان خسران مآل است که از دیرگاه باز خاصه از عهد حضرت عرش آشیاني اکبر بادشاه همواره این هنجار ناهموار مي سپارند - و پیوسته عهد و پیمان شکسته این خصلت نکوهیده را مرعي مي دارند - چنانچه هربار که باز خواست خدیو روزگار بر آن سخت رویان سست رای بدشواري میکشد - از راه روباه بازي و حیله وري در پناه زبوني و عجز و زاري درآمده جان مفتي از میانه بیرون مي برند - و چون بدست آویز انکسار از صدمهٔ سر پنجهٔ قهر شیران بیشهٔ رزم آزمائي رهائي یافته عرصه را بظاهر خالي مي‌بینند باز شیرک شده بر سر اظهار دلیري مي‌آیند - چنانچه برنهجی که سابق گذارش پذیرفته بمجرد توجه شاه بلند اقبال بدآنصوب از صدمهٔ سطوت و نهیب نهضت موکب جاه و جلال آنحضرت زلزله در بوم و بر دکن و تزلزل در ارکان توان و تحمل آن قوم بد عهد پیمان شکن افتاد - و قرار قلب و ثبات قدم را وداع نموده صبر و آرام را بخیرباد یاد کردند - ناچار بنابر رسم مقرر بیدرنگ بآهنگ اظهار اطاعت و طلب شفاعت برخاسته بسلوک جادهٔ بندگي و طریق سرافگندگي اقدام نمودند - و برسم تقدیم خدمت گذاري و جانسپاري درضمن تسلیم ملک و مال حرف عهد و پیمان بمیان آورده در خواهش امان زدند - لاجرم حضرت شاه بلند اقبال در آن مرتبه دیده و دانسته از سر تقصیرات بی پایان درگذشتند - و بشفاعت حلم عذر خواه مطلقاً ایشان را بیگناه انگاشته ابواب دار السلام عفو و عافیت و در امن آباد امان بر روی روزگار ایشان کشودند - چنانچه سابقاً دقایق آن بتفصیل نگاشتهٔ کلک حقایق نگار آمد - و چون دریغولا

شاه بلند اقبال از گلگشت جاوید بهار کشمیر مینو نظیر و سیر آن گلشن خدا آفرین نشاط اندوز و صید انداز بوده بر حسب ظاهر از دار الخلافه دور بودند - باز آن خیره چشمان تیره روزگار بتازگي قطع نظر از مراحم بادشاهانه نموده در نواحيِ برهانپور بتاخت و تاراج پرداختند - چنانچه مکرر واقعات منهیان ممالک جنوبي مشتمل بر حقایق طغیان آن تباه کیشان بدربار سپهر مدار آمد - و خانخانان نیز در طی عرضداشت‌های متواتر و متوالي بر رای عالي عرضداشت - خاصه عریضهٔ که در لاهور رسیده است که هر سه دنیادار دکن نظام الملک و قطب الملک و عادل خان باهم اتفاق نموده لشکری تفرقه اثر که عدد جمعیت آن زیاده سران پریشان دماغ آشفته مغز به پنجاه هزار تن مي رسد فراهم آوردند - نخست ولایات بالا گهات را که در دست اولیای دولت بود در بسته تصرف نمودند - و امرا و منصب داران بادشاهي‌خواهي نخواهي بنابر فرط استیلاء ایشان دست از آنها باز داشته بیکدیگر پیوستند - وتهانهٔ مهکر را استحکام داده مدت سه ماه بمجادله و مقاتله و مدافعه و مقابله روزگار گذرانیدند - و چون غلبهٔ غنیم بحسب عدد و عدت ازیشان افزون بود - نیز از همه سو راهها را مسدود ساخته بودند - چنانچه اصلا رسد آذوقه بهواخواهان نمي رسید - و مدت محاصره بامتداد و شدت عسرت بنهایت مرتبهٔ اشتداد کشید - ناچار از گریوهٔ پوري فرود آمده در بالا پور قرار توقف دادند - و آن بد اندیشان ببالاگهات قناعت ننموده نخست در نواحيِ بالاپور بترکتازي و دست درازي در آمدند - و راهها را بنحوی ضبط کردند که رسانیدن غله متعذر شده کار به تنگي کشید - ناچار دولتخواهان خواه نخواه دست از نگاهداشت بالاپور نیز باز داشته به برهانپور پیوستند - و این معنی باعث دلیريِ غنیم گشته فرصت مساعدت وقت را غنیمت شمردند - و بتغلب تمام ولایت متعلقهٔ بادشاهي از دکن و خاندیس و برار که در تصرف اولیای

دولت بود نيز نساخته بمحاصرهٔ برهانپور پرداختند - و چون مکرر حقيقت
اين واقعه از قرارواقع بررای اقدس پرتو افگن گشت - و درينولا باز عرضداشت
خانخانان مشتمل بر نهايت اظهار عسرت و تنگي وقت و تشبيه احوال خود
بخان اعظم در وقت محاصرهٔ ميرزايان گجرات و بذيل بتصريح اين معني
که اگر بروش حضرت آشياني عمل ننموده اين‌خانه‌زاد پير را از قيد احاطه
آزاد نه فرمايند - ناچار نسبت ناستودهٔ راجپوتان کارگزار بعد از جوهر نمودن
نقد جان نثار راه خداوندگار خود مي کند - جوهر بهندي زبان عبارت ازآن
است که اين گروه وقتيکه کار به نهايت تنگي کشيده اميد مددی از هيچ
جانب نمي ماند - نخست سرتا سر اهل و عيال را سر از تن برداشته آنگاه
بخاطر جمع خود دل بر هلاک نهاده کشته مي شوند - چون مضمون آن
بر رای والا ظهور يافت خاطر مبارک بغايت برهم شده از سر نو عزم تلافي
و تدارک آن طايفهٔ تباه انديش را بزيور مزيد جزم آراسته در تاريخ روز جمعه
چهارم دي ماه آلهي سنه پانزده جلوس جهانگيري مطابق غرّهٔ صفر
سنه هزار و سي هجري شاه بلند اقبال را با کمال اعظام و اجلال از
دارالسلطنت لاهور بدآن صوب رخصت دادند - و خلعت با چار قب
مرواريد دوز و شمشير و خنجر مرصع و فيل با ساز نقره و دو اسپ با زين
زرين و ساز مرصع بر سبيل فرخندگي شگون مرحمت فرموده ده کرور دام
بصيغهٔ انعام عنايت نمودند - و چون موافق منصب سي هزاري ذات
و بيست هزار سوار دو اسپه مع انعام چهل کرور مي شد اکنون مجموع
پنجاه کرور گشت - و بيست نامور از مردم معتبر آن سرور را منظور نظر
مرحمت ساخته برين دستور بخلعت وغيره سرافراز ساختند - راجه بکرماجيت
را خلعت و خنجر مرصع و اسپ و فيل و افضلخان و هشت نامدار ديگر
را بخلعت و اسپ و ده تن ديگر را بخلعت تنها نواختند - و چندی از

امرای نامدار مثل عبدالله خان و خواجه ابوالحسن و لشکر خان و سردار خان و سید نظام و معتمد خان که بخشیگری لشکر با او بود - و فوجی بیشمار از احدیان و برقندازان با پنجاه لک روپیه نقد همراه دادند - چون سلطان خسرو از آن باز بحکم وجوب مکافات بی ادبی که ازو نسبت بوالد والا قدر سرزده مانند مردم نظر بند نابینان نظربند جاوید آمده بپاداش کردار گرفتار شده بود - و درینوقت پاسداري او بخواجه ابوالحسن تفویض داشت - و او از همراهي موکب گیهان شکوه سعادت پذیر گشت - حضرت خلافت مرتبت بجهت تحصیل جمعیت خاطر شاه بلند اقبال نگاهداشت او را بوکلای آن عالي قدر مرجوع ساختند *

وصول سیلاب افواج بحر امواج موکب جاه و جلال شاه بلند اقبال بکنار رودبار چنبل و آرایش پذیرفتن جشن وزن مبارک سال قمري سيمين ازعمر شریف ویافتن توفیق توبه از شراب مسکرات بصمیم قلب و سوانحی که در عرض آن ایام روی داد

چون حضرت شاه بلند اقبال در مبادي سن صبي و عنفوان آوان نشو و نما بتناول سایر مسکرات و مغیرات مایل نگشته بقانون حراست تائیدات

آسماني نگاهبانيء خود نموده بودند - چنانچه از سن تکليف تا بيست و چهار سالگي بشرب خمر رغبت نفرموده مطلقا مقيد آن نشده بودند - حضرت خلافت منزلت بنحوی که سابقاً در مقام خود سمت گذارش يافت اين حضرت را از روی جد تمام بر اقدام شرب مدام مجبور فرمودند - باوجود امر آنحضرت بنابر نهي شريعت ارتکاب اين شيوهٔ نامجوز شرعي و عقلي که بر طبع مبارک بسيار گراني ميکرد بشرط عهد و پيمان بر طبق اين معني نمودند - که چون عمر شريف بسي سال رسد ديگر ايشان را بدين امر منهي مامور نفرمايند - و باين معني گاهی در ايام طوی و جشن که هنگام عيش و عشرت است نه از روی رغبت طبع بل بتکاليف آنحضرت جرعهٔ چند معدود مي نوشيدند - و پيوسته کمال ندامت داشته جويای وسيلهٔ توبه مي بودند - درينولا که بدولت و اقبال متوجه فتح دکن مي شدند باز بنابر تجديد عهد بعرض والا رسانيدند - که چون افواج غنيم را اين مرتبه نيروی ديگر است - چنانچه بمراتب متعدده در عدد و عدت از ديگر مراتب افزون تر اند - بدآنسان که از روی تسلط و غلبه تمام شهر بند برهانپور را احاطه نموده - که آرزوی وصول بحدود آن در آئينهٔ زنگ فرسودهٔ خيال ايشان صورت نه بسته بود چه جای صورت بستن وقوع محاصره - لاجرم مکنون خاطر آنست که حضرت فردوس مکاني بابر بادشاه طاب ثراه هنگام اشتغال بجدال رانا سانگا از ارتکاب شرب شراب تائب شدند - و بثواب انابت و اجر بازگشت اصابت سهم السعادت دعای آنحضرت بر هدف اجابت رويداد - و فتح و فيروزي روزيء روزگار آن خديو کامگار گشت - اين نيازمند درگاه الهي نيز درين ايام که چنين مهمی عمده در پيش است پيروي سنت سنيهٔ آنحضرت نموده حلقهٔ استجابت دعوت در باب طلب نصرت بر وفق امان توبوا الي الله بر در دار الفتح انابت زند - و بدين دست آويز متين بل

مفتاح مطالب دنیا و دین ابواب فتح و ظفر بر روی اولیای دولت کشاید - حضرت خلافت مرتبت درین صورت بحکم مصلحت دید وقت استصواب آن رای صواب پیرا نموده این معني را که من جمیع الوجوه حسن مطلق بود بهمه وجه محسن و مستحسن داشتند - و در حق آن خیر اندیش دعای خیر کرده استدعای توفیق در باب حصول سائر مدعات خصوصاً این مدعا نمودند - مجملا درین ایام که بتاریخ غرّهٔ ربیع الثاني سنه هزار و سي هجري موافق بیست و ششم بهمن ماه آلهي سنه پانزده جهانگیري جشن وزن قمري سال سي ام از عمر ابد پیوند آنحضرت در کنار رودبار چنبل غیرت نگارخانهٔ چین بل روکش فردوس برین گشت - و از آذین این بزم بهشت آئین بر ساحل آن نهر کوثر آثار نمودار جنات تجري من تحتها الانهار برای العین نمودار شد - صورت این معني بر مرات الصفاء ضمیر منیر پرتو افگن گشت که درین فرخنده جشن زینت آرا و سرمنزل نزهت پیرا که وقت و مقام مقتضي طرب و نشاط و زمین و زمان محرک عشرت و انبساط است ترک سرمایهٔ لذت عیش نمودن بزجر نفس انسب و بمقام توبه اقرب خواهد بود - لاجرم قرار برآن دادند که همدرین همایون محفل بطیب خاطر و ته دل تائب گردند - باوجود آنکه درین مدت هرگز بخواهش خاطر قدسي منش متوجه باده کشي نشده همواره در صدور امر مذکور مجبور بودند و همانا درین صورت توبه لازم نباشد - براهنموني تائید آسماني توفیق سلوک طریقهٔ باز گشت یافته حسب الامر آنحضرت شرابها را در آب رودخانه ریختند - و جمیع ظروف طلا و نقره و مرصع که زینت انجمن عشرت و زیور بزم سرور بود در حضور آن حضرت شکسته بر ارباب استحقاق قسمت نمودند - و از آنجا مواکب منصور بشتاب باد و سحاب از آب عبور نموده و اردوی گیهان پوی که شمار قطرات باران و ریگ روان

داشت بسرعت باد صرصر و تندي شعلهٔ آذر بادیه گرد و مرحله نورد گشته کوچ در کوچ و منزل بمنزل راه مي پیمودند - چنانچه در هیچ مقامی قطعاً مقام ننموده آسایش و آرام بر خود حرام گرفتند - چندانکه ظاهر خطهٔ اوجین مرکز رایات جاه و جلال شاه بلند اقبال گشت - درین حال عرضداشت محمد تقي که در آنولا پاسباني قلعهٔ مندو در عهدهٔ او بود بدین مضمون رسید - که بیست و هفتم اسفندار سنه پانزده جلوس منصور فرنگي مقهور با هشت هزار سوار دکني بکنار آب نربده رسیده - و بمجرد رسیدن آن خاکساران آتشی نهاد مانند باد از آب گذشته اکبر پور را پی سپر گذاشتند - و بی‌محابانه رفته رفته تا نواحي قلعه آمده چندی به نهب و تاراج پرداختند - اکنون بپای کتل رسیده اراده دارند که فرصت یافته داخل قلعه شوند - و هر روز بندهای درگاه بسربازي و جانفشاني درآمده باوجود دشواري محافظت قلعه از رهگذر کمال فسحت و بسیار شکست و ریخت حصار بمدافعه مشغول اند - اگرچه این فدوي جانسپار جانبازي در راه ولي‌نعمت حقیقي که خدای مجازي ست سعادت دارین خود مي داند ازین راه اندیشه ندارد - لیکن بنابر کوتاه نظري چند از پست نظرتان که بسر کار تائید یافتگان عنایت پروردگار نمي رسند - و قلت و کثرت لشکر را علت نصرت و عدم آن میدانند - درینصورت نظر بکثرت اعدا و قلت اولیا و سستي تعین همراهان و پستي همت هواخواهان ملاحظه آن هست که اگر کومک دیر تر برسد خدا نخواسته از ضعف عقول ایشان و قوت غلبهٔ بد اندیشان چشم زخمی رو نماید - و چون مضمون عرضداشت بر رای جهان آرای وضوح یافت دو گهري از شب جمعه بیست و نهم ماه مذکور گذشته خواجه ابو الحسن را با چهار هزار سوار از پرگنهٔ دیپالپور رخصت فرمودند - و هراول لشکر بخواجه بیرام بیگ میر بخشي که با هزار

سوار جرار از لشکر خاصهٔ خود همراه داده بودند تفویض یافت - و حکم شد که ایشان بنابر رسم منقلا بسرعت تمام پیشتر روانهٔ مقصد شوند - و چون خواجه با اولیای دولت ابد پیوند بنواحي قلعه مندو رسید - و محمد تقي و یوسف خان از قرب وصول ایشان اطلاع یافتند - فی الحال با سایر بهادران از قلعه فرود آمده به نیروي اقبال بے زوال و استظهار نزدیکي طلیعهٔ موکب جاه و جلال همراه هزار سوار با غنیم روبرو شده جنگ صف کردند - و مخالفان باوجود آن مایه کثرت با نصرت آسماني و کومک جنود غیبي بر نیامده مخذول و مقهور رو براه گریز نهادند - محمد تقي و اولیای دولت برسم تعاقب از پی شتافته دنبال ایشان را نگذاشتند - و چون افواج غنیم بکنار نربده رسیده از آب گذشتند و فوجی دیگر از آن طایفهٔ بد عاقبت که از عقب رسیده بر آنسوی آب فرود آمده بودند با ایشان اتفاق نموده دیگر باره ارادهٔ عبور نمودند - محمد تقي مردانه درین سوی دریا قدم ثبات افشرده ایشان را بشست تیر و بان و بندوق گرفت - و به نیروی جد و جهد روی آن تباه اندیشان تیره رای را نگاهداشته نگذاشت که از آب بگذرند - چون خبر شکست مخالفان بخواجه رسید با بیرام بیگ و سایر بندهای بادشاهی بشتاب تمام شباشب ایلغار نموده روز شنبه هنگام طلوع آفتاب در کنار دریا بمحمد تقي پیوست - و باتفاق از آب گذشته با ایشان روبرو شدند - و آن جهالت کیشان دمی چند ثبات قدم ورزیده به بان اندازي پرداختند - چون صدمهٔ بهادران لشکر سیلاب اثر بدیشان رسید تاب مقاومت نیاورده بی پا شده از هجوم سپاه رعب بیخویشتن از جا رفته رو براه فرار نهادند - و دلاوران لشکر شکن چون شیران صید افکن دنبال آن روباه سیرتان را از دست نداده تا چهار کروه طریق تعاقب پیمودند - و درین مرتبه نیز بسی از مخذولان مقهور را بقتل رسانیده مراجعت نمودند -

و آن مخذولان تا نواحي برهانپور هيچ جا عنان بارهٔ ادبار نكشيده ثبات قدم نورزيدند *

چون خبر فتح بمسامع جاه و جلال حضرت شاه بلند اقبال رسيد روز شنبه بيست و هفتم ربيع‌الاخر سنه هزار وسي هجري رايات موكب والا سايهٔ وصول بر قلعهٔ مندو افگنده امر بآذين محفل جشن نوروزي و انجمن شادي فتح و فيروزي نمودند - حسب الحكم اقدس صحن خاص و عام دولتخانهٔ مقدس روکش فلک اطلس گرديده چندی هنگامهٔ عيش و عشرت گرمي داشت - مقارن اين حال عرايض خانخانان و ساير امرا از برهانپور باين مضمون رسيد كه چون جمعيت تفرقه خاصيت لشكر غنيم نزديک به شصت هزار سوار جرار آماده پيكار است - و درين مرتبه دليري و خيره چشمي ايشان بحدی رسيده كه قدم جرأت از اندازهٔ خود گذاشته شهربند برهانپور را از روی كمال جمعيت خاطر احاطه نموده‌اند - بنابرآن باندک مايه مردم كه در ركاب سعادت اند روبروی غنيم شدن از ملاحظهٔ حزم و احتياط دور است - صلاح دولت مقتضي آنست كه تا هنگام پيوستن ساير اوليای دولت ابد پيوند از امراء و منصبداران كه نامزد همراهي موكب والا گشته‌اند خيل اقبال در موضعی كه مصلحت رای گيتي آرا اقتضا فرمايد توقف كند - چون مضمون عرايض بعرض اعلی رسيد جميع دولتخواهان همراه و نيز كه ملازم ركاب سعادت بودند نگاه بظاهر معامله انداخته بر طبق اين مضمون باتفاق كلمه صلاح در توقف ديدند - از آنجا كه نظر يافتگان تائيد آلهي را نظر بر كار سازي عنايت آلهي است نه بر كثرت اعوان و انصار - لا جرم رای دولتخواهان پسند طبع مبارک نيفتاده چندان توقف فرمودند كه بخشيان عظام توزک افواج منصوره نموده جيبها بخش كردند - آنگاه بكار فرمائي اقبال خدا داد عمل فرموده و اعتماد بر عون و صون آلهي نموده شب دوشنبه

شانزدهم فروردین ماه سنه شانزده جهانگیري موافق دوازدهم جمادی الاول از شهور سال مذکور با ده هزار سوار خاصه و پنج شش هزار سوار بادشاهي لوای ظفر پیکر موکب سعادت را بصوب برهانپور ارتفاع بخشیده در کنار آب نربده جشن شرف آفتاب عالمتاب آرایش پذیر ساختند - درین حال عبد الله خان فیروز جنگ که حسب الحکم والا بآهنگ کومک اولیای دولت از جاگیر متوجه شده بود با دو هزار سوار باردوی ظفر قرین پیوسته از ادراک شرف بساط بوس انواع سعادت دو جهاني اندوخت - و آنحضرت همدرین منزل به ترتیب افواج پرداخته عبد الله خان را با گروهی انبوه هراول لشکر ظفر اثر و راجه بکرماجیت برانغار و خواجه ابو الحسن جوانغار قرار داده خود با نفس نفیس با دلی قوي در قلب افواج محیط امواج باستقرار مرکز قرار گرفتند ۰ و باین دستور افواج سپاه منصور را دستوری عبور از آب دادند - و پس از گذشتن راه سمت مقصد پیش گرفته بنابر نوید دریافت مقصود که اشارت سراپا بشارت بود همعنان بخت و اقبال با سرعت تمام راهي شدند - و بیست و سوم فروردین ماه مذکور چار حد خطهٔ برهانپور را مرکز رایات اقبال و مورد موکب جاه و جلال ساختند - چون خانخانان از مقدم فرخنده قدم آن عیسی دم خبردار گشته جانی تازه و مسرت بی اندازه یافت - در حال شهر را بچندی از امرای عظام سپرده خود استقبال خیل اقبال نمود - و در همان ساعت مسعود که سعادت ملازمت دریافت حسب الامر آنحضرت بمحافظت شهر عنان معاودت برتافت - و بعد از سه روز دوشنبه بیست و ششم جمادي الاولی سنه هزار و سي هجري خطهٔ برهانپور را بیمن قدوم بهجت لزوم دارالسرور امن و امان ساختند - سائر دولتخواهان که پیوسته این دولت عظمی را از حضرت واهب العطایا استدعا مي نمودند بر طبق مدعا و وفق اجابت

دعا شاد کام و مقضی المرام گشتند - چون افواج لشکر مخالف درین مدت که عرصه خالي دیده بی مزاحمت و ممانعت احدی با خاطر جمع بترکتازي و دست درازي در آمده از هیچ سو چشم نمائي ندیده بودند بنابر کوتاه نظري و شوخ چشمي درینوقت هم تزلزل بخود راه نداده همچنان پای ثبات و قرار بر جای استقرار افشرده از جا در نیامدند - بنابرین خانخانان که صوبه دار و ماهیت دان آن ولایت بود باتفاق سائر بندهای بادشاهي بعرض مقدس رسانید - که چون این مرتبه کثرت غنیم را غلبه دیگر است درین موسم که گرمي هوا کمال شدت دارد تردد در نهایت دشواریست - و اکثر مراکب موکب اقبال از تنگيِ خوراک و کمیِ علف بمعرض تلف در آمده اند - باوجود این معاني نزدیکيِ فصل برشکال نیز در پیش است - بنابر آن بیش ازین کار پیش نمي رود که اولیای دولت باوجود قلت عدد بمیامن اقبال آنحضرت از روی جد و جهد تمام غنیم را برخیزانیده آنقدر پس نشانند که از آب عادل آباد بگذرانند - و خود درین طرف آب اقامت نموده بعد از برسات مخالفان را زیر کرده ببالا گهات بر آیند - چون خان عالیشان این معني را که مشعر بر نهایت دولتخواهي بود از مبدا بمنتها رسانید - و باقي امرا مثل عبد الله خان و خواجه ابو الحسن و داراب خان نیز این کنگاش صواب انتما را که بظاهر صلاح وقت از سیمای آن چهره نما و در نفس الامر خلاف رای دولت کار فرما بود پسندیده درین باب متفق الکلمه شدند - آنحضرت در جواب فرمودند که مقتضای دولت خواهي و موافق کنگاش و تدبیر همین بود که بعرض رسانیدند تا حکم تقدیر بکدام صورت تعلق پذیر گردد - آنگاه بنفس نفیس در صدد سرانجام این کار و اهتمام این مهم دشوار شده بجهت تجهیز عساکر منصوره و تهیهٔ لوازم یساق تا آن غایت اهتمام بجا آوردند که اوقات

فرخنده ساعات را صرف همین معني نموده غیر از ادای واجبات و ارتکاب قلیلی از مقتضیات طبیعت و ملایمات نشاء بشریت از خورد و خواب بامری دیگر نمي پرداختند - چنانچه هر روز در حضور آنحضرت کارپردازان سلطنت طلب و تنخواه سایر سپاه خاصه کومکیان برهانپور که مدتها محال جاگیر ایشان در تحت تصرف دکنیان بود بر آورد نموده بی درست ساختن اسناد وجوه مطالبات را که از روی سیاهه بعرض رسیده بود متصدیان خزانه نقد تنخواه داده ثاني الحال سند تمام میکردند - تا تعویقي در در تهیهٔ مایحتاج یساق نشود - و در عرض اندک مدتی مبلغ چهل لک روپیه بکومکیان آن صوبه مرحمت نموده سي هزار سوار جرار آمادهٔ کار زار ساختند - ازآنجمله هفت هزار سوار اوبچین مکین اسپهٔ یکه گزین از سرکار خاصه شاهي وباقي ازبندهای بادشاهي بودند - آنگاه بتوزک افواج قاهره توجه فرموده افواج کلي را به پنج قسم منقسم ساختند - و با هر سرداری شش هزار سوار تعین فرموده ترتیب صفوف را بموجب ذیل مقرر نمودند - فوجي بسرداري داراب خان خلف خانخانان - و دو فوج دیگر باهتمام عبدالله خان و خواجه ابو الحسن - و باشلیقی دو فوج دیگر براجه بکرماجیت و راجه بهیم که بمزید عنایت آنحضرت اختصاص داشتند تفویض رفت - و سردارئ کل با دارابخان باز گشت باین عنوان که انجمن کنگاش در منزل او منعقد گردد - لیکن در حقیقت رتق و فتق و حل و عقد امور کلي و جزوي باستصواب رای صواب آئین راجه بکرماجیت منوط باشد - بالجمله شب یکشنبه بیست و پنجم جمادي الاولی سنه هزار و سي بهریک از امرای عظام و منصبداران خلعت و فیل و اسپ و کمر خنجر و شمشیر مرصع داده عسکر منصور را از برهانپور دستوری دادند - و موکب سعادت حسب الحکم پنج روز بجهت تهیهٔ ضروریات یورش در سواد شهر درنگ نموده روز

جمعه چهارم اردي بهشت از آب تپتي که بر کنار شهر میگذرد عبور نموده در یک کروهي منزل گزیدند - روز شنبه هنگام طلوع طلیعهٔ بامداد همین که راهيِ سمت مقصود گردیده یک کروه راه قطع نمودند - یاقوت حبشي سردار کل افواج غنیم دلیرانه از قرارگاه خویش یک کروه پیش آمده دلاوران نبرد آزمای را استقبال نمود - بهادران موکب اقبال بمجرد مقابله بی‌محابا و ابا مانند شعله که بر قلب زگال زند خود را بر صف آن سپاه تیره رای زده تیغ آتش میغ ازیشان دریغ نداشتند - و چون آتش ستیز و آویز بلندي‌گرای گشته یکی بزبانه کشي در آمد - و اشتعال آن سرکش که بخشک و تر در گرفته بود در خرمن خس یعني صفوف آن مشتی ناکس افتاده دود از نهاد آن تیره درونان برآورد - یکبار مانند خیل شرار از هم افتاده هر یک از کناری بدر رفتند - چون به نیروی کارگذاريِ اقبال در ضمن اندک زد و خوردي هر فوجی از افواج قاهره فوج روبروی خویش را برداشته سر بدنبال آن گروه ابتر نهاده بر اثر ایشان دشت و در را پامال و پی سپر ساخت - چندانکه آن مقهوران از بیم شمشیر شعله تاثیر بهادران که برسم تعاقب هفت کروه از دنبال ایشان تاخته بودند خود را بر آب عادل‌آباد زده از میان آب و آتش جان مفتي بدر بردند - و در آن دار و گیر زیاده از پانصد تن آن خون گرفتگان طعمهٔ شمشیر شده شش صد کس اسیر و دستگیر گشتند - و غنایم بیشمار از اسپ و شتر و چتری و پالکي و علم و نقاره و امثال اینها بدست غازیان افتاد - و در آن چپقلش بمحض عون و صون آلهي که لازمهٔ اقبال نامتناهي است از خیل اقبال دو تن که پیوسته از گل شجاعت ذاتي خار خار برداشت زخم پیش رو که غازهٔ تازه روئیِ مردان و گلدستهٔ دستار مردانگي است داشتند بمقصود رسیدند - یکی شیر بهادر دوم الله ویردي ولد مقصود کوسه ترکمان که بالفعل از خطاب

خاني سمت كامراني دارد - و لشكر ظفر اثر روز ديگر همعنان فتح و ظفر از موضع عادل آباد كوچ كرده متوجه ملكاپور شد - و چون افواج غنيم مالشي بسزا يافته بودند در عرض راه اصلا نمودار نشده در منزل بوقتي كه دارابخان و راجه بكرماجيت باندكسا مايه مردمي كه عدد ايشان بسيصد تن مي‌كشيد از راه رسيده بودند - و چنانچه راه سرداري است گرداگرد معسكر اقبال برآمده افواج را جا بجا قرار نزول مي دادند - آتش خان و دلاور خان از جمله مخالفان كم فرصت وقت يافته با [1][چهارده]ع هزار سوار از يک جانب بر آمدند - و سه هزار سوار گزيده رزم ديده را از خود جدا كرده پيشتر فرستادند كه تا رسيدن ايشان خود را رسانيده بدستبازي در آيند - و چون آن بداندیشان که بآن انداز دور از کار اختيار كارزار دليران نموده بودند نزديک رسيده گرم بان اندازي شدند - راجه خواست كه بآهنگ مدافعهٔ ايشان از جا درآيد - دارابخان بمقام ممانعت در آمده تا هنگام رسيدن دلاوران صلاح وقت در تيز جلوئي نديد - اين توقف سرداران سرمايهٔ دليري غنيم شده بيكبار بارگيها انگيخته بخيره چشمي و چيره دستي در آمدند - درين حالت راجه چشم از مقتضاى حال و مصلحت وقت پوشيده بى ملاحظهٔ دوربيني‌ها بر ايشان تاخت - و راجه بهيم نيز كه درينوقت نازک خود را تيز و تند رسانيده بود جلو ريز بحمله در آمده براجه موافقت نمود - و باتفاق يكديگر ايشان را از پيش برداشته برفوج عقب كه [2][مثبت]ع مخالفان بود زدند - و بكمتر فرصتي آن كم فرصتان زياده سر را بى پا و بيجا ساختند - درينوقت كه دارابخان نيز بدفع ايشان متوجه مقابله بود بفوجى تازه زور كه از عقب بهادران در آمده بودند بر خورده خود را بر ايشان زد - و باندک زد و خوردي چون نيروي آسماني يارو افتاده تقويت

---

(۱) — ع [چهار] ل

(۲) — ع [قلب] الف

بازوی شیران پنجه دراز تائید عنایت ربانی دست بهم داد - ازین غنیم پای کم آورده شکست درست خورد - و دست از ستیز و آویز باز داشته از زیر تیغ رو بگریز نهاد - و دارابخان تا یک کروه عقب همگنان تاخته قریب دو صد کس را به تیغ بیدریغ گذرانید - و مظفر و منصور معاودت نموده بعسکر اقبال پیوست - و روز پنجشنبه دهم اردی بهشت ماه آلهی مطلقا ازیشان اثری ظاهر نشد - و روز دیگر که موکب مسعود بسه کروهی روهنیگر(۱) ورود اقبال نمود - درین روز مخالفان دو بخش شده جمعی از راه گهاتی روهنیگر و گروهی از گریوهٔ کوتهلی گریزان گشته رو ببالا گهات نهادند - و اولیای دولت روز دوشنبه دوازدهم ماه در پائین عقبهٔ کوتهلی که از گریوهٔ روهنیگر آسان گزارتر است منزل گزیدند - و روز دیگر ببالاگهات در آمده جهت انتظار وصول تمام عسکر نصرت اثر دو روز توقف نمودند - دریفوقت محمد تقی با دو هزار سوار بولایت برار و محمد خان نیازی با فوجی جرار بملک خاندیس رسیده محال متعلقهٔ بادشاهی را متصرف شدند - در روز سه‌شنبه پانزدهم سرداران از آن مقام کوچ فرموده هشت کروه مسافت قطع نمودند - و روز دیگر شش کروه دیگر طی نموده بمنزل رسیدند - بموجب نوشته سرزنش آمود عنبر با سائر مقهوران از در تهور و تجلد در آمده بعزیمت ناصواب و عنان کشی ادبار رو بروی موکب اقبال شدند - قضارا هراول ایشان که بوجود بی بود جادو رای و ساهو سیاه رو و کهیلو مطرود و دلاور خان و آتش خان که مردم کار طلب غنیم بودند استظهار داشت بهراول فوج راجه بکرماجیت بر خوردند - و چون این کتیبهٔ فتح و ظفر که از یمن حضور منتسبان سلسلهٔ علیهٔ علویه متل

---

(۱) در بادشاهنامه این مقام را روهنکهیره نوشته - ملاحظه کنید - صفحه ۵۱۷ - حصه اول - جلد اول - طبع ایشیاتک سوسایتی بنگاله *

سید صلابت خان [1][...]ن و سید جعفر و سید مظفر و دیگر سادات بارهه نیرومندي داشتند - و اوواجیرام دکني نیز درین فوج بود - بمثابت شرار درآمده بر ایشان حمله‌آور شدند - و راجه با مردم تازه زور خود را رسانیده بکارزار در آمد - و مدتی از طرفین جنگ ترازو بود - در آخر امر نیروی اقبال آسماني و تقویت تائید رباني باعث ضعف و وهن مخالفان شده زبانهٔ تیغ شعله آمیغ موافقان آتش فنا در خرمن هستيِ ایشان زد - چنانچه تلنگ راو که دکنیان حیله‌گر روباه باز از اعتضاد قوت او شیرک شده بودند - و به نیروی دستبازيِ او با شیران مرد افگن و پلنگان صف شکن سر پنجهٔ جلادت بر کشاده - با چندی تن بی سر شده - و از جمله خیل اقبال سید محمد علي بارهه اظهار صحت نسب نموده آثار شجاعت و شهامت هاشمي بر روی کار آورده - و چندی از یکه تازان را در عرصهٔ پیکار بی سر ساخته بر خاک هلاک انداخت - آنگاه از نشان زخم‌های کاري که بر روی او رسیده بود مهرها بر محضر سیادت خود گذاشته بآن آبرو رو بدریافت درجهٔ شهادت نهاد - و حمید خان برادر فرهاد خان حبشي در منتهای بتازگي داغ بندگيِ آن حضرت را غرّهٔ ناصیهٔ بخت مندي نموده از گلگونهٔ خون شهادت سرخروئیِ سعادت اندوخت - و سید مظفر بارهه که اکنون بپاداش نیکو بندگي بمنصب هفت هزاري هفت هزار سوار و بخطاب خان جهاني سرافراز است در آن روز چهار زخم نمایان خورده در معرکه افتاد - و دو برادر او سید جمال و سید بازید شهید شدند *

در طی این حال که راجه بکرماجیت بتعاقب هراول خصم اشتغال داشت یاقوت حبشي که سردار [2][فوج]ع غنیم بود وقت یافته با آن فوج خود را باحمال و اثقال اردو رسانید - و چون آن روز از ناهمواريِ زمین و کثرت

---

[1] ن [و سید علي] ل *

[2] ع [قول] ل *

اهل اردو دواب و رواحل آغروق بامتداد کشید - و فوج چنداول را پاسباني بآساني میسر نیامده مضرت عظیم باهل اردو رسید - و اکثر اسپ و اسباب مردم بتاراج رفت - و چون راجه بهیم از دست انداز یاقوت خبر یافته بسبب دور دست نتوانست رسید - بیدرنگ با فوج خود بر ایشان تاخته عرصهٔ کار زار را کارستان ساخت - و در عین کوششهای مردانه که از طرفین روی نمود پیش ازآنکه شاهد فتح چهرهٔ اقبال برافروزد - چندین مرد مردانه رو شناس مثل [1][صادق بهادر]ع و عبد الکریم بیگ و گدا بیگ و خواجه طاهر و باقي بیگ و چندی دیگر از بهادران عمده در مراعات دقایق حلال نمکي کوشیده بدریافت درجهٔ شهادت رسیدند - و درین دستبازي که آخرکار مقصوبهٔ فتح اولیای دولت ابد قرین درست نشین افتاد فیروز خان حبشي با هفت صد تن از دغا پیشگان دکن در عرصهٔ جنگ نقد جان درباختند - بالجمله ازآن روز که افواج مواکب والا در بالا گهات رایات رفعت و اقبال را رفعت بخشیدند - تا بیست و یکم اردي بهشت ماه که شش کروهی کهرکي نشیمن جای نظام الملک و عنبر مضرب سرادق نصرت شد - اکثر روزها مقابلهٔ سپاه اقبال با مخالفان دولت ابد پیوند اتفاق افتاده همه جای فتح و ظفر نصیب اولیای دولت قاهره گشت - و چون ماهچهٔ لوای نصرت آیهٔ عسکر منصور بر موضع جنگل تهانه که درچهار کروهی کهرکي واقع است پرتو ورود مسعود افگند - افواج غنیم سیاه گلیم با روز برگشته و حال ابتر شده آهنگ مقابله باولیای دولت جاوید فیروز نموده بیدرنگ باهم در آویخته در یکدیگر آمیختند - و پس از دار و گیر و کر و فر بسیار که از هر دو طرف رو نمود بدستور معهود مانند بخت خویش برگشته راه فرار پیش گرفتند - و افواج خیل اقبال همه جا سر بدنبال ایشان گذاشته تا کهرکي هیچ جا عنان

---

[1] — [صادق خان بهادر] ع *

یکران تعاقب را مثنی نساختند - و عنبر تیره روزگار پیشتر از وصول موکب نصرت شعار بیک روز از هجوم خیل رعب که عسکر آسمانیست شهر را خالي کرده نظام‌الملک و اهل او را با خزاین بقلعهٔ دولت‌آباد فرستاده بود - و معظم سپاه را در برابر لشکر ظفر اثر باز داشته خود با ده هزار سوار کارآزموده بدولت آباد شتافته در پناه آن قلعهٔ آسمان شکوه که بر فراز کوهی رفعت طراز واقع است نشسته و پشت بکوه باز داده - و غافل ازآنکه اگر بمثل آب و آتش در نهانخانهٔ سنگ رو پنهان کند صدمهٔ سنان آبدار و کاوش خنجر آتشبار اولیای دولت برق صولت او را خار وار از دل سنگ خارا بیرون کشیده چون شرارهٔ کم عمر زود بباد فنا بر دهد - و مانند قطرهٔ سست بنیاد زمین‌گیر بر خاک هلاک افگند - همان روز که اولیای دولت بسعادت داخل کهرکي شدند - افواج اهل خلاف از آنجا فرار نموده بدار البوار هزیمت شتافتند - و اردوی گیهان پوی سه روز در مقام کهرکي رحل اقامت افگنده سر تا سر آن معموره احداث کردهٔ عنبر که در مدت پانزده سال صورت آبادي و اتمام پذیرفته بود سوخته ویران ساختند - و روز شنبه بیست و ششم یک کروه از کهرکي گذشته منزل گزیدند - و روز دیگر ازآن موضع کوچ کرده همین که سه کروه را طی نمودند افواج غنیم بسرداري یاقوت خان با توزک شایسته بر فوج راجه بکرماجیت که در آن روز چنداول عسکر منصور بعهدهٔ او بود تاخت آوردند - راجه تنها بمدافعهٔ ایشان پرداخته - در مبادئ ظهور غلبهٔ او درابخان و راجه نرسنگدیو بندیله از جانب دست چپ و راجه بهیم از طرف راست بکومک رسیده بر لشکر غنیم حمله آوردند - و همگنان را چون اندیشهٔ ایشان پریشان و پاشان ساخته جمعی را قتیل و برخی را دستگیر نموده معاودت نمودند - بنابر آنکه آن مخذولان تباه اندیش مالشی بسزا خورده دیگر در خود تاب مقابله با موکب اقبال ندیدند - ناچار یکبار کناره گزیده از مقاومت تقاعد

ورزیدند - و عنبر و نظام الملک خود پناه بقلعهٔ دولت‌آباد برده بودند - و آن هنگام و مصلحت وقت اقتضای محاصرهٔ قلعه نمي کرد - لاجرم صوابدید آرای جملگي خیر اندیشان دولت برین قرار یافت که در اطراف و اکناف ولایت اعداء دولت بتاخت و تاراج در آیند - و بنابر آنکه فوجی از مخذولان مدتها بمحاصرهٔ قلعهٔ احمد نگر اشتغال داشتند خنجر خان از عمده‌های دولت که اکنون بسپهدار خان مخاطب است در آن مدت بشرایط قلعه‌داري با شایستگي تمام قیام نموده بود - و درین ایام از راه عسرت و نایابي آذوقه کار برو به تنگي کشیده - ناچار این اندیشه را بخاطر راه دادند که نخست باحمد نگر شتافته و خنجر خان و سایر بندها را از مضیق محاصره نجات بخشیده بتازگي سامان غله و تهیهٔ سایر مایحتاج قلعه داري نموده آنگاه بتاخت و غارت سرتا سر ولایت اهل خلاف خصوص سرزمین ناسک و[1] [سنگمنیر]ع که معمور ترین پرگنات آن اطراف است بپردازند - و ازین راه و طرق دیگر بهر حیلتی که رو دهد رفته رفته اسباب ضعف و وهن ایشان مهیا نموده یکباره غنیم را بیخ بر کن و بر اصل مستاصل سازند - و بحکم این عزیمت صائب در روز شنبه بیست و نهم اردی بهشت متوجه سمت آن سرزمین شدند - چون خنجر خان ازین حقیقت آگاهي یافت قوي دل گشته باستظهار تمام از قلعه برآمده با جوهر حبشي داماد عنبر که احاطهٔ قلعه نموده بود آویخته قریب دویست نفر را به تیغ بیدریغ گذرانید *

چون افواج منصوره بظاهر مونگي پتن رسیده در ساحل بان گنگا منزل گزید خبر آمدن افواج غنیم از انهاء جاسوسان ظاهر شد - لاجرم به ترتیب افواج پرداخته بنابر ملاحظهٔ مقتضای احتیاط و حزم که عمده ترین

---

(۱) ع [سنگهنیر] ل

ارکان سرداري است از هر فوجی هزار سوار جرار جدا ساخته برای محافظت اردوی جهانپوی گذاشتند - روز یکشنبه سیوم خورداد بقلاوزيِ اقبال خدا داد روی همت بلند نهمت بدفع اعداء دولت نهاده بعد از طي دو کروه دیدند که دکنیان قرار مقابلهٔ موکب اقبال داده افواج مقهورهٔ خود را دو بخش نموده مستعد ایستاده اند - سرداران نیز خیل سعادت را دو گروه ساخته دارابخان و راجه بهیم بمواجههٔ فوج یاقوت خان و مردم عادلخان که نزدیک پانزده هزار سوار بوده باشند متوجه شدند - و باقي سرداران بدفع فوج دیگر آهنگ نمودند - چون داراب خان با غنیم روبرو شد کار از مقابله کشید و از طرفین مراسم جلادت ظهور نمایان یافت - مخالفان باوجود کثرت سطوت و صولت اولیای دولت خویشتن داري ننموده از راه تهور در آمدند - و با خود قرار تمکن و استقرار داده چندي پای ثبات و قرار افشردند - بنابرین قرار داد حق تجلد و جلادت ادا نموده داد دار وگیر دادند - و آنمایه تمکن و پایداري که زیاده از امکان پایهٔ آن فرومایگان بود بجا آورده عاقبت بی پا شدند - و غنایم بیشمار از اسپ و شتر و امثال اینها بدست ارباب تاراج افتاد - چون عبدالله خان و خواجه ابوالحسن و راجه بکرماجیت بآهنگ گوشمال فوج دوم که فوج پی بود - و دلاور خان و جادون رای و آتشخان سرمایهٔ قوي‌دلي آن فرومایگان دون پایه بودند - و شمار ایشان به بیست و پنج هزار تن مي‌کشید شتابان گشتند - هنوز دو کروه را طی ننموده بودند که خیل ادبار استقبال موکب اقبال نموده از دور نمودار شد - نخست راجه بکرماجیت بنابر مقتضای جلادت ذاتي به پنج‌هزار کس‌کار طلب برسم هراولي بر همگنان پیشي جسته پیش روی ایشان را گرفت - و با مجاهدان عسکر جاه و جلال بعون تائید الهي بر ایشان تاخت - و از کار دست بسته که کارنامهٔ رستم دستان در بند اوست گرهٔ اشکال

کشوده بظهور آورد - و بتعاقب آن گروه بداندیش که از پیش برداشته بود همت گماشته دنبال آن مدبران را تا منزل‌گاه ایشان از دست نگذاشت - و درین فتح نمایان اکثر چارپایان بار بردار اردوی ایشان از فیل و اسپ و شتر و گاو فتوح غنیمت شد - چون لوای نصرت شعار موکب ظفر آثار بقصد مراجعت افراشته شد باز فوجی تازه زور از مخالفان بنابر رسم معهود دکن از جانب قوشون خواجه ابوالحسن ظاهر شده شوخ چشمي آغاز نهادند - بیرام بیگ بخشي با هزار سوار جرار هراول فوج خواجه که بعهدهٔ او بود همراه جانسپار خان ترکمان و چندی دیگر از بهادران جان نثار روبروی آن مدبران شدند - و سزای بداندیشان را در کنار روزگار ایشان گذاشته بکمتر فرصتی آن کم فرصتان را از پیش برداشتند - درین حال راجه بکرماجیت جلو ریز رسیده باتفاق خواجه آن گروه مدبر را تا یک کروه تعاقب نمودند - و گروهی انبوه را زخمي ساخته قریب دو هزار کس را بقتل رسانیدند - و جمعی کثیر را اسیر و دستگیر نموده باقي آن سوخته اختران بخت برگشته را سرگشتهٔ بادیهٔ ادبار ساختند *

چون بمددگاريِ جناب پروردگار و دستیاريِ بخت کارساز ازین دست نصرت‌های تازه و فتوحات بی اندازه روزیِ روزگار اولیای دولت پایدار شاه بلند اقبال آمد سرداران حقیقت وقایع را از قرار واقع داخل عرایض کرده بدرگاه والا ارسال داشتند - و محمد خان نیازي و محمد تقي که با جمعی از بهادران بضبط محال پائین گهات نامزد شده بودند - بعد از تصرف اعمال آن ولایت ببالاگهات برآمده سر تا سر مهمات و مدعیات حسب الامر استدعای صورت بست - عنبر بمحض شنیدن این خبر از جا در آمده بیدست و پا شد - و در مقام چاره‌گريِ این امر تقدیري که کارگريِ تدبیر اینجا عین بی تاثیریست پا افشرده جادون رای را با هشت هزار سوار بآهنگ

انتزاع محال باسم فرستاد - دریفوقت حسب الحکم راجه بهیم با هزار و پانصد سوار بکومک محمد تقي رسیده جادون رای و همرهان اورا گوشمال بسزا داد - و همه را آوارهٔ بادیهٔ ادبار و سرگشتهٔ دشت هزیمت و فرار ساخته حقیقت را عرضداشت نمود *

وسیله انگیختن عنبر در طلب شفاعت و اظهار مراسم بندگي و اطاعت و توسل بذیل عفو گناه آمرز والا حضرت شاه بلند اقبال و پذیرفتن پیشکش کلي و تسلیم محال متعلقهٔ اولیای دولت و دیگر سوانح اقبال

خدیوی سزاوار شاهي بود * که مصداق ظل آلهي بود
بباطن نگرداند از حق ورق * بظاهر بود مظهر لطف حق
بدآنسان نهد بر مدارا مدار * که تلخي عفوش بود خوشگوار

ماحصل این مقدمه مطابق احوال والا حضرت شاه بلند اقبال است که در هیچ صورت از ملاحظهٔ این معني غافل نیستند - و همواره در حالت ظفر و نصرت و کمال اقتدار و قدرت این مراتب را منظور داشته عموم مجرمان را بنظر اغماض مي‌بینند - آری استحقاق خلافت علی‌الاطلاق آن سعادت یار کامگار دارد - که چون نصرت و فیروزي روزئ روزگار بردست آثارش گردد از در انتقام در نیاید - و سزاوار فرمانروائي و بادشاهي آن دولتمند اقبالمند باشد - که چون بر اعدای دولت ظفر یافته از موهبت عالم بالا به تسلط زبردستان فایز گردد تسلي خاطر و تشفي قلب بکینه توزي ننماید -

چنانچه مکرر این معني در مجاري احوال آنحضرت مشاهده شده که نسبت بعامه عالمیان خاصه دکنیان بعمل مي آرند - از جمله درین صورت که چون عنبر تیره رای تباه اندیش دید که بچهره نمائي سعادت روز افزون و کارکشائي بخت همایون ساعت بساعت فتح‌های نمایان صورت بسته پی در پی نصرت‌های بی پایان فتوح روزگار دولت پایدار گردید - و از روی کار کج نشیني نقشها و بی پرکاري کارها صورت اقبال دنیاداران دکن را چون ظاهر و باطن تیره جیوش و جنود دکن در آئینهٔ زنگار فرسود بخت سیاه معاینه نمود - لاجرم از بیراههٔ کجروي و انحراف رو تافته برسر شاهراه راست اطاعت آمد - وباوجود این درجه بالا دویهای طغیان و اینگونه روسیائي های عصیان با ضم انواع جرأت و جسارت که بمراتب از دیگر مراتب بیش در بیش بود - و با تواتر نزول عفو که در عین استیلاء و استقلال و قدرت و اقتدار رو داده بود - نظر بر بخشش بی‌پایان آنحضرت روی طلب امان و شفاعت یافته از در ندامت و خجالت در آمده - و بوسیلهٔ شفاعت اولیای دولت ادای لوازم طاعت را عذرخواه تقصیرات گذشته نمود - و بنابر مقتضای این عزیمت صائب چندي از مردم معامله فهم کاردانرا نزد راجه بکرماجیت که هنوز با سایر دولتخواهان در پتن توقف داشت فرستاده پیغامهای عجز آمیز رقت آموز داد - و خلاصه مطلب آنکه چون درآن مرتبه حضرت شاه بلند اقبال بدینصوب توجه فرموده بودند - و از پرتو چهره‌کشای تائید آن حضرت شاهد فتح رخسارهٔ نمود در عالم شهود بر افروخته مقصود بر وفق مدعای هواخواهان رو نمود - عادلخان متعهد ادای وظایف حسن خدمت و رعایت مراسم نیکو بندگي گشته در پی سرانجام پیشکش شد - و آن حضرت بر عهد او اعتماد فرموده حیله پردازیها و دروغ آمیزي‌های اورا راست انگاشتند - و نگاهداشت سر رشتهٔ ضمان کرده کفهٔ پلهٔ اعتبار اورا

بر افراشتند - او خود پاس مرتبهٔ این پایهٔ والا نداشته از روی زیاده سریها و کم فرصتیها وقتیکه وقت یافت بدست عصیان تحریک سلسلهٔ طغیان نمود - اگر درین نوبت رقم عفو بر جراید تقصیرات این بنده کشیده آید از سر نو ناصیهٔ بندگیِ این درم خریده که بصدق نیت دم از خلوص طویت می زند بداغ عبودیت زینت پذیرد - چنانچه باعطاء پروانجات که عبارت از عهدنامه باشد خط آزادی از طوق عصیان بدست این پیرِ غلام افتد - هرآئینه وثیقهٔ عهد و پیمان را بایمان موکد می سازد که دیگر سر اطاعت از خط طاعت نکشد - و بعد از تسلیم محال متعلقهٔ اولیای دولت ابد پیوند دم نقد پیشکش گرامند از خود با سایر دنیاداران دکن سر انجام نماید - و سال بسال درخور حال و قدر شکرانهٔ امن وامان بدرگاه والا ارسال دارد - راجه بعد از استماع گفت که اگر عنبر از ته دل بر راستی و درستی است و از راه مکر و تزویر که شیمهٔ نکوهیدهٔ دکنیان است در نیامده از قرار واقع در مقام عذرخواهی‌ست - سایر مستدعیات او حسب الالتماس دولتخواهان مبذول و معاذیر او بنابر شفاعت عفو جنایت بخش عصیان بخشای شاه کشورکشای بمقام قبول موصول خواهد شد - و علامت صدق قول او گاهی ظهور می یابد که بالفعل دست از احاطهٔ احمدنگر باز دارد - و بحال جمعی که درینولا بر سبیل ایصال خزانه شایان ضروریات قلعه ارسال میرود مطلقا مزاحمتی نرساند - و هرگاه معانی مذکوره صورت بندد بندهای دولتخواه حقیقت را بدرگاه گیتی پناه معروضداشته این معنی را وسیلهٔ درخواست سایر ملتمسات او خواهند ساخت - وکلای عنبر این مطلب را از خدا خواسته بی امتناع بقبول مبادرت جستند و حقیقت به عنبر نوشته فرستادند - او بعد از وقوف بمقام تصدیق قول گفته و پذیرفتهٔ خویش در آمده بی توقف مردم خود را از دور قلعه برخیزانید - چون ازین معنی مکنون خاطر

عنبر ظاهر شد و خاطر اولیای دولت از جانب او اطمینان یافت مبلغ یک لک روپیه باهزار تفنگچي بجهت مدد خرچ قلعه و نگاهباني آن فرستادند - چون فرستادگان خزانه را بی ممانعت رسانیده مراجعت نمودند حقیقت این معني و سایر ملتمسات عنبر را در طی عرضداشت بدرگاه سپهر مثال شاه بلند اقبال عرضداشتند - از آنجا که ستوده شیوهٔ عفو جرایم و جنایات و فرو گذاشت زلات و تقصیرات مقتضای ذات کامل صفات ولازمهٔ طینت قدسي سرشت آنحضرت ست - و نیز اعطای امان خاصه بمسلمانان شرعاً و عقلاً واجب و حسب الحکم مروت و فتوت فرض و لازم - معهذا شدت گرمي هوا و رسیدن موسم برسات که درمیان بود مرغب و محرک بنابرین درخواست ایشان تشریف قبول یافت - و باین معاني چون خاطر ملکوت ناظر بچگونگي احوال حضرت خلافت مرتبت نیز مقلق بود - چه خبر اشتداد عارضهٔ ضیق النفس که از دیرگاه بازطاري مزاج عالي شده بود دمبدم نفس بنفس متواتر و متوالي میرسید - لاجرم این دل نگراني که از همه بالاتر بود علاوه موجبات پذیرش ملتمسات او گشته بامان دهي و جان بخشي و قبول مصالحه و معاهده رضا دادند - و معاملهٔ صلح باین صیغه قرار یافت که الحال سایر پرگنات دکن که از عهد حضرت عرش آشیاني تا مبادي حضرت جهانگیر در تصرف اولیای دولت جاوداني بود ثانیاً در ضمن مصالحهٔ بار نخست بر سبیل اشتراک بعمال سرکار بادشاهي تعلق پذیر گشته خود نیز در بعضی از قری و مواضع مدخل داشته بتصرف اولیای دولتخواهان دهد - چنانچه از جمیع محال مشترک که موازي چهارده کرور دام جمع سي و پنج لک روپیه حاصل دارد از وقت مصالحهٔ آن نوبت تا اکنون که در تحت تصرف او مانده بود دست باز داشته تسلیم اولیای دولت نماید - دوم نقد مبلغ پنجاه لک روپیه بر سبیل پیشکش و جرمانهٔ جرأت و بی ادبي

از خود و نظام الملک و عادلخان و قطب الملک سر انجام نموده بدرگاه والا ارسال دارد - بالجمله چون عنبر از حقیقت مضمون امر کماهي آگاهي یافت در قبول این معني بجان منت دار گشته از اطاعت فرمان جهان مطاع سر نتافت - و فی الحال در پی سرانجام شرایط پذیرفته شده محصلي قطب الملک نیز بعهدهٔ خود گرفت - و در باب پیشکش عادلخان التماس صدور فرمان و تعین یکی از بندهای معتبر درگاه گیتي پناه بجهت تحصیلداري او نمود - و بندهای بادشاهي چون عنبر را بر وفق خواهش هوا خواهان مطیع و فرمان بر یافتند خاطر از جمیع مواد جمع ساخته همعنان فتح و ظفر با سائر عساکر بسوی تمرني شتافتند - و چون محال بالاگهات قلعهٔ که قابل نشستن مرزبان و بنگاه لشکر و نشاندن تهانه باشد نداشت - و قلعهٔ احمدنگر خود در سرحد واقع شده از وسط ولایت دور افتاده بود - لاجرم اولیای دولت در سر زمینی پسندیده که اینطرف تمرني واقع بود بر فراز رودخانهٔ [١][کهڑک پور]ع قلعهٔ سنگین اساس در کمال رفعت و حصانت بنا نهاده در اندک فرصتی آن حصین را باستحکام تمام صورت اتمام دادند - و بنابر مقتضای وقت و مقام بظفرنگر موسوم ساخته حسب الحکم عالي امرای عظام بافواج خود در مواضع مذکورهٔ ذیل باین دستور گذرانیدند - دارابخان و راجه بکرماجیت با هشت هزار سوار در ظفر نگر - و عبد الله خان در مقام اره که شش کروه این طرف ظفرنگر واقع است - و فوج خواجه ابو الحسن در موضع پاپلي دو کروهی اره - و سردارخان برادر خان مذکور در دیولگام نزدیک بروهنیگر - و خنجر خان با سه هزار سوار در احمد نگر - و سر بلند خان با سه هزار سوار در جالنا پور - و جانسپار خان با سه هزار سوار در بیر - و یعقوب خان بدخشي در مونگی پتن - و اوداجیرام وغیره دکنیان در ماهور - و از برهانپور

---

(۱) ع [کهڑکي پور] ل

تا دیولگام جابجا تهانه‌جات قرار داده راه گیران را از مزاحمت و ممانعت مخالفان فارغ ساختند *

ولادت با سعادت فرخنده اختر برج دولت ثریا بانو بیگم

دریڼولا که بامداد دولت روز افزون به پرتو امداد مبداء فیاض در دمیدن و نسیم اقبال ابد مقرون از مهب عنایت ایزد تعالی و موهبت عالم بالا بر سر وزیدن بود - فرخنده کوکبی زهره طلعت سهیل جبین با شگفته روئی ستارهٔ صبح از آسمان جاه و جلال والا شاه بلند اقبال درخشیدن گرفته فروغ ظهور بر شبستان عصمت نواب مهدعلیا ممتاز الزمانی افگند - و نهال بخت مسعود آن علیا حضرت شگوفهٔ مقصود بشگفتگی در آورده حرم سرای آن خدر معلی را رشک فرمای سرابستان ارم ساخت - و این میلاد سعادت بنیاد بعد از سپری شدن بیست و پنج گهڑي و سیزده پل از شب بیست و یکم ماه خورداد سال شانزدهم جلوس جهانگیری مطابق بیستم رجب سنه هزار و سي اتفاق افتاد - و آن بیگم صغری را که بتازگي شمع افروز شبستان خلافت کبری بل کوکب نور افزای برج سلطنت عظمی شده ثریا بانو بیگم نامیدند - و به پرتو این تسمیه اسم مذکور از جمله اسمای سامي نامي گشت *

مجملا به نیروی دولت روز افزون شاهي محال دکن با زیادتي در تحت تصرف اولیای دولت در آمد - و تهانه‌جات جابجا بفراغبال و خاطر آسوده قرار پذیرفت - و جاگیرداران همگي محال معهوده را که سابق بجاگیر ایشان مقرر بود تصرف نمودند - و بنابر التماس عنبر مقرر فرمودند که مبلغ پنجاه لک روپیه که دنیاداران دکن ادای آن

بر ذمت انقیاد گرفته اند بموجب این تفصیل نقد و جنس برابر سامان نمایند - عادلخان بیست لک روپیه - نظام الملک دوازده لک روپیه - قطب الملک هژده لک روپیه - و بجهت تحصیل مبلغ مذکور حکیم عبد الله گیلانی را نزد عادل خان و کنهر داس [1] برادر راجه را به پیش نظام الملک و عنبر و قاضی عبد العزیز را بمحصلی قطب الملک نامزد فرمودند - و راجه بهیم با فوجی عظیم از بندگان تعیین شد که از زمیندار گوندوانه پیشکش کلی گرفته روانهٔ درگاه والا گردد - چون عادلخان تسلط و تطاول عنبر بر نمی تافت در ارسال پیشکش و تسلیم محال مذکور تعلل و تهاون ورزیده بدفع الوقت می گذرانید - افضلخان را که سابقاً آشنائی با عادلخان داشت مقرر فرمودند که متوجه بیجاپور شده اورا به تنبیه نصایح هوش افزا از گران خواب بیهوشی بیدار سازد - چون علّامی با سرعت تمام مسافت دور و دراز در مدت کوتاه بریده بعادلخان پیوست - و مقدمات مذکوره را که صلاح دوجهانی در قبول آن بود حکیمانه دلنشین او ساخت - از روی فهمیدگی سر تا سر احکام فرموده را از ته دل و جان بقبول تلقی نموده در هیچ باب ایستادگی ننمود - و در اندک مدت پیشکش مقرر که عبارت از بیست لک روپیه باشد نقد و جنس از مرصع آلات و جواهر و انواع نفایس و نوادر و شصت زنجیر فیل کوه پیکر سامان نموده مصحوب افضل خان و حکیم عبد الله خان بدرگاه گیتی پناه ارسال داشت - و درین مرتبه دو لک روپیه بافضل خان تکلف نمود - و قاضی عبدالعزیز نیز موازی صد زنجیر فیل و نه لک روپیه نقد و جنس بحساب هژده لک بر سبیل پیشکش مقرر از قطب الملک گرفته

---

(۱) در بادشاه نامه بجای کنهر داس کهتر داس نوشته شده - صفحه ۲۱۰ - جلد دوم -

متوجه آستان بوس شد - و بهمین دستور کنهر داس هم دوازده لک روپیه از نقد و جنس مشتمل بر چهل زنجیر فیل و اسپان عربي اصل و جواهر از نظام الملک و عنبر گرفته رو بدرگاه جهان‌پناه نهاد - و شاه بلند اقبال فتحنامهٔ کریمه مشتمل بر نوید فتوحات عظیمه که دیباچهٔ نصرت‌های سلاطین ماضي و حال تواند بود - وعنوان کارنامهٔ ملوک زمان استقبال را شایان باشد - مصحوب حکیم علم الدین از تربیت کردهای خاص آن حضرت که اکنون بخطاب وزیر خان و منصب پنجهزاري ذات و سوار سرافراز است بخدمت حضرت خلافت مرتبت فرستادند - چون خبر این فتح مبین بدآن حضرت رسید بسیار از جا در آمده لوازم شادي و مبارکبادي بجا آوردند - و از روی مرحمت عنایت‌نامهٔ نامي در جواب شاه عالم پناه نوشته استحسان و تحسین بسیار و شاد باش و آفرین بیشمار در ضمن آن درج فرمودند *

از سوانح این ایام الله ویردیخان ترکمان که حسب الامر عالي از برهانپور بجهت شکار فیل بنواحي سلطانپور رفته بود - هشتاد و پنج فیل از جمله یکصد و پنج زنجیر فیل صید شده که در قید حیات مانده بود بنظر انور در آورد - از سوانح غم اندوز این سال قضیهٔ نامرضیهٔ شاهزادهٔ امید بخش است که روز سه شنبه اوایل ربیع الثاني سنه هزار و سي و یک هجري رو نموده - انتقال آن نونهال سرا بوستان جاه و جلال ملال افزای خاطر شاه بلند اقبال گشت - و بباغ فیروزه که در ظاهر برهانپور واقع است مرقد منور آن والا گوهر مقرر شده گلزمین آن خطهٔ پاک باین نسبت آبروی عالم خاک گردید *

چون نزد سلاطین ذیشان از وجود برادران و خویشان که عدم شان باعث بهبود عالمی است عالم شهود را پرداختن محض صواب است -

و مشیران ملک و ملت بر وفق مقتضای مصلحت وقت و ناگزیر کار
استیصال مطلق شرکای دولت خیر اندیش بهبود اهل روزگار
میدانند - لاجرم بتجویز صواب گویان دین و دولت سلطان خسرو را که
جهانگیر بادشاه در عالم بیخبری شراب بشاه بلند اقبال حواله نموده بودند -
شب سه شنبه بیستم ربیع الثاني سنه هزار و سي و یک هجري بعذاب
خفه از مطمورهٔ زندان بفرخ نای عالم خاک روانه ساختند - و بجهت رفع
گفتگوی مردم روز دیگر نعش آن مرحوم را از روی کمال تعظیم و نهایت
تکریم ارکان دولت و اعیان حضرت تکبیر گویان و درود خوانان از میان شهر
برهانپور گذرانیده شب چهار شنبه در عالم گنج مدفون گردانیدند - از حسرت
این واقعهٔ ناگزیر دلهای عالمی سوخته بر بیکسي و بیچارگي آن مظلوم
زن و مرد شهر بدرد تمام گریستند - و استماع خبر این سانحهٔ غم اندوز
حوصله سوز و شکیب گداز اهل نزدیک و دور آمده مدتها راحت را از
ساحت فراغ خاطرها بیرون داشت - و تا آن مرحوم در شهر مذکور مدفون
بود هر شب جمعه عالمی بزیارت مرقد آن سلطان مغفور شتافته - بعد از
نقل نعشش از آن مکان به الهباد در هر منزل بدستور شهر صورت قبر نمودار
ساخته سالهای دراز هر پنجشنبه مردم اطراف و جوانب فراهم آمده
اکثری در آن موضع شب میگذرانیدند - خلاصهٔ مطلب از گذرانیدن
سلطان خسرو آن بود که چون حضرت خلافت مرتبت در انجام کار
و فرجام روزگار چه از علت اعراض امراض مزمنه و چه نسبت به ارتکاب
تناول مغیرات بی پروا و بیدماغ شده مطلقاً بسرانجام مهام سلطنت
نمي پرداختند - و مدار بست و کشاد مهمات ملکي و مالي این دولتکدهٔ ابد
بنیاد وا بسته برای نور جهان بیگم بوده حل و عقد مهمات بنحوی که خاطر
خواه او بود مینمود - و او و منسوباتش قطعاً ملاحظهٔ دوربیني و عاقبت

اندیشي بنظر در نیامده به نهجی راه رشوت ستاني کشادند که بوسیلهٔ زر ناسزاواري چند بکار فرمائی اعمال سلطنت منصوب و متصدي خدمات بی نسبت گشته رفته رفته بکار گزاري سرکار و صاحب صوبگي ولایتها لوای استقلال برافراشتند - و ازین جهت مفاسد عظیمه بمصالح دولت رسیده خللهای کلي در خلال این احوال بنظام عالم راه یافت - و این معنی بر شاه بلند اقبال بغایت گراني نموده - آنوالا گهر این پایه تسلط بیگم که باعث فساد نظام عالم و شورش اوضاع و احوال دارالخلافه بود بر نتافت - و نیز هم چشمي اخوان حسد پیشه که تمیز خویش را بچیزی میگرفتند - و از خود حسابی برگرفته خود را در حساب برگزیدگان عنایت جناب پروردگار مي شمردند - بتخصیص شهریار که همواره بیگم همت بر پیشرفت کار او بسیار مصروف داشته میخواست که بهرکیف که میسر آید نامزد [illegible]ت گردد - و عمدهٔ ملاحظه کوفت آن حضرت که دریتولا از شدت ضیق النفس وقت به تنگي کشیده اعتماد بر پاینده‌گي زندگي آن حضرت نمانده بود ملاحظه مند گشته اراده نمودند - که پیش از آنکه آن حضرت بعالم بقا شتافته در منزل قدسیان مقام گزینند - بمقتضی صلاح وقت ناچار با خود قرار چنین دادند - که بحسب سر انجام معاملهٔ دین و دولت باختیار خود گرفته باحوال رعیت و سپاهي که ایشان در حقیقت بی سرور حکم تن بی سر و رمه بی شبان و گنج بی پاسبان دارند بواجبي پردازند - و تا اختیار عرصه از قبضهٔ اقتدار بیرون نرفته و گرد فتنهٔ برادران مرتفع نگشته خاطر از موافقت ارباب وفاق جمع ساخته و غایلهٔ فسادی که از دوري خیل دولت محتمل ست رفع گردانیده بعضی از ارباب نفاق را زنداني و برخی را آنجهاني سازند - و بدین قصد که تا هنوز بنای کار پرویز و شهریار پایدار نگشته و اساس معاملهٔ آنها استحکام نیافته آن دو

معدوم بالمرة را بآساني از ميان برداشته به تهيهٔ مواد سفر و سرانجام معاملات رزم پردازند - لاجرم محفل کنگاش آراسته و باجتماع لشکر پرداخته نخست سلطان خسرو را آنجهاني ساختند - بعد از آن در و ديوار دولتخانهٔ برهانپور را از سر نو به پرتو آرايش جشن نوروزي و پيرايش بزم ظفر و فيروزي بر آئين مهر گيتي افروز نور اندود و صفا آمود نموده از حلاى نقره و طلا ريزش کنگره روى زمين محفل بهشت آئين را رشک فرماى انوار مهر انور و غيرت بزم رنگين چرخ اطلس گردانيدند *

در آمد فصل بهار و طلوع طليعهٔ سپاه نوروزي و مبارکباد فتح و فيروزي اولياى دولت نصرت روزي شاه بلند اقبال و سانحهٔ چند که درين عرض رو داد

سرير نشين بارگاه چارم يعني نير اعظم که سر خيل سپاه انجم است - بعد از انقضاى پنج گهري شب دو شنبه هشتم جمادى الاولى از شهور هزار و سي و يک هجري از کاشانهٔ حوت بشرف خانهٔ حمل بر سبيل تحويل فيض قدوم سعادت لزوم ارزاني داشت - و از فرط شادماني نويد فتح و فيروزي که بتازگي روزي روزگار نصرت آثار اولياى دولت پايدار آمده بود - کار پردازان قواي ناميه را بآذين روى زمين و تزئين صفحهٔ زمان امر نمود -- حسب الامر شاه بلند اقبال کار گذاران کارخانجات خاصه بر در و ديوارهاى دولتخانهٔ برهانپور از سر نو آرايش جشن نوروزي و پيرايش بزم ظفر و فيروزي بر آئين مهر گيتي افروز بستند - در همين ايام که برهانپور از پرتو اقامت موکب مسعود بهمه جهت مجمع بهجت و سرور و منبع نشاط و سور بود - و کنگاش توجه عالي بصوب دار الخلافه بجهت انصرام ارادهٔ

مزبور و بسرانجام تهیهٔ اسباب جنگ درمیان که درین اثنا زین العابدین خلف آصف خان جعفر از درگاه گیتي پناه آمده فرمان عالیشان باین مضمون رسانید - که شاه عباس دارای ایران درین آوان با لشکر گران سنگ بآهنگ تسخیر قلعهٔ قندهار آمده چندی در بارهٔ احاطهٔ آن پای افشرده مدتی متمادي باقامت مراسم تضییق دائرهٔ محاصره اشتغال نموده روزگاري نائرهٔ جدال و قتال از بیرون و درون اشتعال داشت - تا آنکه کار بر متحصنان بغایت تنگ شده معامله بدشواري گرائید - و بنابر آنکه مباني یکجهتي و یگانگي و بنیاد صداقت و اتحاد از دیرباز میان این خانوادهٔ علیه و سلسلهٔ صفویه استحکام داشت - عبدالعزیز خان نقشبندي که حراست آن حصار و ضبط مضافات آن بعهدهٔ او بود تکیه برین معنی نموده - و از جانب شاه خاطر جمع کرده از تفنگچي و آذوقه و باروت و سایر سامان قلعه داري چنانچه بایست نکرده بود - لاجرم عبدالعزیز خان از کثرت عسرت و قلت غله و نومیدي زود دررسیدن کومک از رهگذر دوري راه قلعه را ناچار سپرد - چون درین ایام بمساعي جمیلهٔ آن گرامي فرزند سعادتمند لله الحمد خاطر از دنیا داران دکن در همه ابواب جمعیت گرای گردیده پاس ناموس این دولت برذمت همت بلند نهمت آن قرة العین اعیان خلافت نیز لازم است - الحال صلاح وقت منحصر در آن است که از برهانپور بفرخي و فیروزمندي متوجه مندو یا اجمیر شده موسم شدت گرمي هوا و بارندگي را در یکی ازین دو موضع بگذارند - و بعد از طلوع سهیل که وقت سفر این کشور است رایت ظفر آیت را بمبارکي و خجستگي ارتفاع بخشیده با سایر کومکیان از همان راه روی توجه بمقصد آرند - چون حقیقت معامله از نوازشنامهٔ حضرت خلافت مرتبت بر خاطر انور پرتو افکند دست آویزي قوي بجهت روانه شدن یافته در روز شرف آفتاب که اشرف ساعات بود

از برهانپور بصوب قلعهٔ ماندو نهضت فرمودند ۔ و بیست و ششم فوردین
ماه در طی راه افضل خان و حکیم عبد الله و قاضي عبدالعزیز و کنهرداس
با مجموع پیشکش دنیا داران دکن و فرستادگان ایشان و هم چنین راجه
بکرماجیت که بقصد تنبیه افواج عادل خان و تعین تهانجات بالاگهات
دستوري یافته بود مقضي المرام باز گشت ۔ و راجه بهیم با چهار لک
روپیه نقد و صد زنجیر فیل از بابت پیشکش زمیندار گوندوانه و یک لک
و چهل هزار روپیه نقد و پنجاه زنجیر فیل از جاتیه آمده بسعادت بساط بوس
درگاه والا کامیاب گشتند ۔ حضرت شاه بلند اقبال بعد از رسیدن ماندو
زین العابدین را با جواب فرمان عالیشان دستوري مراجعت دادند ۔
خلاصه مضمون عرض داشت آنکه چون همگي همت این رضا جوی
متوجه اطاعت فرمان جهان مطاع است ۔ و پیوسته در حصول مراضي خاطر
اقدس آن حضرت بقدر امکان کوشیده مطلقا سر انقیاد از فرمودهٔ والا نه
پیچیده ۔ چنانچه هر خدمتی که اشارهٔ عالي بانصرام آن وقوع یافته
از سر فرمان برداري و روی جانسپاري بسرانجام آن شتافته ۔ الحال نیز
حسب الحکم قضا شیم روز شرف که فرمان اشرف پرتو ورود افگنده متوجه
مندو گشت ۔ و دوم اردي بهشت ماه الهي سال هفدهم جلوس همایون
داخل قلعهٔ مذکور شد ۔ و چون عساکر منصوره درین ایام از سرانجام مهام
دکن پرداخته‌اند و در موسم برسات از زمین مالوه عبور متعسر بل متعذر
است ۔ حسب الامر صلاح وقت در اقامت مندو دیده آنجا توقف نمود ۔
که چون ایام بارش منقضي گردد بتوفیق الهي و همراهي اقبال بی زوال
بادشاهي راهي آن سمت شود ۔ چون آن مهم عمده نسبت بیساقهای
این کشور نمي تواند شد ۔ چه از ملتان تا قندهار قریب سه صد کروه است ۔
و در مراحل آن سر زمین غله بجهت خوراک کاروانیان نمي رسد چه جای

آذوقهٔ این قسم لشکر کلاني که بر مثل شاه عباس بادشاهي سپاهي منش مصاف دیده که مکرر با عساکر روم و اوزبک رو برو شده غلبه نموده به نیروی آن غالب توان آمد - ناچار سرانجام آذوقه باهتمام تمام چنانچه باید و شاید نمود - الحال بحکم این مصلحت انسب آنست که صوبهٔ ملتان و پنجاب و کابل که بوسمت قندهار است بجاگیر این رضا جو عنایت شود - تا سامان غلات و سائر ضروریات این یورش بآساني تواند نمود - و نیز خزانهٔ پر زر مستوفي که بسامان این قسم لشکری عظیم وفا کند سرانجام باید فرمود - و بمقتضای آنکه لشکر را از سردار دقایق بیم و امید در درجهٔ کمال مي باید تا مهم بر وفق دلخواه پیش رود - اگر سر رشتهٔ افزایش و کمي مناصب و مراتب و تنخواه و تغیر جاگیر کومکیان این یساق بقبضهٔ اقتدار و اختیار این دولتخواه مربوط گردد بصلاح دولت اقرب و مقتضای وقت انسب مي نماید - چون مضمون عرض داشت بر رای انور پرتو وضوح گسترد - و نور جهان بیگم از حقیقت مطالب آگاهي یافته هر یک ازین ملتمسات را در وقتی نا مناسب بعرض اشرف رسانیده تا حدی جد و مبالغه در بیصورتي این امور و تقبیح این وجوه بجا آورد که این معني باعث شورش مزاج اقدس آن حضرت شده بسیار از جا در آمدند - و بشهریار تسلیم خدمت تسخیر قندهار فرموده جاگیر حصار درمیان دوآب و این حدود از شاه بلند اقبال تغیر نموده تنخواه او نمودند - و بجهت آوردن لشکر دکن سزاولان تعین نموده حکم فرمودند که چون صوبهٔ مالوه و احمد آباد و دکن بجاگیر او تنخواه شده ازینجا هرجا خواهد محل اقامت خود قرار داده ارادهٔ آمدن حضور نکند - و بندهای شاهي که در یساق دکن همراه او تعین بودند بزودي روانه حضور سازد - و بعد ازین ضبط احوال خود نموده از فرموده در نگذرد *

کیفیت روانه شدن شاه بلند اقبال از برهانپور بارادهٔ ملازمت وشورش مزاج اقدس حضرت خلافت مرتبت ازین وجه و منجر شدن آخرکار بمحاربه

چون نور جهان بیگم به تصورات دور از راه بنای کار بر خواهش طبع خویش نهاده تغیر مقتضای قضای ماضیکه در عهد الست منشور نافذ آن بطغرای غرای منشیان دار الانشاء یفعل الله ما یشاء رسیده - و بدستخط خاص دبیر دیوان کدهٔ تقدیر از خامهٔ جف القلم بما هو کائن بتوقیع وقیع و یحکم ما یرید موشح گردیده این هنگامه را غنیمت دانسته خواست که سلطان شهریار چارمین فرزند حضرت خلافت مرتبت را نامزد سلطنت نماید - و باوجود چنین سعادتمندي که لباس رسای استحقاق خلافت علی الاطلاق بر بالای دلآرای او چسپان و چست آمده چنان ناقابلی را بر اورنگ خلافت جای دهد - و بیان حقیقت این واقعه آنست که چون بیگم میدانست که عنقریب جهانگیر جهان کشای بنابر اشتداد عارضهٔ دیرینه اورنگ جهانباني را خیرباد وداع گفته و افسر سروري از تارک والای حضرت شاه بلند اقبال زینت پذیرفته با وجود مسعود آن حضرت این اطلاق عنان و تصرف در امور نخواهد بود - و اگر معامله با شهریار باشد چون دختری که از شیرافگن ترکمان داشت در حبالهٔ ازدواج او بود - هرآئینه بسبب این نسبت سلطنت داماد موجب مزید اعتبار و علت دوام تسلط و اقتدار او خواهد شد - لاجرم چشم از همه مراتب پوشیده بتشیید مباني دولت این حضرت راضي نبوده سعي در تمهید قواعد مکانت و مکنت و ازدیاد نیرو و قوت او مي نمود - و حقیقت مخالفت

شاه بلند اقبال خاطر نشان حضرت خلافت مرتبت کرده سر کردن مهم قندهار نامزد شهریار کنانید - و خود به پشت گرمي زر کلي که از اعتماد الدوله مانده بود متعهد سرانجام مهم قندهار و تجهیز لشکر نصرت آثار و متصدی پیشرفت این کار دشوار آمده میرزا رستم صفوي را که سالها حکومت قندهار و توابع آن بعد از پدر باو و برادرش بود - و ماهیت دان آن ملک است باتالیقي مقرر ساخت - و بیغرضانه بتقریر دلپذیر خاطر نشان نموده امر بتغیر جاگیر سایر محال هندوستان که در تصرف گماشتهای شاه بلند اقبال بود کنانیده تنخواه طلب شهریار شد - و راه گفتگوی دولتخواهان درین باب مسدود ساخته کار بجای رسانید - که میر عبد السلام وکیل دربار آن حضرت که اکنون بخطاب [1][اسلام خاني]ع و منصب پنجهزاري ذات و سوار سرافرازي یافته است از آمد و رفت دربار ممنوع شده رخصت معاودت بخدمت آنحضرت یافت - چون یکبار غبار کلفت و گرد وحشت بنحوی برانگیخته شد که از هیچ رو الفت و موانست و صلاح و صفا را درمیانه راه نماند - و چندی از بندها بسزاولی طلب هر یک از امرا نامزد شده اکثر صوبه داران را نیز بحضور طلب فرمودند - استماع خبر این مقدمات وحشت آمیز باعث کدورت خاطر انور آن سرور گردیده افضلخان را فرمودند که بر سبیل ایلغار بدربار والا پیوسته دقایق حقیقت معامله را در لباسی ملایم و وقتی مناسب بعرض اقدس رساند - که این فرزند فدوي جانسپار که همواره در صدد تحصیل خرسندي و همه جا در مقام اقامت مراسم رضامندي آنحضرت بوده بهیچ وجه سوء ادبي و فرو گذاشت خدمتی که برآن سر سزاوار کم توجهي آنحضرت باشد بخود گمان ندارد - و بی روشي و لغزشی که مستلزم اندک مایه کم لطفي

---

(۱) ع [صلابت خاني] ل

چه جای این همه دل گراني و رنجش خاطر مبارک باشد بخود راه نمي برد - خاصه دریفوقت که بتازگي مصدر ظهور این نوع نمایان فتحی شده تقدیم خدمات شایسته دیگر نیز در خاطر خیراندیش دارد - متعجب است که بی صدور شائبهٔ تقصیر وجه این‌مایه کم توجهي و علت این مایه سرگراني در واقع چه باشد - خصوص تغیر جاگیر این‌رضا جو نموده بآن قسم ناخلفي دادن - چون افضل خان از شرف بساط بوس سرافرازي یافته خلاصه مطلب را بعرض رسانید - اصلا نفعی پدید نیامده تلافي و تدارک این معنی مطلقا صورت نه بست - ناچار دستوری یافته بی نیل مقصود مراجعت نمود - و حقیقت معامله بتازگی بر رای حقایق پیرای شاه بلند اقبال ظهور یافت و دانستند که کار از کارسازي نامه و پیغام گذشته - لاجرم‌قرار دادند که خود بنفس نفیس از ملازمت والد والا قدر استسعاد یافته حقیقت معامله را خاطر نشان و دلنشین آنحضرت سازند - بنابرین عزیمت را بحلیهٔ جزم آراسته با افواج منصوره کوچ در کوچ متوجه دربار جهان مدار گشتند - حضرت خلافت مرتبت از استماع این خبر بی نهایت متغیر و متاثر شده تجهیز عساکر بقصد مقابله نمودند - و از لاهور بسرعت تمام متوجه شده چون از دارالملک دهلي گذشتند - مدار تدبیر امور و ترتیب افواج بصوابدید مهابت خان مفوض نموده هراولیٔ سپاه ظفر دستگاه بعهدهٔ عبد الله خان مقرر فرمودند - و جوانان کار طلب کاردیده و سپاهیان مصاف آزموده را در فوج خان مذکور تعین نموده خدمت رسانیدن اخبار و ضبط شوارع و طرق نیز باو فرمودند - غافل ازینکه او با شاه بلند اقبال همدست و همداستان خبرهای راست و دروغ بقلم آورده از نظر اشرف گذرانید - و اکثری از بندهای درست اخلاص را متهم بنفاق و اخبار نویسي ساخته خواست از پا در آرد - لیکن حضرت خلافت مرتبت بفتنه سازي او

از جا نرفته بکسی مضرت نرسانیدند - و با آنکه بعضی دولتخواهان درخلوت بکنایه و صریح حقیقت نفاق او بعرض رسانیدند - آن حضرت زیاده از توقع او عنایت و مهرباني مبذول داشته در هر باب بی نهایت دلجوئي مي نمودند - چون شاه بلند اقبال بنابر کثرت مردم از راه کنار دریا طی مسافت مي نمودند - آن حضرت نیز براه دریا متوجه شده ترتیب افواج از هراول و جرانغار و برانغار و التمش و طرح و چنداول بدستور لایق فرمودند - و ازینطرف شاه بلند اقبال بیست و هفت هزار را سان دیده بنابر شوم حضور با خانخانان از راه راست عنان تافته جانب دست چپ متوجه شدند - و راجه بکرماجیت را با داراب خان خلف خانخانان و بسیاري از امرای بادشاهي از تعیناتیان دکن و احمد آباد که تفصیل آن طولی دارد - واز نوکران خود مثل راجه بهیم و رستم خان و بیرم بیگ پنج فوج قرار داده بظاهر سرداري را نامزد دارابخان نموده روبروی لشکر بادشاهي تعین فرمودند - روز چهارشنبه جماد الثانیه سنه هزار و سي و دو هجري مابین بلوچ پور و قبول پور افواج بادشاهي وشاهي بهم رسیده جا بجا بتوزک و ترتیب مقرر سوار ایستاده منتظر رزم گشتند - و توپخانهها را از هر دو طرف دفعه دفعه آتش داده هنگامهٔ مصاف و معرکهٔ رزم را گرم ساختند - و سخت کوشان سرکش از ارباب نفوس قویهٔ هر دو خیل بنواختن کوس و گورکه در جنگ زده شعلهٔ تیغهای سرکش مانند آتش کین علم نمودند - آن حضرت بجهت مزید تفقد خاطر ورعایت جانب عبد الله خان ترکش خاصه فرستاده اظهار تردد و جانفشاني که لازمهٔ این مقام بود بمیان آوردند - خان ناحق شناس قطعاً عواطف و مراحم عمیمهٔ حضرت خلافت مرتبت را بنظر حق شناس درنیاورده و بهمه جهت قطع نظر از حقوق عنایات بادشاهانه نموده در عین قابوی تاختن اسپ و انداختن یکه تازان معرکه پرداز

اسپ بر انگیخته با فوج خود بهواخواهان پیوست - و این معني باعث چیره دستي و فرط دلیري و جرأت این مردم گشته سران لشکر جهانگیري خواستند که هزیمت را نوعی از غنیمت شمارند - که بیک ناگاه از آنجا که مقتضای رنگ آمیزي‌های اقبال بیزوال و نیرنگ پردازي‌های تائید آسماني ست - قضا را تفنگی غیبي براجه بکرماجیت رسیده از پای در آورد - و دارابخان باوجود کمال وسعت و کثرت لشکر و ساز محاربه بر طبق اشارهٔ خانخانان دست از قتال و جدال مردم بادشاهي باز داشته دیده و دانسته عنان انصراف را انعطاف داد - و دیگر سرداران نیز باوجود غلبه محافظت خویشتن نموده پیوند امید بسته را گسستند - و از روی نیامد کار سرها بگریبان و دستها در آستین دزدیده و پایها را در دامن کوتاهي تردد پیچیده راست تا اردوی شاه بلند اقبال عنان باز نکشیدند - و آن والا جاه بمقتضای مصلحت وقت محافظت خویشتن واجب دانسته با خانخانان و دیگر سران متوجه برهانپور شدند - و لشکری بادشاهي بسرداري سلطان پرویز و اتالیقي مهابت خان در همان گرمي عنان تعاقب سبک و رکاب تمکن گران کرده از دنبال جلو ریز شتافتند *

چون پنجم شهریور سنه هفده مندو مرکز رایات عالیات دشت همین روز در خدر معلی نواب قدسي القاب ممتاز الزماني شاهزادهٔ والا قدر شرف ورود بعالم شهود نمود - و قبل از آنکه میامن تسمیهٔ آن والا گهر بنامي و اسمی سامي گردد آنجهاني شد - مجملا از آنجا بعزم برهانپور ششم ماه مذکور کوچ نموده با بیست هزار سوار و سیصد فیل جنگي و توپخانهٔ عظیم بعزم رزم سلطان پرویز و مهابت خان که پی ریز کرده مي آمدند متوجه شدند - و دارابخان و بهیم و بیرم بیگ و دیگر مردم کارآمدني خود را به پیش روانه ساخته از عقب خود باتفاق خانخانان رو بعرصهٔ کارزار نهادند - چون

مهابتخان بتازگی از در چاره‌گری در آمده بفریب و فسون صید دلهای رمیده می نمود - و بطریق نامه و پیغام در لباس اظهار تملق و چاپلوسی تمام بامراء این طرف اعلام میکرد - و آنها هم سر رشتهٔ عقد عهد و پیمان بعقد غلاظ ایمان توثیق تمام داده منتظر وقت و قابو بودند - روزی که دلیران و متهوران در میدان مصاف صف کشیده هنگامهٔ گیر و دار را از طرفین گرم بازار ساختند - و هر کدام بمقتضای مقام در بند ننگ و ناموس افتاده از راه تهور و تجلد در عرصهٔ مرد افگن اسپ تردد می تاختند - نخست برق انداز خان که سابق بهاء الدین نام داشت و نوکر زینخان بود - و بعد آن در سلک برقندازان رومی سرکار بادشاهی انتظام داشت و بتوجه آنحضرت بپایهٔ امارت رسیده - پاس مرتبهٔ عنایت گرامی و حق نمک نداشته با برق اندازان خود را بلشکر سلطان پرویز رسانید - و بعد آن رستم خان از نوکران عمده و تربیت کردهای عالی با محمد مراد بدخشی وغیره حرام خواران بی درنگ گریزان گشته بافواج بادشاهی پیوستند - شاه والا جاه از استماع این خبر از جمیع بندهای شاهی بی اعتماد شده همه را نزد خود طلبیده از آب نربده عبور نمودند - دریفوقت نیز اکثری از بیوفایان جدائی گزیده به لشکر بادشاهی پیوستند - شاه بلند اقبال تمام کشتی‌ها را بآن طرف کشیده گذرها را بقدر امکان استحکام داده - و بیرم بیگ بخشی را با بندهای معتمد و جمعی از دکنیان و عرابهای توپخانه در آنجا گذاشتند که مجال عبور بهیچ متنفسی ندهند - درین وقت محمد تقی قاصد خانخانان را با نوشتهٔ که بدستخط او بجانب مهابتخان بود گرفته پیش شاه بلند اقبال آورد - در عنوان مکتوب این بیت مرقوم بود * * بیت *

صد کس بنظر نگاه میداردم * ورنی بپریدمی ز آرامی

آنحضرت خان مذکور را با فرزندان از خانه طلبیده این نوشته را نمودند -

اگرچه عذر و انکار بسیار درمیان آورده خود را باین مقدمه آشنا نمی ساخت - اما جوابی که ازآن تسلي شود سامان نتوانست نمود - لاجرم او را با دارابخان و دیگر فرزندان متصل دولتخانه نظر بند نگاهداشتند - و حالی که برای خود فال زده بود براءالعین صورت آنحال مشاهده نمود - و بهمین دستور یکی از بندها نوشتهٔ مهابت خان که در جواب مکتوب زاهد خان نوشته و بمبالغه تحریص آمدن او نموده بود آورده گذرانید - از روی اعتراض خان و مانش بتاراج داده اورا نیز با سه پسر محبوس ساختند - و چون نزدیک قلعهٔ آسیر که در استحکام و متانت و ارتفاع و سامان توپ و تفنگ و چشمه‌های جاري نظیر خود بر زمین ندارد - و راه برآمدش در نهایت تنگي و تاریکي چنانچه زالی سر راه بر رستم مي تواند گرفت رسیدند - مصحوب شریف نام ملازم سرکار عالي منشور والا مشتمل بر ترهیب و تخویف و امید بنام میر حسام الدین ولد میر جمال الدین حسین انجو قلعه دار آنجا فرستاده تاکید نمودند که بمجرد آمدن میر مذکور برای استقبال منشور دیگر ببالا رفتن نگذارد - اتفاقاً میر از سعادت منشي و اخلاص درست بی مبالغه و مضایقه قلعه را بشریف سپرده خود با زن و فرزند فرود آمده حضرت شاه را دید - و بمنصب چهار هزاري ذات و سوار و علم و نقاره و خطاب مرتضی خاني سرافرازي یافت - روز دیگر با خانخان و دارابخان و سایر اولاد او ببالای آن حصار متانت آثار برآمده عمارات و اسباب زیادتي را در آنجا گذاشته تا سه روز بخاطر جمع در سرانجام آذوقه و مصالح قلعه داري پرداخته گوپال کور را بنگاهباني قلعهٔ مذکور سر برافراختند - رفتن ببالای قلعه محض برای آن بود که خانخانان را با دارابخان و فرزندان دیگر محبوس سازند - چون رای برگشت با خود به برهانپور آوردند - و راو رتن هاده را که سپاهي قرار داده صاحب الوس است درمیان آورده بوسل و رسایل

حرف صلح مذکور ساختند - مهابت خان در جواب نوشت که حرف صلح بی خانخانان متعذر است - تا او نیاید این معامله بگفتگوی دیگران راست نمي‌آید - شاه بلند اقبال خان مذکور را اندرون محل طلبیده دلجوئیي زیاده از حد نموده بمبالغه ظاهر ساختند · که چون دریقوقت جز عنایت آلهي و کارگریي تائید فیض نامتناهي معین و مددگار دیگری نیست - از شما توقع همراهي و معاونت زیاده از آنچه توان گفت داریم - اگر بمقتضای جوانمردي و اصالت حفظ ناموس و عزت این دولت بر ذمۀ همت خود گرفته کاری بنمائید که معامله بحالت اصلي گراید - هرآئینه سالهای دراز ممنون دولتخواهي و اخلاص درست شما خواهیم بود - بعد این گفتگو روابط عهد و پیمان را بسوگند مصحف مجید مستحکم ساخته بعزیمت صلح روانۀ آب نربده ساختند - و مقرر فرمودند که ایطرف آب توقف ننموده بفاصله و پیغام تمهید مباني صلح و دوستي نماید - اتفاقاً پیش از رسیدن خانخانان شبی جمعی از دلاوران لشکر بادشاهي بندهای شاهي را غافل یافته از گذر غیر متعارف گذشتند - و دیگر لشکریان نیز از تعاقب آنها سر کرده از آب عبور نمودند - بیرم بیگ از مشاهدۀ این حال دست از خویشتن داري برداشته و قطع نظر از محافظت گذرها نموده روی توجه بسوی برهانپور آورد - درین وقت خانخانان از نیرنگیي اقبال گرفتار ششدر حیرت گشته درماندۀ کار خود شد - و از رسیدن پی در پی نوشتهای سلطان پرویز مشتمل بر وعده و وعید و دلاسا و استمالت و دلجوئي بسیار و پیغام گذاران چرب زبان بی اختیار از جا در آمده روی راست پس خم طریقت زد - و بوسیلۀ مهابت خان رفته سلطان پرویز را دید - آنحضرت از استماع عبور موکب جهانگیری از آب نربده و برخاسته آمدن بیرم بیگ با مردم شاهي و رفته دیدن خانخانان به سلطان پرویز از روی حقیقت ناشناسي و معامله

نافهمي دل از وفای همگنان برداشته و از قتال و جدال باز آمده قرار دادند - که در اطراف ممالک محروسه بولایت غنیم در آمده چندی در آنجا بگذرانند - و بناگزیر وقت عمل نموده بچاره‌گرئ این امر دشوار از سمت راه یکسو شوند - لاجرم برامضای اقتضای این رای صواب آرای عازم دکن شده دوم مهر سنه هژده جهانگیري مطابق بیست و پنجم ذي‌قعده سنه هزار و سي و دو هجري از آب تپتي گذشته بجانب دکن روانه شدند - درین هرج و مرج جمعی کثیر از بندهای بادشاهي و شاهي کام و ناکام جدائي اختیار نموده از همراهي باز ماندند - و چون وطن جادون رای و اوداجیرام بآن طرف بود - ضرور چند منزل همراهي نموده بفاصلهٔ یک منزل از عقب مي رفتند - و اسباب و دواب که درین اضطراب در راه از مردم میماند خاوندي مینمودند - و چون بیقین میدانستند که دکنیان همراهي نخواهندکرد - و در وقت کار دیگران را هم از راه برده حرکت ناپسندیده درمیان خواهند آورد - آنها را رخصت نموده فیلان گرانبار را با احمال و اثقال در قلعهٔ ماهور به اوداجیرام سپرده روانه پیش گشتند - و سلطان پرویز و مهابت خان تا چهل کروه تعاقب نموده مراجعت به برهانپور فرمودند - و آنحضرت از راه قلعهٔ ماهور بسرحد تلنگانه که داخل ملک نظام الملک است در آمده متوجه بسمت اودیسه شدند - نورجهان بیگم این خبر شنیده با ابراهیم خان خالوی خود که صاحب صوبه باستقلال صوبهٔ بنگاله بود نوشت - که از هر راه که رو دهد حسب الامکان کوشش نماید تا معامله یکسو شود - لاجرم این نامعامله فهم نیز از کار خود شماری نگرفته گردش روزگار و تقلب لیل و نهار را بحسابی بر نداشت - و گوش بسخنان بیگم انداخته بمقام اقامت مراسم بی ادبي در آمد - و اکتفا بدین معنی نکرده مبالغه تاجای رسانید که باحمد بیگ خان حاکم کتک برادر زادهٔ خود

نوشت - که زیاده بر مقدور مانع گذار عساکر عالي گشته بهر طریق که دست دهد راه بر سپاه گرامي ببندد - و اگر کار بجنگ کشد خود را روکش آن آتش سرکش ننموده چون پروانه بی پروا بر آن شعلهٔ جهان سوز زند - بالجمله چون بندر مچهلي پتن مرکز رایات اقبال شد - در اثناء راه وقت کوچ میرزا محمد ولد افضل خان با والده و عیال راه فرار سر کرد - و شاه والا جاه بعد از شنیدن این خبر سید جعفر و خان قلي نوکران معتمد خود را بدنبال او فرستاده امر فرمودند - که اگر زنده بدست آید بهتر و الا سرش بیارند - همین که فرستادها بآن مصدر ابواب بی طریقی رسیده هرچند به ترتیب مقدمات بیم و امید سخن پردازي نمودند از جا در نیامد - و عورات را به پناه جنگل در آورده خود مردانه بجنگ ایستاده قصد آویزش نمود - و داد جدال و قتال داده جمعی کثیر را با خان قلي راهگرای وادئ نیستي ساخت - و سید جعفر با چندی دیگر زخمهای نمایان برداشته آخر کار بدم تیغ شعله افروز و نوک ناوک دلدوز خون او و همراهانش بر خاک هلاک ریخته سرش بریده بحضور عالي شتافتند - چون از نزدیکئ برهانپور مصحوب افضل خان بازوبند لعل برای عادل خان و فیل و شمشیر مرصع بجهت عنبر فرستاده درخواست همراهي نموده بودند - افضل خان در بیجاپور از شنیدن این خبر بحال تباه و روز سیاه فسخ عزیمت معاودت نموده همانجا بودن خود قرار داد - و مهابت خان بر این معني مطلع گشته دو کلمه در معذرت این قضیهٔ نامرضیه مشتملبر تفقد و دلجوئي بسیار بخان مذکور نوشته از راه مزید استمالت طلب حضور نمود - او بدستاویز این مکتوب از بیجاپور روانه شده بدرگاه عالم پناه آمد - القصه در اثناء توقف شاه بلند اقبال در مچهلي پتن سلطان محمد قطب الملک از راه سعادت منشي خود را بوادئ نیکو بندگي و حسن خدمت نزدیک ساخته

نخست از راه تقدیم وظایف ضیافت و مهمانداري و ارسال نزل و اقامت که از مراسم امثال این مقام است در آمد - و معتمدی را با ساوری گرانمند و پیشکش لایق از نقد و جنس بملازمت فرستاده مریدانه اظهار وفا و وفاق نمود - و بگماشتهای خود نوشت که همه جا در مقام خدمتگاري و جانسپاري در آمده آنچه در حیز امکان گنجای داشته باشد بجا آرند - چون موکب سعادت از آنجا متوجه اودیسه شد اکثر جاها از راه ساحل دریای شور و جنگلهای دشوار گذار عبور نموده بعد از طی مراحل بسرحد آن ولایت در آمدند - و آخر ماه آذر ظاهر کتک که نشیمن حکام آن صوبه است مخیم سرادقات خیل دولت گردید - وقتی که از آنجا باراده توجه صوب بنگاله نهضت فرمودند احمد بیگ خان حاکم کتک هنگام کوچ سر راه بر عبور خیل اقبال گرفت - و بعد از ستیز و آویز شکست عظیم خورده بطریقی بی جا و بی پا گشت که تا هنگام رسیدن بنگاله هیچ جا بند نشده بحال تباه و روز سیاه بخال خود ابراهیم خان پیوست - و ولایت بی حاکم مانده بنابر آنکه زمینداران و غنیم اجنبي در آن سر زمین بسیار اند که عمرها انتظار این قسم روزي دارند - ناچار ولایت را باولیای دولت سپرده قرین فتح و ظفر بسوی مقصد راهي شدند - ابراهیم خان ازین معني خبر یافته بی توقف بآلات پیکار و اسباب کار زار از نواره و لشکر بیشمار و فیلان مست و دیگر ساز محاربه از جهانگیر نگر معروف به ڈهاکه روانه شده به اکبر نگر که سابقا به راجمحل اشتهار داشت رسید - و شهر را بر یکدست گذاشته از سر دخول آن در گذشت - و حصار مقبرهٔ پسرش را که در یک کروهي از اکبرنگر واقع است - بنابر آنکه بر ساحل دریا اساس یافته و اعانت مردم نواره و آذوقه بر وفق خواهش باو مي رسید - بنگاه لشکر و مفر و مقر خویشتن و همراهان قرار داده نخست بپای خود به گورستان در آمد - آنگاه اهمال

و اثقال سپاه را در چار دیوار حصار استوار گذاشته چندي را بنگاهباني آن باز داشت - و خود با سایر مردم از آب گنگ گذشته در آن سوی آب چون حباب خانه خراب بباد هوا خیمه بر سر پا کرده اساس تزلزل بر آب نهاد - چون شهر اکبرنگر از قدوم سپاه نصرت دستگاه برکت اندوز گردید - و قلعهٔ آن خطه از فیض نزول خیل سعادت آبروی عالم آب و خاک آمد - ظاهر شد که ابراهیم خان بر سر پرخاش است - از روی عنایت نشاني بنام او صادر فرمودند - مضمونش آنکه درین ایام بحسب تقدیر رباني و سر نوشت آسماني آنچه لایق بحال این دولت خدا داد نبود از کتم عدم بعالم ظهور جلوه‌گر شد - و از گردش روزگار و سیر لیل و نهار گذار بهادران لشکر اسلام بدین سمت اتفاق افتاده - اگرچه در نظر همت ما وسعت این ملک از جولانگاه نگاهی بیش نیست و مطلب ازین عالي تر است - لیکن چون این سرزمین در پیش پا افتاده سرسري نمیتوان گذشت و گذاشت - اگر او ارادهٔ رفتن درگاه داشته باشد دست تعرض و تصرف از جان و مال و ناموس او کوتاه داشته میفرمائیم که بفراغ خاطر روانهٔ درگاه شود - و اگر توقف صلاح وقت داند ازین ملک هر جا پسند افتد اختیار نموده آسوده و مرفه الحال زندگاني نماید - ابراهیم خان در جواب معروضداشت که بندگان حضرت این ملک را به پیر غلام خود سپرده اند - سر منست و این ملک - تا جان دارم میکوشم - خوبیهای عمر گذشته معلوم که از حیات مستعار مجهول الکمیت چه مانده - بجز این آرزو و ارماني در دل نیست که حقوق تربیت ادا نمایم - چون رای اشرف بعد از پاس صلاح پذیري آن خان نامعامله فهم بجنگ قرار گرفت - لاجرم گروهی از سوار و پیاده کار آزموده جرار بسرداري دارابخان خلف خانخانان و همراهي سید مظفر و سید جعفر و خواجه قاسم مخاطب به صفدر خان نامزد محاصرهٔ مقبره فرمودند -

و سردار جلادت آثار و سایر سرداران و سپاهیان کار فرموده بعد از وصول مقصد اطراف آن دیوار بست را پی سپر پای پویه ساختهٔ بدست تصرف احاطهٔ تامه دادند - و چون استحکام آن چار دیوار استوار مرتبهٔ نداشت که بمحض یورش بی نقب و ملچار و پرانیدن برج و باره و دیوار بر آن دست توان یافت لاجرم ملچارهای استوار قرار داده آنها را رفته رفته پیش بردند - و نقبها جا بجا سر کرده همگي را مرتبه بمرتبه بپای دیوار آن حصار رسانیدند - و ته بروج و باره را تهي نموده بباروت انباشتند - و آنرا آتش داده برخی از دیوار و بوجی عظیم را بهوا پرانیدند - چون ازین راه جادهٔ فتح حصار حسب المدعا بر روی هواخواهان کشاده یورش نمودند - و درونیان بمقام مدافعه و ممانعه در آمده بر سر رخنه بل بر سر جان و مال و عرض پا افشردند - و مدتی از طرفین کار زاری عظیم دست داده بسی سر در سر این کار شد - تا آن دیوار بند بدست در آمد - درین میانه جمعی کثیر داد دار و گیر داده نام نیک در عوض جان گرفتند - چنانچه از هواخواهان عابد خان و رحیم خان و آقا شریف و حسن بیگ بدخشي و سید عبدالسلام بارهه و چندین نامدار دیگر جان نثار گشتند - و از متحصنان جمعی کثیر جریح و قتیل شدند - و از نامواران ایشان میرک جلایر بود که بقتل رسید - و گروهی انبوه از بیم سیلاب تیغ آبدار بهادران خود را بآب افگنده رخت بقا بآب فنا دادند - رای صواب پیرای آن نیر عالم آرای فروغ تصویب بر ساحت ارسال افواج بر سر ابراهیم خان انداخته تصمیم این عزیمت راسخه نمود - چنانچه فوجی آراسته و پیراسته بسردارئ عبد الله خان بهادر فیروز جنگ و همراهئ راجه بهیم و خواجه صابر مخاطب به خان دوران بهادر و دریا خان و بهادر خان روهیله و علي خان ترین و دلاور خان بریج و کریم‌داد خان و شیر بهادر و دیگر امرا و ارباب مناصب والا بتنبیه او تعین

شدند - بنابر اینکه ابراهیم خان جمیع کشتي‌ها را بآنسوی رود برده عبور ازان بدون کشتي امکان نداشت - خان مذکور ناچار بالا رویه رودبار را گرفته مرحل نورد ساحل دریا شد - که شاید در قرای دریا کنار جای کشتي بدست افتد - قضا را اندیشهٔ آن سردار درست نشین گشته چهار منزل کشتي بتصرف در آوردند - و آن خان کار طلب بعد از فوز مطلب تجویز توقف ننموده بیدرنگ دریا خان و بهادر خان و کریم‌داد خان و محمد خان مهمند را با سه صد جوان کار دیده بر چیده و تابین خود از لشکر سیلاب اثر برگزیده با پنجاه سر اسپ از آب گذرانید - از اتفاقات سئیه دریتوقت ابراهیم خان ازین معني آگاهي یافته با سرعت باد و سحاب بکنار آن آب شتافت - و با جمیع نواره سر راه را مسدود ساخته فی الحال سفینه‌های چارگانه را غرق کردن فرمود - چون رود عظیم تاجپور پرنیه که بدریای کلان گنگ مي پیوندد میان او و دریا خان حایل بود احمد بیگ خان خویش خود را بر سر خان مذکور تعین نمود - درین حال که او با دلیران موکب اقبال مقابل شد باوجود پیادگي بهادران به تلاش رستمانه او را گوش تاب بلیغی دادند - ناچار طاقت مقاومت نیاورده رو براه فرار نهاد - ابراهیم خان از خبر فرار او دل شکسته شده فی الحال از دریای تاجپور عبور نمود - و دریا خان را محاصره نموده اطراف او را بچندین حصار دیگر مثل نواره که دریای آتش بود و همچنین بهادران پولاد جوش آهن پوش احاطه نمود - چون دریا خان و همراهان او گرفتار این گونه مخمصه شده بودند از در آمدن شب بسر دست جا و بیجا در پناه ظلام لختی دل نهاد شدند - و دل بر کارگريِ تائید بسته نظر بر راه عقده کشائيِ اقبال کشادند - درین حال عبد الله خان بهادر که در مقام کومک اولیا قهر اعدا بود - بچاره‌گري برخاسته در خانهٔ زین تگاوران زمین نورد نشست - و همان طریقهٔ پیشینه را پیش

گرفته بجانب بالا رویهٔ آب روان شد - و روی بسمت بهاگلپور که آنجا نشان کشتي چند گرفته بود نهاد - بامدادان بمقصد پیوسته و چندین کشتي کلان فرا دست آورده از صبح تا سه‌پهر سراسر لشکر بی پایان را با سواران و چارپایان از آب گذرانید - و بیدرنگ آهنگ کومک دریا خان نموده رو بدان جانب آورد - و دریا خان از توجه خان فیروز جنگ آگاهي یافته بی توقف بهمراهيِ همراهان خان را استقبال نموده بعد از التحاق با اهل رفاق باتفاق متوجه تنبیه غنیم شدند - ابراهیم خان با پنج هزار سوار آراسته و فیلان جنگي بدمست را پیش رو داده از عقب آنها رخ بسوی هواخواهان دولت شاهجهاني نهاد - و از همه پیشتر دریا خان که هراول موکب اقبال بود خود را باحمد بیگ خان سردار هراول ابراهیم خان رسانیده بزد و خورد در آمد - و در حملهٔ وهلهٔ اول او را شکست داده بر فوج جرانغار زد - قضارا دربن اثنا از آنجا که مقتضای قدر است - کتیبهٔ از کتائب اهل صوبه بر التمش شاهي که بکارگزاریِ خواجه صابر و علي خان ترین سمت تفویض داشت روبرو شد - نخست محمد خان مهمند که لختی از هراول دور دست افتاده بود با ایشان بدستبازي درآمده بعد از نمایش دستبرد نمایان با هفتاد تن از منتسبان و خویشان خویش سر در راه ولي النعمة جاوید داده نیکنامیِ ابد که نهایت نیکو سرانجامیِ سپاهي است در برابر گرفت - و احداد خان خلف او نیز زخمهای کاري برداشته بیهوش بر خاک کارزار افتاد - و درین حال قول خان فیروز جنگ از جا درآمده بر قلب ابراهیم خان تاخت - و دلیران طرفین با یکدگر بر آمیخته بهم در آویختند - و بی مبالات خون یکدیگر چون آب بیقدر بر خاک هلاک ریختند - و از جمله یکه تازان عسکر شاهي که داد بهادري داده کارستاني بر روی کار آورده در عین گرمیِ هنگامهٔ مصاف دلیري از تابینان عبدالله خان که

بحسب اتفاق بابراهیم خان بر خورده او را بی سر ساخته بود انگشتر آن سردار را بجهت نشان نزد خان فیروز جنگ آورد - و مقارن آن سپاهي دیگر سرش را پیش پای اسپ عبدالله خان انداخت - برین سر افواج لشکر بادشاهي شکست یافته رو گردان شدند - و عسکر شاهي بعد از اقامت مراسم تعاقب و اسر و قتل بیشمار ز بقیة السیف اقناع از راه ابقا نموده طریق معاودت پیمودند - و سر آن سردار بر دار نیزه کرده مظفر و منصور بملازمت سرور هفت کشور شتافتند - و مبارکباد فتح بمسامع علیهٔ حضرت اعلی رسانیده موقع تحسین و مورد استحسان گشتند *

مجملا چون ابراهیم خان بکار آمده جهان بکام هواخواهان گشت - از بیم مبادا در عرصهٔ پهناور آن کشور که چهارسوی آن راجها و مردم مواس فرو گرفته اند آسیبی از تغلب بیگانگان بر ممالک محروسهٔ بادشاهي بر خورد - یا خیلک شان بر ولایات متعلقهٔ بادشاهي دست اندازي کنند - صلاح وقت در آن دیدند که بالفعل ملک را محفوظ داشته بمحافظت آن پردازند - بنابر آن دقیقه باین عزیمت صائب ماهچهٔ رایات آفتاب شعاع را درجهٔ کمال ارتفاع داده از راه خشکي بدولت و سعادت مقرون فتح و نصرت متوجه تهاکه شدند - و بعد از رسیدن آنجا و ملازمت نمودن احمد بیگ خان قریب چهل لک روپیه نقد سوای دیگر اجناس و پانصد فیل بقید ضبط در آورده دارابخان را قسم داده بصاحب صوبگيِ بنگاله سرافراز فرمودند - و زن و دختر اورا با یک پسر شاهنواز خان همراه گرفته متوجه اله آباد شدند - و در آخر اردي بهشت ماه داخل پتنه که درآنولا بجاگیر سلطان پرویز متعلق بود شده از آنجا بیدرنگ بآهنگ جونپور و اله آباد نهضت فرمودند - اکثر جاگیر داران و منصبداران آنصوبه آمده ملازمت نمودند - و در اثناء راه بخاطر مبارک رسید که رهتاس اگر بجهت بنگاه و سبب نگاهداشت اسباب و اثاث

سلطنت و گذاشتن بعضی از خادمان محل بدست آید بصلاح دولت اقرب است - از آنجا که آمد اقبال است سید مبارک قلعه دار آنجا بر ارادهٔ خاطر اشرف مطلع گشته بطیب خاطر بسعادت ملازمت شتافته قلعه را تسلیم اولیای دولت نمود - و خود نیز در سلک بندهای درگاه انتظام یافت - بالجمله آنحضرت جمیع اهل محلی را در آن حصن منیع باز داشته خود بدولت و سعادت رایات ظفر آیات را بسمت جونپور ارتفاع دادند - اکنون برای شادابيِ ابواب سخن مجملا مذکور از حصانت و رفعت و فسحت آن نموده میشود - قلعهٔ دیرین بناء رهتاس که از نهایت متانت اساس اساس متانت بر کوه نهاده - و از کمال حصانت حصار حصار حصانت بر گردا گرد کوهسار کشیده - در استواريِ بروج و سر افروزيِ عروج از درجات همت علیا و اندیشهٔ رسا یکقلم چیزی باقي ندارد - و در فسحت ساحت از مساحت سایر قلاع روی زمین بهمه حساب فاضل مي آید - آن حصار رفعت آثار که در مغرب رویهٔ پتّنه و بهار واقعست بر بالای کوهی اساس یافته گردا گردش از طرف دامان کوه شانزده کروه بادشاهی است - و محیط[1] [قلعه]ع ش قریب به دوازده کروه - و ارتفاعش اکثر جاها نیم کروه - و کوهچهٔ مذکور بکوهستان کلان ممتد که به بنگاله متعلق مي شود پیوسته است - و چار دیواري در نهایت استحکام و متانت از سنگ و صاروج بر اطراف آن کشیده مشتمل بر چارده دروازه و نزدیک هر دروازه دهی معمور درون حصار واقع است - دریذولا از آنجمله چهار دروازه مفتوح است و باقي مسدود - و در آن قلعه سه چشمه همیشه جاري اتفاق افتاده که آب یکی از آنها قریب سه آسیا باشد - و سه تال چشمه خیز پهناور نیز بر فراز آن قلعه واقع است که پیوسته از آب سرشار است - و از آنجمله تالابی است

(۱) ع [قلّه] ل

که مسافت آن به نیم کروه مي کشد - و در آن حصار کشت و کار بسیار مي شود - و از زراعت آن مزارع چندان غله حاصل مي شود که در وقت محاصره و تنگي کار متحصنان را کفایت کند - هم در اندرون حصار مرغزار و علفزار بسیاری هست - که دواب ساکنان آنجا را بچراگاه بیرون احتیاج نیست - و از هیچ جانب سرکوبي ندارد مگر از سمتی که بکره کلان متصل است - و موضع اتصال آنرا شیر خان افغان بریده و از عدم مساعدت روزگار فرصت بسر بردن آن دیوار نیافته - راجه مان سنگهه در وقت حکومت خود بمرمت آنحصار استوار پرداخت - چنانچه نشیمنهای دلکش ساخته باغی در کمال نزهت نیز طرح انداخت - و دیواری سنگین اساس در نهایت رفعت و استحکام بر آن سمت کشید - اکنون اینطرف نسبت باطراف باقي در محکمي کمي ندارد - و از مبداء بنای این دیر دیرین بنیاد تا الحال هیچ زبردستی دست تصرف برآن نیافته *

بیان ولادت با سعادت شاهزاده محمد مراد بخش در قلعهٔ رهتاس

درین ایام بمقتضای ارادت کاملهٔ ایزدي چهار گهڑي از شب چهارشنبه بیست و پنجم فی حجه سنه هزار و سي و سه سال نوزدهم جلوس جهانگیري باقي مانده دولت سرای سعادت آنحضرت و مهد عصمت نواب اقدس نقاب ممتاز الزماني از نور ظهور تجلي ورود شاهزادهٔ والا گهر که در قلعه سنگین اساس رهتاس بعالم شهود روی نموده نمودار ساحت طور آمد - و آن شاهزاده بمراد بخش موسوم گشته این گزیده مصرع موافق تاریخ مذکور زبانها شد * * مصرع *

مراد شاهجهان بادشاه دین و دول

چون موکب اقبال در شهور سنه هزار و سي و سه در جونپور نزول اجلال نمود - از عرایض منهیان بمسامع علیه رسید - که دیگر باره فوجی جرار بسرکردگي سلطان پرویز و اتالیقي مهابت خان با سایر امرای عظام تجهیز نموده نامزد آن جانب ساخته اند - و فرمان بنام سلطان مذکور رسید که چون خاطر از جانب خانخانان جمع نیست - و دارابخان همراه شاه بلند اقبال است - باید که خانخانان را بعنوان نظربند متصل دولت خانهٔ خود در خیمهٔ مختصر فرود مي آورده باشند - و جانان بیگم زوجهٔ شاهزاده دانیال را که شاگرد رشید پدر خود است نیز با او یکجا داشته مردم معتمد بپاسباني آنها تعیین نمایند - شاهزاده باتفاق مهابت خان فهیم نام غلام خانخانان را نیز خواست که دستگیر نماید - آن مرد مردانه که درکار آگهي و سپاه گري یگانهٔ عصر خود بود - رایگان خود را به بند نداده با یک پسر و چهارده نفر بزد و خورد در آمده کارنامهٔ سام سوار و آثار رستم و اسفندیار بر روی کار آورده داد بهادري داد - و جان را فدای راه غیرت و طریق مردي ساخت - چون آن حضرت بسبب رعایت آداب مراعات والد والا جناب مقابله با فوجی که از دربار تعیین شده باشد مکروه مي شمردند - تا باعث انکار جمعی که از حقیقت کار خبردار باشند نگردد - ناچار بانعطاف عنان انصراف مردم اُردو و سپاه زبون اسپه را دستوري داده از آنجا که مقتضای نزول احکام قضا و قدر است - وآثار اقتدار آن در امثال این احوال حجاب هوش و پردهٔ چشم و گوش ارباب دانش و بینش میگردد - خطای در کنگاش رو داده از راه نیامد کار با جمعی قلیل در عقب مانده اکثر مردم را پیشتر فرستادند - درین اثنا افواج بادشاهي از آب گنگ گذشته چون اینقسم قابو را عین مطلب مي دانستند از اطراف و جوانب رسیده بمحاصره پرداختند - تا آنکه درینوقت سائر زمینداران بنگاله تمام نواره را

با لوازم آن از توپ و تفنگ وغیره همراه گرفته راه فرار سر کرده بودند - یکه تازان موکب دولت پایدار خصوص راجه بهیم رضا بخالي گذاشتن معرکهٔ مصاف نداده بمحض خاصیت عزم راسخ و قدم ثابت و بی‌باکي قلب ارادهٔ رزم پیش نهاد همت ساختند - نخست از هر دو طرف پیغام تیر و تفنگ بمیان آمده تا دیری داد مجادله و مقاتله دادند - بعد آن هژبران پولاد پنجه که هریک یکه سوار معرکهٔ کارزار بودند - و از فرط تهور ذاتي خانهٔ مات عرصهٔ مصاف را دار البقاء حیات جاوداني و نجات کدهٔ امید میدانستند - قطعاً از منصوبهای خصم افکن که حریفان پرفن نصب نموده فیل بند تدبیر ساخته بودند - باکی نداشته بی مبالات روی بشکستن آن آوردند - و سر پنجهٔ مردي و مردانگي و حریف اندازی برکشوده عاقبت کار دست و گریبان شده بهم در آویختند - درین دار و گیر راجه بهیم با چندی از دلیران راجپوت احاطهٔ بهادران فولاد جوشن آهن پوش درهم شکسته فوج پیش روی سردار را تار و مار ساخت - و بصدمهٔ باد حملهٔ شیرانه و ضرب برچهٔ مردانه فیل جتاجوت را که در سیاه مستي و فوج شکني نظیر خود نداشت از پا در آورده خود را به سلطان پرویز رسانید - درینوقت کارزاری بغایت صعب اتفاق افتاده و مصافی عظیم روی داده - چون سران دیگر توفیق مدد او نیافتند آخرکار سر در سر ولي نعمت خود کرده با بیست و هفت زخم نیزه و شمشیر از پای در آمد - و از جانب دیگر بیرام خان میر بخشي مخاطب به خان دوران از قضا حذر و از بلا پرهیز ننموده خود را بر فوج توپخانه که دریای جوشان آتش بود زده احیای مراسم جانسپاري و حق گذاري نموده بکار آمد - و هم چنین هر سری بغنیم روبروی خود بکارزار در آمده صفحهٔ میدان ستیز را از شور گیر و دار نمودار عرصهٔ رستخیز نمودند - بس که گرد عرصهٔ مصاف از تکاپوی نوندهای

معرکه نورد و سمندهای میدان گرد گرد آن هوا گرفت - اطباق چرخ اخضر مانند صحن کرهٔ خاک غبرا اغبر گردید - و بس که آتش کینه شعله افروز جدال و قتال برق کردار در یک نفس خرمن حیات چندی تن از بهادران طرفین سوخته بباد فنا در داد - مقارن اینحال بحسب قضا و قدر توزک موکب اقبال درهم پاشیده جمعی از ناقص فطرتان سر بدر بردن غنیمت دانسته همه به یکبارگي جلو گردانیدند - بمرتبهٔ که غیر از فیلان علم و طوغ و قورچیان کسی گرد و پیش شاه والا جاه نماند - افواج بادشاهي مرکز وار آن محیط دولت و اقبال را درمیان گرفته اسپ سواريِ خاصه را بزخم تیر از پای در آوردند - آن افتخار پردلان عرصهٔ کار و شیر بیشهٔ پیکار بهمراهيِ لشکر التفات ننموده خواست که پیاده رخ به پیکار آورده چون پلنگ صف شکن یک تنه رو بعرصهٔ کارزار آرد - و تنها مانند نهنگ مرد افگن بر دریای لشکر اعدا زده صفحهٔ کارزار را کارستان سازد - درین اثنا عبد الله خان رسیده اسپ خود را پیش کشیده بمبالغه و الحاح سوار نمود و بصد زاري و التماس عطف عنان نمود - چون آن حضرت دیدند که نقش چنین نشست و قضیه چنین صورت بست - از کمال حقیقت آگاهي و نهایت اطلاع بر گردش‌های روزگار و تقلبات لیل و نهار بمغز معامله وا رسیده دانستند - که هنوز چهرهٔ شاهد مقصود در نقاب تاخیر و حجاب تعویق وقت است - لاجرم بدستیاريِ عنان داري تیز جلوئي نکرده دستبازيِ کفان خود را از چشم زخم نگاه داشتند - و رفته رفته کناری گرفته نخست ساحت قلعهٔ رهتاس را بفروغ تشریف اشرف نوراني ساختند - و سید مظفر خان بارهه را با رضا بهادر در خدمت شاهزاده مراد بخش به نگاهبانيِ قلعه گذاشته و دیگر شاهزادها را همراه گرفته از همان راه اودیسه بقصد دکن معاودت فرمودند - و بدارابخان نوشتند که در کدهی

آمده سعادت ملازمت حاصل نماید - آن خان نا معامله فهم بحکم ظهور عواقب امور که بر ارباب تجارب و مردم آزموده کار پوشیده نمي ماند از روی کار و بمقتضای وقت و حال مصلحت دیگر اندیشیده معروض داشت - که زمینداران آنصوبه فراهم آمده سر راه مرا گرفته اند ازینجهت نمي توانم خود را به حضور رسانید - چون این بیهوشي و ناهنجارئ آن اجل رسیده بر طبع مبارک نهایت گراني آورده مزاج مقدس را بشورش آورد - ناگزیر پسر جوان اورا حوالۀ عبدالله خان فرمودند - او همان لحظه بقتل رسانیده خاطر از آشوب وا پرداخت - از آنجا کوچ بکوچ متوجه شده از همان راه بظاهر برهان پور تشریف آورده در لعل باغ نزول اجلال ارزاني فرمودند - و بمحاصرۀ قلعه پرداخته تمامي پرگنات آن صوبه جاگیر بندهای تعب کشیده تنخواه نموده در محال باقي مانده کروریها تعین فرمودند - فرستادها از روی استقلال تمام اعمال را متصرف شده بضبط در آوردند - راو رتن مخاطب بسر بلند رای بسر انجام قلعه داری پرداخته چندی بمدافعه و مقاتله در آمده داد مقابله و مجادله داد - و پنج شش ماه رد و بدل توپ و تفنگ از درون و بیرون درکار بوده - درین میان روزی محمد تقي از کمال دلاورئ ذاتي رو بپای حصار نهاده مانند باد صرصر که بی محابا خود را بر آب و آتش مي زند - رو بروی توپ و تفنگ شد - و به ضرب دست و زور بازوی قدرت دیوار یک جانب انداخته یکسر راست تا قلعۀ دولتخانه شتافته آنرا نیز بتصرف خود در آورد - و عبدالله خان وغیره که بمحاصره پرداخته از هرطرف جنگ انداخته بودند - بعد از شنیدن این خبر عنان گردانیده از روی نفاق نه بمدد او پرداختند و نه این مقدمه را بعرض عالي رسانیدند - تا آنکه میان دلاوران بیرون و درون جنگ عظیم در پیوسته کارزاری عظیم بمیان آمد - و دلاوران مغول و متهوران راجپوت از اول روز

تا یک پهر شب بداد حملهٔ مرد افگنی کرد از بنیاد وجود و دمار از نهاد یکدگر بر آورده خون هم بخاک هلاک ریختند - درین حالت محمد تقی از قلت عدد همراهان و بیجگری و بی مددی اهل لشکر خود بستوه آمده با سیصد نفر پیاده گشته در قلعهٔ دولتخانه در آمد - و باوجود خالی شدن ترکش ها از تیر و از کار افتادن شمشیر و جمدهر مردانه کوشیده در مقام مدافعه و مواجهه کشاده جبین دست و بازو به سربازی و جانفشانی بر کشود - و آخر کار در تاریکی شب از روی لا علاجی راه بجای نبرده با همراهان تن بقید گرفتاری داد - درین واقعه قضیهٔ هایلهٔ تیغ بیدریغ که از نزول قضای مبرم پای کم ندارد - سرگذشت دو هزار آدم گشته خانمان بسی مردم سپاه بخاک برابر ساخت - در خلال اینحال عارضهٔ ناملایم عارض وجود مقدس گشته مزاج وهاج را از مرکز اعتدال منحرف ساخت - لهذا از آنجا کوچ فرموده مقام سنگمنیر سرمنزل اقامت خیل اقبال ساختند - درینحال عرضداشت هواخواهان از درگاه والا بدین مضمون رسید - که بعد از معاودت عالی از بنگاله آن مملکت در جاگیر و حکومت مهابتخان دلخواه گشته فرمان شد - که زمینداران آنجا بداراب‌خان[1] [متفق شده]ع روانه ملازمت سازند - و بمهابتخان حکم شد که مقید ساختن داراب‌خان از مصلحت دور است - باید که بمجرد ورود فرمان سرش از تن جدا ساخته بحضور اشرف بفرستد - لاجرم یکی از خدمتگاران مقرب خان مذکور باشارهٔ مهابت خان در روز داخل شدن لشکر بزخم جمدهر او را از هم گذرانید - و مهابت خان سرش بریده بحضور فرستاد - و عرب دست غیب که بجهت آوردن هوشنگ ولد شاهزاده دانیال و عبد الرحیم خانخانان نزد سلطان پرویز رفته بود آمده ملازمت نمود - و خانخانان پیشانی نیاز بر زمین ندامت داشته زمانی دراز سر خجالت

---

(۱) م [مزاحم نشده] ل

بر نداشت - حضرت خلافت مرتبت از روی کمال عنایت بتعظیم و تکریم پیش طلبیده در مقام مناسب ایستاده نمودند - و فرمودند که درین مدت آنچه بر روی کار آمده از آثار قضا و قدرست نه مختار ما و شما - باوجود این ما خود را شرمنده تر از شما مي بینیم - از طرز کار چنین ظاهر مینماید که حضرت خلافت مرتبت نسبت بآنجناب بر سر توجه آمده اند - اگر محافظان قلعه آسیر و رهتاس دست از نگاهداشت آن باز داشته بتصرف متصدیان مهمات بادشاهي دهند - و شاهزاده‌های والا قدر را بدرگاه بفرستند مناسب مقتضای وقت و صلاح دولت است - چون مضمون عرایض ارباب وفاق بعرض اقدس رسید - بنابر التماس دولتخواهان و کار فرمائي سعادت ناچار دل برین قرار داد نهادند - و باوجود کمال علاقهٔ محبت مفرط که بشاهزادهای عالي مقدار داشتند بجدائي ایشان رضا دادند - بنابر مقتضای این رای صواب آرای دوازدهم اسفندار سال بیستم جلوس جهانگیري روز دوشنبه سوم جمادی الثانیه سنه هزار و سي و پنج سلطان دارا شکوه و سلطان اورنگ زیب بآئین شایسته دستوري درگاه آسمان جاه یافتند - و موازي [۱] [دو لک]ع روپیه از نفایس و نوادر مرصع آلات و جواهر و فیلان تنومند کوه پیکر همراه دادند - که برسم پیشکش از نظر انور بگذرانند - و امر عالي برین جمله نفاذ قرین گشت - که نگاهبانان بمجرد رسیدن فرمان قلعه رهتاس و آسیر را تسلیم مردم بادشاهي نموده متوجه حضور شوند - آنگاه بنابر تحریک سائق بخت و تائید دولت و اقبال با موکب سعادت رایت دولت بآهنگ توجه صوب ناسک بر افراختند - و چون روزی چند در موقف ناسک رحل توقف انداخته از تحمل کلفت میثاق سفرهای شاق که مستلزم حرکات عنیف و تشویش خاطر اشرف

---

(۱) ع [ده لک] ل

بنگرانیِ کوچ و مقام و رحل وترحال است باز پرداختند - اتفاقاً اختلاف هوای آن سر زمین که همانا دران آوان خوی مختلفان نفاق آئین متلون مزاج بوقلمون نهاد گرفته بود موافق مزاج اقدس نیفتاد - و نیز از عدم حسن سلوک دکنیان خصوص گروه حبشی که سرشت زشت شان بر بدنهادی و دون منشی مجبول است - با آنکه پیشتر در مقام اظهار نیکو بندگی و جانسپاری بوده کمال مراتب پرستاری و خدمت گذاری بجا می آوردند - درینولا بنابر نوشتهای پی درپی نفاق کیشان تباه اندیش دربار آغاز بیروشی نموده تغییر سلوک داده بودند - لاجرم ازین راه خاطر مبارک بگرانی گرائیده رای انور تقاضای آن نمود - که چندی بجهت تغییر آب و هوای ناسازگار بهر جهت که خواهش خاطر اقدس و کشش طبع مقدس اقتضا نماید سفری اختیار نمایند - و چون از دیرگاه باز هوای سر زمین تَتَّه مکنون ضمیر منیر بود - بر وفق مقتضای وقت نهضت بلاد دور دست که مشتمل بر نزهت تمام و موجب اکتساب تفریح منش مبارک باشد پیش نهاد خاطر عاطر نموده بودند - بنابرآن عزیمت این معنی فرمودند که از تفرج متنزهات آن کشور زنگ کلفت و وحشت از آئینه خانهٔ نور اندود طبع اقدس رفع نموده و گرد کدورت از صفا کدهٔ صفوت آمود خاطر انور زدوده نقل و تحویل را درینصورت بعمل آورند - و چندی در طی مسافت آن ملک روزگار بسر برند - لاجرم بر طبق این عزیمت صائب روز مبارک شنبه بیست و سیوم شهر رمضان المبارک سنه هزار و سی و پنج از ناسک بدان صوب نهضت اتفاق افتاد - و چون دارالبرکت اجمیر بیست و هفتم تیر از سال بیست و یکم تاریخ جلوس جهانگیری مورد خیل اقبال شد - و از میامن زیارت روضهٔ منورهٔ خواجه معین الحق والدین فیض اندوز گشته اعطای وظایف و عطایای مجاوران آن بقعهٔ

متبرکه چنانچه حق مقام بود بجا آوردند - از آنجا لوای والا از راه ناگور ارتفاع یافت - و از ناگور بجوده پور و از آنجا براه جیسلمیر بکشور سنده متوجه شدند - غرهٔ شهریور در امرکوت و بیست و چهارم مهر ماه خارج تته مضرب سرادق اردوی گیهان پوی گشت - شریف الملک ملازم شهریار که بحکومت آنجا مي پرداخت با پنجهزار سوار و پیادهٔ بسیار از زمینداران وغیره آنجا جمع نموده بقدم جرأت استقبال موکب اقبال نمود - و با آنکه زیاده بر سه صد و چهار صد سوار در رکاب سعادت نبود - تاب صدمهٔ آنها نیاورده خود را به پناه قلعه که پیش ازین باستحکام برج و باره و توپ و تفنگ وغیره مصالح قلعداري پرداخته در انداخته بمدافعه و مقابله کمر همت بست - باوجود منع شاه بلند اقبال بهادران جلادت کیش ضبط خود نکرده روزی یورش بر قلعه نمودند - چون بر دور قلعه همه جا میدان مسطح یکدست بی درخت و پناه بود - و در آن ضلع خندق عمیق عریض پر آب پیش رفتن محال و برگشتن مشکل - لاعلاج در پس وقایهٔ توکل در میدان ایستاده به تیر اندازي قیام نمودند - هرچند آنجناب کس بمبالغه بطلب فرستادند فایده نداد - لاجرم چندی از سرداران مثل [1][راجه گوپال کور]غ و علیخان ترین وغیره با جماعهٔ منصبداران هدف تیر اجل شدند - مقارن اینحال کوفتی صعب عارض وجود مسعود گرامي گشته طبیعت را بی مزه ساخت - و نیز خبر فوت سلطان پرویز در چهارم آبان مطابق ششم صفر سنه هزار و سي و پنج و رحلت عنبر [2][سیزدهم]ع اردی بهشت سنه هزار و سي و چهار رسیده باعث برگشتن شد - مجملا مسافت این راه که

---

(۱) غ [مان دهاتا کور] اقبالنامهٔ جهانگیري - صفحه ۲۸۱ - طبع ایشیاتک سوسائیتي بنگاله *

(۲) ع [سي و یکم] ل

چهار صد و یازده کروه بادشاهي است بهفتاد کوچ و پنجاه مقام که عبارت است از چار ماه تمام طی شد - و بهنگام اقامت تته چهاردهم صفر سنه هزار و سي و شش پرتو طلوع اختر وجود انور شاهزادهٔ خجسته مقدم فروغ بخش خدر عصمت ملکهٔ دهر ممتاز الزماني آمده بسلطان لطف الله موسوم گشت - و مدت بیست و دو روز آن سرزمین از اقامت موکب سعادت رشک فرمای فردوس برین بوده - چون زیاده برین توقف در آن ولایت موافق صوابدید رای گیتي پیرا نیامد - بنابر آن باز هوای نهضت دکن از نزهت کدهٔ خاطر انور سر بر زده اندیشهٔ کوچ بر خیال اقامت غالب آمد - و بحکم این عزیمت صائب روز یکشنبه هژدهم صفر سنه مذکور براه ولایت پهاره که از مضافات کشور گجرات است - موکب منصور آهنگ معاودت نموده بسوی مقصد رهگرای گشت - و از تته تا ناسک درصد و شصت کروه بچهل کوچ و مقام قطع شده غرّه آذر ماه الٰهي سنه بیست و یک جهانگیري در ناسک نزول اجلال موکب اقبال اتفاق وقوع پذیرفت - درینولا سید مظفر خان و رضا بهادر مخاطب بخدمت پرست خان سعادت آسا فتراک اقبال شاهزادهٔ هلال رکاب فلک رخش مراد بخش گرفته بشرف بساط بوس استسعاد یافتند - و چون درین ایام هوای ناسک در نهایت شدت گرمي بود موافق مزاج مبارک نیامده حسب التماس نظام الملک دارالخیر جنیر که در نهایت دلکشائي و نزهت فضا و غایت عذوبت آب و لطافت هوا ست - بجهت اقامت موکب جاه و جلال آنحضرت مقرر شده باختصاص این سعادت خاص نامزد گشت - بیست و نهم فروردین ماه سال بیست و دوم جلوس جهانگیري عمارت های خوش و نشیمن های دلکش که در آن سرزمین دلنشین اساس نهادهٔ عنبر بود از نزول اقدس روکش فلک اطلس شد *

پناه آوردن رکن السلطنت مهابتخان بدرگاه گیتي پناه

چون نورجهان بیگم در همه وقت و همه حال بناء امور بر دولتخواهي خود نهاده از ته دل ساعي درین باب شده مساعي نا جمیله بجا مي‌آورد - و در تشیید مباني کار شهریار متصدي امور ناکردني گشته بجان میکوشید - و قطعاً مآل این احوال را بخاطر نیاورده دیدهٔ کوتاه نظر از سوء عاقبت و وخامت خاتمت آنها مي پوشید - چنانچه در پیشرفت این کار هر مفسد عظیمي که پیش مي آمد مرتکب آن شده مطلقا در اندیشهٔ صلاح این دولت کدهٔ ابد بنیاد که از پرتو انوار عنایت آلهي بدین مایه رفعت و این درجه دولت رسیده بود نبود - و مصلحتي چند که محض مفسده و عین نا دولتخواهي مي بود - در لباس دولتخواهي بنظر انور جلوه‌گر ساخته صلاحهای فاسد و کنگاشهای ناصواب میداد - و آن حضرت خود بغور امور نه رسیده خواه نخواه بر وفق رضای او عمل مینمودند - درینولا که باعتقاد خود گردش گیتي بکام او گشته رفع جمیع موانع نموده همین مهابتخان را که از داعیان باطني پرویز بود سنگ راه مدعای خود مي دانست - خواست که بلطایف الحیل در استیصال او کوشد - و بدرگاه طلب داشته بآساني از پیش بر دارد - چون مهابتخان که از اصل کار آگاهي داشت دید که پرده از روی راز نهاني برخاسته خصومتي که در حجاب مدارا بود آشکارا و بی پرده گشت - ناچار در پی نگاهداشت خود شده بر سر چاره گري معامله رفت - و در صدد تحصیل رضامندي و خرسندي بیگم شده بمقام اظهار اطاعت و انقیاد غائبانه در آمد - و هرچند چاپلوسي و لابه گري نمود مفید نیفتاد - بی اختیار در آن وقت که دستش از همه

سو کوتاه شده و در چارهٔ کار خود در مانده نقش این اندیشه که بدربار آمده برأت ساخت خود از طغیان و عصیانی که بدو نسبت داده بودند باز نماید - و باین عزیمت راسخ با فوجی عظیم از راجپوتان یکدل و یکجهت بی در خواه اجازت آنحضرت از برهانپور متوجه درگاه گشته - چون در کنار آب بهت باردوی جهانپوی پیوست - بحسب اتفاق آنوقت تمامي عسکر منصور پیشتر از آب عبور نموده همین حضرت خلافت مرتبت با بیگم و معدودی چند از حواشي و خدم درین سوی آب مانده بودند - ناگاه بیخبر بخوابگاه آنحضرت در آمده زمین بوس نمود - و در ظاهر چنان نمود که غرض من ازین آمدن دولتخواهي و نگاهبانئ آنحضرت از آسیب دشمنان دوست نما و نفاق کیشان موافق سیما است - درینحال نورجهان بیگم انتهاز فرصت نموده خود را به کشتي رسانید - و اکثر امرا و سران سپاه را بر سر خویشتن گرد آورده بهمان پا خواست که از آب بگذرد - مهابتخان پل را آتش زده دو هزار سوار اعتمادئ خود را بجهت مدافعه و مقابله بر کنار آب باز داشت - بیست و نهم جمادی الثاني سنه هزار و سي و شش آصف خان باتفاق خواجه ابوالحسن و دیگر عمدها باوجود منع آنحضرت همراه نور جهان بیگم از گذری که غازي بیگ مشرف نواره پایاب دیده بود قرار گذشتن داده - بسبب آنکه سه چار جا از آب عمیق عریض بایستی گذشت - در وقت عبور انتظام افواج بجا نمانده هر سواری بطرفی افتاد - و آصف خان و خواجه ابوالحسن و ارادتخان با عمارئ بیگم روبرو فوج مهابتخان با جمعی قلیل اسپان شنا کرده و یراقها تر گشته - جمعي بکنار و بعضی بمیان - که ناگاه مردم مهابتخان فیلها را پیش رو داده همه را در شبیهٔ تیر و تفنگ گرفتند - و بی اختیار جلو مردم برگشته سوار و پیاده واسپ و شتر خود را بر یکدیگر زده قصد گذشتن کردند - و فوج غنیم آن مردم

را در پیش انداخته بفیل بیگم رسیدند - و جواهر خان خواجه سرای ناظر محل و ندیم خواجه سرای نور جهان بیگم را با جمعی بقتل رسانیدند - و دو زخم شمشیر بخرطوم فیل بیگم زده - بعد از برگشتن از عقب زخم برچهه بسیار بفیل مذکور رسید - و بدشواریِ تمام فیل شنا نموده بیگم بدولتخانهٔ بادشاهي رفته فرود آمد - و خواجه ابو الحسن که از هول جان مضطربانه اسپ در آب زده بود - هنگام شنا از اسپ جدا شده بمدد ملاح کشمیري جان بسلامت برد - و آصف خان با دو سه کس خود را به قلعه اٹک رسانیده متحصن شد - و مهابتخان بعد از رسیدن اٹک آصف خان را با شایسته خان پسرش بقید در آورده عبد الرحیم منجم و ملا محمد تتهوی را که هر دو مجموعهٔ استعداد و قابلیت صوري و معنوي بودند به قتل رسانید - و این مظلمه با خود بآخرت برد *

از آنجا که حکمت کاملهٔ رباني در خلق نسأ بعد از مصلحت بقا نوع انساني در ضمن توالد و تناسل و تربیت اولاد منحصر است - نه حراست مداین و سیاست بلاد و عباد و تجهیز جیوش و جنود و تسویهٔ صفوف مصاف - لا جرم به هیچ وجه برکت در سرداريِ این طائفه متصور نباشد - و فتح و ظفر در امثال این حالات همانا نوعی از محالات است - چنانچه مکرر به تجربه خردمندان رسیده که دولت در سلسلهٔ که فرمانروای آن این صنف ناقص رای باشند چندان نپاید - و لشکری که کار فرمای آن باین طبقه باشد لا محاله فی الحال شکست مي یابد - اینهم از کارگذاريِ زن برهمزن معامله بود که سپاهي بآن کثرت عدد و عدت از خیل راجپوت کوتاه صلاح که بجای دست زدن پای ایستادن ندارند باوجود کمال قلت باین علت شکست عظیم خورده اکثر احاد لشکر پراگنده شده سر خود گرفتند - و هر یک بطرفی زده از میان آن مخمصه بیرون

رفتند - چون عرصه خالي شد مهابتخان را منازعی و مزاحمی نماند - لا جرم در مهمات ملکي و مالي با جمعیت خاطر و فراغبال مدخل نموده هرچه میخواست میکرد - و در عزل و نصب و قتل و حبس همگنان و سایر معاملات کلي و جزوي مملکت برای خود کار کرده هیچ یک از ارکان دولت واعیان حضرت را بهیچ بر نمیداشت - و شماری از کار خود و روزگار پاداش گذار که محتسب حسابی ، مکاف کافي ست بر نگرفته همگنان را در حساب نمي آورد - و مع ذلک صاحب معامله یعنی خداوند ممالک را نیز بیدخل مطلق و خود را مطلق العنان علی الاطلاق ساخته خلیع العذار بکار خود پرداخت - وباین معني اکتفا نه کرده خود را دولتخواه و نگاهبان حضرت مینمود - ودرین لباس جمعی از راجپوت دد سرشت بی ادب را بکشک داري آنحضرت بر گماشته چند ماه در خدمت عالي بهیچ وجه کسی را روی تردد بل قدرت سخن کردن از دور هم نبود - و اینمعني بر طبع گرامي مدش آن سرور بسیار دشوار مي آمد - لا جرم باشارۀ عالي جمعی از احدیان کابلي بر سر شورش آمده بر سر چراگاه گفت گوی نمودند - و یک نفر احدی نگاهبان شکارگاه از دست راجپوتان بقتل رسیده - احدیان دیگر که نزدیک بآن فرود آمده بودند همه مستعد رزم و پیکار گشته بر سر دایرۀ راجپوتان رفتند و جنگ عظیم در پیوسته - احدیان تیر انداز و برقنداز جمعی بیشمار ازآن اشرار بدار البوار فرستادند - و قریب هزار کس در کابل بقتل رسیده - راجپوتان دیگر که بجهت چرانیدن در پرگنات و مواضع دور دست رفته بودند ازین خبر هر جا که احشام و مردم مواضع راجپوتان را یافتند مثل سگ کشته - و هر کرا زنده یافتند بدست افغانان فروختند - و مهابتخان بحمایت و کمک نوکران خود سوار شده - چون معامله برنگ دیگر دید از غایت بیم و هراس خود را به پناه دولتخانه رسانیده

التماس اطفاء این نائرهٔ غضب الهي نمود - حسب الحکم اشرف کوتوال چار زده(۱) این فتنه را فرو نشانید - و خان مذکور را آنمایه وقع در نظرها و آن پایه وقر در دلها نماند - و از همه جهت خصوص بعلت قتل راجپوتان مواد استقلال و استبداد او رو بقلب نهاده آن آبرو که داشت بسیار کمي پذیرفت - و دانست که بالآخر گستاخ روئي و تباه رائي با ولي‌نعمت حقیقي شقاوت دوجهاني بار مي آورد - و بد اندیشئ نیکي رسان خود همدرین دار نه بس دیر سزای کردار نابکار در کنار روزگار خود مي بیند - ناچار باحتیاط تمام بدربار مي آمد - و جمعی کثیر گرد و پیش دولتخانه مي داشت - بعد از کوچ از کابل در نزدیکئ رهتاس بعرض مقدس رسانیدند - که هوشیار خان خواجه سرای نورجهان بیگم دو هزار سوار از لاهور همراه آورده - و در رکاب سعادت نیز جمعیت خوب فراهم آمده - یک منزل پیش از رهتاس دیدن محلهٔ سواران را تقریب ساخته حکم نمودند که تمام لشکر از قدیم و جدید جیبه پوشیده مسلح و مکمل از در دولتخانه تا آن سرا دو رویه مستعد کار بایستند - آنگاه مصحوب بلند خان خواص گفته فرستادند که امروز بیگم محلهٔ سواران خودامي بیند - باید که مجرای اول روز موقوف داشته فردا سعادت کورنش در یابد - مبادا بسبب گفت‌گوی پوچ معامله بجنگ و نزاع کشد - بلکه بهتر اینست که کوچ نموده یکمنزل پیش برود - چون واهمه برو غالب شده بود و خانخانان عبد الرحیم که ازو زخمهای کاري در دل داشت - بمبالغه والحاح انصرام مهم او بعهدهٔ خود گرفته بقصد پیکار از لاهور بر آمده بود - بی اختیار گشته راه فرار پیش گرفت - و دو منزل را یکی کرده از آب بهت گذشت - و بآصف خان عهد و سوگند درمیان آورده معذرت بسیار

---

(۱) چارزده غالباً همان مقامی است که اکنون باسم چار سده مشهور است *

خواست - و التماس نفرستادن لشکر بتعاقب معروض کرده روانهٔ دربار نمود - و باندازِ عزیمت تته درمیان آورده روی امید بدین آستان سپهر نشان آورد - و بتاریخ بیست و یکم ماه صفر سنه هزار و سي و هفت هجري در دار الخیر جنیر استلام رکن و مقام این آستان سدره نشان که کعبهٔ آمال و آمانيِ انام است بجا آورده بنابر التجای این درگاه از باز خواست زمان امان یافت - و درمقام عذر خواهيِ معاصيِ نامتناهي شده از روی عجز و زاري زینهاريِ عفو و حلم بیکران آنحضرت گردید - و بنابر مقتضای آنکه پاس خاطر ملتجي داشتن و رعایت پناه آورده نمودن ناگزیر مروت و لازمهٔ فتوت است - دیده و دانسته از گناهان او در گذشته مطلقا بیروشیهای او بر روی او نیاورده نقش جرایم و جنایات بی اندازه خاصه ناهنجاریهای تازهٔ او را بزلال مکارم و عنایت محو فرمودند - و از نوید مواعید دلپسند امیدوار انواع عواطف و اکرام و اقسام مراحم بادشاهانه ساخته بر مراتب اعتبارش افزودند - چنانچه بدین امید سرگرم جانفشاني و جان سپاري گشته در صدد تلافي و تدارک تقصیرات سابقه شد - و در عموم احوال خصوص هنگام توجه بمستقر سریر خلافت چنانچه نگارش پذیر خواهد گشت - و همه جا در راه آن حضرت جانفشانيها نموده باین طریق راه خود پاک ساخت - و بپاداش حسن اخلاص و صفای عقیدت بمراتب والا و مناصب عالي ترقي نموده بخطاب خان خاناني و مرتبهٔ سپهسالاري که بالا ترین مراتب و مناصب است سر برافراخته سرمایهٔ اعتبار و افتخار اعقاب و اسباط خویشتن آماده ساخت - و نیز چون قدم او بر شاه بلند اقبال فرخنده شگون و مبارک فال آمده - بمجرد رسیدنش شب تعب بر هواخواهان این دولت پایدار بپایان رسید - و ایام محن و آلام بسر آمده روزگار ناموافق راه موافقت با سالکان طریقهٔ دولتخواهي پیموده از در موافقت در آمد

مجملاً بسی وهن و فتور در پنجساله فترت که روزگار اختبار و زمان افتتان و امتحان بود باحوال هواخواهان آن عزیز کردهٔ حضرت عزت و برگزیدهٔ نظر عنایت آن حضرت راه یافت - و درین ضمن نقد سره اخلاص خالص این صافي سریرت بدآن والا حضرت سنجیدهٔ میزان امتحان شده صاف و بی غش بر آمد - و از بد هنجاریهای روزگار ناهموار بسی فراز و نشیب و بلند و پست پیش آمده - و امور نا ملایم نا مناسب و قضایای صورت بست - و مصافهای قوي و رزمهای مهیب اتفاق افتاده از طرفین سرداران معتبر نامور کشته گشتند - و جا بجا در معارک ارباب مناصب گوهر گرانمایهٔ جان عزیز نثار خاک راه ولي‌نعمت جاوید نموده نیکنامیِ ابد که نهایت نیکو سرانجام سپاهي است اندوختند - الحمد لله که آن حضرت در ضمن آنمایه تغیرات احوال از یساقهای شاق و ترددهای دشوار و حرکات عنیفه همه جا بگشاده روئي و ثابت رائي بی گرهٔ پیشاني و چین جبین چون سالکان طریقهٔ طریقت، طی ادوار و اطوار نمودند *

بیان ارتحال جنت مکاني جهانگیر بادشاه بدار النعم جاوداني و باعث واقعئ این واقعهٔ ناگهاني

خرد پردازان کار آگاه که از رنگ آمیزیهای نیرنگ ابداع اطلاع دارند نیکو مي دانند - که مادامی که سرابستان خلافت کبری از جوئبار عدل و احسان آبخورد - هرآئینه اشجار برومندش مانند نهال سدره سر سبز و بارور بماند - و طوبی مثال سایهٔ اقبال بر نزدیک و دور افگنده بی برگان گیتي را ثمرهٔ مقصود بکام رساند - اگر خدا نخواسته ازو خلاف ارادهٔ الٰهي

بعمل آمده نقشی دیگر که موافق رضامندي آنحضرت نبوده باشد بروی کار جلوه نماید - بنابر آنکه به پشتیبانيِ عدل زمین پا بر جا و آسمان بر پاست - یکدم اساس دولت بل بنای بقای خداوندان آن نیز ثابت قدم نماند - درین صورت تا غرض صاحب کارخانه به یکبارگي فوت نشود کار پردازان عالم بالا که پیوسته در پی سرانجام مصالح این جهان اند - اورا بجهانبانيِ عالم دیگر خواندند - و لباس حیات مستعار ازو انتزاع نموده خلعت خلافت والا بصاحب دولتی دیگر بپوشانند - و افسر سروري بر سر فرخنده فر و تارک مبارک تاجوري دیگر نهاده اورنگ بادشاهيِ روی زمین را از برکت قدم خجسته مقدم او زیور بخشند - و مؤید این اجمال صدق اشتمال ارتحال جنت مکاني و فروغ یافتن گوهر افسر جهانگیري و جهانباني ست از پرتو تارک مبارک والا حضرت شاه بلند اقبال - و وا نمود ابهام سیاق این مقام آنست - که چون حضرت جنت مکاني بسبب ارتکاب تناول مغیرات و بنابر افراط محبتی که به نور جهان بیگم داشتند - سر رشتهٔ جمیع معاملات باو تفویض نموده بودند - و بحکم علاقهٔ قوي پیوند که از رهگذر کمال پاسباني و خدمت گذاريِ او قلادهٔ خواهش خاطر اقدس شده بود - مطلقاً از گفته او تجویز تجاوز نفمودند - و این مساهله تا جای کشید که رفته رفته از رهگذر ارخاء عنان او بسی مفاسد عظیمه بمصالح دولت رسیده فتور عظیم بمعاملات ملکي و مالي راه یافت - و هریک از خویشان که نسبت یا سببی باو داشتند - منزلت هاي والا یافته بصاحب صوبگيِ صوبهای کلان لوای استقلال بر افراشته چون خاطر از عدم مواخذه جمع داشتند - هرچه خواستند بی محابا بعمل آوردند - و این معني باعث فساد نظام عالم و شورش اوضاع واحوال دار الخلافة آدم گشته - لا جرم بحکم مقدمهٔ مذکور آن حضرت را باجابت دعوت داعيِ حق خوانده این عنایت پروردهٔ حضرت ذوالجلال

و دست نشان قدرت را بجای آن حضرت نشاندند - درین صورت معنيِ مثل مشهور که حق بمرکز حقیقي قرار گرفت درست نشین آمده گیتي از جلوس همایون آن حضرت بتازگي آرام پذیرفت - و ایزد تعالی قبل از آنکه حضرت جنت مکاني جهان فاني را وداع نمایند- و روزگار بدهنجار را خیرباد گویند - لطیفهٔ چند غیبي انگیخت - که بعضی ناخلفان که بزعم ناقص تباه اندیشان سد راه پیشرفت این مطلب بودند - درد سر از میان برده بپای خود راه ادبار سپردند - و بی تحریک کسی تخفیف تصدیع بسعيِ خویش از پیش برخاستند - و حقیقت معامله آن بود که چون شهریار ناشدني در کشمیر بعارضهٔ داء الثعلب گرفتار شده موی روی و محاسنش فرو ریخت - و همه تن پیکرش از تف آتش آتشک آبله زده دود از نهاد او بر آورد - و بقبح این معنی رسیده اینقدر فهمید - که بآن رو از حجاب اختفا بدون وساطت نقاب بیرون آمدن نهایت بیروئی است - و خانه نشیني هم خالي از قباحتی نیست - لاجرم بسلسله جنبانيِ ادبار در آن نزدیکي که رایات اقبال بصوب دار السلطنت لاهور ارتفاع یافت با آنکه بیگم بجدائيِ او راضي نبود - با کمال کراهیت خواهي نخواهي با او درین باب همراهي نموده - و از حضرت جنت مکاني رخصت گرفته اورا راهيِ لاهور ساخت - و از جمله لطایف آسماني که امارت ظهور اقبال اولیای دولت و علامت ادبار شهریار بود درینوقت از پردهٔ غیب بعالم شهود جلوه گر آمد - آنکه نورجهان بیگم ازین راه که شاید کار او روی بر کند مدتی پیش ازین محافظت داور بخش پسر سلطان خسرو را که بجولاقي اشتهار داشت - نامزد مردم شهریار نموده اورا نظربند مي داشتند - و از آنجا که حکمت الهي ارادهٔ دیگر داشت - چنانچه سر حقیقت آن عنقریب بر اصحاب بصیرت از سیاق کلام کمال ظهور خواهد نمود - اورا درینوقت

از شهريار گرفته حوالهٔ ارادتخان ميربخشي نمودند - و چون مصلحت دولت روز افزون شاه بلند اقبال در باز داشت او بود - و منع قضا و دفع قدر در مثال اين احوال قفل دهان زبان آوران و بند زيردستان ميشود - نور جهان بيگم با وجود آنمايه اعتبار و اقتدار و تصرف در مزاج مبارک و تملک عنان اختيار آن حضرت مطلقا درين باب راه گفت‌وگو بل مجال نفس کشيدن نيافت - در وقتي که شهريار براهنموني ادبار و عنان کشي شوربختي روانه لاهور شد - در آن نزديکي حضرت جنت مکاني نيز در عين شدت عارضهٔ ضيق النفس که مدت آن بامتداد کشيده بود - و گاه گاه عوارض آن اشتداد مي نمود - متوجه دارالسلطنت لاهور شدند - و بتاريخ روز يکشنبه بيست و هشتم صفر سنه هزار و سي و هفت مطابق پانزدهم آبان ماه الهی سال بيست و دوم جلوس در عين راه از سرمنزل چنگترهتي (۱) بعالم بقا شتافته در سر منزل قدسيان مقام گزيدند - بيگم بنابر مقتضای ارادهٔ فاسد که همواره مکنون خاطر داشت - و اکنون بی اختيار باظهار آن ناچار شد - با خود قرار داد که نخست بولاقي را فرا دست آرد - و چندی از دولتخواهان را که ازيشان پيوسته پرحذر بود به بهانهٔ تلاش طلبيده بعضی را زنداني و برخی را آنجهاني سازد - و ازين رو سرمايهٔ جمعيت خاطر اندوخته يکباره فارغ البال بکار خود پردازد - و اتفاقاً يمين الدوله آصف خان که همواره در صدد دولتخواهي و مقام مدد دولتخواهان بود - و پيوسته سعي در استحکام قواعد ابد پيوند مينمود - چون درين ايام بقرار داد خاطر او پی برده بر اين معني بی صورت آگاهي يافت - لا جرم از راه خير انديشي عالميان و مقتضای مصلحت ملک و ملت نخواست - که با وجود چنان

---

(۱) در اقبالنامهٔ جهانگيري چنگس هتي و چنگس هسي نوشته شده - ببينيد صفحهٔ ۲۴۱ - طبع ايشياتک سوسائيتي بنگاله *

صاحب سعادتي سزاوار خلافت و بادشاهي چنين ناخلفي نامزد مرتبهٔ ظل آلهي گشته برين سر عالمی بفساد رود - در حال اولیای دولت نامدار را ازين معنی خبردار ساخته بولاقي را از ارادتخان طلبيده در قيد خود نگاهداشت - و بخاطر آورد که درين هنگام که نزول اجلال موکب جاه و جلال شاه بلند اقبال دور دست افتاده از فرط ضبط و ربط نورجهان بيگم دست بدامان دولت شاهزادهای نامدار نمي رسد - و بنابر مقتضای رسم ديرينهٔ روزگار دست نشانی نامزد اين امر عظيم القدر نامي درميان باشد - تا باعث گرميِ هنگامهٔ اجتماعي ضروري گشته باحوال سپاهي و رعيت که اينان در حقيقت بی سرور حکم رمه بی شبان دارند پراگندگي راه نيابد - و نيز دست آويزي برای استيصال شهريار در دست داشته باشد - لاجرم باين مصلحت اورا بدين معنی نامزد ساخته در حال بنارسي مشرف فيلخانه را تعيين نمود - که بسرعت باد و سحاب بيملاحظهٔ مانعی بر آب و آتش زده خود را بخدمت شاه بلند اقبال رساند - و چون تنگيِ وقت اقتضای عرض داشت نويسي نمي نمود - حقيقت معامله را زباني عرض دارد - و بجهت مزيد اعتبار مهر خود را بدو داد که از نظر انور آن حضرت بگذراند - و بالجمله تا خبردار شدن بيگم بولاقي را همراه گرفته بافواج خاصه خود و جمعی از دولت خواهان که اعتماد کلي بر ايشان داشت بدين قصد متوجه لاهور شد - که پيش از استواريِ بنای معاملهٔ شهريار در قلع و قمع سپاه او مساعيِ جميله مبذول داشته بخواست آلهي دمار از روزگار و گرد از بنياد همگنان بر آرد - چون بيگم ازين معنی آگاهي يافت - ديد که از رنگ آميزيهای نيرنگ قضا معامله رنگی ديگر بر کرد - و از بازيچهای روزگار منصوبه بين نقش طور ديگر نشست - درينحالت بفکرهای دور و دراز افتاده باوجود تباه انديشي قطعاً حرکت ناهنجاری

ننموده نفسی بر نیاورد - و بپاس مرتبهٔ خویشتن قناعت نموده نگاه داشت سر رشتهٔ کار خود را غنیمت شمرد - و بحکم این اندیشهٔ صواب نما چون در حقیقت از هیچ رو مهم صورت نمي بست بناکامي ساخت - و هر سه شهزادهٔ نامدار را با خویشتن در حوضهٔ فیل جا داده جمعی از سپاهیان که پاس نمک منظور مي‌داشتند - و هنوز از بیم او ایمن نبوده از چشم داشت قطع نظر ننموده بودند - بدور دایرهٔ فیل خود در آورده باین طریق نعش اقدس را همراه گرفته آهسته آهسته از دنبال راهي گردید - چون موضع بهنبر محل نزول همگنان شد - یمین الدوله نخست جمعی از امرای عظام را که پیشتر روانه بهنبر شده بودند - خصوص خواجه ابوالحسن را که همواره در باطن از داعیان دولت آن حضرت بود - با خود متفق ساخته در جمیع ابواب دولتخواهي خصوص استیصال شهریار و دیگر منتسبان با همگنان عهد و پیمان به غلاظ ایمان بسته خاطر ازین ممر جمع ساخت - آنگاه متکفل تجهیز و تکفین آن حضرت جنت مکاني شده سامانی که در خور آن بادشاه والا جاه باشد مهیا و آماده گردانید - و بآئین شاهانه نعش مبارک آن سرور را روانهٔ لاهور نمود - و سرافرازان مناصب والا را همراه نعش والا که همدوش مغفرت الٰهي بود داد - که دوش بدوش به لاهور رسانیده آنروی آب در باغی جنت آئین برحمت جاوید سپارند *

چون خبر بآن دستور اعظم رسانیدند - که نورجهان بیگم درین حال نیز خیال محال از خاطر بیرون نه کرده ترک اندیشهای دور از راه نمي دهد - و در خفیه نامها بشهریار نوشته راهنمونی سرانجام مهمات مي نماید - لاجرم آن خیرخواه عباد الله بنابر آنکه این معنی سبب خلل عظیم مي شد - ناچار حسب المصلحت روزگار و رعایت صلاح دارین او بیگم را از محل بادشاهي بر آورده در منزل خویش جا داد - و بمقتضای حزم

و احتیاط نهایت مبالغه در ضبط و محافظت خواجه سرایان را ممنوع ساخته بجز خادمهٔ چند که محل اعتماد بودند - کسی را نزد او راه نمي داد - درینصورت سلطان دارا شکوه و شاه شجاع و سلطان محمد اورنگ زیب را ازو جدا نموده خدمتگاري و پرستاري ایشان را بصادق خان تفویض نمود - و این معني بنابران بود که خان مذکور سابقاً بعلت اتفاق بارباب خلاف و عناد و مخالفت با یمین الدوله بنفاق بندگان حضرت شهنشاهي متهم بود - بدین سبب کمال توهم داشت - لهٰذا درینوقت که یمین الدوله توسل نموده بود - آن گسسته امید را که پیوند خویشي و عمزادگي داشت پذیرای این سعادت ساخت - تا این معني رفع زلات و محو تقصیرات او شود - و بدین دست آویز متین نوشتهای واقعي یا غیر واقع باغماض عین پایمال گردد *

مجملا شهریار در لاهور نخست بخزاین امراء و اصحاب وفاق که در دولتخواهي این حضرت با یمین الدوله اتفاق داشتند - دست درازي آغاز نهاده اسپ و فیل و جنس هرکس که بدست مي افتاد بر نوکران مجهول خود قسمت میکرد - و بنابر عدم ضبط و ربط بی تمیزي او فتنه جویان روزگار که چنین روزی را از خدا مي خواستند - درین قسم وقت که این نوع هنگامه یافته بودند - اسپ و فیل مردم خصوص از طوایل بادشاهي بخود سر مي کشیدند - آن کوتاه نظر خود عیال و ناموس را در منزل خود جای داده نظر بند نگاه مي داشت - و براهنموني ناهنجار چندی از غرض پرستان ابواب خزاین بادشاهي را نیز کشوده سپر سپر زر را چون خاک رهگذر خوار و بی اعتبار شمرده بیشمار و بیدریغ بمردم خود و بجمعی رو شناس که در آنولا بر سر او اجتماع نموده بودند میداد - و مردم نا مناسب را بمناصب عالي نامزد نموده بخطابهای بی نسبت مرتسم

مي ساخت - بتصور آنکه از دستياري کوشش همدستان پنجه در پنجهٔ قضا و قدر ميتوان کرد - غافل از آنکه نا دادهٔ نتوان کرفت - و نا نهاده نتوان برداشت - خاصه شهباز نشيمن دولت که بفريب دانه بدام در نيايد - و بآشيانهٔ عنقاي قاف عزت و رفعت دست اقتدار و مکنت نرسد - مجملا بي رعايت ضوابط محاسبان و ملاحظهٔ قوانين ديوانيان درين چند روز قريب هفتاد لک روپيه نقد از خزانهٔ عامرهٔ بادشاهي و مخازن معمورهٔ امرا بمردم بي اعتبار مجهول که همدرين ايام سر از کوچهٔ خمول بر آورده درپي او افتاده بودند داد - چنانچه تا حال باوجود کمال تفحص و تجسس ضابطان اموال قريب چهل و پنج لک روپيه ازين مردم باز يافت شده باقي از ميان رفت - و هنوز ارباب کفايت بانداز اينکه خام طمعان در امثال اين احوال اقدام باين مواد ننموده دلير نشوند - و پا از اندازه بيرون نه نهند - پيوسته درپي پيدا کردن اين طايفهٔ گمنام هستند - چنانچه هرجا نشاني از ايشان يافته گمان مي برند - دست از پي برده تحصيل مي نمايند *

کيفيت مقابلهٔ عسکر ادبار آثار سلطان شهريار با بادشاهزادهٔ داور بخش مشهور ببولاقي و خان عاليشان آصف خان و غلبهٔ داوربخش و خان مشار اليه برلشکر شهريار

چون شهريار نادرده کار زياده از پايهٔ خويش معامله پيش گرفته بعلت عدم بصارت و بصيرت منصوبهٔ صائبي نديد و تدبير درستي نينديشيد - خود به نا و نوش مشغول گشته معاملات را بنا آزموده کاري چند باز

گذاشت - و گروهی را که از فرسودگي روزگار و ديدن عرصهٔ کارزار حرمان نصيب بوده گوشمال و تاديب اديب خرد نديده بودند - و گرم و سرد و تلخ و شيرين گيتي نه چشيده بکار گذاري باز داشت - از جمله بايسنغر پسر شاهزادهٔ دانيال را که از حبس خواجه ابوالحسن گريخته نزد او آمده بود بسرداريِ فوج خود نامزد ساخت - و همراه لشکر تفرقه اثر قديمي و جديديِ خود که بهمه جهت در آنولا زياده از پانزده هزار سوار بی سر و پا بر سر او جمعيت نموده بودند بمقابلهٔ موکب اقبال فرستاد - و ساير اسباب محاربه از توپخانه و قورخانه و فيلخانهٔ سرکار بادشاهي که هنگام توجه کشمير در لاهور گذاشته بودند همراه داد - و يمين الدوله آصف خان باوجود قلت اوليا و کثرت اعدا و عدم وجود اسباب کارزار بفرو نشاندن آتش اين فتنه برخاست - و امرای عظام که همگنان بجهت قيد اهل و عيال خود از شهريار رميده دل و رنجيده خاطر شده در باب مخالفت او بيشتر از پيشتر ساعي و داعي گرديده در بارهٔ هلاک او بجان و دل کوشيدند - و افواج منصوره را که از همه جهت بده هزار تن نمي کشيد - توزک شايان و ترتيب نمايان داده روز شنبه يازدهم ربيع الاول سنه هزار و سي و هفت هجري مطابق بيست و هشتم آبان ماه در سه کروهي لاهور نزديک پل ديک (۱) راوي در برابر مخالفان باين دستور صف مصاف و يساق قتال آراست - هراول خواجه ابوالحسن - مخلص خان - الله‌ويردي خان - راجه جگت سنگه ولد راجه باسو - شرف‌الدين حسين ولد نيکنام مخاطب به همت خان - تربيت خان با ديگر بهادران کارطلب - التمش شايسته خان - شير خواجه - خواصخان با مردم جلو سيد هزبر خان - سيد جعفر - سيد عالم و ديگر راجپوتان - برانغار

---

(۱) ديک اسم ديگر آب راوي است - ملاحظه کنيد بادشاهنامهٔ عبد الحميد لاهوري - صفحهٔ ۶۰۸ - جلد دوم - طبع ببليوتهيکا انديکا *

ارادتخان ترکمان - ملا مرشد - مهابتخان - حکیم جمالا - بهادر بیگ با سایر احدیان- جرانغار صادق خان - خان زمان - میر جمله - شاهنواز خان - معتمد خان- راجه روز افزون و چندی دیگر - و شاهزادهای بلند اختر فیل سوار در فوج جرانغار و خود با داور بخش در فوج قول و موسویخان صدر و اصالت خان و خلیل خان و ذوالفقار خان را نزدیک خود جا داده بود - و هوشنگ و طهمورث را نیز در همین فوج مقرر ساخت - چون آئین ستودهٔ سرداران عظیم الشان هندوستان آنست - که در امثال این احوال فیل سوار بعرصهٔ پیکار مي آیند - تا سوار و پیاده و دوست و دشمن را نظر بر ایشان افتاده باعث نیروی اولیای دولت و سستئ عزم و شکست قلب اعدا گردند - و بر همگنان شجاعت و جلادت و ثبات و تمکین ایشان آشکار گشته بدین منصوبهٔ صائب عرصهٔ کارزار را قایم نگاهدارند - بنابرین درین روز ظفر اندوز بر فیل سوار شده اطراف معرکه را بنظر دوربین در آورده بهادران کار طلب را سرگرم پیش برد مطلب نمود - و همگنان را بکار گزارئ اقبال ازلی و دولت لم یزلي قوي دلي داده نیروی قلب و زور بازو افزود - تا آنکه در ضمن اندک فرصتی بکار گزارئ اقبال بی زوال بادشاهي که کار امضای حکم قضا و نفاذ امر قدر میکند - مخالفان را شکست فاحش داده پراگنده ساخت - و شهریار قبل از استماع خبر شکست لشکر خویش از فرط تحریص صبیهٔ نورجهان بیگم که در منزل او بود سوار شده باتفاق مخدرهٔ مذکوره از قلعه برآمد که خود را ببایسنغر برساند - افضلخان که در آن وقت در لاهور استقامت داشت - همه جا بمقتضای دولتخواهئ شاه بلند اقبال اسباب استیصال شهریار مهیا مي نمود - و دغدغه آن داشت که مبادا سپاه مقهور او از حضور استظهار و اعتضاد اندوخته مصدر کاری گردند - لاجرم او را بلطایف الحیل فریفته چندان در راه نگاهداشت که خبر تفرق آن فرقه

تفرقه آئین بدو رسید - و ناچار از دستیاري آن مشتی نابکار که در سرپله بکار او نیامدند - دست شسته قرار بر فرار داد - و با هزار گونه خوف و رعب معاودت نموده خود را به حصار بند لاهور افگند - و یمین‌الدوله مظفر و منصور متوجه دارالسلطنت لاهور گردیده روز دیگر بطرف باغ مهدي قاسم خان که در ظاهر شهر واقع است منزل نمود - درین منزل افضل خان که در آن آوان خدمت میر سامانی داشت - و پیش از وقوع سانحهٔ ناگزیر جنت مکاني کارخانجات بادشاهي را به لاهور رسانیده بود - بملاقات یمین‌الدوله شتافت - و مساعيِ جمیلهٔ او که در مدت اقامت لاهور و فترت شهریار که همه جا در دولتخواهيِ شاه بلند اقبال بلباس نصیحت آن بیخرد بجا آورده برهمزن هنگامهٔ افسردهٔ او شده بود مشکور افتاد - و همدرین روز باستصواب آصف جاهي شایسته خان و ارادتخان میر بخشي بدرون قلعه رفته ضبط خزاین و کارخانجات بادشاهي نمودند - آنگاه فیروز خان و خدمت خان خواجه سرا را بجهت کفایت کردن مهم شهریار که اهم مهمات بود فرستادند - و آن دو معتمد دولتخواه آن دراز امل محال پژوه را که از فرط کوته اندیشي درون محل بگوشهٔ خزیده بود بر آورده بجای استوار محبوس ساختند - روز دیگر یمین‌الدوله کوچ کرده بشهر در آمد - و نخست بناگزیر وقت پرداخته دربایست حال بعمل آورد - چه آن دستورالعمل دیوان کائنات که صلاح دید ضمیر منیرش همانا اشارهٔ مبشر تقدیر بود - چون دریتوقت صلاح حال عالم کون و فساد در انسداد مادهٔ بصارت آن ناقص بصیرت دید - لاجرم بدستوريِ دستور قضا و قدر دیدهای آن کوتاه نظر را میل کشیده ازین راه ابواب فتنه بر روی مردم مسدود ساخت - و ارباب خبرت ازین تماشای هوش افزای اعتبار امور بسرمهٔ بینائي رسیده کحل عبرت کشیدند - یمین‌الدوله بعد از وقوع این سوانح

حقیقت واقع را بپایهٔ سریر اعلی عرضداشت نموده التماس توجه خیل اقبال نمود *

رسیدن بنارسي در مقام جنیر باستان بوس والا و رسانیدن خبر رحلت حضرت جنت مکاني و نوید قوت عهد خلافت بشاه بلنداقبال

چون وقت آن رسید که زمام بست و کشاد معاملات دار الخلافهٔ آدم بدست اختیار این والا اقتدار سپارند - و کارهای آن تربیت پرورد عواطف ازلي را که ساخته و پرداختهٔ پیشکاران کارخانهٔ ابداع است در نظر حقیقت نگرش بجلوه در آرند - در حال سامان طرازان دار الصنع ایجاد دولت و اقبال را دو اسپه باستقبال موکب جاه و جلال آن شهسوار عرصهٔ وجود فرستادند - و بنوید استعجال قدوم خیل اقبال و طلوع اختر دولت بی‌زوال آن مظهر موعود زمین و زمان را سرمایهٔ آرام داده از مناسب خواني مضمون این بیت

* بیت *

کای شهسوار معرکه آخرالزمان　　آمد بدست معرکه پا در رکاب کن

وام حق مقام ادا نمودند - مجملا روز یکشنبه نوزدهم ربیع‌الاول سنه هزار و سي و هفت هجري مطابق ششم آذر ماه سال بیست و دوم جلوس جهانگیري که در عرض بیست روز از موضع بهنبر مانند شاهین تیز پر بمقصد پیوسته بود - خبر شنقار شدن حضرت جنت مکاني بمقام دارالخیر جنیر که در آنولا نشیمن جاه و جلال شاهباز چرخ پرواز اوج رفعت یعنی والا حضرت شاه بلند اقبال بود رسانید - و چون از راه رسید نخست بمهابتخان که در آن نزدیکي از فوز سعادت ملازمت آن حضرت استسعاد یافته بود

بشارت رسانیده اورا بر این معني آگاهي بخشید - و بوسیلهٔ آن خان رفیع مکان در حال شرف ملازمت یافته حقیقت واقع را بعرض اقدس رسانید - و خاتم دستور آصف صفات را از نظر سلیمان روزگار گذرانیده مصداق قول خود نمود - آن حضرت از استماع خبر این سانحهٔ غم اندوز اندوهناک و غمگین گشته دیدهٔ مبارک را اشکبار ساختند - و از کمال بیتابي و بیقراري بتهیهٔ لوازم این مقام و اقامت مراسم عزاداري و سوگواري پرداختند - درین حال مهابتخان و سایر دولتخواهان از روی نیاز سرها بر زمین گذاشته بعرض عالي رسانیدند - که این قسم وقتی خاصه در ولایت غنیم باوجود قلت اولیا و کثرت اعدا اظهار این امر موافق صلاح دولت نیست - چون الحال مصلحت کليِ سلطنت که نظام کل عالم و انتظام مهام جمله عالمیان بدان منوط است - اقتضاء پرداختن بامثال این جزئیات نمیکند - مناسب وقت آنست که موکب جاه و جلال بدولت و سعادت بر سبیل استعجال متوجه قرارگاه اورنگ خلافت شود - تا بزودي راه فتنه و فساد بر ارباب بغي و عناد مسدود گردد - و رعایا و زیردستان از آسیب شورش پرستان در امان باشند - از آنجاکه همواره منظور نظر آن حضرت امری بود - که رضامندي و خرسندیِ خالق و خوشنودیِ خلائق در ضمن آن مندرج باشد - درخواست آن دولتخواهان را بعز قبول مقرون گردانیده بیست و سیوم ربیع‌الاول سنه هزار و سي و هفت هجري روز پنجشنبه در ساعتی مسعود ماهچهٔ آفتاب شعاع لوای والا ارتفاع یافته از راه صوبهٔ گجرات توجه اردوی جهانپوی بصوب دارالخلافهٔ عظمی اتفاق افتاد - و همان وقت امان الله و بایزید را که از معتمدان دیرین بمزید پرستاري و خدمت گذاري از اقران امتیاز تمام داشتند - برسانیدن فرمان عاطفت نشان متضمن خبر رسیدن بنارسي و ابلاغ نوید نهضت و مژدهٔ توجه موکب اقبال از راه گجرات نزد

یمین الدوله فرستادند - و جانثار خان از بندهای تربیت یافتهٔ جانسپار که بکمال مزاجدانی و معامله فهمي و طرز شناسي رو شناس بود - فرمان جهانمطاع مشتمل بر انواع عنایات سرشار و برقرار داشتن صاحب صوبگي کل دکن و خاندیس و برار بدستور سابق نزد خانجهان لودي دستوری یافت - و موکب مسعود منزل بمنزل متوجه مستقر اورنگ اقبال شد - و چون جانثار خان به برهانپور رسید - آن نفاق آئین از غلظت و خشونتی که داشت - قطعاً بملایمتی که مناسب اینوقت و ملایم این مقام باشد بجا نیاورد - و مطلقاً پاس مرتبهٔ خود نداشته موافق دستورالعمل خرد دوربین ادب آئین کار نکرد - چون خان مذکور از سخنان او که رایحهٔ بی اخلاصي و ناسپاسي تمام ازان استشمام مي شد - بر مکنون ضمیر و قرار داد خاطر او اطلاع و اشراف حاصل نمود - حسب الامر اشرف مراجعت نموده حقیقت احوال بعرض اقدس رسانید - و خانجهان با این بی ادبیها اکتفا ننمود - و بعد از بر آمدن جان نثار خان با نظام الملک هم عهد شده پیمان را بایمان تاکید داد - و بجمیع تهانه‌داران و کارگذاران اعمال متعلقهٔ بالاگهات نامها نوشت - که ولایت را وا گذاشته به برهانپور آیند - و آن کوته اندیشان او را دولتخواه انگاشته بنوشتهٔ او ملک خالي کردند - الّا سپهدار خان که از سعادت منشي و مقتضای ارادت درست نیت صالح را کار بسته مشرب صافي حق شناسي را بآلایش ناسپاسي مکدر نساخت - و جای خود را قائم نگهداشته در احمد نگر باستقلال تمام نشست - چون این حرکت ناملایم ازآن حقیقت نا شناس معامله نافهم بوقوع پیوست - و برین سر تمام ولایت بالا گهات بتصرف نظام الملک در آمد - عیال خود را با افغانان معتمد خویش سپرده با مردم خود و دریای (۱) شور بخت که قبل از قضیهٔ

---

(۱) از دریا این جا دریا خان مراد است ۔

ارتحال حضرت جنت مکاني از خيل سعادت جدائي اختيار نموده در چاندور که داخل محال نظام الملک است اقامت گزيده دريفولا بخانجهان پيوسته تحريک سلسلهٔ شورش و آشوب مي نمود - و همچنين چندی ديگر که با او گوشهٔ اتفاقی بظاهر داشتند - مثل راج گج سنگه و جی سنگه وغير اينها بنابر آهنگ تصرف تمام ولايت مالوه بمندو شتافت - و در آخرکار پاداش اين حرکات ناهنجار که بتحريک شوربختي و تيره رائي ازو سرزد او را فرو گرفت و سزای کردار خود يافت - چنانچه بر سبيل تفصيل انشاء الله تعالی در ضمن احوال جلوس همايون اين نگارين نامهٔ نامي بزبان کلک وقايع نگار خواهد آمد *

بالجمله چون سرحد گجرات سرمنزل موکب اقبال و مرکز رايات جاه و جلال شد - عرضداشت ناهر خان از تعيناتيان آن صوبه که در آخر خطاب شيرخاني يافت معروض رای اقدس گرديد - و رای جهان آرای بر حقيقت مضمون آن که مشتمل بر نسبت بی اخلاصيِ سيفخان صوبه دار بود پرتو اطلاع افگند - و توهمی که آن خان ناعاقبت انديش از انتقام آن حضرت نسبت وقوع امری نا ملايم داشت آن خود مؤيد اين معني بود - و نرسيدن عرضداشت او از رهگذر بيماريِ صعب و ضعف مفرط نيز مقوي و موکد شد - بنابرين شيرخان بانواع مراحم و عواطف بادشاهانه که سرهمه سرافرازي بصاحب صوبگيِ گجرات بود مشمول گرديد - و مامور شد که ولايت را بتصرف خود آورده بمردم معتمد کاردان سپارد - و بی توقف سيفخان را نظربند بموقف خلافت آرد - چون فرمان قضا جريان باين مضمون صدور يافت نواب مهدعليا ممتاز الزماني بنابر آنکه به همشيرهٔ مکرمهٔ خويش که در حبالهٔ ازدواج سيفخان بود - محبتی از سرحد افراط متجاوز داشتند درخواست بخشايش زلات او نمودند - و حسب الشفاعت

نواب قدسي القاب رضا بهادر که از غلامان خاصه بود متعاقب آن فرمان پذیر شد - که بر سبیل استعجال باحمدآباد شتابد - و سیف خان را از گزند تعرض شیر خان حمایت نموده مستظهر و مستمال بملازمت اشرف سرافراز سازد *

چون اردوی جهانپوی که کوچ در کوچ مي شتافت بساحل دریای نربده رسیده از گذر بابا پیاره عبور نمود - در مقام قصبهٔ سینور که بر کنار آن دریا واقع است بسعادت منزل گزیدند - و بتاریخ یازدهم شهر ربیع الثاني مطابق بیست و هشتم آذر ماه جشن وزن مبارک قمري سال همایون فال سي و هفتم از سن اقدس به خجستگي و فرخنده فالي آرایش پذیرفت - و از تقسیم یک عالم نقود که بجهت برآمد کار محتاجان هم وزن آن کوه تمکین و شکوه آمده مقصود آرزومندان گیتي موافق دلخواه صورت بست - درین روز طرب آموز سید دلیر خان بارهه بسعادت زمین بوس رسیده از دریافت شرف کورنش و تسلیم سر رفعت بآسمان رسانید - و از سرافرازيِ تفویض منصب چهار هزاري ذات و سه هزار سوار پایهٔ اعتبارش بوالائي گرائید *

از سوانح ایام عرضداشت شیر خان است از گجرات باین مضمون که از نوشتهٔ مهاجنان چنان ظاهر شد - که یمین الدوله آصف خان سپه سالار به نیروی همراهيِ اقبال بادشاهي باشاهزادهای آسمان جاه در سواد شهر لاهور با شهریار تیره رای جنگ صف کرده منصوبهٔ فتح اولیای دولت که منجر بکسر اعدای خلافت شده درست نشین گردید - و آن ناشدني مقهور مخذول و مکحول در مطمورهٔ قلعهٔ لاهور بزندان پاداش اعمال گرفتار آمد - و چون مضمون این عریضه بعرض همایون رسید بمژدگانيِ آوازهٔ فتح اولیای دولت نوای گورکهٔ سلطنت آویزهٔ گوش منتظران که از دیر باز ترصد ورود برید ظفر و وصول نوید نصرت داشتند گردید - و درین نزدیکي یک بیک از تعیناتیان گجرات از به اندیشي بر یکدگر پیشي جسته منزل

بمنزل دریافت شرف ملازمت مي نمودند - و همدرین ولا خدمت پرستخان که بحمایت سیفخان دستوری یافته بود - در چهار کروهي دارالملک گجرات شیرخان را از ایصال فرمان جهان‌مطاع و سروپای خاصه سربلندي بخشیده سیف خان را بدرگاه آورد - نواب ممتاز الزماني ضعف و ناتوانيِ سیف خان را که عمده بواعث تقصیرات شده بود - بهانهٔ شفاعت ساخته از سطوت قهرمان قهر نجات بخشیدند - شیرخان دوازده کروهي شهر بموضع محمود آباد سعادت ملازمت دریافته هزار اشرفي بصیغهٔ نذر از نظر اشرف گذرانید - و سایر بندها مثل میرزا عیسی ترخان و میرزا والي نیز از زمین بوس انجمن حضور سعادت جاوداني یافتند *

هفدهم ربیع الثاني پنجم دي ماه سنه هزار و سي و هفت سرزمین کنار تالاب کانکریه که در ظاهر شهر واقع است از پرتو قدوم موکب جاه و جلال تارک رفعت بآسمان رسانید - و هفت روز آن موضع مستقر سریر خلافت بوده معاملات آن صوبه نظم و نسق شایان و احوال کومکیان پرداخت نمایان یافت - شیر خان بمنصب پنج هزاري ذات و سوار و صوبه داريِ گجرات سعادت اندوز گردید - و میرزا عیسی بخدمت صاحب صوبگيِ تته و منصب چهار هزاري ذات دو هزار و پانصد سوار امتیاز یافته بدآن صوب دستوری یافت - و سید دلیرخان بارهه با جمعی از بندها بهمراهيِ رکاب سعادت سربلند پایهٔ عزت شد - و شیر خان از نواحيِ شهر بمرحمت خلعت و شمشیر مرصع و اسپ و فیل کامیاب مراد گشته رخصت مراجعت یافت - و سیزدهم دیماه موکب سعادت کوچ در کوچ متوجه دارالخلافه شد *

روز یکشنبه بیست و دویم جمادی الاولی سنه هزار و سي و هفت موافق دهم بهمن ماه بعد از رسیدن امان الله و بایزید و برسانیدن بشارت قرب وصول موکب اقبال و قبول که مسبوق ورود فرامین عاطفت آئین

بر سبیل تواتر و توالي به یمین الدوله و سائر دولتخواهان بود مشتمل بر عنایت تمام خدیو انفس و آفاق نسبت باهل وفا و وفاق آن عضد الدولة باتفاق سایر موافقان در جامع دار السلطنت لاهور خطبه را بالقاب مستطاب کامل نصاب نمود - و منبر را برین سرمایهٔ والا کار بالا شد - آنگاه بولاقي نظربند را که في الحقیقت بر تخت نیز محبوس مطمورهٔ سیاه حال تیرگيِ بخت بود جای دیگر محبوس ساخت - چنانچه در معني از زاویهٔ زندان بزاویهٔ دیگر منتقل شده - بیست چهارم جمادی الاولی مذکور خدمت پرستخان مشهور برضا بهادر رسید - و فرمان مشتمل بر اشارهٔ قتل بولاقي وغیره که دست پیچ فساد کوتاه نظران بودند به یمین الدوله رسانید - آن خان والا شان بعد از اطلاع بر مضمون فرمان سلطان داور بخش معروف به بولاقي و شهریار مکحول وطهمورث و هوشنگ پسران سلطان دانیال و گرشاسپ برادر بولاقي هر پنج نفر را که بصوابدید وقت نظربند بل محبوس بودند بدست رضا بهادر داد - و در شب چهارشنبه سیزدهم بهمن ماه بیست و پنجم جمادی الاولی سنه هزار و سي و هفت از تنگنای ساحت گیتي خلاص داده به فسحت آباد عدم راهي ساخت *

ورود موکب جاه و جلال شاهجهان بسرحد ملک رانا و سرافرازي یافتن او از آستانبوس درگاه والا و احوالی که در طي این ایام رو نمود

چون سایهٔ اقبال همای چتر فرخندهٔ آن همایون فال بسر وقت حدود رانا افتاد - بمجرد اینکه نواحيِ آن ولایت مرکز اعلام نصرت اعتصام شد - رانا کرن که بر جای پدر متمکن شده بود - از ارادت منشي و اخلاص

اندیشي باستقبال موکب اقبال شتافتند در مقام کوکنده که پدرش نیز درین مقام شرف ملازمت دریافته بود بتاریخ چهارم جمادي الاول سنه هزار و سي و هفت پیشانيِ بخت را از پرتو سجود آستان قدسي مکان فروغ دولت بخشیده پیشکش نمایان کشید - و از عنایت خلعت گرانمایه و کمر خنجر مرصع و شمشیر مرصع و دهگدگي لعل قطبي بدخشاني نژاد که سي هزار روپیه قیمت داشت - و فیل خاصگي بساز نقره و اسپ عراقي مزین بزین طلا استمالت و استظهار یافته و محال جاگیرش بحال و برقرار مانده مرخص گردید *

نهم ماه مذکور مطابق بیست و هفتم دیماه الٓهي سنه الیه بر کنار تالاب ماندل آئین جشن وزن مبارک شمسي سال سي و ششم از عمر جاوید پیوند زینت پذیر گشته آرایش بزم بهجت و سرور و پیراستگيِ انجمن حضور نظاره فریب و دلپسند آمد - و آنحضرت را بطریق معهود بانواع نقود سنجیده جمیع آنها بر فقرا و ارباب نیاز قسمت پذیر گردید - و از آنجا بمبارکي کوچ نموده هفدهم جمادي الاولی پنجم بهمن ماه سرزمین خطهٔ پاک اجمیر از یمن قدوم مبارک نوراني گشته عمارات دلکشا و منازل نزهت آئین کنار تال رانا ساگر از نزول همایون روکش قصور جنت گردید - و همانروز بنابر پیرويِ روش جد بزرگوار پیاده بروضهٔ شریفهٔ حضرت خواجه معین الملة و الحق و الدین نور الله مرقده توجه فرموده آداب زیارت و وظایف این مقام که عبارت است از اعطاء صلاة و صدقات و نذور بجا آوردند - چون نذر نموده بودند که بعد از فتح رانا مسجدی رفیع اساس درخور این روضهٔ متبرکه بنا نهند - و درین مدت از عدم مساعدت روزگار فرصت نیافتند - بنابرین دریفولا که کریاس سپهر اساس دولت جاوید قرین از پرتو اقبال آن حضرت استحکام بنیاد

چرخ برین یافت - حکم به بنای مسجد عالي بنیاد از سنگ مرمر بدرجهٔ نفاذ رسید - و صوبهٔ اجمیر در جاگیر مهابتخان قرار پذیر گردید - در اثناء راه جمیع بندها مثل خان عالم و مظفر خان معموري و بهادر خان اوزبک و راجه جی سنگه و اني رای و راجه بهارت و سید بهوه و غیر آنها در هر منزل خود را بسعادت ملازمت رسانیده کامیاب دولت صورت و معني مي گشتند *

ورود موکب مسعود شاه بلند اقبال قرین دولت وسعادت بظاهر دارالخلافهٔ اکبر آباد وانداختن پرتو نزول برباغ دهره

آنانکه به نیروی سعادت ازل آورد در روزی خانهٔ روز نخست از دولتی بزرگ بهره مند شده اند - و از یاوري بخت خداداد در دار القسمت ازلي بنصابهای کامل و نصیبهای شامل کامیاب گشته - اگر چند روزی بنابر مقتضای ارادهٔ قضا و حکم مصلحت تقدیر حجاب تعویق سنگ راه مراد آمده مانع تاخیر و باعث سد باب ایشان گردد - لیکن باندک روزگاری و کمتر فرصتی روزی در آید که آن حجاب بسر خویش از پیش برخیزد - و آن دولت روزی شده بپای خود استقبال بخت آن خداوندان اقبال مادرزاد نماید - بدآنسان که فتح و کسر بر عسکر آن سرور بحسب اختلاف اوقات طاري گشته بسی امر ناملایم سد باب مقصد عالي گردید - و از بدهنجاریهای روزگار قضایای ناشایسته صورت بسته یساقهای شاق و ترددهای دشوار پیش وقت آمد - اما الحمد لله که آخرکار بی پایمردي سعي و دستیاري طلب بر وفق مدعا و حسب استدعا شاهد مطلب در کنار و بر آرزو آمده

نقد تمنای دیرینه در جیب و دامن نیاز دست قدرت ریخت - و کار و بار دین و دولت بوجود گرامي رونق و رواج تازه یافته کارخانهٔ جهان را زیب و زینت بی اندازه پدید آمد - و ساکنان ربع مسکون با کام دل سایه نشین ظلال عدل و احسان این بلند اقبال گردیده از فرط داد و دهش گیتي بمراد خاطر رسیدند - امید که تا بقای جهان و جهانیان

* بیت *

درگهش کعبه صفت قبله‌گه عالم باد
کشت امید جهان از کف او خرم باد

مجملا بتاریخ شب پنجشنبه چهاردهم بهمن ماه مطابق بیست و ششم جمادي الاولی سنه هزار و سي و هفت ورود موکب مسعود بساحت بهشت فسحت باغ دهره که از پرتو انتساب بحضرت جنت مکاني نورالدین محمد جهانگیر بادشاه طاب ثراه بنور منزل موسوم است اتفاق افتاده مژدهٔ وصول این عید قدوم مسرت لزوم سامعه افروز عموم مردم آن مرز و بوم گردید - خورد و بزرگ و اسافل و اعالي از اهالي دارالخلافهٔ علیا و نواحي و حوالي آن بر سبیل مژدگاني ورود اقدس باندازهٔ دسترس سرگرم جانفشاني شده استقبال موکب اقبال نمودند - و قاسم خان حارس قلعه و خزاین علی الفور بر سبیل پذیره آمده از دریافت ملازمت و شرف زمین بوس درگاه سعادت دو جهاني اندوخت - و بامداد روز پنجشنبه مذکور موکب منصور که همواره بامداد آسماني قرین سعادت یزداني است متوجه قرارگاه سریر خلافت ابدي گشت - و بادشاه دین و دنیا پناه همعنان بخت و همرکاب اقبال بآئینی که درخورد والا خداوندان این دودمان جاوید توامان باشد فیل سوار داخل عرصهٔ دارالخلافهٔ گیتي مدار شده همه راه سرافرازان در رکاب برکت نصاب پیاده و سران در اطراف

بدین آئین رو براه نهاده - ملاء اعلی بهمدستيِ کف الخضیب دست بدعای دوام عمر و دولت ابد منتها کشاده - و نظارگیان عالم بالا از مناظر هفت طبقهٔ گردون محو تماشا افتاده حیران آن کوکبه و دبدبهٔ عزت بودند - از باغ نور منزل تا هنگام نزول در دربار دولتخانهٔ سپهر نشانهٔ ایام بادشاهزادگي از هر دو سو بحرین کف در بار چون سحاب گهر ریز بر اهل کوی و بازار کشوده بسر پنجهٔ زرفشان چون شاخ شگوفه روی زمین را در افشان سیم و زر گرفتند - و باین روش نمایان و آئین شایان ظل ظلیل نزول فرخنده بر ساحت سعادت منزل مذکور گسترده بنابر آنکه تا ساعت مختار مسعود بجهت جلوس همایون بر سریر خلافت ابد مقرون دوازده روز درمیان بود در همان دارالبرکت اقامت نمودند *

انعقاد انجمن جلوس همایون خدیو زمین و زمان ثانيِ صاحبقران حضرت شاه جهان بادشاه غازي در دارالخلافهٔ اکبرآباد سعادت بنیاد

بمقتضای حکمت کامله سنت آلهي بر آن رفته و مجاريِ عادت الله برین جاري گشته که در خلال هر صد سال که اساس مبانيِ دین و دول اندراس پذیرفته خلل در نظام امور عظام و انتظام سلسلهٔ نظام دارالسلطنت آدم در مشیمهٔ مشیت بر وجه اتم صورت بندد - هر آئینه در آنحال زمینیانرا در کنف حمایت و کهف رعایت آسمان تمیکني جای دهد - که بشایستگيِ تمام لیاقت مرتبهٔ جانشینيِ نایبان مناب جناب رسالت مرتبت صلی الله علیه وسلم و صحبه داشته باشد - و بفضل الطاف عام حضرت باري که دربارهٔ اهل روزگار خاص گشته سلطان دیندار عدالت شعار بر روی کار

آرد - که روی زمین را بزیور عدل و احسان آراسته طرح انصاف پروري نهد و داد داد گستري دهد - آری نسخه پیرائي کتاب عالم که بهین صحیفهٔ صنع الهي است و منشاء دقایق نامتناهي - از یمن همت فرمانرواي سر انجام پذیرد - که خط بینش کارنامهٔ اقبال باشد و جوهر تیغش سر مشق فیروزی - و نقش نگینش دیباچهٔ اجلال و خطوط دستش نسخهٔ بهروزي - پنجهٔ خورشید نزد شکوه بالا دستش پشت دست بر زمین گذارد - و سپهر برین پیش کوکبهٔ قدرش از هلال انگشت زینهار بر آرد * * بیت *

ازو گردد درین فیروزه گلشن * چراغ طالع فرخنده روشن

چون ذات فرخنده صفات این بادشاه سکندر آئین که سعادت آئینه دار بخت اوست مرآت این اوصاف بود - در مبادئ حال دقایق جهانباني از خط ناصیهٔ او نمایش مي پذیرفت - و در آغاز کار آثار کارداني از لوح پیشانئ او ظهور مي یافت - و از روي او مي بارید که این ابر نیسان کرم چمنستان شهرياري را طراوت خواهد بخشید - و از جبهه او روشن مي شد که این اختر اوج اقبال آفتاب سپهر جهانداري خواهد بود - اختر شناسان کامل نظر از زائچهٔ طالع همایونش که عنوان نامهٔ سعادت است احکام گیتي ستاني فرا مي گرفتند - و روشن ضمیران نیکو خیال از آئینه بخت والایش که آئینهٔ رونمای شاهد دولت است صورت امل و اماني مشاهده میکردند - لا جرم فرخنده روزی که روزگار در آرزوی آن شبها بروز مي آورد جلوه گر شد - و خجسته صبحی که چشم آفتاب از شوق آن هوس مي پخت بردمید - امیدی که اختر فرخنده فالي آرزوی آنرا شگون مي دانست بر آمد - و مرادی که بخت اقبال فال تمنای آن مي زد بحصول پیوست - یعنی طرازندهٔ اورنگ اقبال فرازندهٔ اکلیل اجلال عزیز کردهٔ حضرت عزت برگزیدهٔ عنایت آن حضرت سرمایهٔ آرایش جهان و جهانیان باعث امن

و امان زمین و زمانیان مظهر فضل عمیم رباني ظل ظلیل جناب سبحاني بادشاه دیندار دین پرور شهنشاه داد ده داد گستر اوج ده کوکب نیک اختران شاه جهان ثاني صاحبقران بیست و پنجم بهمن ماه آلهي مطابق هفتم جمادي الثاني سنه هزار و سي و هفت هجري در روز سعادت افروز دوشنبه که از فیض ورود معني بیت رسالت در غزل هفت بیتي هفته شایسته انتخاب گردیده - و از یمن ظهور خاتم انبیا بهزاران دست سعادت انگشت نما گشته - بعد از گذشتن سه و نیم گهری که بحساب دقیقه سنجان ساعت شناس یکساعت و بیست و چهار دقیقه باشد - بطالع فرخنده فال و ساعت سعادت سگال از منزلی که در ایام شاهزادگي از اقامت آن والا اختر اوج شاهنشاهي رشک فرمای منزل قمر بود - بتائید آسماني و کوکبهٔ صاحبقراني بر کرهٔ فلک رفتار سوار گشته و خانهٔ زین را مانند خانهٔ طالع سعادت آمود ساخته - بخت کمر پرستاري بر میان بسته در پیش - و دولت غاشیهٔ فرمانبرداري بر دوش گرفته در پس - تیغ گذاران صاحب جوهر تیغ مانند در یمین - و نامداران والا گوهر خاتم کردار در یسار - در دولتخانهٔ ارگ دار الخلافهٔ اکبر آباد که چون قلعهٔ بی در سپهر اوج گرای گردیده و بروج ثاقبش باوج فلک ثوابت رسیده - مانند معني در شاه بیت و خورشید در بیت الشرف نزول فرموده - و در فرخنده ساعتی که سرمایهٔ سعادت روز افزون و پیرایهٔ بخت همایون بود *

* بیت *

ساعتی آنچنان همایون فال * که سعادت ازو شگون بر گیرد

کلاه سروري را که جوهر انجم در ترصیع او بکار رفته بود همسري بخشیده - و قبای خسروي را که اطلس سپهر والا استر او گشته بود - تن بهم آغوشي داده کمر لعل طراز را که از منطقهٔ آفتاب گرو مي برد بر میان بسته -

تیغ گوهر نگار را که نقد فیروزي در قبضه داشت دستگیري کرده پای سعادت پیرای بر سریر سپهر نظیر گذاشت - و با طالع تیموري و بخت بابري بر فراز تخت دولت اکبري بر آمده دامن امید خلایق را از گوهر مقصود لبریز ساخت - تخت بر مسند کامگاري چرا مربع نه نشیند که نقش مدعایش درست نشسته - و تاج سر مفاخرت چرا باوج نرساند که از فرط سعادت سرآمد گردیده * * مصراع *

تاج گو بر خود بناز و تخت گو بر خود ببال

سپاس جهان خدای را که سرانجام حرف تخت بر کرسي نشست و سخن افسر بالا شد - پایهٔ سریر بر آسمان رسید و درجهٔ اکلیل بالا گشت - تاج را از تفاخر سر بآسمان فرود نمي آمد - و تخت را از شادماني پا بر زمین نمي رسید - پایهٔ اورنگ از کرسي گذشت و کوکبهٔ دیهیم باکلیل رسید - چون آن والا پایه بر تخت خسروي آرمید چتر همایون سایه بر گرد سرش گردید - چتر زرین خورشید وار از شادي بچرخ آمد و از بلندئ کوکبه سر باوج سپهر سود - تعالی الله فرخنده چتری که از یمن سعادت گرد سر آفتاب گردیده و هالهٔ ماه را در دائرهٔ خجالت کشیده - ریشهای زر تار از وی چون خطوط شعاعي از جرم خورشید نمودار - و عقدهای گوهرنگار ازو چون رشتهای باران از گل ابر آشکار - سحابیست که لولو مي بارد و سپهریست که انجم مي نگارد - نی نی غلط گفتم فلک تدویر قمر است که حایل سعادات جاوداني گردیده - یا مردمک چشم اهل نظر است که فروغ انوار الٰهي گزیده - چرا از والا گوهران بر سر نیاید که پیوند بیاقوت و گوهر کرده - و چگونه سر بآسمان نساید که سایه دارئ آفتاب سر کرده - پنداري گرد نامهٔ فیض است که سعادت گم گشته را پیدا ساخته - گوئي گرداب نور است که بر سر دریای فیض طرح اقامت انداخته *

* مثنوي *

سايهٔ حق كرده جا درسايه اش * زآن بود نور سعادت پايه اش
برسر شاهنشه از حسن قبول * چون گل ابراست بر فرق رسول

بالجمله چون آن خسرو والا منش بر اورنگ كامراني نشست و بمدعا فهمي آمال و اماني پيوست - خاتم را فر سليماني دست داد و قلم را بار نامه در سر افتاد - خطبه بلند آوازگي يافت وسكه نام بردار شهرت گرديد - تيغ گوهر مقصود در مشت گرفت - كوس از شادى در پوست نگنجيد - علم نشان بلند بختي يافت - كمان سرمايهٔ فتح در قبضه آورد - تير پى بسهم السعادت برد - سلطنت را دولت قوي گشت - اقبال را بخت جوان گرديد - آسمان زمين بوس شكر بجا آورد - و روزگار فال نيك روزي زد - فتنه از شرم سرتا پا غرق عرق گرديد - بيداد داد شرمساري داد - ارباب تيغ و قلم زبان به تهنيت جوهر نگار و گوهر نثار ساختند - و اصحاب دولت و حشم در اداى مباركباد طرح سعادت سگالي و فرخنده فالي انداختند - مقارن جلوس همايون اول خطيب فصيح زبان از مراتب حمد الٰهي و نعت حضرت رسالت پناهي صلوات الله وسلامه عليه مدارج منبر را بلند پايه گردانيد - و بعد آن باداى محامد سلاطين اين دودمان والا كه شخص دولت را بمنزلهٔ حواس عشره اند پرداخته از بهر آرايش نظم اقبال اسم سامي صاحبقران اول را مطلع و نام نامي صاحب قران ثاني را حسن مطلع گردانيد - و بنابر رسم معهود بهنگام ذكر اسم هريكى از بزرگان اين بادشاه بزرگ منش بعطاى خلعتى گرانمايه بشرف جاوداني مخصوص گشته - چون از فيض القاب همايون و ذكر نام نامي حضرت سليمان مقامي بعنوان شاهجهان بادشاه غازي سلمه الله و ابقاه كه مجموع اين عبارت وافي بشارت را در عهد فطرت محاسبان ديوان قضا وقدر با عدد كريمهٔ

اني جاعل فی الارض خلیفه برابر گرفته اند - دقایق فصاحت را به نهایت درجهٔ بلاغت رسانیده زبانرا موج چشمهٔ آبحیات ساخت - بتشریف خلعت فاخرهٔ زرنگار که از همه گرانمایه تر و پیرایهٔ روزگار بود والا پایه گردیده - بر سر ذکر نام مبارک آنقدر خوانهای زرین و مالا مال از انواع زر و گوهر نثار شد - که صفحه روی زمین زر اندود و گوهر آمود گشته روکش چرخ برین افتاد - همدرین ساعت مسعود چهرهٔ زر از سکهٔ مبارک که متن یک روی آن بکلمتین طیبتین و حواشي باسماء سامیهٔ چهار یار با صفا نور و ضیا اندوخته و روي دیگر از نام نامي و القاب گرامیِ آنحضرت زیور یافته رشک افزای مهر انور شد - زر گرد نامش گردید و نقش سکه بر خود بالید - درهم که از گمنامي درهم بود از نام همایونش خود را گرد آورد - و دینارکه از سر گرداني دلتنگ شده بود از سکهٔ والایش سرخط دولت یافت - سیم را سفید بختي حاصل آمد - و زر را سرخ روئي دست داد - درست مغربیِ خورشید از شوق سکه‌اش بیتاب گردید - و دینار ناقص عیار ماه از فر نامش شکستهٔ خود را درست ساخت - اگر اهل نظر سیم و زر را از شرف نام همایونش نرگس وار بدیده جا دهند محل نظر نیست - و اگر اهل سخن رقم سکه را از فر این اسم خجسته سوسن کردار بر زبان نقش کنند جای سخن نیست - کنیت آن سرور ابوالمظفر و لقب فرخنده شهاب الدین محمد صاحب قران ثاني ازآن مقرر شده که تیغ جهاد آن بادشاه سلیمان دستگاه دیو فتنه و فساد از روی زمین رانده - و باوجود مشابهت و مناسبت اوضاع و اطوار پسندیدهٔ آن برگزیده بحضرت صاحبقران اعظم بینات لفظ صاحبقران که سه صد و شصت و پنج است با حروف شاه جهان مساوي آمده - جمهور انام از خواص و عوام مراسم مبارکباد و تهنیت و دعای ازدیاد عمر و دولت بجا آوردند - شعرای بلاغت دثار قصاید رنگین و تواریخ

بدایع آئین بجهت تعین وقت آن در رشتهٔ نظم انتظام داده بعرض رسانیدند - از جملهٔ حکیم رکنای کاشي مسیح تخلص این تاریخ بسمع عالي رسانیده از انواع عنایات صوريۀ خدیو صورت و معني برخورداري یافت * * ابیات *

بادشاه زمانه شاهجهان   خرم و شاد و کامران باشد
حکم او بر خلایق عالم   همچو حکم [1][خدا]ع روان باشد
بهر سال جلوس شه گفتم   در جهان باد تا جهان باشد

و همچنین سعیدای گیلاني مخاطب به بی بدل خان که در انواع صنایع و اصناف هنر بی بدل روزگار است این تاریخ بدیع یافته * * مصرع *

جلوس شاهجهان داده زیب ملت و دین

و زینت شرع و خدا حق بحقدار داد نیز باین تاریخ موافق آمده - نوئینان دولت از نواختن گورکه و تبیره و امثال آن خم روئین و طاس سیمین سپهر را پر طنین ساختند - و رامشگران و سرود سرایان نیز بآهنگ ساز عیش نواي عشرت بر وفق مقتضای وقت و حق مقام راست کردند - در آن نوروز بهروزي و عید فیروزي عالمیان بجهت بهجت جلوس اقدس جشني نو آئین و بزمي نگارین صورت آراستگي یافت - که تا سرور انجم بر سر چهار پایهٔ انجمن چارم نشسته - و ستارگان و ثوابت سپهر هشتم از عقب آن مثمن پنجرهٔ تماشائي و سیارگان ازین هفت منظره نظارگي اند - نظیر این بزم بهشت آئین در جلوس هیچ بادشاه عالیجاه خاصه سلاطین این سلسلهٔ فلک بارگاه که از همگي طبقات اعیان ملوک ماضیه مانند مردم دیده از سایر حواس بر سر آمده اند بنظر در نیامده - از بسط بساط طرب و نشاط عقدهٔ قبض خواطر خورد و بزرگ

---

(۱) ع [قضا] بادشاه نامه - صفحه ۹۵ - جلد اول *

و چین جبین خواص و عوام کشاده گشت - و از ریزه چینئ خوان احسان دیده و دست گرسنه چشمان لبریز گوهر و در گردیده - هیچ گسسته امیدی را مقصدی نماند که بحصول نه پیوست * * مثنوي *

در آن جشن فرح بخش طرب خیز   [1][همه روی زمین]ع از عیش لبریز
نه تنها ساز عشرت شد نوا ساز   که برگ عیش عالم شد خدا ساز
جهان آنروز داد خرمي داد   ز مادر گوئي آندم خرمي زاد

چون انجمن خاص و عام بانجام رسید پرتو حضور پر نور بر حریم حرم سرای خلافت گسترده شبستان سلطنت را نورستان ساختند - نخست مسند آرای خلافت انجمن پیرای مشکوی دولت صفیهٔ وفیه صفات سعیدهٔ حمیده سمات یگانهٔ روزگار برکت لیل و نهار آیهٔ مصحف عز و جلال موجهٔ بحر فر و اقبال مهد علیا ارجمند بانو بیگم مخاطب به ممتاز محل بیگم خوانهای سیم و زر لبالب از لعل و گوهر بدست نیاز بر فرق همایون آن سر کردهٔ بادشاهان افشاندند - آب گوهر از سر آن بحر افضال گذشت و خط پیشانئ آن کان لعل اقبال خط یاقوت گشت - چندان مروارید انبار شد که در دریای اخضر فلک گوش ماهي صدف لآلي گشت - چندان لعل بالای هم ریخته شد که کمر جوزا لعل طراز گردید - بعد آن پیشکش نمایان از نفایس و نوادر عدني و معدني و جواهر زواهر عماني و شرایف هندي و ایراني که دیدهٔ روزگار آنچنان ندیده و گوش آسمان نشنیده از نظر انور گذرانیدند - آنگاه بادشاهزادهٔ عالم و عالمیان ولیهٔ نعم جهانیان ملکهٔ معظمه صاحبهٔ مکرمه یکتا گوهر محیط خلافت کبری قرة العین سلطنت عظمی نظر یافتهٔ عنایت بادشاهي عزیز کردهٔ حضرت خلیفهٔ الهي جهان آرا بیگم مخاطب به بیگم صاحب که بافزونئ رای و هوش نظر بدیگر شاهزادهای

---

(۱) ع [همانان شد زمین] صفحه ۳۹۶ - حصه اول . منتخب اللباب *

والا نظر که عیون انوار دولت اند بیشتر منظور نظر بادشاه دیده وراند هم بآئین مادر والا فر مهین نثار گوهر زیب و بهین پیشکش نظر فریب بنظر گیتي خداوند در آوردند - و دیگر پردگیان حریم عصمت و عصمتیان پردهٔ عفت باندازهٔ دسترس زر و سیم نثار نموده بجهت ادای مراسم و لوازم مبارکباد پیرامون آن روشن جبین چون هاله گرد ماه حلقه بستند - و بادای دعای مزید دولت جاوید بنیاد پرداخته ازآن مرکز دایرهٔ دولت نوازشها یافتند - و همدرآن محفل والا آن گنج بخش بذل آفرین که خطوط کفش موجهای دریا و عروق دستش رگهای کانست - دو لک مهر و همین قدر روپیه به بانوی حرمگاه سلیماني و یک لک مهر و یک لک روپیه به بیگم صاحب و یک لک روپیه بسلطان مراد بخش و موازي این مبلغ بروشن آرا بیگم و مساوي آن به ثریا بانو بیگم عنایت فرموده - سالیانهٔ مهین بانوی عظمی ممتاز محل ده لک روپیه و سالیانهٔ بادشاهزادهٔ جهان و جهانیان بیگم صاحب شش لک روپیه مقرر نموده - و چهار لک روپیه که برسم انعام شاهزادهای کامگار نامدار سلطان دارا شکوه و شاه شجاع و سلطان اورنگ زیب معین شده بود بنواب مهد علیا سپردند - که چون از دارالسلطنت لاهور رسیده سعادت ملازمت دریابند میان ایشان قسمت نمایند - و هزار روپیه بشاهزادهٔ کلان و هفصد و پنجاه روپیه بشاهزاده محمد شجاع و پانصد روپیه بشاهزاده محمد اورنگ زیب و دویست و پنجاه روپیه بسلطان مراد بخش بعنوان یومیه میداده باشند - امید که جلوس همایون این بادشاه سکندر نشان که باعث آرام زمین و زمان است بر آن مربع نشین سریر سلطنت ربع مسکون مبارک و میمون و خجسته فال و فرخنده شگون و دوران این بادشاه کام بخش کامران مانند ادوار چرخ برین به ثبات و قرار مقرون و بدوام مدار قرین گرده *

حلیهٔ مبارک آنحضرت که ید قدرت بخامهٔ صنع باکمال دقت آن خلق قویم و پیکر مستقیم را بر اجمل صور و احسن تقاویم نقش بسته و ازآنرو نقش مراد ابداع بوجه احسن بر لوحهٔ اختراع درست نشسته

چهره پرداز صور موجودات و نقش طراز صفایح کائنات که خامهٔ نیرنگ ساز صنعت تقدیرش بمقتضای قدرت کامله و حکمت بالغه گوناگون اشکال بدیعه در کارگاه ابداع بر لوحهٔ هستي به بهترین وجهی جلوه داده و بر صفحهٔ وجود هر موجود جداگانه نقش مستغني از ادراک بالغ نظران والافطرت به نیکوترین صورتی نگاشته - منشور خلقت انسان را بطغرای غرای لقد خلقنا الانسان في احسن تقویم مزین و مطرز ساخت - و ازآنجا که تمامي نقاط و دوایر و خطوط وجود از نوک پرکار کن بر سطوح شهود بحکم فعل الحکیم لا یخلو عن الحکمت مبني بر مصلحت است - و هیچ لفظ از دایرهٔ صلاح خارج و هیچ خط گرد مرکز بدون کار بعبث دایر نیست - صورت خط و خال جسماني و پیکر هیولاني را بر خصایصی که در ذات هر فردی از افراد بني نوع انسان مضمر و مزمن است مشعر گردانید - بدانسان که اکابر علما و حکما از چگونگي حالات آثار بر کیفیت احوال اعیان کماینبغي استدلال توانند نمود - و از نیروی شمایل و مخایل ظاهري پی به خصایل باطني توانند برد - بتخصیص در نظر دقایق نگر رموز خوانان علم قیافه و راز دانان فن تشریح بدایع اسرار طبایع که از خصوصیات سیمای انسان چهره نما است - مانند عکس شخص در آب و آئینه ظاهر

تر است - بالجمله درین مقام بیان حلیهٔ مبارک آنحضرت بجهت رفع حرمان نصیبیِ محرومان هفت کشور است از سعادت ادراک لقای انور آن سرور به بیان کیفیت شمایل مخبر آن فرشته محضر خورشید منظر بمقتضای صدق مصدوقهٔ السماع احدی الرویتین - همانا استماع اوصاف نوعی از معاینه است و وجه اثبات دعوی اتصاف آنحضرت بسایر فضایل نفسانی و کمالات ملکی و انسانی *

* شعر *

چون از حلیهٔ شه سخن سر کنم   سخن را حلی بند زیور کنم
دهم زیب و آرایش این نکته را   طرازم سخن را ز سر تا بپا

نخست کلک معنی نگار از وصف قامت با سعادت آن حضرت که الف آفتاب دولت و برجسته مصرعهٔ دیوان مکرمت است - و بخت از بالای او والا گشته و دولت از پهلوی او فیض اندوخته - سخن را از معانی والا پایهٔ دو بالا می بخشد - معتدل بودن آن بر دانش دو بالا اوصاف خجسته دلیل است - سر هوش پرور که در والا شکوهی بر سر آمده و جهانی از سایهٔ آن سر همایون فر در سایهٔ مرحمت الهی جا کرده در خردی و بزرگی میانه است - و آن بر بیدار مغزی و پرخردی و اعتدال اخلاق ستوده دلیل است - لوحهٔ پیشانیِ نورانی که سرلوح کتاب نامداری و پیشانیِ روزنامهٔ فرمان گذاری ست - و از روی سهو و خطا نیز روی چین ندیده - شایانیِ کار جهانبانی و سزایش شغل گیتی ستانی دارد - و آن بر اندازهٔ سگالیِ انبساط و قاعده دانیِ اختلاط مشعر است - و بر یسار آن دیباچهٔ مجموعهٔ اقبال نزد رستنگاه مو خالیست مشکین که آنرا نقطهٔ خط پیشانی توان گفت - مانند سویدای دل جانب چپ جا ساخته - و چون بلال بحفظ آیات مصحف رویش پرداخته *

* بیت *

شهنشه که خیل ملک فوج اوست   سپهر است و این نقطه اوج اوست

ابروی عنبر بو که در نیکوئي طاق است و بخوبي شهره - آفاق - شاه بیتی است که بقلم قدرت بر ورق آفتاب نوشته - و زیبا هلالیست از عنبر سرشته - بسم الله سورهٔ فتح است و سر لوح کتاب صنع - نی نی محراب طاعت ارباب قبول است و پیش طاق منظر سعادت و نور - توسط آن در فراخي و کشادگي علامت دولت‌های فراخ و اقبال فراوان است - چشم مردمي گزین که نظر یافتهٔ ناظر حقیقي است - و نظر هیچ آفریده نظیر آن ندیده - در تنگي و فراخي برابر افتاده - و در سیاهي و سفیدي معتدل - دلالت میکند بر علم خدا داد و پاکئ نژاد - و مردم چشم که از مفاخرت نظر جز بر نور سیاه نمیکند - قرة العین نور بصر است و نور دیدهٔ اهل نظر - شعار عباسیان گزیده و آئین خلافت اختیار نموده - پیرایه بخش آزرم است و سرمایه دار شرم - و آن دلیل است بر افزونئ هنگ و بیشئ فرهنگ - و فروغ اندوزئ دانش و نگاه افروزئ بینش - و بر پشت چشم راست خالیست مشک سگال در نهایت حسن و جمال - همانا سیاهي است برای دفع عین الکمال بر پشت چشم چون مهر نبوت بر پشت نبي صلعم جا کرده - بیني از روی راستي بر چهرهٔ فیض بار چون الف در دل ماه جا ساخته - یا موجی بر چشمهٔ آفتاب برخاسته - زهی انفی که آب روی داده است استوارئ آن راستي را - نشان جاویدئ کردار و پایندگئ کار است - و دلیل پیش بیني و خیر اندیشي - پیوسته بدان در زیر چشم چپ خالی گوشتین اتفاق افتاده - بیني ازان خال مشک افشان بطلان هیچ نداشتن الف را روشن تر از آفتاب ساخته بر روی روز افگنده - و آن آثار دولت ابدي و امارت اقبال جاوداني است - گوش معني نیوش که صدف لجهٔ معاني و محرم سرگوشئ فیض جاوداني است - مانند نظر انور روبروی منظرهٔ عالم عقول عشره دریچهٔ حق جوئي و حقیقت پژوهي

کشوده در خوردي و کلاني بحد اعتدال است - که بقوت حافظه و تيزئ فهم بر آن استدلال نموده اند - روی دل آرای و عارض و خد آن صورت هیولانئ فهم و خرد که انوار فر ایزدي ازان فروزانست - در سایر صفات بسیار متوسط وباعتدال گراینده است - و آن بحکم وجوه و دلایل این فن علامت خصایل حمیده و شمایل پسندیده است - لون بشرۀ نور افروز که سر چشمه آبروی نوع بشر است اسمر واقعه شده - دانشوري و هوش پروري ازان رنگ میدهد - و همرنگئ قایل انا املح نیز ازین رنگ کل میکند - همانا رنگ مبارکش مایۀ مردمي است که معنئ آدمیت ازان پدید گشته - و از شرم ملاحتش رنگ بر روی صباحت مهر انور شکسته - دهان گوهر افشان که سر چشمۀ فیض جاوداني و درج جواهر اسرار معاني است - در جنب طیب تبسم و صدق تکلمش شهرت نفحات غنچۀ شیرین تبسم و راستئ دم صبح دوم حرفی است - افواهی معتدلست در تنگي و فراخي و آن دلیل نشان مردانگي و فرزانگي است - لبهای مبارک که از شرم ملاحت تکلم دهان غنچه را از تبسم بسته - و ابحیات از خجلت لفظ روانش تر گشته - در سطبري و باریکي میانه است و ازان دقت فهم و لطافت طبع پدیدار میشود - دندان مبارک که گوهر حریف اب دندان اوست و اختر از جمهور مهر پسندان - مانند مرسلۀ جوزا نور افشان است - و چون رشتۀ لآلي شاهوار و در آبدار درخشان - رشته اش محل سودای جانها است - و دل عالمی ازین دندان فریفتۀ آن رشک عقد ثریا - در خوردي و بزرگي در نهایت اعتدال و چون گوهران هم سن در نهایت اتفاق و اتصال - این نشان پاک کرداري و راست گفتاریست - آواز معجز ساز در هنگام لطف بجان پروري بلند آوازه است - و در وقت عتاب بجگر شگافي داستان - گاهی به تکلف مهر سامعه را فیضیاب نسیم حیات میسازد

و گاهی باقتضای قهر پردۀ گوش را پرنیان شعله پیچ مینماید - گاه از سخط برعد ابر نسبت درست میکند - و گاه از نرمي بزمزمۀ آب حیوان نسب مي رساند - کلام سلاست نظام آنحضرت مانند سلک مروارید غلطان مسلسل و منتسق الانتظام - و همچنین عبارت تحریر که همانا بمقتضای مؤدای الخط لسان الید گفتار دست و بیان بنانست - تقریر آنحضرت با نهایت بلاغت و سلاست و ایراد صنایع بدایع بري از تکلف و تصنع است - چنانچه اگر بمثل در کلام پارسي نیز اعجاز روا بودی توانستی گفت که از دست خارق عادت است - آن خطه کشای قلمرو فصاحت بیشتر بفارسي تکلم مینماید - و چراغ دل افروز سخن را که فروغ بخش شبستان روح است بآتش فارسي مي افروزد - و بعض اوقات بهندي نژادان که فهم شان فارس جولانگاه فارسي نتواند شد در اثنای حرف بمحاورۀ هندي تیغ زبان را گوهر آمود میسازد - چون نواب جنت مآب خدیجة الزمانی رقیه سلطان بیگم که در هنگام نوخیزي به پرورش آن زیبا نهال چمنستان بادشاهي از گلشن سعادت گل میچیدند ترکي زبان بودند - و با سایر پرستاران مشکوی والا بزبان ترکي سحر پرداز بیان میگشتند - بنابران آنحضرت از فرط نیوشائي بسیاری از الفاظ این زبان مي فهمند - و بدیدۀ دل حسن معاني را در جلباب عبارت این کلام مشاهده مي نمایند - و بر نمایش صور بعض مطالب در مرآت الفاظ این زبان توانائي گفتار نیز دارند - اما از ممر قلت استعمال بلکه از رهگذر عدم ذوق بمحاورۀ این زبان کمتر چاشني پذیر گفتار مي گردند - چه در صغر سن طبع فیض آفرین را که زبان دان سخن است بیاد گرفتن این زبان گرایش نبود - و نواب خدیجة الزماني از افزوني مهر باین مهر سپهر اقبال در آموختن این زبان مبالغه نمي نمودند - وقتی حضرت جنت مکاني از روی طبیعت مشکین نفس

گردیده فرمودند - که اگر خطا اندیشی از من بپرسد - که این نافه کشای استعداد چه آهو دارد - خواهم گفت همین که ترکي نمیداند - و با آنکه از قرار واقع درک جواهر الفاظ آن لغت مینمایند کمتر بآن تکلم مي فرمایند - که مبادا از روی قلت ممارست انتظام سلک تسلسل سخن خلل پذیر گردد *

شارب و محاسن آن والا مشرب که پیرایهٔ محاسن صوري و معنوي است - تو گوئي موبمو تفاسیر آیات سورهٔ حسن صورت و لطف سیرت است - که قلم قدرت بخط ریحان بر حواشي صفحهٔ مصحف جمال با کمال آنحضرت نگاشته - دقیقه سنجان موشگاف که در باریک بیني سر موی فرو گذاشت نمي کنند - بر سبیل امارت این معني را مشعر بر اعتدال اخلاق و کمال شعور میدانند - شارب همایون همانا دو مصرعهٔ برجسته است که معاني آن از مو باریک تر است - و محاسن اشعاریست که اکر باریک طبعان خواهند یک شعر نمودار آن بیارند زنج زده باشند - و آن در تنکي و انبوهي و نرمي و درشتي میانه است - حضرت بادشاه اسلام پناه چون یکسر مو در پیروي سنت نبوي کوتاهي نمي ورزد - پیوسته شارب را بر سنت صاحب ناموس الهي قصر میکند - و محاسن را یک قبضه نگاه میدارد - گردن مبارک که ناموس بادشاهي و شغل شاهنشاهي را بگردن گرفته در نهایت فر و کمال و متصف بحسن اعتدال ست - مالک رقاب گردن کشان است و سرور سروران زمان - اگر بادشاهان جهان بگردن باجش آرند بجاست - و اگر خسروان کیهان به نزدش تاج از سر گذارند سزا ست - و این دلیل رسائي رای و روشني ضمیر ست - سینهٔ معني خزینه که صدر ارباب قبول است و گنجینهٔ حقایق و معارف عقول - همانا آئینهٔ صفا است و گنجینهٔ مدعا - صندوق اسرار الهي است و نهانخانهٔ فیض نامتناهي - در سایر صفات متوسط که دلیل توسط اخلاق ست مخلوق شده *

دست بذل پرست که دست نشان ید الله است - و همه چیرش از عالم بالا دست رو داده - آثار دولت در مشت اوست - و امارات سعادت در هر انگشت او - بر جمیع ایادي دسترس تمام دارد - و از پنجهٔ آفتاب دست مي برد - در بذل پیرائي ید بیضا مي نماید - و در فیض گستري ید طولی دارد - جود را از دستی پیش گرفته که ابر نیسان پیش دست او گردید - و تیغ را بدستوری در قبضه آورده که زبردستان را پشت دست بر زمین گذاشته - هم صاحب تیغ است و هم صاحب قلم - و هم خداوند جود است و هم صاحب کرم - در کوتاهي و درازي میانه است و این علامت حد وسط است در محامد صفات - و دلالت بر دستگیري لطف و دستیاري قهر و داد و ستدی که نه از دست دستان باشد - بحرین کف اشرف که حاصل بحر و کان به بخشش او کفایت نمي کند - و نقد روزگار را بکفهٔ همت نمي سنجد - بحر را از رشکش جنون دست داده - و محیط را از انفعال او کف بر لب آمده - در کشادگي و نرمي معتدل افتاده - و آن برهان افزوني مهر و بلندي خرد است - اصابع و انامل آن خداوند جود کامل و فیض شامل که با پنجهٔ آفتاب همدستي مي کند - و شخص جود را بمنزله حواس خمسه اند - و دیده امل را شابهٔ پنج گنج - ریاض آمال و اماني را رگهای ابر و شاخهای آب است از بحر سخاوت بیرون آمده - و جویهای زر ناب است از چشمهٔ خورشید روان گردیده - سخاوت را پنج آبست و صبح دولت را خطوط شعاعي آفتاب - مخمسی است از دیوان سخاوت که هر مصراع برجستهٔ آن کار کشای فروبستگان است - و پنج آیهٔ مصحف جود است که تفسیر هر یک آن هادي گم‌گشتگان حساب - بخشش‌های بیحساب با او عقد بسته - و بحر از رشکش سر انگشت موج در دهان گرفته - در درازي و کوتاهي و نرمي و درشتي و تنگي و سطبري

در کمال اعتدال است - و ازآن شمار تاجوري و جهانگيري ميگيرند - و از غرائب اتفاق بر هريکی از چهار انگشت سوای ابهام که از آنها دور تر افتاده خال فرخنده فال نمود پذيرفته - و اين چهار نمونه دليل تسخير چهار رکن عالم مي تواند بود - همانا بر هر مصراع رباعيي قدرت صاحب ديوان ازل بقلم صنع خويش نقطهٔ انتخاب گذاشته - يا ازين رباعيي هر مصراع حکم چهارم مصراع رباعي داشته - هر خالی بخجسته فالي انگشت نما گشته - پنداري حساب جهان کشائي بدستور عقد انامل بانگشتان گرفته - مانا بر چهار جوی بهشت سخاوت بلال بصور متنوعه متمثل شده - يا بر هر انگشتی سويدای دلهای اهل نظر جا گرفته - نی نی غلطم از صورت هر انگشت و خال الف و صفر جلوهٔ ظهور گرفته - و اين مبني بر آن ست که دستگاه اين بادشاه بمقتضای دولت روز افزون از يکی ده خواهد شد - يا مشعر است بر آنکه اين دست در آئين سخاوت از ممر کمال بذل چار دانگ دنيا را معموره نموده چار و ناچار دامان آمال را گوهر آما خواهد ساخت - و بر کفدست فيض سرشت از قلم صنع خطی افتاده که اگر دستخط ايزد پاکش خوانند بجا است - همانا طغرای منشور سعادت است و بسملهٔ سورهٔ کرامت - يا عنوان نامهٔ اقبال است و سطر کارنامهٔ جلال - تعويذ گردن آرزو است و حرز بازوی مراد - برات عمر جاويد است و نقش بقای ابد *

پای جهان پيما در نهايت توسط است - و خطوط آن که خط پيشاني اقبال است - و سطر کارنامهٔ اجلال نشان بلندي پايه است - زهی پای فرخنده که از سر سروران پای کم نمي آرد - و پايگاه او پايهٔ ايست که زياده ازآن در خيال نيايد - اگر بلند پايه‌اش خوانند رواستا - و اگر سران سر در پای او نهند سزاست - دولت در قدم او بمراد ميرسد -

و سعادت بپای بوس او مي شتابد - قلم به طریق وصفش عجز مي پیماید - و معنی در اوصافش بپای قلم مي افتد - بالجمله سراپای آن خلف الصدق آبای علوي و امهات سفلي که مظهر اتم قدرت آفریدگار است در کمال توافق و تناسب اتفاق افتاده - قیاس گرفتن و قرار قدر و مقدار دادن آن یارای ادب آداب دان و حد خرد مرتبه شناس نیست - لاجرم خامهٔ خویشتن کامه زبان گزیده به بیان این نکته و ایراد همین دقیقه یعني خواص خال مشکین و مسه عنبرین که فی الحقیقت نقطهٔ پای تم الکتاب صنع بر کف پای مبارک آنحضرت افتاده واقع است - بر طبق ختامهٔ مشک ختم سخن نموده سررشتهٔ بیان حلیهٔ مقدس بپایان مي آرد - بی‌مبالغه مشک بوی نسیم خلق او شمیده از ممر پاک اعتقادی به پای مقدس افتاده و بخال مشکین اشتهار یافته - چون بر پای چپ واقع شده دلالت بر یسار میکند - و روی سریر سروري البته از پای فرقد سای صاحب این خال روکش رفعت چرخ چنبري گردد - آنچه ازین نمودارهای شگرف حیرت افزای والا نظران دقیقه شناس است - و دانشوران سواد اعظم هند که در فن قیافه بصورتی پی بمعني برده‌اند - که هیچ گروهی را از اصناف ایشان دست نداده - فرا گرفته اند پذیرای نگارش گردد حوصلهٔ نامه کوتاهي کند - چند سال پیش از اورنگ طرازيِ این خسرو شیر گیر در نخچیرگاه که مقام عیش و نشاط و محل عشرت و انبساط شیر افگنان بی آهوست - یکی از تجرد منشان روشن ضمیر که فروغ ایزد شناسي از ناصیه اش میتافت - و نور تجلي از جبین بینش مي درخشید - بی دست آویز آشنائی بملازمت این بادشاه بلند اختر رسیده جبهه افروز سعادت گردید - از آنجا که سواد خوان صحیفهٔ غیب بود و اسرار ازلي را از بر کرده - از مطالعهٔ خطوط دست و پای بخت پیرای این والا دستگاه

بلند پایه رشک فرمای درس خوانان دبستان ملاء اعلی گردید - و به نکتهای زرف سواد خوانی دست و پای مقدس که چهار کتاب اسرار دولت تواند بود نموده بزبان وحی بیان راند - که در اندک روزگاری و کم مایه فرصتی ازین خطوط دیباچهٔ اقبال و ازین سطور مقدمهٔ اجلال جلوه پیرای ظهور گردد - و در دیدهٔ تماشاگران جلوه گاه صنع بنمود گراید - و فرمانروائی سواد اعظم هندوستان که قلمرویست وسعت آمود بر چندین اقلیم اشتمال دارد یک قلم بی انبازی دیگری بناصیه سایان این آستان والا باز گردد - و از فر اورنگ نشینی آن سرایش گزین تخت روزگار از شادمانی برخود ببالد *

بیان مصارف اوقات سعید و ساعات عمر شریف انتظام بخش سلسلهٔ نظام روزگار و باعث قیام قوایم استقامت لیل و نهار اعنی شاه جهان بادشاه غازی

از اوقات فرخنده آیات این گیتی خدیو لختی به پرستش ایزدی و نیایش آلهی که دیباچهٔ کار نامهٔ سعادت جاودانی و بسملهٔ مصحف فیض آسمانیست میگذرد - و برخی باستراحت بدن و نظام امور عالم صغیر که ناگزیر نشاء عنصریست - و غرض کلی ازآن نگهداری آلت کسب کمالات معنویست بسر میرود - و بهری به نخچیر سازی و صید پردازی که در نظر ظاهر بینان موجب انتعاش طبیعت و انبساط خاطر است - و نزد اصحاب باطن وسیلهٔ صید دلها و ذریعهٔ عبرت نمودارهای شگرف تواند بود بانجام میرسد - و در خواب و خور که شهر نشینان خطهٔ امکان را ازآن گزیر نیست - آن سیر چشم خوان دانشوری و بیدار مغز ملک خرد وری حد اعتدال را

رعایت میفرماید - روشن است که والا نظری که مشاهدهٔ شاهدان جلوه‌گاه صنع ايزدي تواند نمود چگونه خواب را در چشم خود جا دهد - و اگر بقدر یکسر مژگان با خواب گرایش کند چشم دلش همیشه بیدار است - پس نظر باین معني خواب بیدار بخت حکم بيداري دارد - و پیداست که دانش گستری که زله بند نعیم جاوداني تواند گشت چسان اندیشهٔ خورش را با مذاق همت آشنا سازد - و اگر باندازهٔ یکسر دندان بخورش مایل گردد - لب و دهان فطرتش همان ناهار است - پس باعتبار این مقدمه خورش آن چاشني گیرمایدهٔ فیض بی خورشي است - بالجمله اوقات سعادت سمات آن قدسي صفات از آلایش غفلت منزه است - و ساعات فرخي آیات از لوث عطلت مبرا - و اوقات شبانروزي بدین نمط پذیرای قسمت گردیده - که آن سرور نیک اختر چون اختر شب زنده دار قریب بدو ساعت پیش از طلوع فجر از خواب بر میخیزد - و در سحرخيزي بر آفتاب روشن ضمیر سبقت مي جوید - همدرآن وقت که خلاصهٔ ازمنهٔ شبانروزي و منتخب مجموعهٔ ایام و لیالیست و هنگام فیض لا یزالي - وضو را آبی بر روی کار آورده آمادهٔ پرستش معبود حقيقي میگردد - و روی توجه بمسجدی که در خلوت‌گاه خطهٔ اکبرآباد تعمیر پذیرفته آورده تا رسیدن وقت نماز رو بقبله بر سجادهٔ طاعت مي نشیند - و با هزاران گونه نیاز زانوی ادب نزد ایزد فیاض بر زده هنگام نماز نخست بر سنت قدسي نژادان ادای سنت نموده بگذارش فرض که بر ذمهٔ همت طاعتیان واجب است مي پردازد - بعد از فراغ قیام جمیع ارکان از اوراد گل مي چیند - و بپای مردئ نیاز بگلگشت مصلا پرداخته بدسته بندئ گلهای ادعیه مي نشیند - و از سبحه سر رشتهٔ مدعا بدست آورده از سجاده پای در جادهٔ مقصود مي نهد - آنگاه آن تقدس نژاد بحرم سرای متوجه شده

آن جلوه‌گاه قدس را رشک بیت المقدس مي سازد - و چون خسرو انجم سر از غرفهٔ خاور بر مي آرد - و پیشگاه آفاق از پرتو فروغ صبح فروغ اندوز مي گردد - از دریچهٔ محاذي دریچهٔ مشرق مشرف بر آب چون سر بر آورده بر آفاقیان معني دو آفتاب و دو مشرق روشن تر از روز میگرداند - و جهانیان در آن عرصه که چون پیشگاه اقبال پیش آن دریچهٔ منظر دولت واقع است - از استحصال کورنش شرف جاوید دریافته جبههٔ سجود بر زمین ادب میگذارند - و ستمدیدگان پریشان احوال بخاطر جمع بی مزاحمت احدی داد خواهي نموده درد دل بعرض مي رسانند - و همدرین فضای عریض بوساطت عارضان لشکر ظفر اثر سپاه ستاره شمار انجم سان معروض نظر انور گشته بشمار در مي آید - و اکثر فیلان مست عربده آئین که از بدمستئ آنها حذر نموده بصحن خاص و عام حاضر نمي سازند - درین فسحت‌گاه از نظر اقدس میگذرند - و بیشتر اوقات جنگ فیل که از تفرجهای بدیع و غریب و تماشای دلپسند خاطر فریب است درین میدانگاه اتفاق مي افتد - و درین روز بنابر چندین وجه علامت قیام قیامت آشکار گشته آشوب عرصهٔ محشر و شور رستخیز بوقوع مي پیوندد - و بکثرت هجوم مردم و انبوه خلقت چنانچه کسی بحال کسی نمي پردازد - و از فرط غریو و غلغله و نفیر و ولوله همانا نفخ صور بعرصهٔ ظهور مي آید - و همدرین محشر عام اکثر اعیان فیلان نامور تنومند را از دنبال اسپان تیز رفتار میدوانند تا در جای که نطع نبرد گسترده اند دستبرد نمایند و خصم را ببازئ فیل مات سازند - و در جهروکه درشن آنحضرت اکثر دو گهڑي و گاهی باقتضای قلت و کثرت مهمات و کمي و افزونئ انبساط طبیعت کمتر یا بیشتر مي نشینند - و این طرز بار از مخترعات حضرت عرش آشیاني است - چون این انجمن عام بانجام مي رسد از مطلع جهروکهٔ

والای خاص و عام طلوع فرموده پرتو حضور پرنور بآن فرخنده انجمن مي اندازند - و آن بارگاهی ست در کمال نمود و شکوه و عظمت - از رفعت اساس سر بایوان سپهر کشیده - و بر حسب فرمان آن اوج گیر فرمانروائي پذیرای تعمیر گردیده - تبارک الله ازآن انجمن آسمان نشان دلنشین که بهشتي محفلی است در غایت توره و توزک و ادب و اندام و اجلال و اعظام - چنانچه از فرط شکوه و هیبت و وفور شان و شوکت که از در و دیوار آن پرتو ظهور میدهد بهرام و کیوان دلیر بر زبر آن بلند ایوان گذر نمي توانند کرد - مجملا آن نشیمن رفعت و انجمن عزت که در اصل احداث کردهٔ این حضرت است مشتمل است بر چهل ستون در کمال رفعت و زینت سقف و جدار منقش و مصور بصور گوناگون و نقوش بوقلمون - و در سه جانب آن محجری که بهندي کٹهره خوانند از سیم ناب بارتفاع قامت آدم متوسط کشیده - و سه جا راه آمد و شد گذاشته - و بر در هر کدام حاجبان سراپا مهابت ایستاده هیچ احدی را آن حد نیست که بی رخصت تصور گذر در خاطرش گذار یابد - درین بارگاه خاص از امرای عظام گرفته تا دو صدي منصب و اهل خدمت دیگریرا راه نمي دهند - و در خارج این ایوان ساحتی درکمال فسحت و بر دور آن کٹهرهٔ از سنگ سرخ بطول پنجاه گز و عرض پانزده گز برنگ پذیرائي رنگ گشته که مشجر رنگین سخنان در برابر آن رنگ ندارد - و برآن سائبانهای مخمل و زربفت و مظلهای دیبای زر تار کشیده - و بر سه راه در آمد این نیز دربانان ایستاده سوای جمعی از ارباب منصب که مراتب ایشان کمتر از دو صدي باشد و احدیان ترکش بند و برقندازان و بعض مردم روشناس از تابینان امرا موافق پایگاه خویش قیام مي نمایند - و سایر سپاه و پیادها و جمیع نوکران امرا در خارج این مي ایستند - و درون کٹهرهٔ نقره

امرای عظام در خور تفاوت درجات و مقدار قرب و منزلت پهلوی ستونهای بارگاه که قرارگاه مقرر ایشانست مي ایستند - و ارباب تصدیٔ مهمات ملکي و مالي یک بیک مطالب کلي و جزوي بعرض مقدس مي رسانند - و آنحضرت شقوق و اطراف سوال را در حال بخاطر مقدس جا داده جوابهای کافي و شافي که خرد وران دانشور و عملداران دقیق النظر را با کمال تدبر و تفکر و تردد و اندیشهٔ ثانوي بخاطر خطور نکند علی البدیهه در آن قسم انجمن بر طبق سوال مي فرمایند بنحوی که ارباب مهمات در هیچ باب بعرض ثانوي محتاج نمي شوند - و بسیار این معني رو میدهد - که در اثنای عرض مطالب مختلفه بحسب اتفاق در معاملهٔ ضروري مطلبی بخاطر یکی از بندها مي رسد - که از مهم عرض دیگری اهم باشد ناچار بعرض میرساند - و آن حضرت بر طبق مراد و وفق صواب جواب مي فرمایند که هردو را تشفئ خاطر حاصل مي شود - و مجمل ابواب مطالب که بعرض مقدس مي رسد اینست - که از یک طرف بخشیان عظام مراتب ارباب مناصب و مقاصد و مطالب مختلفهٔ ایشان را بعرض مي رسانند - و فرخنده پاسخی که پیرایهٔ حکمت مي باشد مي نیوشند - و در همین موقع جمعی از بندگان سعادت یاب باضافهٔ علم میگردند - و مشتی از والا دستگاهان به پذیرائئ خدمت از هر دست که باشد بشرف ابدي انکشت نما مي شوند - و از جانب دیگر میر سامان هرچه مي خواهد بعرض رسانیده سامان مي بخشد - و دیوان بیوتات هر مدعای که دارد معروض داشته دیباچهٔ دیوان سعادت حاصل مي نماید - و هم چنین بخشیان احدیان و میر آتش و اصحاب اشراف منسوبان خود را از نظر اشرف گذرانیده باضافهٔ مرسوم و مشاهره بمنتهای مطلب فایز میگردانند - و بدین دستور متصدي خدمت عرض مکرر یاد داشت

مناصب و جاگیرها و برأت نقد و سایر مهمات ابواب المال و ارباب التحاویل و جمیع احکام مطاعه و امثال اینها را بتکرار عرض اقدس مي نماید - و برین قیاس مشرف ارباب وظایف و رواتب حقیقت استحقاق این طبقه را معروض مي دارد - و احداث وظایف و روزیانه و افزایش مرتبه و مناصب قرار مي یابد - و همدرین اثناء داروغها و مشرفان اصطبل و فیل خانه طوایل اسپان و حلقهای فیلان را برسم معتاد هر روزه طویله طویله و حلقه حلقه بترتیب دفعات در برون کٹهرهٔ سرخ بنظر انور در مي آورند - و آن حضرت بدقت نظر از دور کیفیت فربهي و لاغريِ آنها را ملاحظه فرموده مطابق ضابطه باز خواستی درمیان مي آرند - و باز خواست زری که بجهت خوراک دواب از سرکار فیض آثار مي شود بر تقدیر زبوني و لاغريِ این جانداران از مصنوعات حضرت عرش آشیاني ست - و ازین باب متصدیان داغ و تصحیحه اسپ و سوار تابینان امرا که تازه بداغ و تصحیحه رسانیده باشند منظور نظر اشرف مي نمایند - و در عرض این احوال عرایض صوبه داران و دیوان و بخشي و سایر اصحاب تصدي مهمات هر صوبه و سرکار با پیشکشهای ایشان بمعرض عرض در مي آید - و بیشتر عرایض اعیان سلطنت را که اهتمام تمام بشان ایشان با ضرورهٔ کلي بجواب مضامین عرایض مذکور باشد - خود بدولت باوجود انبوهيِ مردم و کثرت مشاغل بنظر مطالعه در آورده بی توقف بدستخط خاص جواب مي نویسند - تا ازآن منشور سعادت و نشرهٔ اقبال که بدآن نیک بختان ارسال مي یابد اولاد و احفاد ایشان را تا روز نشور سجل اعتبار و افتخار و بار نامهٔ تفاخر و مباهات در دست باشد - چون مقاصد خواص و عوام درین محفل همایون بانجاح مقرون میگردد - وجلوس اقدس درین محفل به پنج گهڑي میکشد - تشریف اشرف به نشیمن خاص که معروف به غسل خانه است میفرمایند -

و سبب اشتهار این محفل والا باین نام آنست که حضرت عرش آشیاني اکبر بادشاه در خلوت گاهی نزدیک بحرم حریم خلافت غسلی بر مي آوردند - و درین نشیمن جز برخی از مقربان حضرت دیگری را بار نبود - و گاه گاهی دیوان و بخشي نیز برای عرض مطالب راه مي یافتند - و رفته رفته اکثر اعیان دولت درین محفل حاضر شدند - و بمجرد این نسبت این خلوتخانه از آن وقت باز باین نام نامزد شد اوقات عالي درین مهبط انوار و سعادت برین جمله میگذرد - که دیوانیان عظام خلاصهٔ معاملات اعمال محال خالصه و تنخواه طلب جاگیرداران را بعرض اشرف مي رسانند - و همگي بجواب مي رسند - و برخی از معتمدان که خدمت مطالعهٔ عرایض متصدیان خدمات صوبجات و سرکارها بایشان مفوض است - زبدهٔ مضامین آنها را معروض داشته جوابهای مطالب برسالت سرافرازان پایهٔ والای وزارت و وکالت حسب الصدور از موقف خلافت بمنشیان بلاغت نشان ابلاغ مي رود - ایشان بر طبق فرمودهٔ فرامین قضا آئین را که متضمن مضامین معهوده است انشا نموده از نظر انور مي گذرانند - و آن حضرت از روی حزم بنظر ملاحظه در آورده اگر از منشي بطریق سهو القلم که لازمهٔ بشریت است خطای سر زده باشد - از سر عنایت بی عتاب و خطاب بشرف حک و اصلاح مي رسانند - آنگاه شاهزادهٔ ولي‌عهد ضمن آن فرامین را بزیور توقیع وقیع خود موشح و مزین مي سازد - و صاحب دیوان کل نیز نشان معرفت خویش در تحت توقیع وقیع ایشان ثبت مي نماید - آنگاه از پرتو نور مهر(۱) اوزک اشرف غیرت انوار مهر انور مي گردد - و همدرین نشیمن همایون صدر الصدور سایر نیازمندان و اصحاب حوایج را که در خاص

---

(۱) در بادشاه نامه نوشته که مهر اوزک حوالهٔ نواب ممتاز الزماني بود و در محل سرا فرامین بمهر مي رسید - صفحه ۱۴۸ - جلد اول *

و عام از نظر ارفع نگذشته باشند دفعه دفعه مي گذرانند - و فراخور حال و قدر احتیاج و استحقاق هریک مدد معاش از وظایف و رواتب نقدي و غلات و دههای در بسته عطا مي شود - و برخی را دم نقد از خزاین وزن جیب و کنار آز و نیاز بنقود آمال مالامال میگردد . و بعد از فراغ اکثر مطالب مهمات دین و دولت گاهی ترطیب خاطر و تصفیهٔ دماغ باستماع نغمات طیبه و تجلیهٔ مرآت الضیاء نظر انور بتماشای نوادر جواهر نفیسهٔ بحري و کاني مي فرمایند - و چون طبع اقدس آن معمار معمورهٔ قلوب اصحاب دل و باني تعمیر عالم آب و گل بعمارت بسیار مایل است - اکثر احیان امر بوضع اساس بنیانهای غریب و اختراع ابنیهٔ خیر و ابداع بقاع فیض مي نمایند - و در اندک مدتی با زیب و زینت تمام باتمام مي رسانند - چنانچه مشاهده شاهد است و معاینه بتعیین و تبیین نیازمند نیست - که تا غایت در هیچ قرنی از قرون پیشینه این عمارات دلفریب دیدهٔ هیچ بینندهٔ در زیر چرخ برین ندیده - بنابر آنکه این پایه توجه و این مایه دست و دل در صرف زر بیدریغ از دیگران کمتر دست مي دهد - و خصوص این مرتبه دقت نظر و این درجه تصرف طبیعت در فنون و صنایع عمارات بعد ازآن حضرت دیگر بنظر روزگار درنیاید - و ازین گذشته ساعتی رایضان چابک سوار حسب الامر جهانباني در ساحت این بارگاه سلیماني بر بادپایان صرصر تگ صبا رفتار برمي آیند - و آن پریزاد چهرگان دیوان نژاد را که با براق برق تگ نسبت خویشي دارند - و بر ابرش برق رفتار ابر و باد پای تیز تگ صرصر هزار پایه سبقت و بیشي مي جویند - پري وار به پرواز درآورده در نظر انور سلیمان زمان تعلیم جلوه گري مي‌نمایند - بعد از فراغ این مجلس که بچهار پنج گهري میکشد بخلوتکدهٔ اقدس شاه برج مقدس که مخصوص شاهجهان آباد و لاهور

و اکبر آباد است تحویل مبارک می فرمایند - و ازآنجا که برج جز جای مهر انور با کواکب سعادت اثر نباشد - درین خلوت کده که بغایت تنگبار است جز شاهزاده‌های والا اختر دیگری جا ندارد - مگر یک دو از مقربان حضرت که بجهت عرض مهمات کلی بطریق ندرت داخل شده لمحهٔ بقدر ضرورت درنگ می نمایند - درین اوقات با وزیر اعظم اظهار مضمر و مکنون ضمیر انور که اعلان آن در محافل منافی مصلحت دولت است - با آن وزیر عطارد تدبیر و مشیر خرد پیر می فرمایند و آن کامل خرد را بر خفایای خاطر اشرف اطلاع و اشراف می دهند - آنگاه در نزدیکی های دوپهر محل معلی از سعادت حضور اعلی بحلیهٔ نور ظهور محلی میکردد - و بعد از تناول شیلان خاصه و قیلوله بادای سنن و فرایض ظهر پرداخته بوسیلهٔ جمیلهٔ نواب مهد علیا زنان بی شوی و عجایز بیکس و کوی بانعام نقد و جنس و عطای اراضی مزروعه و قرار وظیفه و روزیانه کامروا میکردند - چنانچه هیچ روزی نیست که دوشیزگان و ارامل که از پریشان روزگاری کسی بخواستگاری ایشان رغبت نمی‌کند - خواه از کرایم دودمان کرام - خواه از عفایف احاد عوام - بآن وسیلهٔ ارزاق محتاجان بمعرفت ستی النسا خانم متوسل نشوند - و آن آیهٔ رحمت پروردگار بتجهیز جهیز ایشان بپردازد - و ایشان را از انواع حلی و حلل حتی زیور و زر و گوهر و پیرایهٔ گرانمایه باعلی پایهٔ تمنا برساند - چنانچه مبلغ های گرانمند هر روزه باین رهگذر که بهترین طریق خیرات و مجاری مبرات است صرف می شود - و اکثر اوقات متصدیان این خدمت ایشانرا بامثال و اقران ایشان حسب الامر اشرف در سلک ازدواج منتظم میگردانند - بالجمله آنحضرت بعد از نماز عصر باز بغسلخانه تشریف آورده اهل چوکی را تسلیم قور می فرمایند - و درآن خجسته انجمن که بعد از نماز شام مرتبهٔ فوقانیش از پرتو انوار

شمعهای مرصع لگن کافوري فروغ بخش طارم چهارم است - و مرتبهٔ تحتاني از اشتعال مشاعل زرین و سیمین روی زمین را چون چهرهٔ شب زنده داران نوراني دارد - تا چهار گهري بعد از انقضای وقت مغرب اوقات اشرف بکار دین و دنیا صرف مي نمایند - و در عرض این جلوس فرخنده گاهی از راه تحصیل انبساط طبع اقدس و ترطیب دماغ مقدس باستماع نغمات طیبهٔ مطربان هندي و رامشگران عراقي طرب اندوز و سامعه افروز گشته حق التذاذ این حاسهٔ شریفه ادا مي نمایند - و بنابر خواهش طبع مبارک منش باستماع الحان نغمه پردازان و سرود سرایان این کشور که در واقع نشاط افزا تر و بر سامعهٔ لطیف مزاجان گوارا تر است بیشتر متوجه مي شوند - و راستي سخن و حق مقام آنست که موسیقای هوش ربای این طائفه از راه لطافت طرز و نزاکت روش و وسعت دستگاه نغمه و بر شعبگي طرق داستان و راستي آهنگ و درستي الحان نسبت بموسیقای یونانیان و ایرانیان که در عهد پاستان صفاهان درین باب مورد ضرب مثل بود - و درین زمان خراسان بلند آوازه است - از زمین تا آسمان تفاوت دارد - همچنین رامشگران این کشور چه این طبقه در واقع بحسب ریخت ایقاع و اصول و تري نغمه و ترانه با پیچاک و مرغول و ابداع تراکیب خاطرفریب و اندازهای رسای غریب وقصدهای دلپسند وخوشنما و تصرفات زیبا و بجا از ایشان کمال امتیاز دارند - خصوص در فرود آمدن از اوج رفعت صوت و شدت شد که عرب آنرا رفع عقیره خوانند - بتخفیف بلاغت و نرمي مد و بدین دستور توافق و تناسب اصوات چندین قوال هم آواز که همان صوت یک نغمه پرداز است - این امر غریب از خصایص جادو فنان هندي نژاد است - و نیز باعتبار معاني خاطر خواه و دلربا و اداهای نازک و رسا که از زبان معشوق عاشق نما در لباس این گونه نغمه

که هزار یک حق توصیفش درین مقام ادا نشده جلوه می دهد - وبادهای ایشان که از اهل آن لغت اند جز ایشان که ارباب دقایق خصایص هر لغت اند لطف آنرا دیگری در نمی یابد - هوش ربا تر می‌شود - و چون ازین انجمن هم فراغ‌خاطر رو میدهد نماز عشا بجماعت ادا نموده بمحل تشریف می برند - و بهنگام آسایش خواه شب خواه روز مجلسیان فصیح بیان خوش تقریر شیرین زبان در پس پردهٔ خوابگاه داستانهای پیشینیان و احوال گذشتگان از روی کتب سیر و تواریخ معتبر مثل قصص انبیا و مقامات اولیا و اطوار ملوک و وزرا و اخلاق حکما و علما و امثال این طایفه که دستور العمل کلی و قانون شافیِ کردار و گفتار ارباب خرد است - و باعث عبرت و خبرت اصحاب بصیرت و بصارت میشود - بسمع شریف آن قبلهٔ مقبلان می رسانند - پاکیزگیِ طبیعت اشرف بمرتبه ایست که از غایت لطافت غریزی و لطافت طبیعی مساس شی ممسوسهٔ غیر را مکروه می دارند - و تا ممکن دست همایون بدآن نمي رسانند - و اگر احیاناً مساس واقع شود اگر همه جواهر که لطیف ترین اشیاء است فی الحال دست می شویند - و میل خاطر همایون بعطریات روح بخش بمثابه ایست که شمه ازآن در حیز بیان نگنجد - و در مجلس خلد طراز پیوسته اقسام عطریات و انواع بخور مهیا و موجود می باشد - و رخت همایون آن خدیو زمان آنچنان عطر آگین است - که اگر احیانا براهی اتفاق عبور والا افتد - آن شارع رشک افزای عرصهٔ ختن میگردد - و بمددگاریِ نسیم مشام جهانی معطر میشود *

توجه خاطر اشرف دربارهٔ استحکام بنیان معدلت بغایتی است - که باوجود فسحت مملکت هندوستان که سه طرف آن بدریای شور پیوسته در کل ممالک محروسه احدی ارادهٔ ظلم بخود مصمم نمیتواند ساخت - و مهمات روایان صوبجات بمقتضای مزاجدانی همایون سر مو بخلاف

عدل نتوانند پرداخت - و اگر احیاناً بی سعادتی بیکی از امور ردیه ارتکاب نماید - و صاحب تائیدی مرتکب ستمی گردد - بمجرد خبر رسیدن حقیقت سزای عمل بکنار خویش می بیند - و اگر در صوبجات بمقتضای عمل ناصواب کسی مستوجب سیاست گردد - تا بعرض مقدس نرسد احدی از متصدیان انجا به سیاست آنکس مبادرت نتواند نمود - این معنی از بس خدا شناسی و خدا آگاهی است - تا بجرم اندک عقوبت بسیار بحال هیچکس عاید نگردد - و کسی که مستحق سیاست نباشد از رهگذر عدم غور بیجرم معذب نشود - اگر احیاناً از سفاکی و ناپاکی سلاطین تراکمه و اتراک در محفل عدالت سرشت مذکور میشود - از آنجا که معدلت و انصاف درطینت مقدس مضمر است - طبیعت اشرف از اصغای آن منغص میگردد - و مکرر بر زبان فیض ترجمان گذشته که بادشاه علی الاطلاق گروه قدسی شکوه سلاطین را بر سایر طبقات انسانی ازآن برگزیده و عنان اقتدار جهان در کف اختیار ایشان سپرده - که جمیع خلایق که ودیعت کبری خالق اند در مهد امن و امان مرفه الحال باشند - بدون نصفت و معدلت ازینها بوجود آمدن سزاوار آن مرتبه والا نیست - و پسندیدۀ درگاه ایزد تعالی نه - اگر جمیع صفات پسندیده و خصایل برگزیدۀ آن خداوند علی الاطلاق و خلاصۀ انفس و آفاق بقید تحریر در آید - سلاطین روزگار و فرماندهان ربع مسکون را در قوانین ملک داری و آئین فرمان گذاری مهین دستور العملی باشد - و هدایت طرازان بچار سوی فیض یزدانی و عنایت سبحانی راه یابند - لیکن خامه را چه یارا که متکفل تسطیر صفات همایون و محامد مناقب معلی تواند شد - لاجرم مجملی ازآن به بیان آمد - امید که قوایم اورنگ خلافت استقامت بنیادش مانند قواعد عدل و قوانین داد محیط ثبات و مرکز درنگ شود - و روزگار دولت باستقرارش بصبح روز نشور پیوند یابد *

طرح اساس ووضع بناء تاريخ سعادت بنياد شاهجهاني که مبتدا از مبداء بی منتهای جلوس همايون صاحبقران ثاني است اميد که بقای بنای آن با قرون روزگار مقرون باد

خردوران بالغ نظر بکار فرمائي فطرت ازل آورد و رهنمائي خاطر الهام پرورد در تسهيل کارها و تحصيل آساني اعمال که بهمه حساب ناگزير جهان مجاز و ضرورت عالم صورت است - بدآنگونه استنباط غرايب و ابداع بدايع نموده اند - که بهيچ طريق پی بروشي و راه بهنجاری نتوان برد که پی سپر نظر آن پيش قدمان و طی کردهٔ انديشهٔ ان پيش آهنگان نشده باشد - از آنجمله وضع بنای تاريخ است که مشخص زمان و مقياس تقدير و تعيين مقدار است - چنانچه ضبط مقادير اعمار و تشخيص وقايع مهمه در خصوص اوقات و همچنين سر انجام جزئيات نظام کلی خاصه معاملات و مصالحات و امثال آن بدون اين معنی دست نمي دهد - چون وجه حاجت بدآن ازآن ظاهر تر است که بروشنگري تبيين حجت محتاج باشد لاجرم بآن نمي پردازد - و مجملاً معني تاريخ بحسب لغت قرار دادن وقت است - و حد اسم زمانی ست معدود از مبداء معهود تا بوقت مفروض بجهت تعيين ازمنه و آوان مابين سابق و لاحق آن - چنانچه مبداء آن موقع سنوح امری عظيم الشان منتشر الذکر مثل ظهور ملتی يا حدوث دولتی يا حربی عظيم و طوفانی عميم شده باشد - و طريق و وضع آن درميان اکثر ارباب دول و ملل مختلف اتفاق افتاده - چنانچه بعضی آغاز آن از قيام صاحبدولتی نموده انجام آنرا فرجام روزگار او ساخته اند - و علی هذاالقياس از جلوس ديگری تا وفات او - مثل فارسيان

که تا خاتمهٔ یزدجرد بن شهریار بدین شیوه عمل مي‌نمودند - و ازآنوقت باز تاریخ یزدجردي از هلاک او مسطور است - و نزد اهل کتاب تاریخ یونانیان معتبر است - که بسکندر منسوب است - با آنکه از جلوس اسکندر و فوت او نیز ابتدا نشده - چه بعد از وفات سکندر چار تن از غلامان او مملکت مفتوحهٔ اورا قسمت نموده - و در مبادئ سال سیزدهم از رحلت سکندر از جمله[1] انطیاخوس . و سولوقس و بطلیموس و اریداوس چهار غلام سولوقس بعنوان تفرد و تغلب بلاد مشترکه را بدست آورد - و فسحت دستگاه سلطنت او عرض عریضی یافته بر اکثر ملوک عهد غالب آمد - چنانچه به نیخاطور یعني قاهر به یوناني زبان ملقب شده بنابر آنکه استیلای او از امور عظیمه بود ابتدای تفرد او را تاریخ گرفتند - و بتاریخ اسکندري اشتهار یافت - و تواریخ دیگر نیز درمیان جمعی معمولست - مثل تاریخ آدم و طوفان نوح علیه السلام و غرق فرعون و بنای حضرت سلیمان علیه السلام هیکل اورشلیم یعني بیت المقدس و تخریب بخت‌نصر آنرا - و عرب در ایام جاهلیت قدیم از وقایع مشهوره و حروب عظیمه که درمیان ایشان واقع شدی ابتدا مي‌نمودند - چون حبشیان بر یمن استیلا یافته در سالی که بعام الفیل معروف است قصد کعبهٔ معظمه نمودند مبداء آن امر عظیم تاریخ شده - و تا هنگام ابداع هجرت آن تاریخ معمول بود - و هنود بنابر قول ابو ریحان در کتاب تفهیم تواریخ مختلفه دارند - و مشهور ترین تاریخ شک کال است یعني زمان شک که ظالمی بوده برین کشور مستولي و از مبداء زمان قتل او این تاریخ معتبر را اعتبار نمودند - و اهل بنگاله بتاریخ لچهمن سین عمل مینمایند - و گجراتیان و دکنیان بتاریخ سالباهن و در اوجین و دهلي

---

[1] انطیاخوس (Antigonus, or Antiochus I), سولوقس (Seleucus), اریداوس (Arrhidaeus), بطلیموس (Ptolemy).

تاریخ بکرماجیت معتبر است - مطلب از تطویل این مقدمه آنست که چون در عهد اکبر بادشاه بنابر آنکه درین کشور تواریخ مختلفه معمول بود - و تاریخ هجرت از مدت امتداد طویل الذیل شده و ضبط آن بر هنود اشکال داشت - لاجرم آنحضرت بجهت آساني ضبط ایشان خواهش وضع تاریخی نمودند - چون این معنی منافاتی با تاریخ هجري نداشت - چو آن تاریخ مانند دین قویم آنحضرت صلی الله علیه وسلم تا زمان قیامت پایدار و مستدام خواهد بود - لهٰذا دانشوران عهد مثل علامهٔ دهر امیر فتح الله شیرازي و علامه شیخ ابو الفضل و دیگر خردوران مبداء جلوس آن حضرت تاریخ گرفته بتاریخ آلهي موسوم ساختند - و بنای ادوار آنرا بروش ترک و ایغور بر مینارهای دوازده گذاشته هر سالی را بنام یکی از شهور دوازده گانه شمسي که فارسیان بزبان دري نامیده اند موسوم نمودند - چنانچه به بسط تمام در اکبر نامه مشروح است - درینولا که جلوس اقدس این پیکر قدسي بر سریر عرش و کرسي رو نموده و آب و رنگی تازه برروی کار عالم باز آمده سر تا سر فرسوده رسمهای باستاني از میان بر افتاده - آن مجدد عالم دین و دول که بمقتضای لطافت طبع عالي و نزاکت منش ارجمند همه چیز را دلآویز خاطر پسند میخواهند بآن کهن وضع ترکانه که پایمال ابتذال و دست فرسودهٔ انتحال است پسند ننموده - چون از راه دینداري تسمیهٔ سنین باسامي مغانه مشهور پارسیان مرضي خاطر عاطر اسلام پرور نبود - لاجرم بتازگي رقم نسخ برآن آئین کشیده بناء ادوار این تاریخ را بر وفق عدد کامل عشره که عقد اول است از عقود اعداد نهادند - چه شرافت این عدد بسیار است و اکثر عظایم امور عالم امکان را حضرت واجب الوجود موافق این عدد کامل نصاب و عقد شرافت انتساب آفریده - مثل عقول عشره و مقولات عشره و حواس ده گانهٔ انساني و امثال اینها - و از همه شریف تر عدد

عزیز کردهای آلهي و برگزیدهای عواطف نا متناهي یعني این سلسلهٔ دولت و دین که سر حلقهٔ آن صاحبقران نخستین و همین حضرت صاحبقران دومین است - چنانچه بوجود کامل آنحضرت مصداق تلک عشره کامله و همعدد عشره مبشره اصحاب حضرت خیرالبشر شده - اول جمادی الثاني سنه هزار و سي و هفت هجري را مبتدای این تاریخ بی منتها اعتبار نمودند - و قرار دادند که هر ده ساله احوال سعادت مآل در اقبالنامه که حسب الحکم اشرف نگاشتهٔ قلم سخن سنجان بلند قدر مثل وزیر اعظم سعد الله خان و وحید الدوران شیخ حمید گشته - و خامهٔ تقدیر از نام نامي آن حضرت بپادشاهنامه تعبیر نموده - در دفتری جداگانه ایراد نمایند - چنانچه بدستور مذکور وقایع هر سال که از سوانح سال دیگر جدا شده یکجا سمت ذکر پذیرفته از آغاز جمادی الثانیه آن سال ابتدا یافته باین عنوان مثلاً معنون و معین گردید - که آغاز سال اول از دور اول - آغاز سال دوم از دور اول - و همچنین تا آخر آن دور که سال دهم است - و برین قیاس دور دوم و ادوار دیگر که نهایت آن آخر زمان و منتهای عدد باد - چون این ضعیف را نظر بر نگارش حقایق احوال آن ملک الملوک ملک خصال بود - و مقصد اصلي جز به تحریر خصوصیات مآثر و مکارم خصوص کارنامهای آن خدیو کامگار که شیخ حمید و عزیزان دیگر متعهد بیان و متکفل اتیان نمودداری ازآن شده اند - لاجرم خامهٔ وقایع نگار درین خرد نامهٔ ادب آئین راضي بنگارش ده ده ساله احوال جدا جدا نشده از آغاز جلوس مبارک تا انجام روزگار فیض آثار و خاتمهٔ عهد سعادت مهد آنحضرت یکجا باندازهٔ دسترس پذیرای تحریر ساخت - و بدستور آثار نامهای باستان و تواریخ پیشینیان در معرض بیان خصایص آنحضرت بظهور رسانید *

بیان نخستین امری که ازآن قدوهٔ سلاطین اولی الامر صدور یافت و ذکر ارسال فرامین و احکام قضا نفاذ به سایر اعیان دولت و ولات و حکام هر ولایت

سزاوار مرتبهٔ ظل الهي سر افرازی بود که چون بپایهٔ سلطنت رسیده پای بر مدارج رفعت و دولت نامتناهي نهد - هرآئینه پاس حدود و احکام نوامیس الهي کماهي حقها بدارد - و حفظ مراتب اوامر و نواهيِ شریعت حضرت رسالت پناهي صلوات الله و سلامه علیه و علی آله و اصحابه بدآنسان که شاید و باید بجا آرد - چنانچه درین طریقه بنحوی از راه ادب و اندام و طریق تعظیم و احترام درآید - که بهیچ وجه امری از امور که مشعر بل موهم دلیري و گستاخ روئي باشد ازو سر نزند - و ارتکاب شیوهٔ که شبیه بل مشابه به بیروشي و بیطریقي باشد بهیچ باب تجویز ننماید - خصوص قوانین ناپسندیده نما که در ظاهر نظر و باديِ رای اشتباه آن باوضاع و اطوار مبتدعه نکوهیده آئین باشد - تا عموم مردم که در سلوک طریق شریعت و طریقت حقیقت مذهب ملوک میدارند - بدستوری که سابقاً مذکور شد - ببهانهٔ پیرويِ ایشان رفته رفته بیراههٔ انحراف پیش نگیرند - چنانچه اکثر انواع بدع در باستان روزگار باین نوع ابداع شده - المنة لله تعالی و تقدس که اعلی حضرت ظل سبحاني صاحب قران ثاني از مبداء احوال فرخنده فال تا الحال پیوسته بر وفق احکام کتاب و سنت اطاعت و طاعت پیشه کرده اند - و طریقهٔ متابعت پیرويِ حضرت رسول صلی الله علیه و علی آله و صحبه و سلم پیش گرفته درین

باب بمثابهٔ اهتمام دارند - که همدرین روز سعادت افروز که روی سریر شاهنشاهي از پرتو جلوس فرخندهٔ آنسرور زیور فر آلهي گرفت - نخستین امری که از موقف خلافت پیرایهٔ صدور پذیرفته حلیهٔ نفاذ یافت - نهئ سجدهٔ تعظیم است که از عهد حضرت عرش آشیاني مقرر و معهود شده بود - چنانچه هرگاه بندهای درگاه از ادراک سعادت ملازمت امتیاز مي یافتند - یا باحراز نوعی از عنایات سرافراز مي گشتند - از روی تعظیم براه تکریم در آمده سجده بجا مي آوردند - و این دستور تواضع در ملل سابقه بمنزلهٔ سلام بود و همدست دستبوس - و سجدهٔ قدوسیان آدم علیه السلام را و سجدهٔ حضرت یعقوب و اولاد امجاد بطریق تعظیم و تکریم حضرت یوسف صدیق را ازین دست بوده - چون فروغ ناصیهٔ رسالت جبهه افروز ظهور گردید - آیتهای سابق صورت نسخ پذیرفت - دریتوقت که حضرت شاهنشاهي سایهٔ اقبال بر سر تخت و تاج انداختند - بنابر آنکه از راه کمال تقوی و پرهیزگاري در اکثر امور مباحه نیز نهایت خویشتن داري مي فرمایند - چه جای امور منهیه راضي باین معنی نشده عموم مردم را ازآن ممنوع فرمودند - و شبستان هند را از سرنو به پرتو چراغ شریعت محمدي نور آگین ساخته بجای سجده و زمین بوس چهار تسلیم حکم فرمودند - و پاک گوهران دودهٔ سیادت و منتخبان اهل بیت ناظم دیوان رسالت را و مسند آرایان محفل علم و مرحله پیمایان جادهٔ فضل و پیوند گسلان علایق و درویشان کامل که بپایهٔ حقیقت شتافته اند - از ممر آنکه سزاینش تعظیم و شایستگيِ تکریم دارند ازین دست تواضع که باعث شکسته رنگيِ شان این طبقه است معاف فرموده مقرر نمودند - که در وقت دریافت ملازمت بسلام نماز ادب را تمام نموده هنگام وداع مصحف اخلاص بر فاتحه ختم نمایند - زهی عنایت ایزدي که ما

مشقي دست خوش حوادث دهر ناپایدار و مفتون آخر الزمان را در عهد چنین جهانباني اسلام پرور دیندار دادگر بادشاهي کامل سخا تمام جود رعیت پرور در عرصهٔ وجود جلوه گر نموده - که ورع و پرهیزگاري آن حضرت درین مرتبه - و سایر مکارم اخلاق در مرتبهٔ که اگر بمثل تا روز شمار بل تا نقطهٔ آخر ابد مراتب کیف و کم آن بشمار درآید - عقود انگشتان از عقد آن بفرساید - و درجات اعداد نامتناهي از فرط تعداد بپایان برسد - هنوز هیچ از مراتب آن بحساب در نیامده باشد - فحمداً لله ثم حمداً له - و امر جلیل القدر از موقف خلافت در باب ارسال احکام جهان مطاع باعیان دولت که درینولا در صوبجات ولایات دور دست بوده هنوز سعادت حضور در نیافته بودند عز ورود یافت - و عنوان آنها بطغرای غرای ابو المظفر شهاب الدین محمد صاحبقران ثاني بادشاه غازي موشح و مزین شده بمهر اوزک اشرف مختوم و مشرف گردیده - و آن خاتمی ست معظم که سجده گذاران دولت و اقبال را مهر نماز است - و سپهر فرخي و فرخندگي را آفتاب فروغ پرداز - گرداب دریای حشمت و اجلالست و عینک دیدهٔ دولت و اقبال - خاتم سلیمان زیردست اوست و نگین آفتاب مهر پرست او - هم صاحب دستگاه است و هم صاحب یسار - بر ایادي دسترس تمام دارد - امروز دستیکه او دارد ببالا دستي انگشت نماست و چون خورشید نامور و نور پیرا - چرا دست از پنجهٔ آفتاب نبرد که نام همایون بادشاهي خط جبین او گشته - و اسم فرخندهٔ شاهنشاهي سر نوشت او گردیده - چشم بد دور که شخص اقبال را بمثابهٔ چشم است و شاهد منشور را دیدهٔ سرمه ناک - همانا نقش آن آبحیات است که در سیاهي جا مي کند - یا کعبه که تن بسیاهي در میدهد - یا نور دیده که بسیاهي در مي آید - نقش او با فرخ فالي درست نشسته و عکس او بر فرمان مرحمت عنوان

هیکل آیات رحمت گشته - تا بنام جنت مکاني و اسامي هشتگانهٔ اجداد پاک نژاد زینت داشت بنه سپهر در آفاق اوج گرای شهرت بود - و درین ایام که از نام نامي حضرت سلیمان مقامي که بعنایت آلهي از روی آثار عظیمه وسط حقیقي آن نگین سعادت قرین شبیه خاتم جم گشته - بانتظام این اسم سامي در سلک اسامي آبای والا گهر مظهر عقول عشره و معني زر ده دهي صورت پذیرفت و خطاب عشره مبشره یافت - و در معنی آفتابی در نه سپهر جلوه‌گر گردیده که نام افلاک که ابای علوي اند روشن کرده است - و در سلسلهٔ مقولات عشره جوهر که مطلب بالذات اوست پدید آمد - و حکم گردید که بر یک روی روپیه و مهر کلمهٔ طیبه که آرایش حاشیهٔ خاطر کامل عیارانست نگارش نمایند - و در حاشیه نام نامي خلفای راشدین که اربعه متناسبهٔ حساب خلافت اند طرازش دهند - و در روی دیگر اسم سامي و القاب نامي پادشاه نامدار آرایش بخشند - زهی فرخنده نامی که آسمان بزرش میگیرد و از شادي چون نقش سکه بر خود مي بالد - درست مغربي آفتاب و مهر تمام عیار بدر که سال و ماه در رشتهٔ بروج صرافان قضا و قدر روانست - از رشک یکی قلب و دیگری غیر سال برآمده - سخن در وصف او درست گفته مي آید - و معني در ستایش او تمام عیار گفته میشود - اگر سخنور را چون نام همایون خویش بزر بر کشند مي سزد - الحمد لله که زر نیز در عهد مبارکش چاریاري گردیده بکردار قلب سره ارباب قبول بذکر کلمهٔ طیبه و اسامي خلفا مي پردازد - و کیمیا ساز سپهر صنعت اندیش که پیوسته عمل شمسي و قمري در پیش دارد - از تمام عیاري آن زر و سیم مسکوک در حیرت افتاده هر شام و صبح زر و سیم ماه و مهر را در کیسهٔ خود پنهان مي سازد - اشرفي از نام اشرف چندین مایه شرف گرد آورد - و روپیه از القاب اقدس بهزاران سعادت

رو شناس گردید - درست مغربي آفتاب چون از شرف سکه محروم است - هر شب مانند زر لیئمان خاک بر سر میکند - و زر تمام عیار ماه چون از نام او مایوس است باوجود تمامي هر ماه گداختن میگیرد *

بالجمله اول فرمان که صدور یافت منشور افتخار ابدي و اعتبار سرمدي یمین الدوله عضد الخلافت آصف خان بود - که از روی عاطفت و عنایت بدستخط خاص که خط آفتاب از رشک آن تافته گردد نگاشته آثار مهرباني را برروی روزافگندند - و هر سطری از آن فرخنده منشور که نسخهٔ سورهٔ نور بود - سرمه سای چشم اقبال گشته از بهر پرواز مفاخرت آن همای اوج سعادت شاه بالی گردید *

نقل فرمان مذکور

دانای رموز سلطنت عظمی - واقف اسرار خلافت کبری - سر خیل یکرنگان وفادار - سلالهٔ یکجهتان حق گذار - کار فرمای سیف و قلم - مدبر امور عالم - زبدهٔ خوانین عالیشان - قدوهٔ امرای بلند مکان - عضد الخلافت یمین الدوله - عموی بجان برابر آصف خان - در امان حضرت ملک منان بوده بدانند - که در چهارم کهتري روز مبارک دوشنبه بیست و پنجم بهمن ماه موافق هشتم جمادي الثاني سنه هزار و سي و هفت هجري بمبارکي و فیروزي در دار الخلافت اکبرآباد جلوس میمنت مانوس بر تخت سلطنت و سریر خلافت واقع شده - و بدستوری که معروض داشته بودند لقب را شهاب الدین قرار دادیم - چنانچه نام مبارک مارا بعنوان شهاب الدین صاحب قران ثاني شاهجهان بادشاه غازي درخطبه که درین روز بلند آوازه گردانیدند درج نمودند - و سکه هم بهمین نام مبارک زده شد *

* بیت *

لله الحمد که آن نقش که خاطر میخواست
آمد آخر ز پس پردهٔ تقدیر برون

امیدواریم که الله تعالی بادشاهي کل هندوستان را که بمحض کرم خود بما عنایت نموده بر بادشاه شما و شما که شریک غالب این دولت اید مبارک گرداند - و روز بروز فتوحات تازه و نصرتهای بی اندازه نصیب ما شود - و شما هم بعمر طبعي رسیده از دولت ما دولتهای عظیم یابید *

آنگاه از راه دقیقه سنجیهای قدر شناسي و مرتبه داني القاب هریک از عمدههای دولت و اعیان حضرت را خود بعبارت خاص مقرر فرمودند که منشیان بلاغت نشان در فرامین مطاعه و امثال آن بجنس بنویسند - تا حق مرتبهٔ هر یک از بندهای خاص بموقع خود ادا شده باشد - و ارباب انشا القاب زیاده از قدر و کمتر از پایهٔ همکنان ننویسند - از جمله القاب یمین الدوله بهمین عبارت مقرر شد - اعتضاد خلافت و فرمانروائي - اعتماد سلطنت و کشورکشائي - فص خاتم ابهت و بختیاري - آب گوهر حقیقت و جان سپاري - طراز آستین ابهت و جلال - گوهر سریر دولت و اقبال - مقدمة الجیش معارک جهانستاني - تقدمة العیش کام بخشي و کامراني - مونس وحدت سرای حضور - محرم خاص الخاص سرایر سرور - ذوی الخصایل الرضیه و الشمایل المرضیه - صاحب الکمالات الصوریه و المعنویه - مستشار دولت خاقاني - موتمن بارگاه سلطاني - انجمن آرای محفل انس - صدر نشین بساط قدس - همدم دلکشای مجلس خاص - محرم خلوت سرای وفا و اخلاص - دقیقه یاب سرایر بادشاهي - رمز شناس عالم مزاجداني و آگاهي - مورد الطاف شاهنشاهي - مرجع عواطف ظل الهي - جوهر مرات حقیقت و وفا - فروغ شمع یکرنگي و صفا -

مشعله افروز فطرت اشراقیان - دانش آموز طبیعت مشائیان - قدوهٔ خوانین بلند مکان - مبارز الملت یمین الدوله آصفخان *

و چون آن عضد الدوله در عهد حضرت جنت مکاني هفت هزاري هفت هزار سوار دو اسپه سه سپه منصب داشت - غایبانه به هزاري ذات و هزار سوار دو اسپه سه اسپه اختصاص بخشیدند *

فهرست اسامي جمعی از سعادت مندان ارادت کیش که بنابر سلسله جنبانئ دولت جاوداني در رکاب ظفر انتساب این برگزیدهٔ عنایات حضرت ذوالجلال از مبادیٔ ایام فترت تا هنگام جلوس سریر خلافت مصیر همه جا حاضر بودند

چون این نیک اختران سعادت یار بحکم بهبود جوئئ همت والا نهمت و کار طلبئ عقل به اندیش در رکاب سعادت همه جا همراهي گزیده دقائق جانفشاني و سربازي باقصی درجات امکان رسانیده - خاصه آنانکه بکار فرمائئ طالع ارجمند و رهنمائئ بخت بلند از نقطهٔ اول شاهزادگي تا انجام کار که محیط چرخ دوار بکام اولیای دولت گردید - و از جلوس ابد پیوند پایدار حق بمرکز خود قرار گرفت - پرکار وار پای از سر ساخته در هر مقام گام ثبات و استقرار برجا داشتند - چنانچه از گردشهای نا ملایم روزگار و تقلبات بی پرکار لیل و نهار ملول نگشته کسل و تهاون را سنگ راه نساختند - و از بلندي و پستئ مسالک طلب فتور و سستي بخود راه

نداده رخنه در سد روئین رسوخ عزم متین نینداختند - لاجرم امروز بر مطلب خویش فیروز گشته و کار بکام و گردش روزگار بر وفق مرام ایشان شده بمناصب و مراتب والا رسیدند - و صاحب صوبهٔ ولایات گردیده دقایق رتبهٔ قدر و منزلت و درجات رفعت شان و شوکت بعالم بالا رسانیدند - بالجمله اسامی جمعی از اعیان این وفا کیشان بنابر آنکه سرمایهٔ مباهات و افتخار جاودان اولاد ایشان باشد درین فهرست خرد نامهٔ آداب ثبت مي نماید برین موجب *

سید مظفر خان - اسلام خان - وزیر خان - قلیچ خان - بهادر خان روهیله - معتقد خان - صفدر خان - دلاور خان بریچ - سردار خان - راجه بیتهلداس کور - یوسف خان تاشکندي - راجه منروپ کچهواهه - میرزا مظفر کرماني - میر شمس - رضا بهادر - جان نثار خان - یکه تاز خان - اخلاص خان - خواجه جهان خوافي - اعتماد خان خواجه سرا احداد خان مهمند - زبردست خان - ترکتاز خان - نوبت خان - رشید خان خواجه سرا - شرزه خان - یکدل خان خواجه سرا *

الحق این حکایت شناسان سپاس گذار و پرستاران وفا آئین جانسپار استحقاق اینگونه عنایات گوناگون که در حق ایشان بظهور رسیده دارند - و این مایه مرحمت نمایان و این پایه عاطفت بی پایان که در بارهٔ این گروه پا بر جا ثابت قدم که در عرصهٔ جانفشاني و سربازي هیچ جا سرموی پای کم نیاورده اند - بسیار بجا و بغایت بموقع واقع شده - و چگونه چنین نباشد که شاهنشاه حق آگاه وفا طلب حقیقت خواه بمقتضای مرتبهٔ ظل الهي مراتب داد و دهش را بجای رسانیده اند - که بخشش آنحضرت را سبب و موجبی درکار نیست - چه جای آنکه درین مقام این گونه بهانه و دست پیچی که عبارت است از اداي حقوق ثابت قدمان عرصهٔ وفا

و حقیقت و حق شناسان نمک و حق عنایت در دست بود - هرگاه نقد اخلاص درست مرشد پرستی از خلاص آزمون بیغش و خالص برآید - اگر از پرتو عنایت نمایان چون زر تاب چهرهٔ امید بسرخروئي و رو شناسي جاوید برافروزد بجا - و قدر و مقدار اعتماد و اعتبار وفاداري بمیزان امتحان و اختیار سنجیده آید - اگر از فیض عاطفت سرشار مانند در شاهوار ارجمندي ابد و اعتبار سرمد اندوزد سزا *

فهرست برخی از عنایات بادشاه عالم صورت و معني که در عنفوان جلوس اقدس نسبت بامرای حضور بظهور آمده سوای صوبه‌داران و امثال ایشانکه در دربار جهان مدار حاضر نبودند

خدیو مالک رقاب اعظم سایهٔ پاینده آفریدگار عالم عظم شانه و سلطانه که بنابر اقتضای عنایت ازلي و لطف جبلي بسایر صفات آراسته خاصه بفیض وجود مفیض الجود - امید که از لطف کامل آن حضرت متصف بدوام و خلود نیز گردند - پیوسته بمقتضای ذات کامل صفات در افاضهٔ فیوضات نسبت بفقیر و غني و سایل و مستغني با وسایل و بی وسایل بر یک نسبت و یک حال آمده - درین احیان که جلوس اقدس رو داده وسایل بخشش و بخشایش مهیا و آماده شد - و دست آویز داد و دهش بدست آمد - کف جود مانند درهای خزاین عامره بل ابواب مخازن و معادن کشاده مخزونات کان و مکنونات دریا را نیز بعموم عوام و خواص عطا فرمودند - از جمله امرای عظام را باحداث مناصب و افزایش درجات

آن و خطاب‌های مناسب و خلعت فاخره و سلاح گرانمایه مثل شمشیر و خنجر مرصع و امثال آن و علم نقاره و تومان و طوغ و اسپ با ساخت زرین و فیل با یراق سیمین و انعام نقد و نظایر اینها بتفاوت مراتب کمیت و کیفیت فراخور حال هر یک نواختند - بنابر آنکه تفصیل این مراتب چون بآسانی دست نمی دهد - و ظرف تقریر و تحریر از قرار واقع متحمل آن نمی تواند شد - و مراحم بی پایان که نسبت باحاد سپاه و اکثر خدم و حشم و ارباب استعداد و استحقاق از انعام نقد و اضعاف مراتب بظهور رسیده - آن خود امریست بیرون از احتمال احاطهٔ دایرهٔ امکان - لاجرم درین مقام عنایاتی که نسبت بامرای عظام تا هزاری منصب واقع شده بقید تحریر در آورده باقی را ناچار از قلم می اندازد *

مهابت خان از مرحمت خطاب والای خان خانانی و سپه‌سالاری و خلعت خاص با چارقب طلا دوزی و خنجر مرصع و شمشیر مرصع و علم و نقاره و تومان و طوغ و اسپ خاصه مزین بزین طلا و فیل خاصگی با یراق سیمین و پوشش مخمل زربفت و ماده فیل و چهار لک روپیه نقد و منصب هفت هزاری هفت هزار سوار دو اسپه سه اسپه سرافراز صورت و معنی گشت - خان عالم بخلعت و خنجر مرصع و علم و نقاره و اسپ و فیل و منصب شش هزاری ذات پنج هزار سوار رایت افتخار بر افراشت - قاسم خان بخلعت و خنجر مرصع و علم و نقاره و فیل و منصب پنجهزاری ذات و سوار ازآنجمله دو هزار سوار دو اسپه سه اسپه و تسلیم صوبه داری بنگاله بتازگی اعتبار یافت - لشکر خان بخلعت و خنجر مرصع و علم و نقاره و اسپ و فیل و منصب پنج هزاری ذات [1][...]ن نوازش

---

(۱) ن [و سوار و انعام یک لک روپیه] ل

پذیرفت - وزیر خان بعنایت خلعت و خنجر مرصع و علم و نقارة و اسپ و فیل و منصب پنج هزاري سه هزار سوار و انعام یک لک روپیه مرحمت پذیر شد - سید مظفر خان بخلعت و خنجر و شمشیر مرصع و نقارة و اسپ و فیل و منصب چار هزاري ذات و سه هزار سوار و هشتاد هزار روپیه نقد مدعا در کنار و بر مدعا یافت - و هر کدام از راجه جی سنگه و میرزا خان بن شاه نواز خان ولد خان خانان عبد الرحیم بمنصب چار هزاري ذات و سه هزار سوار و خلعت و خنجر مرصع و علم و نقارة و اسپ و فیل بلند پایگي اندوختند - و بابو خان بریچ بعنایت خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و فیل و منصب چار هزاري ذات و دو هزار و پانصد سوار و پنجاه هزار روپیه نقد کامروائي یافت - راوسور بهوریته زمیندار بیکانیر خلعت و خنجر مرصع و علم و نقارة و اسپ و فیل و منصب چار هزاري دو هزار و پانصد سوار - دلیر خان بارهه خلعت و خنجر مرصع و علم و نقارة و فیل و منصب چهار هزاري ذات و دو هزار و چهار صد سوار - بهادر خان روهیله خلعت و خنجر مرصع و علم و نقارة و اسپ و فیل و منصب چهار هزاري ذات و دو هزار سوار و پنجاه هزار روپیه نقد - میرزا مظفر کرماني خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و فیل و منصب چهار هزاري ذات و هزار و پانصد سوار و سي هزار روپیه نقد - راجه بهارت بندیله خلعت و خنجر مرصع و نقارة و منصب سه هزاري ذات و دو هزار و پانصد سوار - مصطفی خان ترکمان مخاطب به ترکمان خان خلعت و خنجر مرصع و علم و نقارة و اسپ و منصب سه هزاري دو هزار سوار - سردار خان خلعت و خنجر مرصع و علم و نقارة و اسپ و فیل و منصب سه هزاري ذات و دو هزار سوار و سي هزار روپیه نقد - بهار سنگه بندیله خلعت و خنجر مرصع و منصب سه هزاري دو هزار سوار - راجه

بیتهلداس ولد راجه گوپال داس گور از جمله بندهای معتبر جانسپار خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و فیل و منصب سه هزاري هزار و پانصد سوار و سي هزار روپیه نقد - صفدر خان خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و فیل و منصب سه هزاري هزار و پانصد سوار و بیست و پنج هزار روپیه نقد - قلیج خان خلعت و خنجر مرصع و اسپ و علم و فیل و منصب دو هزار و پانصدی هزار و پانصد سوار و بیست و پنج هزار روپیه نقد - سید بهوه مخاطب بدیندار خان خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و منصب دو هزاري هزار و پانصد سوار - احمد بیگ خان خلعت و اسپ و منصب دو هزاري ذات و هزار پانصد سوار - بابو خان کراني خلعت و خنجر مرصع و منصب دو هزاری هزار و پانصد سوار - مختار خان خلعت و منصب دو هزاري ذات و هزار و دویست سوار - رضا بهادر مخاطب بخدمت پرست خان از جمله غلامان خاصه بعنایت خلعت و خنجر مرصع و اسپ و فیل و بیست هزار روپیه نقد و منصب دو هزاري ذات و هزار و دویست سوار و خدمت والای میر توزکي و مرحمت عصای مرصع انگشت نما گشت - علي قلي درمن بخلعت و علم و منصب دو هزاري هزار و دویست سوار - یوسف محمد خان خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و فیل و پانزده هزار روپیه نقد و منصب دو هزاري هزار سوار - جان نثار خان خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و فیل و دوازده هزار روپیه نقد و منصب دو هزاري هزار سوار احداد خان مهمند خلعت و خنجر مرصع و علم و اسپ و فیل و ده هزار روپیه نقد و منصب دو هزاري [1] [ششصد]م سوار - نور الدین قلي خلعت و منصب دو هزاري [2] [پانصد]م سوار - ملا خواجه خوافي بخطاب

---

(۱) م [هشتصد] ل

۲) م [هفتصد] ل

خواجه جهان خلعت و اسپ و منصب دو هزاري ششصد سوار - اعتماد خان خواجه سرا خلعت و منصب دو هزاري پانصد سوار - سيد يعقوب بخاري خلعت و منصب هزار و پانصدي ذات و هزار سوار - سترسال کچهواهه خلعت و علم و منصب هزار و پانصدي ذات و هزار سوار - جگمال راتهور خلعت و منصب هزار و پانصدي ذات و هفتصد سوار - سيد عالم بارهه خلعت و منصب هزار و پانصدي ششصد سوار - زبردست خان خلعت و منصب هزار و پانصدي ششصد سوار و هشت هزار روپيه نقد - حيات خان ولد علي خان ترين از بندهاى روشناس خلعت و منصب هزار و پانصدي ذات و پانصد سوار و شش هزار روپيه نقد - جهان خان کاکر خلعت و منصب هزار و پانصدي ذات و پانصد سوار و پنج هزار روپيه نقد - نوبت خان خلعت و منصب هزار و پانصدي چهار صد سوار و پنج هزار روپيه - يکه تاز خان خلعت و منصب هزار و پانصدي چار صد سوار و پنج هزار روپيه نقد - معز الملک خلعت و منصب هزار و پانصدي ذات و ششصد سوار - هردى رام کچهواهه خلعت و منصب هزار [۱] [و پانصدى پانصد سوار]ع ابراهيم حسين مخاطب بمرحمت خان خلعت و منصب هزار و دو صدي پانصد سوار - ميرزاخان ولد زين خان کوکه خلعت و منصب هزار و دو صدي ذات و پانصد سوار - عثمان خان خلعت و منصب هزار و دو صدي ششصد سوار - راجه دوارکا داس کچهواهه خلعت و منصب هزاري هشت صد سوار - بهگوان داس خلعت و منصب هزاري ششصد سوار - راجه رامداس خلعت و منصب هزاري ذات و پانصد سوار - کرم الله ولد علي مردان خان بهادر خلعت و منصب هزاري پانصد سوار - مغل خان ولد

---

(۱) ع [و دو صدي شش صد و پنجاه سوار] ل

زین خان خلعت و منصب هزاري پانصد سوار - اکرام خان ولد اسلام خان شیخ زاده خلعت و منصب هزاری ذات و پانصد سوار - جیت سنگه خلعت و منصب هزاری ذات و پانصد سوار - سزاوار خان ولد لشکر خان خلعت و منصب هزاري پانصد سوار - شادي خان اوزبک خلعت و منصب هزاري چهار صد سوار - خنجر خان چور آقاسي خلعت و منصب هزاري چهار صد سوار - اهتمام خان خلعت و منصب هزاري دو صد و پنجاه سوار و چهار هزار روپیه نقد - شیخ فرید خلعت و منصب هزاری دو صد پنجاه سوار - شیر زاد خویش خان عالم خلعت و منصب هزاري ذات و چهار صد سوار - ترکتاز خان خلعت و منصب هزاري دو صد و پنجاه سوار و چهار هزار روپیه نقد - رشید خان خواجه سرا خلعت و منصب هزاري دو صد سوار و چهار هزار روپیه نقد - بالجمله عنایات آن حضرت که در روز جلوس مبارک نسبت بامرای صدر وقوع یافت بدستور تفصیل مذکور است - و انواع عواطف که بامرای نامور و سایر بندهای رو شناس بعد ازین تاریخ سمت بروز و ظهور خواهد یافت در مقام خود مذکور خواهد شد *

بیان عزل و نصب بعضی از امرای عظام که هنگام جلوس مبارک به نگاهبانئ صوبجات و فوجدارئ سرکار اشتغال داشتند و برقرار داشتن باقئ ایشان

جهاندار عدل پرور که از تمیز رای عالم آرای و بصیرت ضمیر گیتي پیرای میزان پله سنج و معیار عیار شناس در دست گرفته پایهٔ مقدار هر

گرانقدر و سبک سنگ مي سنجند - و مرتبهٔ هر سره و ناسره از یکدیگر باز میدانند - هم در مبادئ جلوس که در حقیقت خورشید وار پرتو ظل الهي بر روی زمین گستردند - بحکم مقتضای وقت و حال بنابر آنکه پایهٔ قدر بعضی ولات از ولایاتی که آن ولا در عهدهٔ پاسباني داشتند والا تر بود - یا آنکه سر کردن آن خدمت کما ینبغي از دست ایشان بر نمي آمد - یا نظر بدیگر جزئیات امور که متصور ارباب تائید که اصحاب عقل کل اند مي باشد - و عقول ضعیفهٔ سایر احاد الناس بکنه نکتهٔ آن نمي رسد - رقم عزل بر صحیفهٔ احوال برخی از صوبه داران کشیده باقي را گذاشتند - همچنین بعضی از حکام و فوجداران را بتازگي بر نگاهباني سرکارها مامور فرموده مابقی را با جمیع متصدیان خدمات صوبجات مثل دیوان و بخشي و سایر عمال اعمال دیواني یک قلم بدستور سابق مقرر داشتند - تا آنگاه که فرصت اقتضا کند - از حساب همه بهمه حساب شمار بر دارند - و بروز نامچهٔ اطوار و اوضاع فرد فرد گذشته استیفای اعمال کلي و جزوي هریک نمایند - صوبهٔ بهار از تغیر میرزا رستم بخان عالم و صوبهٔ بنگاله از تغیر فدائي خان بقاسم خان که درین اوان بحراست اکبر اباد قیام داشت مرحمت شد - و صوبهٔ کابل و بنگش از تغیر ظفر خان که به نیابت خواجه ابو الحسن پدر خود بپاسباني آن حدود مقرر بود به لشکر خان رجوع یافت - و دار الملک دهلي از تغیر مختار خان به قلیج خان باز گشت - اما باقي صوبها باین تفصیل بر امرای عظام بطریق معهود قرار گرفت - صوبهٔ پنجاب و ملتان بدستور سابق بر گماشتگان دستور الاعظم یمین الدوله امین الملة آصف خان مقرر گشت - و بندر لاهري برسم انعام بآن خان عالیمقام مرحمت شد - صوبهٔ دکن بخان جهان لودهي و صوبهٔ مالوه بمظفر خان معموري و صوبهٔ کشمیر باعتقاد خان و صوبهٔ اودیسه

بباقر خان و صوبهٔ اله آباد بجهانگیر قلي خان ولد خان اعظم بر قرار ماند - و چون صوبهٔ تته بشهریار تعلق داشت وبعد از سانحهٔ او چنانچه در آخر دفتر اول ایام بادشاه زادگي حضرت مذکور گشت میرزا عیسی ترخان را از گجرات بآن صوب رخصت فرموده بودند بهمان قرار برو مقرر شد - و همچنین صوبهٔ گجرات که در وقت توجه از جنیر بدار الخلافه از تغیر سیف خان به شیر خان تفویض یافته بود همچنان بحال ماند - اما فوجداري سرکارها مرزا خان نبیرهٔ خان خانان عبد الرحیم بتقدیم فوجداري سرکار قنوج اختصاص یافت - دلاور خان بفوجداري سرکار میوات و صفدر خان بفوجداري سرکار سرونج و سید بهوه بسرکار میان دو آب و ممتاز خان به مونگیر و جانثار خان بمندسور نامزد شدند - اما تفویض خدمات مالي صوبجات همین که خواجه جهان را خدمت دیواني صوبهٔ احمد آباد فرمودند - باقي صوبجات و سرکارها چنانچه مذکور شد بهمان مثابه بر متصدیان سابق مقرر گشت - و آنچه بعد ازین درین باب سانح گردد بجای خود بر وفق توفیق مدیر و منتشر امور مذکور خواهد شد *

سوانح این احیان بیست و هشتم بهمن ماه الٰهي که چارمین روز جلوس ابد قرین شهنشاه دین پناه بود - خان زاد خان مهین خلف مهابت خان خان خانان از دار السلطنت لاهور خود را باستلام رکن و مقام بادشاه اسلام که قبلهٔ حاجات انام است رسانیده از همه پیشتر احراز این سعادت عظمی نمود - درهمین تاریخ بصوبه داريِ مالوه و منصب پنج هزاري پنج هزار سوار و خطاب خان زماني اعتبار گرفت - و بخلعت خاصه و خنجر مرصع و شمشیر مرصع و انعام یک لک روپیه و مرحمت علم و نقاره سر بلندي و بلند آوازگي یافته روانهٔ آن صوب شد - و پنجم اسفندار راجه گج سنگه ولد راجه سورج سنگه که به نسبت خالو زادگي این آبروی آبای علوي و امهات

سفلي او و اولادش درمیان راجها و رایان این سر زمین بل روی زمین تا دور دامان قیامت سربلند خواهد بود - از جودهپور وطن خود رسیده جبین بخت بزمین سائي عتبهٔ سدره مرتبه رسانید - و بمنصب پنج هزاري ذات و سوار و عنایت خلعت خاصه و کمر خنجر مرصع با پهولکتاره و شمشیر مرصع و علم و نقاره و اسپ و فیل سرمایهٔ مزید کامگاري اندوخت - و همدرین روز ارادت خان از لاهور رسیده بملازمت سعادت اندوز گشت - و بعنایت خلعت گرانمایه و خنجر مرصع و شمشیر مرصع و علم و نقاره و اسپ و فیل و تفویض منصب پنج هزاري ذات و خدمت میر بخشیگري بر کام خاطر فیروز گشت - و همچنین مقرب خان و مسیح الزمان بملازمت استسعاد یافتند - چون مقرب خان مشرف بر انجام عمر بود از عنایات صوري خدیو عالم بمرحمت خلعت مشرف و مخلع و از خدمت معاف گشت - و منصب مسیح الزمان سه هزاري ذات و پانصد سوار قرار یافت - چون ابراهیم عادل خان فرمانروای بیجاپور صورت حسن مآل این جلوه پیرای شاهد سلطنت را در آئینهٔ پیش بیني معاینه کرده از خط سیمای این پیر تعلیم خرد آیات بهروزي خوانده بود - برهنموني هدایت این سدهٔ والا را که کعبهٔ سلاطین روزگار است مقام ابراهیم دانسته احرام توجه مي بست - و همواره به تفسیر سورهٔ اخلاص پرداخته آیات عقیدت مندي را بظهور مي آورد - دریذولا که بعالم بقا شتافت و خبر آن جهاني شدن او بمسامع علیه در جنیر رسید - لاجرم بنابر اداي حقوق ارادت و اخلاص او و اظهار کمال عنایت نسبت به محمد عادل خان پسرش مفخر سادات عظام میر عبد السلام مخاطب باختصاص خان را به تفقد و دلجوئي او ارسال داشته بودند - عادل خان در برابر این مایه عنایت کبری نهایت تعظیم و تکریم آن رسول عظیم القدر بجا آورده پیشکشی گرانمند از انواع نفایس

جواهر وغيره سامان نموده بپايهٔ سرير آسمان نظير ارسال داشت - و آن سيد جليل النسب بر سبيل تعجيل معاودت نموده درين روز از ملازمت سعادت اندوز گشت - و پيشكش مذكور را از نظر اشرف گذرانيده بمنصب چهار هزاري دو هزار سوار و خدمت بخشي گيرئ دوم و عرض مكرر و مرحمت خلعت و خنجر مرصع و علم و نقاره و اسپ و فيل و قلم و دوات مرصع و خطاب اسلام خان از سر نو مفتخر و مامور شد - چون بعرض مقدس رسيد كه رانا كرن آنجهاني شد - و جگت سنگه پسرش از مدتها در دكن و كشمير ملازم ركاب ظفر انتساب بود - و فروغ اطاعت و ارادت از ناصيهٔ اخلاص و اعتقادش پرتو ظهور مي داد - بنابر آن بعنايت آن حضرت از سرنو جبههٔ بختش بداغ عبوديت يعني ٹيكه كه بهندي زبان عبارت از قشقهٔ راجگي است زينت پذيرفت - و به تجويز اشرف بر بساط جانشيني پدر تمكن يافته بمنصب پنج هزاري پنج هزار سوار و ساير ولاياتي كه در تصرف پدرش بود برو مسلم گشت - و بمرحمت سروپا و گهپوهٔ مرصع و شمشير مرصع و اسپ و فيل كه ضميمهٔ مراحم عميمه شده بود مصحوب راجه بير نراين ارسال يافته سرافرازئ جاويد پذيرفت *

چهاردهم اسفندار افضل خان كه از فضل پروران فضيلت كدهٔ شيراز است - و در هوش گزيني و فنون علوم رسمي از ساير اهل روزگار امتياز تمام دارد - به دارالسلطنت رسيده بمنصب چهار هزاري ذات و دو هزار سوار و خلعت گرانمايه و خنجر مرصع و اسپ و فيل سر افتخار بر افراخت - و از پرتو تفويض مير ساماني بر قرار معهود چهرهٔ اعتبار بر افروخت - و در همين روز راو دودا كه از وطن بملازمت شتافته بود بدربار سپهر مدار رسيده چراغ دودهٔ خويش از پرتو نظر عنايت اشرف بتازگي بر افروخت - و بمرحمت خلعت و خنجر مرصع و علم و منصب هزار و پانصدي ذات

وهزار سوار سر بلند گردید - و حسب الالتماس نواب ممتاز الزماني از سر نو رقم عفو بر صحیفهٔ جنایت و جریدهٔ جرم سیف خان کشیده منصب او که چهار هزاري ذات و سوار بود بر قرار ماند - و بیست و چهار هزار روپیه سالیانهٔ حکیم رکنای کاشي متخلص به مسیح مقرر گشت *

استسعاد یافتن شاهزادهای جوان بخت بسعادت ملازمت اشرف و کامگاري پذيرفتن عضد الخلافت آصف خان باين موهبت عظمی در رکاب سعادت آنشهسواران عرصهٔ نامداري

ای خوش آنروز که مترصد سالها از محنت انتظار بر آمده دیدهٔ امید بر روی شاهد مقصود باز کند - و حبّذا طالع بلند چشم بر راهی که بعد از روزگار بر تمنای خاطر فیروز گشته بدولت دلخواه رسد - مصداق این سیاق انجاح مراد شاهزادهای بلند اختر والا نژاد و کامروائي خان آصف صفات آصف خان است - که عمرها نقد گرامي عمر صرف بر آمد این مطلب اعلی و تحصیل این کام نامي نموده بود - و قرنها بدعای شام و سحر این مراد خدا خواه از خدا درخواسته - اتفاقاً در آخر کار مدعای خاطرش برونق استدعا بر آمده سهم السعادت دعوتش بر هدف اجابت کارگر آمد - چنانچه همین ولا در دارالسلطنت لاهور آوازهٔ توجه قبلهٔ سعادت و وجه ارادتش یعنی موکب اقبال حضرت ظل الّهي بقرارگاه سریر بادشاهي که آویزهٔ گوش ماه تا بماهي شده بود - گوش زد و هوش ربای او گشت - و از سرنو تارک دولت افراخته و چهرهٔ اقبال بر افروخته در ملازمت

بادشاهزادهای کامگار بآهنگ دریافت سعادت بساط بوس با سایر سپاه نصرت پناه و جمیع خیل و حشم بتاریخ نوزدهم اسفندار مطابق غرهٔ شهر رجب سنه هزار و سي و هفت هجري از لاهور روان شده - چون کوکبهٔ جاه و جلال آن فرخنده کوکب بروج اجلال را در نزدیکیهای دار الخلافه اتفاق نزول افتاد - و خبر قرب وصال و وصول آن یوسفان کنعان اقبال و قبول که در مدت دوري صوري از ملازمت قبلهٔ حقیقي و خدای مجازي خویشتن حرمان نصیب و بی شکیب بودند بنواحي آن مصر عزت رسید - حضرت مهد علیا ممتاز الزماني بحکم استیلای شدت اشتیاق که لازمهٔ بعد عهد فراق و مقتضای قرب مدت وصال است - به نواب قدسیه القاب بیگم صاحب و نور دیدهٔ خلافت سلطان مراد بخش و دیگر بیگمان عالي مکانت والا مکان حسب الاجازهٔ سلیمان زمان بقصد استقبال والدین مکرمین و دریافت لقای فرخندهٔ شاهزادهای همایون قدم عیسی دم متوجه شدند - و ازآن سو خان جمشید مکان آصف خان در خدمت شاهزادهای اقبالمند از سرزمین فردوس آئین بهشت آباد که چون قطعهٔ بهشت سر مشق ارباب عشرت است - پا در رکاب سعادت آورده در اثنای راه در سراپردهٔ که بجهت این مطلب بر یک سمت جاده ایستاده نموده بودند - اقتران نجوم سعادت لزوم فلک دولت و اقبال و اجتماع سعود آسمان جاه و جلال اتفاق افتاد - چون اسباب مواصلت دور افتادگان درآن وقت مسعود و ساعت سعادت آمود دست بهم داد - شاهزادهٔ عالیمقدار کامگار از لقای فرخندهٔ آن والدهٔ عصر که در حقیقت برکت روزگار بودند سعادت اندوز شده از پرتو ملاقات نیرهٔ برج عصمت و درهٔ فاخرهٔ درج عظمت یعني همشیرهٔ ستوده و سایر بیگمان و شاهزاده مراد بخش خاطر افروز گشتند - و آن حمیده سیری چند فرشته محضر خصوص ملکهٔ عهد بر مراد خاطر

فیروز شده از ذوق ملاقات اولاد قدسي نژاد و والد والا قدر و والدۀ ماجده تا بوقت شام خوش وقت و شادکام بوده - چون صدر نشین طارم چارم آهنگ شبستان مغرب نمود - و شاهد زمانه برقع مشکفام ظلام بر رو فروهشت - نواب مهد علیا با سایر حجاب گزینان نقاب عصمت مسند نشین عماري‌هاي زرکار و محفهای گوهر نگار گشتند - و بدولت سرای خلافت معاودت فرموده برقرار معهود بانوی مشکوی دولت و شمع شب افروز شبستان سلطنت شدند *

روز دیگر که عبارت از پنجشنبه بیستم اسفندار موافق دوم رجب است سایر ارکان دولت و اعیان حضرت از وزرای رفیع مکان و امرای عظیم الشان حسب الحکم باستقبال آن شهسواران عرصۀ دولت شتافته بعد از دریافت سعادت ملازمت در رکاب دولت روانۀ درگاه گیتي پناه شدند - و شاهزاده‌های کامگار و سپه‌سالار نامدار بآئین شایان و توزک نمایان داخل دولتخانۀ دارالخلافه گشته خواستند که سعادت استلام عتبۀ کرسي مرتبه اندوزند - خدایگان عالم و خدیو روزگار مانند آفتاب جهانتاب بدستور هر روز از مشرق جهروکۀ عام و خاص والا طلوع فرخنده فرموده بتازگي عالم آرا و جهان افروز گشتند - و نخست نخستین گوهر سحاب خلافت کبری گزین نوباوۀ حدیقۀ سلطنت عظمی بادشاهزادۀ نیکو محضر بلند اختر شاهزاده دارا شکوه آداب معهود بجا آورده یکهزار مهر و یکهزار روپیه بعنوان نذر و موازي این مبلغ بطریق تصدق از نظر انور گذرانیدند - بعد ازآن شاهزادۀ عالي قدر والا مقدار شاه شجاع مراسم کورنش و تسلیم و لوازم تعظیم و تکریم سدۀ خلافت بتقدیم رسانیده هشت صد و پنجاه مهر و هشت صد و پنجاه روپیه برسم نذر و مساوي مبلغ مذکور بصیغۀ تصدق پیش کردند - آنگاه شاهزادۀ والا جاه سراپا خرد بالغ فرهنگ کامل نصاب تام

النصیب سلطان اورنگ زیب از روی کمال ادب اندیشي و سعادت منشي وظایف احترام و اکرام این عالي مقام کما ینبغي بجا آورده هفت صد مهر و هفت صد روپیه بعنوان نذر و موافق این مبلغ باسم تصدق بنظر اقدس درآوردند - چون نظر انور آن منظور انظار عنایت آفریدگار از دیدار شاهزادهای والا مقدار نور افروز گشت - بحکم غلبهٔ افراط محبت و اقتضای استیلای شدت شوق خویشتن داري را درمیانه راه نداده بیخودانه از جا در آمده یک یک را تنگ در آغوش کشیده مدتی مدید از معانقهٔ آن تازه گلهای گلبن امید رایحهٔ مزید حیات جاوید بمشام آرزو میرسانیدند - بعد ازآن دستور آعظم ارسطوی عهد آصف وقت آصف خان مراسم بندگي و لوازم پرستاري زیاده از وظایف معهوده بجا آورده هزار مهر و هزار روپیه بعنوان نذر و موازي این بصیغهٔ تصدق و خوانی مالا مال از اقسام نوادر جواهر برسم نثار از نظر انور گذرانید - شاهنشاه مهربان قدردان از راه جوهر شناسي گوهر کمیاب وفا و جواهر گران قدر حقیقت آن درست ارادت صافي عقیدت را ببالای جهروکهٔ والا که معراج ترقي بخت بلندان و اوج رفعت سعادت مندان است - طلب فرموده بعنایت رخصت قدمبوس اقدس اختصاص دادند - و از روی کمال عنایت و نهایت اعظام و اجلال سر آن سپاه سالار را که سرشار نشهٔ هوا خواهي بود بهر دو دست اقدس برداشته سربلندي صوري و معنوي بخشیدند - و بمقتضای افراط شفقت و مرحمت قطع نظر از رعایت جانب ظاهر و حفظ مرتبهٔ صورت نموده آن شایستهٔ مراحم بی پایانرا بآغوش نوازش و عاطفت درآوردند ۔ و انواع دل جوئي و تفقدی گونا گون بجا آورده در باب آن خان والا شان مراعات جانب بجای رسید که باعث حیرت نظارگیان شد - پس ازآن بسروپای خاص اختصاص بخشیده آنگاه چارقب مرصع بقیمت یک لک روپیه و خنجر مرصع

با پهولکتارهٔ قیمتي و دو سر اسپ عراقي و عربي مزین بزین و لگام مرصع و فیل خاصه شاه آسن نام که سر حلقهٔ فیلان ایام شاهزادگي بوده با ماده فیل محلی بساز نقره و شمشیر با پردلهٔ مرصع بقیمت یک لک روپیه که حضرت جنت مکاني برسم جلدوی فتح دکن بحضرت خلافت منزلت مرحمت فرموده بودند ضمیمهٔ مراحم بادشاهانه شد - و تسلیم منصب هشت هزاري ذات و هشت هزار سوار دو اسپه سه اسپه فرموده صاحب صوبگي پنجاب و ملتان بقرار معهود بر آن نامدار مسلم داشتند - و بعنایت علم و نقاره و تومان و طوغ سر افتخارش باوج عیوق بر افراشته بپایهٔ وکالت مطلق که بالا ترین مناصب است و رفیع ترین مراتب سرافراز و ممتاز ساختند - و مهر اوزک که همانا باعتبار نام اکرم و اسم اعظم حضرت سلیمان مکاني هم عصر خاتم معظم سلیماني است - و مدار تنفیذ مناشیر و تمشیت امور کلي و جزوي ملکي و مالي این کشور اکبر بدان آصف عهد سپرده بتازگي مرتبه آصفي صوري و معنویش بخشیدند - مجملا مراتب عنایت بجای رسانیدند که از مبداء آفرینش تا الحال از هیچ بادشاهی بنسبت به هیچ دولت خواهی خاصه درین دولت کدهٔ همایون بمنصهٔ شهود جلوهٔ نمود ننموده - و سر جملهٔ آن عواطف بیکران اختصاص بخشیدن آن والا جناب است بخطاب عمو که تاج جمیع اسامي و سر همه القاب است - و الحق ازین عنایت خاص نصاب اعظام و اجلال آن عضد الخلافت به نهایت مرتبهٔ کمال رسید و بدین مایهٔ سرشار سرمایهٔ مباهات ابدي و مادهٔ افتخار سرمدیئ این سلسله تا روز نشور آماده گردید - بعد آن شایسته خان خلف آن خان منیع مکان سعادت بساط بوس پذیرفته بمنصب پنجهزاري ذات و چهار هزار سوار و عنایت خلعت و خنجر مرصع و شمشیر مرصع و علم و اسپ و فیل بلند آوازگي یافت - آنگاه

صادق خان بمنصب چهار هزاري ذات و سوار و خلعت و خنجر مرصع و علم اعلام امتياز بر افراشته بعنايت نقاره نوازش پذيرفت - و خواجه باقي خان مخاطب به شير خواجه بمنصب چهار هزاري ذات و سه هزار و پانصد سوار و خلعت و خنجر مرصع و علم و نقاره و اسپ و مرحمت صوبهٔ تتّه سعادت پذيرگشت - و مير حسام الدين انجو بمنصب سه هزاري ذات و دو هزار سوار و مرحمت خلعت و خنجر مرصع و اسپ و فيل و علم تارک افتخار بچرخ دوار رسانيد - و شاه نواز خان ولد ميرزا رستم صفوي بمنصب سه هزاري هزار و پانصد سوار و عنايت خلعت و خنجر مرصع و اسپ و علم گران قدري والا مقدار يافت - مير جمله بمنصب سه هزاري هزار و دويست سوار و عاطفت خلعت و خنجر مرصع و اسپ و علم ارجمندي ابد و سر بلندي سرمد اندوخت - معتمد خان بمنصب سه هزاري هشت صد سوار و مرحمت خلعت و اسپ سرافراز شد - موسويخان بمنصب سه هزاري هفتصد و پنجاه سوار و تفويض منصب جليل القدر صدارت برقرار معهود فرق عزت بفرقدان افراشت - خواصخان بمنصب دو هزاري هزار و پانصد سوار و خلعت و اسپ و فيل اختصاص يافت - مخلص خان بمنصب دو هزاري ذات و سوار و مرحمت خلعت و خنجر مرصع و اسپ و فيل و علم امتياز پذيرفت - الله ويردي خان تركمان مخاطب به معتقد خان بمنصب دو هزاري ذات و سوار و خلعت و خنجر مرصع و اسپ و فيل سعادت پذير شد - چون مير مكي از قدم خدمت و صفاى عقيدت دريفولا بخطاب معتقد خان سرافراز گشته بود لهذا مشار اليه خطاب الله ويردي خان يافت - آتش خان حبشي بمنصب دو هزاري ذات و هزار سوار و مرحمت خلعت سربلندي يافت - حكيم ابو القاسم گيلاني بمنصب دو هزاري ذات و پنجاه سوار و خلعت و خطاب

حکیم الملک و پنجهزار روپیه نقد برسم انعام اکرام پذیرفت - بهاریداس کچهواهه بمنصب هزار و پانصدي ذات و سوار و مرحمت خلعت و راجه روز افزون هزار و پانصدي ذات و شش صد سوار و خلعت و حکیم خوشحال ولد حکیم همام بمنصب هزاري سه صد سوار و راجه گردهر بمنصب هزاري پانصد سوار و خلعت و میر ظهیر الدین برادر میر میران هزاري ذات و چهار صد سوار و خلعت و سه هزار روپیه نقد و میرزا شجاع ولد میرزا شاهرخ هزاري چهار صد سوار و خلعت و شریف خان هزاري ذات و دو صد سوار و خلعت و فخر الدین احمد هشت صدي سه صد سوار و خلعت و خطاب تربیت خان و مروت خان ترکمان هفتصدي ذات و دو صد سوار و خلعت و ملتفت خان ولد ارادت خان شش صدي صد سوار و خلعت سرافرازي یافتند *

ذکر باقي سوانح این ایام جانسپار خان ترکمان از دکن آمده بدریافت ملازمت اشرف سعادت دوجهاني اندوخت - و بمنصب چهار هزاري سه هزار سوار و مرحمت خلعت و کمر خنجر مرصع و اسپ و فیل و علم و نقاره و صوبه داري اله باد لواي اقبال افراخت - راو رتن هاده با پسران و خویشان از وطن خویش رسیده جبهۀ اخلاص را بغبار سجدۀ آستان آسمان نشان صندل دولت کشیده بمنصب عالي پنجهزاري ذات و سوار و عاطفت خنجر مرصع و اسپ و فیل و علم و نقاره آوازۀ عزت و رایت رفعتش به بلندي گرائید - و در همین روز ارادتخان میر بخشي بسلسله جنباني اقبال آسماني بدیواني کل که عبارت از وزارت کل ممالک محروسه است و عنایت خلعت و قلم و دوات مرصع امتیاز تمام پذیرفت - و صادق خان از تغیر مشار الیه بخدمت میر بخشي و مرحمت خلعت مفتخر گشت .

سرآغاز نوروز و سر سال اول جلوس مبارک که تا قیام قیامت به تمکین و استقامت قرین و مقرون و از زوال و تزلزل محروس و مصون باد

سرمایه ده انوار ذرات کائنات و پیرایه بخش حیات اموات عالم نبات نه گهڑی و سي و شش دقیقه از روز دوشنبه سیزدهم رجب سنه هزار و سي و هفت هجري سپری گشته تشریف تحویل اشرف از کاشانهٔ حوت بطرب خانهٔ حمل مبذول داشته بجهت ادای مراسم شادي و مبارکباد سال اول جلوس اقدس خود بنفس نفیس همت بر اهتمام آذین جشن نوروزي گماشت - و بام و در هفت کشور را در پرند زربافت نور گرفته آرایش فضای باغ و بستان و تزئین صفحهٔ زمین و زمان را به سبزکاريِ قوای نامیه تفویض نمود - حسب الامر قرة العین نیر اعظم چشم و چراغ دودمان صاحبقران معظم صحن خاص و عام دارالخلافهٔ اکبر آباد از آذین جشن نوروزي سرمایهٔ آرایش روزگار و پیرایهٔ تزئین لیل و نهار آمد - و بارگاه دلبادل که همانا نسخهٔ فلک اطلس است - و بسعي و تلاش سه هزار فراش چابکدست ترفع آن با ضم هزار گونه جر ثقیل و نصب صد منصوبه و حیل دست بهم میدهد بر پای شد - و در سایهٔ آن خرگاههای عالي که مشبکهای سیم ناب در شبکهای آن بجای چوب بکار رفته بود ایستاده کرده آنرا به پوششهای مخمل زربفت و زردوزي آراستند - و جابجا چترهای مرصع بجواهر گرانمایه و مزین بسلسلههای لآلي آبدار و علاقههای در شاهوار بر افراخته روکش قبهٔ فلک ثوابت و مرسلهٔ مجرهٔ خوشهای عقد ثریا

و نقره ساختند - و چندین جا تختهای مرصع و سریرهای زرین گذاشته زمین بارگاه فلک اشتباه را به بساطهای مصور و رنگارنگ روپوش نموده غیرت نگار خانهٔ چین گردانیدند - و در و دیوار انجمن همایون را بانواع اقمشهٔ هر دیار پیراسته نمودار بارگاه بوقلمون بروی کار آوردند - خدیو عالم درین روز سعادت اندوز که عید امید روزگار بود مانند خورشید جهان آرا از مشرق جهروکهٔ والا طلوع نموده زبان بحمد و سپاس یگانه دادار و دست بخشش و بخشایش بر کشودند - اول بخان عظیم الشان آصف خان خلعت گرانمایه و فیل خاصه با یراق و مادهٔ فیل با پوشش مخمل زربفت مرحمت نموده لشکر خان را بصاحب صوبگیِ کابل و مرحمت خلعت خاصه سرافراز فرمودند - و فوجی آراسته از سادات بارهه و مغول و افغان از بندهای بادشاهي که عددشان با تعیناتیان کابل بپانزده هزار سوار میکشید بهمراهيِ او تعین گشتند - و چون از جمله ده لک روپیه که در ایام بادشاهزادگي از حویلي خان مذکور بتصرف در آمده صرف مصارف شده دو لک روپیه روز جلوس مرحمت گشته بود هشت لک روپیه باقي درین روز عنایت نمودند - و همدرین روز بهادر خان روهیله بجاگیرداريِ کالپي و مخلص‌خان بقلعه داري و فوجداريِ نرور و راجه بهارت بندیله بفوجداريِ اٹاوه و معقول خان به نگاهبانيِ کاویل (۱) و احمد بیگ خان بجاگیرداريِ سیوهان امتیاز پذیرفتند - میر فاضل بمنصب هزاري ششصد سوار و ملا مرشد شیرازي بخطاب مکرمتخان و خدمت دیوانيِ بیوتات و منصب هزاري دو صد سوار اختصاص پذیرفتند - دیوانيِ سرکار نواب مهد علیا بحکیم جمالا و منصبش از اصل و اضافه هشتصدي ذات دو صد سوار قرار یافت - و از جمله عطای

---

(۱) در بادشاه نامه این مقام بسهو کابل نوشته شده - [صفحه ۱۹۱ - حصه اول - جلد اول]

بیکران که درین روز نشاط آمود در محفل مقدس بسایر مسند گزینان حرمسرای خلافت از جواهر و مرصع آلات و زیور بظهور آمد سوای آنچه در روز مبارک جلوس مرحمت شده بود بتفصیل مذکور میگردد - موازي پنجاه لک روپیه جواهر به نواب مهد علیا و بیست لک روپیه جواهر و زیور به بیگم صاحب و پنج لک روپیه جواهر بجمیع شاهزادهای والا گهر لطف فرمودند - مجموع آنچه از روز جلوس فرخنده تا روز شرف اشرف عنایت شد از جواهر و مرصع آلات و خلعت و خنجر و شمشیر مرصع و فیل و اسپ و نقد از اشرفي و روپیه بیک کرور و شصت لک روپیه کشید - چنانچه ازین جمله سي لک روپیه بامرا و سایر بندها و باقي به نواب مهد علیا و سایر شاهزادها انعام شد *

نوزدهم فروردي ماه که روز شرف آفتاب بود - ارکان دولت و اعیان حضرت و سایر امرا و ارباب مناصب عالي بدرجات متعالي رسیده از انواع احسان و انعام سرافراز گردیدند - از جمله هزاري هزار سوار دو اسپه سه اسپه بر منصب آصف خان که سابق هشت هزاري هشت هزار سوار دو اسپه سه اسپه بود افزایش پذیرفت - و خواجهٔ والاقدر عبدالرحیم که برسم رسالت از جانب امام قلي خان والئ توران بخدمت حضرت جنت مکاني آمده بود و از عظمت مکانت در خدمت آنحضرت بجای رسیده که بسعادت رخصت جلوس در مجلس اقدس امتیاز داشت - از دار السلطنت لاهور آمده بشرف ملازمت اشرف سعادت اندوز گردیده بخلعت و چارقب زردوزي و انعام پنجاه هزار روپیه نقد اختصاص یافت - و انواع انعام و تکریم و اعزاز و تعظیم که درین سلسلهٔ علیه نسبت بهیچ یک از اکابر دین بظهور نیامده بود دربارهٔ خواجهٔ مذکور که از سلسلهٔ خواجگان بزرگوار جویبار است - و بسي و دو واسطه به علي بن امام جعفر صادق معروف

به علي عريض مي رسد - و اين جمع ذي شان كه نسبت عالي و حسب والا دارند - دقايق اعتبار ايشان در ولايت ماوراء النهر بدرجهٔ ايست كه ساير خواجگان سلسله‌هاى ديگر به پيشوائي ايشان اقرار دارند - مجملا درين روز بمقتضاى عفو ذاتي كه لازمهٔ شيمهٔ كريمهٔ آنحضرت است حسب التماس خواجهٔ مذكور بخشايش جريمهٔ عبدالله خان فيروز جنگ كه از دير باز در زندان پاداش كردار پاى بند قيد مكافات اعمال ذميمه بود مورد مراحم بادشاهانه گشت - و ياقوت خان حبشي از اعيان نظام الملك كه در پايهٔ اعتبار با عنبر كه نظام الملك دست نشان او بود يكدرجه داشته با او دم از برابري و همسري ميزد - و چندى پيش ازين داخل بندگي درگاه شده بود - بعنايت خلعت و اسپ و مرحمت علم و نقاره بدرجهٔ والا پايگي رسيد - و رايسنگه ولد راجه بهيم مخاطب به مهاراج كه بالاترين خطابهاى عمده راجپوتانست از وطن آمده ملازمت نمود - بنابر سوابق خدمات پدرش از صغر سن او قطع نظر فرموده بخطاب راجگي و منصب دو هزاري هزار سوار و عنايت خلعت و سر پيچ مرصع و اسپ و فيل و پانزده هزار روپيه پايهٔ قدرش افزودند ٭

سي و يكم فروردي ماه به چهاردهم شهر عظمت بهر شعبان كه شبش بليلة البرات معروف است و از شبهاى متبرك سال بكمال عظمت و بركت امتياز دارد مطابق افتاد - و بنابر آنكه مظنهٔ اجابت دعاست - و بتقدير مهندسان قدر و محاسبان قضا قسمت مقدار عمر و مبلغ رزق ساير خلايق در آنشب تفصيل مي يابد - نزد علما و اتقيا قدر و منزلت ليلة القدر دارد - و سحر خيزان پرهيزگار و خورشيد سواران شب زنده دار اين شب ميمنت افروز را بعبادت و احيا بروز مي آورند - مبلغي گرانمند بمستحقان مرحمت فرمودند - و حسب الامر اقدس آن شمع شبستان

روزگار و چراغ دودمان لیل و نهار صحن خاص وعام وتمام در و بام قلعهٔ دارالخلافه چراغان شد - چنانچه در برابر فروغ آن چراغان گیتي افروز نور ماه انور مانند شمع روز افسرده بود - و در جنب ضیای آن پرتو انوار روشنان چرخ اخضر چون چراغ مفلس دل مرده مینمود - چندانکه از فرط روشني آنشب کچهٔ نور عاریتي ماه تابان گل کرده - بلکه از پرتو اشعهٔ آن مشعلهای نور افشان بخیهٔ تیره دلي خیط الشعاع مهر جهان افروز بر روی روز افتاد *

چهارم اردي بهشت ماه قاسم خان و راجه جی سنگه با فوجی نمایان از بندهای بادشاهي بتادیب زیاده سران مهابن و مضافات آن حدود نامزد گشتند - و در همین روز راجه ججهار سنگه بندیله از وطن آمده بشرف زمین بوس آستان آسمان نشان فرق رفعت بر افراخت - و هزار مهر و هزار روپیه بصیغهٔ نذر و یک زنجیر فیل کوه شکوه بر سبیل پیشکش از نظر انور گذرانیده بمنصب پنجهزاري ذات و چهار هزار سوار و عطای جمدهر با پهولکتارهٔ مرصع و علم و نقاره اختصاص یافت *

هفتم ماه مذکور مطابق بیست و سیوم شعبان سنه هزار و سي و هفت آفت خزان سوء المزاج بطبیعت قدسیهٔ شگفته بهار گلشن جاه و جلال و گزین ثمرهٔ نهال اقبال ثریا بانو بیگم رسیده از تاب تب عوارض و تف سموم اعراض آن آبله برآورد - و از شدت آن عارضه در سن هفت سالگي به گلگشت ریاض هشت بهشت خرامید - و از غبار انگیزي اندوه و ملامت که لازمهٔ اینحالت است گرد کلفت و کدورت بر حواشي صفوتکدهٔ خاطر اقدس نشسته آخر برشح فشاني سحاب فیض تائید رباني و تمکین آسماني برخاست - و بجلا کاري صیقل مواعظ و نصایح حکیمانهٔ خدیو زمانه زنگ وحشت و الم این مصیبت از مرات ضمیر انور مهین بانوی هفت کشور

زدوده گشت - رشید خان انصاري از جاگیر بسعادت ملازمت رسیده به عنایت خلعت و منصب سه هزاري [۱] [هزار]ع سوار و علم رایت افتخار بر افراشت *

یازدهم سید هزبر خان از بارهه آمده بمنصب سه هزاري هزار و پانصد سوار کامیاب مراد آمد - و اسد خان معموري از برهانپور رسیده چهارده زنجیر فیل پیشکش گذرانید - و بمنصب دو هزار و پانصدي ذات و هزار و پانصد سوار معزز گردید *

سیزدهم مهابتخان خانخانان از تغیر خانجهان لودهي به صاحب صوبگي دکن و خاندیس و برار و سرداري افواج منصورهٔ دومکیان آن بلاد سرافراز گشت - و مقرر شد که خان زمان از مالوه بدآنجا رفته تا رسیدن پدر بپرداخت مهام نسق و نظام امور آن صوبه پردازد - و میرزا عیسی ترخان که بصوبه داري تته تعین گشته چون حسب الاقتضای وقت ضبط و ربط آن ولایت به شیر خواجه تفویض یافت - از راه معاودت نموده بمنصب چهار هزاري سه هزار سوار سرافرازي یافت - و مخلص خان ولد احمد بیگ خان کابلي بخطاب افتخار خان مفتخر گشت - و زین العابدین ولد آصف خان جعفر بمنصب هزار و پانصدي هزار سوار بلند مرتبه شد *

از سوانح این ایام خواجه عبد الرحیم جوئباري که بسبب طغیان مرضی که از قدیم داشت از جهان گذران در گذشت - حضرت جهانباني از روی قدرداني و نوازش و مهرباني علامي افضل خان را به پرسش و دلجوئي خلف الصدق خواجهٔ مرحوم صدیق خواجه دستوري دادند - و آن دستور اعظم بعد از ادای مراسم تعزیت مشار الیه را همراه خود بانجمن اشرف آورد - آنحضرت بزبان مبارک نیز مراسم پرسش و لوازم تفقد بجا آوردند ۰

---

(۱) ع | هزارو پانصد | ل *

در آمد شهر برکت بهر رمضان المبارک سال اول جلوس و وضع خیرات بتازگي درین ماه و بیان برخی سوانح دیگر

پادشاه دین و دنیا پناه که پیوسته با خلق خدا بعدل و احسان معاش کنند - و ابواب داد و دهش بر روی روزگار ایشان کشاده عالمی را از میامن بخشش کمال آسایش بخشند - المنت لله که بشیوهٔ ستودهٔ سخا وجود که ذات کامل الصفات آنوسیلهٔ ارزاق کائنات پیوسته در خصوص این ماه مانند جود حضرت واجب الوجود بالذات اقتضای عموم و شمول عطا میکند - و در باب احسان از فیض سحاب دست نیسان مثال عمان نشان همواره در ایصال انواع مواهب بالطبع بهانه جو میباشد چنانچه باید آراسته و پیراسته - بی تکلف قطع نظر از ادای حق اخلاص و ارادت که لازمهٔ خداوند شناسي و مرشد پرستي است میگویم که سوای آنچه بعنوان یومیهٔ ضعفا و عجزه و ایتام و عجایز و سپاهیان سالخورده روزگار فرسوده مقرر گشته - و ورای آنچه نقد از خزانهٔ عامرهٔ عمرها الله تعالی به نیازمندان هفت کشور که احرام طواف این قبلهٔ اجابت دعوات و محراب استدعای مرادات از ته دل بسته بمنتهای مطالب فایز میگردند بر سبیل انعام عطا مي شود - اگر از روی تخمین و قیاس گویم عشر ولایت هندوستان که بخراج ایران و توران برابري میکند بعنوان اقطاعات و سیورغالات علما و صلحا و ارباب عمایم و اصحاب سعادت و ائمه مقرر گشته نزدیک است که هنوز دور از راه سخن کرده باشم - مجملا درین ماه مبارک به موسویخان صدر الصدور از سرنو حکم با مبالغه و تاکید تمام زیور صدور یافت - که همواره فقرا و مساکین و ارباب وجوب رعایت

واستحقاق را از نظر انور بگذراند - که اگر بالفرض پریشان روزگاری بنابر بی طالعي وحرمان نصیبيِ خود از عموم و شمول فیض این دولت جاوید نومید مانده باشد - در خور حال آنکس نقد و روزیانه و سالیانه و قری و مزارع بعنوان مدد معاش تجویز یابد - درین ماه خصوصاً و شهر رمضان هر سال عموماً شبهای جمعه حاجتمندان پریشان حال را دفعه دفعه بدرگاه والا حاضر ساخته سي هزار روپیه بر ایشان بخش کنند - و هم چنین در ایام مولود مسعود دوازده هزار روپیه بهمین وتیره و در شب برات شامل البرکات و نیز لیلة المعراج همین قدر مبلغ بر ارباب استحقاق انفاق نمایند - و سال بسال این دستور را مرعي دارند *

روز چهار شنبه پنجم این ماه مبارک مطابق بیستم اردي بهشت جشن عید قدوم سعادت لزوم شاهزادهٔ فرخنده مقدم سلطان دولت افزا بعرصهٔ عالم وجود زینت افزای انجمن شهود گشت - حسب الامر حضرت خلافت مرتبت بجهت افزایش سرمایهٔ عیش و عشرت جشنی عظیم و طوی بزرگ بزیب و زینت خاطر فریب ترتیب یافت *

انتقال شاهزاده لطف الله ازین دار فاني به سرای جاوداني

دیرینه آئین این کهن دیر بی بقاست - و رسم معهود این پیغوله رنج و بلا که لذت هر عافیتی را عاقبت الم و مصیبتی در پی مي باشد - و انجام هر سور این غمکده البته بسوگواري مي پیوندد - و ازین راه در عین اینحال که گزند چشم بد روزگار از روی بخت بیدار نیکخواهان این دولت پایدار دور بود - و آسیب دست برد حوادث گیتي بر بد اندیشان ایشان مقصور - ناگاه قضیهٔ نا مرضیهٔ شاهزادهٔ جهانیان سلطان لطف الله بتاریخ بیست

و پنجم اردي بهشت مطابق دهم شهر رمضان المبارک از قضا روی نمود - اگرچه بحسب ظاهر صفوتکدهٔ باطن انور خدیو هفت کشور از الم مکدر گردیده جمیعت حواس شرافت اساس به تشویش گرائید - و لیکن بنابر آنکه در تشیید مبانيِ ثبات و قرار آن سرور به نیروی تائید آسماني با خویشتن داري و تمکین صاحبقراني یاور افتاده - لاجرم در عین این سانحهٔ ملالت افزا تحفظ و تمکن ورزیده با کمال ملال خاطر به صبر گذرانیدند *

هفتم خرداد میر حسام الدین انجو بخطاب مرتضی خان و عنایت خنجر مرصع و فیل و انعام پنجاه هزار روپیه نقد سربلندي یافته بمنصب چهار هزاري ذات و سه هزار سوار از اصل و اضافه و صوبه داريِ ولایت تته که سابقاً به شیر خواجه مفوض شده بود - و او در اثنای طی راه مرحله پیمای وادیِ رحلت گشته سر افراز گردید *

شب یکشنبه یازدهم خورداد هلال خجسته فال شوال بمبارکي جمال نموده بشارت قدوم طرب لزوم عید سعید رمضان به منتظران رسانید - و از روی تحریک طرب و نشاط بگوشهٔ ابروی دلجوی روزه داران و پرهیزگاران را بافطار و شاد خواران همگي انتظار را بعیش و عشرت پایدار اشارت نمود - بامدادان که جهانی بکشاده روئِ جبین مبین صبحدم و شگفتگيِ پیشانيِ نورانيِ نیر اعظم روی امید بدرگاه گیتي پناه نهاد - و روزگار چون بار یافتگان دربار گردون اعتبار و کامروایان دیدار مفیض الانوار صاحب روزگار داد نشاط و طرب داد - بادشاه دنیا و دین پناه بعد از ادای مراسم این روز بهجت افروز احیای سنت سنیهٔ حضرت سید المرسلین و متابعت طریقهٔ انیقهٔ خلفای راشدین و ایمهٔ دین متین نموده بقصد ادای نماز عید آهنگ عیدگاه فرمودند - و خوانهای مالامال زر در تمام راه بر اهل زمان افشاندند - چون عیدگاه را حضور پر نور آن امیدگاه عالم و عالمیان آذین تشریف بست -

دوگانهٔ نماز عید ادا نموده معاودت فرمودند - و در باز گشتن نیز از کثرت درهم و دینار که از طرفین بر خلایق نثار میگشت - عالمی سیر چشم نوز تمنا شده نقد مراد در جیب و کنار آرزو کردند - شرف الدین حسین بخطاب همت خاني و شاه بیگ اوزبک نیز بخطاب خاني سر افرازي یافتند - چون خواجه قاسم بخطاب صفدر خاني اختصاص یافته بود - بنابر آن صفدر خان رضوي را که لشکري نام داشت و پسر میرزا یوسف خان ست - بخطاب صف شکن خان نامزد فرمودند - دریا خان روهیله که از تربیت یافتهای ایام شاهزادگي بود - در جنین از سعادت ابدي رو تافته جدائي گزید - و باین بیوفائي کفایت نکرده در برهانپور به تشیید مباني خلاف و نفاق با خان جهان لودهي اتفاق نموده - باوجود این مایه تیره رائي و سیاه روئي اعتماد بر عفو جرایم شاهنشاه دین پرور کرده رو بدین درگاه آورد - چون درین روز در مقام معذرت خواهي و عفو طلبي در آمده درمیان زمرهٔ اهل عصیان شرمنده و سرافکنده ایستاده بود - لهذا آنحضرت جرمهای جنایات بی اندازهٔ او را بباد بی نیازي از انتقام بر داده بودهای او را نادیده انگاشتند - و بعنایت خلعت و منصب چهار هزاري سه هزار سوار سر افراز فرمودند - و خواجه ابو الحسن از لاهور آمده ملازمت نمود - و بمنصب پنجهزاري ذات و سوار و مرحمت خلعت و خنجر مرصع و علم و نقاره و اسپ و فیل عز افتخار یافت -

و سي و دوم خورداد ججهار سنگه بندیله توهم بیجا بخود راه داده به سلسله جنباني واژون طالعي و تیره روزي از سعادت جاوداني یعني بندگي درگاه روگردان شده بی سبب ظاهري سر به وادي فرار نهاده رو بمفر و مقر خود نهاد - و بتحریک کج اندیشي و سفاهت منشي ابواب شقاوت و ادبار بر روی روزگار خود کشاده یکباره رو از درگاه عالم پناه بر تافت - و ازین

حرکت ناهنجار سزای کردار نابکار خود یافته رسید بدآنچه رسید - چنانچه در مقام خود عنقریب زبان زد خامهٔ وقایع پرداز خواهد گشت *

بیان ترکتاز نذر محمد خان والي بلخ بحوالي کابل و معاودت نمودن به کمال نومیدي و خجالت و ذکر سرجمله احوال او و برادرش امام قلي خان والي توران

چون حضرت جنت مکاني ازین جهان گذران در گذشته اورنگ جهانباني را بدین صاحبقران سعادت قرین و سر و سرگروه سرداران روی زمین باز گذاشتند - و دریذوقت آنصاحب وقت و خدایگان زمان در جنير دکن تشریف داشتند - و هنوز عالم از جلوس اقدس آنحضرت قرار نگرفته بود - بنابر آن بسبب وقوع هرج و مرج که خاصیت ایام فترت و لازم ماهیت امثال این اوقات است - خلل کلي بحل و عقد جزئیات امور خلافت راه یافت - و رفته رفته از زیاده سري و پیش طلبيِ غرض پرستان نظم و نسق معاملات سرحدها مختل گشته کار بدان کشید که رتق و فتق مهمات ملکي و مالي مهمل و معطل شود - در خلال این حال نذر محمد خان واليِ بلخ چون گمان آن نداشت که باین زودي جلوس پایدار سرمایهٔ قیام قواعد سریر خلافت و قوام امور کارخانهٔ سلطنت خواهد گشت - لاجرم ناعاقبت اندیشي که لازمهٔ افراط شرب مسکرات و تناول مغیرات است اضافه علت شده از سستيِ خرد بخاطر آورد - که چندانکه عرصه خالیست فرصت وقت غنیمت شمرده بر سر دار الملک کابل و مضافات آن ترکتاز آورد - و باوجود آنکه امام قلي خان واليِ توران مهین برادر او بمنع کوشیده درین باب مبالغه

و تائید بجا آورد ممنوع نشده راه ابا و امتناع سپرد - در همان زودي با لشکر خذلان اثر مشتمل بر المانجي و نوکر که عدد ایشان به پانزده هزار سوار میکشید راه کابل پیش گرفت - چون در اواخر عهد میمنت حضرت جنت مکاني خدمت صاحب صوبگي کابل بخواجه ابو الحسن نامزد شده بود - ظفر خان پسر او به نیابت پدر در کار نظم و نسق امور آن صوبه قیام و اقدام مي نمود - درینولا باندک مایه مدتي قبل از آنکه قضیهٔ ناگهاني رو دهد بحسب اتفاق برسر پسر احداد بدنهاد سر گروه افغانان لشکر ظفر اثر کشیده در درهٔ خرمانه از اعمال تیراه کار برو تنگ ساخته او را در مضیق قبل داشت - و نزدیک بود که یکبارگي مستاصل سازد که ناگاه خبر شنقار شدن آنحضرت رسید - لاجرم ظفر خان بحکم مقتضای وقت دست ازو باز داشته همت بر ناگزیر حال گماشت - و باوجود آنکه از بندهای معتمد بادشاهي که در کابل بودند خاطر جمع داشت - از روی عاقبت اندیشي چندی از امرای کار آزموده مثل یعقوب خان و شمشیر خان و سعادت خان و عبد الرحمن ترنابي و معین خان بخشي وغیر اینها را بنگاهباني قلعه فرستاده خود به پشاور آمد - و برسم معهود هر ساله که حکام آن ولایت در ایام بهار و زمستان بطریق ییلاق و قشلاق در کابل و پشاور بسر مي برند درینولا ارادهٔ کابل نمود - چون افغانان مکرر ازو مالشی بسزا یافته بودند درین صورت بحکم غرور که خاصیت این نوع امور و لازمهٔ امثال این احوال است - و جز بمیامن تائید حضرت ذوالمنن از غایلهٔ آن ایمن نتوان بود گمان آن نداشت که من بعد هوای عصیان و سودای طغیان در دماغ پریشان آن تباه اندیشان جا کند - چه جای آنکه حرکتي ناهنجار از ایشان سر تواند زد - ازین راه خاطر جمع ساخته و بواجبي رعایت طریقهٔ احتیاط ننموده باندک مایه مردمي از راه گریوهٔ تنگ خیبر که لشکر دوان سنگ را بهیئت اجتماعي و تورک

شایسته عبور از آنجا میسر نیست بآهنگ کابل راهي شد - چون افغانان واقعه طلب خصوص آفریدیان اهرمن سرشت که همواره در تنگي کار اظهار اطاعت مي نمایند - و بهنگام فرصت بر سر کار خود رفته جوهر بدگوهري خویش ظاهر مي سازند - ازین معنی اطلاع یافته فرصت وقت غنیمت دانسته بمقام انتقام در آمده بخاطر آوردند - که در تنگنای آن گذرگاه راه بر مردم بگیرند - اتفاقاً در وقتی که ظفر خان با مردم کار آمدني از راه دوتل گذشته بود بدنبالهٔ لشکر بر خوردند - و خود را بر باز ماندگان و گرانباران از پیادگان سپاه و عمله و فعلهٔ اردو زده برخی از احمال و اثقال را بتاراج بردند - خان مذکور با حال تباه و دشواري تام به پشاور مراجعت نموده تلافي و تدارک این معنی بر وقت دیگر حواله نمود - خبر این چشم زخم وقتی بمسامع علیه رسید که از استقرار حضرت خدیو روزگار بر سریر سلیماني عالم قرار یافته بود - و از جلوس اقدس آن قایم مقام جانشینان حضرت خیرالانام غبار آشوب و شورش برخاسته فرو نشسته - بنابر آن خواجه ابوالحسن [1] [مهمندي]ع مخاطب به لشکر خان را که بقدم خدمتگاري و وفاداري امتیاز تمام داشت بتقدیم این خدمت اختصاص بخشیدند چنانچه پیشتر مذکور شد - هنوز او بکابل نرسیده بود که درین اثنا خبر آمدن نذر محمد خان بولایت کابل و محاصره نمودن قلعه از عرایض منهیان آنصوبه گوش زد اشرف گردید - از آنجا که مراعات حزم و احتیاط و ملاحظهٔ عاقبت بیني رکن اعظم امور جهانباني است - سپهسالار مهابت خان بهادر خانخانان را بتادیب اوزبکان سمت خود نامزد فرمودند - و چندی از امرای دیگر مثل راؤ رتن و راجه جي سنگه و راؤ سور و سردار خان و شیروی روهیله و سید هزبر خان و سید عالم و نظر بهادر خویشگی و راجه

---

(۱) ع [مشهدي] ل *

روز افزون و امثال اینها مشمول عواطف بادشاهي گشته با جمعی دیگر از منصبداران و احدیان که عدد آنها زیاده بر بیست هزار سوار جرار بود بهمراهي آن سپه سالار اعظم تعین پذیرفتند - و معتقد خان به بخشیگري و واقعه نویسي این لشکر ظفر اثر سعادت اندوز گشته بعنایت خلعت و خنجر مرصع و اسپ و فیل و نقاره بر کام خاطر فیروز شد - و چون مهابتخان خانخانان با همراهیان بنواحي سهرند رسید - و خبر فرار اوزبکان تیره روز شنید - از همانجا حقیقت بدرگاه آسمان جاه عرضداشت نموده از موقف خلافت بمعاودت مامور شد - و معتقد خان بنابر فرمان جهان مطاع بلاهور شتافت که بیگمان و سایر پردگیان حرم سرای خلافت حضرت جنت مکاني را بدار الخلافه رساند - حقیقت فرار نذر محمد خان بی نیل مقصود برین نهج بود که چون آن نامعامله فهم بنابر عدم تدبیر و تامل در عواقب امور بسرحد ولایت کابل رسید - نخست بنواحي ضحاک و بامیان در آمده تسخیر قلعهٔ ضحاک که حصاری بدان سختي و دشواري در آن سر زمین کمتر نشان میدهند پیشنهاد خیال محال پژوه ساخت - و عبد العزیز خان پسر خود را با عبد الرحمن بی دیوان بیگي و اتالیق او و حاجم توقبای با چندی از بهادران کار ازموده روزگار فرسوده برای محاصرهٔ حصار پیشتر راهی ساخت - و خود نیز از عقب روانه شد - خنجر خان ترکمان قلعه دار ضحاک وقتی خبر یافت که قشونها و لشکر مذکور خود را بدروازهٔ اول رسانیده بودند - باوجود عدم تهیهٔ اسباب قلعه داري بر عون و صون الهي و بتائید اقبال بادشاهي توکل نموده شجاعت ذاتي را کار فرموده و با معدودی چند از خویشان و برادران خویش بمدافعه و مقابله پرداخته داد مقاتله و مجادله داد - و بضرب (۱) بادلیج و زنبورک و زن مرد افگن روی آن تباه رایان

---

(۱) بادلیج معرب بادلش است که قسمی از توپ است ٭

نگاهداشت - چنانچه در یک نفس بیدرنگ بمحض دمدمه و افسون دم گیرای تفنگ خیل ارواح صد تن از بهادران نامي اوزبک طاغي باغي را از دار الملک بدن باغي نموده باقي را زخمدار و شکسته بر گردانید *

روز دیگر نذر محمد خان بقرارداد طمع خام ترتیب و توزک افواج مقهورة داده نیت تسخیر بست - و آهنگ یورش نموده سر پنجهٔ سعي بدار و گیر کشاد - درین مرتبه نیز اثری بدان مراتب مرتب نگشته از مقابلهٔ عسکر منصور مغلوب و مقهور مراجعت نمود - و چون خود به تهیهٔ اسباب پیشرفت کارزار و تجهیز عساکر خذلان آثار برخاسته بود خائب و خاسر برگشته بنابر رفع کمال خجالت و انفعال امرا و بهادران لشکر منکوب را بسرزنش و ملامت مطعون داشته بگرمي عتاب و تندي خطاب سرگرم ساخت - و مقرر نمود که سلطان زاده و عبد الرحمن و حاجم توقبای و تنکر قلي حاکم قندوز با جمعی کثیر از بهادران بجانب دروازه متوجه شوند - و اوراز بی و ۱[محمد قلي]ع قلماق از طرف درهٔ آب یورش کنند - و یلنکتوش بی و نذر بی پروانچي را از طرف بالای حصار فرستاد *

بامداد روز سیم اردي بهشت موافق پانزدهم رمضان امرای مذکور با سایر سران الوسات از میران هزاره گرفته تا صده همگي در پیشرفت کار یکدل و یکجهت گشته بیکبار از هر چهار جانب آهنگ یورش نمودند - و سلطان زاده وغیره کرنا کشیده دلیرانه خود را بدروازه ۲[اول]ع رسانیدند - خنجر خان به نیروی ذاتي و کارگري اخلاص خالص از همگنان حسابی برنداشته باندک فرصتی چندی از مقهوران را بر خاک هلاک انداخته

---

(۱) ع [محمد باقي] ل *   (۲) ع [عالي] ل *

باقي را زخمي و مغلوب ساخته از پيش برداشت - و افواج ديگر نيز که از ساير اطراف شتافته بودند ازهر سو مالشی بسزا يافته چندی از امرای نامور مثل تنگر قلي خويش نذر محمد خان و برادر عبد الرحمن دسته کشته و نذر بهادر مير آخور را زخمي از معرکه بيرون بردند - ديگران چون دانستند که کاری از پيش نمي رود هزيمت را غنيمت شمرده با خاطر افسرده و دل مرده باز گشتند - چون نذر محمد خان دانست که اين قلعه بآساني بدست نمي آيد بخاطر آورد که تا افواج قاهره نرسيده و عرصه بظاهر خاليست دمی چند را که مغتنم است غنيمت شمرده فرصت از دست ندهد و خود بهر کيف بکابل رسيده بمحاصرهٔ قلعه پردازد - چون راه غوربند و چاريکاران را طرفداران آنجانب مضبوط نموده بودند ناچار از راه سياه سنگ آهنگ کابل نموده بشتاب تمام روانه شد - و بنواحي پمغان رسيد - و سنگر پمغان و للندر را که عبارت است از سدی که در تنگنای کوهسار بسنگ استوار نموده پناهگاه ميسازند بهر طريقی که ممکن بود شکسته بدانولايت در آمد - و متعرض مال و ناموس ملتجيان مذکور و ساير اهالي آن سر زمين که همگي مسلمانان پاکيزه دين و صاف اعتقاد اند شده آتش جور و طغيان در خاک پاک اعمال دار الايمان بر افروخت - و هرچه از صامت و ناطق يافت به تحت تصرف در آورده خاک آن عرصه را نيز بباد غارت و نهب بر داده اسير بيشمار گرفت - و خود را بدين مهلکه انداخته در دنيا و عقبی نکال و وبال ابدي و بدنامي سرمدي اندوخت - بعد از فراغ لوازم اسر و تاراج متوجه کابل شده در پنجکروهي شهر فرود آمد - و از راه توهمات دور از راه نخست از در مکر و تزوير در آمده مکاتيب مشتمل بر انواع وعد و وعيد و سخنان بيم آور سهمگين به بندهای بادشاهي و اهالي و موالي نوشته همراه نظر خواجه و کل بابا و چندی از چاپلوسان

چرب زبان راهي ساخت - چون فرستادگان رسیده نامه و پیغام رسانیدند یعقوب خان بدخشي و شمشیر خان و معین خان و عبد الرحمن تونابي از اولیای دولت و قاضي زاهد و چندی از اعیان مملکت در صفۀ بیرون دروازۀ دهلي انجمن ساخته رسولان مخذول را بدان محفل طلب داشتند - و بمقتضای عقیدۀ راسخ و ارادت درست که لازمۀ حقیقت کیشي و حق اندیشي است متفق الکلمه جواب با صواب آن تزویر نامها بر وفق ارادۀ و نه داده فرستادها را بی نیل مدعا باز فرستادند - و بجمیعت خاطر تمام تکیه بر تائید نامتناهي الٓهي و همراهيِ اقبال کار ساز بادشاهي نموده از قلت جمیعت اولیا و کثرت لشکر تفرقه اثر اعدا نیندیشیدند - و به تهیۀ اسباب قلعه داري پرداخته یکباره برج و باره را مستحکم ساختند - و چون نذر محمد خان را از همراهي و اتفاق ارباب وفا و وفاق پاس کلي دست داد - نخست نیت محاصرۀ قلعه را با خود درست ساخته از پنجکروهيِ شهر کوچ کرد - روز پنجشنبه نوزدهم خورداد مطابق پنجم شوال سنه هزار و سي و هفت هجري بنواحي شهر و قلعه آمده از جانب پشتۀ نهر فتح و پشتۀ بي بي ماه رو در آمد - و قراولان موکب اقبال بر پشتۀ ده افغانان و مقبرۀ سید مهدي خواجه بر آمده رو بمقابلۀ ایشان آوردند - و دلیرانه بمجادله و مقاتله در آمده تا شب بانواع مواجهه و مدافعه روی آن تباه اندیشان تیره رای را نگاهداشتند - و نماز شام که عسکر منصور نور پشت ثبات و قرار بدار غروب نموده از عالمیان رو تافت - و افواج سپاه سیاه درون ظلام عرصه را خالي دیده داد کم فرصتي و تباه سگالي دادند - درینحال موافقان بمعسکر اقبال و سعادت معاودت نمودند - و مخالفان نفاق آئین در اطراف و اکناف حصار فرود آمده روز دیگر رو به سوی قلعه نهادند - و چهار جانب آنرا محاصره نموده جا بجا مقام گزیدند - چنانچه نذر محمد خان در خانۀ

عبد الرحمن ترنابي و عبد العزيز پسرش در خانهای معين خان و عبد الرحمن بی در مدرسهٔ خواجه عبدالحق و يلنگتوش بی در مقبرهٔ خان دوران و سلطان زاده كاشغري در كلكنه و اوزار بی در خانهٔ قاضي زاهد جای گير گشته و چند روز به تهيه اسباب احاطهٔ حصار گذرانيده بفراهم آوردن آلات كارزار پرداختند - و گاه بيگاه بدستبازي در آمده از دستبرد صدمهٔ بهادران جان نثار سر مي باختند - چون تمام ساز يورش باعتقاد ايشان مهيا شد و ملچارها پيشرفت و جواله دمدمها بسركوبي درآمد - دايرهٔ محاصره را به پركار احاطه تنگ ساخته مركز دولت يعني قلعهٔ كابل را نقطه وار درميان گرفتند - و هر روز يورش نموده از كشش و كوشش بهادران موكب اقبال سرها به تيغ تن‌ها بزخم نمايان داده بی نيل مدعا و فوز مراد مراجعت مي نمودند - درين اثنا روزی مير موسیل قورچي مشهور به ميرگل از تابينان خواجه ابوالحسن كه سابقاً از طرف او فوجدار پشاور بود - باتفاق چندی از احديان آزرم جوی ناموس دوست و سپاهيان رزم جوی كار طلب طلبگار پيش برد كار گشته از قلعه بر آمد - و روی به ملچار باقي قلماق و (۱) نذرچي و منصور حاجي از بهادران نامدار مخالفان نهاد - و همگنان باستظهار ياوري يگانه ايزد دادگر و اعتقاد همدستي يک ديگر يكدل و يكجهت شده چون شيران يله ازان گلهٔ روباهی چند پروا و محابا نكردند - و باوجود كثرت آن ددرويان ددوله بخاصيت صدق نيت و حسن عقيدت دلنهاد نصرت گشتند - و بدار و گير آمده از آنجا كه اغلب اوقات قلت عدد علت غلبه ميگردد - در آخر امر به مدد و تائيد آلهي مظفر و منصور شدند - و قريب پنجاه تن ازآن مقهوران را بيسر ساخته سرنوبها را بخاک رهگذر برابر ساختند - و ساير اسلحهٔ ايشان را با سرها كه بريده بودند بقلعه بردند - و از موافقان جز

---

(۱) از نذرچي نذر پروانچي مراد است *

میر موسی که با دوازده احدي زخمي گشت هیچکس کشته نشد - بالجمله درین مدت سه ماه که قلعه را محاصره نموده بودند باوجود وفور آن گروه مقهور و قلت افواج قاهره همه روز بعنایت الهي و اقبال نامتناهي غلبه از جانب اولیای دولت عالیه بود و اعدا همیشه مغلوب گشته مخذول و منکوب باز گشتند *

چون در اثناء طی راه خبر آمدن نذر محمد خان و لشکر اوزبک به لشکر خان رسید با عزیمتی جازم و دلی قوي و همتی راسخ تکیه بر میامن اقبال روز افزون نموده بی اندیشه از کثرت اعدا ارادۀ پیش رفتن پیشنهاد همت ساخت - و بنابر مقتضای مصلحت وقت بمقام عجلت و سرعت حرکت در آمده کوچ در کوچ متوجه شد - چون به پشاور رسید سزاوار خان پسر خود را با فوجی از بندهای بادشاهي که در آن سرحد بودند پیشتر از خود راهي ساخت - و ظفر خان که حسب الصدور فرمان قضا نشان از موقف خلافت تا هنگام انصرام این مهم بتوقف مامور بود او نیز از پشاور بافواج خود و پدرش بنابر استصواب لشکر خان بطریق منقلا از عقب سزاوار خان روانه شد - و خود متعاقب کوچ کرده ازان مقام راهي گشت - چون بچهار باغ جلال آباد که دریک منزل موضع نیمله واقعست اتفاق نزول افتاد - باوجود آنکه صواب گویان تا رسیدن مهابت خان صلاح در پیش رفتن نمي دیدند - ازآنجا که پیشرفت کار موقوف بر اظهار تجلد و جلادت است با اکثر عساکر کابل که بانتظار لشکر کومکي دربار از همراهيِ ظفر خان تخلف ورزیده در چار باغ توقف گزیده بودند از آنجا روانه شد - و از تنگهای صعب المرور عبور نموده در ننگرهک که یک منزل بالای نیمله است منزل گزید - چون خبر مسارعت لشکر خان به لشکر اوزبک رسید ازین رو کمال وهم و هراس که درین مقام جای آن و بالاتر ازآن بود در دلهاي ایشان

راه یافته از جا رفتند - و لشکر خان بعد از دو روز که برای سر انجام غله و سایر مایحتاج راه در مقام کندمک اقامت نموده بود موکب نصرت را کوچ فرموده از راه انجرک که عبور ازآن در نهایت دشواریست راهي شد - و هشت کروه از کندمک گذشته فرود آمد - و درین منزل باوجود مبالغهٔ امرا در باب توقف و انتظار کومک صلاح وقت ندیده متوجه منزل پیش شد - و از روی عجلت بپای سرعت یکسر بارگي تاخته موضع تاریک آب را که دوازده کروهي خطهٔ پاک کابل است معسکر گروه سعادت ساخت - چون نذر محمد خان ازین معنی آگاهي یافت - و پیشتر خبر تعیین عساکر ظفر آثار از دربار سپهر مدار بسرداري سپه سالار اعظم مهابتخان خانخانان بدو رسیده بود - لاجرم بخاطر آورد که چون خلیج امواج بحر افواج از دریای لشکر بی پایان خدیو بحر و بر منشعب شده پی درپی میرسند - و در آن صورت که او را در برابر روی ستیز و پای گریز نماند - و کار از کارگري چاره و تدبیر در گذرد - و در عین غرامت ندامت سودی نخواهد داد - بنابرین هنوز که عنان اختیار در قبضهٔ اقتدار است - انسب آنست که موافق صوابدید خرد عمل نماید - و ازین مهلکه مخوفه بسلامت برآید - بالجمله چون ازین اندیشهٔ خردمندانه دلباخته دست از خویشتن داري برداشت - و از غایت اضطرار و اضطراب بیخودانه انجمن کنکاش آراسته بعد از رد و قبول مصلحتها آخرکار رای همگنان برین معنی قرار گرفت - که چون درینصورت بدین طریق باز گشتن را به هیچ وجه راه و روی نمانده صلاح وقت آنست که ناچار از راه تهور در آیند - و رو بمقابلهٔ لشکر آورده آغاز دستبازي نمایند - و بنابرین عزیمت ناصواب که در معنی علت سرانجام اسباب هزیمت بود - به کار فرمائي ادبار از دور قلعه برخاسته در موضع ناکامي فرود آمدند - و لشکرخان از استماع این خبر دلیرانه با بهادران موکب

اقبال ازآن مقام باستقلال تمام کوچ نموده رو به نگرامي نهاده روانه گشت - و به سردار خان و مبارز خان روهیله و ظفر خان و سعید خان و دیگر بهادران که هراول لشکر بودند بتاکید تمام نوشت که در ساعت متوجه غنیم شوند - چون خبر رسیدن افواج قاهره به نذر محمد خان رسید - بنابر دلیر پیش آمدن دلاوران که در معنی طلیعهٔ سپاه فتح و نصرت بود - وهن و سستي تمام بحال او راه یافت - و مع هذا چون اکثر لشکرش المانجي و یغمائي بودند درمدت سه ماه محاصرهٔ کابل بتدریج پراگنده زیاده از هفت هشت هزار سوار باو نمانده بود این معنی نیز باعث فتور عزم و تزلزل ثبات قدم او گشت - لاجرم در تاریخ هفدهم شهریور مطابق نهم محرم سنه هزار وسي و هشت هزیمت را بحساب غنیمت شمرده رو بوادئي فرار نهاد - واز راه غوري در عرض سه روز طول مسافت پانزده روزه طی نموده خود را بنواحي بلخ رسانید - و چون این فتح نمایان که باعث کسر سطوت و رفع شوکت عسکر مخالف گردید - بتائید رباني و ضم هجوم فوج رعب که از اعاظم جنود آسماني است روی نمود - لاجرم لفظ لشکر فتح که طالبای کلیم به تعلیم الهام در هنگام تعیین موکب اقبال همایون فال از روی شگون یافته بود - با تاریخ آن فتح آسماني موافق آمد - لشکر خان مظفر و منصور روز جمعه بیست و چهارم شهریور مطابق شانزدهم محرم الحرام سنه هزار و سي و هشت هجري داخل شهر کابل شد - و حقیقت این فتح نمایان و کیفیت احوال عجزه و مساکین اهل شهر و حوالي کابل را در طی عرضداشت بپایهٔ سریر والا عرضداشت - شاهنشاه دادگر و خاقان معدلت گستر رعیت پرور بغایت موثر گشته امر فرمودند - که مبلغ یک لک روپیه از خزانهٔ عامرهٔ آنصوبه حسب الاستصواب قاضي زاهد بر غارت زدگان و ستمدیدگان آن ولایت بتفاوت درجات استحقاق قسمت نمایند - و باینطریق جبر کسر آن

خاطر شکستگان نموده مرهم راحت بر ناسور جراحت آن دل خستگان گذارند *

چون خامهٔ بدایع نگار و وقایع پرداز از گذارش جزئیات این سانحه فراغ بال کلي یافت - اکنون برآن سر است که در ذیل این عنوان حقیقت بیان چنانچه سنت سنیهٔ ائمهٔ سخن و آئین گزیدهٔ ارباب این فن است - که بعنوان تقریب گذارش گفتگو را آرایش تازه میدهند - از طول سخن نیندیشیده سر جمله از احوال و انساب این دو برادر که بالفعل ایالت سر تا سر ماوراءالنهر بایشان باز گشته مي پردازد - و همچنین طرفی از خراج آن ولایت را نیز زبان زد کلک وقایع نگار میسازد - بالجمله ایشان خلف دین محمد خان مشهور به یتیم سلطان بن جاني سلطان بن یار محمد خان اند - که عمزادهٔ حاجم خان والي اورکنج دار الملک خوارزم است - مشار الیه از حاجم خان مذکور بسبب سلوک ناهنجار که ملایم طبع و موافق مزاج او نبود رنجیده از خوارزم برآمد - و چون بولایت ماوراء النهر در آمد - سکندر سلطان پدر عبد الله خان نظر بنجابت و قابلیت او کرده کریمهٔ خود را که همشیرهٔ حقیقي عبد الله خان بود باو در سلک ازدواج کشیده - و ثمرهٔ این پیوند ارجمند زود بعالم شهود پیوسته جاني سلطان بعرصهٔ وجود آمد - و از جاني سلطان چهار پسر و یک دختر بهم رسید - پسر مهین یتیم سلطان پدر امام قلي خان و نذر محمد خان است - و سه دیگر باقي محمد خان و ولي محمد و پاینده محمد سلطان اند - و این چهار برادر مدتها بتفویض عبد الله خان در حکومت تون و قاین و سایر ولایات قهستان گذرانیدند - و یار محمد جد ایشان چندی در بلخ با عبد المومن خان پسر عبد الله خان بسر مي برد - بعد ازآن عبد المومن خان از غایت بی آزرمي و لجاجتی که لازمهٔ سرشت آن ناحفاظ بود - با خان مذکور

تیز دستي و بد سلوکي آغاز نهاده آخرالامر او را از بلخ اخراج کرد - و مشار الیه نخست بدرگاه عرش آشیاني چندی در ظل رعایت و حمایت آنحضرت آرمیده آنگاه به نیت زیارت مکه معظمه مرخص گشته از راه خشکی متوجه مقصد شد - و چون بقندهار رسید درین اثنا خبر یافت که عبد المومن خان ناگهان هدف تیر قدر اندازان تقدیر گردید - و از واقعهٔ آن شریر شر انگیز سر تا سر توران زمین فتنه بار و آشوب خیز گشته از هر سو گرد شورش عظیم برخاست - درین میانه یتیم سلطان عرصه خالي دیده هوای سروري در دماغ خودسري جا داد - و تمنای ریاست که از دیرگاه باز در کانون سینه مکنون داشت - سر بر زده نقد فرصت را غنیمتی بزرگ شمرد - و در همان گرمي از تون و قاین برآمده هرات را که تختگاه خراسان است بتصرف در آورده دم از استقلال زد - دارای دارالملک ایران شاه عباس که روزگاران در انتظار این معنی بوده فرصت مساعدت وقت و یاوريِ روزگار از دست نداده لشکر بر سر او کشید - و در ظاهر هرات تلاقيِ فریقین روی نمود و کارزاری عظیم از طرفین دست داد - یتیم سلطان درین جنگ کشته گشته کالبدش نیز ناپدید شد - چنانچه هیچکس برآن پی نبرده و نشانی دلنشین ازو ندادند - پارهٔ مردم را دربارهٔ او این عقیده است که بعد از شکست زخمي خود را بیکی از الوسات رسانیده در گذشت - و دیگران گمان مي برند که پس از کسرِ عسکر زخمدار و از کار رفته به پناه سیاه خیمهٔ یکی از هزارجات رسید - و صحرا نشینان چون نه شناختند کما ینبغي بحالش نه پرداختند - و آخر کار از بیم انتقام فرصتش نداده کارش را تمام ساختند - مجملا برادرانش که در عرصهٔ پیکار ازو جدا افتاده بودند هریک سر خویش گرفته پی کار خود رفتند - چنانچه باقي خان با ولي محمد خان به بخارا آمده بر مسند حکومت نشست - و در اندک

مدتی بر تمام آنولایت استیلا یافت - و کهین برادر ایشان پاینده خان در آن دار و گیر از لشکر شکسته جدا گشته راه قندهار پیش گرفت - و چون در آنجا رسید خود را آشکارا ساخت - شاه بیگ خان صوبدار او را بدست آورده محبوس بخدمت حضرت عرش آشياني فرستاد - آن حضرت او را مصحوب حسن بیگ شیخ عمري نزد قلیج خان بلاهور فرستادند و بعد از یکسال در پنجاب خرمن عمرش بباد فنای طبیعي رفت - یار محمد خان در قندهار خبر سلطنت باقي خان را شنیده عزم مکه را پس سر انداخته راه توران پیش گرفت - باقي خان خیر مقدم گویان جد خود را باعزاز و اکرام تلقي نموده در حال باستقبال شتافت - و باقدام ادب گذاري پیش آمده بعد از تقدیم لوازم تعظیم و تکریم او را به شهر در آورد - و مسند خاني را بدو گذاشته خطبه و سکه بنامش کرد - چون دو سال بدین وتیره گذشت یار محمد خان با باقي خان نبیرهٔ خود بی لطفي آغاز نهاده در مقام تربیت پسران خود عباس سلطان و ترسون سلطان و پیر محمد سلطان که اعمام باقي خان بودند در آمد - و در خفیه بمقام استمالت امرا و ارکان در آمده خواست که ایشان را از خود کند - درین اثنا باقي خان از معامله خبر یافته پیش از انکه زمام اختیار از قبضهٔ اقتدار او بیرون رود دست جد از کار کوتاه ساخته جاني محمد خان پدر خود را بسلطنت موسوم نمود - و پس از چندی که یار محمد خان و جاني محمد خان و باقي خان جملگي آنجهاني شدند معامله بولي خان باز گشته جای جد و پدر و برادر بدو رسید - آی خانم حریم باقي خان که دختر عبد الله خان بود - و سابقاً در سلک ازدواج عبد المومن خان انتظام داشت - و بکمال حسن و جمال درمیان اوزبکیه مشهور و در افواه خاص و عام بیمن قدوم مذکور بود - بحبالهٔ نکاح خود در آورد - و حکومت سمرقند را بامام قلي خان و نذر محمد خان

برادر زاده‌های خود داد - و هنوز ایشان تمکن تام نیافته بجست و جوی دولت روزي شده برخاستند - چون اکثر امرای اوزبک و اعیان بخارا از بد سلوکي‌های ولي محمد خان بجان آمده بودند - در ظاهر باو اظهار وفا و وفاق نموده در باطن بایشان نفاق بهمرسانیدند - و رفته رفته از در اعلان عصیان و طغیان در آمده بزرگ و کوچک شهر و نواحي بیکبار موسیقار آسا دم از ترانهٔ مخالفت زدند - ولي محمد خان از طور نشست نقش و طرح و وضع منصوبه چیني روزگار و انحراف سپاهي و رعیت مجال توقف محال دانسته بی اختیار از قرشي بآهنگ استمداد و استعانت شاه عباس رو بعراق نهاد - و از کم فرصتي‌های وقت و روزگار ناچار آی خانم را با پسر خورد سال در قلعه چارجوی گذاشته خود با دل پر خون چون باد ز آب جیحون گذشت - امام قلي خان بی توقف روی توجه به بخارا نهاد و سایر اهالي آن ملک و امرای اوزبک که از ولي محمد خان روگردان شده بودند باستقبال بر آمدند - و او بي مزاحمت مانعی بر مسند ریاست توران زمین مستولي شده بجهت دست آوردن متعلقان ولي محمد خان بقلعهٔ چار جوی رفت - و چون معامله با نامه و پیغام راست نیامد و بوعده و وعید و بیم و امید از پیش نرفت بمحاصره پرداخت - قلعه دار بعد از سعي بسیار و نومیدي کومک حصار را با متعلقان ولي محمد خان باو سپرد - امام قلي خان به آی خانم میلان خاطر متجاوز از حد افراط بهم رسانیده بعنایت قاضي حلیلهٔ عم خود را در حیات او بی وقوع طلاق شرعي بحبالهٔ ازدواج در آورده ازین رو بدنامي دنیا و ناکامي آخرت اندوخت - چون ولي محمد خان بسرحد ایران رسیده شاه عباس ازین معنی خبر یافت - از آنجا که بزرگداشت بزرگان لازمهٔ بزرگي ست در مقام تعظیم و احترام خان شده استقبال نمایان بجا آورد - و مراعات لوازم مهمانداري و استمالت

بجای رسانید که مزیدی بر آن متصور نباشد - بعد از چند روزی که ولي محمد خان معزز و مکرم در ایران بسر برد اوزبکانی که ازو برگشته بودند مکرر عرایض مشتمل بر اظهار ندامت فرستاده التماس استعجال در توجه توران بدو نمودند - و او چون برغم خود شاه را در مقام امداد خود نیافت - لاجرم باندک مایه مردمی از اوزبک و قزلباش بیست ویستن رو به توران نهاده بعد از ششماه که از ولایت خود مفارقت گزیده بود باز بماوراء النهر آمد - امام قلي خان دانست که باوجود مخالفت ایشان مقابله با ولي محمد خان محال است - بلکه بدین دیگر معاني نیز صورت پذیرد - ناچار شهر را خالي کرده با برادر متوجه سمرقند شد - و ولي محمد خان بی مزاحمت غیری در بخارا متمکن گشت - و از غایت غرور و کمال استعجال طبع عجول در مقام کینه توزي و انتقام کشي برادر زادها شده اصلا تمکیني نورزید - و بکار معاني عجلت بزود از جا در آمده از راه نا عاقبت اندیشي بی تدارک شایان و تجهیز لشکر نمایان رو بتعاقب ایشان آورد - و چون مواجهه فریقین روی نمود از آنجا که سنت سنیه روزگار است آن مرحوم محروم را در آن کارزار ناکامي بأسیري داده باشاره امام قلي خان بقتل رسید - درین وقت که کار بکام و روزگار بر وفق مرام امام قلي خان گشته او را مخالفی و همچشمی که مدعي شرکت ملک باشد نماند - بخاطر جمع و مقتضي المرام بر مسند ایالت این ولایت تکیه کرده شروع در تصرف سر تا سر توران زمین و قبض و بسط و عزل و نصب و قسمت ملک نموده از جمله حکومت ملک بلخ و بدخشان و مضافات این به نیابت خود به نذر محمد خان داد - و تا حالت تحریر که سنه هزار و پنجاه و هفت است همچنان در تصرف ایشان است *

اکنون چون مجملی از احوال حکام این ولایت نگاشته کلک بیان

نگار آمد - خامهٔ خود رای هوای ذکر خراج توران زمین در سر جای داد - لاجرم حقیقت آنرا از قرار واقع زبان زد ساخته بر سر مطلب اصلي میرود - الحاصل محصول جمیع ولایات بلخ و بدخشان و اعمال آن و سر تا سر ماوراء النهر و ترکستان که در تصرف این دو برادرست - از روی نقل دفاتر ایشان بهمه جهت خصوص مال وجوهات و سایر جهات نقدي و غله و جمیع خراج ارتفاعات و زکوٰة قریب یک کرور و بیست لک خاني رایج آن ولایت است - که سي لک روپیه هندوستان باشد - ازین جمله شانزده لک روپیه مداخل امام قلي خان و چهارده لک روپیه حاصل نذر محمد خان است - و این مبلغ که درآمد هر دو برادر است برابر حاصل جاگیر خان دوران بهادر نصرت جنگ صاحب صوبهٔ مالوه است که یکی از بندهای درگاه گیتي پناه است - و جمعی کثیر از امرای عظام درین دولت کدهٔ ابد انجام برابر هر کدام ازین دو برادر بلکه بیشتر درآمد جاگیر دارند - چنانچه از جاگیر یمین الدوله آصف خان هر ساله پنجاه لک روپیه حاصل مي شود که از مداخل هر یک ازین دو برادر بعنوان سه و نیم برابر است بلکه زیاده - چون این مبلغ نسبت به جمع اقالیم اکبر هندوستان که هشت ارب است - که عبارت از هشت صد کرور دام باشد - و بیست کرور روپیه حاصل آنست قدر محسوس ندارد - لهٰذا نسبت دادن بیوجه و بیحساب است - امید که مواد تزاید جاه و جلال این دولت کدهٔ بی زوال لمحه به لمحه در ازدیاد و سررشتهٔ بقای این خلافت ابد مقرون به اطناب و اوتاد خیام اقبال روز افزون تا انتهای مد مدت عمر روزگار پیوسته بامتداد وابسته باد *

سجملاً خامهٔ زبان آور از نگارش این جملهٔ معترضه باز پرداخت ◦ و ذمهٔ همت از ورود اعتراض خلاف وعده بري ساخته باز بر سر گفتگوی

پیشینه میرود - و بتقریب سوانح ایام فرخنده فرجام خدیو روزگار دیگر بارهٔ سررشتهٔ سخن بدست بنان جادو فن میدهد - غرهٔ تیر سلالهٔ سادات فرخنده فال سید جلال *[1] نبیرهٔ قدوة الواصلین حضرت شاه عالم از احمد آباد و میرزا رستم صفوي با دو پسر خود میرزا مراد و میرزا حسن از صوبهٔ بهار رسیده شرف ملازمت اندوختند - میرزا چون بعلت عارضهٔ نقرس مزمن بل بسبب کبر سن که در حقیقت ام المرض و راس الاعراض است زمین شده بود - و بطریقی از رفتار رفته که کرسي نشین بپای پرستاران نقل و تحویل ضروري مي نمود - حضرت جهانباني از روی قدرداني او را از ملازمت معاف داشته یک لک و بیست هزار روپیه برسم مدد خرچ سالیانه مقرر فرمودند - که در هر جایگاه که دلخواه او باشد اقامت گزیده روزگار بفراغ خاطر بگذراند - و به سید بزرگوار والا مرتبت میر سید جلال خلعت و ده هزار روپیه نقد مرحمت شد - ابراهیم حسین کاشغري بمنصب دو هزار و پانصدي ذات و هزار و شش صد سوار مقرر شده ده هزار روپیه نقد انعام یافت - چون حسب الالتماس عبد الرحیم خواجه زلال عنایات سرشار خدیو روزگار نقش زلات و جنایات عبد الله خان را از صفحهٔ کردار ناشایست محو ساخته بود - درین روز بمنصب پنجهزاري ذات و عنایت شمشیر مرصع و نقاره و علم و تومان وطوغ و فیل امتیاز یافته انعام مبلغ پنجاه هزار روپیه نقد و تیولداري سرکار قنوج ضمیمهٔ عواطف و تتمهٔ عنایات تامه آمد - اعتماد خان خواجه سرا بیست هزار روپیه انعام یافته رخصت مکه معظمه گشت - به میر محمد اسفراینی که از نزد قطب الملک آمده بود هزار مهر مرحمت گشت *

---

[1] * احوال سید بزرگوار در خاتمهٔ کتاب به شرح و بسط رقم شده *

جای دادن خواص و عوام خصوص ایستادگان پایهٔ سریر سلیمانی در سایهٔ عنایت و ظل مرحمت یعنی اساس نهادن ایوان چهل ستون در صحن خاص و عام

بحمد الله که عنایات خاص پادشاه جهان بعوام و خاص از جمیع وجوه اقتضای عموم و شمول نموده به صنفی از اصناف و شخصی از اشخاص انسان اختصاص ندارد - چنانچه ظلال عاطفش که شامل حال عالمی است مانند جود حضرت واجب الوجود همه را فرو گرفته - و آثار نیسان احسانش که بر خشک و تر و بحر و بر بارانست چون فیض باران رحمت همه جا رسیده - لهٰذا پیوسته همت والا در ظاهر و باطن بر تحصیل اطمینان قلب و فراغ خاطر اهل گیتی بسته اند - چنانچه هیچ لحظه از روزگار سعادت آثار نمی گذرد که آسایش و آرامش عالمیان منظور نظر نباشد - و عزیمت ملوکانه بر بسیچ سرمایهٔ امن و امان اهل زمین و زمان مقصود نبود - از جمله شواهد صدق این دعوی احداث بارگاه چهل ستون همایونست که درین ایام در فضای کریاس خاص و عام اساس یافته - و سبب بنیاد این نسخهٔ سبع شداد و دیوانکدهٔ عدل و داد که روکش بارگاه سلیمان و ایوان نوشیروان بود اینست که چون همه را از همه سو روی امید بدین جناب است - و عالمی را بقصد عرض مقاصد و رفع مطالب و برآمد حوایج و مآرب بدین مرجع عالمیان باز گشت است - ازین جهت که هنگام عرض و مجری از زحمت بارش برسات و آسیب تف تموز حجابی و پناهگاهی نبود - لاجرم بمقتضای مرحمت نامتناهی فرمان قضا جریان بدین مضمون توقیع نفاذ یافت - که در

دار الخلافهٔ کبری و همچنین در اکثر اعاظم بلاد ممالک محروسه هر جا که دولت سرای بنیاد یافته باشد - خاصه در دار السلطنت لاهور در پیشگاه جهروکهٔ خاص و عام که محل انجاح حاجت جهانیان است - ایوانی مشتمل بر چهل ستون بطول هفتاد ذراع و عرض بیست و دو ذراع طرح افگنده زود باتمام رسانند - تا سایر بندهای درگاه بیزحمت تابش آفتاب و تشویش بارش سحاب فارغ البال بعرض مطالب اشتغال توانند نمود - مجملاً بامر ارفع بدینسان بارگاه رفعت پناه مشتمل بر چهل ستون به عظمتی اساس یافت - که رفعت آستانش باعث کسر شان ایوان کسری گشته - و ازین دست والا بنیاد مقصوره که از رشک متانت اساسش قصور در بنای قصر قیصر راه یافته - در عرض چهل روز با این طول و عرض و وضع غریب و هندسهٔ بدیع خاطر فریب باتمام رسیده باعث حیرت نظارگیان گشت - ابیات *

در روزگار ثانی صاحب قران که دهر
یکسر ندیده است قرینش بصد قرون
عالی اساس بارگهی شد بنا که راست
از کوه بی ستون بود افزون بچهل ستون
از رشک تابش در و دیوارش از شفق
در خون نشسته تا بکمر چرخ نیلگون

چون این فرخنده بنا بهمه معنی سمت اتمام و صورت انجام پذیرفت اختر شماران سطرلاب نظر ساعتی بری از نحوس و قرین سعود در تاریخ بیست و پنجم ذی حجه سنه هزار و سی و هفت هجری بر گزیدند - شاهنشاه فلک بارگاه بعد از انقضای بیست گهری روز در ساعت مختار اندیشه رسای دقایق رسان درین محفل بهشت آئین که بانواع زیب و زینت تزئین داشت - اورنگ نشین سریر اقبال و اکلیل گزین افسر جاه و جلال

گشتند - و جمهور انام را در آن بارگاه خاص بار عام داده زبان سپاس گذار بستایش آفریدگار انس وجان و دست حق پرست به بخشایش و بخشش کنه کاران و محتاجان بر کشادند - و سایر ثنا گستران و همچنین سرود سرایان و نغمه پردازان را ساز عیش جاویدی آماده نموده طالبای کلیم را که این رباعي بوصف آن بارگاه سلیماني در سلک نظم کشیده بعرض مقدس رسانید صلۀ شایسته مرحمت فرمودند * * رباعي *

این تازه بنا که عرش همسایۀ اوست
رفعت حرفی ز رتبۀ پایۀ اوست
باغیست که هر ستون سبزش سرویست
کآسایش خاص و عام در سایۀ اوست

همدرین روز قاسم خان بعنایت خلعت و اسپ خاصه بلند پایگي یافته بصوبه داريِ بنگاله مرخص گشت - و دریا خان روهیله بمرحمت خلعت و جمدهر مرصع و فیل و اسپ و انعام بیست هزار روپیه نقد کامیاب آمده داخل تعیناتیان دکن شد - و سید جعفر بارهه بخطاب شجاعت خان و تفویض خدمت فوجداريِ ترهت و نواحيِ صوبۀ بهار و منصب سه هزاري ذات و دو هزار سوار و انعام خلعت و اسپ و فیل و پانزده هزار روپیه نقد امتیاز پذیرفت - محمد قلي ایلچيِ شاه عباس که از طرف شاه عباس برسم رسالت نزد قطب الملک رفته بود - بعد از مراجعت بسجدۀ آستان آسمان نشان رسیده سر رفعت بگردون رسانید - و بمرحمت خلعت و پانزده هزار روپیه سرافرازي یافته بایران مرخص شد - و میر جمله بانعام بیست هزار روپیه سرافراز شد - و قلیج خان از عنایت نقاره بلند آوازه گشت - کهیلوجي بهونسله از عمدهای دولت نظام الملک بکار فرمائيِ طالع والا آمده خان زمان را دید - واحسب الالتماس خان مذکور بعنایت ورود فرمان عالیشان و خلعت

و جمدهر مرصع و اسپ و فیل و نقاره و منصب پنجهزاري ذات و سوار سربلند گردید - عرایض محمد عادل خان که در هژده سالگي و قطب الملک عبد الله در دوازده سالگي جانشین آبای خود شده بودند - مشتمل بر تهنیت جلوس مبارک با پیشکش نمایان از آنجمله قطعهٔ نیلمي بود بابت عادل خان که نظیر آن در آب و تاب بسیار کمیاب بود - سي هزار روپیه قیمت داشت - از نظر انور گذشت *

درین ایام روز جمعه بیستم امرداد فرخنده عید سعید اضحی اتفاق افتاده بشارت میمنت و فرخندگي باولیای دولت جاوید پیوند رسانید - خدیو هفت کشور بادشاه دین پرور بآهنگ احیای سنت حضرت خیر البشر مانند خورشید خاور دولتخانهٔ زین زرین را شرف خانه ساخته فضای عیدگاه را از نور حضور اقدس رشک پیشگاه طارم چهارم و غیرت بارگاه سپهر اطلس نمودند - و ادای عبادت معهودهٔ این روز نموده هنگام مراجعت بدستور تشریف روی زمین را در افشان و زر ریز ساختند *

سبب افتتاح ابواب مراسلات بدین آستانهٔ سپهر نشانه از طرف سایر ملوک خصوص امام قلي خان

خاصیت دولت خداداد و سعادت بخت مادرزاد آنست که در ساحت هر دیار صاحب سعادتی که بار کشوده رحل اقامت افگند - عالمی بآهنگ آن عالي مقام بار رحلت بر بندد - و لازمهٔ بخت و مقتضای اقبال آنست که بهرسو که رو آورد جهانی آن را قبلهٔ آمال و اماني دانسته روی توجه بدآن سو کند - چنانچه خصوصیات احوال والا حضرت شاهنشاه خلافت پناه است - خاصه درین ایام خیر انجام که سریر سروري از جلوس همایون

رشک کرسي هشتمين گردون گرديد - امام قلي خان والي توران همواره خواهش داشت - که از سر نو سررشتهٔ توثيق وثايق محبت بدست آورده تجديد عقد مواخات و تمهيد روابط موالات نمايد - و بتازگي حلقهٔ اظهار دوستي بر در دار الامان ولا و وداد و امن آباد يگانگي و اتحاد زده ابواب مکاتبه و مراسله را کشايش دهد - ليکن از رهگذر بيراهي و بی روشي که از نذر محمد خان برادرش سرزده بود چنانچه سبق ذکر يافت - محجوب مانده اين معنی موجب سد اين راه و حجاب اين باب شد - و انتظار معاودت خواجه عبد الرحيم نيز سبب تعويق و تاخير آن عزيمت گشت - و مضمون مراسله که مصحوب او بخدمت حضرت جنت مکاني ارسال داشته بود آنکه چون شاه عباس فرصت وقت غنيمت شمرده قلعهٔ قندهار و مضافات آنرا بتصرف در آورد - اگر درين ولا فوجی از افواج عساکر بحر امواج در رکاب سعادت شاهزادهٔ والا اختر که اهل هفت کشور از ضرب شمشير شعله تاثير آن سرور در تب و تاب اضطراب اند - و از اصابت تدبير آفاق گير آن والا جناب در حساب به تسخير قلعهٔ قندهار تعين فرمايند ما دو برادر نيز بمقتضای دولت خواهي و خير انديشي که لازمهٔ خيرخواهي و به انديشي است به لشکر ظفر اثر پيوسته بعد از کشايش حصار قندهار و قطع و فصل آن ديار متوجه خراسان شويم - و عهد و پيمان موکد بايمان بر طبق اين مضمون مي بنديم - که از بلاد مشهورهٔ آن ولايت بعد از فتح هر شهری که اوليای دولت دست تصرف ازآن باز دارند تعلق بما داشته باشد - چون حضرت جنت مکاني بعد از مطالعهٔ مضمون نامه در مقام تجهيز عساکر و صدد مدد ايشان گشته هنوز ترتيب مقدمات شهود شاهد مقصود از خفا خانهٔ غيب بجلوه گاه نمود نيامده بود - قضا را آن سرور بمقتضای احکام قدر محتوم و قضای مقدر

متوجه تسخیر عالم دیگر گشتند - و بعد از جلوس مبارک خواجه عبد الرحیم رسیده در نو روز سال حال بملازمت استسعاد پذیرفت - و همدران نزدیکي از اشتداد مرض دیرینه بعالم بقا شتافت - آنگاه حضرت خلافت پناهي بمقتضای مکافات این خیر اندیشي و نیکوخواهي که از امام قلي خان بظهور رسیده بود خواستند که حجاب مذکور مرتفع سازند - لاجرم در مبادئ ایام جلوس خیر انجام بمقام ارسال جواب مراسله در آمده بیست و دوم آبان ماه از نخستین سال جلوس میمنت مانوس حکیم حاذق را بامرد این خدمت نمودند - و موازي یک لک و پنجاه هزار روپیه از انواع نوادر و جواهر و مرصع آلات و نفایس و امتعهٔ هندوستان برسم ارمغان و بیست هزار روپیه بجهت مجاوران و ارباب استحقاق و خدمهٔ روضهٔ منورهٔ حضرت صاحب قران مصحوب او ارسال داشتند - و خواجه محمد صادق خلف خواجه عبد الرحیم را بمرحمت خلعت و دمر خنجر مرصع و انعام سي هزار روپیه نواخته بهمراهي حکیم مذکور مرخص ساختند - و ده هزار روپیه برسم انعام بمحسن خواجه برادر کلان خواجه مرحمت نمودند *

نقل نامهٔ نامي و مراسلهٔ سامئ حضرت صاحب قران ثاني بامام قلي خان واليئ توران

تا رشحات کلک بدایع نگار و نفحات خامهٔ مشکبار در اظهار روابط دوستي و ولا و بیان مراتب صدق و صفا طراوت بخش چمن خلت و وداد و عطر افزای محفل صداقت و اتحاد باشد - دیباچهٔ آمال و اماني و حدیقهٔ حشمت و کامراني سلطنت مآب معدلت قباب نصفت ایاب شوکت انتساب عنوان صحیفهٔ ابهت و کامگاري طغرای منشور دولت و بختیاري

فارس مضمار فتوت جوهر مرآت صفا و صفوت زیبندهٔ افسر خاني شایستهٔ سریر کشور ستاني سلالهٔ دودمان اعالي شعبهٔ شجرهٔ مفاخر و معالي گوهر بحر عدل و احسان مجدد قوانین آبای عالي مکان المويد بالتائیدات الازلیه من الله المعین المستعان دامت ایام اخوته و سلطنته و زادت اعوام خلافته و محبته بتوقیع سعادت جاوداني موشح و برشحات سحاب کرامت دو جهاني مرشح باد - حقیقت کیفیت اتحاد معنوي و مرابطات صوري که بواسطهٔ موانع ظاهري چند مدت در حجاب خفا محجوب و مخفي بود - از ارسال مراسلهٔ سامي و مفاوضهٔ نامي مشحون بجواهر زواهر مصادقت و محتوي بدرر غرر موافقت که بوساطت نقاوهٔ اصفیای کرام عمدهٔ نجبای انام ناهج مناهج دین قویم خواجه عبد الرحیم در باب مهام خیریت انتظام این برادر نیازمند درگاه الهي و دیگر مقدمات پسندیده باعلی حضرت قدسي مرتبت رضوان پناه خلد آرامگاه انار الله برهانه به نسبت قرابت سابق بی تجدید جهات لاحق رقم زدهٔ خامهٔ عنبرین شمامه شده بود سمت اظهار و اعلان یافته محرک سلسلهٔ موالات و مصافات قدیم گردید - و از مطاوئ آن رقیمهٔ کریمه روایح و شمایم محبت بمشام صداقت انجام رسید - از روی وفور مرابطات صمیمي مرکوز خاطر اقدس آن بود - که در اول جلوس میمنت مانوس بر اورنگ سلطنت و فرمانروائي خواجه مشار الیه را با یکی از معتمدان درگاه رخصت فرمائیم تا آمده مجدد رابطهٔ صوري و معنوي و مذکر مناسبات قدیمي و جدیدي گردد - سنوح دو مقدمه سبب توقف و تراخي گردید - یکی فوت خواجه عبد الرحیم مرحوم که بعد از دریافت عز مجالست میمون بساط حیات عارضي در نوردید - دوم آمدن نقاوهٔ اصلاب کرام نذر محمد خان از روی بی فکریها و بی تجربگیها که لازمهٔ شباب است بکابل - اگر بدلالت عقل رهنما ازین اندیشهٔ بیحاصل و پندار دور از کار که

باغوای جمعی از کوته اندیشان بیخرد بادي آن شده بود تقاعد نمي ورزید - فرستادن جیوش منصوره از درگاه ضرور بود - بعد ازانکه افواج قاهره پی در پی مي رسید ملاحظهٔ آن بود که غبار وحشتی درمیان بر انگیخته شود - و علاقهٔ دوستي و روابط چندین ساله بفساد و افساد آن کوته بنیان فرومایه خلل پذیر گردد - چون شیوهٔ ستودهٔ ارتباط و التیام از قدیم الایام الی الآن فیمابین این دودمان رفیع الشان و سلسلهٔ علیهٔ خوانین ولایت توران متحقق بوده - و آئین صدق و سداد بین الجانبین صورت انتظام و انعقاد داشت - درین ایام سعادت فرجام که بمیامن تائیدات الٰهي و یمن مواهب نامتناهي دولت روز افزون آناً فاناً بانواع فتوحات غیبیه و اصناف فیوضات لاریبیه مقترن و مقرونست - وشاهد هر مدعا و مقصود که بر صفحهٔ خاطر خیر اندیشان این سلطنت ابد مقرون مرتسم میگردد - باتم وجوه بر منصهٔ حصول جلوهٔ ظهور مي نماید - منظور نظر حق بین حقیقت گزین آنست - که شیوهٔ فرخندهٔ اتحاد و یگانگي بیشتر از پیشتر ملحوظ ضمایر قدسي سرایر بوده در انتظام قواعد مودت و اتساع عرصهٔ صداقت که مستلزم انبساط خاطر دوستان و انتظام اوضاع جهان و جهانیان ست زیاده تاکید رود - تا وثاقت اخوت که ابد الاباد در تزاید باد - مشهود همگنان گشته نتایجی که برآن مترتب است عنقریب بر وفق ارادهٔ اولیای دولت طرفین بعرصهٔ ظهور آید - بالفعل بجهت تشیید مباني وداد و وفاق که انتظام بخش انفس و آفاق است - بسیادت مآب مرتضوي انتساب خواجه محمد صدیق خلف الصدق خواجه مغفور از روی عاطفت رخصت انصراف ارزاني داشته حکمت مآب نتیجة الاماجد والاعالي لایق العنایات السلطانیه حکیم حاذق را که از خانه زادان معتمد و محرم راست گفتار درست کردار درگاه والا ست - بخدمت آن گوهر اکلیل جلالت و فارس

میدان شهامت فرستادیم - که بعد از ادراک سعادت ملازمت بابلاغ مقدماتی که در هر باب بتقریر او تفویض یافته مبادرت نماید - شیمهٔ قویمهٔ مواخات آنکه همیشه بهمین طریق بمراعات نسبت سابقه و قرابت قریبه بارسال مفاوضات منیفه و مراسلات شریفه که احسن مکارم اخلاق ارباب وفاق است بیشتر محرک سلسلهٔ خصوصیت و جهت منذي گشته همواره بواردات ذات لازم الکرامت و باظهار مرغوبات طبع موالات سرشت که مستلزم رابطهٔ یگانگي و رافع غایلهٔ بیگانگي است - مسرت پیرای ضمیر عطوفت اشراق گشته خوشوقت میساخته باشند - مسند ابهت و خاني مخلد و سریر سلطنت و کامراني مشید باد *

توجه موکب نصرت شعار شهنشاه کشورکشا بصیدگاه باري و تعیین پزیرفتن امرای نامدار بر ججهار بندیله

چون نرسنگه‌دیو پدر ججهار سنگه بسلسله جنباني طالع موافق در مبادئ ایام بادشاهزادگي حضرت جنت مکاني جهانگیر بادشاه بملازمت پیویسته خود را درسلک بندهای درگاه کشید - و همدرآن ولا مصدر خدمات پسندیده گردیده و خویشتن را سزاوار مراحم بیکران و عواطف بی پایان ساخت - آنحضرت هنگام جلوس همایون بحکم التزام حق گذاريِ حقیقت کیشان وفا اندیش بحال او پرداختند - و او را از اکثر اقران و امثال برگزیده فرق اعتبارش بفرقدین بر افراختند - چندانکه رفته رفته بمراتب عالي و مناصب والا رسید - و سرمایهٔ اقتدار و قدرت از جمیعت و ثروت و خیل و حشم و اجتماع لشکر بجای رسانید - که دقایق درجات و مقدار از پلهٔ امثال

و اقران بل از مرتبهٔ راجهای کلان در گذرانید - و در آخر کار و پایان روزگار دولت جهانگیر بادشاه که از فرط استیلای امراض مزمنه قطعاً بنظم و نسق معاملات ملکي و مالي نمي پرداختند - لاجرم او درمیانه فرصت غنیمت دانسته از حد خود تجاوز نموده دست تطاول بملک و مال زمینداران اطراف و نواحيِ سرزمین خود بل طرفداران محل دور دست دراز کرده اموال بسیار بتعديِ بیحساب فراهم آورده بدآن مثابه که از حیز قیاس قدر و مقدار بیرون رفته از مراتب حساب و شمار در گذشت - و در عرض آن ایام بنابر عدم اهتمام اولیای دولت در امثال این امور کسی بحال او نپرداخت - و به هیچ باب باز خواستی نشد - تا آنکه روزگار او بپایان رسید - و اندوختهٔ گران سنگ دیرینه‌اش که گنج در گنج و خزینه در خزینه بود بتحت تصرف این سبکسر در آمد - چون ظرف تنگ آن ناآزمون کار گنجای تصرف این گنج خانهٔ مالامال نداشت - یکباره از جا رفته سرمایهٔ خودسريِ آماده ساخت - و چون روی سریر خلافت مصیر از جلوس مقدس حضرت صاحبقراني زینت گرفته کار ملک و ملت و امور دین و دولت بر نهج استقامت جاري گردید - آن نا معامله فهم بفکر روزگار خویش افتاده باستواريِ حصار و انبوهيِ جنگلهای دشوار گزار که پدرش آنرا سرمایهٔ استظهار خود پنداشته همت بر حفظ و تربیت اشجار آن گماشته بود - پشت گرم گردیده در سي و دوم خورداد سال جلوس مبارک روگردان شد - و نیم شب از دار الخلافه برآمده رو براه فرار نهاد - چون دولتخواهان از این معني آگاهي یافته حقیقت را بعرض بار یافتگان انجمن رسانیدند - که آن اهرمن نژاد وحشي نهاد بمجرد فرار در پی سرانجام مهام بغي و فساد و بر سر اظهار عصیان و عناد است - و همت پست نهمت بر جمع لشکر تفرقه اثر گماشته - و بواديِ استمالت و دلاسای سرکشان آن بوم و بر که با او در مقام

نفاق بودند افتاده بر سر استحكام بارها و بستن گريوها و گذارها پا افشرده بلكه در صدد مداخل و مخارج دور دست نيز شده - لاجرم فرمان قضا نشان به پروانگيِ قهرمان قهر خديو روزگار كه مظهر بطش قهار علي الاطلاق است بطغراى امضا و توقيع قضا نفاذ رسيد - كه از حاضران دربار ده هزار سوار جرار بسرداريِ مهابتخان خانخانان سپه‌سالار با دو هزار بندوقچي و پانصد بيلدار از راه گواليار روانه ولايت او شده سزاى كردار ناشايست در كنار و بر آن زياده سر گذارند - و سيد مظفر خان بارهه و اسلام خان و دلاور خان بريچ و سردارخان و راجه رامداس و نظر بهادر خويشگي و راجه روز افزون و حبيب خان سور و بهگوانداس بنديله و ديگر بندهاى روشناس درگاه عالم پناه به عنايت بادشاهي مفتخر و مباهي گشته بهمراهيِ آن عمدة الملک تعين يافتند - و در وقت رخصت به سپه‌سالار خلعت با نادري و كلگى مرصع و يک لک روپيه نقد ضميمهٔ اين مراحم ساخته - و خدمت بخشي گري به كفايت خان و فيل و نقاره به دلاور خان مرحمت فرمودند - و خان جهان صوبه دار مالوه با ساير كومكيان آن محال و صفدر خان جاگير دار سرونج و انى راى سنگدلن و راجه بيتهلداس كور و سترسال كچهواهه و بلبهدر سنگهاوت و پير خان ميانه و شاديخان اوزبک و راجه گردهر و خنجر خان جوره آقاسي و ديگر منصبداران از راه چنديري كه بجانب جنوب اوندچهه واقع است با پانصد بيلدار بمحال متعلقهٔ آن مخذول در آيد . و بخشي گريِ اين فوج و دو هزار بندوقچي به نور الدين قلي تفويض يافت - و بهارت سنگه بنديله كه زمينداريِ آن ملک از ديرباز بآباى او - بود . و حضرت جنت مكاني از جدش انتزاع نموده به نرسنگديو داده بودند - و ازين راه ميانهٔ اشيان نزاع بود نيز بهمراهيِ فوج خود از جانب كالپي روانه آن سمت گردد - بهادر خان روهيله و راو

سورج سنگه بهورتیه وپهار سنگه بندیله و رشید خان و شهباز خان افغان و کشن سنگه و شاه بیگ خان و امثال ایشان با هفت هزار سوار کار آزموده و دو هزار بندوقچي و پانصد بیلدار از جانب مشرق رویهٔ آن سر زمین روی توجه باستیصال آن خذلان مآل آرند - و سوای این بهادران دو هزار سوار از جمله ملازمان یمین الدوله امین الملت آصف جاهي بسرداري محمد باقر از نوکران عمدهٔ آن خان والا مکان بکومک این فوج مقرر شدند - سلطان نظر به بخشي گري و واقعه نویسي این فوج سرافرازي اندوخت - آنگاه وزیر خان را به نگاهباني دار الخلافهٔ اکبر آباد باز داشته بعد از انقضای یازده گهري از روز دوشنبه آبان ماه سال اول از جلوس متوجه صیدگاه باری شدند - وبدو کوچ از باغ نور منزل معروف بدهره که روز اول منزل آنجا شده بود بفتح پور رسیده محفل وزن قمريِ سال سي و نهم از عمر ابد پیوند ترتیب دادند - و کیفیت وزن بدین منوال است که چون خوی مقدس پیوسته در پیدا کردن سایل بجست وجوی وسایل است - و طبع فیاض همواره در اقضای حوایج اصحاب مطلب بهانه طلب است - لهٰذا سالی دو نوبت در انجمن وزن شمسي و قمري مانند خورشید خاوري در کفهٔ میزان نیک اختري متمکن میکردند - و هر سال دو مرتبه بحساب شمسي و قمري جشنی عظیم وطوی بزرگ حسب الامر آنحضرت مرتب میشود - و هموزن مبارک طلا و نقره بر بی نوایان و نیازمندان روزگار بقدر نصاب و استحقاق و احتیاج قسمت مي یابد - اگرچه این نوع تصدق در شریعت وارد نه شده لیکن چون دانشوران این کشور همکي بر این معني اتفاق دارند - که اینگونه صدقه برای دفع بلیات و عاهات جسماني کامل ترین اقسام صدقات است - لهٰذا این طریقهٔ پسندیده را حضرت عرش آشیاني که بنای منش آنحضرت چون آفتاب جهانتاب بر فیض رساني

منحص نهاده بودند اختیار فرموده این قاعدهٔ ستوده قرار دادند - که در وزن شمسي دوازده مرتبه اول با طلای خالص و مراتب دیگر با سایر اجناس و در وزن قمري هشت نوبت نخست به سیم ناب و باقي مراتب با سایر اجناس معهود هموزن مي آیند - وبدین وسیله فقرا و مساکین کامیاب مقصود مي گردند - و في الحقیقت سنت عقیقه که در طریقت صاحب شریعت صلی الله علیه وسلم واصحابه امریست مقرر و معهود باین طریق که در روز هفتم از ولادت بوزن موی ستردهٔ مولود نقره تصدق نموده و قرباني را چند پارهٔ معدود ساخته بر فقرا قسمت نمایند راه تجویز این معنی کشاده - چنانچه مضمون دعای ماثور که وظیفهٔ امر مسنون مذکور است - که لحمها بلحمه و عظمها بعظمه و دمها بدمه و شعرها بشعره وجلدها بجلده برین معنی دلالت دارد - بالجمله ازآنوقت باز این حمیده آئین درین دولت کدهٔ عظمی معهود و مستمر گردیده - و بجهت شاهزادها همین یک وزن شمسي مقرر شده - لاجرم روز دوشنبه ششم آذر ماه سال اول جلوس موافق ربیع الثاني سنه هزار و سي و هشت هجري قریب به نصف النهار جشن وزن قمري سال سي ونهم عمر ابد قرین حضرت صاحبقران ثاني آراستگي بهشت جاوداني پذیرفت - و سایر لوازم این روز از اقسام آرایش وپیرایش وداد ودهش وبخشش وبخشایش بنحویکه تفصیل آن شرح و بیان بر نتابد - و زبان خامه از عهدهٔ تحریر آن بر نیاید بظهور آمد - وبعد از فراغ این کار بیست و ششم آذر ظاهر قصبهٔ باري مضرب خیام دولت شد - پنجروز در آن مکان به نشاط صید و صید نشاط پرداختند - روز جمعه دوم دي ماه از آن سرزمین بآهنگ سیر و شکار حوالي گوالیار و تفرج آن قلعهٔ سپهر مدار کوچ فرموده متوجه گوالیار شدند *

دریں ایام خیر انجام اعجوبهٔ چند از غرایب حوادث گیتي و بدایع و عجائب عالم ابداع که از بوالعجبي‌های تقدیر در صوبهٔ کشمیر اتفاق افتاده بود از مضامین وقایع آن صوبه به عرض والا رسید - نخست آنکه جمعی کثیر از سکنهٔ پرگنهٔ اولر با حسن محمد نامي از اهل همین موضع در حضور اعتقاد خان حاکم آن صوبه باتفاق این کلمه مذکور نمودند - که عجیبهٔ حسن محمد مذکور چون هفت روز از میلاد او منقضي شده بود بزبان در آمده بعد ادای کلمهٔ طیبه گفت که اهل این ولایت باید که امسال خیرات بسیار بظهور آرند - تا از آسیب بلیات محفوظ مانند - دیگر در خانهٔ باقر کشمیري پسری متولد شد که مخرج معتاد نداشت - و در منزل میر حسین سه پسر بیک شکم آمد - و از زن شمس کشمیري دو پسر و یک دختر متعاقب به یکدیگر بعرصهٔ وجود آمدند - و اهلیهٔ اسمعیل نام فراش کشمیري دو دختر و یک پسر آورد - و از منکوحهٔ ابراهیم کشمیري فرزندی تولد یافت که لب زیرین نداشت *

ذکر نزول اجلال در اثنای سیر و شکار به قصبهٔ گوالیار و تفرج قلعه نمودن و آزاد ساختن زندانیان و فیصل یافتن مهم ججهار سنگه بندیله و درآمدن او در شفاعت بوسیلهٔ اظهار اطاعت

اگرچه این حرکت والا که بتحریک کار فرمایان عالم بالا روی نموده بحسب ظاهر در لباس لهو و لعب و صورت نشاط و طرب از صید و امثال آن بجلوه گاه شهود در آمده - لیکن باعتبار معني مشتمل بر دوست نوازي

و دشمن گدازي بلکه مصلحت عالم در ضمن آن مندرج بود - علت آگاهي و موجب تنبیه ججهار سنگه بندیله گشته آن غنوده هوش را از گران خواب نخوت و پندار و از مستي سبکسري و بیخبري هوشیار ساخت - و همچنین اصناف زمینداران آن سر زمین که از دست تطاول و دست اندازي آن زیاده سر بجان آمده بودند - بمحض توجه اشرف از سر نو جانی تازه یافته از جور و تعدي او ایمن گشتند - و نیز جمعی کثیر از محبوسان قلعهٔ گوالیار از قید گرفتاري زندان که در حقیقت دفنی است در حیات نجات یافتند - شرح این مقال آنکه چون بیست و چهارم دیماه سواد گوالیار از گرد موکب همایون خط غبار پیدا کرد - و همین که ظاهر آن قلعه جلوه‌گاه تجلي ورود آن مظهر انوار لطف جلي حضرت پروردگار گردید - مشاهدهٔ خصوصیات آن والا حصار که از دیر باز مکنون ضمیر انور آن سرور بود محرک آمده همان روز تماشای آن بارهٔ دیرین بنیاد که بر فراز کوهسار رفعت آثار اساس یافته در سر تا سر این کشور اکبر حصاری بمتانت رفعت و وسعت ساحت آن حصن منیع الشان نشان نمي دهند اراده فرمودند - و خورشید وار از افق آن کوهسار طلوع نموده پرتو نظر دقت نگر بر پای تا سر آن سرزمین آسمان نشان گسترده از روی تحقیق و تدقیق در وارسي خصوصیات قلعه و ملاحظهٔ جزئیات آن ذرهٔ فرو گذاشت نه نمودند - بر ارباب صفا روشن است که جنبش بادشاهان پاک روان که چهار باغ دنیا را بمثابهٔ آب اند - و حرکت شاهنشاهان روشن دل که سپهر جهانداري را بمنزلهٔ آفتاب خالي از حکمت نیست - و مصداق این معني سیر خورشید اوج گیتي ستاني است بگوالیار و عروج آن بلند کوکب باوج کوه فلک شکوه - چه بسیاری از مردم که شمار شان چون شمار مژگان دشوار است - از روزگار دراز در آن حصار نظر بند بوده مانند تمثال

از حبس آئینه رهائي نداشتند - و از هیچ رو خیال خلاصي در آئنهٔ خاطر شان نقش نمي بست - چون این ابر رحمت بر فراز قلعهٔ آن کوه سایه افگند - خواست تا حقیقت حال اینان که مانند نسیم در حباب از شدت حبس نفس شان گرفته بود بر روی آب آید - لاجرم خود به نفس نفیس به تفحص احوال زندانیان پرداخته اندیشهای ژرف را کار فرمودند - از آنجا که دریای بخشش و بخشایش این محیط مکارم پیوسته در جوش است - چندی از اهل فتنه و فساد که صلاح کار بلاد و عباد بل خیریت نفوس اینان نیز در محبوس بودن بود - پای بند سلسلهٔ قید گذاشته دیگر تمامي گرفتاران را که روزگاران در تنگنای سیه خانهٔ روزگار به تیره روزي و تنگ عیشي و بد حالي گذرانیده روی زمین و آسمان ندیده بودند یک قلم آزاد فرمودند - ورقم عفو بر جراید عصیان شان کشیده برات عمر دوباره بنام هر یکی نوشتند - تا همگنان سر بر خط فرمانبري گذاشته مانند نال از حصار نای قلم از حبس ابد رها گردیدند *

بالجمله افواجی که برای سرزنش ججهارسنگه مانند جوهرهای تیغ پیهم تعیین شده بودند - با لشکریان آهنین دل تیغ شده دست امید همگنان را از زندگاني منقطع گردانیدند - تمامي قوم بندیله را از آوازهٔ نهضت همایون بمقام گوالیار ساز و نوای توانائي گسسته بآئین خرطنبور از غم خشک بر جا ماندند - امرای عظام نادهاني از هر طرف چون قضای آسماني بدآن سرزمین در آمده سر تا سر حدود آن ناحیت را پامال نعال مراکب موکب اقبال گردانیدند - و از همه سو راه بر ججهار گمراه بسته عرصهٔ کارزار و ساحت کار را برو از مضیق حوصله تنگتر ساختند - و مهابتخان از گوالیار و خان جهان لودي از برار و عبد الله خان از کالپي جلو ریز شتافته با دیگر تیغ زنان نبرد آزما و مرد افگنان رزم پیرا

داد مردانگي دادند - و پای جرأت بر دم شمیشر نهاده بازار تیغ زني را تیز و هنگامهٔ نبرد سازي را گرم گردانیدند - خود بر سر رزم آشفایان از باد حمله حکم حباب پیدا میکرد - وتیغ بر کف رزم آزمایان از پیچ و تاب جوهر خاصیت موج بهم رسانید - خنجر در جوشن به آبی فرو میرفت که ماهي در آب فرو مي رود - وتیر در دل بر نمطی جا میگرفت که خار در ماهي جای گیرد - گوهر خنجر حلقه در گوش بهادران مي انداخت - و آب تیغ از سر رزم آشنایان در میگذشت - خدنگ دلدوز سپر را چنان مي شگافت که بدر را انگشت نبي - و ناوک جگر شگاف دو تن را چنان بهم مي دوخت که دو پیکر را تیر چرخ - بعضی را بکمان اسیر میساختند وزه کمان شان کار زه گریبان میکرد - و مشتی را بر تیغ خون مي ریختند و دم تیغ شان جای دم حیات میگرفت - چاشنيِ کمان دلاوران شربت مرگ آماده میساخت - و سنان در دست یلان شمع وار از گرميِ جنگ میگداخت - تیر از نایرهٔ غضب خدنگ افگنان فتیله کردار در قندیل مي افروخت - و زهر آب پیکان جان شیرین را تلخ میگردانید - پرچم علم دولت ریش خند زندگانيِ اعدا میگردید - و سوفار تیر نصرت پردازان را از خنده دهن باز نمي آمد - تیر از ترکش در پوست پوستی بود و زه از کمان در خانه بدوشی - آب رزم آزمایان از آب تیغ روشن مي شد و نبرد آزمایان را از خون خویش سرخروئي حاصل مي آمد - شاخ کمان را از پیکان تیر برگ مي دمید و گل سپر را از ناوک خار دست مي داد - بالجمله چون ججهار سنگه برگشته روزگار را از تیزيِ لشکر تیغ زنان پای گریز بریده شد - و از نیروی موکب صف شکن دل از دست داده پای ثبات و استقرارش از جای رفت - ناچار برهنمونيِ خرد پیش بین که آئنهٔ اسرار نما است روی ارادت باولیای دولت آورد - وخیال نافرماني را از دل دور ساخته زنگ

کدورت از مرآت اعتقاد بر زدود - و بدرگاه گیتي پناه توجه نمود - تا از هیچ رو سنگ حوادث شیشهٔ ناموس او را نشکند - و صورت مدعایش باحسن وجوه جلوه گري نماید - عرضداشت که اگر بآب دجلهٔ عفو دامان گناه من شست و شو یابد - و بشگفتن گل بخشایش شاهنشاهي خار هراس از دلم بیرون رود - بدرگاه والا که گلزار جاوید بهار دولت سرمدیست - مانند آب روان با دل صاف قطره زن گردم - و دیگر آبی بر زندگاني کنم که از چمن اعتقادم گل نافرماني نروید - و بهر منصب و جاگیری که هواداران چمنستان این دولت والا من خار کشته را نهال سازند - سپاسداري نموده از شاخسار امید گل چینم - در اثنای این حال از نوشتهٔ واقعه نگار لشکر عبد الله خان بعرض همایون رسید - که آن کوکبه آرای ظفر با بهادر خان روهیله و جمعی دیگر از مهر گزینان این آستان فلک نشان بیست و یکم دیماه حصار ایرچ را که حصاریست استوار و هر برجش از کمال ارتفاع سر باوج فلک مي ساید از تصرف ججهار زحل سیما بر آورد - و انچنان حصار بلندي گرای را که توسن اندیشه در ادراک رفعتش سم افگنده در سر سواري گرفته غنایم از هر دست سپاه فیروزي دستگاه را دست افتاد - تفصیل این مقدمه آنکه عبد الله خان با محمد باقر بخشي آصف خان از سوی مشرق و بهادر خان از جانب شمال آهنگ یورش نموده رو به تسخیر قلعه نهادند - درونیان از روی تهور تمام بر برج و بارهٔ آنوالا حصار که ججهار مقهور آنرا استحکام تمام داده بود بر آمده بمدافعه و مقابله در آمدند - خان فیروزمند بعد از تگ و تاز بسیار در عرصهٔ کارزار بقصد جوهر نمائي با جمیع هم گوهران خویش از پشت توسنان که چون گوهر در رشته در راههای باریک قطره توانند زد فرود آمده پیاده شد - تا آن حصار را که مانند صدف قلعه بیدر بود بزور تیغ بشگافد - با آنکه آب تا کمر بود بهادران

از خندق گذشتند - و از آن میان جمعی از رزم آشنایان از ژرفیِ خندق چون گوهر در آب غرق گشته آب خود را ازین ممر روشن ساختند - و جمعی دیگر در اندک فرصتی باقبال بادشاهي کار یورش پیش برده رفته رفته از خندق گذشتند - و ازین جهت لوای نیکنامي در عرصهٔ نام آوري بر افراختند - بالجمله در آن جهاد که نمونهٔ جهاد خندق بود - همین که غزا پیشگان بعزم تادیب هندوان کفر پرست از خندق متوجه پیش گشتند - در تن هندوان چون بید لرزه افتاد - و آن سنگ پرستان باوجود آنکه در حصار سنگین جا داشتند بی سنگ شدند - و مانند زنار پیچ و تاب خورده بکردار ناقوس ناله کشیدند - از طرف دیگر بنابر آنکه استحکام تمام داشت بر بهادر خان از غنیم هجوم بسیار اتفاق افتاده دار و گیر بهادرانه از هر دو سو رو داد - آخرکار خان مذکور بافواج خود از عقب فیلی صف شکن مصاف آزموده پیکار فرسوده رو بسوی دروازه نهاده بیاوريِ آن اهرمن نهاد در آن قلعه را چون فیل بند منصوبه ناشناسان درهم شکست - وبا برادران و تابینان خویش که همه یکرنگ بودند - مانند گلهای پیاده پیاده گردید - و در آن حصار که مانند غنچهٔ لاله از سیاه دلان پر بود - واز کثرت هجوم باد صبا را در آن راه نه - مانند آب بسرعت تمام قطره زنان آمد - وهندوان سیاه فام را به تیغ سوسني برنگ داغ لاله در خون نشانیده گلگونهٔ فتح بر روی اقبال کشید - ونزدیک بسه هزار کس از لشکر خصم درین جنگ از زندگاني بی برگ گشتند - بادشاه والا مقدم در جایزهٔ این فتح و شکست مخالفان بهادر خان و پهاڑ سنگه بندیله را بنوازش نقاره بلند آوازه ساخته صفدر خان و[1][نثار خان] ع را بعنایت علم سر

---

(۱) ع [جانسپار خان] ل

بر افراختند - و بموجب درخواست هواخواهان بتازگي از سر تقصير جهجهار سنگه در گذشته معاذير نا دلپذير اورا پذيرفتند *

دهم بهمن ماه آلهي روز دوشنبه سوم جمادي الاولى سنه هزار و سي و هشت هجري جشن وزن مبارک شمسي سال سي و هشتم از عمر ابد قرين حضرت صاحب قران ثاني به آراستگي تمام ترتيب يافت - و محفلى ارم آئين که ياد از بهشت برين ميداد بوضع غريب و روش تازة دلفريب زينت و زيب پذيرفت - و در ساعت مسعود برسم معهود بار ديگر آن روح مجسم و جوهر مجرد که برداشت والا مقدار در حوصلهٔ سپهر نهم نگنجد - و مقدار نيم جو وزن تمکينش را کفين مهر و ماه نه سنجد - براى برآمد کام نيازمندان و حصول آرزوى کام جويان تن بهم سنگي گوهر شاهوار و لولوى شاداب دادة مانند آفتاب جهانتاب ترازو نشين گشت - و بجهت توسيع ارزاق اهل استحقاق و فسحت ساحت معيشت تنگ عيشان سر بهم سرئ مهر انور فرود آوردة تحويل اشرف به برج ميزان فرمود - و مجموع اجناس و نقود که هموزن آمدة بود بر فقرا و مساکين قسمت يافت - سعيد خان ولد احمد بيگ خان از تعيناتيان کابل از اصل و اضافه بمنصب دو هزاري هزار و چهار صد سوار سر بلند گرديد - خدمت پرست خان و خواصخان بسر افرازئ عنايت علم سر اختصاص بر افراشتند *

بيست و نهم بهمن ماه رايات ظفر آيات قرين سعادت و اقبال از گواليار بسمت دار الخلافه سمت ارتفاع يافت - دهم اسفندار از باغ نور منزل که دريتولا مطرح اشعهٔ انوار ماهچهٔ لواى والا شدة بود - در ساعت مسعود بدولت و سعادت سوار شدة همعنان بخت و اقبال مانند نير اعظم از افق مشرق جاه و جلال يعني چار ديوار دار الخلافهٔ عظمى طلوع فرمودند - مهابت خان خانخانان مظفر و منصور از مهم

بندیله معاودت نموده ججهار سنگه مقهور را همراه به قرارگاه سریر خلافت مصیر آورد - و نخست خود با سران لشکر ظفر اثر ملازمت نموده آنگاه از روی تضرع و زاري بمقام شفاعت در آمده در خواه بخشایش گناه آن گسسته امید نمود - حضرت شاهنشاهي عفو جبلي را کار فرموده بجهت مراعات خاطر خانخانان آن بندۀ فراري عفو جوی زینهاري را که گرانبار خجالت و شرمساری بود در دربار سپهر مدار راه دادند - و در حق آن باطل کیش که مستحق سیاست و انواع عقوبت بود عفو جبلي را کار فرمودند - و بالکلیه از تقصیرات او در گذشته و فرو گذاشت جنایات او نموده بحضور طلب فرمودند - و بخشیان عظام بعنوان گناهگاران بخشایش طلب ایستاده نموده آنگاه اذن کورنش داده زمین بوس فرمودند - آن زیان دیدۀ پاس جاوید بدین شکرانه هزار مهر بصیغۀ نذر و پانزده لک روپیه نقد بطریق جرمانه و چهل فیل برسم پیشکش از نظر اشرف گذرانید - حکم معلی صادر شد که از جمله محال که سابقا به تغلب در تصرف او و پدرش بود - موافق تنخواه منصب چهار هزاري چهار هزار سوار بحال شود - و مابقی در طلب خانجهان لودي و عبدالله خان و رشید خان و سید مظفر خان و راجه پهاز سنگه به بندیله نمایند - و مامور شد که معترض زمینداران نگشته با [۱] [دو هزار سوار و دو هزار پیاده]ع همواره در یساق دکن حاضر باشد *

سرآغاز دویمین سال همایون فال جلوس فرخنده آئین سعادت قرین حضرت ظل سبحاني صاحب قران ثاني

درین روز شادي افروز که عبارت است از غرّۀ فروردي ماه موافق

---

(۱) ع [ده هزار سوار] ل

سه شنبه بیست و چهارم رجب المرجب سنه هزار و سي و هشت هجري و عنفوان عهد شباب روزگار و آغاز موسم استقامت لیل و نهار است۔ حسب الامر سلطان السلاطین روی زمین ثاني صاحب قران سعادت قرین بآئین هر ساله در صحن خاص و عام دار الخلافهٔ کبری جشني رنگین بزینت و زیب تمام ترتیب داده رشک بهشت برین ساختند - و تا روز شرف آفتاب که موسم ربیع عمر شیخ و شاب بود عالمیان روز و شب بعیش و طرب گذرانیدند - و خورد و بزرگ و پیر و جوان گرو از عمری گرامي گرفته سرمایهٔ بهجت و شادمانئ جاودان اندوختند - از جمله عزل و نصب که درین روز مبارک وقوع یافت این بود - که ارادتخان از تغیر مهابتخان خانخانان که به نیابت او پسرش خان زمان در دکن بود - بصوبه دارئ دکن و انعام خلعت با چارقب طلا دوزي و شمشیر مرصع و دو اسپ و فیل و ماده فیل سرافراز گشته منصبش از اصل و اضافه پنجهزاري پنجهزار سوار دو اسپه سه اسپه قرار یافت - و خدمت دیوانئ کل که بخان مذکور مفوض بود بدانشور خرده پرور دستور اعظم علامي افضل خان که از اوسط ایام شاهزادگي تا آغاز روزگار فتوت سرانجام مهمات دیوانئ سرکار والای آنحضرت بدو تفویض یافته بود مرجوع گشت - و خدمت خانساماني از تغیر افضل خان به میر جمله مرحمت شد - مهابتخان خانخانان بخلعت فاخره و دو اسپ از طویلهٔ خاصه سر مباهات بر افراخته بصاحب صوبگئ دهلي سر افراز شده دستوري یافت - معتقد خان از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاري سه هزار سوار و بصوبه دارئ اجمیر سر افراز گشته رخصت یافت - چنگیز ولد عنبر حبشي بقائد رهنمونئ بخت به اندیش روی نیاز و امید به قبلهٔ امیدواران آورده بعنایت خلعت و خنجر مرصع و تفویض منصب دو هزار و پانصدي هزار سوار امتیاز پذیرفت *

بیستم رمضان المبارک سنه هزار و سي و هشت هجري روزگار دل آزار و سپهر بد روش ناهنجار از روی بیراهه روئ معهود خویش بتازگي طریقهٔ جفا پیشگي پیش گرفته نهال وجود شاهزادهٔ عالمیان سلطان دولت افزا را از پا در آورد - و ازین راه خزان افسردگي و پژمردگي به بهارستان امید عالمیان نهاد - آنحضرت بتائید آسماني و تمکین صاحبقراني تمکن ورزیده شعار صبر و شکیبائي گزیدند - و به نصائح هوش افزا و پندهای دل پسند در تسلیِ خاطر اندوه‌مند نواب مهد علیا کوشیدند *

غرهٔ شوال مبارک فال بادشاه دیندار اسلام پرور که روزهٔ ماه صیام را بنابر متابعت صاحب شریعت بدستور هر ساله از روی کمال طوع و رغبت گرفته بودند - سنت افطار بعمل آورده از مطلع جهروکهٔ والا طلوع فرخنده فرمودند - و منتظران رویت جمال خورشید کمال در عین روز هلال ابروی خجسته با بدر رخسار مبارک بهم پیوسته مشاهده نمودند - و چون متعطشان زلال دیدار فیض آثار که از کمال تشوق و خواهش ملازمت که از روزي شدن حرمان یکروزه ناشي شده بود همانا روزهٔ وصال بل صوم دهر داشتند - از زلال لقای همایون فال که هم خاصیت آب بقاست روزه کشودند - حضرت بادشاه دین و دنیا پناه از راه پیروي سنت سنیهٔ حضرت رسالت مرتبت تشریف قدوم اشرف به عیدگاه ارزاني داشته بعد از ادای نماز عید بدولت و سعادت ارادهٔ معاودت نمودند - و بنابر عادت معهود که عبارت است از درم ریزي و زر پاشي بر زن و مرد و فقیر و غني از اهالي کوی و برزن و حوالي و حواشيِ راه گذر امر عالي صادر فرمودند - چنانچه درین حالت نیز از بالای فیل فیل بالا زر بر سر زر و درهم بر روی درهم ریختند *

از سوانح دولت خدیو زمانه که غائبانه در سرحد کابل چهره نما گشته بود - و نوید آن همین ولا در ضمن وقایع آن صوبه بعرض اعلی رسید اینکه

خنجر خان ترکمان و شمشیر خان و عوض بیگ قاقشال بحکم دولتخواهي و کار طلبي انداز بدست آوردن قلعهٔ بامیان که میانهٔ بلخ و کابل واقع است نموده بآن سرحد ترکتاز نمودند - و اوزبکان از روی عدم ثبات قدم طاقت مقاومت نیاورده راه فرار پیش گرفتند - و ایشان آن قلعه را که از دیر باز در تحت تصرف اولیای دولت بود و درین نزدیکي اوزبکان بر آن استیلا یافته بودند بخاک رهگذر برابر کرده قرین ظفر باز گشتند *

رسیدن بحري بیگ برسم رسالت از جانب شاه عباس و رسانیدن اتحاد نامه مشتمل بر ادای مراسم تهنیت جلوس همایون و بیان مجملی از احوال شاه

بحکم آنکه مرآت الصفاء خاطر آگاه صاحبدلان و ضمیر منیر مقبلان خاصه رای حقیقت آرای سلاطین مانند آئینهٔ انطباع پذیر صور اسرار نهفتهٔ قضا و قدر است - چنانچه این معنی بمقتضای مودای ارباب الدول ملهمون ازآن روشن تر است که بجلاکاري صیقل تفصیل محتاج باشد - لاجرم هرچه بخاطر خطیر این طبقهٔ والا پرتو خطور افگند - خصوص صورتی که از دل بزبان قلم دهند البته بظهور پیوندد - شاهد این معني است حال شاه عباس والي ایران که از اکثر سلاطین عصر به تدبیر عواقب امور و وفور عقل پیش اندیش امتیاز تمام داشت - چه مکرر این معني را که همانا از عالم بالا بزبان صدق بیانش داده بودند مذکور مي ساخت - که اساس دولت دودهٔ حضرت صاحبقراني از تائید بخت و دولت و هوشمندي و کارداني این بادشاه زادهٔ والا مقدار تشیید جاوداني خواهد یافت - وازین رو همواره در محافل آثار حمیده و اطوار پسندیدهٔ این برگزیدهٔ ستوده صفات مذکور مي ساخت

و اکثر اوقات غائبانه محبت تمام نسبت بدین حضرت اظهار مي نمود - و بنابر آن مکرر راه مکاتبه و مراسله کشاده داشته ازین طرف نیز ارسال مفاوضه و رسول دست داده - دربنولا که جلوس همایون بفرخندگي وقوع یافت - نوید آن در فرح آباد مازندران بسمع شاه رسید - بنابر اصابت آن حکم صایب بتحریک فرط اهتزاز و انبساط از جا در آمده في الحال بحري بیگ نامي از اهل اعتماد خود را برسم رسالت و ادای مراسم مبارکباد و ایصال تهنیت نامه بدرگاه والا بر سبیل استعجال ارسال داشت - و اورا باین طریق مامور ساخت که مسافت این راه دور و دراز در عرض سه ماه طی نموده بعد از رسانیدن مراسله بزودي درخواست رخصت کند - و در همان موازي مدت خود را رسانیده شاه را از دقایق حقایق احوال خیر مآل آگاه سازد - و قضا را در همان نزدیکي شاه والا جاه رخت ارتحال از دار فنا بعالم بقا کشید - چنانچه این خبر مقارن ورود بحري بیگ بحدود ممالک محروسه بدو رسید - و او بر طبق فرموده عمل نموده وهن و سستي درمیان سرعت بسر راه نداده و بزودي ایلغار نموده خود را بنواحي دارالخلافه رسانید - و بمجرد ایصال خبر وصول او بپایهٔ سریر اعلی في الحال بندگان حضرت خلافت مرتبت معتمد خان را برسم پذیرهٔ او ارسال داشتند - و چون پذیرای این سعادت گشته بدین سرمایه قدر و مقدارش از مرتبهٔ اقتدار امثال و اقران خود در گذشت - روز بیست و پنجم تیر ماه همراه معتمد خان بدرگاه گیتي پناه رسیده از بساط بوس درگاه والا سر رفعت بعالم بالا رسانید - و بعد از ادای مراسم اداب معهوده در ضمن تقدیم کورنش و تسلیم نخست از روی ادب مفاوضهٔ شاه را گذرانید - آنگاه معروض باریافتگان بارگاه شاه سلیمان جاه داشت - که همان وقت که شاه استماع بشارت جلوس همایون نمودند بغایت خرمناک و خوشوقت

گشته در دم منشیان بدیع بیان سریع رقم را بانشاء تهنیت نامهٔ نامي نامور ساختند - و بنابر عدم تجویز اهمال و تاخیر در ارسال بادای رسوم معهوده نه پرداخته به هیچ امری از امور متوجه نشدند - و این درم خریده را بر سبیل تعجیل جریده راهي ساختند - و عنقریب یکی از عمده‌های را با تحف و هدایای لایق ارسال خواهند داشت - مجملاً بحري بیگ در همین محفل همایون مورد الطاف گوناگون گشته بخلعت فاخره و جیغهٔ مرصع سرمایهٔ افتخار ابدي اندوخت - و بانعام بیست هزار روپیه نقد نیز نوازش یافته اکرام پذیرفت - اکنون مجملی از خصایص شاه عباس و برخی از خصوصیات احوال شاه صفي والي حال ایران خصوص کیفیت سلوک با عموم خلق خدا نگارش مي یابد - بعد آن کمیت خوش خرام یعني خامهٔ خود کام را به مهمیز سرعت انگیز اشارهٔ بعضی دوستان در عرصهٔ کمیت خراج آن اطراف که نسبت بکمیت عرصهٔ این کشور نسبت نقطه ایست بدایره بی سر و پا گرم پویه میسازد - مجملا ولادت شاه عباس در شب دو شنبه غرّهٔ رمضان المبارک سنه نه صد و هفتاد و هشت هجري اتفاق افتاده - و در نه صد و هشتاد و نه یازده ساله بر مسند حکومت خراسان متمکن گشته - چون هفت سال در سلطنت آن حدود که بیمن محض نامي بود گذرانیده بسن هژده سالگي رسید - در سنه نه صد و نود و شش بر سریر دارائي عراق نیز استیلا یافت - و در سر تا سر بلاد ایران قریب بچهل و دو سال در عین اشتداد و استقلال فرمانروا بود - و کمال نفاذ امر و روائي فرمان و نهایت امن و امان زمان و ضبط و ربط مهمات دولت و نظم و نسق کارخانهٔ سلطنت و درستي تدبیر و ملاحظهٔ عواقب امور داشت - خصوص در باب سیاسات و اجرای عقوبات که همانا مظهر بطش شدید الهي بود - و بنابر آن باوجود این

مراتب مذکوره بعضی اوضاع شاه با سیر مرضیهٔ سلاطین ماضیه موافقت نداشت - چنانچه از فرط غلبهٔ قوت غضبي در وقت خشم مطلقاً بهیچ چیز مقید نه شده سیاست های عظیم بکار فرمائي قهر بظهور مي آورد - و با اینکه از کمال بی تکلفي حفظ صورت سلطنت و مرتبه خویشتن داري نمي نمود - از آن رو سطوت و مهابت شاه بمثابهٔ در دلهای خواص و عوام راه یافته بنحوی تمکن پذیرفته بود - که اکثر مقربان درگاه از بیم ترک سر گفته و قرار قتل بخود داده قدم به مجلس مي گذاشتند - و چون بر مي آمدند این معنی را فوزی عظیم دانسته غنیمتی بزرگ مي شمردند - و از همه عظیم تر آنکه بمقتضای افراط سیاست معظم سلسله‌های قدیم و خاندانهای دیرین را بمحض اندک جریمه مستاصل ساخت - چنانچه اکثر از بیم جان و عرض دل از خانمان خود بر کنده پراگنده شدند - و ترک وطن مالوفهٔ خود نموده جمعی کثیر به هندوستان که از برکت این دولت کدهٔ جاوید مان خصوص از یمن عهد خدیو زمین و زمان امن آباد امان است پناه آوردند - و دیگران بنابر آنکه التجای ایشان بدین کشور اکبر میسر نشد باطراف اقالیم دیگر رفتند - في‌الواقع این آئین ناستوده از خردمندان بغایت بعید است - خصوص این صورت یعني افراط در عقوبت و تعدي از حد سیاست و اجرای حدود که بضرورت عقلي منافي مقتضای معنی بادشاهي است و لازمهٔ مرتبه ظل الٓهي - چه مالک الرقاب حقیقي فرمانروائي عالم مجاز به سلاطین عظام تفویض نموده که در هر وقت و هر حال فیض عواطف ایشان به سایر عباد و بلاد رسد - و با جمیع خلق خدا خصوص عموم رعایا بعنوان رعایت خاطر دستور العمل حسن سلوک معمول گردانیده بر سایر زیردستان خود نظر مرحمت خاص مبذول دارند - و دربارهٔ هر یک دادگري و نیکو کاري بکار برده رقم عفو و صفح بر صحایف

جنایات و جریدهٔ جرایم کشند - نه اینکه با همگنان اصلا رفق و مدارا آشکارا ننموده بی تامل بحکم عنف و شدت کار کنند - و بی مشورت دبیر تدبیر و مشیر خرد پیر دست و بازو بخون ریزي کشوده نخل بن وجود نوجوانان رسیده که تازه نهال دست کشت دهقان آفرینش اند از پای در آرند - الحمد لله والمنة که درین کشور پهناور که با فسحت آباد عالم رحمت دم از برابري مي زند - بیمن توجه این بادشاه درویش نهاد بر هیچ خاطر باری نیست و در هیچ دلی از هیچ رهگذر غباری نه - رعیت و سپاهي در کنف حمایت و رعایت والایش آرمیده در کهف امن وامان اند - و از برکت حسن سلوک و معاش پسندیدهٔ آنحضرت هندوستان معدن روح و راحت و موطن عدل و احسان است *

بالجمله شاه والا جاه دراواخر سن شصت و یک سالگي صبح روز شنبه بیست و چهارم جمادي الاولی سال هزار و سي و هشت در بلدهٔ اشرف مازندران بامراض مختلفه مثل خفقان واستسقا و اسهال و اعراض آن داعي اجل را لبیک اجابت گفت - اعیان آن دولت کده بنابر بیروشي مشهور که گماشتهای عبد المومن خان اوزبک در مشهد مقدس در باب نعش و قبر شاه طهماسپ بظهور آورده بودند ترتیب سه نعش نمودند - و شاه را بعد از تجهیز و تکفین خفیه در یکی از آنها گذاشته هریکی را بیکی از مشاهدهٔ متبرکه مثل نجف اشرف و کربلای معلی و مشهد مقدس ارسال داشته مدفون ساختند - و درین سه روضهٔ منوره سه قبری آشکارا نمودند تا آنکه هیچکس را اطلاع نباشد که مدفن حقیقي کدام است - و آن شاه والا جاه را سه پسر رسیده بود یکی صفي میرزا دوم سلطان محمد میرزا و سیوم امام قلي میرزا - صفي میرزا که از روی خلق بهترین شهزادهای سلسلهٔ صفویه بود - در سن بیست و هشت سالگي در بلدهٔ گیلان وقتی که از حمام بر آمده

بمنزل خود مي رفت - بنابر فرمودهٔ شاه بی سبب ظاهري از دست بهبود نام غلام چرکس از پای در آمد - و دو روز هیچکس را از بیم شاه یارای التماس تجهیز و تکفین او نبود - چه جای آنکه بی اجازت تجویز قصور او نماید - تا در سوم روز بدستوري شاه مدفون گشت - و سلطان محمد و امام قلي دو پسر دیگر را در عنفوان شباب حسب الامر شاه میل در دیده کشیده نابینا ساختند - و از صفي میرزا دو پسر ماند یکی سلیمان میرزا از دختر شاه اسمعیل دوم سام میرزا از بطن سریه - بنابر دستور معمول شاه میرزا سلیمان را نیز در سن طفولیت باجازت او نابینا ساختند - و چون تقدیر ازلي بامری دیگر تعلق پذیر گشته بود سام میرزا درمیانه سالم ماند - و بعد از ارتحال شاه والا جاه چون فرزندی شایستهٔ این امر نماند - و فرزند زادهٔ صحیح و سالم همین سام میرزا بود - لاجرم ارباب حل و عقد از اعیان دولت مثل زین خان که بعنوان حجابت باینجا آمده آخر بمرتبهٔ سپه سالاري رسیده بود - و عیسی خان قورچیي باشي و خلیفه سلطان وزیر و یوسف آقا خواجه سرا و محمد علي بیگ بصوابدید زینت بیگم عمهٔ شاه قرار دارائي آن مملکت بر سام میرزا دادند - و درین باب عهد نامهٔ نوشته همگنان خط و مهر خود برآن گذاشتند - و در حال بدست اله وردي بیگ نامي داده به صفاهان ارسال داشتند - متصدیان مهمات آن بلده بمجرد رسیدن عهدنامه میرزا را از منزلی که با سایر میرزایان بطریق نظربند در آنجا نگاه داشته بودند بر آورده در ماه جمادي الثاني سنه هزار و سي و هشت بر مسند فرمانروائي ایران جلوس دادند - و تغیر نام ایام شاهزادگي نموده بشاه صفي موسوم ساختند - چون از روی استقلال بدارائي آن کشور رسید - و هم در مبادي امر بنابر آنکه در طفولیت حسب الامر شاه بتناول افیون معتاد شده بود بشرب مدام اقدام نمود -

و بعد از ترک افیون بنابر مضرت آن ترک شرب نیز داده روزی چند تائب بود - بعد از چندی بر سر همان کار رفته پیمان توبه شکست - و با دست سبو عهد بیعت درست کرده عقد همدميِ جام بنت العنب بست - و باز آغاز پیمانه کشي و قدح نوشي نموده بحکم کار فرمائيِ بادهٔ هوش ربا و راهنمائيِ حریفان هم بزم جرعه پیما به خونریزي راغب شد - و از در هدم بنیان الرب یعني هیکل انساني را که در معني طلسمی است که آن حضرت باسم اعظم خود بسته که دیگریرا شکستن آن به هیچ باب رخصت نیست در آمد - و کمال عدم مبالات دربن باب بجای رسانید - که در نخستین سال سلطنت خود بوقتی که خسرو پاشا سردار روم با لشکری گران سنگ از راه کردستان متوجه تسخیر ایران شده بود - در عین مقارنهٔ فریقین زین خان سپه سالار مذکور را به قتل رسانید - باین گناه که باالیاس پاشا در صحرای مهرباني مابین همدان و شهر رود بمواجهه رو آورده شکست خورد - و شیلي سلطان حاکم شوستر و پنج شش هزار قزلباش در آن جنگ کشته شده بودند - مجملاً هم در مباديِ سلطنت بنابر کار فرمائيِ قهر و غضب بصدور اندک جریمه و في الجمله توهمی خصوص، با ضمیمهٔ آتش افروزيِ عمر و تمیمهٔ ساعیان تیغ سیاست را کار فرموده بسیار کس از اعیان دولت و امثال ایشان را به قتل آورد - مثل عیسی خان قورچي باشي را که نسبت داماديِ بادشاه عباس داشت با سه پسر او بی سر ساخت - و پسر میر رضي صفاهاني صدر را که دختر زادهٔ شاه بود با دو پسر میر محسن و میر رضوي که ایشان نیز نبیرهٔ شاه بودند نابینا نمود - و ابو طالب میرزا برادر شاه عباس را که شاه او را نابینا ساخته بود با چندی از شاهزادهای سلسلهٔ صفویه از فراز بارهٔ قلعهٔ الموت که آنجا محبوس بودند بفرموده اش بزیر انداختند - طالب خان پسر حاتم خان

وزیر شاه که بجای خلیفه سلطان مقرر شده بود - با حسن بیگ یساول داماد او بی سبب ظاهري به قتل رسانید - و در همین مجلس قاضي محسن پسر قاضي معز را که نسبت مصاحبت با طالب خان داشت - و در آنوقت آنجا حاضر بود کشت - و بجای طالب خان ساروتقي نامي را که از نوکران محمد خان زیاداوغلي که باوجود کمال مهابت خلقت بکمال تنگ خلقي معروف است - و شاه عباس بسبب صدور امری ناشایست او را خصي ساخته بود بر مسند وزارت تمکن داد - و توخته خان پسر شیخ احمد آقا را که در زمان شاه عباس اعتبار تمام داشت بقتل آورد - و چراغخان قورچي باشي را بی سابقۀ تقصیر سر از تن جدا ساخت - و یوسف آقا اخته چرکس که در زمان شاه بسیار معزز بود بمحض حرفی بی ادبانه که ازو نقل کردند امر بقتلش نمود - و بعد از چندی امام قلیخان حاکم فارس ولار و هرمز و بحرین و کوه کیلویه و آن اطراف را که در دولت صفویه ازو عمده ترین نبود - با صفي قلیخان پسر رشید و دو پسر دیگر در قزوین کشت - و چند پسر و پسر زادۀ او را که در آن ولا در ولایت شیراز بودند میل در چشم کشید *

مجملاً چون مجملی از احوال فرمانروایان ایران مذکور شد حاصل آن ولایت نیز نگارش مي یابد - خراج کل ایران بنابر قول جمعی از محاسبان که بر کماهي مداخل و مخارج آن ملک آگاهي داشتند مجموع هفت لک و پنجاه هزار تومان تبریزي که رایج آن ملک است - که قریب به دو کرور و بیست و پنج لک روپیه میشود - و جمع جمیع ممالک محروسۀ هندوستان که بتصرف اولیای دولت ابد قرین در آمده چنانچه سبق ذکر یافت هشت ارب دام است - که هر اربی صد کرور باشد - و هر کروری صد لک - و حاصل هر کرور دام دو و نیم لک روپیه

می شود - باین اعتبار کل ممالک ایران نهم حصهٔ این اقلیم اعظم میشود - هر چند بحساب جمع و فاضل تفاوت درین مرتبه است - و لیکن بحسب وسعت دستگاه سلطنت و اثاث دولت و شان و شوکت و کثرت خدم و حشم تفاوت بسیار است - سپاس ایزد را که بمحض عنایت بخشندهٔ بی منت و وهاب بی ضنت این مایه نعمت بیکران نصیبهٔ این دودمان شده - چنانچه امروز در روی زمین دولتی باین عظمت با هیچ سلسله نیست - چه حاصل ملک ایران نسبت باین کشور بدرجه ایست که مذکور شد تا به توران چه رسد - اما دولت خوندکار روم چون حقیقت مداخل ولایت او از قرار واقع معلوم نیست ازین رو نسبت دادن وجهی ندارد - آنچه از روی کار و اخبار مترددین بظهور پیوسته یقین که باین دولت خداداد برابری نمي تواند نمود - امید که تا روز نشور و دم نفخ صور روز بروز عظمت مکانت و رفعت مکان این دولت عظیم الشان که اساس بقای آن چون بنیان عدل و احسان پایدار و استوار خواهد بود در تزاید باد بلطفه و فضله *

از عنایات نمایان امروز که عید قربانست بخشش لغزش و حرکت ناهنجار خواجه صابر است - و وا نمود این ابهام انکه خواجه مذکور سابق در سلک بندهای معتبر درگاه گیتي پناه انتظام داشت - و بخطاب نصیري خان مفتخر بود - بنابر رعایت نسبت خویشي و دامادي عبد الله خان که از راه عدم استقامت طبع در دکن امور ناپسندیده ازو بظهور رسید - مشار الیه نیز قطع نظر از مراحم سرشار آنحضرت نموده شرم این خطاب هم نگاه نداشت - و محرومي از سعادت ملازمت بر خویشتن پسندیده به نظام الملک در پیوست - و چندی در دکن بوده مدتی بیهوده روزگار بپایان آورد - چون روی سریر سروری بل صفحهٔ جبین زمین و زمان

از پرتو جلوس همایون فروغ سپهر چارمین یافت - باعتماد عفو جرم بخش خطا پوش آنحضرت در ضمن عرضداشتهای پی در پی ندامت و عذر خواهي جنایت خویش عرضداشته استعفا از زلات بی پایان نمود - آنحضرت بمقتضای کرم ذاتي و مروت جبلي معاذیر اورا دل پذیر انگاشته بخلعت و منصب سه هزاري دو هزار سوار و خطاب سابق سر افراز ساختند *

از بدایع وقایع که درین احیان سعادت بی پایان رو نمود بدست آمدن فیل سفید است بي دستیاري سعي و پیدا شدن این جانور فرخنده منظر که بغایت میمون و مبارک است و داشتن آن بی نهایت شگون دارد - دلالت تام بر کمال بلندي اقبال میکند - چه فیل سفید بغایت کمیاب و عزیز الوجود بل نایاب است - و سرمایهٔ مباهات و افتخار راجه پیگو بر سایر راجهای این دیار همین است که آن حیوان مبارک لقا در فیلخانهٔ او موجود است - و از زمان باستان تا الحال هیچ بادشاهی نداشته مگر آنکه در تواریخ ملوک عجم داشتن فیل سفید را از خصایص کسری و پرویز شمرده اند - حضرت عرش آشیاني در مدت پنجاه و دو ساله بادشاهي باوجود آن مرتبه سعي در فراهم آوردن فیلان نامي چنانچه بعد از رحلت آنحضرت شش هزار زنجیر فیل در فیلخانه موجود بود - همواره درپی پیدا کردن فیل سفید بودند دست بهم نداد ، و کیفیت این حسن اتفاق آنکه چندی ازین پیش وکلای خواجه نظام سوداگری نامي بجهت سودای سودمند آن بلاد به بنادر پیگو و چین و امثال آن تردد میکردند - چاوهٔ فیلی بغایت کم سال و لاغر و زبون که هنوز مشخص نبود که چه رنگ پیدا کند - و در بندر پیگو بمعرض بیع در آمده بود - بگمان آنکه شاید در کلان سالي سفید لون ظاهر شود آنرا خریداري نموده برای او آوردند - و او بنابر امیدواري در مقام آن بود که چندی آن چاوه را نگاهدارد - اتفاقاً درین اثنا حضرت

جفت مکاني اورا بجهت خريد ياقوت به پيگو فرستادند - بمقتضاي سوابق معرفتي که با سيد دلير خان داشت آن چاوه را در جاگير خان مذکور گذاشت - و بحسب اتفاق خواجه مشار اليه بنابر منع حاکم آنجا از بر آمدن ممنوع شده مدتی نظربند بود - چاوۀ مذکور دوازده سال در آن پرگنه مانده تربيت يافت - و رنگی بغايت سفيد در کمال صفا بر آورد - آنگاه خان مذکور از راه ندرت وجود بدربار معلی فرستاد - و دوازدهم شهريور از نظر اشرف گذشت - چون مطلوب بود بغايت مستحسن افتاد و به گنج پتي موسوم شد - وطالباي کليم که از جمله شعرای سر آمد پای تخت است - درين باب اين رباعي در سلک نظم کشيدهٔ به صلهٔ گرانمند گرامي گشت -

* رباعي *

بر فيل سفيدت که مبيناد گزند   شد بخت بلند هر که او ديده فگند
چون شاه جهان برو بر آمد گوئي   خورشيد شد از سپيدۀ صبح بلند

از سوانح غريبۀ اين ايام غرّۀ مهر يمين الدوله آصف خان دو برهمن ترهتي که آوازۀ هنر پروريهای بندگان حضرت شنيده از روی چشمداشت نظر عنايت راه دور و دراز آمده بودند از نظر انور گذرانيد - و معروضداشت که هنر هر يک ازين دو هنرور آنست که ده بيت شعرای هندي زبان در حضور بديهه گفته بر ايشان خوانند - چنانچه گمان آن نباشد که پيشتر شنيده باشند - بمجرد يک نوبت خواندن بر وتيره و ترتيبی که استماع نموده اند باز مي خوانند - و بر بديهه ده بيت بر همان وزن و قافيه در همان باب جواب ميگويند - چون حضرت شاهنشاهي مکرر ايشانرا بمعرض آزمايش در آوردند - و تجربه موافق حقيقت معروضه افتاد - هر دو منظور نوازش شده بخلعت و انعام گرامند سر افرازي يافتند - و بمقدمي موضع ترهت که موطن ايشان بود امتياز يافته کامياب و مقضي المرام بوطن خود مراجعت نمودند *

روز دوشنبه نهم ماه مذکور بمنزل یمین الدوله آصف خان با سایر بادشاهزادها و نواب مهد علیا تشریف فرموده دو روز در آنجا نشاط اندوز و طرب افروز بودند - پانزدهم ماه چنگیز پسر عنبر حبشي بخطاب منصور خاني و انعام ده هزار روپیهٔ امتیاز جاوداني یافت *

گزارش داستان غیرت بخش عبرت آموز که عبارت است از شرح احوال خانجهان لودي از مبدأ تا مآل و رو تافتن او از قبلهٔ اقبال ابدي و شتافتن بوادي ادبار سرمدي از روی ناداني و بیخردي

بر ارباب دانش دوربین و صاحب خردان حقیقت آئین حقیقت این معني چون روز روشن است - که هر بیراهه رو که گام بروش نه نهد - و پای بدرستي و راستي نگذارد - آن نقش قدم در حقیقت چاه راه او گردد - خاصه آنکسی که بترک شکر منعم و فرو گذاشت سپاس محسن اکتفا ننموده احسان را باساءت تلقي نماید - علی الفور مجازات آن تفریط که در شریعت کفر معنوي و شرک باطني است - در کنار روزگار خویش بیند - از شواهد صدق این دعوی مشاهدهٔ آغاز و انجام روزگار پیر خان افغان مخاطب به خانجهان لودي است - که از دولت این دولت خانهٔ جاودانه کارش بکجا کشیده بود - در آخرالامر بدلالت ناداني و جهالت افغاني از شاه راه هدایت کج گرای گشته ببلیهٔ پاداش اعمال سئیه گرفتار گردید - شرح این مقال علی‌الاجمال آنکه در مبادئ امر او منظور نظر مشمول عاطفت حضرت جنت مکاني گردیده بمیامن تربیت آنحضرت

از زاویۀ پس کوچۀ گمنامي و نوکريِ عبد الرحیم خانخانان باوج عزت و شهرت رسید - و رفته رفته دقایق کارش بدآن درجه بالا گرفت که به منصب والای هفت هزاري ذات و هفت هزار سوار و خطاب خانجهاني سر افراز شد - آنگاه بعد از ارتحال آن حضرت قبل از جلوس مبارک حضرت صاحب قران ثاني چون مواد زیادہ سري یعنی هوای جاہ و سودای ریاست پیوسته در سر بیهوش او جوش مي زد - از روی کافر نعمتي و ناسپاسي بتحریک چندی از افغانان مثل بهلول و سکندر قطع نظر ازین همه مراتب نمودہ و چشم از سایر این عنایات پوشیدہ حق نمک احسان فراموش کرد - و یکبارگي هنگامه آرای خروج و طغیان گشته بوساطت رسل و رسایل با نظام الملک کارفرمای دکن وثایق عهد و پیمان بمیان آوردہ این قرار داد را درمتن عقد بیعت بعلایق ایمان غلاظ و شداد موکد گردانید - که آن بد عهد سر تا سر ولایت بالا گهات را که تا این غایت در تحت و تصرف اولیای دولت قاهرہ بود به بی نظام باز گذارد - و او بمقام اعانت و امداد آن بد نهاد در آمدہ در همه جا و تا همه جا همراہ باشد - درین حال بعد از استماع سانحۀ ناگزیر حضرت جنت مکاني حضرت صاحب قران ثاني قبل از نهضت والا بسوی مستقر سریر جهانباني از دار الخیر جنیر جان نثار خان را با فرمان جهانمطاع که از فاتحه تا خاتمه بخط خاص بود - بجهت استمالۀ او ارسال فرمودند - آن برگشته اختر مطلقا باقدام اداب و اندام پیش نیامدہ و به لوازم این مقام اقدام نه کردہ تقدیم مراسم معهودہ نمود - و از راہ ستیزۀ سعادت اصلا استقبال فرمان قضا نشان و تعظیم و تکریم رسول کریم بجا نیاوردہ در برابر آن مایۀ مهرباني و پیغامهای عنایت آمیز از روی خشونت طبع سخنان نا ملایم وکلمات غیر مناسب بر زبان راند - و بعد از معاودت جان نثار خان در مقام وفای عهد معهود با نظام الملک در آمدہ

به سایر جاگیرداران و عمال اعمال متعلقهٔ بادشاهي نوشت - که چون درینولا خدیو جهانیان ازین مرحلهٔ پر ملال رخت ارتحال بآهنگ ارتقاء عالم بالا بر بسته - و ازین راه شیرازهٔ جمعیت دفتر روزگار که بی سرور حکم تن بی سر دارد از یک دگر گسسته - و هنوز خداوند وقت و خدیو زمانه که جلوس اقدسش سرمایهٔ رفع تفرقهٔ گیتي است سایه بسر وقت بخت تاج و تخت نیفگنده - و ازین جهت چهار حد این کشور اکبر را که دو ثلث ربع مسکون ست - از همه سو غبار شورش و آشوب فرو گرفته - خصوص ملک دکن که سر تا سر بلا انگیز و فتنه خیز است - و اهل آنولایت وقت یافته در مقام انتقام در مي آیند - لاجرم درین وقت با ایشان در آویختن از مصلحت دور است - مي باید که دست از تصرف ولایات بالاگهات باز داشته بحضور آیند - که باتفاق یکدیگر لوازم پرداخت و نگاهباني شهر بعمل آید - چون نوشتهٔ آن ناقص اندیش بامرای سرحد رسید - بنابر آنکه ازآن مواضع بیگمان بودند - سخنان ساده فریب او را که نقش دولتخواهي داشت موافق صلاح دولت پنداشته دست از سایر تهانجات باز داشته بدو پیوستند - و دیگر بارهٔ جمیع آنولایت که در آن ولا پنجاه و پنجکرور دام جمع داشت از تسلیم آن سلامت دشمن بدست غنیم در آمد - سوای قلعهٔ احمد نگر و مضافات آن که سپه دار خان حاکم آن سرحد بحکم رسوخ اساس عقیدت تمکن ورزید - و تمکین حکم او نه کرده چون کوه ثابت قدم جای خود را محکم نگاه داشته کاهی به بهای حرف او نداد - و سخن او را مقدار جوی وزن ننهاد - آنگاه آن ناحق شناس از روی کافر نعمتي ولي حقیقي به سلسله جنباني شقاوت با ولي نعمت جاوید از راه خلاف و نفاق در آمده در انصرام مقتضی فکرهای دور از کار که از روی جهل و غرور با خود قرار داده بود پیشنهاد خاطر ساخت - و سکندر دوتاني

را در برهانپور باز داشته خود باندازِ تصرف در ولایت مالوه که در آنولا بمظفر خان معموري مقرر بود آهنگ قلعهٔ ماندو نمود - و چون در عرض این خجسته اوقات موکب جاه و جلال از جنیر بر آمده باحمد آباد و اجمیر نهضت فرموده ورود اقبال و نزول اجلال بمستقر سریر خلافت نمود - از جلوس فرخنده فر آن سرور آب و رنگی تازه بر روی کار سلطنت باز آمده نظم و نسق دیگر در کار خانهٔ دولت پدیدار شد - و بتاثیر سطوت وصولت اولیای دولت آشوب و شورش برخاسته بهر سو فرونشست - آن خود رای زیاده سر نیز دل باخته از بیم جان بدست و پا زدن در آمد - خصوص در وقتی که اکثر مردم کار آمدني که تا ماندو با او همراهي گزیده بودند - بمجرد استماع خبر جلوس مبارک از اجمیر سر خویش گرفته پی کار خود رفتند - از جمله امرای عمده راجپوت مثل راجه گج سنگه و جی سنگه ازو جدائي گزیده رو به وطنهای خود نهادند - آن تیره روزگار درین حال آثار ادبار در آئینهٔ احوال خویش معاینه دیده ازین راه بغایت بیتاب شده از جا رفت - و بمقام تلافي تفریط و تقصیر در آمده از روی عجز و زاري عرضداشتی مشتمل بر اظهار اطاعت و فرمان برداري بمعاذیر نا دلپذیر نوشته بدرگاه عالم پناه ارسال داشت - خلاصه مدعا اینکه این بندهٔ دیرین و فدوي قدیمترین که از عمرها گردن اطاعت وقف طوق طاعت و رقبهٔ سرافگندگي رهن ربقهٔ بندگي داشته پیوسته از کمال فرمان پذیري و دولت خواهي مقتضای صلاح دولت ابد پیوند را کار بسته اکنون نیز کمال انقیاد مضمون فرمان همایون را مکنون ضمیر دارد و خواهد داشت - الحال منتظر امر جهان مطاع است بدانچه مامور گردد بر وفق مسطور نفاذ را قرین صدور سازد - چون این مضمون بعرض بار یافتگان دربار سپهر مدار رسید - اگرچه بفتوای خرد مصلحت اندیش تنبیه و تادیب او واجب و لازم بود - معهذا گفتار

او بکردار آشنائي نداشت و عهد او از وفا بیگانه بود - چنانچه به هیچ وجه اعتماد و اعتبار را نمي شایست - و لیکن از آنجا که مقتضای ذات اقدس آن حضرت بخشایش تقصیرات و فرو گذاشت زلات است - و در برابر عفو خطا بخش آنحضرت کوهای گناه قدر کاهی ندارد - لاجرم کرده و گفتهٔ او را ناکرده و نا گفته انگاشته جرایم بیحساب او را بحسابی بر نداشتند - و عواطف بسیار و مراحم بیشمار در بارهٔ او بظهور آورده صاحب صوبگيِ خاندیس و برار بحال داشتند - و فرمان عالیشان مشتمل بر دلاسا و تسليِ خاطر او صادر فرمودند - و او حسب الامر اعلی از ماندو به برهانپور شتافته چندی باهتمام مهمات آنصوبه قیام داشت - و چون نگاهبانيِ آن حدود بعهدهٔ مهابت خان خانخانان قرار یافت - و صاحب صوبگيِ مالوه بدو تفویض شد - چندی در آن سر زمین نیز روزگار بپایان برد - تا آنگاه که با لشکر کومکيِ آن صوبه بتادیب و گوشمال ججهار سنگه مامور گشت - و بعد از تقدیم آن خدمت بملازمت اقدس شتافته از زمین بوس آستان سپهر نشان سر افتخار بآسمان رسانید - چنانچه بتفصیل گذارش پذیرفت - بنابر آنکه مدار نظر یافت‌های عنایت حضرت پروردگار بر مدارا و اغماض عین است - اصلا خیره چشمي‌های اورا منظور نظر اعتبار نداشتند - و قطعاً بیراهه رویهای اورا بر روی او نیاوردند - بلکه چنین عنایت و نوازش فرمودند که باعث تعجب حاضران انجمن حضور گردید - و همگنان را گمان آن شد که همانا جنایتهای مذکور ازو بظهور نیامده باشد - و باوجود این مرتبه مراحم بی پایان که درین مدت نسبت بدو ظاهر شد - از آنجا که پرهیز و حذر لازمهٔ بغي و غدر است - و خوف و هراس مقتضای خیانت طبع و خساست عقیدت - اصلا خاطر تفرقه ناک و دل رمیده و هوش از سر پریدهٔ او باز بجا نیامد - معهذا از سخنان وحشت افزای پراگنده گویان که از هر گوشه

بگوش او مي رسيد وهمش زياده مي شد - بحسب اتفاق درين اثنا لشكري پسر مخلص خان از روی خورد سالي و بيخردي خواست كه پسران او را در واهمه اندازد - بايشان گفت كه قبل از آنكه شما را در همين دو سه روز در تنگنای زندان بروز بد نشانند انديشهٔ كار خويش فرا پيش گيريد - آن كوتاه نظران از جا در آمده پدر را آگاه ساختند - او كه از بد انديشي خود پيوسته متوهم و محترز مي زيست - بمجرد استماع اين سخن بی اصل واهي كه از اراجيف افواهي هزار پايه بيمايه تر بود - توهم بيجا بخود راه داده بسيار از جا رفت - و در عرض دو سه روز هزار تن افغان زياده سر چه از خويشان و چه از نوكران بر سر خويش جمع آورد - و با خاطر پراگنده و حواس متفرقه در خانهٔ خود نشسته حقيقةً در سعادت جاويد بر روی خود به بست - حضرت شاهنشاهي از عزلت گزيني او كمال تعجب نموده از حاضران انجمن خصوص آصف جاه استكشاف فرمودند - و حقيقتی كه بعد از تحقيق بعرض رسيد - پسند نفرموده اسلام خان را نزد او فرستادند - و باعث محرومي از ادراك سعادت ملازمت استفسار فرمودند - او از راه مكر و حيله در آمده بزبان عجز و زاري پيغام داد - كه چون انحراف مزاج اقدس بر من از روی كوتاهي‌های نامتناهي خويش خاطر نشان و دل نشين گشته - وازين رو عرض و ناموس ديرين را كه پاس آن در مشرب حميت افغاني اهم واجبات است در معرض تلف مي بينم - و بنابر كمال استيلاء وهم و هراس از كار رفته و از پای در افتاده ام - و الا كدام شقاوت نهاد بی سعادت باختيار از ادراك شرف كورنش صاحب دارين خود محرومي اختيار ميكند - اكنون از عنايت بی غايت حضرت خلافت پناهي استدعا دارم كه مرا از بيم بی ناموسي و بی عرضي ايمن و مطمئن خاطر سازند - و توقيع امان نامه كه سرخط آزادي اين پير غلام

از رق عصیان است متوقعم که بدستخط اقدس مزین فرمایند - و آنگاه که بتازگي جان بخشي نموده از سر نو این بندهٔ زیان کار را بعرض و ناموس زینهار داده باشند در اختیار خدمت و عزلت مختار سازند - چون التماس او از عرض یمین الدوله بل در لباس شفاعت آن عمدة الملک معروض افتاد - مالک انفس و آفاق بنابر مقتضای مکارم اخلاق و کرایم عنایت و رعایت جانب خان عالي شان ملتمس اورا بعز اجابت مقرون ساختند - و او آن زنهار نامهٔ نامي را که منشور سعادت ابدي و برات نجات سرمدي بود طغرای حیات جاوداني وتوقیع رستگاريِ دوجهاني دانست - و نشرهٔ جان و حرز روح و روان ساخته با یمین الدوله بدرگاه گیتي پناه آمد - و بسعادت بساط بوس سربلندي و ارجمندي یافته چندی بدستور معهود آمد و شد مي نمود - با وجود آنکه حضرت ظل سبحاني همواره در صدد دلجوئي او بوده بانواع عواطف و مراحم اورا دل مي دادند - لیکن بحکم آنکه شقاوت ابدي کار فرما و ضلالت سرمدي راهنما بود - معهذا بمقتضای آنکه جزاء عمل و مکافات کردار همدرین دار دنیا حق است - روزگار نخواست که پرده از روی کار بر ندارد - و پاداش کار نابکار او همدرین نشاة بکنار او ننهد - فایده برین مراتب مترتب نشد - و پرده پوشي‌های آنحضرت سودی بر نداد - لاجرم آن بد اندیش بدست خویش تیشه بر پای خود زد - و بدامن زنيِ کوشش خود آتش در خرمن خود انداخت - توضیح این ایهام آنکه این تیره سرانجام از آن روز باز پیوسته در پی آن بود - که از روی لجاج بخت با سعادت بستیزد - و رو بواديِ فرار آورده بهای ادبار ابدي از دولت و اقبال سرمدي بگریزد - و بحکم این قرار داد همواره در پی مایحتاج راه و بر سر سرانجام مقدمات پیشنهاد خاطر مي بود - و چون در بایست این کار مهیا و آماده شد - در شب یکشنبه بیست و[۱] [دوم] ع مهر میعاد فرار قرار داد - چندی

---

(۱) ع [یکم] ل

از ملازمان آصف جاهي ازين معني آگاهي يافته خان والا شان را خبردار ساختند - و بحسب اتفاق چون آن شب نوبت کشيک آن دستور اعظم بود - با مردم خود در پيش خانه بدستور معهود حاضر بود - الله ورديخان را که هم کشيک خان بود در حال بملازمت والا فرستاد - که حقيقت بسمع اعلی رسانيده دستوري حاصل نمايد - که با اهل چوکي رفته اطراف خانهٔ اورا محاصره نموده اورا باساير متابعانش دستگير سازد - چون مشار اليه بحضور رسيده پيغام بذروهٔ اعلی رسانيد - فرمودند که چون پاس عهد و وفای موعود شيمهٔ کريمهٔ برگزيدگان آنحضرت است - و ملوک مالک رقاب عهد را تعهد اين ملکهٔ ملکي بجهت انتظام عالم صورت بيشتر از همه ضرورت باشد - بالتزام اين خصلت حميده و ستوده بر ذمت همت فرض نموده ايم - بنابر اين مادام که مصدر امری نگردد - که فتوای خرد تنبيه و تاديب اورا تصويب نمايد - ما نيز تجويز اين معني نمي نمائيم - مجملاً چون کسی متعرض احوال او نشد - فرصت غنيمت دانسته با ساير متعلقان و منسوبان خود هزيمت اختيار نمود - بعد از يک پهر شب يمين الدوله رفته حقيقت از قرار واقع بعرض اشرف رسانيد - حضرت خلافت پناهي بی توقف در همان شب موکب نصرت شعار را بسرداري امرای نامدار مثل خواجه ابو الحسن و سيد مظفر خان و نصيرخان و راجه جی سنگه و خان زمان و صفدر خان و الله ويردي خان و [معتمد خان] [1] و سردار خان و راجه بهارت بنديله و خواص خان و ظفر خان و راو سور بهوريته و راجه بيتهلداس و خدمت پرست خان مير آتش و مادهو سنگه و انيرای و مرحمتخان بخشي احديان و پرتهي راج راتهور و احداد خان مهمند و بهيم راتهور و شاديخان ازبک و جمعی ديگر از امرا و ارباب مناصب بالا بتعاقب او

---

(۱) ع ; فدائي خان | ل

نامزد فرمودند - که بسرعت هرچه تمام تر از دنبال او شتافته خود را بدو رسانند - و مانند قضای آسمانی با سایر همراهانش احاطه نموده بدست در آرند - چون امرای عظام یازده گهڙي شب گذشته به سعادت رخصت تشریف یافتند - چندی از مردان کار و شیران بیشهٔ پیکار که بی اندیشه مانند پلنگان صف شکن یک تنه رو بعرصهٔ کار زار می آورند - و بی محابا چون نهنگان مرد افگن تنها بر دریای لشکر اعدا می زنند - مثل سید مظفر خان و راجه بیتهلداس و خدمت پرست خان و پرتهي راج راتهور و خواص خان وغیره پنجتن مطلقاً بهیچ چیز مقید نشده بهمراهئ لشکر التفات ننمودند - و از روی پاس ناموس شجاعت ذاتي اصلا بیم و هراس بخود راه نداده چون باد وزان و برق فروزان شتابان گشته شش گهڙي از روز گذشته در نواحئ دهولپور خود را بسیاهئ آن تیره روزان رسانیدند - چون او خود را درمیان آب رودبار چنبل و سیلاب تیغ آتش میغ دلاوران کینه جوی دید - دانست که از میان این همه آب و آتش مفت جان بیرون نتوان برد - ناچار مانند بخت برگشته بآهنگ جنگ پیش آمد - و پای ثبات و قرار چون روی خود سخت و استوار کرده شکنهای تفنگ گذار را پناه خود ساخت - سپاه سلیمان زمان باستظهار اسم اعظم حضرت پشت گرم شده رو بآن دیو خویان اهرمن نهاد نهاده دست و بازوی تیغ زن بکمان کشي و تیر اندازي و سر پنجهٔ کمند افگن بکمین کشائي و عدو بندي بر کشودند - خصوص جمعی از شیران بیشهٔ کارزار که در آن گرمئ هنگامهٔ گیر و دار خود را مانند آتش کین بسر افرازي علم نموده در عرصهٔ پیکار کارنامهٔ رستم و اسفندیار بر روی کار آوردند - از جمله خدمت پرست خان میر آتش که همواره چون شعلهٔ سرکش بی حذر خود را بر خشک و تر می زد - و مانند تیغ شعله آمیغ بآب وآتش می رفت - درین میانه چون

شمشیر مرد افکن از سر گذشته خویشتن را یک تنه بر مخالفان زده بدار و گیر در آمد - و مانند کمان کین توز چین بر ابرو افگنده و سینه سپر تیر بلا ساخته سر گرم زد و خورد گشت - و در این اثنا که کارهای دست بسته نمایان ازو سر زده صفحهٔ میدان کارزار را کارستان نموده بود - بزخم تیری که بر شقیقهٔ او رسیده کاري افتاد - از پا در آمده نقد جان را نثار راه خدیو روزگار نمود - و هم چنین راجه بیتهلداس و پرتهي راج راتهور با سایر برادران رعایت رسم و راه راجپوتان نموده از مرکبها فرود امده آهنگ جنگ پیاده و سوار نمودند - و خواصخان بهتي و مرحمت خان بخشي احدیان نیز چند تن را از اسپ انداخته خود نیز زخمدار شده در معرکه افتادند - و سید مظفر خان با جمیع برادران و خویشان شجاعت ذاتي و شهامت هاشمي را کار فرموده صفحهٔ میدان ستیز را از شور گیر و دار روکش عرصهٔ رستخیز نمود - و در پیش رفت کار چندان کنش و کوشش بجا آورد - که محمد شفیع نبیرهٔ اش با نوزده تن جان فدای نام و ناموس نمود - و پنجاه تن دیگر در جانبازي دقیقه اهمال روا نداشته محضر جلادت و طومار شهامت را بمهر و نشان زخم نمایان رسانیدند - و دو برادر راجه بیتهلداس و قریب بصد تن از مغلان نامجوی و راجپوتان ناموس دوست در آن دستبازي جان باخته گوی ناموري از عرصهٔ نیک نامي بیرون بردند - در اثنای زد و خورد خانجهان زخم تیر خورده به پرتهي راج راتهور برخورد - و بآنکه پرتهي راج از اسپ پیاده شده بود پای ازو کم نیاورده پیاده رخ به پیکار آن یکه سوار معرکهٔ ادبار آورد - و بعد از تلاش نمایان هر دو از دست یکدیگر زخم نیزه برداشته بتاییدي از هم جدا شدند - و دو پسر رشید او یکی حسین و دیگری عظمت با شصت تن از مردم عمدهٔ او درین واقعه سر بباد داد - و شمس خان دامادش نبیرهٔ عالمخان لودي که از ذهنه سپاهیان

افاغنه بود - و با راجي عليخان در سنبهل کشته شد - نيز با دو برادر سعید خان و محمود خان جان درباخت - چون خانجهان دو پسر آمدني با داماد بقتل داد جز فرار چاره ندید - ناچار خود با دو پسر وپنج تن از آب گذشته سوای دو زن و چند سریه که پیشتر ایشان را بکشتي گذرانیده بود دیگر سایر اهل و عیال از نساء و جواري و اطفال بسبب طغیان آب چنبل درین سو گذاشته روی ادبار بوادیٔ فرار نهاد - و باقي لشکر زخمدار و شکسته از زیر تیغ جسته بعضی جانب بالای آب و برخی بسمت پائین آب و اطراف دیگر بدر رفتند - و جمیع اهل و عیال و اسباب و اموال ایشان از صامت و ناطق بدست ارباب نهب و غارت افتاده مگر چندی از زنان که بدست افغانان جاهل کشته شدند - و سید مظفر خان بعد از تحقیق فرار او و عدم تشخیص سمت مفر چندی را بتفحص اثر و تجسس خبر باز داشته خود لمحهٔ در میدان بقصد دفن مقتولان و مراعات حال زخمداران درنگ نمود - درین اثناء فدائي خان و معتمد خان و انیرای و راجه جی سنکه و خان زمان پی در پی رسیده بدو پیوستند - و باتفاق قرار بر استفسار اثر خانجهان داده از پی او راهي شدند - چون بکنار آب رسیدند سه پهر از روز گذشته خواجه ابوالحسن نیز بایشان ملحق شد - چون تعذر عبور ازآن آب بدون کشتي ظهور یافت - صلاح وقت درآن دیدند که تا فراهم آوردن کشتي‌ها و آرام گرفتن اسپ‌ها شب گذرانیده روز دیگر هنگام دو پهر از آب گذشته بتعاقب او متوجه شوند - چون اهتمام تمام دربارهٔ تجسس اخبار او داشتند - و به هیچ وجه وجه فرار او بتحقیق نه پیوست - ناچار خواجه ابوالحسن و سایر امرایان از شاهراه گوالیار و اندري به (۱)[دتیه] ع شتافته و از آنجا

---

(۱) در بادشاه نامه این موضع باسم روتیه ذکر کرده شده - صفحه ۲۹۰ - حصه اول - جلد اول *

به چندیری و بهوراسه روانه شدند - آنگاه متوجهٔ سلوانی که پرگنهٔ ایست ملک گوندوانه گشته از آنجا حقیقت بدرگاه معروض داشتند - و موجب این حرکات آن بود - که چون او توقف اولیای دولت را که درین هفت پهر رو داده بود - از جملهٔ مساعدتهای روزگار شمرده بشتاب بخت برگشته رو براه آورد - و خود را بجنگل ملک ججهار سنگه بندیله رسانیده پناه بدو برد - و از آنجا که بمقتضای حمیت راجپوتانست - چنانچه در امداد پناه جسته جان و مال و ناموس دریغ نمي دارند - اورا حمایت نموده از بیم سطوت اولیای دولت از راهی غیر مسلوک و جنگل‌های دشوار گذار از حد خود گذرانیده بملک گوندوانه رسانیدند - و آن بیراهه رو قریب بدو سه ماه در پیغولهای جنگل‌ها و کهسارهای آن ولایت در غایت سراسیمگي سرگشته میگردید - سر انجام کار از ولایت برار بر آورده بملک نظام الملک درآمد - و جگراج مقهور چون او را پناه داده راه نموده بود - بنابرآن با راهبران مواضع شده بود که عسکر منصور را بطریق پی غلط براه دیگر دلالت نمایند - ازین رو دولت خواهان که از ساختگي این حیله ساز آگاه نبودند - در ان جنگل‌ها بهر سمت تردد بی وجه داشتند *

مجملاً سایر بهادران موجب نصرت بجلدوی اتم مورد عنایات بیغایات شده باحسان و تحسین سرافراز گشتند - خصوصاً سید مظفر خان و راجه بیتهلداس و خواصخان و پرتهي راج وغیر آنها چون زخمهای کاری داشتند - حسب الحکم بدربار سپهر مدار آمده از سعادت زمین بوس سرافراز گشتند - و بدین موجب بعنایت شاهنشاهي امتیاز پذیرفتند - و سید مظفر خان بعنایت خلعت و خنجر مرصع و دو اسپ خاصه و اضافهٔ هزار سوار سرمایهٔ امتیاز اندوخته منصبش [1] [پنجهزاري] ۴ ذات و سوار قرار یافت -

---

(۱) ع [چهار هزاري] ل

و راجه بيتهلداس بعنايت خلعت و جمدهر مرصع و فيل و اسپ و نقاره و اضافهٔ پانصد سوار اختصاص يافته از اصل و اضافه سه هزاري دو هزار سوار شد - و خواصخان بعنايت خلعت و اسپ و فيل و گهپوهٔ مرصع سرافرازي يافته باضافهٔ پانصد سوار منصبش دو هزار و پانصدي ذات و دو هزار سوار مقرر گرديد - پرتهي راج بعنايت خلعت و اسپ و فيل و اضافهٔ پانصدي دو صد سوار دو هزاري هشت صد سوار شد *

از سوانح اين ايام رو گردان شدن بهلول ميانه و سكندر دوتاني است از سعادت جاوداني و پيوستن بخانجهان - بسط اين مقال آنكه چون بهلول مذكور بمقتضای سفاهتی كه در نهادش مضمر بود همواره پيش نهاد داشت - كه بتحريک او سلسلهٔ آشوب و شورش بجنبش درآيد - و يكى ازسر گشتگان تيه ادبار را بدست آورده خمير مايهٔ تخمير فتنه و فساد سازد - درينولا از پيوستن خانجهان به نظام الملک آگهي يافت - از بالاپور كه در جاگير او بود و قدر عنايت منصب چهار هزار سوار بداشت فرصت هزيمت را غنيمت شموده رو بوادیٔ فرار نهاد - و در دولت آباد باو ملحق شد - و همچنين سكندر دوتاني كه نسبت خويشي نزديک بخانجهان داشت - بتصورات دور از كار از جالناپور فرار اختيار نموده ثالث آن دو منحوس شد *

چون به شاه عباس خبر سانحهٔ ناگهانئ جنت مكاني با بشارت جلوس حضرت صاحبقراني رسيد - و بنابر محبت كه غائبانه داشت - بحري بيگ رسولى را بآهنگ اداى مراسم تهنيت جلوس اقدس و آداب پرسش ارسال داشته همدرآن نزديكي از جهان گذران در گذشت - و فرمانروائئ ايران بشاه صفي گذاشت - و بحري بيگ از پرتو آستان بوس درگاه ناصيهٔ بخت را فروغ سعادت داده بحكم رعايت مراسم

باز گشتی که از دیر باز میان این دودمان دیرمان و سلسلهٔ صفویه از راه کمال وداد و اتحاد مرعي بود - همدرین ایام سید کریم النسب میر برکه را که از بندهای فهمیده و آزموده و معتمدان دیرینه روزگار دیدهٔ درگاه جهان پناه است برسم ادای مراسم مبارکباد جلوس شاه صفي و لوازم تعزیت شاه عباس و تحصیل اشراف و اطلاع بر حقایق احوال و استیفای دقایق امور آن ولایت برسالت نامزد فرموده نامور ساختند - و هفتم آبان ماه بعنایت خلعت و خنجر و فیل و انعام پنجاه هزار روپیه سرافراز نموده حکم کردند که بعد از تقدیم وظایف امور مقرره و رسوم معهوده بزودي رخصت معاودت حاصل نموده متوجه دریافت سعادت ملازمت شود - و همدرین روز بحري بیگ را رخصت معاودت داده عنایت خلعت گرانمایه و خنجر مرصع و ماده فیل ضمیمهٔ سوابق عواطف عمیمه ساختند - و چون میر برکه جریده مي رفت یک قبضه شمشیر مرصع بر سبیل استعجال با نامهٔ نامي بانشاء علامي افضل خان که هم اکنون بعینه نقل آن رقم زده ترجمان عقل بل زبان خرد یعني کلک آداب دان میشود مصحوب مشار الیه ارسال یافت *

نقل نامهٔ گرامي حضرت سلیمان مقامي
به شاه صفي داراي ایران

حمدی که کبریائي معبود حقیقي را سزد جز زبان حال اوصاف کمال او بیان نمي تواند نمود - و زبان قال بغیر از عجز و قصور راهی دیگر درین وادي نمي تواند پیمود - پس درود نا محدود بر قایل لا احصي ثناء علیک انت کما اثنیت علی نفسک باد که حق حمد آن ذات مقدس تعالی شانه عما یقولون که در حقیقت اعتراف بعجز و قصور است بجا آورده سر

گردانان این وادي را بشاهراه مستقیم آن مقصد اقصی راهنمائي فرموده - و بر آل آن سرور که وجود فایض الجود ایشان حمد یزدانست - و بر اصحاب آن فیض گستر که بساط فیض دین مبین بیاري آن یاران بر بسیط زمین گسترده گشته - و شکری که بازای این عطیهٔ کبری نامتناهي و سپاسی که در برابر این نعمت عظمی آلهي زیبد به هیچ زبانی و عنوانی ادا نمي تواند نمود - که بعد از غروب آفتاب عمر و دولت و انقضای ایام حیات و سلطنت عم جمجاه خلد آرامگاه جعل الجنة مثواه مثل آن کوکب عالم افروزي از افق دولت طالع و لامع گشته و مانند آن سزاوار تاج و تختی کر سریر دولت صفوي نشسة - امید از کرم واهب بی منت آنست به این جلوس میمنت لزوم را بر آن صفوهٔ دودمان صفوي و ثمرهٔ شجرهٔ مصطفوي و بر دوستان آن دودمان رفیع الشان مبارک گرداناد - چون از قدیم الایام الی الآن بمقتضای تعارف ازلي که مستتبع روابط لم یزلي است میانه خواقین این دودمان خلافت نشان و سلاطین آن خانوادهٔ عظیم الشان پیوسته رابطهٔ مودت مستحکم و همواره علاقهٔ محبت محکم بوده - و بمودای الحب یتوارث از سلف بخلف این عطیهٔ کبری واز سابق بلاحق این موهبت عظمی بارث رسیده - لهذا میانهٔ اعلی حضرت سلیمان حشمت جنت مکاني انار الله برهانه و آن شاه جمجاه رابطهٔ دوستي بحد برادري منتهي شده بود - و میان این نیازمند درگاه آلهي و آن شاه والا جاه خلد آرامگاه در ایام خجسته فرجام بادشاهزادگي نسبت محبت بمرتبهٔ انجامیده بود که آن جنت بارگاه را بمنزلهٔ عم بزرگوار خود مي دانست - و آثار محبتی و علامات مودتی که رشک علاقهٔ ابوت و بنوت تواند شد از طرفین مشاهدهٔ عالمیان مي گشت - و یوماً فیوماً این معنی در تزاید و آناً فآناً این نسبت در تضاعف بود - بحدی که از نسبتهای سابقین بسیار و از روابط سالفین

بی شمار زیاده گردید - و پیوسته در خاطر دوستی گزین مهر آگین این معنی مذکور بود - که هرگاه واهب العطایا نوبت این خلافت کبری و سلطنت عظمی را باین نیازمند درگاه الهی رساند - بآن رضوان دستگاه دقیقهٔ از دقایق دوستی نامرعی نگذاشته آنچنان محبتی ورزد که خواقین زمان از تصور آن در بحر تاسف مستغرق و سلاطین معاصر از رشک آن در دریای تحیر مستهلک گردند - و چون اعلی حضرت سلیمان حشمت جنت مکانی که بحکم قضای الهی به تسخیر دارالملک بقا نهضت فرمودند - و نوبت این خلافت کبری باین نیازمند درگاه اله رسیده خار و خاشاکی که از تموج امواج حوادث بر روی این بحر(۱) [سلطنت عظمی]ع گرد گردیده بود بشعلهٔ تیغ آتشبار سوخت - و عرصهٔ مرز و بوم هندوستان را از لوث وجود مخالفان بآب شمشیر خونفشان پاک ساخت - و تمام ملک موروثی که قبل ازین چندین پادشاهان عظیم الشان داشته اند - و مسلمانان روی زمین قریب سه ربع ربع مسکون انگاشته اند - بتصرف اولیای دولت قاهره در آمد - فحمداً الله ثم حمداً لله و شکراً لله ثم شکراً لله - میخواست که مراتب دوستی را که مرکوز خاطر مهر آگین بود از قوة بفعل آورده یکی از معتمدان آگاه و منتسبان درگاه آسمان جاه را برسم سفارت و طریق رسالت بخدمت آن عم قدسی صفات روانه سازد - که درین اثنا خبر واقعهٔ هایله و حادثهٔ نازله رحلت آن شاه جمجاه از دار فنا بعالم بقا رسید - و جراحت الفت قصهٔ پر غصهٔ جنت مکانی را تازه ساخت - تا آنکه مژدهٔ جلوس میمنت مانوس آن عالی تبار گردون اقتدار بر سریر خلافت آن عم بزرگوار و استقرار آن شاه والا جاه بر مقر دولت آن خلد آرامگاه غبار غم و الم را از گرد خاطر مهر آگین دور

---

(۱) ع | خلافت کبری | ل

گردانیده کلفت به بهجت و شدت بفرح و غم بشادي و الم براحت مبدل گشت - رجای واثق و امید صادق از کرم کریم علی الاطلاق چنانست که همچنانکه این جلوس میمنت مانوس را برین نیازمند درگاه آلهي مبارک گردانیده آن جلوس همایون نیز بر آن کامگار نامدار مبارک گرداند - و در وادي عدالت و انصاف و دوري از جور و اعتساف توفیق رفیق سازد - و در باب احقاق حقوق و ایفاء عهود و عفو زلات و ترک تعصبات و تکثیر خیرات و توفیر مبرات و تفقد حال ضعفا و رفع احتیاج فقرا و اعزاز علما و اکرام صلحا که لشکر دعا و حافظان شریعت غرا اند باحتراز قضیات سابق از سالفین تائید نماید - که درین صورت بهرۀ کامل از سلطنت و حظ وافر از دولت یافته بطول عمر مبشر خواهد بود - و بوسیلۀ دولت جهان فاني دولت باقي آنجهاني را حاصل خواهد نمود - چون شاه جمجاه را اعلی حضرت عرش آشیاني انار الله برهانه بمنزلۀ فرزند و حضرت سکندر شوکت جنت مکاني بجای برادر مي دانستند - و این نیازمند درگاه آلهي آن رضوان دستگاه را عم بزرگوار میخواند - بمقتضای این نسبتها آن نور حدقۀ دودمان صفوي را بمنزلۀ فرزند ارجمند دانسته آن مراتب دوستي را که در خاطر دوستي گزین مرکوز داشت - که در ایام سلطنت و خلافت نسبت بآن عم سلیمان جاه از قوة بفعل آورد - انشاء الله تعالی نسبت بآن فرزند کامگار نامدار به فعل خواهد آورد - چون اخلاص شعار بحري بیگ را از روی استعجال عم غفران مآل بجهت استخبار اوضاع و استعلام احوال فرستاده بودند اورا بزودي رخصت نموده ما نیز سید صحیح النسب معتمد پسندیده حسب میر برکه را بر سبیل استعجال از برای استفسار احوال خیر مآل آن صفوۀ دودمان صفوي باتفاق او روانۀ آنصوب فرمودیم - که بعد از ادای مراسم تهنیت و تعزیت و اظهار مراتب محبت و مودت

بتقدیم رساند - و هر گونه امری که باعث مزید اقتدار و هر نوع کاری که موجب زیادتي استقرار آن شاه والا جاه در امر سلطنت آن دیار باشد - و این نیازمند درگاه آلهي را باید نمود - اشاره نمایند که از قوة بفعل آورد - و بر عالمیان نسبت دوستي خود را بآن فرزند ظاهر سازد که در چه درجه است - و چون خاطر بدریافت احوال فرخنده مآل بسیار متعلق است - هرچند آن معتمد را زودتر رخصت نمایند بهتر خواهد بود - و ازینجهت که همیشه گلشن خلت تازه باشد خواهش اینست که بعد از مراجعت آن سیادت مآب از اعیان دولت معلی شخصی را که بمزید قرب و افزوني اعتماد اختصاص داشته باشد برسم رسالت و طریق سفارت بخدمت آن فرزند والا رتبت روانه نماید - مناسب آنکه شیوهٔ ستودهٔ آبای عظام و سنت سنیهٔ اجداد کرام را در ادای دوستي این دودمان خلافت نشان همواره مرعي داشته بارسال مراسلات و ارجاع مهمات و اعلام مرغوبات که درین بلاد بهم مي رسد گلشن محبت و چمن مودت را نضرت و خضرت بخشند - ایام سلطنت قرین کامراني و موجب سعادت دو جهاني باد *

از سوانح این احیان سعادت بی پایان ملا فرید منجم که در تحصیل فن ریاضي باوجود مناسب طبیعي و موافقت طالعي بتوفیق آلهي ریاضت تمام کشیده بود - چنانچه همانا بنابر فرط تتبع و وفور تطبع این فن را سلیقي و طبعي خود ساخته کتاب زیج شاهجهاني که از توجه حضرت صاحبقران ثاني در اهتمام دستور اعظم آصف جاهي بهمراهي برادر خود ملا طیب و سایر ریاضي دانان روش هند و یونان باتمام رسانیده بود - از نظر انور شاهنشاه عالم و درم نیر اعظم گذرانید - و حسن سعي او بمحل تحسین و احسان و بتوقیع قبول و استحسان وصول یافت -

و چون اصول و ابواب این کتاب حسابي متضمن فوائد بیشمار و منافع بی حساب بود - و ضوابط و قواعد کلي که باعث سهولت استخراج و آسانيِ عمل باشد در طيِ آن اندراج پذیرفته - چنانچه بالفعل اهل این فن از زیج الغ بیگي مستغني شده استخراج تقاویم ازین ۱ [کرامت]ع نامهٔ نامي مي نمایند - حسب الامر اقدس بقصد تعمیم نفع آن وسهولت تفهم و تفهیم و تعلم و تعلیم منجمان هندي زبان رصد بندان اقلیدس کشای ودرجه پیمایان دقیقه رس عبارت آنرا بلغت هندي ترجمه نمودند - امید که تا زمین ثابت و آسمان سیار باشد - و امتداد جداول تقویم لیل و نهار چون مد مدت عمر خدیو روزگار ممتد و برقرار بود - ضوابط استوار و قواعد پایدار این نمودار دانش ۲ [موجب استخراج و استنباط احکام نجومي باد]ع *

درین ایام مرتضیٰ خان خلف میر جمال الدین حسین انجو صاحب صوبهٔ ثته بجوار عالم رحمت پیوست - و امیر خان صوبه‌دار ملتان به پاسبانيِ صوبهٔ مذکور و منصب سه هزاري دو هزار سوار از اصل و اضافه امتیاز یافت - روز جمعه بیست ششم آبان ماه مطابق سلخ ربیع الاول سنه هزار و سي و نه هجري بآئین هر ساله جشن وزن قمري آذین پذیرفت - و سایر مراسم معهودهٔ این روز سعادت اندوز بر طبق دستور مقرر بظهور آمد *

---

(۱) ع [گرامي]ل

(۲) [مبین مناط استخراج و استنباط احکام نجومي بوده بنیاد قوانین آن دستور العمل جهان تا بقای بناء عهد مستقیم و اساس احکام اصابت آئین صواب قرین حضرت صاحبقران ثاني ممتد و مشید باد]ل

بیان محو آثار و رسوم بدعت که درمیان طوایف افغانان کوه نشین سرحد کابل شیوع و وقوع یافته بود از توجه اشرف

چون پیوسته توجه اشرف بادشاه شریعت پناه دیندار و خاقان ورع آئین پرهیزگار برآن مصروف است - که از آثار احتساب روزگار سلامت نصاب در چار سوی گیتي ارکان اسلام رواج تمام پذیرد - و بمحض خاصیت نیت بل بمقتضای حسن عهد مبارک قبح اعمال و سوء افعال خود بخود کناری گیرد - لاجرم به نیروی بازوی جهد و اجتهاد اعلام معالم ملت زهرا بر افراخته بجای آن شعار شریعت غرا آشکار ساختند - چنانچه آثار بدعت و ضلال یکبار برافتاده ارباب بغي و عناد و اصحاب زندقه و الحاد که از زیر تیغ سیاست جسته اند همگي به پیغولهای خمول در خزیده - و اهل صلاح و سداد و اسلام و ایمان سالم و ایمن در وسعت آباد فراغ خاطر شاد وطن گزیده‌اند - چون از مضمون عرضداشت لشکر خان صاحب صوبهٔ کابل ظاهر شد - که عموم قبایل افغانان تیره باطن تیراه و نواحي آن خصوص قبیلهٔ غوریه خیل که مریدان بایزید مخذول تاریک نهاد مجهول اند - که نزد ایشان به [۱][یزدان شناسي]ع معروف است - و بنابر پیروی آن گمراه شیطان منش سامري وش از راه رفته اند - و بدلالت آن غول وادي ضلالت بچاه جهالت افتاده اصلا عمل باحکام شریعت غرا نمي کنند - و از روی جهل مدار دیني و دنیوي بر عقاید باطلهٔ او که عین الحاد و اباحت و شبیه باحکام جاهلیت است نهاده اند - از جمله بدون عقد نکاح مباشرت زنانرا

---

(۱) ع [پیر روشنائي]ل

مباح مي دانند - چنانچه بمجرد اینکه انجمنی آراسته وگاوی را ذبح کرده جمعی را اطعام کنند - بی آنکه صیغهٔ ایجاب و قبول بمیان آید - ازواج را در کنار تصرف در آرند - و در طلاق بهمین اکتفا کنند که سر سنگریزه گرفته‌ا بدست زن دهند - و زن را از جمله ارث متوفي محروم مي شمارند - تا بدان غایت که ورثه در انواع تصرف در ایشان مختار اند - خواه خود بزني نگاهدارند - خواه زنی گرفته بدیگری باز گذارند - ودرین باب ایشان و اولیای ایشان را قطعاً امتناع نمي رسد - چون فرزندی در خانهٔ یکی از بیدینان تولد یابد - گوش خر را بریده قطرهٔ چند خون ازآن جراحت برزبان مولود چکانیده کامش بدان پردارند - تا درباب خونخواري و درازگوش منشي هیچ جا پای کم نیارد - و بـر هـر بیگانه که به جبر دست یابند اورا ملک یمین دست وخویشتن را مالک رقبهٔ او دانسته خرید وفروخت اورا روا دارند - و جمیع متروکات مخصوص اولاد ذکور را کور ساخته دختران را بی بهرهٔ مطلق گذارند - و در وقت خونخواري بر هر قبیلهٔ از قبایل که دست یابند بی ایستادگي از پا در آرند - و هم چنین اگر کسی از روی سرکشي و زبردستي از ادای حقوق آن بد اندیشان ابا کند - و چون مال دیگری از اهل قبیله بدست ایشان در آید دست ازآن برندارند - و آنرا مطلقا حق و ملک بل عین مال خود شمرده بیوجه حسابی بتصرف خود در آرند - و از جمله خرافات شنیعهٔ ایشان است که برهرکه دست یابند اموال او را متصرف شده او را بقتل در آرند - و آنرا بر خود با این صیغه مباح گیرند که چون مقتول بوسیلهٔ ایشان از دریافت مرتبهٔ شهادت بدرجات والا فایز گشته - در روز جزا با ایشان بهمین دقیقه در حساب دقت نکنند و طلب مال ننماید - و باین شبههٔ سخیفه جز تهي دست کسی از زیر تیغ ایشان نجسته - وبهمین که تن به بندگي نهاده جان مفتي نه برده -

و امثال این شناعات که شرح نتوان داد - چنانچه از غایت کثرت بشمار در نیاید درمیان ایشان استمرار دارد - لاجرم بعد از اشراف و اطلاع برین مضمون بی توقف فرمان گیتي مطاع از موقف خلافت شرف نفاذ پذیرفت - که لشکر خان و سایر متصدیان مهمات صوبهٔ کابل این ضلالت پیشگان را از ارتکاب این امور ناصواب که از طور خرد و طریقهٔ شریعت دور است باز دارند - و بانواع تخویف و تهدید از وخامت عاقبت این اعتقادات واهیه که شرعاً و عقلاً مذموم است بترسانند - و اگر ازین پس کسی باین عملهای شنیع جرأت نماید اورا تنبیه بلیغ نمایند - و حسب الحکم شریعت غرا تازیانه و تیغ را برو حکم سازند - مجملا در عرض اندک مدت بر طبق امر جهانمطاع حضرت خلافت پناهي که اوامر و نواهي آنحضرت مانند قضاء آلهي مبرم است - و رد و دفع آن از امکان بامتناع مي گراید - مجموع آن بدعتهای واهیه و امور منهیه مرفوع گشته مبتدعان ازآن ممنوع شدند - و در اعمال و معاملات بر منهج قویم و طریق مستقیم دین محمدي صلی الله علیه و سلم عمل نموده اجرای سایر احکام و حدود بر مجاري معهود ملت احمدي جاري و ساري گردید *

ارتفاع رایات جاه و جلال و نهضت آنحضرت به نفس نفیس برای گوشمال نظام الملک وخانجهان بصوب دکن

چون بعنایت آلهي از مبادي ایام خیر انجام شاهزادگي تا هنگام جلوس همایون و از آن روزگار سعادت آثار تا اکنون باوجود تمادي مدت قطعاً برق تیغ شعله آمیغ سطوت و صولت اولیای دولت بی سبق اتمام

جهت برق خرمن سوز بخت سیاه هیچ تیرة روزی نگشته - و در هیچ وقت کام کین خواهي را به لذت انتقام و مذاق تشفي را بچاشني تلافي شیرین نه ساخته - مادام که کار بنامه و پیغام از پیش رود و معاملات به تیغ زبان فیصل یابد - قدم قلم خجسته مقدم را بر دم شمشیر مقدم داشته قطع و فصل مهمات را به زبان تیغ حوالت نمي نمایند - لاجرم فرمان عالي شان مشتمل بر نصایح خبرت بخش عبرت آموز بنام نظام الملک صادر فرمودند - و ازین جهت که مصلحت تقدیر بامری دیگر تعلق پذیر گشته بود - اصلا آن پندهای سودمند فایدة نداد - و از ته دل همچنان بر سر سرانجام قرار داد خاطر مي بود - تا آنکه روزگار حریف آزار برین آمد که ازآن تزویر اندیشه دغا پیشه انتقام کشیدة کام خود ازآن خود کام بستاند - و سینه از کینهٔ دیرینهٔ او پرداخته آن تیرة روزگار را بروزگار خود نشاند - لاجرم غائبانه فنون حیل گوناگون بکار بردة بساط مکر و فسون فرو چید - و هزار گونه بازیچهٔ نیرنگ آمیز بر روي کار آوردة رنگها بر آب زد - تا نقش شکست و منصوبهٔ باخت آن سست رای بهمه وجه درست نشین ساخت - تبیین این ایهام آنکه چون خانجهان از پیش سپاه نصرت دستگاه رو گردان شدة به نظام الملک پیوست - و او آن بد فرجام را در ولایت خود راه و بحمایت خود پناه دادة درصدد مدد آن نفاق اندیش شد - ازین رو شعلهٔ غضب بادشاهي زبانهٔ اشتعال و التهاب کشید - و فرمان قضا توامان به پروانگي قهرمان قهر جهان‌سوز در باب تهیهٔ سپاه نصرت پناه اصدار یافت - و اوایل ربیع الثاني سنه هزار و سي و نه هجري موافق بیست و پنجم دي ماه آلهي بساعت مسعود و درخور نهضت همایون که سعادت برو مفتون و اقبال بدو مقرون باد ماهچهٔ مهر شعاع لوای والا بجهت تسخیر دکن بصوب مملکت جنوبي ارتفاع گرفت - و تفویض خدمت هراست

آن مصر عزت به مؤتمن الدوله اسلامخان سمت تخصیص پذیرفته منصبش باضافهٔ هزار سوار چهار هزاري سه هزار قرار یافت - و معتمد خان از تغیر خان مذکور بخدمت بخشي گريِ دوم و میرزا شجاع ولد شاهرخ بخطاب نجابتخان و فوجداريِ کول سرافراز گردید - و بعد از وزن مقدس شمسي سال سي و نهم از عمر جاوید قرین و بوقوع پیوستن مجمع آن روز سعادت اندوز کوچ در کوچ روانه شده روزی که ساحت خطهٔ خاندیس از جوش جیش منصور که یاد از غوغای نفخ صور میداد روکش عرصهٔ محشر شد - از هول سطوت و صولت اولیای دولت سر تا سر مملکت جنوبي خاصه سر زمین شورش خیز دکن رستخیز انگیز شده در آن عرصه شور روز نشور بظهور پیوست - ارادتخان صوبه دار آنجا با تمام کومکیان سعادت ملازمت اشرف دریافته یاقوت خان حبشي بانعام هیکل مصحف مرصع و دهوب[1] خاصه و یارهٔ مرصع و پنجاه هزار روپیه نقد و کهیلوجي بانعام پنجاه هزار روپیه واوداجي‌رام بانعام چهل هزار روپیه و مالوجي بعطای موازيِ این مبلغ و میفاجي بمرحمت سي هزار روپیه و آتش خان بانعام بیست و پنجهزار روپیه سربلندي یافتند - و بتحریک همت والا و رسوخ نیت و عزم جزم و حکم قهرمان قهر و سزاوليِ نفاذ امر که پیشکاران امور جهانگیري و جهانباني اند سه فوج عمان موج از دلیران عرصهٔ کارزار و فرسودگان روزگار بسرداريِ سه اسپهبد برگزیده مصاف دیده تعین یافته بسر کردن این امر نامزد گشتند - سردار اول ارادت خان - امرای عظام و ارباب مناصب بدین موجب بهمراهيِ این فوج مقرر گشتند - ججهارسنگه بندیله - سید شجاعت خان بارهه -

---

(۱) از دهوب شمشیر مراد است

رضویخان مشهدي - راو دودا - چندراوت - میرعبدالله - اکرام خان - شیخ زاده نورالدین قلي صفاهاني - احمد خان نیازي - ستر سال کچهواهه - راجه دوارکا داس - کرم سین راتهور - ملتفت خان ولد ارادت خان - بلبهدر سنگهاوت - مغولخان ولد زبن خان - شیام سنگهه سیسودیه - اهتمام خان قدیمي - رامچند هاده - [۱][اودیسنگه]ع راتهور - تلوک چند ولد رای منوهر - جگناتهه راتهور - مکنداس - جادون - و از دکنیان یاقوت خان حبشي - کهیلوجي بهونسله - میناجي برادر مالوجي بهونسله - یسویخان جیدیه - فخر الملک - پرسوجي - بسونت راو - شمار سپاهیان این فوج با سایر برقنداران و احدیان به بیست هزار سوار کشید - سردار دوم راجه گج سنگه - درین فوج جمعی کثیر از اعاظم امراء و منصبداران بدین تفصیل تعین پذیرفتند - نصیري خان - بهادرخان روهیله - سردار خان - راجه بهارت بندیله - راجه بیتهلداس کور - راجه منروپ کچهواهه - انیرای - صفدر خان - یوسف خان - جان نثار خان - پرتهي راج راتهور - احداد خان مهمند - راول پونجا - شریف خان قدیمي - جهان خان کاکر - راجه بیرنراین - پیرخان میانه - شادیخان اوزبک - خنجرخان - حبیب خان - میرفیض الله - رای هر چند - گوکل داس سیسودیه - کریم داد قاقشال - جیرام - هرداس جهاله - محمد شریف قدیمي - محمد شاه قدیمي - حسیني قدیمي - و از دکنیان اوداجیرام و بیلاجي و شوزه خان · از منصبداران و احدیان و برق اندازان عدد این فوج از قرار ضابطهٔ معهود پانزده هزار سوار مکمل مسلح خوش اسپه - و سردار سوم شایسته خان ولد آصف جاهي - تفصیل امرای این فوج بدین موجب - سپهدار خان

---

(۱) ع [رای سنگه] ل

راجه جي سنگه و راو سور بهورتيه و فدائي خان و پهاز سنگه بنديله و الله ويردي خان و بهيم راتهور و مادهو سنگه ولد راو رتن و راجه روز افزون و مرحمت خان و کشن سنگه بهدوريه و امام قلي و محمد حسين و شيرزاد و جعفر برادر باقر خان نجم ثاني و حيات خان ترين و جمعی از منصبداران - و از دکنيان آتش خان حبشي و راوت راو و سه هزار سوار تابينان يمين‌الدوله و پانصد سوار مردم رانا جگت سنگه و شمار سپاهيان اين فوج با احديان و برقندازان پانزده هزار سوار بقلم در آمد ۰ مجملا اين سه دریای لشکر که فوج موج آنها از جوش تلاطم و تراکم از موج شور و شر بحر اکبر پای کم نمي آورد - و کثرت سوادش که ساحت کرۀ خاک اغبر را فرو گرفته بود پهلو بر عظمت چرخ اطلس ميزد - بتاريخ شانزدهم اسفندار مطابق بيستم شهر رجب سنه هزار و سي و نه هجري از کنار آب تپتي به تسخير دکن رخصت يافته با عون و صون آلهي و همراهي اقبال بادشاهي بسمت بالا گهات راهي شدند - و ارادت خان بخطاب اعظم خاني و سرداري کل سپاه سرافرازي يافت - و مقرر شد که راجه گج سنگه و شايسته خان بصلاح ديد او کار کرده از انديشۀ صواب او در نگذرند - و روز دوشنبه بيست و دوم اسفندار در ساعتی سعادت آثار که انجم شناسان اختر شمار بجهت دخول برهانپور اختيار نموده بودند - شاهنشاه جهان پناه بدولت و اقبال بر فيلی خجسته منظر فرخ فر سوار گشته - اقبال در رکاب روان و نصرت در جلو دوان - و سران سرافراز از اطراف پياده رو براه نهاده - بآئين بادشاهانه روانه شدند - و برسم معهود از دو سو دست زرپاش گهر بار چون سحاب نيسان بدر پاشي در آمد - و مانند شاخ شگوفه در موسم بهار سيم افشاني و درم ريزي سر کرد - چنانچه سر تا سر دشت و در آب گوهر غلطان رو بسيلان آورد - و تمام آن سرزمين را

سکهٔ نقرهٔ خام فرو گرفته روی زمین ملمع شد - و آن خطهٔ پاک از ورود مسعود آبروی عالم آب و خاک آمده از یمن قدوم و فیض حضور آنحضرت دارالسرور خطاب یافت - دولتخانهٔ آن دارالسلطنت که در ایام بادشاه زادگي نشیمن های دلفریب دلکش در فضایش اساس یافته بود - از نزول اشرف روکش خلد برین گشت - درینولا خواجه ابوالحسن که بتعاقب خانجهان تعین یافته بود با سایر کومکیان و دریا خان از بکلانه آمده ملازمت نمودند *

سرآغاز سال سوم از جلوس سلطان السلاطین روی زمین و بیان سوانح دیگر

منت ایزد را که درین نو روز جهان افروز یعني آغاز سال سوم از جلوس فرخنده فر همایون فال حضرت گیتي ستاني که در حقیقت فصل ربیع روزگار و سن شباب لیل و نهار است - بهار عهد شاهنشاهي از وزش نسیم فضل آلهي گل کرده - و ترشح نیسان احسان آنسرور سر تا سر هفت کشور را سرشار افضال و تفضل نموده - روز پنجشنبه که ششم شهر عظمت بهر شعبان سنه هزار و سي و نه هجري است در آن ساعت که اورنگ افروز طارم چارم اعني نیر اعظم از تابخانهٔ حوت بغرفهٔ شرفخانهٔ حمل تحویل نمود - دارای دارالسلطنت آدم خدیو عرصهٔ عالم نیز از خلوت سرای محل اعظم بمرکز حقیقي خلافت یعني بارگاه خلایق پناه که محیط ماهي تا ماه است بدولت و اقبال انتقال فرمودند - و سحاب دست زرافشان را که همواره در صدد پاشیدن گوهر آوردهٔ صدف های عدن و عمان است بموج زدن در آورده دیگر بار زمین را گوهر نثار ساختند - و سالیانهٔ نواب مهد علیا از اصل و اضافه دوازده لک روپیه قرار یافت - و هفت هزار سوار منصب‌دار

و احدي و برقنداز بسرداري راو رتن و وزير خان بجهت تسخير ملک تلنگ و انداز ترکتاز اطراف و نواحي آن تعين پذيرفتند - و امر فرمودند که چندی در باسم که بسرحد ملک تلنگ پيوسته است اقامت نموده آن قدر قرار گيرند که به هيئت اجتماعي سرتا سر آن مملکت بدست آيد - هراولي فوج اعظم خان بعهدهٔ اهتمام سيد مظفر خان مقرر گشته روانه بالای گهات گرديد - بعضی از نفايس نوادر و ظرايف تحف از نواب مهد عليا و شاهزادهای کامگار و امرای نامدار به قيمت بيست لک روپيه بعنوان پيشکش از نظر اشرف گذشته پرتو نظر قبول برآن تافت - و همدرين روز قاضي محمد سعيد کرهرودي وکيل عادلخان که بزيور فضايل نفساني آراستگي داشت - داخل بندگان درگاه گشته بانعام ده هزار روپيه و سي هزار روپيه ساليانه سرافرازي يافت - دريا خان روهيله از شور بختي و تيره اختري از سوابق عنايات بادشاهي قطع نظر نموده و از رعايت حقوق مراحم نامتناهي چشم پوشيده جنسيت و آشنائي خانجهان منظور داشته بدو پيوست - رحيم خان داماد عنبر حبشي و سرور خان از نظام الملک جدا شده بکار فرمائي سعادت روی اميد باين دولت خانه آوردند - اولين به منصب پنجهزاري ذات و دو هزار سوار و انعام خلعت و اسپ و فيل و دويمين بمنصب دو هزاري هزار سوار و ترکمان خان بعنايت نقاره سربلند و بلند آوازه گشتند *

چارم اردي بهشت موافق رمضان المبارک فرخنده اختری زهره پيکر در شبستان خلافت از مطلع مهد والا نواب ممتاز الزماني طلوع نموده به حسن آرا بيگم موسوم گشت - شانزدهم ماه خواجه ابوالحسن باستخلاص ولايت ناسک ترنبک اختصاص يافته با شاهنواز خان و ظفر خان و سيد دلير خان و خواجه فاضل مخدوم زاده و کرم الله ولد علي مردانخان و خواجه عبدالله و جمعی ديگر از منصب

داران و [1][راجپوتان]ع و برقندازان مرخص شد - و حکم والا صادر گشت - که چون شیر خان صوبه دار گجرات با کومکیان آنولایت بدو ملحق شود - بعد از برسات بهم راهي بهرجي زمیندار بگلانه متوجه تسخیر ولایت مذکور گردد *

بیست و سوم عبدالله خان بهادر فیروز جنگ از کالپي رسیده سعادت ملازمت اندوخت - چون درمیان اعظم خان و شایسته خان نقش اتفاق درست نه نشسته بود عبدالله بسرداري آن فوج مقرر گشته حکم طلب شایسته خان بحضور صادر شد - بصد منصبدار جلو صد قبضهٔ شمشیر و جمدهر و سپر و یراق طلا و مطلا و بهمین کیفیت و کمیت اسلحهٔ مذکوره بصد منصبدار گرز دار از مغولان بهادر کار آزموده که بحسب مقرر همراه دو صد احدي بگرزهای سیمین و زرین در دربار حاضر بوده بوقت سواري از ملازمت رکاب سعادت بهره یاب مي باشند عاطفت فرمودند - و بدو صد تن از احدیان گرز دار مذکور دویست قبضهٔ شمشیر و جمدهر و سپر و یراق نقره مرحمت فرمودند - بنام احمد بیگ انگهٔ شاهزاده محمد شجاع خدمت ایصال فرمان قدر نشان و خلعت گرانمایه به محمد علي رسول دارای ایران که دریندولا به لاهور رسیده بود رقم زدند - از آنجا که اصابت عین الکمال فرع نهایت مرتبهٔ کمال است - از شور چشمي های افلاک و تنگ نظریهای انجم در پنجم ماه تیر چشم زخم بموکب اقبال رسیده وقوع امری که متوقع نبود بچنداول فوج اعظم خان رسید - حقیقت این واقعه آنکه چون درین مدت افواج غنیم مقهور بنابر مکر مالشی بسزا یافته از بیم رو بروی اولیای دولت قاهره نه شده در اطراف سپاه ظفر پناه گاهی از دور مانند بخت تیرهٔ خویش سیاهي مینمودند - و اگر گاهی بانداز

---

(۱) [احدیان] ع

اظهار تجلد و تهور در مقام دستبازي شدند - چون کار بسربازي مي‌کشيد از قرار معهود باز بر سر کار خود رفته راه فرار مي سپردند - لاجرم افواج موکب اقبال بنابر فرط تهور ایشان را داخل هیچ باب نه شمرده ازآن بداندیشان حسابی نمي گرفتند - اتفاقاً در روز مذکور که چنداول فوج اعظم خان به ملتفت خان پسر او و چندی از راجپوتان مثل راو دودا و ستر سال و راجه گردهر و کرم سین و بلبهدر و جمعي دیگر مقرر بود - و قول لختی پیشتر رفته دو کروه فاصله راه میان این دو کروه دست داد - خانجهان و دریا خان و مقرب خان و بهلول که در فوج آن مشهوری چند مخذول بودند - جمعی پریشان را پیش فرستادند - که مگر قابو یافته انتهاز فرصتی نمایند - و چون آن کوته اندیشان نزدیک آمده بر حقیقت حال اطلاع یافتند همگنانرا آگاه ساختند - و ناگاه از اطراف شتافته و غافل کمین کشوده بیکبار راه بر چنداول بستند - اولیای دولت باوجود قلت از بیشيِ اعداء که دوازده هزار تن بودند نیندیشیده با صولت شیر درآمده بر ایشان حمله آور شدند - و از طرفین مردان ناموس جو داد مردي و مردانگي داده چندی تن از موافقان و مخالفان بے سر گشته و جمعی کثیر زخمهای کاري برداشتند - از جمله دلیران مغول امام قلي پسر جان سپار خان و رحمت الله پسر شجاعت خان عرب که از خانه زادان کار آمدني بودند احیای مراسم حق گذاري نموده بکار آمدند - و از تابینان ایشان نیز و جمعی از راجپوتان مثل راو ستر سال برادر زادهٔ راجه مان سنگه با دو پسر خود در معرکهٔ جان سپاري افتاده رایت نیکنامي برافراختند - و ازین دست کرم سین راتهور و بلبهدر سنکهاوت و راجه گردهر نبیرهٔ راجه جیمل جوهر مردي آشکارا نموده و چهره بزخم های کاري رنگین ساخته در میدان جانسپاري افتادند - چون حقیقت بعرض اشرف

رسید - بادشاه حقایق آگاه رعایت حق سپاهیان جانسپار نموده باز ماندگان ایشان را مشمول عنایت ساختند - و پسران ایشان را بمناصب والا نواخته وطن های راجپوتان را بجاگیر فرزندان ایشان دادند - و راجه دوارکا داس را که ترددهای نمایان بجا آورده زخمهای کاري برداشته در میدان افتاده بود احترام و برداشت تمام فرموده بآبروی زخم که آیت دلیري و نشان مردانگي است رایت امتیازش باضافهٔ پانصدي دو صد سوار بر افراخته بعنایت علم سر افراز ساختند - درین روز ملتفت خان سر گروه فوج چنداول با راو دودا از رعایت مراسم ثبات قدم پهلو تهي کرده توفیق نیافتند که مصدر امری شوند *

از سوانح این ایام ترتیب یافتن عید گلابي است برسم معهود این دولتخانهٔ جاوید - چنانچه هر ساله در روز تیر از ماه تیر که نخستین روز است درموسم برسات هند این جشن فرخنده بآئین بادشاهانه تزئین مي یابد - و آنرا بپارسي عید ترکان مي گویند - و ملوک عجم نیز از عهد قدیم باز پیوسته این روز را عید گرفتندی - مجملا بآئین معهود شاهزادهای والا قدر و امرای رفیع مقدار صراحیهای مرصع بنوادر جواهر وسایر بندها صراحیهای مینا کار و زرین و سیمین از گلاب ناب سرشار ساخته گذارنیدند - خان زمان و لهراسپ برادرش با سي لک روپیه از اکبر آباد رسیده در فوج خواجه ابوالحسن شرف تعین اندوختند - و چهل دست خلعت باراني مصحوب مکرمت خان که بجهت استعلام خصوصیات احوال موکب اقبال خصوص کمیت و کیفیت لشکر ظفر اثر ببالا گهات تعین شده بود برای امرای عظام مرحمت شده *

از اتفاقات حسنه که درین اوقات روی نموده مقتول شدن جادون رای است بفرمودهٔ نظام الملک - از آنجا که تخم بدکاري جز ادبار جاوید ثمرهٔ دیگر نیاورد - و نهال قبح اعمال غیر از نکال دارین حاصلی ندارد - چنانچه جادونرای

مقهور مذکور که با پسران و پسر زادگان و خویشان و منتسبان خویش بمنصب بیست و چهار هزاري ذات و پانزده هزار سوار درین دولت جاوید طراز سرافرازي داشته محال انقد بجاگیر ایشان تنخواه بود - از روی کافر نعمتي پشت بدولت جاوید کرده روی امید بسوی نظام الملک آورد - لاجرم منتقم حقیقي انتظام او را به نظام الملک حواله نمود - تا بشعلهٔ تیغ بیدریغ دمار از روزگار آن بد کردار و فرزندان او بر آورد - تفصیل این واقعه آنکه چون این تیره انجام با اهل و اولاد از موکب اقبال بریده به نظام الملک پیوست - بنابر آنکه بے حقیقتي و کافر نعمتي ازو مکرر بوقوع پیوسته - لاجرم نظام الملک باوجود کوته اندیشي از راه دور بیني خواست که او را بدست آورده چندی در زندان مکافات و بندیخانهٔ مجازات که بند خانهٔ ناخردمندان است محبوس دارد - بنابرین این راز مضمر و سر سر بسته مخمر را با چندی از محرمان خود درمیان نهاده مقرر کرد - که چون او بحضور بیاید همگنان از همه سو دست یکی کرده او را دستگیر نمایند - بعد ازین قرار داد کس فرستاده او را طلبیدند - و بنابر آنکه او اصلا از حقیقت معامله آگاهي نداشت غافل با پسران خود بدآن انجمن در آمد - آنکه آن گروه از کمین گاها برآمده دست به بستن ایشان کشادند - و اینها دست به بند نداده تیغها از نیام کشیدند - و بمقام زد و خورد در آمده دست بمدافعه و ممانعه کشادند - و باوجود کشش و کوشش تمام بجای نرسیده کشاکش چاره نزول قضا سودی نداد - چنانچه در آخرکار از هجوم مردم نظام الملک با دو پسر کار آمدني اجلا و راگهو و بسونت راو نبیره اش که بجانشیني او نامزد گشته بود کشته گشتند - و چون این واقعهٔ شدني وقوع یافته آن فرومایهٔ دني که بهمه مذهب کشتني بود بجزای کردار ناسزای خود رسید - زن او که

[1][كرجائي]ع نام داشت و مدار كار باو بود - با جگديو برادر و تمامي احفاد و خويشان و منتسبان از دولت آباد فرار نموده بقلعهٔ[2][سندهگر]ع وطن ديرينهٔ خود كه در نواحي جالنا پور واقع است تحصن جستند - و چون نظام الملک بر ايشان دست نداشت در صدد تفقد و دلجوئي آن بد انديشان شده خواست - كه عهد و پيمان بميان آورده ايشان را استمالت دهد - چون عهود آن بد عهد محل اعتماد نبود - بر قول او دل نهاده نشده متوجه درگاه گشتند - از آنجا كه مقتضای عفو و صفح آنحضرت است رقم بخشايش بر جرايد جرايم و صحايف اعمال نا ملايم همگنان كشيده فرمان مرحمت عنوان بنام اعظم خان صادر فرمودند - خان مذكور تا سر اردو ياقوت خان و اوداجيرام و كهيلوجي و ساير سرداران دكنيان را به پذيرهٔ ايشان فرستاد - جگديو راو را حسب الحكم معلی تسليم چهار هزاري سه هزار سوار و عنايت خلعت و خنجر مرصع و علم و نقاره و اسپ و فيل و تلنگ راو نبيره اش را تسليم سه هزاري پانصد سوار و خلعت و خنجر مرصع و اسپ و فيل عنايت فرموده يک لک و سي هزار روپيه نقد بر سبيل مدد خرج بهمه داد - و محال متعلقهٔ زميندارئ جادوراى بر آنها ارزاني داشت ×

از سوانح اين ايام شكار شير شاهنشاه شير شكار است بروش بادر كه عبارت از دامی است مخصوص بصيد دد و دام در نهايت استحكام كه طول آن ده هزار ذراع بادشاهي ست بارتفاع شش گز - آن سراپرده بستون هاى استوار بر پا كرده انواع بهايم و سباع را بدآن . احاطه

---

(۱) ع [گرجاى] منتخب اللباب - حصه اول - صفحه ۴۲۷

(۲) ع [سند كهپر] منتخب اللباب - حصه اول - صفحه ۴۲۸

مي كنند - و رفته رفته از چار سو پيشتر آورده دايرۀ آنرا تنگ مي سازند تا بدان حد كه مطلوب باشد نگاهداشته آنگاه بصيد پردازند - چون الله ويردي خان بعرض رسانيد - كه در شكار گاه تنومند شيري چند آشكارا شده اند - و چند روز است كه قراولان از دور آنها را نگاهباني مي نمايند و باحاطۀ نگاه نظر بند دارند - چنانچه همانا آن ددی چند اهرمن منظر در پردۀ زجاجي چشم مانند ديو در شيشه بند اند - بنابر آنكه طبع مقدس بصيد شير بس مايل بود في الحال حكم فرمودند - كه شيران را بعنوان احاطۀ دام مذكور بدام احاطه در آرند - و بر وفق و مدار آنها را رانده بظاهر باغ زين آباد رسانند - چون فرموده بجا آمد آنحضرت فيل سوار به صيد گاه تشريف برده ده قلاده را به بندوق خاصه صيد فرموده و چهار بچه شير را گرزداران شير افگن كه هريك بباد صدمه گرز البرز شكن صد رخنه در اساس سد سكندر و هزار شگاف در دل كوه قاف مي افگندند - بضرب دست صيد كرده زنده بقيد در آوردند *

اشتعال يافتن نايرۀ آشوب و شورش افاغنۀ سرحد تيراه و بنگش بشرارۀ شرارت كمال الدين روهيله و انطفاء آن بترشحه فشانئ تيغ آبدار دولت خواهان آن صوبه

خاصيت ادبار و لازم ماهيت تيرگي روزگار است كه بهر برگشته بخت سركشته اقبال رو آورده غبار هلاك و بوار بر روی روزگار و تارك اعتبار او افشاند - اگر بمثل فنون چاره در بارۀ اوكار ابر طوفان بار كند - هر آينه گرد تيرۀ بختي

که برو نشسته از و فرو نه شسته زنگ سیاه گلیمي ازو نزداید - و اگر بالفرض اهل روی زمین همدست شده بدست گیري او برخیزند - و فنون سعي و تدابیر گوناگون با یکدیگر برآمیزند - لامحاله این معني در مادهٔ بهبود او سودی نداده اصلا اثری برین مراتب مترتب نگردد - چنانچه خانجهان که بخت و اقبال ازو رو گردانیده بحال تباه بخاک سیاهش نشانده بود - چندانکه دست و پا زد که آبی بر روی کار خود آورده گرد ادبار دور کند - بیشتر بمغاک خاک تیره فرو رفت - درینولا که دریای لشکر خاقان بحر و بر را از شش جهت محیط خود یافت - چو خس در گرداب و خر در خلاب پای بند و سرگردان مانده از هیچ رو راه بدر شدن نداشت - لاجرم بخاطر آورد که بتحریک نامه و پیغام افغانان زیاده سر آن سرحد را شورانیده از جا در آورد - و اینمعني باعث شغل قلب دلاوران بلکه علت نگراني خاطر اولیای دولت جاوداني گردد - غافل ازآن که از غبار انگیزي شورش مشتی پشه منش ذره نهاد که در جنب خیل سلیمان زمان وجود موری ندارد - چه مایه گرد بر دامن کبریا و جلال اولیای دولت ابدي اتصال نشیند زهی ابلهي * * بیت *

از جا نرود کوه بتحریک نسیم
دریای ز موج بیش و کم نشود

مجملاً بنابرین اندیشه به کمال الدین ولد شیخ رکن الدین روهیله که در عهد جنت مکاني بمنصب چهار هزاري و خطاب شیر خاني سرافرازي داشت - مکتوبی ابله فریب مشتمل بر هزار گونه تطمیع و ترغیب نوشت - آن خود سر بغور معامله نرسیده بمجرد نوشتهٔ او از جا در آمد - و سایر افغانان را بامداد خود خوانده درآن سرزمین سر به فتنه و فساد

برآرد - چون سعید خان که درآنولا در کوهاٹ اقامت داشت - از نوشتهٔ شمشیر خان و داؤد گماشتهٔ لشکر خان براین مضمون آگاهي یافت - که کمال الدین ناقص نهاد که از آشفته مغزي پیوسته سوداي خود کامي در سر بیهوش او در جوش بود - و همواره ریاست افغانان میخواست - از آب انک گرفته تا نواحي کابل قبایل افغانان را بشورش در آورده با خود متفق و مغرور ساخته که از پیشاور تهانه سر کند - بنابرآن ذو القدر خان و علیخان بیگ بخشي آن تهانه را با شادمان پکهلي وال و خضر ککهر و چندی از احدیان و تابینان خود به نگاهبانيي کوهاٹ تعین نموده خود در عرض یک نیم پهر به پیشاور رسید - و بصلاح دید دولتخواهان نامهٔ مشتمل بر نصایح هوش افزا فرستاده ابواب مواعظ برو کشود - اگرچه بحسب ظاهر نخست از در طاعت و قبول اطاعت درآمده انقیاد گونه آشکارا نمود - لیکن در باطن لباس اظهار درموافقت کار خود ساخته به تشیید اساس مخالفت و تمهید قواعد محاربت پرداخت - زبان آوران چاپلوس را بدعوت سران سایر الوس افغانان خصوص عبد القادر ولد احداد بد نهاد و کریم داد کور پسر جلاله و محمد زمان پسر پیر داد فرستاد - و آنها جمیع لشکر تفرقه اثر دور بنو نغر[1] و کوهسار تیراه و بنگش علیا و سفلي و سایر الوسات خٹک و چارچیب و توري را فراهم آورده در یولم گذر هفت کروهي پیشاور به کمال الدین پیوستند - و او نیز تا رسیدن اینها افغانان نواحي پیشاور و اشغر و محمد زئي و ککیاني و خلیل و مهمند و داؤد زئي و یوسف زئي و ترکلاني و امثال ایشان از آن طایفهٔ پریشان روزگار را جمع ساخته بود - باتفاق یکدیگر شعله افروز آتش عصیان شده

---

(۱) ممکن است که بنو نغر نام دیرین بنون باشد - در بادشاهنامه این مقام به اسم وبنوونغر ذکر کرده شده [صفحه ۳۰۱ - حصه اول - جلد اول]

بدمدمهٔ افسون ادبار هنگامهٔ افسردهٔ بغي و طغيان را گرم ساختند - و روز سه شنبه غرهٔ امرداد به پيشاور رسيده ظاهر آنرا بسياهي سپاه چون باطن تاريکيان تيره درون تيراه بظلمت کفر و کفران فرو گرفتند - سعيد خان و چندی از بندهای درگاه مثل شمشير خان و شکر الله ولد لشکر خان و جمال و جلال پسران دلاور خان کاکر و سيد ماکهن و ديگر دلاوران راضي به تحصن نشده بر سرآن شدند که در بيرون بايشان رو برو شوند - وليکن چون ملاحظهٔ مصلحت وقت ضرور بود - و يکباره قطع نظر از مراعات لوازم حزم و دور انديشي نمودن از طور خرد دور بود - ناچار از راه حزم و دور انديشي قرار بدان دادند - که چندی از درون با مخالفان بمقام مدافعه درآمده چون خاطر از شکست و ريخت قلعه جمع کنند - يکباره به هيئت مجموعی برآمده در يکدم دمار از روزگار آن جماعت پريشان حال برآرند - سعيد خان جا بجا مردم را بمحافظت تعين نموده سپاهيان کار آزموده کارزار ديده را بنگاهداشت مداخل و مخارج باز داشت - و خود با پسران و تابينان آرام حرام گرفته دمی از مراعات شرايط تحفظ و تيقظ و مراسم سعي و تردد نيآرميد - و در ايام محاصره هرگاه که مخالفان تباه انديش از راه تهور در آمده انداز يورش مينمودند - بهادران جلادت شعار بضرب توپ و تفنگ خاک وجود نابود آن خاکسارانرا بصرصر فنا بر مي دادند - و اکثری از مردان کار محافظت مورچلها را به بندوقچيان گذاشته از حصار برآمده بشعلهٔ تيغ آبدار که هم خاصيت دعاء سيفي است - آتش در خرمن حيات آن منافقان مي زدند - و بنگاهباني اقبال حضرت جهانباني از آنجا که توجه تائيد يافتهای جناب يزداني کار حزب البحر و حرز يماني ميکند - بر اعدای دولت فايق آمده بی آسيب و گزند مخالفان سالم و غانم معاودت مينمودند - و در عرض اين ايام

روزی آن فرقهٔ تفرقه آثار پریشان روزگار به هیئت مجموعي به پناه تختها درآمده بر حصار یورش نمودند - سعید خان باعتماد عون و صون الهي و اعتضاد و همراهي تائید بادشاهي مورچلها را باهل توپخانه حوالت نموده با دلاوران کار آزموده از حصار بیرون تاخت - و آتش کین دشمنان دین برافروخته مانند برق جهان سوز بر غنیم سیه گلیم تیره روز جلو انداخت ۔ و بمحض امداد الهي باندک کشش و کوشش بر ایشان غلبه نموده قتل و کشتی بسیار بظهور آورد - و بقیة السیف آن خیره سران چون بخت خویش مغلوب و منکوب بوادي فرار شتافتند - و بنابر آنکه جمعی انبوه از آن گروه برگشته روز در محلات محال بیرون شهر مانده تا غایت از شکست سران خود خبر نداشتند - و بیم آن بود که بهنگام تعاقب هزیمتیان غنیم آن بن عاقبتان خبردار شده به تسخیر حصار روآرند - لاجرم دولت خواهان صلاح در تعاقب ندیده نخست بدفع ایشان پرداختند ۔ و جلو ریز بر ایشان تاخته خلقی نامعدود را نیست و نابود و باقي را پریشان و متفرق ساختند - و جمعی کثیر که از بیم شمشیر بچار دیوارهای محکم و خانهای استوار پناه برده بودند - آتش در آن خانها زده بشعلهٔ انتقام دود از وجود و دمار از روزگار ایشان برآوردند - و چون خاطر را از آن جماعت پریشان روزگار جمع ساختند - بر سبیل تعاقب سر در دنبال گریختگان نهاده قریب شش کروه از عقب ایشان رفتند - و سر از تن خلقی بیشمار برداشته مظفر و منصور بشهر مراجعت نموده حقیقت واقعه را از قرار واقع در عرض فتحنامه عرضداشتند - بادشاه حق شناس سعید خان را غایبانه مشمول انواع عنایت ساخته بمرحمت خلعت فاخره و کمر شمشیر خاصه و اضافهٔ هزاري ذات و پانصد سوار برنواختند - و از اصل و اضافه بمنصب چهار هزاري دو هزار پانصد سوار پایهٔ اعتبارش افزودند *

چون بعرض رسید که دیانت خان دست بیاضي قلعه دار احمد نگر مراحل بادیهٔ رحلت را پیموده آنجهاني شد - بنابرآن جان نثار خان را بعنایت خلعت و نقاره و منصب دو هزار و پانصدي دو هزار سوار از اصل و اضافه و انعام چهل هزار روپیه نقد اکرام بخشیده بتقدیم خدمت مذکور مختص و مرخص ساختند - سید نظام ولد سید صدر جهان بخطاب مرتضی خاني سعادت نصیب گشته از عنایات اشرف سر رشتهٔ نظم احوالش سمت انتظام پذیرفت - بعرض مقدس رسید که[1] [نانا راو جي]ع از عمده‌های نظام الملک با شیخ صوفي و سادات خان و شرزه خان از دکن خان دوران را آمده دیدند - منصب اولین سه هزاري دو هزار سوار و منصب هر کدام ازآن سه نفر هزار و پانصدي سوار به تجویز خان مذکور قرار یافته از محال مفتوح تلنگانه جاگیر تنخواه گردید - حکیم صادق که از رسالت توران زمین مراجعت نموده بود به پرتو سجدهٔ این آستان عرش نشان ناصیهٔ بخت را فروغ سعادت بخشید - چون درین ایام سید مظفر خان سردار فوج هراول اعظم خان را ورمی در حوالي نافش بهم رسیده از کار باز داشت - حسب الامر عالي متوجهٔ درگاه والا گشته راجه جی سنگهه بجای او مقرر شد ٭

از سوانح این اوقات غلبهٔ موکب اقبال است بر غنیم درسرحد ناسک - و صورت اینمعني مبهم آنکه چون خواجه ابوالحسن بعد از انقضای موسم برسات باتفاق خان زمان وغیره بندها روانهٔ مقصد شد - افواج منصوره را سه بخش نموده خان زمان و شیر خان و ظفرخان را بسرداري این قشونها نامزد ساخت - و مقرر نمود که ازین افواج ثلثه هر روز در وقت کوچ

---

(۱) ع [تاوجی] ل - در بادشاهنامه نادجی آمده [صفحه ۳۱۵ حصه اول - جلد اول]

بنوبت فوجی بهراولي و فوجی به چنداولي تا بآن منزل قيام نمايد - چون گماشتهای نظام الملک رعايای آن ولايت را کوچانيده بکوهسار و جنگل‌های دشوار گذار فرستاده بودند - چنانچه در آن نواحي بلکه تا اطراف محال دوردست نيز از آباداني نام و نشان نمانده بود - و از رهگذر قلت غله و کثرت سپاه و عمله و فعلهٔ اردو غلاء آذوقه بل قحط خوراک بجای رسيد - نه نزديک بود محل توقف در آن محال دور نما بل محال باشد - لاجرم باشارهٔ خواجه لشکر ظفر اثر بهر طرف تاخت آورده دست بتاراج و نهب و غارت کشاده در هر تاخت آذوقهٔ بيشمار بدست آوردند - و گراني و نايابی آذوقه لختی کمي پذيرفت - در اثنای اين حال خبر رسيد که نظام الملک گروهی انبوه را از سوار و پياده بسرداري محلدار خان و عمر افغان وغيره تعين نموده - که اطراف معسکر اقبال را از دور احاطه نموده شبها به بان اندازي و روزها بدستبازي در آيند - خان زمان و ظفر خان با موکب نصرت شعار در شب ايلغار نموده متصل صبح چون قضای ناگهان بر سر ايشان نازل شده جمعی کثير را مقتول ساختند - و چنديرا اسير و دستگير نموده اسباب و اموال و احمال ايشان را بالکل متصرف شده قرين ظفر معاودت نمودند *

بيان سبب تفويض سرداري کل بدستور اعظم عضد الخلافة الکبرىٰ آصف خان و روانه شدن خان عظيم الشان به بالاگهات در مرتبهٔ اول

چون ميان اعظم خان سردار کل و سرداران ديگر که در مراتب و مناصب پايهٔ اعتبار از و کم نداشتند - نقش موافقت درست نه

نشست - چه سایر ایشان که در پیکر عسکر بمثابهٔ اعضای رئیسه بودند - کما ینبغي متابعت او نمي نمودند - و در آخر او نیز بایشان معاش پسندیده که سر لوازم سرداري است بظهور نمي آورد - و ازین رو میان او و شایسته خان معني حسن وفاق به شایستگي تمام صورت نه بست چنانچه مذکور شد - و مکرر در عرض این مدت حقیقت واقعه معروض پایهٔ سریر والا گردید - رای صواب آرای حضرت شاهنشاهي بمقتضای وقت اقتضای آن نمود - که سرداری تعین فرمایند که کل عسکر را از دقایق بیم و امید در درجهٔ اعلی باشد - و سرداران دیگر را با او خیال برابري در خاطر نقش نتواند بست - و همگنانرا از متابعت صلاح دید و عمل بمقتضای تدابیر او گریزی نبود - لاجرم دریندولا سرداري کل سپاه به یمین الدوله امین الملت نامزد فرموده در وقت رخصت خلعت فاخره با چارقب زردوزي و خنجر و شمشیر مرصع و دو اسپ عربي و عراقي مزین بزین مرصع و فیل خاصه با ساز نقره مرحمت فرمودند - و شایسته خان خلف آنوالا شان جیغهٔ مرصع با خلعت و اسپ و الله ویردي خان بخدمت بخشیگري فوج مذکوره خلعت و اسپ یافته رخصت گردیدند *

چون عبد الله خان بهمان عارضهٔ سید مظفر خان مبتلا شده بود حسب الامر انور متوجهٔ حضور گشته بمعالجهٔ حکیم جگجیون صحت یافت - بولاجي کوبي از اعیان نظام الملک داخل عسکر منصور گشته بموجب التماس نصیریخان بمنصب سه هزاري دو هزار سوار سر افرازي یافت -

چهار دهم آبان ماه موافق سه شنبه سلخ ربیع الاول سنه هزار و چهل هجري جشن وزن قمري سال چهل و یکم از عمر ابد مقرون که از حساب افزون و از شمار بیرون باد ترتیب یافت - و انجمنی فردوس آئین آذین و تزئین پذیرفت - که نظیر آن در نظاد

این روز بنظر روزگار در آمده باشد - لوازم عیش و نشاط و مراسم طرب و انبساط و آئین داد و دهش بظهور آمده درهای ضیق معاش و طرق تنگ عیشي بر محتاجان مسدود نمود *

از سوانح دولت ابدي انتما که درین ایام چهره نما گشت ترکتاز فوج ظفر اثر اعظم خان است برخانجهان و فیروزي یافتن اولیای دولت نصرت روزي برآن برگشته روزگار - چون بعد از انقضای موسم برسات عسکر قیامت اثر از جا در آمده مستعد کار شد - و مقارن آنحال نوشتهٔ آصف خان سردار کل به اعظم خان رسید - لاجرم سیلاب افواج بحر امواج که شعبهٔ از دریای لشکر قلزم تلاطم است بطغیان در آمده بآهنگ استیصال و گوشمال مردم بی نظام و خانجهان تیره انجام متوجه شد - از جوش آن جیش شورش انگیز سر تا سرساحت دکن بل روی زمین آشوب خیز گشته آثار روز محشر و شور رستخیز بعرصهٔ ظهور آمد - بهلول و مقربخان و سایر مردم نظام الملک که در جالنا پور برسات گذرانیده بودند - از آوازهٔ نهضت موکب منصور بی پا و بی جا شده بسوی پاتهري [1] فرار شدند - اعظم خان در همان گرمي بر خانجهان که در نواحي بیر [2] موسم برسات گذرانیده انتظار اجتماع سرداران داشت جلو ریز کرده تاخت آورد - و بصف شکن خان نوشت که با مردم خود از قلعه برآمده تا رسیدن لشکر اورا مشغول سازد - و در هنگامی که خانجهان در موضع راجوري اسباب سوداگرانرا که بدست آورده بود بر افغانان قسمت مي نمود - اردوی جهانپوی را در موضع مچهلیگانو که از راجوري بیست چهار کروه است باهتمام یاقوت خان و مالوجي و اکرامخان و میر عبد الله و رعایتخان گذاشت که از دنبال بآهستگي روانه شوند - و خود

---

[1] (۱) موضعیست که درمیان دو آبهٔ پورنا و گوداوري واقع است *

[2] (۲) قریب به چهل کروه در سمت شمال و شرقي احمد نگر واقع است *

باتفاق سپه دار خان و راجه ججهار سنگه و بهادر خان و راو سور و سرافراز خان و خواصخان و جان نثار خان و راجه بیتهلداس و راجه پهار سنگه و انوپ سنگه و ارجن برادر رانا کرن و مرحمت خان و چندر من بندیله و اهتمام خان و کهیلوجي و اوداجیرام و جگدیو راو و سایر امرای دکني و منصبداران و احدیان خوش اسپه یک پهر شب گذشته راهي گشته هنگام صبح اطراف خانجهان را فرو گرفت - چون صف شکن خان بموجب نوشتهٔ اعظم خان فوج خود را توزک کرده بر فراز پشتهٔ بفاصلهٔ یک کروه برابر مقاهیر که چهار کروه از بیر گذشته در دامن کوهی اقامت داشتند ایستاده - عزیز پسر آن ذلیل بمقابلهٔ صف شکن خان شتافت - درین اثنا اعظم خان با لشکر ظفر اثر جلو ریز رسید - عزیز از وصول افواج قاهره پای ثبات از دست داده باضطراب نزد پدر برگشت - و بر گزارد که لشکر نصرت اثر بسرعت هرچه تمام تر رسید - و جمعی که پیشتر نمودار شده بودند فوج صف شکن خان بود - آن خیره سر تیره اختر را از درست نشستن این منصوبه که باعث شکست اصلي و استیصال کلي او بود - غریو از جان برخاست - ناچار به بیقراريِ سپند بر روی آتش بخانهٔ زین سمند باد پا برنشسته از راه اضطرار روبروی چندین هزار شعلهٔ سرکش گشت - و بباد حملهٔ ناقص نیران قتال را چون شعله زود میر خس اشتعال داده هنگامهٔ افسردهٔ خود را نیمگرم ساخت - افواج منصوره متعاقب یکدیگر رو بدو نهادند - نخست راجه جی سنگه سردار فوج هراول با راجه بیتهلداس و انیرای و سایر راجپوتان حمله آور شد - بعد ازان سپهدار خان سرآمد فوج برانغار با بهادر خان ولد دریا که برعکس پدر خلاف منش هرگز در آئینهٔ عقیدت و مرات ارادتش جز صورت صفای اخلاص و نقش وفا و وفاق مصور نشده جلو انداخت - آنگاه خواصخان

و سردار خان و مرحمت خان بخشي احدیان و اهتمام خان داروغهٔ توپخانه وسایر برقندازان از دنبال ایشان سرپل بنگاه و برق خرمن آن سپاه بخت شده سلسلهٔ جمعیت ایشانرا چون روزگار ابتر بداندیشان پریشان ساختند - چنانچه آن مقاهیر جمیع پرتال و اسباب و اموال خصوص قماشهای تجار را که تاراج کرده به تقسیم آن اشتغال داشتند بجا گذاشته رو بهزیمت و پا بکوه نهادند - چون اکثر تابینان امرا و احدیان تاراج غنایم غنیم را فوزی عظیم دانسته دست به یغما برکشوده بودند - توزک موکب اقبال از هم پاشیده برقرار اول نماند - چنانچه با اکثر سرداران مسلمانان و راجپوت اندک مایه مردمی که اغتنام ناموس و نام را غنیمت مي شمردند اقدام ثبات افشردند - چون بیم آن بود که تا فراهم آمدن جمیع عسکر غنیم پریشان روزگار در عین مساعدت فرصت وقت غنیمت اندیش گشته از پیش بدر رود - ناچار امرای نامدار باعتماد همراهيِ اقبال و اعتضاد کارگريِ دولت ابدي اتصال از دنبال ایشان ببالای کوه روانه شدند - نخست بهادر خان و اهتمام خان و نرهر داس جهاله بسرداريِ عنایت آلهي و حمایت اقبال بادشاهي به تیغهٔ کوه برآمده رو بسوی آن تیره رای نهادند - و چون خان جهان دید که چندی از بندهای درگاه خدیو زمین و زمان که مانند نزول قضای آسماني بلندي و پستي و نشیب و فراز پیش ایشان یکسان است ببالای کوهسار برآمدند - و دیگر دلاوران نیز فوج فوج بشتاب سیلاب سر در نشیب رو بفراز کوه آورده اند - ازین رو اضطراب تمام بخود راه داده سر رشتهٔ خویشتن داري از کف گذاشت - خصوص از نزدیک رسیدن بهادران مذکور که اگر فی المثل هنگام گرميِ هنگامهٔ گیر و دار آفتاب وار با تیغ و سپر روی بکوه ثابت قدم آرند - بی توقف از جای بلکه از پای در آید - چنانچه

مضمون این منظوم همانا حسب حال ایشان است - * بیت *

نشود تیغ پیش حملهٔ او * گر نهي تیغ بر سر کوهسار

دریندحال تزازل در بنای قرار و تحمل او راه یافته بی دست و پا شد - ناچار از روی اضطرار عماریٔ فیلی را که عیال باقي ماندهٔ او برآن سوار بود براه شیوگانو راهي ساخته خود ثبات قدم ورزید - و برادر زادهٔ خود را که بهادر نامي بود - و سابق بمنصب چهار هزاري هزار سوار سرافراز بود - و وثوق کلي بر تهور و بهادري او داشت - باندازمقابلهٔ بهادر خان و دیگر دلاوران باز داشت - و بهادر خان و همراهان او که اندک مایه مردمی بیش نبودند - ناچار پیاده شده روبروی ایشان آمادهٔ کار زار گشتند - و باوجود قلت اولیاء جمعی کثیر از اعدای دولت را بدرک اسفل جهنم راهي ساختند - مجملا درآن روز دلیران عسکر جاوید فر کارستاني در عرصهٔ کارزار بروی کار آورده روکش کار نامهٔ رستم و اسفندیار ساختند - که روزگاران مضمون آن در ضمن صحایف بادشاه نامهٔ نامي مانند شاهنامه بر صفحهٔ روزگار خواهد ماند - خصوص بهادر خان روهیله که به نیروی دلیرئ ذاتي و بهادرئ جبلي چون کوه پا برجا قدم ثبات و قرار استوار ساخته بزد و خورد در آمد - چندانکه چندین تن را بی سر ساخته جمعی کثیر را زخمدار از پای درانداخت - و خود نیز دو زخم تیر یکی بر رو و دیگری بر پهلو برداشته از پرتو زخم رو همانا روی تازه یافت - و نرهر داس جهاله نیز چون تیغ آبدار بکارزار در آمده چندی را از پا در آورد - و با جمعی از راجپوتان آخر بکار آمد - و سپهدار خان و خواصخان و مرحمت خان عرصهٔ کارزار را تنگ دیده دیوار سنگ بستي را که بر یکدست آن کمر واقعه بود - سرمایهٔ استظهار ساخته درپناه آن به تیراندازي درآمدند - و راجه پهاز سنگه بندیله که داخل فوج برانغار بود خود را به بهادر خان رسانیده ترددات شایسته

بجا آورد - و راجه جی سنگه و راجه بیتهلداس و راجه انوپ سنگه وغیره که از سمت دیگر بکوه در آمده بودند - درینوقت بوقت رسیده خود را بمدد یاران رسانیدند - اعظم خان با شتاب باد و سحاب خود را بدامان کوه رسانیده ملتفت خان و راو سور بهورتیه و چندرمن بندیله وغیره دلاورانرا بمبالغه و تاکید تمام بکوه برآورده همگنانرا از همه رو دل داده قوت و نیرو افزود - مقارن اینحال که داعیان دولت ابد اتصال در عرصهٔ دار و گیر داد مردانگي و مرد افگني داده مانند کمند بازو بعدو بندي و کمین کشائي برکشاده بودند - دلاوران طرف مخالف نیز در معرکهٔ زد وخورد چون تیغ تیز و خنجر خونریز دم از ستیزه زده زخمهای کاري میخوردند - و از آنجا که مددگاري توفیق در همه وقت و همه حال قرین و رفیق طریق هواخواهان اینحضرت است - از صولت کوکبهٔ موکب اقبال بادشاهي که مانند فوج لشکر امواج پی در پی رسیده ماه تا ماهي را فرو گرفتند - خیل رعب و هراس هجوم آورده پای ثبات و قرار بهادر مذکور از جا رفته بوادي فرار شتافت - چون آن مخذول که خانجهان از روی استظهار او پشت گرم و به نیروی اعتضاد او قوي بازو بود روگردان شد - افغانان زیاده سر از راه بی سرداري فراري گردیده سر خود گرفتند - و بباد حملهٔ صرصر اثر بهادران نامدار بی پای شده راه پویه سر کرده بپایان کوه راهي شدند - عساکر منصوره قاهره چون قضای نازل از فراز کوه شعله افروز آتش جان سوز کین گشته بدین آئین سر در پی آن مقهوران نهادند - و کمانداران قدر انداز آغاز گیر و دار نموده آن اجل رسیدگان خدا گیر را در آن سر آشیب بباد شیبهٔ تیر گرفته مرغ روح چندین خون گرفته را از آشیان تن پرواز دادند - بر سبیل اتفاق ناگهاني بل از قبیل لطایف آسماني که اکثر اوقات بقابو قدر اندازیهای قضا سهام غیبي به

نشانهای دل نشین بجا بر میخورد - در آن گرمي هنگامهٔ رزم که برقندازان از شرارهٔ فتیلهٔ بندوق آتش فنا در خرمن بد اندیشان مي زدند - تیر تفنگی به بهادر مذکور رسیده از پا انداخت - و پرسرام نام راجپوتی از مردم پهاز سنگه مانند قضای مبرم برسر او رسیده خواست که آن نیم بسمل تیغ قضای نازل را تمام کش کند - قضا را بهادر از باب حرکت المذبوح بدست و پا زدن درآمده جمدهری بر ران او انداخت - چون انداز آن از کار افتاده زخم کاري کارگر نیفتاد - پرسرام از سر قدرت و قوت تمام جمدهری بر گلوگاه او زده کارش را باتمام رسانید - و سر آن زیاده سر بد اختر را جدا کرده با سلاح و اسپ و انگشتر مهر آن گم گشته اثر بجهت علامت تصدیق قتل نزد اعظم خان آورد - خان مذکور آنها را بالتمام به پرسرام داده همان خاتم بد خاتمت را بجهت نشاني قتل او بدرگاه فرستاده سر سراپا شرش را بدروازهٔ قلعهٔ بیر آویخت - و بهادران موکب اقبال تا سه کروه از دنبال آن گروه ادبار مآل تاخته جمعی انبوه را در طي راه مسافر دار البوار ساختند - چون اعظم خان از لوازم تعاقب باز پرداخت - بنابر آنکه از یک پهر شب تا آخر آن روز زیاده از سي کروه مسافت طی کرده اکثر اوقات بتلاش و تردد و چپقلش گذرانیده بود - ناچار مصلحت وقت درآن دید - که سعادتمندان میدان و یکه تازان مضمار جد و اجتهاد را چندان زمان توقف دهد - که ستوران نعل انداخته و اسپان سم فرسودهٔ کوکبهٔ اقبال که جرم هلال جوهر نعال میزیبد - و گوهر سیارهٔ بل گل میخهای سایر ستاره بجای میخ مي ارزد - بزودي آسوده شوند - و شاید که در عرض اینحالت دنبالهٔ لشکر ظفر اثر نیز برسد - چون خانجهان با بقیة السیف همین قدر توقف لشکر ظفر اثر از مساعدت وقت یافت - لاجرم آن را بخود بحساب سعادت بزرگ گرفته اینمایه

فرصت را غنیمت عظیمه انگاشت - و بقدر قدرت و قوت به تکاپو درآمده با سرعت صرصر و تندیِ تندر راه فرار سر کرده تا توان در خود و نیرو در چارپایان ناتوان یافت یکسر شتافته به تگ پا رفته جان بدر برد - درینحال اعظم خان درویش محمد دکنی را با چندی از مردم جگدیو راو و جمعی دیگر از بندهای بادشاهی بتعاقب او فرستاد - و خود نیز باوجود فروماندگی مراکب با حاضران موکب اقبال از عقب شتافت - درین تعاقب سیصد تن از افغانان دیوسار اسیر و دستگیر گشته اکثر اهل و عیال ایشان بدست افتاد - بیشتر مردم کارآمدنیِ آن نابکار سوای آنانکه بنابر آزار زخم کاری از کار رفته بودند - با لباسی که در بر و اسپی که در زیر ران داشتند سر بدر برده باقی اسپان کوتل و اسباب جا بجا گذاشتند - و خانجهان جریده و سبکبار باندک مایه مردمی پریشان حال نیم جانی از میان بکران برد - چنانچه عیال خود را بر اسپان سوار کرده عماری را با فیل از روی ناچاری گذاشت - و با کمال خواری و بی اعتباری سپس از آن پایهٔ عزت و آن مایهٔ رفعت و کامگاری که همه را بناسپاسی و حق ناشناسی در باخته بود خود را بدرون کوهستان آن حدود کشید - و آن فیل را با عماری درویش محمد نزد اعظم خان فرستاده با سپاه نصرت دستگاه تا شامگاه چون پاداش اعمال سر در پی آن نامه سیاهان نهاد - و در آنوقت که ظلمت بمیان جان آن تیره روزان رسیده بزینهار شب تار در آمدند - افواج لشکر عمان امواج را در ساحل رودی که در آن نزدیکی بود دستوری فرود آمدن داد - چون شب بروز رسید بنابر آنکه آن بدکیش از پیش بدر رفته چندان اثری بر پیرویِ او مترتب نمی شد - معهذا از جهت یاقوت خان و اردو که بمچهلیگانو نزول داشتند خاطر اعظم خان متردد بود - لاجرم بحکم مشورت مشیر تدبیر و دستوریِ دستور خرد پیر از ارادهٔ تعاقب خانجهان تقاعد

ورزیده باز گشت بسوی بیر قرار داد اندیشهٔ صواب پیشه نمود - و در همانروز که اعظم خان داخل بیر شد - یاقوت خان نیز باردوی ظفر قرین رسید - و چون حقیقت واقعه از قرار واقع معروض خلافت گشت - بادشاه حق شناس از روی قدرداني بجلدوی این خدمت شایسته بهر یک از سرداران و ارباب مناصب رعایتی مناسب پایه و حال نموده بعنایت خلعت و اسپ و فیل و اضافهٔ منصب سرافراز فرمودند - چون خانجهان و دریا از شیوگانو به بیضا پور [۱] و بهونسله از پرگنات ولایت بی نظام که بورود افواج در آن اثر آبادي نمانده بود بقصد رفتن دولت آباد رو نهادند - اعظم خان آگاهي یافته از بیر با بیست هزار سوار بصوب شیو گانو کوچ نمود *

از سوانح این ایام چون ساهو جي بهونسله بعد از کشته شدن جادون رای پدرزنش از نظام الملک رمیده خاطر گشته در جاگیر خود پونه و چاکنه که دست نظام الملک در آنمقام باو نمي رسید جا گرفته بخاطر جمع آرمیده بود - همدرآن ایام با اعظم خان نوشت که چون این کمینه غلام را سعادت رهنما و بخت کار فرما گشته ارادهٔ بندگي درگاه دارد - اگر از راه خیرخواهي بدرگاه عرضداشت نموده فرمان عاطفت عنوان که در معني امان نامه مشتمل بر استمالت باشد درخواست نمایند - هرآینه در آن حالت با کمال جمعیت بدرگاه مي شتابد - بنابرآن اعظم خان حقیقت بدرگاه معلی معروضداشت - و فرمان قضا نشان بر طبق انجاح التماس او طغرای صدور یافت - لاجرم باتفاق خویشان و منتسبان با دو هزار سوار آمده باعظم خان پیوست - و حسب الامر اشرف ساهوجي بمنصب

---

(۱) قریب ده بست و پنج کروه در غرب اورنگ آباد واقع است *

شش هزاري ذات و سوار و انعام خلعت و خنجر مرصع و شمشير و علم و نقـــارة و اسپ و فيل و دو لک روپيه نقد سرافرازي و بلند آوازگي يافت - و ميناجي برادر زادهٔ او بمنصب سه هزاري ذات و هزار و پانصد سوار و خلعت و خنجر مرصع و اسپ و [رتي راو ساتيه] ع بمنصب دو هزاري ذات و دو هزار سوار و خلعت و خنجر و اسپ و ساماجي پسر سالوجي بهمين منصب و خلعت و خنجر و اسپ و مالوجي و هيلوجي و هاباجي هر يک بمنصب هزار و پانصدي ذات و هفت صد و پنجاه سوار و انعام مبلغ هشتاد هزار روپيه نقد سرافرازي يافتند *

چون درين ايام خبر رسيد که خانجهان و دريا خان با يکجهان ادبار بيک جا پيوسته نخست ساحت شيوگانو را باين نسبت مجمع قران نحسين ساخته بعد ازآن متوجه بيضا پور شده ميخواهند دولت آباد را نيز نکبت آباد سازند - لهٰذا اعظم خان با هفده هزار سوار از بير بدان سو راهي شد - بمجرد استماع آوازهٔ نهضت عساکر قاهره بدانصوب نظام الملک نظام آباد را که در نزديکي قلعهٔ دولت آباد احداث نمودهٔ او بود خالي کرده پناه بقلعه برد - و ازين جهت که از نحوست قدم افغانان در آن سال در آن نواحي قطعاً بارش نشده خشکي بمرتبهٔ رسيده بود - که در سائر آن زمين گياه از بالش افتاد - بلکه اصلا نبات نرست چه جاي حبوب و نضج يافتن آن - و باين علت قلت غله و کثرت غلا بدرجهٔ رسيد - که عبور عسکر چه جاي اقامت در آن مکان متعسر و متعذر بود - ناچار اعظم خان استيصال آن بد انديشان را بوقت خود حواله نموده بالفعل تنبيه و تاديب مقرب خان و بهلول را که در آن آوان در دهارور نزول نا مبارک داشتند - پيش نهاد همت نموده متوجهٔ سمت مذکور گرديد - چون موکب اقبال بپاي آن

---

(۱) ع [ربي راو ساتيه] بادشاهنامه . صفحه ۳۲۸ . حصه اول . جلد اول

گهاٹ رسیده ارادۀ بر آمدن نمودند - جمعی از مردم مقهور که از بیم عسکر منصور محافظت سر کریوه بعهدۀ ایشان بوده راه بر سپاه ظفر پناه بستند - اهتمام خان میر آتش با جمعی از برق اندازان که پیشتر از سایر لشکر ارادۀ بر آمدن کوتل نموده بود با ایشان بر خورده آن خاک ساران را بباد بندوق گرفته شعلۀ فنا در خرمن بقای شان زد - و در اندک فرصتی جمعی کثیر را از کوچۀ راه تنگ تفنگ به فسحت آباد ساحت بئس المصیر راهي ساخته راه عبور بر عسکر بادشاهي کشود - و همدران روز تمامي لشکر از تنگنای کریوه بآساني گذار نموده چندی از سرداران غنیم را در عین ستیز و آویز بچنگ آورده در موضع دارمنگانو بیست کروهي از احمد نگر قرار نزول دادند - روز دیگر اعظم خان در قصبه جامکهیر [1] از محال ولایت نظام الملک نزول نموده آن پرگنه را در وجه طلب دلاور خان تنخواه داد - گماشتهای او از روی استقلال اعمال آن را متصرف شده به ضبط در آوردند - روز دیگر که نواحيِ قلعۀ تلنگي معسکر اقبال شد - نگاهبانان آن قلعه باستظهار حصانت حصار باقدام تجلد پیش آمده از راه اظهار جلادت بتقدیم پیش دستي اقدام نمودند - و به برج و باره برآمده دست به بندوق افگني و بان اندازي کشودند - اعظم خان بسبب این حرکت ناهنجار که بیموجب ازآن زیاده سران سر زد - بمجرد رسیدن از راه همت به تادیب متحصنان و تسخیر آن حصن حصین گماشت - و بی نصب ملچار و ضم اسباب قلعه گیري برقندازان و کمانداران را بمحض یورش مجبور نمود - همگنان از راه کمال دلاوريِ طبعي و تهور ذاتي بی مبالات راهي شده روی بپای حصار نهادند - با آنکه از درون و بیرون جنگ در پیوسته متحصنان مردانه در مدافعه و مواجهه کوشیده

---

(۱) سي کروهي از اورنگ آباد واقع است *

دست و بازو بسربازي و جانفشاني بر کشودند - لیکن بدستیاري عون و صون آلهي بهادران بمثابۀ باد صرصر که بی محابا خود را بر آب و آتش زند - روبروی توپ و تفنگ شده در عرض یک پهر بی آنکه معاملۀ یورش بطول کشد - حصاری بآن استواري در حوزۀ تصرف در آوردند - و جمعی کثیر بقتل رسیده بقیة السیف که زیاده از پانصد کس بودند - تن به قید دادند *

سوانح این ایام سعادت انجام بیست و پنجم آذر ماه آلهي کشش خاطر اقدس بنظارۀ نزهت‌گاه کراره و شکار آن اطراف رو نموده نزول همایون بدآن فرخنده منزل اتفاق افتاد - و سه روز در آن منبع عیش و شادي به نشاط صید و صید نشاط بیغمي طرب اندوز بوده چهارم روز معاودت فرمودند - بحکم آنکه سامعه از شنیدن اوصاف مرغوب آنمایه لذت مي یابد که دیده از دیدن - و ازینجاست که اهل حکمت انبساط گوش را که لذیذترین ملایمات طبع و مشتهیات نفس است بی بهره ندانسته اند - لاجرم درین مقام به تقریب ذکر کیفیت آن نزهت کدۀ غریب نظاره فریب این حس شریف را حرمان نصیب نه پسندیده بتعریف مجملی از خصوصیات آن سامعه افروز مستمعان میگردد - این گل زمین بدایع آئین که همانا سوادش خال صفحۀ چین بل سر تا سر متنزهات روی زمین است باسم کراره (نام دهکده ایست واقع در سه کروهي برهانپور که این جلوه گاه شاهد نظر بر ظاهر آن واقعه است) اشتهار دارد - قبل از انکه بالقوۀ این نزهت آباد عشرت بنیاد از توجۀ این باني مباني جهانباني بفعل آید - پیشینیان بندی بطول صد ذراع و ارتفاع دو ذراع بر پیش رودی که در نزدیکي آن جاریست بسته بودند و ازآن احداث آبشاری نموده - چون درایام شاهزادگي نهضت والا به تسخیر دکن روی نموده بود - در اثنای سیر و شکار که از موکب اقبال بر آن سر زمین

گذر اشرف افتاد - و جوهر قابلیت آن آشکار گردید - حسب الامر قضا نفاذ آن عمارت گر معمورهٔ هفت کشور به تیز دستي معماران جادوکار در عرض اندک روزگار بندی دیگر بفاصلهٔ هشتاد ذراع پیشتر از بند سابق بر آن رود مترتب شد - چنانچه بین السدین دریاچه بطول صد ذراع و عرض هشتاد ذراع بهم رسیده از دو طرف ریزشگاه آب آن دو بند خاطر پسند و آبشار دلآویز صورت وجود بست - و بنابر امر ارفع بر اطراف آن سرابستاني نیز با عمارات عالي و نشیمن‌های دل نشین بوضع بدیع و هندسهٔ غریب ترتیب پذیرفت - بلطفی و زینتی که مشاهدهٔ اطراف آن دریاچه که از روی فسحت منظر و صفای نظر از دل کشمیر و تال صفا پور طرب افزاتر است - و باعتبار نزهت باغ و صفای آب باغ زاغان و نهر انجیر هري از یاد برد بلکهٔ از روضهٔ رضوان و جوی شیر بهشت یاد مي دهد - خاصه در موسم زمستان که آب رود بافراط و تفریط فصل برشکال و تابستان نیست و در کمال اعتدال مي باشد * * بیت *

چنین نزهت کده اندر جهان نیست
مگر باغ جنان گرچه چنان نیست
ز لطف آبشارش فیض در جوش
رود از دیدن آن هوش از هوش

از سوانح اقبال این دولت ابدي انتما که در صوبهٔ اودیسه چهره نما گشت کسر لشکر تفرقه اثر تلنگانه است و فتح قلعهٔ منصور گده - توضیح این ابهام آنکه بر طبق فرمان قضا امضا باقر خان متوجه تسخیر منصور گده که بنام باني آن منصور نام غلام قطب الملک اشتهار دارد - متوجه شده چون نزدیک رسید - شیر محمد خان گماشتهٔ قطب الملک بنابر آنکه بسامان قلعه و سرانجام قلعه داري خصوص استحکام برج و باره و سد

مداخل و مخارج آن پرداخته درین باب کما ینبغي سعي بلیغ بجا آورده بود - بخاطر جمع با جمعیت تفرقه اثر خود که در آنولایت قریب به سه هزار سوار و [دوازده هزار] [ع] پیادهٔ جلد و جرار بود - بکار فرمائي ادبار مستعد مواجهه و مقابله و آمادهٔ مدافعه و مقاتلهٔ موکب اقبال گشت - و اکتفا بتحصن حصار ننموده چهاردهم دي ماه بآهنگ جنگ صف در میدانگاه میانهٔ سمت شمال و شرقي قلعه تسویه صفوف نموده از روی تهور و تجلد بسلاحشوري در آمد - باقر خان با سایر تابینان و بندهای بادشاهي و جمعی از زمینداران آنحدود بتوزک تمام صف نبرد و یسال قتال آراسته رو بدفع ایشان آورد - و قبل ازآنکه دلیران از هر دو سو باهم برآمیخته در یکدگر آویزند - پیادگان سپاه دکن برسم معهود نخست بازو به بان اندازي برکشوده از برج و بارهٔ قلعه نیز از رگ ابر شعله بار توپ و تفنگ ژالهٔ آتشین بر اولیای دولت ابد قرین باران ساختند - درینحال باقر خان فوج هراول را که بسالاري محمد شریف خویش خود مقرر داشته بود - بمدافعهٔ هراول مخالفان نامزد ساخته خود رخ بقول آن گروه ادبار پژوه نهاد - و هر دو به یکبار بارگي برانگیخته بر قلب ایشان که مشتمل بر چهار صف پی در پی از سوار و پیادهٔ جرار بود تاختند - و آن تیره بختانرا که تاب صدمهٔ اولیای دولت برق صولت نداشتند در حملهٔ اول از یکدیگر متفرق ساختند - چنانچه جمعی کثیر از ایشان کشته گشته خلقی بیشمار گرفتار شدند - و باقي ایشان پراکنده و پریشان گردیده پناه بجنگل و کهسار بردند - و غنیمت بسیار بدست ارباب نهب و تاراج افتاد - باقر خان از آنجا که راه سرداري است نگذاشت که خاطر

[ع] [ده هزار] بادشاه نامه - صفحه ۳۳۳ - حصه اول - جلد اول -

متحصنان قرار گرفته آرام پذیرد - بنابرآن بهمان پا تا پائین دیوار قلعه یک جلو تاخت - و دلاوران عسکر فیروز نردبانها که بجهت آن روز ترتیب داده بودند بر گردن گرفته بپای حصار رسانیدند - و بمجرد رسیدن قدم بر آنها گذاشته رو به برآمدن برج و باره آوردند - نگاهبانان قلعه که مردم دکن ایشانرا نایکواري گویند - بمحض ملاحظهٔ اینحال از کاررفته یکبارگي دست و پا گم کردند - و چارهٔ کار خود در زینهار طلبي دیده ناچار برسم معهود دکن که در وقت تنگي عرصهٔ کار زار از روی بیچارگي کاه برگی بدندان گرفته درینصورت طلب امان مي نمایند - عمل نموده به تسلیم کلید قلعه دارالنجاة سلامت و امن آباد عافیت بر روی روزگار خود کشودند - باقر خان بعد از فتح قلعه را به میر علي اکبر نام ملازم خود سپرده فوجداري آن ولایت را به صفي قلي منصبدار باز گذاشت *

نومید شدن خانجهان و دریا خان و رفتن بسوی مالوه با هزار شورش انگیزي

از آنجا خیانت و خوف و غدر و حذر بر طبق حقیقت قضیهٔ الخائن خائف و الغادر حاذر متلازم یکدگر اند بمثابهٔ که در یک ماده مطلقا از هم تخلف ندارند - درینولا بنابرآنکه از شامت آن دو شور بخت بد فرجام که بسر وقت بی نظام افتاده بودند و سلسلهٔ نظم احوالش از انتظام رفته بود چنانچه سر تا سر زمین دکن شورش خیز و آشوب انگیز گشته کار بدآن کشید که ملک و مال دیرینه سال آن سلسله یکبارگي بمعرض تلف در آمد - لاجرم آن دو بدنهاد چون بر نظام الملک اعتماد نداشتند از راه دور بیني بخاطر آوردند - که مبادا خلاص خویش در گرفتاري

ایشان دیده سلامت خود در تسلیم آن بداندیشان اندیشد - ناچار صلاح کار فاسد خود را در آن دیدند که از راه مالوه بولایت پنجاب شتافته از افغانان آن سرحد استمداد نمایند - مجملاً باین اندیشهٔ ناقص با صدر و ایمل و سایر افغانان از نواحیِ دولت آباد تا تذور شتافته از آنجا براه دهرن گانو و جویره [1] و انبه و پاتر روانهٔ سمت مالوه گردیدند - چون در عالم تقدیم تقدیم این امر که عبارت است از استیصال آن گروه خذلان مآل بحسن سعیِ این دو سردار نامدار یعنیِ عبد الله خان و سید مظفر خان حوالت رفته بود - لاجرم در باطن اینمعنیِ علت شده بظاهر آن عارضه که سبق ذکر یافت سبب گشته حسب الحکم اشرف سید مظفر خان از بالا گهات بدرگاه معلی آمده بود - بعد از اطلاع بر کماهیِ حقیقت حال خانجهان سید مظفر خان از حضور اقدس و عبد الله خان از پائین گهات بتعاقب او مامور گشته حکم معلی شرف نفاذ یافت - که از هر جا که این دو سردار بیکدیگر پیوندند - استیصال آن بد نهاد را پیش نهاد سازند - و به نیروی اتفاق که بالخاصیت موجب موافقت تائید آسمانیِ ست اصل وجود آن بدگهر را از بیخ و بنیاد بر آرند - و آنحضرت از غایت اهتمام درین مهم متوجه تجهیز عسکر ظفر اثر و سر انجام سپاه نصرت پناه شده بی استفسار از اختر شناسان ساعتی مسعود بجهت شروع این مهم خود اختیار نموده روز نهم دیماه چندی از امرای عظام و سایر منصبداران مثل سرافراز خان و دوارکا داس و مادهو سنگه ولد راو رتن و یکه تاز خان و شیرزاد و اوگرسین و شیام سنگه و جگناتهه راتهور و امیر بیگ با صد تن از گرز داران شیر افگن که هما نا تن اسفندیار و دل تهمتن داشتند - درین فوج

---

(۱) در منتخب اللباب این مقام را جوبیره و جوانوره نوشته - [صفحه ۲۳۷ - حصه اول] *

متعین ساختند و مقرر فرمودند که براه بیجاگده متوجه ماندو گردند - و همه جا از مخالفان خبردار بوده بر اثر آن گروه ادبار پژوه روانه شوند - چون سردار مذکور در کمال استعجال مرحله پیما گشته در قصبه تالکانو بعبد الله خان پیوست - فی الحال ازآن مقام طبل رحیل بر سبیل استعجال کوفته بشتاب باد و سحاب از دنبال شتافته بیست و هفتم دیماه چون بسرونج رسیدند خبر یافتند - که آن سیاه روزان دو روز قبل از نزول عسکر اقبال در آنجا رسیده ارادهٔ تاخت شهر داشته اند - و بحسب اتفاق خواجه عبد الهادي ولد صفدر خان که از جانب پدر حاکم آن محال بود با خواجه بابا و گروهی دیگر چهار گهڑي قبل از وصول آن گسسته امید داخل سرونج شده توفیق حراست شهر یافته بود - آن مخذول جاوید از دریافت پیشنهاد خاطر نومید شده ناچار با یک جهان حرمان از آنجا رو تافته دو حلقهٔ فیل سرکار خاصه شریفه که مشتمل بر پنجاه و شش [۱] زنجیر بود بدست آورده رو بوادي فرار و ادبار نهاد *

روز چهار شنبه بست و پنجم دیماه موافق پانزدهم جمادی الثانیه سنه هزار و چهل هجري بساعت همایون که سعود آسماني انواع انظار سعادت نثار مجلس مقدس نموده بودند - و کف الخضیب دستها بدعای دولت جاوید مقرون بر کشوده بزم قدسي وزن شمسي از سال چهلم عمر ابد طراز آنحضرت که تا بقای بقا امتداد و مد مدت آن بر صفحهٔ روزگار و افراد دفاتر لیل و نهار باقي باد زینت و ترتیب یافته - خدیو روزگار خورشید وار به برج کفهٔ میزان تحویل نموده و پلهٔ برابر را بزر و گوهر آموده خویشتن را بنابر انجاح حوایج نیازمندان نوع بشر برسم معهود با سایر اجناس و نقود دیگر سنجیده بر اهل استحقاق هفت کشور قسمت فرمودند *

---

(۱) در بادشاهنامه پنجاه مذکور شده - صفحه ۳۳۸ - حصه اول جلد اول *

کشته شدن دریا خان بدست اولیای دولت

کشد آدمی را دو جذبه بزور   یکی آب روزی دگر خاک گور

کشایش این دو کشش که همانا از یکدست است اجل رسیده و قسمت دریافته را از جا در آورده تا آنجا که میخواهد می کشد و در هیچ مقام قرار و آرام نداده کشان کشان تا بمقصد می دواند - چنانچه خانجهان کافر نعمت و دریا ناسپاس را که جاذبهٔ خاک ولایت کالنجر و بندیله بل کشش زبانهٔ شعلهٔ سعیر و جحیم و آبشخور سرچشمهٔ صدید و حمیم از راه این دو سرزمین بجانب خود می کشید - همانا بدین وجه بی خویشتن داری از دولت آباد راهی شده بدون آنکه مقصد مشخص و سرمنزل معینی داشته باشند هایم و سرگردان می گشتند - تا آنکه دریا شوریده سر که پیمانهٔ عمرش چند روزی پیشتر از خان جهان پر شده بود درینولا در سرزمین بندیله سر نهاد - و خانجهان یکدو گام آنسوتر در نواحی کالنجر گردن از بار سر آزاد ساخت - تفصیل بیان و کیفیت قتل دریا بد سرانجام آنکه چون سابقاً گذار خانجهان بر ملک بندیله افتاده بود بکرماجیت پسر ججهار سنگه اغماض عین نموده سر راه برو نگرفت و ازینوجه او و پدرش در معرض عتاب و خطاب بادشاهی در آمده همواره خایب و خجل میزیستند و پیوسته در صدد آن بودند که از هر وجه که رو دهد باقدام عذر خواهی پیش آمده بتقدیم خدمت راه خود پاک سازند - درینولا که خانجهان و دریا قدم بملک ایشان نهاده خواستند که از کالپی سر بر آرند بکرماجیت اینمعنی را که پیوسته از خدا میخواست از لطایف غیبی شمرده بافواج آمادهٔ خویش غرّهٔ بهمن ماه به تکاپو در آمده سر راه بر ایشان گرفت - و نخست بدریا که چنداول بود بر خورده بزد و خورد

در آمد - آن سرمست بادهٔ غرور نیز که رسائي این نشاء هوش ربای در کاسهٔ سر تهي مغزش سرشار افتاده بود بی محابا بر فوج بکرماجیت حمله آور گردید - و درینحال که او سرگرم جانبازي شده درپی حریف اندازي بود قضا را تفنگی که از بس درینمقام بجا افتاده آنرا لطیفهٔ غیبي توان خواند بر سر او خورده از پا در آمد - چون دریا باد پیما را سفینهٔ عمر در گرداب فنا افتاد و از زیاده سري ها حباب آسا کاسهٔ سر بباد هوا برداد افواج بندیله به گمان آنکه سردار این فوج خانجهان بود از اطراف بر سر او ریختند - و خانجهان درین میانه فرجهٔ فرار یافته بر یک کنار عرصه زده جان مفت از میان برد - در آن چپقلش و تعاقب که بعد از ظهور فرار خانجهان رو نمود قریب بچهار صد افغانان با یک پسر دریا بی سر شده - و بیست بندیله در عرصهٔ کار زار بمقام جانسپاري در آمده مراسم سپاس گذاري حقوق نعمت بیقیاس ولي نعمت جاوید بجا آوردند - چون این قضیه که از اتفاقات حسنهٔ روزگار بود بکرماجیت بدرگاه معروض داشته سر دریا با پسرش ارسال داشت هفدهم بهمن ماه بدرگاه رسیده چندی بر سر راهها افتاده از لکد کوب حوادث پاداش بی طریقي و بی راهي مي یافت - بکرماجیت بخطاب جگراج نامور گردیده بمرحمت خلعت و شمشیر مرصع و نقاره بلند آوازگي اندوخت - چون شرارت وجود نابود دریا مردود از شرارهٔ آتش باروت فرو نشست خانجهان وداع صبر و قرار کرده مدهوش وار زمام اختیار خویشتن داري از دست داده هر روز مسافتی بی سپر میکرد - و موکب اقبال از دنبال آن ادبار مآل بر سبیل استعجال مراحل پیموده سیزدهم بهمن بموضع نیمي از اعمال بهاندیر[۱] پانزده کروهي سیهنده[۲] رسیدند - و بندهای

---

(۱) در شمال و شرق جهانسي واقع است -

(۲) در شمال کالنجر واقع است -

بادشاهي خبر یافتند که مسافت میانه ایشان و آن سر گروه کوته اندیشان زیاده از ده کروه نه مانده بنابرآن بیدرنگ بآهنگ یکرو کردن معاملهٔ او از روی عجلت تمام رو براه سرعت نهادند - چون خانجهان از وفور پاداش کردار لکدکوب هجوم حوادث روزگار و پایمال دست برد آفات لیل و نهار شده از ایلغارهای پی در پی نیز کوفته گشته - چنانچه سواران از کار مانده در چهار پایان قوت رفتار نماند معهذا از زخمی بسیار همراه داشت بنابر این در آن روز دیرتر راهي شده - ازین راه جمعی از افواج قاهره خود را زود بدو رسانیدند - و از همه پیشتر مقدمهٔ جنود فتح و ظفر سید مظفر خان که همه جا مانند طلیعهٔ بخت بلند پیش موکب مي شتافت دنبال آن برگشته بخت را دریافت - و چون خبر رسیدن مقدمهٔ لشکر ظفر اثر باو رسید سراسیمه شده یکباره از جا رفت - و باوجود عدم ثبات قدم با پانصد سوار کار آزموده جانسپار بر سر راه سپاه ظفر پناه ناچار پای قرار برجا و استوار داشت - و زخمیانرا باندک مایه خزانه که از دست برد تاراج حوادث زمانه باز مانده بود با چندی از افغانان زبون اسپه پیش فرستاد - خان فیروز جنگ در انروز شهامت هاشمي را بکار برده با صدمهٔ سیل و صولت برق بر خیل لشکر آن خرمن سوخته حمله آور گشت - و ازان طرف خانجهان با افغانان حمیت سرشت ناموس دوست بر سر جان پا محکم نهاده سپر صدمهٔ ان قضای مبرم شد و دست از جان شسته بی محابا بزد و خورد در آمد - کوتاهي سخن در اندتام که زبانهٔ آتش حرب بلندي گرای گشته معامله بداد و ستد جانها افتاد - و صفدران تهور منش مانند نهنگان خشمگین با تندي شیر و تیزي شمشیر بر اعدای هم تاخته آتش کین هنگامهٔ رزم را گرمي دیگر دادند - از هر دو صف رزم جویان تند خو روبروی هم شده از فرط بی دلی چندین خانهٔ زین تهی ساختند - و چون پروانهٔ

بی پروا خود را بر آتش زده در دست برد شجاعت دست از رستم دستان بردند *

* مثنوي *

بنای جدل سخت بنیاد شد　　تن از آهن و دل ز فولاد شد
چو سیل آن دو خیل خرابي پرست　　بويرانيِ هم کشادند دست
دریدند برهم یلان بیـــدریغ　　چو جوهر بدندان گرفتند تیغ
چو برق از رگ ابر بهر مصاف　　برون جست شمشیر خود از غلاف
چنان گشت دست و بغل کارزار　　که شد تیغها جفت مقراض وار

در آخر کار بیمن چهره کشائيِ توجه آن نظر یافتهٔ تائید خدائي شاهد فتح در آئینهٔ تیغ مجاهدان نصرت انتما صورت نما گردید - چنانچه در اندک مایه مدتی به نیروی کارگريِ اقبال خدیو روزگار کار اکثر آن زیاده سران رزم ساز از دست بازي بسر بازي کشید - و از جمله نامداران عسکر ظفر اثر شیرزاد خویش خانعالم مردانه تلاش نمایان بظهور آورده خود نیز در عرصهٔ جلادت نقد جان باخت - و هم چنین راجه دوارکا داس نبیرهٔ رای سترسال دربارهٔ کشش و کوشش پای کم نیاورده تنی چند ازآن زیاده سران را مسافر ملک عدم ساخت و خود نیز سر بسر حق گذاري نهاده بکار آمد - چون خانجهان اکثر مردم خود را قتیل و مجروح دید - خصوص محمود نام پسر او و صدر روهیله که نیروی بازو و گرميِ پشت او بدیشان بود بکار آمدند و جانجهان نام پسر دیگرش را از تفنگ زخمی منکر بر روی ران رسید - و بدو نیز چند زخم نمایان رسید ناچار ثبات قدم را خیرباد گفته راه فرار سر کرد - و مطلقاً بهیچ چیز مقید نه گشته قطع طریق فرار اگرچه فی المثل گام واري باشد غنیمت مي شمرد - چنانچه فیلان کوه پیکر که همراه داشت بیحساب کاهی برنداشته جا بجا گذاشت - بلکه منصوبهٔ خود درآن دانست که شاید دمی چند بهادران غنیمت گیر را بدآن مشغول ساخته خود درآن

فرجهٔ فرصت هزیمت بیابد - از جمله فیلان بیست زنجیر بدست دلاوران شیر افگن فیل گیر افتاد - باقی راجه امر سنگه زمیندار بهاندور گرفته بموکب اقبال فرستاد - چون خانجهان گریزان گشته افتان و خیزان خود را بنواحی کالنجر رسانید سید احمد قلعه دار کالنجر سر راه برآن گمراه گرفته جمعی کثیر از همرهان او را به تیغ گذرانید - و چندی دیگر را با [1] [حسین] ع نام پسر و تومان و طوغ و علم و بیست و دو زنجیر فیل بدست آورده بدرگاه عالم پناه ارسال داشت و بجلدوی این تلاش مردانه بخطاب جانباز خان سرافراز شد - و خانجهان بکار فرمائی اضطراب عنان بشتاب سپرده تا کنار تالاب سیهنده که بیست کروه مسافت درمیانه بود هیچ جا عنان یکران خذلان مثنی نه ساخته یک جلو تاخت - و عنان اختیار از دست فروهشته درین مقام که خاک دامنگیرش گریبان گیر گردیده بود قرار اقامت داده از سر کوچ در گذشت - و از ته دل همراهان خود را میان موافقت و مفارقت مختار ساخته اکثر را بجدائی گزیدن تکلیف داد - در ان میانه جمعی را که ملاحظهٔ حمیت افغانی بل رعایت حق نمکدانی ملحوظ بود ازین رو تا همه جا همراه بودند درینجا نیز همراهی گزیدند و باقی سر خویش گرفته براه خود شتافتند - و ازینجانب دولتخواهان در روز دوشنبه چهاردهم بهمن ماه موافق غرهٔ رجب پیشنهاد همت ساختند که بهر صورت که رو دهد امروز معاملهٔ او را یکرو سازند - و بحکم این قرار داد از عقب او فوج فوج از دریای لشکر طوفان اثر بشتاب موج گرداب پی درپی شتافتند - نخست سید مظفر خان با مادهو سنگه و دو صد سوار گرز دار و چندی دیگر از بهادران عسکر ظفر اثر بآن فلک زده برخوردند - و آن برگشته بخت با عزیز نام پسری که اعز اولاد او بود و ایمل و جمعی دیگر

---

(۱) [حسن] ل

از افغانان از عمدهای سرداران او که باو پایداري نموده بودند بنابر آنکه دل بر هلاک نهاده دست از جان شسته بودند فیل را پیش رو نهاده بروش راجپوتان همکي از اسپ پیاده شدند و رخ بعرصهٔ پیکار نهاده با فوج شاهي روبرو گشتند - پیش از همه مادهو سنگه با چندی از گرز داران پیشدستي نموده با ایشان بدار و گیر در آمد و از غایت جرأت و جلادت در عرصهٔ کارزار چون کمان سینه به تیر داده مردم هر دو صف چون مژه درهم آویختند *

* مثنوي *

نهنگان ز دریا بدشت آمدند — خرامنده شیران بکشت آمدند
درآن عرصه شوری بر انگیختند — که در چشم محشر نمک ریختند
ز بّرندگیهای شمشیر کین — لب زخم بر تیغ گفت آفرین
ز هنگامهٔ دست برد یلان — نجستی کسی جز خدنگ کمان
ز مغز دلیران در آن دشت کین — سری بود پر مغز گوئي زمین

اگرچه درین رزمگاه افغانان بحکم آنکه پای گریز نداشتند ناگزیر شمشیر تیز گرفته بمبادرت در آمده بودند اما داد کشش و کوشش داده با وجود کمي عدد مردانه وار با دمی پرکین و جبینی سراسر چین روبروی بهادران پر دل چنانچه باید گشتند - و آن سرگشته خون گرفته نیز چون کارش برسر افتاده بود و روزگارش بپایان رسیده در عرصهٔ پیکار به هیچ وجه من الوجوه پای کم نیاورده دست و پای بسیار زده تلاش و نبرد بیشمار بروی کار آورد - و باوجود آنکه چاره گري سعي سودی نداشت و اصلا امید بهبودي نبود بقضای خدا بمبارزت در آمده مشت بر نشتر و پهلو بر نوک خنجر مي زد تا آنکه از اطراف عرصهٔ مصاف زخمهای نمایان خورده - خصوص از زخم برچهٔ مادهو سنگه که بیشتر از همه برو زده بیشتر از همه کاري افتاده بود - باوجود اینحال تا تاب و توان خویشتن

داري داشت از خود نرفت و از پای در نیامد - آنگاه اکثر دلاوران که چون دشنه بخونش تشنه بودند تا رسیدن سید مظفر خان امانش نداده بزخمهای پیاپی سیوف خاک وجودش را بصرصر فنا دادند - در آن میانه قریب بسی سوار از همراهان او خود را بیک کناره زده بتگ و تا سر بدر برده پی کار خود رفتند - و دیگران قریب بصد کس که پای فرار بخود قرار ندادند پا محکم نموده قطعاً نه لغزیدند و بر سر جان نه لرزیده در پای تیغ تیز نیز ثبات قدم ورزیدند - مثل عزیز و ایمل و چندی دیگر که از کشتن و مردن ابا و پروا نکرده پروانه وار خود را بیدریغ بر شعلهٔ تیغ آتش امیغ زدند - و از موکب اقبال درین جدال سید ماکهن ولد سید عبد الله نبیرهٔ سید مظفر خان با بیست و هفت تن دیگر سر در راه جانبازی داده سرافرازی جاوید خون بها گرفتند - و چندی دیگر محضر دلیری را بخط زخم نمایان رسانیده رایت مردمی بر افراشتند - در این وقت که گرز برداران سرهای آن زیاده سران از تن جدا ساخته بر سر نیزه کرده بودند عبد الله خان بهادر فیروز جنگ با سایر سرداران عسکر ظفر اثر از دنبال رسیده بشکرانهٔ این فیروزي که بتازگي روزي اولیای دولت ابد طراز شده بود از روی نیاز شکر کارساز حقیقي بجا آورد - و سر خانجهان و عزیز و ایمل را همراه خواجه کامگار برادر زادهٔ خود بدرگاه عالم پناه فرستاد - و فرید نام پسر خانجهان که زنده گرفتار شده بود با جان جهان که زخمدار پناه بزن دریا برده بود با جلال برادر خورد بهادر خان مقید نموده بیکه ناز خان سپرده روانهٔ حضور پر نور ساخت * ‏* ابیات *

کجا این سر و اعتبار اسفان(۱) مگر از پی عبرت دیگران

---

(۱) م اچنان ال *

سری را که بودی ز صندل بدرد [1] [سنانش ببازیِ پراز کاه کرد] ع
سرش آمد آخر اگر رفت تن بود عذر آن رفتن این آمدن

بامداد روز دوشنبه بیست و دویم ماه مذکور موافق اواسط رجب که عید الفتح اولیای دولت جاوید نصرت بود خواجه کامگار سر آن تیره روزگار را بدربار سپهر مدار رسانید - و معتمد خان ازینمعني خبردار گشته بآهنگ مژده رساني پیشتر شتافت - و بهنگامی که خدیو روزگار در آب تپتي کشتي سوار از شکار مرغابي صید خوشوقتي و کامیابي مي فرمودند ادای نوید فتح و بشارت نصرت نمود - آنحضرت شکر و سپاس بیقیاس و منتهای بی منتهاء واهب متعال بجا آورده از روی شگون برسم معهود امر بنوازش نقارهٔ شادیانه فرمودند - و ارکان دولت و اعیان حضرت مراسم تهنیت بجا آوردند - و فتح نامها متضمن به بشارت استیصال آن خسران مآل بجهت یمین الدوله آصف خان و مهابت خان خانخانان و سایر صوبه داران و امرای سرحد ارسال داشتند - و عبد الله خان بهادر و سید مظفر خان را از روی عنایت بی غایت به فرمانهای عاطفت عنوان اختصاص داده مصحوب عبد الله بیگ با خلعت های فاخره فرستادند - و معتمد خان برسم مژدگاني از عنایت خلعت خاص تشریف یافته - و خواجه کامگار باضافهٔ منصب و مرحمت خلعت خاص و اسپ سرمایهٔ اعتبار اندوخته بخطاب عزت خاني نامور گشت - و بکار فرمائي مصالح ملکي برای اعتبار خیره چشمان سرهای پرشور و شر آن خیره سران آویزهٔ گوش دروازهٔ قلعهٔ برهانپور شد - و چندی راس المال عبرت ارباب خبرت و سرمایهٔ بصارت ارباب شرارت بود - دریذوقت که سر پیر خان مخاطب

---

(۱) ع [زمانش ببازی پر ازکاه و گرد] صفحه ۳۴۳ - حصه اول منتخب اللباب در نسخهٔ کتبخانهٔ آصفیه حیدرآباد بجای سنانش زمانش رقم شده ٭

به خانجهان بعد از سر دریا بدرگاه والا رسید شاعر جادو بیان طالب کلیم این در یتیم در رشتهٔ نظم انتظام داده بعرض اعلی رسانید و صلهٔ سرشار یافت * قطعه *

این مژدهٔ فتح از پی هم زیبا بود   این کیف در بالا چه نشاط افزا بود
از رفتن دریا سر پیرا هم رفت   گویا سر او حباب این دریا بود

چهره نمائیٔ شاهد مراد عسکر منصور که عبارت است از فتح قلعه دهارور بنقاب کشائیٔ اقبال این تائید پرورد عنایت ذو الجلال

چون سایر مهمات این دولت خدا داد خدا ساز است و از مزید سعی کار گذاران و میانجیِ کوشش مددگاران بی نیاز انجام همه وقت و همه حال بموافقت توفیق نقش مراد خداوندان بخت و اقبال بر وفق دلخواه درست می نشیند و اسباب پیشرفت کار اصحاب سهم السعادت خود بخود آماده و مهیا گردد - شاهد صدق این مدعا فتح قلعهٔ متعال کشاد دهارور[1] است که به کمال حصانت و استحکام بر روی پشتهٔ مرتفع اساس یافته بر اکثر اطراف آبکندهای ژرف و شکستهای سهمگین هولناک و جرهای عمیق دارد - و تا حال تصور فتح آن در آیینهٔ خیال هیچ کشور گیری صورت نه بسته بود از سلسله جنبانیهای اقبال کار ساز فتح آن در لباس ترکتاز روی نموده - و حقیقت این واقعه آنکه چون اعظم خان از راست رویهای

---

[1] این قلعه در جنوب و شرق بیر بفاصلهٔ بیست و هشت میل انگلیسی واقع است .

اندیشهٔ درست بخاطر آورد که نخست به قصبهٔ دهارور و پیندته که بلغت دکن عبارت از بازار گاهی است که اهل نواحي آنجا هر هفته یکروز معین بجهت خرید و فروخت آنجا فراهم مي آیند بتازد - و آنگاه بر سر قرار داد معهود آمده تعاقب بهلول و مقرب خان پیشنهاد همت سازد - لهٰذا بانصرام ما في الضمیر بی محابا از قصبه گذشته در چار دیوار توپ رس حصاری پای ثبات و قرار مستحکم نموده خبر یافت که مخالفان چندین زنجیر فیل و اسباب و اموال مردم قصبه بخندق در آورده و پشت به پناه قلعه داده رو بمدافعهٔ سپاه نصرت دستگاه نهاده اند - از آنجا که راه سرداریها است و شرط کار گزاري خود با سایر بندهای درگاه سوار شده بکنار خندق آمد و اهل قصبه را که از روی خیره چشمي بچیره دستي در آمده کرم بان اندازي بودند بباد تفنگ گرفته از آنجا بضرب زور بیجا ساخت - و ارباب تهور اسباب نهب و غارت هزیمت آنها را مفت خود دانسته بی محابا بدرون خندق ریخته غنایم بسیار و اسباب و اموال بیشمار به یغما بردند - بعد آن بموجب فرمودهٔ خان مذکور پیادهای راجه ججهار سنگه در صدد سربازي شده بخندق در آمدند - و آن پیادهای جلد و جرار که هنگام گیر و دار پای کم از سوار نمي آوردند و در مقام سرعت سیر بر تگاوران باد پیما پیشي مي جستند از سرجان گذشته با اجل دست و گریبان شدند - و بد تنگنای عرصهٔ خندق در آمده چندی از تیر و تفنگ کمین کشایان بروج قلعه جان باختند - و چندی باوجود زخمهای کاري چهار زنجیر فیل و بیست و هفت اسپ و شتر و گاو بسیار و دیگر اموال و اسباب از خندق بر آوردند - از تهور ایشان اکثر دلیران و یغمائیان لشکر دل یافته بخندق در آمدند و آنچه از صامت و ناطق یافتند متصرف شدند - و درین مرتبه نیز پیادهای بندیله سه زنجیر فیل و پنجاه اسپ بدست آوردند -

اعظم خان بجلدوی تجلد سایر غنایم را بارباب تاراج باز گذاشته بجهت سرکار خاصه بر فیلان رقم اختصاص کشید - و چون شب در آمد بمقتضای شرط سرداري در خندق پیاده پا براه نهاده اطراف چار دیوار حصار بنظر در آورده دربارهٔ جست و جوی مداخل و مخارج قلعه دقیقهٔ از دقایق فکر و تدبیر نا مرعي نگذاشته - و درعین تعمق نظر دریچهٔ بگچ و سنگ مسدود نموده دید که ممکن بود که از آن راه فرجه یافته نهفته بقلعه در آیند - بنابر آن در حال بیلداران و سایر عمله و فعلهٔ این کار را طلب فرموده بانعام ارجمند دل داده نیرو افزود - و بدین طریق سردرم این کار نموده بجد کاي و اهتمام تمام بشکافتن آن باز داشت - و در ان سمت ملچارها قرار داده جا بجا نگهبانان بر گماشت - و چون متحصنان مثل سیدي سالم حبشي و پدر اعتبار راو و برادران او از قسمت یافتن ملچارها خبردار شده در محافظت حصار مبالغهٔ بیشتر نموده سرگرم بان اندازي و بندوق افگني و توپ کشادي شدند - درین اثنا بنابر آنکه کار اصحاب سهم السعادت خود بخود مهیا و آماده میگردد قضا را از نقاب حجاب غیب شاهد لطیفهٔ شریفه روی نمود که در حقیقت همان موجب فتح اولیای دولت و علت کسر قلب اعدا شد - چه توپ کلانی که سرمایهٔ پشت گرمي اهل حصار بوده و آنرا بصد جر ثقیل بالا برده بر دروازهٔ قلعه نصب نموده روی شهر را بآن نگاه مي داشتند ارابهٔ ان توپ در انداختن نخستین از صدمهٔ ان شکست و توپ غلطان بر روی برج افتاده از کار باز ماند - و اعظم خان داین میانه بمثابهٔ کار بر ایشان دشوار ساخته عرصه بر محصوران تنگ گرفت که فرصت پرداختن و مجال اشتغال بساختن ارابه و رفع توپ که بآساني دست بهم نمي داد نیافتند - چنانچه خان مذکور بعد از وقوع انواقعه روبروی دروازه منصوبهای فتح فرو چیده در همان ایام [illegible] خان و [illegible] خویش

را با جمعی از بندوقچیان فرستاد که بر کنار خندق قرار گیرند و در پناه چبوترهٔ کوتوالی ملچار ساخته کار بر اهل حصار تنگ و دشوار سازند - بالجمله با آنکه اکثر بندهای دولت خواه بادشاهی خصوص امرای دکن بنابر دشواری کار و حصانت حصار صلاح در محاصره ندیده باتفاق می گفتند که صرف وقت درین راه نقد فرصت بخاک ریختن است و درین معامله پا فشردن سر رشتهٔ کار خود از دست دادن است - لیکن از آنجا که اعظم خان را بخت کار فرما و اقبال راه نما بود مطلقاً این سخنان را بسمع رضا اصغا ننموده در خاطر راه نداد بلکه همچنان بر سر کار خود بوده مرتبه بر مرتبه مراتب جد و جهد می افزود - در آن چند روز جمعی از پراگنده گویان را که خلل در رسوخ عزیمت می انداختند بهر گوشه متفرق ساخته خود با مردم یکدل سر انجام کار ولی نعمت جاوید را وجه همت بلند نهمت ساخت - و از صفحات صحایف اعمال و جراید مساعی اهل قلعه که عنوان تهاون و تکاسل داشت آیات وهن و ضعف مطالعه نموده یکبارگی درپی کار سازی یورش شد - و بامداد روز دوشنبه هشتم ماه بهمن به عون و صون ایزدی مستظهر و معتضد گشته رو بسوی قلعه آورد - و سایر دلیران لشکر به هیئت مجموعی از جانب دروازهٔ دیگر که آبکند و جر نداشت انداز یورش نموده متوجه شدند - و از اطراف دلاوران فراز دشمن بیکدیگر پیوسته و زین ها بر دوش نهاده تکبیر گویان پای براه حصار برداشتند - و بمجرد رسیدن نردبانها باطراف برج و باره بر افراشته و پا بر مدارج آن گذاشته ببالا بر آمدند - و برخی بدست آویز کمند بر کنگرهای بروج عروج نموده کار نامهٔ این نوع قلعه کشائی که از آن روز باز در بند ایشان است بر طاق بلند نهادند - و مرحمت خان نیز از جانب دیگر در آمده دریچهٔ دروازه را از طرف درون کشاده و اعظم خان با سایر امرا ازآن راه داخل قلعه شد -

تا آنوقت قریب [۱][دو] ۴ هزار کس از راه برج و باره بقلعه در آمده دست بغارت و تاراج بر کشادند - و اسباب بسیار و اموال بیشمار از نفایس اقمشه و امتعه و نوادر جواهر و مرصع آلات و زیور گران مایه و ظروف طلا و نقره و ستور و مواشي و امثال اینها بحوزهٔ تصرف سپاهیان در آمد - و سر تا سر قلعه از باب صامت و ناطق بنابر دست انداز ارباب یغما بباد نهب و تاراج رفته آنچه نام مال بر آن توان نهاد گرد از بنیاد آن بر آمده بوم و بر و دیوار و در حصار بجاروب غارت پاکروب گردید - چنانچه مبلغهای کلي از میان رفته برنده آن معلوم نشد - و مستحفظان حصار از سرداران گرفته تا سایر عمله و فعلهٔ قلعه با اهل و عیال دستگیر شدند - سیدي سالم قلعه دار و پدر و برادران و اهل و عیال اعتبار راو و اهل بیت شمن عم ملک بدن و جدهٔ مادري نظام الملک بدست در آمدند - اعظم خان چندی از ایشان را که نگاهداشت آن ضرور بود نگاهداشته دیگرانرا بنابر در خواه امراء دکني بصیغهٔ صدقهٔ فرق فرقدسای آزاد ساخت - بعد ازان بسر انجام ما یحتاج قلعه پرداخته سامان آذوقه و اسباب توپخانه نمود - و هفت صد تفنگچي و باندار و توپچیان ماهر حکم انداز با صد سوار و چندی از منصبداران را در قلعه باز داشته نگاهباني حصار بسرداري میر عبد الله رضوي مقرر ساخت - و بعد از فراغ خاطر فتح نامه بدرگاه والا ارسال داشت - چون بعرض اشرف رسید آنخدمت شایان موقع استحسان نمایان یافت و خدمت گذاران محل تحسین و احسان بی پایان گشتند - اعظم خان بعنایت خلعت خاصه و اضافهٔ هزاري ذات و هزار سوار بمنصب شش هزاري شش هزار سوار و دو اسپ از طویلهٔ خاصه با زین مطلا و راجه ججهار سنگه بندیله بخلعت و اسپ و مرحمت خان از اصل و اضافه بمنصب هزار و پانصدي

---

(۱) ع [۴۰] ل

ذات و هزار سوار و خلعت نوازش یافتند - افواج نظام الملک که بیست کروهي قلعه دهارور اقامت داشتند بمجرد استماع این خبر آنجا کوچ نموده بنواحيِ قلعه قندهار که در آن آوان بمضیق محاصرهٔ افواج پادشاهي در آمده مشرف بر گیراگیر تسخیر شده بود شتافتند که شاید باتفاق دستبردي نمایند و باین حرکات ناقص باعث شغل قلب و پراگندگيِ خاطر دولت خواهان شوند - خان مذکور بیدرنگ آهنگ تادیب آن گروه نموده از آنجا کوچ کرد - در اثنای این حال خبر رسیدن رندوله خان سر لشکر عادلخان که در آن نزدیکي از اعظم خان درخواست رخصت ملاقات نموده دستوري یافته بود بدان خان عظمت نشان رسید - خان مذکور همان جا توقف نموده بجهت مزید تفقد و دلجوئي او یاقوت خان و اوداجیرام و کهیلوجي و جمیع امرای دکني و حبشي را بهمراهيِ ملتفت خان خلف خود و چندی از اولیای دولت بر سبیل استقبال فرستاده او را بدین مایهٔ احترام بلند پایه ساخت - و باعث آمدن رندوله خان آن بود که عادل خان ده هزار سوار بسرداريِ او و پدرش فرهاد خان بحراست محال متعلقهٔ خود که در سمت سرحد نظام الملک واقع است فرستاده بود که آن سرزمین را از آسیب تعرض ایشان محفوظ داشته در بارهٔ تسخیر و تصرف قلاع و پرگنات متعلقهٔ نظام الملک که شاهنشاه مالک رقاب بجهت تالیف قلب عادلخان بدو مرحمت فرموده بودند کوشش کند - بعد از آمدن باعظم خان نوشت که چون عادلخان درینولا بتازگي در سلک دولتخواهان درگاه والا انتظام یافته این قابل جمعیت سپاه را که در جنب کثرت موکب اقبال حضرت سلیمان مکاني قدر و مکانت خیل موری ندارد بخدمت ارسال داشته که بتقدیم خدمتی از خدمات این دولت ابد طراز سر افراز گردد - الحال این بندهٔ درگاه در خواه آن دارد که باذن دریافت حضور امتیاز یافته

در آنچه مقتضای وقت و صلاح حال باشد باستصواب رای صواب آنخان کامیاب بعمل آرد - چون اعظم خان برین مضمون وقوف یافت با آنکه میدانست که او بظاهر اظهار وفا و وفاق مي نماید وباطناً از راه نفاق با نظام الملک اتفاق تمام دارد و باستیصال کلي او راضي نیست بنابر اغماض عین و مدارا که از ستوده آئینهای دل پسند ارباب خرد ارجمند است و سر همه خصایل محموده و سایر شیوههای ستودهٔ سرداران از مکنون ضمیر او قطع نظر کرده با او بمقتضای نحن نحکم علی الظاهر عمل نموده به تقریر دلپذیر حکیمانه جواب بر طبق مصلحت باز داد - که چون درینحال عزیمت تنبیه غنیم سمت تصمیم یافته مزید توقف که صورت تقاعد از انصرام قرار داد خاطر دارد موافق مصلحت دولت نیست لاجرم این اراده که ازو بغایت خرد پسند افتاده هرچند زود تر بحلیهٔ وقوع و زیور تعجیل زینت پذیر گردد نظر بمقتضای وقت اولی و انسب مینماید - بالجمله چون رندوله خان از راه استقبال اعیان موکب اقبال و پذیرهٔ وجوه خیل دولت پذیرای امتیاز و اختصاص شده باردوی جهانپوی رسید بحکم وحشي منشي و ضعف نفس و بیدلي از غلبهٔ وهم و هراس بیقیاس که ناشي از کمال شکوه و شان و صولت اولیای دولت شده با پانصد سلاحدار به مجلس اعظم خان که در آنروز بزمی خوش مرتب ساخته و جشنی دلکش مزین نموده بود در آمد - و اعظم خان بنابر آنکه منع همراهان او باعث مزید توحش و تنفر همگنان مي شد ازین معني که منافي روش آداب بوده اغماض عین نمود - معهذا از روی مهرباني بمقام دلاسا و استمالت او و پدرش آمده سخنان عطوفت آمیز که مناسب وقت و مقتضای مقام بود بر زبان آورد چندانکه وحشت ایشان بانس مبدل شد - آنگاه از سر نو برسر دلدهي ایشان رفته بیست دست خلعت فراخور

قدر و حالت بایشان داد - و چون از شگفته جبینیِ اعظم خان رو و نیرو یافته راه سخن و زبان التماس پیدا کردند از روی تضرع بزبان نیاز درخواست کردند که چون خاقان ملک بخش کشورستان عادلخان را بشمول انواع عواطف از سایر دنیا داران دکن امتیاز داده بمراحم نا متناهی مفتخر و مباهی ساخته اند - چنانچه محال متعلقه بدو باز گذاشته از روی مزید مرحمت پنج قلعه از قلاع نظام الملک که از آنجمله قلعهٔ دهارور است بدو عنایت فرموده اند - اکنون که فتح قلعهٔ مذکوره نصیب دولتخواهان شده اگر عادلخان را بوفای وعده سر افراز نه سازند اینمعنی باعث نومیدی و حرمان نصیبی او از عنایت بادشاهی خواهد شد - اعظم خان گفت که فرمان عالی شان برینجمله صادر شد که هرگاه عادلخان در باب استیصال کلی نظام الملک با دولتخواهان دم از وفا و وفاق زده با ایشان در قلع بنیان بغی و طغیان آن نفاق نهاد اتفاق نماید بجلدوی تقدیم این شایسته خدمت اولیای دولت بمقام امداد او در آیند - و در باب تسخیر قلاع معهوده بکومک مردم او اقدام نموده بعد از فتح باو باز گذارند - و در عرض این مدت که عساکر نصرت مآثر در وادی تعاقب غنیم تگاپو نموده بر اثر ایشان تاختند و مکرر طول و عرض این کشور را پی سپر ساخته آن گروه بد فرجام را دریک مقام فرصت قرار و آرام ندادند مطلقاً عادلخان درین ابواب مقید همراهی نشده به هیچ باب از در موافقت در نیامد - معهذا از روی مزید بر و امتنان که گزیده شیوهٔ بندگان این آستان است مکرر اعلام رفت که درین اثنا که مخالفان بخود در مانده اند انسب آنست که بمحاصرهٔ قلاع بپردازد مطلقاً اثری برین مراتب مترتب نه شد - اکنون که فتح قلعهٔ دهارور بنصب صد گونه منصوبهٔ اولیای دولت شده و از شما خدمتی پسندیده بتقدیم نرسیده اینمعنی بیوجه

که عبارت است از التماس قلعهٔ مفتوحه درین وقت صورت ندارد - مناسب آنست که درینولا چون عساکر منصوره بارادهٔ تنبیه بقیة السیف غنیم به پائین گهات متوجه اند شما درین حوالي اقامت نموده و مردم خود را فراهم آورده مترصد باشید که هرگاه آن گروه ادبار آثار از مقابله رو تافته آهنگ برآمدن بالا گهات نمایند سر راه بر آن بد اندیشان بگیرید - تا افواج قاهره خود را از عقب ایشان برسانند و باتفاق همگنان را درمیان گرفته از میانه بر داریم - آنگاه که شما مصدر اینگونه هوا خواهي شده باشید درین باب دولتخواهان بدرگاه والا عرضداشت نموده درخواست قلعهٔ دهارور نمایند - و بنابر آنکه در نظر انور آن جهانبان جهان بخش محیط هفت کشور بل محاط چار دیوار ربع مسکون وقعت نقطهٔ موهوم ندارد تا باین یک کفدست زمین محقر چه رسد یقین که این التماس بموقع قبول خواهد رسید - مجملاً اعظم خان فوج عادلخان را به قصبه ماندوه[1] مرخص نموده عسکر قیامت اثر را از مقام دهارور کوچ فرموده بر اثر مردم نظام الملک به سمت قندهار[2] شتافت - و نظام الملک از جا در آمده ناچار صلاح در آن دید که بافواج عادلخان از در مصالحه در آمده قلعه شولاپور را باز بتصرف ایشان داده عهد و پیمان بایمان درمیان در آورد که باتفاق یکدیگر بمقتضای مصلحت وقت کار کنند *

بیان مجملی از خصوصیات شدت قحط و غلا و طاعون و وبا

چون نظام الملک از تیره سرانجامي و بد فرجامي قطعاً رعایت

---

(۱) این مقام درجنوب وغرب دهارور بفاصلهٔ بیست و پنج میل انگلیسي واقع است *
(۲) این قلعه در جنوب و غرب ناندیر بفاصله بیست و پنج میل انگلیسی واقع است و از دهارور هفتاد و پنج میل مسافت دارد *

به جانب بندگان بادشاهي بجا نياورده برخلاف سير مرضيهٔ ملوک عهد ماضي سلوک مي نمود - و مجاري اوضاع و اطوار بر منهج مستقيم عدل و داد قرار نداده هنجار مرضي حضرت پروردگار نمي پيمود - و باين نيز كفايت نكرده افاغنه را كه خمير مايهٔ فتنه و فساد بلاد و عباد بودند در ولايت خود پناه داده در تقويت آن فئهٔ باغيه كه اخلاط فاسده بل مواد مفسده كالبد روزگار و علت تامه سوء المزاج ليل و نهار بودند بقدر امكان كوشيده ازين چند ماده خود را مستعد بلا و آمادهٔ ابتلا ساخت - لاجرم حضرت جبار منتقم انواع بلايا بر روی او و رعايای بلاد او كشاد - چنانچه نخست دايهٔ سياه پستان ابربهاري و سحاب آذاري شيرباران از اطفال نبات باز گرفت - و تا انقطاع موسم برسات كشت خوان زمين كه پيوسته از افضال ابر مطير زكوة گير بود برشحه واري نم بل به نيم قطرهٔ شبنم نرسيد - بدان سان كه گوئي در آن سال بخارها طبع دخان آتشي گرفته بود يا سقای سحاب سراب از چشمهٔ سيراب آب برداشته - و ازين رو رفته رفته گونه زنگاري سبزه كاهي گشته و در صحرا و مرغزار و هامون و كهسار از فرط بی آبي سيمای گياه سيمابي گرديد - چنانچه ميزبان تهي چشمان مايدهٔ كلام ابو طالب كليم درين باب ميگويد *

* مثنوي *

نشان از ابر و باران آنچنان رفت　　که گفتي برج آبي ز آسمان رفت
هوا گر قطعه ابری جلوه ميداد　　بدی بی آب همچون كاغذ باد
اگر يک قطره آب آتشين بود　　چو آب آبله پرده نشين بود

مجملاً باين علت قلت غله و كثرت غلا بجايی كشيد كه عاقبت الامر به قحط منجر شد - و آن بلا بمقامی انجاميد كه كار از شمار و تعداد اموات در گذشته اسم مويه و نوحه و كفن و دفن از ميانه برخواست - بل بنابر آنكه موت عزيزان نيز علت قلت مؤنت ميشد لوازم تهنيت بجای

تعزیت بجا مي آوردند - و باوجود آنکه فرط وبا فراخنای ساحت عدم را بر مردم تنگ فضا ساخته بود از کوچهٔ راه باریک تیغ تیز که در آنولا این قضای سریع الامضا نیز بر اهل دکن نازل گشته بود هر روز قافله در قافله بمراحل وادیٔ نیستي مي شتافتند - چنانچه گروهی که از زیر شمشیر مي جستند آنرا که قوت رفتار و پای فرار از وبا و غلا بود بعضی از اوطان بغربت و برخی از دنیا بآخرت جلا وطن مي بودند - و ازین ورطه کسی کشتیٔ جان بدر برد که از کمال ناتواني یارای قطع مسافت آنجهاني نیز نداشت *

* مثنوي *

فلـــک ماند از پی هنـــگامهٔ غم   بهـــر گوشه کفی از تخـــم آدم
زبس در کوچه فرش مرده افتاد   نشان از کوچـــهٔ تابوت میداد
بسان شیشـــهٔ ساعت در دنیـــا   پر و خالي شد از موتی و احیـــا

بنابر آنکه نزول عذاب جباري غالب اوقات از نوع شمولي خالي نمي باشد سال دیگر از شامت قرب جوار آفت خشکي و غلا و بلای قحط و وبا در سایر اطراف دکن مثل خاندیس و گجرات و برار سرایت نموده همانا اهل سر تا سر این ولایت بهمان گونه بلا مبتلا شدند - چنانچه مردم این شهر و سایر پرگنات بعد از فقدان آذوقه و انواع خوراک چندی مانند انعام و دواب از خس و خاشاک کامیاب بودند - و چون این خوردني که در آنولا بود نیز از بیخ و بنیاد بر افتاد مدتی مدید عموم عوام از عدم قوت و قوت چون هوام خاک خوار از غدای خاک آب بر التهاب زبانهٔ آتش جوع مي زدند - بنحوی که هرآنچه درین مدت زیاده از هفت هزار ساله گردش چرخ دوار خاک مردم خوار بآدمي کرده بود بکمتر از هفتهٔ آدمي در هفته خوردن خاک تلافي بجا آورد *

* ابیات *

زتنگي گر فقیـــر و گر غنـــي بود   بخـــوان رزق او غم خوردني بود

نظرها قرص مه را کرده تاراج   بنان شب فلک هم گشته محتاج

پس ازآن هم بی مبالغۀ شاعرانه و اغراقات منشیانه کار مردم چون سباع مردم خوار بآدم خوردن افتاد - چنانچه اگر زبردستی نهانی بر ناتوانی دست می یافت از سر او در نمیگذشت - و پدر و مادر نیز فرزندان عزیز و جگر گوشگان ناز پرورد خود را زنده ازیکدیگر [۱][دریده]ع خام می خوردند - و درین باب از ستوده اطواری که درستي کردار برراستيِ گفتارش شهادت صادق میداد استماع رفت که در عین گرميِ هنگامۀ قحط زنی در جوار محله سر پوشیده از مردم رو نشناس روی و مو کشاده بر سر کوی و برزن داد داد خواهي داده بنیاد مویه و شیون نمود - چون حقیقت حال استکشاف رفت ظاهر شد که از جور جارات خود و عدم انصاف و مروت ایشان تظلم مي نماید که تطاول ایشان درحق من باین غایت تعدي تجاوز نموده که جگر پارۀ مرا درست بکار برده مرا بنحوی بی بهرۀ مطلق ساختند که استخوان ریزۀ نیز در کار من نکردند - الحاصل کار بسرحدی کشید که چون این صیدها بدست نمي افتاد اکثر مردم مانند کرگسان جیفه خوار از شکار مردار روزگاری بسربردند - وچون روی زمین را از پشتهای جیفه و اموات که تا بسمک و سماک برروی هم افتاده این روی خاک را روکش آن روی خاک کرده بود پرداختند کار به نبش قبور و کاوش گور رسید تا آنکه مردم مطلقا بدفن موتی مقید نمي شدند - و اگر احیاناً کسی احیای مراسم دین و آئین شرع متین نموده نهاني مرده را بخاک سپردی سوختگان آتش جوع پی بدان بوده برسر قسمت آن یکدگر را هلاک ساختندی - و اگر از روی خطا راه بدو نیافتندی مردهای خشک شده دیرینه را از گور برآورده از باب کباب آهو و گور بکار بردندی - و اهل بازار نیز استخوانهای آسودگان

---

(۱) ع [دریده] ل *

مزار را که از طول انقضای روزگار فرسوده گردیده بود سوده با آرد که نامی ازآن بر زبان و نشانی درمیان بود برآمیخته مي پختند - و اسم سامي نان برآن نهاده بجان گرامي مي فروختند - و گوشت حیوانات غیر ماکول اگر بفرض محال بدست مي افتاد آنرا بسان برهٔ شیر مست سان سان نموده بسان تحفهٔ گرانمایه نهاني در معرض بیع مي آوردند - و مردم شکم پرست که از گرسنه چشمي شره پیوسته بیک سیر آهنگ نظر تنگ شان از پی گمان گوشت چون تیر پرتابي از کمان میدوید آنرا باندازهٔ دسترس خرید مي نمودند - چون معاملهٔ بیاعان آن متاع گرانمایه و فروشندگان این کالای ارجمند والا برسوائي کشید بعد از تحقیق این حقیقت ایشان را بازخواست شحنهٔ سیاست بیاسا رسانید - ملخص سخن از حیص بیص این مخمصهٔ مخوفه و تهلکهٔ مهلکه جمعی که قوت حرکت داشتند به فسحت آباد هندوستان که ارض الله واسعه عبارت از آنست پناه بردند - و اکثر مردم شهر و جمعی کثیر از اهل اعمال خاندیس و هم چنین اهل گجرات و مضافات آن بمحض عنایت و عاطفت شهنشاه که مظهر لطف سرمدي و عنایت ازلي و ابدي حضرت ایزدي است ازین بلیّهٔ جلیهٔ عظمی و طامّهٔ عامهٔ کبری نجات یافتند - چه حسب الامر آنحضرت در سایر شهرها عموماً و در شهر برهانپور خصوصاً لنگرها و آش خانه ها برای اطعام فقرا و مساکین مرتب و مقرر شد - و هر روز از سرکار خاصه شریفه انواع خوردني مهیا ساخته عموم مردم را بار عام مي دادند - و سوای این روز دوشنبه که باعتبار جلوس مقدس نوروز روزگار بل عید ابدي هفتهای دهر و ایام عام و شهر است پنجهزار روپیه سوای صدقات و وظایف مقرره بر سایر سکنهٔ شهر برهانپور قسمت مي نمودند - و فرمان همایون شد که بجهت رعایت رعیت در خراج تخفیف کلي از باج مقرري داده

پنجاه لک روپیه معاف شناسند - و آنچه حسب الحکم اقدس سایر امرا و ارباب مناصب بصیغهٔ تخفیف بازگذاشتند از حیز شمار بیرون است *

درین ایام آقا حیدر غلام ترک نژاد که بخطاب خواصخاني و کمال محرمیت و اعتبار نزد نظام الملک امتیاز داشت از رهنموني بخت بدرگاه فلک جاه رسیده بمنصب دو هزاري ذات و سوار و عنایت خلعت و اسپ سر افرازي یافت *

دریندوقت که مقرب خان و بهلول را از بیم سطوت و صولت اولیای دولت یکبارگي پای استقرار از جا رفته قرار مصالحت به عادل خانیه دادند - اعظم خان برندوله خان نوشت که دریندولا مخالفان سر بر آمدن ببالا گهات دارند سبیل دولتخواهي آنست که حسب المقرر دهانهٔ کریوه را نگاهداشته سر راه فرار برسر آن مطرودان تا رسیدن موکب مسعود از دنبال مسدود سازند و بتقدیم این خدمت شایسته باعث آبروی خود شوند - آن نفاق آئین در جواب نوشت که چون دریندولا اکثر مردم ما پراگنده شده اند درین باب از عادلخان استمزاج نموده باستصواب ایشان عمل مي نمایم - مقرب خان فرط اهتمام اعظم خان در باب استیصال نظام الملک ملاحظه نموده بتازگي از در چاره گري در امده راه صلح و صلاح با رندوله کشوده بطریق نامه و پیغام در لباس اظهار تملق و چاپلوسي تمام باو اعلام نمود - که تا دولت این خانواده از بنیاد نیفتاده صلاح آنست که فرصت تدارک از دست نداده تلافي اوقات ماضي در مستقبل احوال به عمل آید - و پیش ازآن که نوبت آسیای حوادث روزگار بشما رسد و بمقتضای ادوار چرخ دوار شما نیز نقطه وار مرکز دوایر حرب عریض الذیل گردید اگر دولت خواهانه ترک نفاق نموده پیوند اتفاق بروابط وفا و وفاق استحکام یابد و سر رشتهٔ عهد و پیمان بعقدهٔ غلاظ ایمان توثیق تمام بذیرد در نگاهداشت این

دردمان مساعي جميله مبذول افتد - خصوص درینوقت که نظام الملک بنابر درخواه هواخواهان بدین معني راضي شده که بنای مصالحه و معاهده بر اساس تسلیم قلعهٔ شولا پور بعادل خان گزارد - و الحال چون حقوق نمک تربیت نظام الملک نیز بر ذمهٔ همت شما ثابت است چه در حقیقت بادي اعتبار شما در مبادي حال ایشانید - بالجمله این تقریر دلپذیر در رندوله تاثیر نموده بتازگي دل بر اتفاق مقرب خان گذاشت - اعظم خان حقیقت این واقعه بموقف عرض اشرف معروض داشت و بی توقف فرمان شد که سید دلیر خان و سایر احدیان از فوج ابوالحسن جداني گزیده بکومک اعظم خان متوجه شوند - و سردار خان و خواصخان و رشید خان و چندی دیگر از بندهای درگاه با سه هزار سوار از حضور بامداد عسکر ظفر آئین تعین فرمودند - خان مذکور بمجرد رسیدن خبر آمدن کومک روانه شده بانداز تاخت و تاراج قصبه و بازارگاه پرینده[1] متوجه گشت - و بتاخت و تاراج قصبه و بازارگاه پرداخته سر تا سر آنرا بپای ستور غازیان پی سپر ساخت - آنگاه بر سر قلعچهٔ خام که بقلعه پیوسته استحکام تمام داشت و خندقی بعرض سه ذراع اطراف آنرا فرو گرفته بود تاخته بصدمهٔ فیل دیوار آنرا که سه ذراع پهنا و پنج ذراع ارتفاع داشت انداخته داخل قلعچه شد - درین حال متحصنان دو توپ کلان را که وزن گلولهٔ هریک یک و نیم من بادشاهي باشد آتش دادند - حسب الاقتضای قدر یکی ازآن دو قضای نازل برزمین رسیده ازآن زمین سنگ لاخ پارهٔ سنگها بصدمهٔ آن جدا شده و بچندین تن زخم های کاري رسانید - ازآنجمله سه سوار با اسپ و چهار پیاده بیک زخم جان دادند - و بفرمودهٔ اعظم خان دلاوران متهور در همان گرمي دست از جان شسته

---

(۱) در ضلع عثمان آباد (قلمرو نظام) واقع است *

بخندق در آمدند - و هفت زنجیر فیل سرمست با غنایم بیشمار ازآن گونه فرزین بندي که تصور آن عقدهٔ دشوار کشا خرد را مات تحیر داد برآوردند - اعظم خان باوجود عین انتظار کومک و خزانه بشرایط محاصره نیز پرداخته از سه طرف ملچارها ترتیب داده سیبها پیش برد - و از سمتی که باهتمام راجه جی سنگه و اهتمام خان مقرر بود کوچهٔ سلامت نزدیک تر برده آنجا حوالت گاه پرداختند - و دمدمه برفراز آن بر افراخته متحصنان را بباد تیر و تفنگ گرفتند - و بضرب توپ دیوارهای مقابل خود را بخاک برابر ساخته اگرچه کار بر متردّدین درون حصار تنگ ساختند - خصوصاً اهل بارهٔ شیرحاجي از دست سرکوب اهل جواله یارای سر برآوردن نداشتند لیکن از راه فقدان هیزم و کاه و علیق دواب ساحت مقابله آنچنان بر بیرونیان از فضای حوصلهٔ درونیان تنگ میدان تر شده بود که برگ کاهی در نظر وقع کوهی داشت و خوشه از بس که جای انباری میگرفت در حوصلهٔ ستوران جوی همسنگ خرمنی بود - بنابر آنکه درآن نواحي بیخ گیاه از زیر زمین چون برگ کاه از روی زمین برافتاد ناچار چارپایان که در آنولا از فرط ترصد علیق چار چشم شده دیدهٔ انتظار در راه جو و کاه سپید کرده بودند نظر بر خوشهٔ سنبله و خرمن ماه که از دور سیاهي میکرد دوختند - و بنظارهٔ کاه دان کهکشان که گاهی کاه کهنه بباد برمي داد ساخته بیاد علف تسلي مي اندوختند - یاقوت خان و ملتفت خان که با فوجی جرار از موکب ظفر آثار بجهت آوردن کاه و هیمه بمحال دور دست رفته بودند بهزار جر ثقیل بطریق زمین کاري و چاه کني علف دو سه روزهٔ چهارپایان در جمیع جهات و اطراف اخذ و جر نمودند - و باوجود آنمایه سعي سودی نداده اثری بر مراتب کوشش مترتب نشد - فی الواقع مشتی خس یا پشتارهٔ چند گیاه بخوراک دواب و چارپایان آن لشکر بی پایان چگونه کفایت کند و انباری یا خرمنی

جو با ستوران کوه کوه سپاه قاف شکوه کجا بس آید - ناچار اعظم خان صلاح وقت در آن دید که بالفعل دست از قلعه باز داشته از پای حصار برخاست و از سر اکراه رو بقلعهٔ دهارور آورده در موضع پاتره[1] منزل گزید *

از سوانح این ایام فرخنده فرجام که در دربار سپهر مدار روی داده موقوم می گردد - چون درینولا محمد علی بیگ رسول دارای ایران حسب الامر اعلی از دارالخلافهٔ اکبرآباد متوجه درگاه والا شده بود بخاطر مبارک آوردند که مشار الیه را بنوازش بادشاهانه امتیاز داده عجالةً بخلعت فاخره سرافراز سازند - بنابر آن مکرمت خان را بتقدیم این خدمت نامزد فرموده مقرر ساختند که از راه سرعت خود را باو رسانیده از تشریف خلعت سعادت اندوز سازد و تا مالوه همراه بوده از آنجا بر سبیل استعجال معاودت نماید - و معتقد خان صوبه‌دار آنولایت تا بدرگاه گیتی پناه همراه بیاید *

بیست و سیوم اسفندار یمین الدوله آصف خان با سایر سرداران از بالاگهات مراجعت نموده چون نزدیک به شهر رسید خدیو روزگار بقصد مزید اعتبار آن خان والا مقدار بادشاهزادهای نامدار را تا بظاهر شهر باستقبال خان مذکور مامور ساختند - و آن ادب اندیشان عقیدتمند فرموده بجا آورده تا آنجا که حکم اشرف صدور یافته بود پیش باز فرمودند - خان حق شناس بشکر دریافت این عطیهٔ والا بر کام دل فیروز شده سجدات نیاز بجا آورده بنابر رسم معهود هزار مهر و هزار روپیه بصیغهٔ نذر گذرانید و مشمول عنایت بسیار شده مرحمت خلعت خاصه ضمیمهٔ دیگر عواطف عمیمه گردید - آنگاه امرای دیگر

---

(۱) این موضع در جنوب دهارور بفاصله چهارده میل انگلیسی واقع است *

به ترتیب مناصب و مراتب از زمین بوس درگاه مباهي و مفتخر گشتند - عبد الله خان و سید مظفر خان که در باب استیصال خان جهان سعي ایشان مشکور افتاده بود شرف ملازمت حاصل نموده هر یک پانصد مهر بر سبیل نذر گذرانید - نخست عبدالله خان بعنایت خلعت و جمدهر و شمشیر مرصع و جیغۂ مرصع و اسپ و فیل خاصگي معزز گردیده بافزایش هزاري ذات و سوار و خطاب فیروز جنگ سرافرازي یافت - بعد آن سید مظفر خان که چار هزاري ذات و سوار بود خلعت وغیره و اضافۂ هزاري هزار سوار و خطاب خانجهاني یافته محسود اقران گردید - پس ازآن سایر منصبداران که مصدر خدمت نمایان شده بودند در خور مراتب باضافۂ مناصب و سایر عنایات صوري و معنوي امتیاز یافتند - در همین ایام مکرمت خان بعد از تقدیم خدمت مرجوعه مراجعت نموده سعادت ملازمت دریافت *

چهاردهم شعبان شهنشاه دین پرور بنابر آئین مقرر حکم به افروختن چراغان فرمودند - پرتو چراغان در دل آن شب که رکش روز شده بود داغ رشک بر دل مهر جهان افروز نهاد - و در آن شب قدر ماه بدر که مقدار نور شمعی و اعتبار فروغ چراغی نداشت از پرتو روشنائي چراغان بدان مثابه اکتساب انوار نمود که ازآن ذخیرۂ باقي روزگار تا ابد اندوخت و وام آفتاب تابان نیز از فاضل زلۂ جاوید ادا نمود *

آغاز چارمین سال فرخ فال از جلوس مبارک حضرت صاحب قران ثاني

کشور خدای فلک چهارم یعني نیر اعظم بعد از انقضای بیست و سه گهری و چهل و هفت دقیقه از شب جمعه هفدهم شعبان المعظم سنه هزار

و چهل هجري بدولت محل حمل تحويل نموده آب و رنگی بر روی کار عالم آب و خاک آورد - مبداء سال چهارم از سنین جلوس ابد قرین خدیو زمان خلیفهٔ روی زمین نوید نوروزي نو بعالمیان رسانیده ضعیف حالان گسسته امید را قوي دلي بخشید - و به برکت حسن عهد آنحضرت که ثمرهٔ عدل و احسان بل خاصیت نیت خیر است ابنای زمانه بتازگي منظور نظر مهر پدرانهٔ آبای علوي گشته بقیة السیف قتل عام مصائب گیتي و ترکتاز حوادث روزگار از زیر تیغ بیدریغ طاعون و وبا جسته بازماندگان شبیخون طوارق لیل و نهار از مخمصهٔ بلای قحط و غلا رستند - و بیمن عنایت خوان سالار مایدهٔ احسان حضرت رزاق یعني مهر منیر ابواب فتوحات آسماني بمفاتیح عنایت رباني بر روی زمین و زمان مفتوح گشته پژمردگان صحرا و چمن چون گرسنه چشمان قحط دکن از عطای بی منتهای آلهي سیر چشم نیل تمنا گشتند - چون گذارش مراتب عطایای عمیمه و عنایات عظیمهٔ ایزدي نه در درجه ایست که بار تفصیل بر تابد ناچار خود را ازآن باز داشته بنگارش مجمل واقعات این ایام خیر فرجام مي پردازد *

دوم فروردي ماه محمد علي بیگ رسول دارای ایران شاه صفي همراه افضل خان و صادق خان که حسب الامر اعلی به پذیرا او شتافته بودند سعادت پذیر آستان بوس درگاه گیتي پناه شده از روی کمال ادب نامهٔ شاه صفي را که عمده مضمون آن تهنیت جلوس همایون بود گذرانید - حضرت شاهنشاهي نامه ازو بر گرفته بدستور اعظم افضل خان سپردند - بعد ازآن زباني دعای شاه را با پیغامهای صداقت آئین که مشتمل بر اظهار محبت بود ابلاغ نمود - آنگاه بوسیلهٔ اعیان درگاه در باب تعین وقت گذرانیدن ارمغان شاه درخواست نمود - حسب الامر اقدس ششم فروردي

ماه قرار یافت - و آن رسول قاعده دان ادب شناس را بعنایت صوري از مرحمت دست خلعت و تاج قزلباشي و جیغهٔ مرصع و خنجر مرصع گرانمایه سرافرازي بخشیده مرحمت دو خوان طلا و یک پاندان مرصع و یک تقوز پیالهٔ زرین سرپوش دار که بیست هزار روپیه قیمت داشت پر از ارگجهٔ خاصه که بنابر رسم معهود در ایام جشن‌ها و عیدها عنایت مي فرمایند ضمیمهٔ آن مراسم عمیمه شد - عبد الحق برادر افضل خان مخاطب بامانت خان که بر طبق فرمان همایون بادشاهي بجهت تقدیم خدمت مهمانداري و همراهي محمد علي ایلچي از دارالخلافه تا پاني پت شتافته و از آنجا تا برهانپور بشایستگي تمام بمراسم این امر اقدام نموده ضیافتهای نمایان بجا آورده بود از زمین بوس آستان آسمان نشان پیشاني بخت را فروغ سعادت جاوداني داد *

ششم ماه ایلچي مذکور حسب الامر سوغات شاه را که ازآنجمله سه تقوز اسپ عراقي زاد صرصر تک شعله نهاد و نفایس امتعهٔ ایران و نوادر تحف و بدایع هدایای آن بلاد بود و بهای آن سه لک روپیه مي شد بنظر انور در آورد - و پنج اسپ عراقي و پانزده شتر بختي نر و ماده با پنج استر و اقمشهٔ آن دیار از خود و پنج اسپ از بابت محمد تقي تحویلدار تنسوقات برسم پیشکش گذرانید - چهاردهم ماه پیشکش نمایان از نوادر و جواهر و مرصع آلات و زر نقد و فیلان تنومند و سایر امتعهٔ نفیسه که قطب الملک مصحوب شیخ محي الدین رسول درگاه و رفاخان نامي کس خود ارسال داشته بود از نظر اشرف گذشت - و شیخ مذکور یک لک روپیه را جواهر و اجناس از جمله چهار لک روپیه دادهٔ قطب الملک برسبیل پیشکش از جانب خود گذرانید *

بیان برخی فتوحات آسمانی که بحسن سعي قليج خان در آله‌آباد روی نمود و شرح مجملی از سوانح عهد دولت

چون سابقاً بمسامع علیهٔ خدیو هفت کشور رسیده بود که [1] [عبدل] ع نام فساد پیشه کوتاه اندیشه بنابر استظهار حصانت حصارهای استوار که در وسط جنگل انبوه اتفاق افتاده بود سر بتمرد و خود سري بر آررده و رعایای متردد آن دیار از دست تطاول او بجان آمده اند - لاجرم بحکم آنکه تنبیه ارباب فتنه و فساد در شریعت جهانداري فرض عین است حکم معلی صادر شد که قلیج خان بیدرنگ استیصال آن ادبار مآل نماید - خان مذکور بافواج قاهره بتوزک و تهیهٔ تمام راهي شده قلعهٔ اول هرگانو نام قصبه را که سه حصن حصین داشت و اکثر مردم کار آمدني عبدل با عیال خود آنجا را مامن ساخته بودند محاصره نمود - و در همان گرمي از دو طرف بنابر آنکه مبني بر دو دروازه بود یورش کرده - بهادران متهور از توپ و تفنگ متحصنان که بر سر جان و ناموس ثبات قدم ورزیده داد مواجهه و مجادله میدادند پای کم نیاورده خود را بپائین حصار رسانیدند - و چندانکه مخالفان بمیانجي شعلهٔ توپ و تفنگ و انواع آلات آتشبازي هنگامهٔ مدافعه و ممانعه گرم ساخته کوشش نمودند که دلاورانرا از جد و جهد یورش باز دارند فایده نداد و سرگرمي مجاهدان میدان دین درین ماده زیاده شد - چندی پردلان کم هراس بنردبانها که همراه داشتند و برخی دیگر بکمند از اطراف برج و باره بر آمدند و جمعی از متحصنان پای قرار استوار داشته چندی بمقابله پرداختند - چون اثری مترتب نشد ناچار پناه بحصار دوم بردند -

---

(۱) م [ابدال] منتخب اللباب - حصه اول - صفحه ۴۵۴ *

و قلیچ خان آنرا نیز محاصره کرده در اندک مدتی بدستیاري تائید آلهي و همراهي اقبال بادشاهي جبرا و قهراً دست برآن یافت - و مردم غنیم مغلوب و مقهور بحصار سیومین که از همه منیع تر بود فرار نمودند - و اولیای دولت که پیوسته بتائید نصرت ایزدي مظفر و منصور اند نه به نیروی کثرت عدد و وفور عدت در کمتر مدتی آن قلعه را نیز مشرف بر تسخیر ساختند - و بهادران عدو بند کشور کشای در بارهٔ یورش مراسم کوشش بوجه اتم بجا آورده بکیراگیر مفتوح گردانیدند - دریندحال مردم غنیم مخذول دست از جان شسته بر سر ناموس پا محکم نمودند و بتحریک عرق حمیت جاهلیت گوهر بد اصلي را بکار فرموده جوهر غیرت بیجا را آشکار کردند - و رسم جوهر که بهندي زبان عبارت است از کشتن عیال و اطفال در امثال این احوال بعمل آوردند - و قریب هزار کس اهل خود را به تیغ بیدریغ گذرانیده رو بعرصهٔ پیکار نهادند - و با هزار تن دیگر از مردان کار کار مردان کرده بدار البوار شتافتند - و ازینجانب نیز جمعی در اقامت وظایف جهاد دقایق جد و اجتهاد بظهور رسانیده درجهٔ شهادت یافتند - و جمیع مفسدان آن سر زمین و متمردان اطراف و نواحي از سطوت و صولت اولیای دولت بیجا و بی پا گشتند - و قلعهای مستحکم را که از اسباب قلعه داري پر بود خالي کردند و از عدم ثبات قدم بولایات دور دست رو نهاده پراگنده شدند - و عبدل مدبر نیز از وطن خود هزیمت اختیار نموده خود را بجنگل‌های دشوار گذار رسانید - قلیچ خان وطن گاه آن سیاه رو تباه رای را خراب کرده آتش نهب و تاراج در خشک و تر آن سرحد زد - و بتخانهای آن سرزمین که سر بفلک رسانده بود بخاک برابر ساخته بتها را سوخت - و اعلام معالم اسلام در آن معابد اصنام بر افراخته روی زمین آن کفر آباد را که ظلمت شرک فرو گرفته بود بنور ظهور دین بر افروخت - و بجای بتخانها مساجد و معابد

بنیاد نهاده صیت اسلام و ایمان و صوت اذان که هرگز بگوش کرگشتۀ اهل آن سرزمین نرسیده بود بمثابۀ بلند آوازه گردید که بمسامع کروبیان عالم بالا و صوامع ملاء اعلی رسید - آنگاه همعنان ظفر و نصرت عنان انصراف را به الهآباد انعطاف داد *

از جملهٔ فتوحات آسمانی که در مقدمۀ این عنوان اشارۀ اجمالی بدان رفت فتح حصار استوار تلتم است باین کیفیت که چون سپهدار خان مدتی مدید آن قلعه را محاصره نموده دقایق سعی و تلاش به نهایت درجات امکان رسانید و قطعاً اثری برآن مراتب مترتب نشده معامله بفسون دم شمشیر و فنون تدبیر از پیش نرفت درینحال که کار بکار کشائی توفیق افتاد و استخلاص آن حصار در کار گری بخت و چاره گری اقبال انحصار داشت قضا را حشم قلعه بجمعی از اعراب که کشاد و بست بعضی از ابواب بدست ایشان بود و در نگاهداشت مداخل و مخارج حصار دخل تمام داشتند نظر بحصول منافع انداخته و بچشمداشت ادراک مراتب و مناصب دیدۀ طمع بر انعام و احسان بندگان درگاه والا دوخته درین باب باهم همداستان شدند و با مردم سپهدار خان زبان یکی کردند - و آن عمدۀ دولت خواهان که پیوسته در پی دولت خواهی بوده درین گرمی جمعی از بهادران کار طلب را نهانی فرستاد که برهنمونی ایشان بحصار در آمده کرنای بنوازش در آرند - درینوقت که غریو کرنای بلند شد نگاهبانان قلعه ازین قصه ناگهان آگهی یافته از جا رفته بدست و پا زدن در آمدند . و لیکن چون حصار بحوزۀ تصرف و حیز تسخیر دلاوران کشور گیر در آمده بود و کار از چاره گری سعی و تدبیر گذشته ناچار از بیم سرتن باسیری در داده دستگیر شدند *

درینولا که خبر فوت شیر خان صوبه دار گجرات رسید اسلامخان که حراست اکبرآباد در عهدۀ او بود بمرحمت خلعت و اضافۀ هزاری هزار سوار

بر منصب اصلش که چهار هزاري سه هزار سوار بود سرافرازي یافته بصوبه داري احمدآباد تعین شد - و حکومت اکبرآباد به صفدر خان و حراست قلعه به مکرمت خان مقرر گشت - بیست و پنجم اردي بهشت ماه الٓهي راجه بیتهلداس به نگاهباني قلعه رنتهنبور از تغیر قلعه دار خان سرافرازي یافته رخصت شد - و سبب این امتیاز آن بود که چون در جنگ خانجهان جانفشاني‌ها بکار آورده تازه بپایهٔ راجگي رسیده بود و آئین معهود راجپوتان آنست که هرچند شخصي بمرتبهٔ والا برسد تا قلعهٔ نامور نداشته باشد بپایهٔ اعتبار نمي رسد - بنابرین شاهنشاه حق گذار اداي حقوق جان سپاري او نموده بحراست قلعه رنتهنبور که از قلاع مشهورهٔ هندوستان است سرافراز فرمودند *

از جمله فتوحات معهودهٔ مذکور که شرح آن موعود شد فتح قلعهٔ ستونده [1] است - چگونگي این قضیه آنکه سپهدار خان بعد از فتح قلعه تلتم حسب الحکم اقدس همت به تسخیر آن بر گماشته محیطش را نقطه وار مرکز دایرهٔ احاطه نموده و بر اطراف و جوانب ملچارها قرار داده کار بر متحصنان بغایت تنگ ساخت - و چون آثار عجز و انکسار از اوضاع و اطوار قلعه دار بظهور پیوست سپهدار خان باو نوشت که عنقریب این قلعه نیز بمیامن اقبال کشور کشا بکشایش خواهد گرائید - بهتر آنست که پیش از فتح حصار عرض و ناموس خود برباد نداده خود را و اولاد منتسبان و متعلقان خویش را از مناصب و عزت حرمان نصیب نسازي - سیدي جمال قلعه دار استحصال رفع مراتب و سلامت جان و مال در نظر داشته و در صدد به اندیشي و سعادت طلبي خود شده بمقام تسلیم حصار در آمد -

---

(۱) قریب به پنجاه کروه در سمت شمال و شرق اورنگ آباد واقع است *

سپهدارخان پیمان نامهٔ موکد بایمان شداد نوشته نزد او فرستاد - او بمجرد رسیدن عهد نامه با سایر اهل و عیال و متعلقان خویش و ملازمان با اسباب و اموال بر آمده قلعه را به مردم بادشاهي سپرد - سپهدار خان مقدمش را مکرم داشته از سرکار خاصه شریفه بخلعت و فیل و اسپ اختصاص داد - و غائبانه تسلیم بمنصب سه هزاري فرمود - و سیدي میران پسرش را بخلعت و اسپ و تجویز منصب هزاري و سیدي سرور دامادش را بخلعت و اسپ و تجویز منصب پانصدي سرافرازي بخشید - و روز دیگر داخل قلعه شده مداخل و مخارج آنرا بنظر دقت نگر در آورده خاطر از همه رهگذر جمع ساخت - و سر انجام سامان و ما یحتاج آن نموده سیصد تن از سپاهیان کار آزموده را بسرداري مرزا محمد خویش خود در قلعه باز داشته خود مظفر و منصور عنان باز گشت معطوف نمود *

چهاردهم اردي بهشت ماه به عید رمضان مطابق افتاده هلال فرخنده همایون فال غرهٔ شوال از راه کمال سرعت براده گیتي نورد گردون بر آمده بطریق یام مژدهٔ فتوحات بی اندازه که درین ایام تازه رو نموده بود باولیای دولت جاوید پیوند رسانید و عالمی را بنوید قدوم این دو عید سعید سرشار خورمي و بیغمي گردانید - و بشارت غلبهٔ موکب ظفر قرین صاحبقران دوم غلغلهٔ صدای قهقههٔ شادي و نوای شادیانهٔ مبارکبادي در گنبد سپهر نهم پیچید - در آنروز نشاط آموز خدیو روزگار ظل انوار حضرت آفریدگار که منظر فیض انوارش عید عالم و نوروز دویم است مانند خورشید جهان افروز از مشرق چهرهٔ درشن طلوع فرموده عالمی را از میامن نور حضور که نمونهٔ ظهور تجلي طور است نمودار انوار وادي ایمن ساخت - و مراسم معهودهٔ این فرخنده روز بظهور آورده آنگاه بقصد ادای نماز قرین دولت

و سعادت فیل سوار متوجه عیدگاه شدند - و فروغ انوار طلعت انور ساحت مصلّا را آذین نور بسته روی زمین آن عرصه را بحلیهٔ جلال و جمال و زیور دولت و اقبال مزین و محلی ساخت - و بعد از فراغ وظیفهٔ مقررهٔ این روز مبارک در هنگام مراجعت نیز از دو سو خلایق کوی و بازار بافشاندن درم و دینار تصدق و نثار زر ریز گشتند - درین روز نجابت خان ولد شاهرخ میرزا را بخدمت فوجداري ملتان که در آنولا جاگیر یمین الدوله بود از تغیر احمد بیگ خان مختص و مرخص ساختند *

از سوانح اودیسه که درینولا بعرض اعلی رسید غلبهٔ باقر خان است بر سر لشکر تلنگانه و جرمانه گرفتن به سبب صدور حرکت بی ادبانه ازیشان - چون خان مذکور ولایت کهیرا پاړه و حصن حصین منصورگده را از گماشتگان قطب الملک مستخلص ساخت چنانچه سابقاً گذارش یافت زمینداران آن نواحي قریب بیست هزار تن فراهم آورده در مهدي پور نام موضعی بغایت منیع در دوازده کروهي کهیرا پاړه خیره چشمي بل چیره دستي آغاز کردند - باقرخان دیگر باره از کهیرا پاړه بانداز گوشمال ایشان بر آمده رو براه نهاد - وبحسب اتفاق بعد از طي چند کروه جنگلی انبوه پیش آمد که در آن سر زمین باعتبار دشواري و بی پایاني مورد ضرب المثل بود - چنانچه قاصد نسیم تند رو بل سفیر سریع السیر صرصررا از کنار آن جنگل مجال گذار چه جای میان مجال گذر نبودی - و مسرع شعلهٔ سرکش ز پویهٔ آن پا کشیده سالک شتابنده سیلاب از سر مضیق نای اشجار سرافرازش سرباز زدي - بی تکلف فرط تراکم درختان بی پایانش بمثابه بود که برید لا مکان سیر نظر که در نیم لمحه البصر هفت سپهر اخضر را پی سپر میکند پیوند امید از قطع طریق آن مسلک بیراه بریدی - و وفور تشابک اغصان

اشجار آن بیشهٔ دور و دراز در پایهٔ که پیک سبک پی تیزتگ یعني اندیشهٔ نیرنگ پرداز مرد مهندس پیشه که در یک چشم زدن بیدرنگ پرکار احاطه گردا گرد مرکز تا محیط چرخ دوار بر مي آرد خیال دخول در آن نبستي - مجملاً بهادران سراپا تهور از کار گریِ نفوذ عزیمت راسخ که موید بنفاذ حکم همت نافذ شده بود رفته رفته بدان جنگل در آمدند و اکثر بریده و بعضی جا سوخته راه در آمد پیدا نمودند - و افواج غنیم تیره گلیم که راه احتمال گذشتن ازآن محال گذار نمي دادند و بآن پشت گرمي پای از سرحد اندازهٔ خویش فرا پیش نهادند چون باین طریق تجلدی از ارباب جلادت مشاهده نمودند بیدست و پا شده قطع امید از خود کردند - و از بیم توجه موکب اقبال رو گردان شده تا بسدی چوب بست که در مضیق میان دو کوه بر آورده بودند و آنرا بخندقی بسیار پهناور عمیق استوار کرده هیچ جا ثبات نه ورزیدند و آنرا پیش رو داده در پس آن بجنگ پیش آمدند و آتش کین بر افروخته هنگامهٔ انداختن بان و توپ و تفنگ را گرم ساختند - و ازینجانب اصحاب تهور یعني بهادران پر دل کم هراس که از برابريِ شعلهٔ سرکش پای کم نمي آوردند بلکه خود را مانند باد صرصر بر آب و آتش مي زدند از ژالهٔ آتشین بندوق و آب بی پایاب آن ژرف خندق باکی نداشته خود را بی ابا و محابا بپای آن دیوار بست چوبین رسانیدند - و بگرميِ شعلهٔ سر افراز که برقلب خاشاک زند در یکدم سر بر فراز آن سد مذکور بر آورده آن آتشي نهادان خاکسار را بباد تیغ شعله آمیغ گرفتند - چنانچه به کم تر فرصتی خلقی بی پایان ازآن کم فرصتان بی سر شده بقیه طعمهٔ شمشیر فنا و جمعی کثیر اسیر و گروهی انبوه هزیمت پذیر گشتند *

بیان چگونگی کشایش قلعهٔ قندهار دکن بکلید تائید این برگزیدهٔ عنایت ایزدي

چون نصیرخان قبل ازین حسب الامر اعلی با موکب اقبال قلعهٔ قندهار را قبل نموده داد شرایط کشش و کوشش داده بود درینولا بمحض همراهيِ اقبال بادشاهي یعني تائیدات الهي در باب فتح قلعه کامیاب و مقضي المرام گشته برکام خاطر فیروز گشت - تفصیل این قضیه آنکه در سال گذشته خان مذکور بیک کروهي قندهار رسیده با فوج عمان موج ارادهٔ تسخیر پیش نهاد همت ساخت - اول با سایر سرداران مثل شهباز خان و سردار خان و راجه بهارت و جمیع بندهای درگاه باندازِ ترکتاز قصبه که پیوستهٔ قلعه بود همت کارکشا بربسته روی توجه بدآن سو نهاد - و سرافراز خان نامي سرگروه لشکر کومکي آن حدود که در میدان گاه میان قلعه و قصبه در پی پیکار شده آلات آتشبازي پیش روی خود نصب نموده بود بمجرد رسیدن موکب اقبال روبرو گشت - و صادق داماد یاقوت خان که نگاهبانيِ قلعه بدو تعلق داشت و جمیع بروج علی الخصوص برجهای سمت میدان را به توپ و تفنگ و سایر ادوات و آلات جنگ آراسته بود او نیز آمادهٔ مدافعه و مجادله شد - درینحال بهادران ناموس جو از آن دریای آتش که در پیش صف و از بالای قلعه زبانه کش شده بود ملاحظه نه نموده سمندر وار غوطه درمیان صفوف خوردند - و بباد حملهٔ قلب شکن و صدمهٔ باد پایان مرد افگن صرصر بنیاد بر انداز ریشه کن بر انگیخته آن تباه اندیشان را مانند اندیشهٔ ایشان پاشان و پریشان ساختند - و سمندر خان حاکم قصبه و سیدي سرور میر آخور

طویلهٔ اسپان بار گیر که بجهت سواري تفنگچیان کومک مقرر بود درین دار و گیر با دویست تن بی سر شدند - و قصبه بعنوهٔ تسخیر در آمده قریب شش هزار کس از مرد و زن اسیر و دستگیر شدند - و پانصد اسپ و صد شتر و اموال بیشمار بمعرض تاراج در آمد سوای آنچه سپاهیان یغمائي بقلم عرض نداده از میان بردند - و سرافراز خان با جمعی پریشان حال که از زیر تیغ جسته بودند به تکاپوی تمام شباشب خسته و دل شکسته باردوی نظام الملک پیوست - و نصیرخان سایر اسیران را بشکرانهٔ روزي شدن عطیهٔ فتح و فیروزي تصدق فرق فرقد سای خدیو زمان نامیده آزادي بخشید - آنگاه باهتمام تمام همت بر اتمام کار بر گماشته سر انجام لوازم قلعه گیري پیش گرفت - و ملچارها به بهادران کار آزموده بخش نموده درپی سیبه پیش بردن و نقب زدن شد - چون تهیهٔ این کارها ساخته و کوچهٔ سلامت پرداخته گشت و جوالها مرتفع و آماده کرده توپها بوسیلهٔ حیلهٔ جرّ اثقال بفراز آنها بر آوردند - و همین که در اندک فرصتی از ملچار نصیرخان کوچهٔ سلامت بکنار خندق رسید جمعی که در پناه دیوار بسمت کنار خندق بودند از واهمه راه هزیمت پیش گرفته جای خود را خالي گذاشتند و مردم ملچار مذکور درآن مقام قایم شده قرار گرفتند - چون در فضای آن خندق که چهل و هشت ذراع پهنا دارد گنبد مقبرهٔ قاضي قوام واقع بود اکثر اوقات چندی از آن فرقهٔ تفرقه آئین در پناه آن در آمده به تفنگ افگني و بان اندازي باعث تفرقهٔ خاطر و شغل قلب دلاوران مي شدند - بنابرآن از ملچار نصیرخان ته آن مقبره خالي نموده و آنرا بباروت انباشته آتش در دادند و از صدمهٔ آتش بنیاد آن بنا را بخاک وجود صد تن از آن مردم بباد فنا در دادند - و جمعی از سپاهیان در آن موضع ملچار ساخته جا گرفتند - درینوقت رندوله و بهلول و جمیع اهل نفاق و شقاق از مردم نظام الملک

و عادل خان باتفاق یکدگر خود را بکومک متحصنان رسانیده بر سر ملچار نصیریخان ریختند - اهل قلعه نیز در صدد مدد ایشان شده بیکبار سایر آلات آتشبازي را کار فرموده از رگ تیره ابر شعله بار توپ و تفنگ طوفان آتش انگیختند - سردار نامدار با سایر سرداران و بهادران دلاور مردانه پای ثبات و قرار برجا استوار داشته در آن قسم نبرد مرد آزمای دل از دست نداده سر پنجهٔ قدرت بدشمن مالي و عدو بندي بر کشاد - و باعتماد کار گري اقبال و اعتضاد دولت بی زوال نیرو و زور بازو یافته جمعی را جریح و قتیل و باقي را مغلوب و منکوب ساخت - و عسکر ظفر از ظهور این فتح آسماني استظهار دیگر یافته زیاده بر سابق در پی پیشرفت کار شدند *

چون شش نقب از جمله بیست و یک نقب که درین مدت سر کرده پیش برده بودند باتمام رسید نصیریخان صلاح وقت در آن دید که سه نقب را ببارود انباشته باقي را از روی احتیاط موقوف دارند - اتفاقاً پیش از آنکه قرار داد بوقوع انجامد خبر نزدیک رسیدن اعظم خان که حسب الحکم اشرف بامداد آن شهامت آثار متوجه شده بود رسید - خانمذکور مراسم استقبال بجا آورده اعظم خان را هم از راه بر سر ملچار آورد - و چون در حضورش هر سه نقب را آتش دادند قضا را آتش بیکی در نه گرفته بدو نقب دیگر کار گر افتاده دیوار شیر حاجي را با نصف برج کلان انداخت - و جمعی ستاره سوخته تیره روز از آن فرقهٔ تفرقه اندرز را تف باروت سوخته چندی دیگر را صدمهٔ افتادن دیوار بخاک برابر کرده ازین دو راه بعدم آباد راهي ساخت - درینحال نصیریخان و همراهان یورش کرده از راهِ دیوار افتاده ارادهٔ در آمدن نمودند - درونیان بمقام ممانعت و مدافعت در آمده سرگرم انداختن بان و تفنگ شده مشکهای پر باروت را آتش زده انداختند - مجملاً از دو پهر تا هنگام نشستن آفتاب معرکه زد و خورد قایم

بوده هنگامهٔ گیر و دار از طرفین گرم بازار بود - چون آتش حسب المدعا کارگر نیفتاده دیوار را چنانچه باید نینداخته بود و بی مبالغه متحصنان نیز مردانه کوشیده حق ستیز و آویز بجا آوردند - و آخر بسبب درمیان آمدن ظلمت شب عرصه کارزار بقایمي از یکدگر ریخته مردم طرفین رو بسوی قرارگاه خویش آوردند - و بهادران در همان نزدیکي اقامت نموده بانباشتن دیگر نقب ها در آمدند - متحصنان از روی قیاس چگونگي حال استقبال را در آئینهٔ مشاهدهٔ احوال معائنه دیده دانستند که عنقریب جبراً و قهراً قلعه بحوزهٔ تصرف اولیای دولت در آید و همگي اسیر و دستگیر میشوند - ناچار از روی اضطراب در مصالحه زده ابواب آشتي که جای آن از کمال اصرار بر مجادله و مقابله نگذاشته بودند بوسیلهٔ راجه بهارت کشوده در خواه پیمان نامه نمودند - نصیریخان حسب المدعای ایشان عهدنامه نوشته همراه معتمدان راجه نزد قلعه دار فرستاد - او با هفت کس از اعیان آن حصار برآمده براجه ملاقات کرد و کلید قلعه تسلیم نموده در فتح برروی دولتخواهان بل ابواب امن و امان برروی روزگار خویش کشود - روز دیگر با راجه نصیریخان را دیده ده فیل پیشکش بادشاهي گذرانید و از نوید مراحم نامتناهي خلافت پناهي مستظهر و مستمال گشت - نصیریخان در همان روز داخل قلعهٔ مذکور که بیست و هفتم اردی بهشت بعد از چهار ماه و نوزده روز بکشایش گرائیده بود گردیده خصوصیاتش بنظر دقت نگر در آورد - و جمله اسباب قلعداري یکصد و شانزده توپها خورد و کلان که توپها عنبري کلان و عنبري خورد[۱] و ملک ضبط و بجلي از جمله آن توپهای نامي است بتصرف در آمد *

---

(۱) در منتخب اللباب این دو توپ باسماء عیوری کلان و غیوری خورد و عبري کلان و عبري خورد نوشته شده - لاکن عنبري کلان و عنبري خورد چنانکه درین کتاب مذکور شد صحیح معلوم مي شود منتخب اللباب - حصه اول - صفحه ۱۴۵۷ *

از سوانح دولت جاوید انتما که درینولا بنابر نیرنگسازیهای بخت و منصوبه بازیهای اقبال از عالم غیب چهره نما گشته علت انهدام بنیان دولت نظام الملک شد آنکه چون ارادهٔ ازلي باستیصال کلي او تعلق پذیر گردیده بود لاجرم بدست خود اسباب عذاب و نکال خود مهیا و آماده ساخته در تخریب بنیاد دولت خویش کوشید - چنانچه وکیل و سپه سالار خود فتح خان پسر کلان ملک عنبر را که چندی ازین پیش بنابر سوء ظن و بدگماني زنداني ساخته بجای او مقربخان را که از غلامان بزرگ و معتبر او بود بسپه سالاري و اخلاص خان حبشي را بوکالت برداشته بود چون از مقربخان و اقران او کاری بر نیامد درینولا از حبس بر آورده بخدمات سابق نصب نمود - بنابر اینمعني مقرب خان از نظام الملک نومید گشته در مقام بندگي درگاه گیتي پناه شده بوسیلهٔ رسل و رسایل از اعظم خان درخواست امان نامه نمود - آن خان والا شان حقیقت را بدرگاه عرض داشت نمود . و حسب الاستدعا فرمان استمالت آمیز بنام مقربخان عز صدور یافت - بعد از ورود آن فرمان نوازش عنوان اعظم خان تاناجي دوریه[1] را که از معتمدان نظام الملک و پیش دست مقربخان بود و با دوازده کس دیگر از جانب او بقصد مهم سازي آمده بحضور خود طلبیده فرمان جهان مطاع را نمود - مقربخان از تقریر او امیدوار مرحمت خدیو روزگار و دلنهاد بندگي درگاه گیتي پناه گشته و از همه جهت جمعیت خاطر اندوخته روز دیگر با سایر همراهان متوجه اردوی ظفر قرین گردید - اعظم خان بجهت مزید امید و تمهید مقدمات دلجوئي و تفقد خاطر او از راه اعزاز و احترام جانبش در آمده ملتفت خان را با چندی از بندهای درگاه والا باستقبال ارسالداشت و خود نیز از روی ازدیاد مواد استمالت تا کنار معسکر اقبال برسم استقبال

---

(۱) در بادشاه نامه تاماجي و تاباجي مذکور شده حصه اول - صفحه ۳۷۸ *

شتافت - و او را معزز و مکرم از راه بمنزل خود آورده در تمهید مبانیِ احترام و اکرام او کوشیده نخست او را به تشریف خلعت و خنجر مرصع و چهار اسپ و دو فیل و یک لک روپیه از سرکار خاصه شریفه امتیاز بخشید - آنگاه به تسلیم منصب شش هزاری شش هزار سوار سرافراز فرموده صد دست خلعت و صد شال و هفتاد اسپ بهمراهان او داد - و دو صد و چهل کس از ایشان را در خور پایه و مقدار بتجویز مناصب و انعام و مدد خرچ نوازش فرمود *

درین اثنا رندوله سر لشکر عادلخان بنابر مقتضای وقت باعظم خان پیغام داد که چون مصلحت بلاد و عباد در ضمن صلح و صلاح مندرج است - اگر اولیای دولت ابد قرین بادشاهی از راه خیر خواهیِ رعیت و سپاهی در آمده از درگاه والا در خواه عفو زلات و محو تقصیرات عادلخان نمایند - من بعد من متعهد تطوع و تعبد عادل خان میشوم که بدستور معهود در مقام بندگی و خدمتگاری بوده دقیقهٔ از دقایق فرمانبرداری نامرعی نگذارد - و علامت انقیاد بالقوة او اینکه بالفعل شیخ معین الدین ایلچی را که پیش ازین با پیشکش روانهٔ درگاه نموده ثانیاً در بیدر باز داشته بود روانه نماید - اعظم خان بعد از رسیدن این پیغام حسب الصلاح دولتخواهان بجانب پرگنهٔ بهالکی و جیت کوبه [1] از توابع بیدر راهی شد که تا رسیدن موسم برشکال آنجا اقامت گزیده بمقتضای وقت عمل نماید - چنانچه اگر مردم عادل خان بر سر عهد خود باشند بدرگاه والا عرضداشت در باب فروگذاشت لغزشهای عادل خان که بنابر عدم اختیار رو داده التماس نماید - و اگر معامله صورت دیگر بر کند و اینمعنی از روی تزویر و فریب باشد جزای آن بد عهدان چنانچه سزاوار آن باشد در کنار روزگار

---

(۱) در نسخهٔ کتبخانهٔ آصفیه این مقام باسم جیت کوته مذکور شده *

ایشان گذارد - و بنابرین عزیمت صائب کوچ کرده در سه کروهي منزل سابق بر کنار آب ونجره قرار نزول داد - و بموجب قرار داد معهود که در هر منزل سر تا سر افواج اربعه همچنان سوار ایستاده مي بودند تا همگي اردو فرود مي آمد - و بعد ازآن از هر فوجی چند سردار بنوبت یک کروه دور از معسکر رفته مي نشستند تا مردم اردو کاه وهیمه بفراغت مي آوردند - درین منزل نیز دستور العمل مقرر معمول شد - چون نخست نوبت درین روز به تقدیم امور معهوده بعهدهٔ بهادر خان روهیله و شهباز خان و رشید خان انصاري و یوسف خان تاشکندي بود و غنیم درین ایام کمتر خود نمائي مینمود لاجرم ازین راه خاطر جمع داشتند و بنابر آن رعایت حزم و احتیاط بجا نیاورده تمام جمیعت همراه نیاورده بودند - قضا را از آنجا که بمقتضای قدر نمائیهای قدرت است قضیهٔ ناگهاني شبیه بقضای اتفاقي رو داد که سرداران ناچار قطع نظر از نگاهباني عملهٔ کهي نموده بچاره گريِ آن توجه نمودند - درین میانه چشم زخمی بایشان رسیده باعث کسر شان خیل اقبال گردید - تبیین اینمقال آنکه فوجی از راجپوتان قبل از نزول موکب اقبال دهی را که سه کروهي معسکر اقبال واقع بود بارادهٔ تاراج و تحصیل ما یحتاج دواب در قبل داشتند - و اهل آن ده باستظهار کثرت عدد و عدت در پناه دیوار بست قصبه بمقام مدافعه و مقابله در آمده دست مجادله و مقاتله بر کشوده بودند - درینحال خبر به بهادر خان رسید که راجپوتان در بارهٔ کشایش آن دیوار بند فرو مانده در بند نام و ننگ افتاده اند و نه راه ایستادن و نه روی برگشتن دارند - ناچار با همراهان بصدد مدد ایشان شتافت و بهمان پا بر سر قصبه رفته بزودي دست برآن یافت - و همگنان باستظهار یکدیگر در آن معموره بر وفق دلخواه مراسم تاخت و تاراج بجا آورده اکثر سپاهیان ایشان نیز از آنجا گرانبار روی بسوی اردو نهادند - بنابر این با ایشان

معدودی چند که عدد ایشان بچهار صد سوار نمي رسید ماندند - درین اثنا افواج مخالفان که بفاصلهٔ ده کروه از اردو بوده باندازِ ترکتاز فوجی از سواران کار آمدني جدا کرده پیشتر فرستاده بودند - قضا را فرستادگان در نزدیکي ده از حقیقت حال خبردار شده مسرعی بجهت اعلام خبر فرستاده خود به نزدیک ده آمدند - بهادر خان و همراهان که بحسب عدد کمتر از ایشان بودند تکیه بر کارگري اقبال بی زوال کرده خاطر به قلت عدد و عدت که در اکثر اوقات بحکم کریمهٔ کم من فئة قلیلة غلبت علی فئة کثیرة جمع ساختند - و بصولت شیر و ببر و سرعت باد و ابر بر ایشان تاخته در حملهٔ اول آن بد اندیشان را از یکدگر پریشان ساختند - و آنها راه فرار پیش گرفته رفته بهادر خان و بهادرانرا بسمت فوج کلان کشیدند - و چون همگي لشکر غنیم مثل رندوله خان و سرافراز خان و بهلول و سایر سرداران عادلخان و نظام الملک که اطلاع بر حقیقت حال یافته اینمعني را فوزی بزرگ و غنیمتی عظیم شمرده بودند با پنج شش هزار سوار جرار بطریق عجلت سر راه پیش گرفته راهي شده بودند اتفاقا دریندوقت رسیده اطراف ایشان را احاطه نمودند - و چون دلاوران عرصهٔ ساحت کار بر خود از عرصهٔ کارزار تنگ تر دیدند ناچار از مرکبان فرود آمده کشاده ابرو به پرخاش جوئي و کین کشائي در آمدند - بنابر آنکه بسبب تنگي فضا کار از نیزه و تیر پیش نمي رفت دست از کمان کشي کشیده و از سنان گذاري سر پنجه کوتاه ساخته کوتاه سلاح پیکار دشمن پیش گرفتند - و باین روش باعدا آمیخته به شمشیر و خنجر و جمدهر در یکدگر آویختند - مجملاً آن شیر مردان که هر یک یکه سوار عرصهٔ مردمي و یکه تاز معرکهٔ مرد افگني بود بمقتضای مقام پیاده در عرصهٔ پیکار رخ کاری بروزگار نمودند که داستان رستم دستان در جنگ یازده رخ و قصهٔ سام سوار از صفحهٔ روزگار محو شد - و آخرکار شهباز خان با پسر

نقد جان نثار راه خدیو روزگار کرد - و برادران رشید خان و خویشانش کارزار نمایان کرده عاقبت بکار آمدند - و رشید خان زخمي از عرصهٔ پیکار بر آمده بیخویشتن خود را باردو رسانید - و بهادر خان و یوسف خان که زخم های منکر برداشته بودند چندان تردد و تلاش بجا آوردند که از هوش رفته در معرکه افتادند - و قریب شصت تن از برادران و خویشان نزدیک بهادر خان وغیره در جان بازي تقصیر نه کرده گوی سعادت جاوید یعني شهادت از عرصه بیرون بردند - و جمعی کثیر زخمي گشته جراحت های کاري برداشتند - و چون اعظم خان ازین قضیهٔ اتفاقي خبر یافت عنان بشتاب داده متوجه رزمگاه شد - و افواج غنیم بعد از غلبه چون بهادر خان و یوسف خان را زخمي بدست آورده بودند آنرا غنیمتی شمرده از بیم اعظم خان سر خود گرفته بسرعت تمام گریزان شدند - و آن خان عظمت نشان بعد از فرو نشستن آفتاب بناوردگاه رسیده چون معرکه را از دوست و دشمن خالي دید پس از تکاپوی بسیار اثری از غنیم نیافت - ناچار بمعاودت نموده عنان انصراف به معسکر اقبال برتافت - و روز دیگر ازآن مقام کوچ کرده بانداز تاخت و تاراج پرگنهٔ بهالکي و چیت کوبه متوجه شد که شاید در اثنای راه خبری از مخالفان یافته تدارک آن جرات نماید - بنابر آنکه در آن اطراف از فرط ویراني نشانی از آذوقهٔ سپاه و علیق دواب نایاب بود و تا محال دور دست غله و کاه بدست نمي آمد بقصد قصبهٔ کلویره که آباداني تمام داشت راهي شد - معموري آن معموره بمرتبهٔ بود که با آنکه پیشتر از رسیدن لشکر ظفر اثر افواج غنیم در آنجا رسیده بقدر احتیاج غله برداشته از بیم گریزان شده بودند هنوز آنقدر باقي مانده بود که چندگاه لشکری را بسند باشد - چنانچه آنقدر آذوقه که تا رسیدن قندهار کفایت کند برداشته بقایای آنرا سپاهیان بو الفضول آتش زده

سوختند - و از آنجا روانه شده در موضع سدهیر که ریگ بوم است و درخور اقامت موسم برسات گاه و غلهٔ فراوان دارد منزل اقامت برشکال اختیار نمودند *

از جمله عنایات بیغایات حضرت بادشاهي ظل آلهي که دریذولا پرتو به نزدیک و دور انداخته و خبر آن چون اثر خورشید انور به هفت کشور دویده بخشش و بخشایش سکندر دوتانیست که از کوتاه نظریهای اندیشهٔ تباه سابقاً خویشي نزدیک خان جهان را منظور داشته و از سعادت جاوداني دوري جسته بآن مقهور پیوسته بود چون دریذولا کثرت تقصیرات را که در شریعت کرم و طریقت کرام شفیعی ازآن وجیه تر نمي باشد بشفاعت آورد لاجرم حضرت ظل آلهي از آنجا که سایه من جمیع الوجوه تابع ذات مي باشد رقم عفو برجریدهٔ جریمهٔ بی حساب او که جز مغفرت آلهي محو آن نمي تواند نمود کشیده زلات او را بخشیدند و بتازگي در سلک بندهای درگاه انتظام دادند *

خرامش نواب قدسي القاب ممتاز زمان و مریم دوران بآهنگ گلگشت ریاض رضوان ازین دار ملال

بهشتی است گیتي بسی دلپسند * ولی گلستانیست در خار بند
بجز خار محنت که در دل خلید * گلی عیش زین بوستان کس نه چید

چون مشیت آلهي بسرانجام مصالح کار خانهٔ عالم و انتظام دار الخلافهٔ آدم تعلق پذیرفت - حکمت کاملهٔ رباني اقتضای آن نمود

که جمعی در هر روزگاری از نهانخانۀ عدم به [۱][قصر]ع وجود شتافته تا وقت فرصت دهد و روزگار مساعدت نماید از نیل انواع سعادت و شقاوت به نهایت مراتب کام و مرام رسیده متوجه عالم بقا شوند - پس ازآن زمرۀ دیگر بر روی کار آمده و چندی مانند پرکار سرگردانِ این وادي بوده هرگاه وقت آن رسد بهمان دستور بی توقف ازین عاریت سرا رخت هستي بر بندند - پس خردمند سعادت یار آنست که درین پیغولۀ ناپائدار پای ثبات و قرار نیفشارد و فرشته سرشت آنکه این دیو لاخ را وطن گاه اصلي نه پندارد - زیراکه سر منزل حسن عاقبت و دار الامان عافیت ماوای دیگر است و امن آباد روح و راحت جای دیگر - لاجرم نعمتش پایدار نیست و راحتش بر قرار نه - دریصورت سایر کائنات از ذره گرفته تا خورشید در معرض سرایت آفت فنا و زوال اند و سرتا سر اعیان وجود را آسیب اصابت عین الکمال عدم در دنبال *

* مثنوي *

کســـی کم درین دار دارد بیـــاد * که بیش از دمی بود خندان و شاد
شمار الم بیش و راحت کم است * بلی عمر شادي همین یکدم است
چو بلبـــل برین باغ باید گریست * که جز در خور یکدمی خنده نیست

ازینجاست که همه خیر این مکان دلفریب اعتماد را نشاید و نعمت و راحت این فنا کدۀ بی بقا جاودان نپاید - لذتش ازآن رهین اندوه و الم است و شور و سرورش ازآن آمیخته بهزار گونه محنت و غم - که بهرچه علاقۀ خاطر آدمي زاد بیشتر فنا و زوال پیشتر بدان تعلق پذیرد - و بدآنچه مادۀ دل بستگي انسان زیاده تر بود راه نزول حوادث بآن کشاده تر گردد - شاهد حال حادثۀ ملالت زای و واقعۀ کدورت افزای نواب قدسي القاب ملکۀ حمیده صفات وفیۀ وافي برکات مریم زمان رابعۀ دوران ممتاز محل بیگم

---

(۱) ع [عرصه] ل

است در عین اینحال که شاهد دولت و اقبال بسعادت چهره افروخته روزگار بکام و مقاصد حسب المرام هوا خواهان شده - و گردش چرخ دوار بر طبق آرزوی خاطر و وفق مدعای دل موافقان گشته - چشم بد ایام از روی بخت بیدار نیکخواهان این دولت دور بود و آسیب دستبرد حوادث گیتي بر بد اندیشان ایشان مقصور - روی نموده عیش مقدس را مکدر و منغص ساخت و کوه کوه الم و اندوه به قبلهٔ روزگار پیش آمد - و غبار کلفت و گرد وحشت از رهگذر انس و الفتی که بدان بانوی بانوان جهان داشتند در آئینه خانهٔ خاطر که نورستان قدس و صفوت کدهٔ انس بود راه یافت - و کیفیت این‌معنيِ غم اندوز که در آخرهای شب چهار شنبه هفدهم ذي قعده سنه هزار و چهل هجري ببیست و ششم خورداد اتفاق افتاد آنکه چون هنگام وقوع واقعهٔ معهود که نا گزیر مقتضای بشري هست در رسیده بود بنابر نزدیک شدن وقت وضع حمل از روز سه شنبه تا نیمه شب چهارشنبه عسر ولادت کشیده بمجرد تولد صبیه حال برآن بانوی خجسته سرشت تغیر یافته ضعف بمرتبهٔ کمال استیلا یافت - و رفته رفته آثار رحلت بمیان آمده فی الحال بوساطت بادشاهزادهٔ جهان و جهانیان پناه بیگم صاحب در خواه تشریف اعلیحضرت نمود - آنحضرت بمجرد استماع این خبر ملالت اثر بی اختیار از جا درآمده به کمال اضطراب و بیتابی ببالین همدم و همراز دیرینهٔ خود رسیده از دیدار آخرین و ملاقات واپسین ذخیرهٔ مدت دوري اندوخته - و آن ملکهٔ والا نژاد با دلی درد آگین و خاطر حسرت گزین گریان گریان مراسم وصیت و وداع بجا آورده تا دم آخر در خواه مهرباني و عنایت در حق شاهزادها و مراعات جانب والدین خود نمود - و سه گهري از شب مذکور باقي مانده دعوت داعي ارجعي بگوش تسلیم و رضا نیوشیده برحمت حق پیوست - و در روضهٔ دارالسلام با مقصورات فی الخیام بخرام

آمده در قصور جنات عدن با حور عین آرام گرفت - سایر مسند گزینان حرم سرای خلافت به مراسم تعزیت قیام نموده زمین و زمان از جا در آوردند - و بنوحهٔ جان گداز و مویهٔ غم پرداز کلفت افزا و ملالت پیرای عالم گشته عشرت کدهٔ گیتي را مصیبت کدهٔ غم و الم ساختند - و فتور کلي و خلل عظیم به جمیعت خاطر اقدس راه یافته چند روز از پرداخت شغل خطیر خلافت باز داشت - و غبار کدورت و کلفت مزاج مبارک را بنوعی متغیر ساخت که سالهای دراز از لباس رنگین و نغمه و عطریات نو آئین و مجلس آرائي به جشن عیدین و وزن وغیره اصلا محظوظ نبوده بی اختیار اشک از چشم مبارک روان بود - و ازین جهت میان دیده بی دیدار آن غمگسار غبار کدورت بهم رسیده ابواب عیش ظاهر و باطن مسدود شد - مجملاً نعش آن عصمت قباب در باغ زین آباد آنروی آب [1] امانت بخاک سپرده آخر روز پنجشنبه آنحضرت بر مرقد منور آن زینت افزای صدر جنت تشریف برده دریا دریا جواهر آبدار اشک برآن تربت مقدسه ریختند - وبعد از قرأت فاتحه و ایصال خیرات و مبرات قرین سعادت معاودت فرموده مقرر نمودند که هر شب جمعه بهمین دستور بزیارت حظیرهٔ آن خاتون والا مرتبت تشریف مي برده باشند *

بی شایبهٔ تکلف از وقوع این واقعهٔ الم اندوز شکیب و آرام ازآن سرمایهٔ آرام جهان رفته باین مرتبه بیقراري انداخت که آثار تاسف و تحسر آنحضرت در جهانیان اثر کرده - و بی طاقتي و بی تابيِ آن باعث تمکین کون و مکان زمین و زمان را از جا در آورده بعموم قدسیان نیز سرایت نمود - و خرمن صبر و قرار عالمی در وزش گاه صرصر بیطاقتي و بیقراري قدر جوی پایداري نکرد *

---

(۱) آب تپتي مراد است بادشاه نامه - جلد اول - حصه اول - صفحه ۳۸۶ *

* ابیات *

غـم بادشاهان غـم کشوریست * بهر تن جداگانه آنـرا سریست
جهـان را برنج آورد رنج شـاه * بگیتي کنـد روز روشن سیاه
یکی کالبـد دان جهـان سربسر * که دارد درو تاجـور حکـم سر
چو از رنج پا تن دگرگون شود * نگـه کن که از درد سرچون شود

بی مبالغه و اغراق که هیچ محب صادق العقیده حقیقت شعار بعد از رحلت محبوب ارجمند دل پسند وفادار باین مرتبه در تقدیم مراسم تعزیت و سوگ نکوشیده باشد که از آنحضرت در پاس جمیع آداب ماتم آن حبیبهٔ عزیزه مراتب سوز و گداز بوقوع آمد - چه از تاریخ رحلت آن بانوی والا مقدار دست از تمامي مستلذات نفساني باز داشته در شبانروز یک نفس از حزن و اندوه فارغ نبودند - و هنگام تعزیت روز مذکور علی الخصوص در ایام طوی و جشن و عیدها وغیره چون دولت خانهٔ معلی زینت آرایش یافته جای آن غمگسار خالي بنظر مبارک در مي آمد بی اختیار دیدهٔ مبارک اشکبار شده چندین بی‌تابي و بی طاقتي مي نمودند که اهل مجلس و حاضران وقت از مشاهدهٔ این حال بیکبار از جا رفته نوحه و زاري آغاز مي نهادند - و بارها مي فرمودند که سلطنت دنیا و لذت بادشاهي که با وجود او میخواستم اکنون بی او سبب افزایش کلفت و کدورت گشته دیدن روی هیچکس خوش نمي آید - و کثرت آلام جدائي در باطن کارگر شده از مشاهدهٔ مجلس روزگار و اسباب دولت و عشرت جز وحشت و کربت نتیجهٔ دیگر مرتب وقت نمی گردد - چنانچه سالهای دراز در هر ماه نمي قعده مانند صبح لباس کافوري اختیار نموده از اقامت مراسم سوگ و عزا چیزی باقي نمي گذاشتند - و از حاضران مجلس نیزکسی را قدرت آن نبود که خلاف متابعت آنحضرت نموده تن بلباس دیگر دهد - الحق

جای آن داشت که در ماتم آن صاحبهٔ روزگار که در مکارم ذات و صفات بالذات اقتضای خیر داشت زیاده ازین مراسم تعزیه بوقوع آید - و رابطهٔ انس و الفت که بحسب تعارف و تناسب عهد الست حوادث وثاق آن دست بهم داده درین عالم باعث کشش شده پیوند ارتباط استوار و محکم ساخته با دیگر ازواج مثل صبیهٔ صفیهٔ مظفر حسین میرزا صفوي و کریمهٔ شاهنواز خان خلف خانخانان چنین درمیان نبود که این مایه غم و الم پیرامون خاطر عاطر گردد - و قطع نظر از وثیقهٔ دلبستگي و تعلق آن خاتون پاکیزه اطوار همه وقت در صدد دلجوئي و خوشنودي آنحضرت بوده در هر حال کمال خدمتگاري و نهایت پرستاري بجا مي آورد - و در شادي و غم و عافیت و الم دمساز و همدم بوده دقیقهٔ از دقایق مراتب رضاجوئي فروگذاشت نمي کرد - و معهذا از خدیو روزگار چهارده نوبت متکفل حمل با امانت گشته ازآنجمله چهار پسر و سه دختر انجمن آرای خلد برین و هم نشین حور عین آمده - و چهار پسر و سه دختر که هفت اختر سپهر اقبال اند و هر هفت جمال شاهد جاه و جلال تا روز قیامت زینت دیباچهٔ روزگار هفته و ماه و سال خواهند بود - نخستین ثمرهٔ پیش رس نهال دولت آب گوهر عصمت و عفت جهان آرا بیگم صاحب - دوم فرخنده اختر سپهر کامراني شایسته گوهر درج جهانباني والا فطرت سعادت پژوه شاهزاده محمد دارا شکوه - سوم زیور افسر دولت و اقبال زینت انجمن عز و جلال طغرای منشور ابداع شاه شجاع - چهارم ثمرهٔ شجرهٔ دولت درج گرانمایهٔ عصمت روشن آرا بیگم - پنجم سیومین رکن رکین خلافت اختر اوج عزت و کرامت منظور نظر سعود گردون صاحب بخت همایون و فر فریدون بادشاهزادهٔ کامل النصاب تام النصیب سلطان محمد اورنگ زیب ششم تازه گل گلشن آدم نقش مراد جهان مراد بخش عالم - هفتم

آخرین نتیجهٔ مهد علیا گوهر آرا بیگم - امید که تا جهان برقرار باشد و فلک پایدار مدار زیب و زینت روزگار برین هفت کوکب اوج عزت و اعتبار باد *

در آنوقت که این حادثهٔ عالم سوز وقوع یافت از سن شریف آن غفران مآب سي و هشت سال و دو ماه شمسي و سي و نه سال و چهار ماه و چهار روز قمري سپري گشته بود - ولادت با سعادتش چهاردهم رجب سنه هزار و یک موافق بیست و هشتم فروردي ماه و در سن بیست سالگي بشرف ازدواج این زیور بخش تاج و تخت تشریف سعادت یافته نوزده سال و هشتماه و نه روز قمري و نوزده سال و یکماه و شش روز شمسی شمسهٔ ایوان سلطنت و شمع انجمن خلافت بوده - تاریخ ارتحال آن بانوی روزگار بی بدل خان موافق حق و حساب چنین یافته * * مصراع *

جای ممتاز محل جنت باد

چون مدت شش ماه ازین قضیهٔ غم اندوز منقضي گشت بادشاهزاده محمد شجاع بجهت رسانیدن نعش اقدس آن ملکهٔ قدسي خصال به دارالخلافهٔ اکبر آباد مقرر شده وزیر خان دیرین بندهٔ معتمد درگاه والا و زبدهٔ نسوان ستي خانم که خدمت وکالت و پیشدستي آن حمیده خصال داشت بهمراهي محفهٔ محفوفهٔ مغفرت نامتناهي مباهات اندوختند - و همه راه باطعام و انعام فقرا پرداخته بعد از رسیدن اکبرآباد در سرزمین بهشت آئین واقع جنوب رویهٔ دارالخلافه مشرف بر دریای جون که متعلق براجه مان سنگهه بود و در عوض حضرت خلافت مرتبت منزلی عالي بنا تر از منزل مذکور براجه جی سنگهه نبیره اش برای تحصیل آن داده بودند بخاک سپردند - و بر سر آن مرقد منور نخست از روی تعجیل گنبدی مختصر اساس نهادند که نظر نامحرم بر حرم مرقد آن محتجبهٔ جلباب عصمت نیفتد - آنگاه در آن سرزمین فیض آئین آسمان اساس

روضهٔ عالي بنیان که بمتانت رفعت و علو قدر و عظمت شان آبروی عالم خاک است سراسر از الواح سنگ مرمر طرح انداخته بر دورش باغی دلنشین فردوس نشان ترتیب دادند - و بر یک جانبش مسجدی رفیع بنیاد و جانب دیگر قرینهٔ آن مهمانخانهٔ عالي فضا و اطرافش حجرها و ایوانهای دلکشا و پیش دروازه اش چندین چوک نو آئین و سراهای فرح افزا که به فسحت ساحت و ندرت هیئت بر روی زمین مثل و قرین ندارد بنیاد پذیرفته - در مدت بیست سال تمام آن عمارت که بنیادش زمین را طبقه ایست هشتمین و کلاهش آسمان را طارم دهمین بصرف پنجاه لک روپیه باتمام رسیده به نهایت بلندیي قدر و منزلت و ارجمندیي زیب و زینت آبروی کهن طارم چرخ کبود گردید - حضرت ظل سبحاني تمامي متروکات آن مغفوره مرحومه را که از اشرفي و زیور و جواهر وغیره از یک کرور روپیه زیاده بود نصف به بیگم صاحب و نصف به شاهزادهای دیگر مرحمت فرمودند - و چهار لک روپیه نصف نقد و نصف جاگیر بر سالیانهٔ مقررهٔ آن تقدس نقاب که سابق شش لک روپیه بود افزوده سایر مهمات دولت که به مهد علیا مقرر بود باین صاحبهٔ زمان مفوض گشته دیواني و میرساماني باسحٰق بیگ یزدیي که متصدیي سرکار آن مرحومه بود مرجوع شده خدمت پیش دستیي و سرانجام خدمت محل بدستور سابق بستیي خانم مقرر گردید *

مقرب خان دکني که بسیار کار طلب و جوان تنومند مردانه و در خانهٔ نظام الملک عمده تری ازو نبود از سعادت منشي بندگيي درگاه اختیار نموده از دکن متوجه آستانبوس اقدس گشته بود بیست و یکم ماه مذکور رسیده بمراد خاطر فیروز گشت - و پانصد مهر بر سبیل نذر گذرانیده بمرحمت خلعت و جمدهر و شمشیر با پردلهٔ مرصع و اسپ تبچاق و انعام چهل هزار

روپیه نوازش یافت - و همدرین ولا اعظم خان که حسب الحکم جریده از بالا گهات متوجه شده بود بملازمت فایز گشته هزار مهر و هزار روپیه برسم نذر گذرانید و خدمات پسندیدهٔ او خصوص فتح قلعه دهارور و تاخت بر سر خان جهان و شکست او که سرمایهٔ آوارگی آن تباه رای بود مورد استحسان و موقع تحسین گشت - آنگاه مرشد حقیقی که خدای مجازی بندهای درگاه اند براه ارشاد در آمده خان مذکور را از لغزشی چند بی روش که ازو سرزده بود و از راه تدبیر و طریق کنگاش دور بود آگاه ساختند - از جمله محاصرهٔ حصار دشوار کشای پرینده باوجود عدم وجدان آذوقهٔ سپاه و فقدان علف دواب - و هم چنین ترکتاز سرحد ملک عادلخان با قرب موسم برشکال که در حقیقت عین انحراف بود از شاهراه نمایان تدبیر درست - چه باوجود مقتضای وقت و فصل تا انقضای موسم بارش حال نیز مقتضی اقامت در موضعی بود که دربایست سپاه آنجا فراوان یافته شود - اعظم خان به ناهنجاری حرکت خود اعتراف و اقرار نموده مریدانه عذر بیطریقگی خویش بهمه طریق از رهگذر معذرت خواهی خواست *

همدرین تاریخ از نتایج اقبال نامتناهی بعون الهی امری که ثمرهٔ آن قهر بدخواهان دولت جاودان بود بظهور آمد چنانچه در ضمن عرضداشت سپهدار خان بوضوح پیوست - که چون نظام الملک از روی نادانی و بدکنگاشی فتح خان پسر عنبر حبشی را که مدتی محبوس داشت از قید برآورد بنحویکه سبق ذکر یافت آن بد رگ بنابر آنکه میدانست که نظام الملک از راه اضطرار او را نجات داده بعد از رفع ضروریات باز زندانی خواهد ساخت - لاجرم از روی پیشدستی بی نظام را گرفته در مطمورهٔ زندان مکافات اعمال ناشایست مقید نگهداشت - و ظهور این لطیفهٔ غیبی بنابر آن بود که حضرت صاحب قران ثانی ناهنجاری و بی روشی او را بروزگار که از

دستیاران این دولت پایدار بل از پیشکاران این کار خانهٔ سلطنت جاودانه است حوالت فرمودند تا از پاداش دهي و انتقام کشي او به بهترین وجه سزای کردار نابکار خود بیابد - لاجرم باغرای روزگار دشمن دیرینه کینه جوی خویش را بر سر خویش گماشته همانا بدست خود تیشه بر پای خود زد و به نیروی سعي خویش پهلو به نوک خنجر سپرد *

پنجم شهریور منزل یمین الدوله آصف خان که بعلت عروض عارضهٔ جسماني صاحب فراش بود از فروغ انوار قدوم آفتاب اوج خلافت غیرت منازل قمر گردید - و خان والا مکان سپاس گزار این عنایت بی اندازه شده از فیض قدوم آن عیسی دم مسیحا نفس شفای کلي یافته سرمایهٔ صحت ابدي بدان اندوخت *

از سوانح این اوقات که در لشکر خواجه ابوالحسن اتفاق افتاده دریندولا معروض اقدس گشت آنکه چون خواجه مذکور بعد از فتح قندهار پاتر شیخ‌مالو برای بسر آمدن موسم برشکال پسندیده در دامن کوهی بر کنار رود خانهٔ بغایت کم آب فرود آمد - قضا را نهم شهریور بارش عظیم واقعه شده رفته رفته رو به شدت گذاشت - چنانچه دو پهر و دو گهري گذشته آب رود طغیان عظیم گرفت و از کوهسار نیز سیلی شور انگیز بغایت تند و تیز فرود آمد و از دو راه آب رود و سیل کوه که نمودار طوفان نوح بود از دو سوی درمیان گرفت - و سر تا سر مردم اردو که از وحشت ظلمت شب و شدت بارش سحاب نه روی مقر و نه راه مفر داشتند مضطرب شده از جا در آمدند و بی پا و بی جا شدند - چنانچه خواجه و اکثر سپاهیان بر اسپهای بی زین سوار شده بپایمردي شناوري بادپایان از مهلکهٔ مهلکهٔ آن سیلاب بی پایان جان مفتی بیرون بردند - و قریب هزار تن از سپاهي و سوداگر رخت حیات به سیلاب فنا دادند - و اموال و اسباب بسیار و چار پایان بی شمار از

اسپ و شتر و امثال آن تلف شد - چنانچه از سرکار خواجه هفت هزار اشرفي و ده هزار روپیه و مجموع کارخانجات از توشکخانه و قورخانه و فراشخانه و امثال آنرا آب برده تا بمردم دیگر چه رسد - بعد از رفع طغیان چندانکه در سیل آن جوئبار لوازم جست و جو بجا آوردند که شاید از آنجمله چیزی بدست افتد سودی نداد و پشیزی بچنگ پژوهندگان نیفتاد - اگرچه در برخوردن بدان نقود جمعی تهمت زده و بهتان آلود شدند لیکن دانندهٔ نهان و آشکار و مرسل ریاح و منزل باران دانا است که آن گنج روان آب برده که پای کمی از گنج باد آورد نداشت بدست باد دستی چند افتاد یا خاک امانت دار عالم سایر گنجخانها آنها را نیز در زیر دامان پنهان ساخته تا پیدا شدن صاحبش دیانت بکار برد - و همدرین تاریخ مرحمت خان بخشي احدیان که ابراهیم نام داشت و اسد خان معموري در لاهور در لباس تقاضای اجل طبیعي خلع خلعت مستعار نمودند - و راو سور بهورتیه نیز بدین دستور از ماتم سرای دهر فنا گرای گشته بسوی مصر خویش باز گشت - و همدرین تاریخ از وقایع صوبه اودیسه بمعرض عرض در آمد که در همسائگي خانهٔ سید پرورش خان بارهه انباری پر باروت واقع بود و آتشی از غیب بدان رسیده از عالم سایر آفت‌های روزگار که مأخذ الجار بالجار صفات اوست سرایت به نشیمن آن سید مرحوم نموده او با دوازده تن از همنشینان بآتش همسایگي آن انبار خانه سوخت - هفتم ماه محمد علي بیگ ایلچي را بعنایت خلعت فاخره و یک زنجیر فیل با حوضهٔ سیمین و انعام شصت هزار روپیه نقد نوازش فرموده معزز و مکرم رخصت دار الخلافهٔ اکبر آباد نمودند - و خلعت و پنجهزار روپیه نقد به محمد تقي تحویلدار اسباب سوغات مرحمت فرموده نور محمد عرب را حکم شد که تا اکبر آباد همراهي گزینند *

بيست و چهارم موافق دوشنبه سلخ ربيع الاول سنه هزار و چهل هجري انجمن وزن اقدس قمري سال چهل و دوم از عمر ابد مقرون به فرخي و خجستگي آذين سپهر هشتمين و تزئين فردوس برين پذيرفت - و ساير مراسم و لوازم اين روز كه درين بزم مسعود معهود است از وزن آنحضرت با ساير اجناس نقود و وظايف مقرره و آئين عيش و عشرت و داد و دهش كه مانند دولت روز افزون سال بسال در افزايش است به بهترين وجه صورت بست - درين ايام افواج بحر مواج مرحمت بادشاهي كه پيوسته مانند درياى رحمت نامتناهي در جوش است و فيض سرشارش كه موج طوفان بر اوج مي زند چنانچه ذره تا خورشيد و ماه تا ماهي را فرو گرفته بساحت ساحل اميدواري نصيريخان رسيده ماهي مراتب كه در دكن نشان كمال عظمت مكانت و رفعت مكانست و واليان ولايت مذكور كسي را كه شايان رعايت نمايان دانند باين مرتبه مي رسانند مرحمت شد - درين روز سعيد خان بصوبه داري كابل از تغير لشكر خان سعادت اندوز شده منصبش از اصل و اضافه چهار هزاري ذات و چهار هزار سوار قرار يافته - و شمشير خان بعنايت خلعت و نقاره و منصب سه هزاري ذات و سوار سر افراز گشته بجاى سعيد خان تهانه دار هر دو بنگش شد - و لشكر خان مذكور با آنكه پيري او را سخت دريافته لختى به سستي عقيده و نسبت رفض متهم بود بنابرين معني ازين منصب معزول شد - و چون خبر آن جهان شدن راو رتن كه از بندهاى عمده و شايستۀ درگاه گيتي پناه بود بمسامع والا رسيد سترسال نبيره اش را جانشين او نموده بخطاب راو و منصب سه هزاري دو هزار سوار و مرحمت جاگير در وطن كه بوندي و پرگنات آن حدود باشد سر افرازي بخشيدند - و مادهو سنگهه پسر راو رتن را به منصب دو هزاري ذات و هزار و پانصد سوار از اصل

و اضافه سربلند گردانیدند - درین مقام بنابر تقریب مذکور اسم ستر سال بایراد امری چند بدیع که از گوپي ناتهه پدر او باوجود خوردي جثه و اختصار بنیه سر مي زد سخن را رنگین مي سازد - از جمله آنکه خود را درمیان دو شاخ درخت که هر کدام به سطبري ستون شامیانهای باشد جا مي داد و پشت بر شاخی داده و پایها بر شاخ دیگر نهاده باندک زوری از یکدگر جدا میساخت - و شاخ آهوان هندوستان را که بغایت استوار و ضخیم مي باشد چنانچه نیرومندان عظیم هیکل و تناوران سطبر پنجه قوي بازو نشسته کلّهٔ او را درمیان دو ران گرفته بزور تمام مي شکستند او بر پا ایستاده بدست مي شکست - و در چابکي و جلدي و تیزي و سبک خیزي بدان مثابه بود که هر دو پا را جفت کرده خود را بر سر دیواری که سه ذراع ارتفاع داشته باشد میگرفت *

از سوانح این ایام رسیدن عرضداشت فتح خان پسر عنبر است بدربار سپهر مدار - و سبب ارسال عرضداشت آنکه چون قبل ازین اوقات چند مرتبه آن حبشي نژاد بعد از حبس نظام الملک عرضداشته بود که این فدوي غلام بنابر هوا خواهي بندگان حضرت خلافت پناهي بی نظام تیره ایام را که پیوسته در پی اعلای نا فرماني و عصیان شده همه جا در مقام اظهار بغي و طغیان بود بدست آورده در زندان پاداش اعمال بد به روز خودش نشانده اگر پرتو عنایت بندگان حضرت سلیمان مکان بر ساحت رعایت احوال این بنده افتد از سر نو جبههٔ بندگي را بتمغای داغ عبودیت هلال‌وار فروغ بخشد - و این کمترین نیز هلال‌وار تا زنده باشد بنده بوده در مقام اقامت بندگي مراسم اطاعت و انقیاد را التزام خواهد نمود و لوازم سر افکندگي بجا آورده از ته دل کمر عبودیت بر میان خواهد بست - و بقدر دسترس سر پنجهٔ سعي و کوشش

در دولتخواهي و همراهيِ هوا خواهان بدفع بدسگالان دولت ابد پایان خواهد کشود - و چون از موقف خلافت فرمان جهان مطاع مشتمل بر استظهار عنایت و استمالت در جواب صادر شد لاجرم قتل آن واجب الدفع را که عقلاً و شرعاً واجب مي دانست از مرضيِ آنحضرت انگاشته همت بر امر آن مبهم گذاشت - و بلا توقف بهانهٔ دست برد اجل طبیعي را دست بیچ ساخته آن گران جان خفیف العقل را خفه ساخت - و پسر ده ساله او را که حسین نام داشت جانشین پدر و دست نشان خود نموده جمیع عمدهای در خانهٔ او را از میان برداشت - مثل خواصخان که نظام الملک جای فتح خان باو داده بود و شیخ عبد الله معلم او که در جزئیات امور ملکي و مالي مدخلی کلي داشت و سید خلیفه قلعه‌دار سابق دولت آباد و سادات خان و سیدی بلال مخاطب به شمشیر خان و اعتماد راو و دیانت راو که معتمد او بودند - چون این گروه را آنجهاني ساخته خاطر جمع نمود و جمعی دیگر از نزدیکان او را زنداني نموده از سایر مواد جمعیت حواس اندوخت آنگاه حقیقت اینواقعه را که از روی بی حقیقتي تمام ازآن ناسپاس ناحق شناس سر زده بود بدربار سپهر مدار عرضداشت نمود - و اینمعني با آنکه چندان مرضيِ طبع مبارک نبود باوجود کمال اقتدار بر استیصال او از تقصیرش در گذشتند و ملک او که مشرف بر تسخیر شده بود بدو باز گذاشتند - بنابر آنکه بی سعيِ امر آنحضرت بدسگال دولت ابد اتصال دفع شده با او درین باب عتابی که خلاف مقتضای وقت بوده باشد نه فرمودند - و فرمان قضا نشان متضمن اظهار عنایت بدو نوشته نوادر جواهر و فیلان نامور آن سلسله را که از دیرگاه باز فراهم آمده بیجا در دست او بود طلب فرمودند - و بوساطت فرستادهٔ او پیغام دادند که هرگاه اشیای مذکوره با پسر خود بدرگاه والا ارسال

دارد ملتمسات او برطبق خاطرخواه و وفق توقع بموقع وقوع خواهد پیوست - و فرمان گیتي مطاع مصحوب شکر الله عرب و کس فرستادۀ او با کهپوۀ مرصع و یک راس اسپ عراقي صرصرتگ مزین به زین زر دوز و اسپ راهوار صبا رفتار از راه سرافرازي او ارسال داشتند *

باعث ارسال یمین الدوله آصف خان به سرداري عساکر قاهره به بالاگهات نوبت دوم

چون در وقت تعین موکب اقبال بجهت تنبیه و تادیب نظام الملک عادلخان باو دم موافقت زده قلعۀ شولاپور ازو گرفته ابواب مصالحه و معاهده باو مفتوح داشت و ازین راه طریقۀ بیهوشي و بیراه روي فرا پیش گرفته همه وقت معاونت او مي‌کرد لاجرم بحکم وجوب گوشمال آن گردن کش سرتاب دریغولا چند سردار معظم با خیل و حشمي عظیم بسرداري سپه سالار جم اقتدار یمین الدوله آصف خان بتاراج و تخریب ولایت بیجاپور و تنبیه و تادیب اهل آن دیار تعین نمودند - و بنابر رسم دیرینۀ این کشور که در مبادي اختیار سفر اگر مقصد در سمت مشرق باشد برفیل سوار میشوند و بجهت مغرب بر اسپ و بطرف شمال بر تخت روان و پالکي و بجانب جنوب بر رتهه چنانچه سابق سمت گذارش پذیرفته - چون سفر یمین الدوله جنوب رویه بود لاجرم حضرت جهانباني از روی کمال مهرباني هفدهم آذر دستور اعظم را بمرحمت خلعت خاصه و چارقب طلا دوزي و شمشیر مرصع و دو اسپ دیو زاد پري پیکر و فیل اهرمن نژاد خجسته منظر با یراق نقره و پوشش مخمل زربفت و ماده فیل

دیگر بتازگي ارجمندي و سربلندي بخشیده - و مرحمت یک منزل رتهه را ضمیمۀ آن مراحم عمیمه فرموده مرخص آن صوب ساختند - و سرداران عظام از حضور پر نور درین فوج عمان موج بدین موجب سعادت تعین پذیرفتند - اعظم خان و راجه گج سنگه و سید خان جهان بارهه و شایسته خان خلف آصف خان و خان زمان ولد مهابت خان و راجه جی سنگهه و معتمد خان و سردار خان و الله ویردي خان و راجه بهار سنگهه و میر عبد الهادي باصالتخان و جمعی دیگر از ارباب مناصب والا - و از جمله دکنیان یاقوت خان و خداوند خان و اوداجیرام و کهیلوجي بهونسله و بهادرجي و امثال ایشان - و هریک از امرا و سرداران در خور مرتبۀ قدر و مقدار بانواع عنایات نامتناهي حضرت ظل آلهي از خلعت و خنجر و شمشیر و اسپ و فیل و انعام نقد که ضیق مقام مقتضي به تفصیل مراتب آن نیست اعزاز و اکرام یافتند - و هزار سوار از احدیان تیرانداز با هزار سوار بندوقچي و چهار هزار پیاده بندوقچي نیز بارابهای توپها و فیلان با ضرب زنها که آنرا در هندي هتنال خوانند از دربار بهم راهيِ این فوج متعین شدند - و فرمان شد که چون سپه سالار اعظم ببالا گهات رسد خواجه ابوالحسن و راجه ججهار سنگهه بندیله و سایر همراهان و هم چنین عبد الله خان بهادر فیروز جنگ با کومکیان خویش و نصیریخان و راجه بهارت و جمیع لشکر کومکيِ تلنگانه بیدرنگ به فوج اعظم پیوندند - و آن سرور هم در حضور انور توزک و ترتیب افواج لشکر منصور بروشی شایان و دستوری نمایان که دستور العمل اعیان سلاطین درجمیع احیان شاید برین موجب مقرر فرمودند - که یاقوت خان با جمیع دکنیان و نصیریخان و راجه بهارت با یکصد و هفتاد نامور از ارباب مناصب بطریق منقلا پیوسته عنان بر عنان افواج فتح و ظفر آسماني که همواره طلیعۀ لشکر نصرت اثر مي باشند پیش پیش راهی

شوند - اگرچه بحسب ظاهر سرداري فوج طليعهٔ مذکور نامزد یاقوت خان شدة ليكن بحكم آنكه اهل دكن كه حريفان دغا پيشه پر فن اند به هيچ رجه در خور اعتماد نيستند لاجرم بمقتضاى احتياط و حزم عاقبت بين دوراندیش باطنا امر و نهي اين فوج عمدة بعهدهٔ تکفل و تعهد نصيرخان قرار یافت - و قول بوجود تمكين آمود يمين الدوله متانت و شکوه کوه پذیرفت - و معتمد خان كه بخشي گري كل افواج بدو تفويض داشت با جمعی دیگر از منصبداران همراه فوج قول مقرر گرديد - و راجه گج سنگهه و راجه بهار سنگهه بنديله با گروهی انبوه از راجپوتان و هم چنین اصالت خان با پانصد سوار تفنگچي بهراول مخصوص گشتند - و فوج برانغار بسرداري اعظم خان و همراهي راجه انوپ سنگهه و راو دودا و كشن سنگهه بهدوريه و جمعی کثیر از اصحاب مناصب عاليه تعيين يافت - و خواجه ابو الحسن با خان زمان و ظفر خان و جمعی دیگر از منصبداران بکار فرمائي فوج جرانغار نامزد گردیده اهتمام اين قشون در عهدهٔ او شد - و سید خان جهان با گروهی تمام شکوه پر دل کارطلب از سادات بارهه و امروهه در التمش متعين گرديد - عبد الله خان بهادر فیروز جنگ و رشيد خان انصاري و راجه روز افزون و ديگر منصبداران و جوقی از سواران تفنگچي طرح دست راست مقرر شدند - و شايسته خان و راجه جی سنگهه و جماعتی از منصبداران طرح دست چپ - و راجه ججهار سنگهه بنديله با پانصد سوار احدي چنداول - بالجمله افواج بحر امواج باين توزک خاص صف آرا گشته در همان روز بهمراهي عون و صون الهي و اقبال روز افزون حضرت ظل الهي با سرعت سيلاب سر در نشيب ببالا گهات روان شدند *

چون مهر مهر تاثير اوزک پیوسته نزد نواب غفران مآب مهد عليا مي‌بود بعد از جلوس همايون كه يمين الدوله از لاهور رسيدة فيض سعادت حضور

دریافت بنابر التماس آن مهین بانو بدست دستور اعظم دادند - و در نوبت اول که بسرداری بالا گهات تعین یافت آن مهر انور را بمسند آرای حرم خلافت سپرده بعد از معاودت بر طبق دستور سابق باز باو تفویض یافت - دریندولا که آن عمدهٔ امرای ذیشان بسرداری بالا گهات متعین می شد یکروز قبل از رخصت آن خاتم اسم اعظم و نگین سعادت جم را بخدمت حضرت سلیمان زمان آورد و بندگان حضرت آنرا بنواب تقدس نقاب بیگم صاحب سپردند - و از آنوقت باز آن مهر معظم که بحسب آثار نمودار نیر اعظم بل رشک فرمای انوار مهر انور است نزد آن صاحبهٔ روزگار است و فرامین مطاعه بمعرفت ایشان مهر میشود *

دریندولا خواجه جهان و حکیم مسیح الزمان التماس رخصت طواف حرمین مکرمین زید قدراً و شرفاً نمودند و درخواست ایشان زیور اجابت پذیرفت - چون شمول فیض و عموم جود آنحضرت بنابر خاصیت مرتبه ظل آلهی مانند آثار عطای جواد حقیقی همه کس یاب و همه جا رس است - لاجرم بعد از جلوس اقدس بطریق نذر شرعی التزام فرموده بودند که مبلغ پنج لک روپیه بارباب استحقاق آن متبرک بقعهٔ شریفه رسانند - دریندولا که خواجه جهان از دیرین بندهای معتمد و امین دیانت آئین این دربار سپهر مدار متوجه آن دیار مقدس بود بمتصدیان صوبهٔ گجرات امر عالی زیور صدور یافت که ازآنجمله مبلغ دو لک روپیه را در احمدآباد و بنادر آنصوبه متاع سایر عرب خریداری نموده تسلیم خواجهٔ مذکور نمایند که اصل را با منافع بمعرفت مسیح الزمان واصل حاجت مندان آن مکان مقدس سازد - چون خدمت عرض مکرر به مسیح الزمان بود تقدیم آن خدمت نازک را که بحسن تقریر و لطف گفتار حکیمانه محتاج است بحکیم [1] [صادق] ع

---

(۱) ع [حاذق] ل ؛

تفویض فرمودند - و دیواني پنجاب به حکیم جمالا مخاطب بدیانت خان از تغیر عبد الکریم مرحمت شد *

از سوانح حضور انور در ماه ذي‌حجه بیست و پنجم ماه مذکور جشن وزن قدسي شمسي از سال چهل و یکم عمر جاوید قرین حضرت صاحب قران ثاني انعقاد پذیرفت - و سقف و جدار آن فرخنده مجلس بآئین هر ساله بل تزئین هر روزه زینت یافت - چنانچه رشک فرمای زیبائي طارم سپهر مینائي و بام گنبد فیروزه فام چرخ زمردین اخضر که بدر کوکب دري مکلل شده و از یاقوت خور و الماس قمر مرصع گردیده است گردید - و سر تا سر روی زمین آن از فرش دیبای منقش بنقوش بوقلمون و پرنیان مصور بصور گوناگون که مانند عتبهٔ سدره مرتبه این بزم دلنشین از عکس جبین سران روی زمین روکش کار نامهٔ ارژنگ و کار خانهٔ چین شده بود غیرت سپهر و بهشت برین گشت - و سایر رسوم این روز طرب اندوز از وزن و نثار و داد دهي و کام بخشي خواص و عوام بظهور پیوست - و جمیع ارباب حاجت و اهل آرزو این کشور بدریافت مدعا و ادراک مقصود زیاده هر آنچه در خاطر قرار داده و بیش از آنچه پیشنهاد خود نموده بودند کامروا گشتند - علامي افضل خان از اصل و اضافه بمنصب پنجهزاري ذات و سه هزار سوار و موسویخان صدر الصدور بمنصب چهار هزاري و هفتصد و پنجاه سوار سر افرازي یافته پایهٔ افتخار بسپهر دوار رسانیدند - جعفر خان از اصل و اضافه بمنصب [1] [دو هزاري ذات و شش صد سوار]ع و ملتفت خان نیز بهمین منصب سربلندي یافتند - مقرب خان دکني از مرحمت ماهي مراتب که نشان عظمت شان دکنیانست معزز گردید - و دیواني

---

[1] ع [دو هزار و پانصدي ذات و هزار و دویست سوار] بادشاه نامه - جلد اول - حصه اول - صفحه ۴۰۹ .

و اميني سهرند برای کاشي داس تفويض يافت و بمنصب هشت صدي چهار صد سوار نوازش پذيرفته بدان صوب مرخص شد - و همدرين روز فرخنده پيشکش قاسم خان صاحب صوبهٔ بنگاله مشتمل بر سي و سه زنجير فيل تنومند و بيست و هفت راس اسپ کونت و صد دست سپر و چهل من عود با بسی نوادر و نفايس امتعهٔ آن بلاد از نظر انور گذشت - و مجموع آنها بدو لک روپيه مرقوم شد - درين ايام خبر ارتحال جهانگير قلي خان ولد خان اعظم فوجدار جونا گدّه بعرض اعلی رسيد - عنايت حضرت بمقتضای خانه زاد نوازي بهرام پسرش را از منصب دو هزاري دو هزار سوار سرافرازي داده جانشيني پدر ضميمهٔ الطاف عميمه نمودند *

نگارش خصوصيات احوال موکب اقبال که ببالا گهات ارسال يافت

چون يمين الدوله از حضرت اقدس مرخص شده متوجه مقصد گرديد و کوچ در کوچ بحوالي بالا پور رسيد خواجه ابوالحسن با راجه ججهار سنگهه بنديله و لشکر کومکي او استقبال خيل اقبال نموده باردوی اعظم پيوست - و در مقام باسم عبد الله خان نيز با همراهان ملحق شده - سپه سالار اعظم دو روز در مقام مذکور اقامت گزيد و ساير سپاه منصور را بگذاشتن احمال و اثقال زياده از قدر ضرورت مامور ساخت - و چون همگنان عمل بفرموده نموده سبکبار و جريده شدند از آن مقام کوچ کرده شب درميان به قندهار شتافت - و بمجرد رسيدن از راه بنابر مقتضای حزم و احتياط داخل قلعهٔ مذکور شد - و سر تا سر خصوصيات آنرا بنظر دقت نگر در آورده در صدد انسداد مداخل و مخارج آن شده بمقام سامان و سر انجام اسباب

و ما یحتاج قلعداري در آمده - بعد از فراغ حسب الامر اشرف رومي خان را استقلال تمام داده به نگاهباني آن حصار باز داشت و خود رو بسوی مقصد آورده کوچ در کوچ متوجه شد - و چون عبور عسکر منصور بر قلعۀ بهالکي [1] شد و بنواحيِ آن حصار رسید یمین الدوله پیشتر قور یساول را ارسال داشت که به نزدیکيِ قلعه رفته از کیفیات اوضاع و خصوصیات اطوار اهل آن مقام اطاعت و عدم آنرا استعلام نماید - هنوز اردو در عین قطع مسافت بود که مشار الیه حقیقت آنها نمود که این طبقۀ خیره چشم از کوتاه نظریها و خود سریها در حصار بر روی موکب اقبال بسته منتظر جنگ نشسته اند - بنابرین یمین الدوله بمجرد وصول خبر فوج منقلا را دربارۀ احاطۀ قلعه مامور ساخت - و بخشي الملکي معتمد خان را با چندی از بندهای بادشاهي بامداد آن فوج فرستاد - دلاوران قلعه کشا همت بر فتح آن حصن حصین بسته شروع در پیش بردن ملچار نمودند - و آنروز در کارسازيِ مقدمات فتح قلعه و کسر اعدا گذرانیده در ظلمت شب قرار برآن دادند که بهادران کار طلب از پایمرديِ زینه پایه و دست آویز کمند فراز برج و باره رفته باین روش بر قلعه دست یابند - قضارا متحصنان برین پیشنهاد پیش از وقوع آن اطلاع یافته در چارۀ کار خود کوشیدند - چنانچه از طرفی که ملچار کمتر پیش رفته بود راه کشوده رو بواديِ هزیمت نهادند و رعایای بیگناه را بچنگال عذاب و نکال سپرده خود جان مفت بیرون بردند - و ارباب شهامت به برج و باره بر آمده قلعه را بی مزاحمت مانعی بدست آوردند - چون قلعه از اسباب و اموال و دراب مالا مال بود غارتیان سپاه و لوث مآلان گرسنه چشم که به طمع غنایم چشم سیاه کرده طفیليِ لشکر

---

(۱) قریب به بیست و پنج میل انگلیسي در شمال و غرب بیدر واقع است *

مي باشند دست بتاراج اموال برکشوده ازآن خوان یغما زلها بستند و غنیمت بیشمار از نقد و جنس و صامت و ناطق بچنگ آورده از میان بیرون بردند *

از غرایب اتفاقات حسنه سلامتي سلالهٔ دودمان سیادت و نجابت اصالت خان است بعد از اشراف برهلاک - و صورت اینمعني مبهم آنکه مشار الیه بنابر مقتضای شجاعت علوي و شهامت هاشمي پیش از همه خود را بفراز حصار رسانید و قضا را بربالای تختی چوبینه که لختی باروت و حقهٔ آتشبازي در زیر آن بود ایستاده شد - درین اثنا آتش بدانها رسیده تخت بان سید بخت مند بهوا بلند شد و به نگهباني حراست جناب رباني و حمایت توجه حضرت جهانباني آفتی از آتش نیافت جز آنکه اندکی روی و دستش از تف باروت متاثر شده بود - و غریب فما تر آنکه در درون قلعه برروی انبار کاهی افتاده بنابر آن از رهگذر افتادن نیز بدو آسیبی نرسید - و در طي اینحال مسجدی را که آن سست دینان انبار خانهٔ باروت کرده بودند همانا از شعلهٔ غضب الهي اشتعال پذیرفته بنابر شمول و عموم نزول عذاب مسجد نیز با جمعی کثیر سوخت - بالجمله چون آن حصار باندک کوششی کشایش پذیر شد حسب الامر اشرف آنرا به گماشتهای فتح خان پسر عنبر که در قلعهٔ اودگیر مي بودند از راه قرب جوار سپردند - این معني بنابر آن بود که چون فتح خان درینولا از راه اظهار بندگيي در آمده بود چنانچه مذکور شد لاجرم برطبق مقتضای استمالت و دلدهيِ آن حبشي نژاد وحشي نهاد حکم جهانمطاع صادر شده بود که عسکر منصور از جمله محال متعلقهٔ عادلخان هرجا را که در تحت تصرف دارند بمردم فتح خان باز گذارند - بعد از فراغ اینمعني موکب اقبال مظفر و منصور کوچ نموده بسوی

قصبه کملاپور[۱] از جمله محال عادل خان که کمال معموري و آباداني داشته رو آوردند - درین اثنا رزق الله نام مردی از مردم عادل خان نوشتهٔ او و اعیان در خانهٔ آن خان نا عاقبت بین خصوص خواص خان مذکور متضمن کمال اظهار ندامت و نهایت خجلت و انفعال و عذر خواهيِ انواع تقصیر و کوتاهيِ ایام گذشته رسانید - و اگرچه او التماس مصالحه و معاهده نموده بود و ارسال پیشکش نیز پذیرفته لیکن چون فرستاده از مردم روشناس آن ملک نبود یمین الدوله بمیانجيِ او و صلحی که باني و باديِ آن ازین دست مردم گمنام و کم قدر باشد راضي نشد و او را بدون مهم سازي رخصت باز گشت داد *

چون از آن مقام کوچ نموده ظاهر قصبهٔ سلطانپور که بشهر گلبرگه پیوسته معسکر سعادت گشت ظاهر شد که متصدیان آن ولایت سایر اعیان و اهل ثروت را در قلعه و جمعي دیگر را باموال و مواشي در خندق و حوالي و حواشيِ حصار راه و پناه داده اند و برج و بارهٔ قلعه را بآلات و ادوات قلعداري آراسته - و اندک مایه مردم فرومایه در شهر مانده اند و جمعی را به نگاهبانيِ حصار شهر باز داشته - روز دیگر اعظم خان و عبد الله خان و خان زمان و راجه جی سنگهه و الله ویردي خان و ظفر خان و معتمد خان حسب الصلاح یمین الدوله روی به قلعه و شهر نهادند - و چون نگاهبانان از روی کوتاه نظري و بی بصري این گمان بردند که بچاره گريِ کشش و کوشش رد حمله و دفع صولت اولیای دولت نامتناهي که بنابر عون و صون الهي از قضای آسماني پای کم نمي آرد امکان دارد لاجرم اهل قلعه بممانعه و مدافعه کوشیده بیکبار از برج و بارهٔ هردو موضع توپ و تفنگ و سایر آلات آتشبازی را کار

---

(۱) در بادشاه نامه کالانور رقم شده - [جلد اول - حصه اول - صفحه ۴۱۳]

فرمودند - و باوجود آن مرتبه مقابله و مقاتلهٔ مخالفان سایر دلیران عرصهٔ پیکار توپ و تفنگ ایشانرا وجودی ننهاده داد دلاوری دادند و بی محابا پای حصار شهر تاخته هم برسر سواری آنرا مسخر ساختند - و غنیمتیان یغمائي در سایر آن شهر از قتل و اسر و نهب و تاراج چیزی نه گذاشتند - بالجمله چون یمین الدوله بنابر مقتضای وقت و حال صلاح در اشتغال به تسخیر قلعه ندید فی الحال امرای عظام را طلبیده لشکر را دستوري کوچ داد و شباشب راهي شده در کنار رودبار بهیمرا فرود آمد - روز دیگر شان لشکر دید و سي هزار سوار بشمار رسید - آنگاه از آنجا کوچ کرده بر سر بیجاپور که نشیمن ولات آنولایت است راهي شد *

از سوانح حضور اقدس ششم بهمن ماه بادشاهزادهٔ والا اختر سلطان شجاع که در بیست و ششم آذر برسانیدن نعش مطهر نواب غفران مآب مهد علیا متوجه دار الخلافهٔ اکبرآباد شده بود بعد از تقدیم آن امر عظیم باتفاق عمدة الملک وزیر خان و مخدرهٔ مکرمه ستي خانم معاودت نموده استلام رکن و مقام کعبه جاه و جلال بجا آورد - و بیست و ششم وزیر خان به تنبیه فتح خان حبشي که از عدم استقامت احوال تهاون در ارسال وجوه مقرر پیشکش و سرکشي او بظهور پیوسته بود نامزد گردید - و همدرین روز از مرحمت خلعت و اسپ خاصه و فیل نامي نامور شده بسرداري ده هزار سوار جرار آمادهٔ پیکار مرخص گشت - و جان نثار خان و راجه بیتهلداس و مادهو سنگهه و راو کرن و پرتهي راج راتهور و مبارز خان نیز بدین مکرمت والا سعادت پذیر گردیدند - و چون مقرب خان دکني ماهیت دان آن سرزمین بود و میانهٔ او و فتح خان کینهٔ دیرینه بود او را نیز درین فوج تعیین فرموده بعنایت خلعت و جیغهٔ مرصع و اسپ و انعام چهل هزار روپیه نقد نوازش فرمودند *

تتمهٔ سوانح دولت در موکب سعادت چون نواحي بیجاپور مورد عسکر ظفر اثر شد و کنار تالاب مشهور واقع میانه نورسپور و شاهپور مضرب سرادق سرداران آمده حدود اطراف آن مخیم سپاهیان گشت سپه سالار اعظم بنابر استصواب رای صواب پیرای و صلاح دید امرای عظام بمقام سرانجام اسباب محاصرهٔ بیجاپور در آمده بر سر قرارداد ملچار و پیش بردن آن و سرکردن نقب و ساختن کوچهٔ سلامت و رفع جواله و نصب دمدمه و سرکوب و امثال اینها رفت - درین اثنا فوج مقهورهٔ غنیم که در آن سوی خندق خود را به پناه حصار کشیده آنجا قرار گرفته بودند گاه گاه از خندق عبور نموده در میدان گاه پای قلعه صف آرا و سلاحشور مي گشتند و بمقام دستبازي در آمده انداز بان اندازي که شیوهٔ دکنیان است مي نمودند - و چون قوشونی خلیج آسا از قلزم مواج یعني دریای لشکر طوفان اثر جدا شده بسوی ایشان روانه مي شد مانند مشتی خاک که از پیش صدمهٔ سیلاب با شتاب تمام راهي شود یکسر تا پای حصار گریزان گشته خود را بحمایت توپ و تفنگ اهل قلعه مي رسانیدند - و باوجود آنکه بهادران جان فشان از سر گذشته تهور شعار از سر تیر و بندوق در مي گذشتند و در عرصهٔ کارزار یکه تازي و جلو اندازي بجا مي آوردند بسرداريِ حمایت حضرت باري و نگاهبانيِ تائید رباني که همواره همراه موکب اقبال شاهجهاني است مطلقاً آسیبی بدیشان نمی رسید - مجملاً اکثر روزها دستبازي از طرفین واقع میشد و از اولیا دستبرد و از اعدا سربازي بظهور مي رسید - و درین مدت چهار مرتبه جنگ نمایان بوقوع آمد و اکثر سرداران رزم طلب پرخاش جو تلاش و تردد شایسته بجا مي آوردند - و از موکب نصرت شعار نامداری را آسیبی نرسیده از مخالفان سکندر علي پسران عم رندوله خان که داخل اعیان بیجاپور بل سر شمشیر

غنیم مقهور بود با چندی دیگر از شاهراه مستقیم تیغ بی دریغ راه سرمنزل عدم پیش گرفتند - سرافراز خان نامي از سرداران نظام الملک که سابقا التماس عهد نامه نموده و فرمان عاطفت عنوان متضمن استمالت او صدور یافته بود دریندولا مستظهر و مستمال داخل موکب اقبال شد و به منصب چهار هزاري ذات و سه هزار سوار سرافراز حقیقي شد *

چون درین ایام کمال عسرت باحوال عساکر نصرت مآثر بهمه وجه خصوص از رهگذر کمي کاه و هیمه راه یافت باوجود آنکه هرروز جمعی برای تحصیل علیق دواب و هیزم تا محال دور دست مي رفتند و یکی از سرداران بنوبت در باب محافظت و حراست ایشان قیام مي نمود معهذا از کثرت ستور و عظمت اردو کفایت نمي کرد و گاه گاهی غنیم هم فرصت یافته دستبردی مي نمود - چون در عرض این ایام محاصرۀ نهاني مراسلات محمد امین داماد ملا محمد لاري از عمدهای عادل خان که خطاب مصطفی خاني داشت به یمین الدوله مي رسید مشتمل بر آنکه عنقریب قلعه را تسلیم اولیای دولت مینمایم - و مکرر وعده کرد که فلان وقت از راه رخنه و برجی که حراست آن بعهده من است بهادرانرا در حصار راه مي دهم - و موید اینمعني برسالت علي رضا نامي که فرزند خواندۀ او بود مکرر پیغام فرستاد و درین باب سوگندهای غلاظ و شداد در نوشتجات یاد مي کرد و هم چنین فرستادۀ مذکور نیز از زبان او بر طبق صدق وفای وعده قسم های عظیم میخورد - و با این معاني چون مواعید و عهود معهود بوفا نمي رسید هر کدام را به بهانه و عذر تمسک مي جست تا آنکه در آخر کار بخیۀ حیله سازي و دغابازي او که غرض ازین دفع الوقت و گذرانیدن روزگار بود بر روی کار افتاد - و درین ضمن بظاهر شیخ دبیر که به محرمیت و راز داري خواص خان اختصاص داشت از مبداء محاصره باز

درمیانه آمد و شد مي نمود و بتکرار نوشته و پیغام آن غدار نابکار در باب التماس صلح مي رسانید - چون ازین هم کاری کشوده نشد و عدم صدق وعدۀ مصطفی خان خود پیشتر ظهور یافته بود لاجرم بار دیگر یمین الدوله دربارۀ تنگ گیري محاصرۀ حصار بجد شده آن عزم صائب را پیرایۀ جزم داد - از بیم این قرار داد متحصنان قرار دادند که مصطفی خان و خیریت خان حبشي نزد یمین الدوله آمده قواعد معاهده به تمهید مباني پذیرش احکام مطاعه خصوص ارسال پیشکش ممهد و مشید سازند - و چون اثر قرار داد مذکور از بر آمدن آن دو عمدۀ بیجاپور به ظهور پیوست بنابر استمالت و اعزاز فرستادگان نصیرخان را تا ظاهر اردو پیش باز فرستاد - و خان مذکور ایشان را ازین پذیره پذیرایی اعظام و احترام ساخته مستظهر و مستمال به مجلس سپه سالار اعظم در آورد - چون انجمن کنگاش مصالحه از حضور خواجه ابوالحسن و اعظم خان و شایسته خان و چندی دیگر از امرا و اعیان لشکر ظفر اثر آرایش پذیرفت و بعد از گفتگوی بسیار در آخر کار بدر خواه ایشان یمین الدوله قبول معاهده برین جمله نمود - که من بعد بدستور عهد پیش همواره فرمان بردار و پیشکش گذار باشند - دوم نقد چهل لک روپیه از نقد و جنس سرانجام نموده بدرگاه والا ارسال دارند - چون بر طبق پذیرش اینمعني عهدنامه نوشتند و این انجمن بانجام رسید بهادر خان و یوسف خان را که سابقا در معرکه زخمي و بیهوش بدست ایشان افتاده بودند چنانچه در احوال گذشته به تفصیل نگاشته شده معزز و مکرم آورده سپردند - و مرخص شده شیخ عبد الرحیم خیرآبادي معتمد یمین الدوله را با خود بردند که عهد نامه را بمهر عادل خان رسانیده مصحوب او ارسال دارند - و بعد از دو روز که او را نگاهداشتند سیوم روز پیغام داده وداع نمودند که عهد نامه را متعاقب مي فرستیم - و روز دیگر که فرستادگان ایشان بخدمت

رسیده بعضی متوقعات که داشتند بزباني استدعا نمودند همه مستدعیات ایشان را بنابر این معني که بزیور صورت معقولی آراستگي داشت یمین الدوله بتن برداشته پذیرفت - و بهنگام رخصت یکی از همراهان که صاحب سر مصطفی خان بود نوشتهٔ بخط خان مذکور پنهاني از رفقا در زیر مسند آن آرایندهٔ صدر عظمت گذاشت - و مضمون آن نوشته این بود که چون خواصخان بر عسرت لشکر نصرت اثر و قلت غله آگاهي یافته لاجرم باین پشت گرمي که عنقریب اردو ازین مقام ناچار کوچ کرده معاودت خواهد نمود بمقام مکر و تزویر در آمده در لباس تعویق و تاخیر روزگار بسر مي برد - بنابرین اگر درنگی در قبول معاهده رو نماید ملالت بدین خیر اندیش باز نه گردد *

کوتاهي سخن چون مدت محاصره بطول کشیده در عرض این ایام از هیچ طرف رعایا آذوقه به فروختن نمي آورد - و پیشتر غنیم بمجرد استماع خبر توجه موکب اقبال اطراف شهر را ویران ساخته بود و غلات آن محال را باندازهٔ دسترس نقل محال دور دست نموده باقي را سوخته - و آذوقه که عسکر ظفر پناه همراه آورده بود بیش ازین مدت کفایت نمي کرد - ازین راه تنگيِ دستگاه کار بر مردم بجای کشید که نرخ سیری غله به یک روپیه کشید و از آن هم مجرد نامی درمیان بود - قطع نظر از احوال سپاهي یکسر چار پایان احاد عسکر اقبال به علت لاغري و زبوني از دست رفتند مگر ستوری که از غایت ناتواني و مندبوري و کمزوري بر طيِ مراحل عدم باوجود آنکه دمی بیش نیست قوت و قدرت نداشت ناچار مانده بود - درین قسم حالی دستور العمل دیوان خلافت یمین الدوله صلاح وقت در آن دید که چون افواج قاهره را قوت عدو بندي و قلعه کشائي نمانده انسب آنست که بالفعل دست از محاصره باز داشته خود را بسرحد محال

معمورهٔ ملک غنیم کشند و چندی آنجا گذرانیده چندان توقف نمایند که احاد سپاهیان مرکبان خودرا آسوده ساخته خود نیز برآسایند و درین ضمن بترکتاز نواحی و اطراف پرداخته ملک را خراب سازند - و پس از تخریب محال اعدا و مرمت اولیا مطلب پیشینه فراپیش گرفته بهادران کار طلب را کار فرمایند - تمامي سرداران رای صواب آرای را استصواب نموده از آن مقام کوچ نمودند و بسمت کنار دریا کشن گنگا [1] روان شده ساحل آب را پیش گرفتند خصوص طرف رای باغ ومرچ [2] را که از پرگنات معمور آن حدود است تاخته هرجا از آباداني نشانی مي یافتند همگي زمین کشته و ناکشته و خانمان اهل قصبات و قری را پی سپر سم ستور یغما و تاراج ساخته نشانی از آن باقي نمي گذاشتند و آنگاه از آنجا راهي شده همت بر تخریب محال دیگر مي گماشتند و مزرعهٔ آنرا نیز تاخته و خراب ساخته بمساکن رعایا مي پرداختند - و خانه را ویران و خانگي را روانهٔ خراب آباد مي ساختند - مجملاً درین مدت انواع خرابي از اسر و قتل و نهب و غارت و تخریب بمحال متعلقهٔ عادل خان رسانیدند - و چون موسم برشکال نزدیک رسید و تنگي و عسرت سپاه بوسعت و عشرت گرائید و خرابي غنیم که بالفعل مقصد افتاده بود بظهور رسید و بیش ازآن مجال توقف در آن محال محال نما بود لاجرم از پای قلعهٔ شولاپور گذشته داخل حدود متعلقهٔ بادشاهي شدند *

سوانح حضور پر نور سید ابو الفتح فرستادهٔ فتح خان پسر عنبر که مکرر عنبر نیز اورا بجهت مهم سازئ خود بدرگاه والا فرستاده بود سعادت اندوز زمین بوس اقدس گردید - و عرضداشت آن تباه رای را که متضمن اظهار

---

(۱) اکنون باسم کستنا یا کرشنا مشهور است *

(۲) بکنار عربي آب کستنا واقع است و از شولاپور قریب سی کروه فاصله دارد *

عجز و نیاز بود گذرانیده زباني معروض داشت که متعاقب پسر فتح خان با فیلان نامي و جواهر و مرصع آلاتی که در سرکار نظام الملک بود بملازمت ارفع مي رسد - بنابر آن تقصیر و کوتاهي آن مصدر افعال ناقصه به عفو جرم بخش بادشاهي معاف شده وزیر خان ببازگشت مامور گشت - نوزدهم ماه چون خبر نزدیک رسیدن عبد الرسول پسر کلان فتح خان بعرض اشرف رسید از راه مزید استمالت و استظهار پدرش جعفر خان را باستقبال او فرستادند - وچون مشار الیه بدریافت سعادت آستان بوس درگاه والا سر رفعت از اوج طارم آبنوس درگذرانید نخست در انجمن حضور پرنور آداب معهوده بتقدیم رسانید آنگاه بیشکش را که مشتمل برسي زنجیر فیل کوه پیکر و نه راس اسپ صبا رفتار صرصر آثار و انواع نوادر و جواهر و مرصع آلات بسیار بود و هشت لک روپیه قیمت داشت بنظر انور در آورده موقع قبول یافت - و از عنایات آنحضرت عبد الرسول مذکور مشمول انواع عواطف عمیمه شده مرحمت صوري خلعت و اسپ و کهپوهٔ مرصع با پهولکتاره و یک زنجیر فیل دربارهٔ او ضمیمهٔ مراحم معنوي گشت - و هم دریئولا راو سترسال نبیرهٔ راو رتن بتازگي سعادت ملازمت اندوخته فیلان جد خود را که چهل زنجیر بود برسبیل پیشکش از نظر انور گذرانید - از آنجمله هژده زنجیر فیل که در نوع خود نفاست داشت بدو لک و پنجاه هزار روپیه مقوم شده - آنحضرت از آنجمله هشت زنجیر اختیار فرموده باقي را بدو مرحمت نمودند - و آن شایستهٔ تربیت را بعنایت خلعت و اسپ و نقاره و علم سرافراز و سربلند ساختند *

از واقعهٔ صوبهٔ کابل بعرض اعلی رسید که شمشیر خان تهانه دار بنگش بدار البقا پیوست - از حوادث این ایام مقتول شدن نور الدین قلي است و علت واقعي این واقعه آنکه چون جسونت راتهور را سابق مردم نور الدین قلي

کشته بودند دریندولا کشن سنگهه پسرش را تهور راجپوتی بر آن داشت که بهر طور که ممکن باشد و از هر راه که رو دهد خون پدر ازو بخواهد - بنابرین پیشنهاد در پی یافتن وقت بوده انتهاز فرصت مي نمود - تا آنکه دریندولا بحسب اقتضای قضا کاتبان دار الانشاء قدر نامش را از روز نامچهٔ بقا بکزلک فنا حک نموده بودند از مساعدت روزگار وقت یافته قضا را در شبی که نور الدین قلي باندک مایه مردمی از غسلخانه بر آمده متوجه منزل خود بود از کمین گاه بیرون آمده سر راه برو گرفت و در همان گرمي چند زخم کاري برو زده کارش تمام ساخت - آنگاه زینهاري شب تار شده خود را بگوشهٔ کشید و در پناه پردهٔ ظلام راه فرار سر کرده بتگ و تا سر بدر برد *

آغاز سال پنجم از جلوس میمنت مانوس صاحب قران ثاني

درین ایام سعادت انجام یعني سرآغاز سال پنجم از جلوس ابد مقرون حضرت صاحب قران ثاني پس از سپري گشتن هشت گهري از روز شنبه بیست و هشتم شهر شعبان سال هزار و چهل و یک هجري عنقای قلهٔ چرخ چارم از آشیانهٔ آبگون طارم دلگیر حوت هوا گرفته بانداز فضای دلکشای دولت سرای حمل پرواز نمود و بظلال بال همایون فال بر قاف تا قاف آفاق سایه گستر گشته در شرفات غرفهٔ شرف خانه نشیمن ساخت - و از روی مهر پرتو نظر عنایت و فروغ انوار شاهپر انور در کار ذرات کائنات کرده سر تا سر گیتي را از سر نو بانواع بهجت و سرور آمود - مقارن اینحال سعادت اشتمال شهباز نشیمن خلافت و همای اوج سعادت اعني

حضرت ظل سبحاني صاحب قران ثاني سايهٔ دولت بر سرير عظمت و روی تخت رفعت گسترده باندازبال افشانيِ همت عرش آهنگ بلند پرواز باز در صدد صيد دلهای خاص و عام شده از فرط بخشش و بخشايش تازه خواطر اصحاب قلوب بدست آورد - و درآن روز طرب افروز که بارگاه چهل ستون خاص و عام که بهزار گونه زيب و زينت هوش ربا و دلفريب گشته بود و رسم طرب درآن محفل خاص عام شده قبلهٔ نياز عالم که کامرانيی را منحصر در کام بخشيی می دانند در مقام برآمد مرادات عالميان در آمده باشارهٔ سر انگشت خود جهانی از ارباب نياز را بر مراد خاطر فيروز ساختند - از جمله عواطف اين روز فدائی خان بجاگير داريِ جونپور از مرحمت خلعت و اسپ مختص گشته مرخص شد - و ميرزا عيسی ترخان بعنايت خلعت و اسپ و جاگير داريِ ايلچپور امتياز پذيرفت - عبد الرسول ولد فتح خان مشمول نظر اقبال و قبول آمده از عاطفت طرهٔ مرصع تارک اعتبارش بطراز سرافرازي رسيد - حکيم جمالای کاشی چون ديوانيِ[1] [پنجاب] ع از روی تدين تمام بتقديم رسانيده بود بخطاب ديانت خان سرافراز گرديد - بهرجي زميندار بگلانه با پسر و برادران از زمين بوس آستانهٔ درگاه سپهر اشتباه سر اعتبار باوج طارم آبنوسی سود - و از غبار آن سرزمين آسمان نشان جبههٔ افتخار به صندل اعتبار اندود - و پيشکشی مشتمل بر مرصع آلات گران بها و نه راس اسپ صبا رفتار و سه زنجير فيل تنومند کشيده منظور نظر اقبال افتاد *

از سوانح پناه آوردن شير خان ترين زميندار قوشنج[2] قندهار است که پدرانش از دير باز داخل هواخواهان اين دولت ابد طراز بودند بدين

---

(۱) ع [سهرند] ل ،

(۲) در بادشاه نامه فوشنج نوشته شده [جلد اول - حصهٔ اول - صفحه ۱۲۱۹] *

درگاه گيتي پناه و انتظام يافتن در سلک بندهاى آستان سپهر مكانت كرسي مكان - سبب استسعاد او بدين سعادت عظمى آنكه چون در اواخر عهد دولت حضرت جنت مكاني بحكم تقلبات روزگار و گردشهاى ليل و نهار كه مقتضاى دستبرد قضا و قدر است شاه عباس داراى ايران بر كشاد و بست قلعه قندهار و حكومت مضافات آن ديار دست يافت نگاهباني قلعهٔ قوشنج و رياست سرتاسر قبايل افغانان آن سرحد را بشير خان مذكور كه در صغر سن با پدرش حسن خان از حاكم قندهار شاه بيگ خان كه در عهد حضرت عرش آشياني بآن خدمت مامور بود رنجيده بعراق رفته بود و در آنجا نشو و نما يافته تفويض نمود - و در اندک زمانى از تمكين بخت و اقبال در آن مكان تمكن و استقلال بسيار يافته ساير الوسات افغانان اهرمن سير را بافسون فنون تدبير نافذ و عزايم عزيمت راسخ مسخر ساخت - و چون روزگار شاه بسر آمده مدت سلطنتش بپايان رسيد و شاه صفي بدستياري بخت پاى بر سر تخت دارائي ايران نهاد شير خان بدست آويز فرستادن هدايا و تحف و از ارسال رسل و رسايل و پايمردي وسايط و وسايل غائبانه نسبت خويش را در خانه قوي ساخت - و چون باستظهار آن نسبت مستظهر گشت و اينمعني برزياده سري و خود رائي كه لازمهٔ سرحد پروريست سرباز شد يكباره عنان خود سري و خود رائي و خويشتن شناسي از دست داد - بنابر آن با علي مردان خان خلف گنج علي خان ازبک از عمدهاى دولت صفويه كه بعد از پدر ايالت قندهار بدستور برو مقرر بود تملق و فروتني كه وظيفهٔ كومكي با سردار است نيكو بجا نياورد و رفته رفته سركشي آغاز نهاده داد ستم و بيداد مي داد - چون جور و تعدي او از حد تجاوز نمود علي مردان خان اين معني را دست آويز ساخته مكرر درين باب عرايض

شکایت آمیز بدرگاه ارسالداشت - تا آنکه بعد از چندی دربارۀ استیصال او دستوری گونه در لباس تحصیل نموده انتظار وقت و انتهاز فرصت میداشت - و بحسب اتفاق در همان اثنا شیرخان حشری از اهل شور و شر یعنی افغانان دد نهاد آن سرحد فراهم آورده بانداز ترکتاز نواحی سیوی و کیخابه توجه سمت آن سر زمین پیشنهاد نمود و علی مردان خان اطلاع این معنی را از همرائیهای روزگار مساعد و بخت موافق شمرده با چهار هزار از نوکران خود و سایر تعیناتیان و زمین داران آن سرزمین برسبیل ایلغار از قندهار راهی شد - و بهنگام طلوع سپیدۀ بامداد اطراف حصار قوشنج را بسیاهی سپاه فرو گرفت - و بنابر اینکه در قلعه اندک مایه مردمی بیش نبودند هم برسر سواری بکشایش گرائید - چون قلعه و سایر اندوختهای دیرینه سال و اسباب و اموالش از همه باب بدست در آورد اهل و عیال او را اسیر ساخته بقندهار ارسال داشت و خود در آنجا توقف نمود - و چون شیرخان از مضمون نوشتۀ بعضی هواخواهان برحقیقت معامله کماهی آگاهی یافت نامه آسا بر خویش پیچیده در همان گرمی بشتاب طومار باز گردیده بجای خویش بازگشت - درینوقت نیز جمعی انبوه از سوار و پیادۀ آن گروه را تطمیع نموده برسر خویش جمع آورده - و بمقام انتهاز فرصت بر آمده در نواحی قوشنج سرگردان و در یک مقام قرار و آرام نگرفته هر روز در موضعی بسر می برد و هر شب جای را ملجای خود می ساخت - تا آنکه جاسوسان علی مردان خان که پیوسته سر به پی آن ادبار اثر داشتند پی برسر او برده بعد از تحقیق خان را از آن جایگاه آگاه ساختند - و شب هنگام برسر آن تیره سرانجام تاخت برده بامدادان باو رسیدند - او نیز فوج خود را توزک ده بی محابا بجنگ صف در آمد - و بالجمله از نخستین حملۀ افغانان

به هراول قزلباش شکست درست رو داده نزدیک بود که پشت بنمایند درینحال علي مردان، خان مردانه اسپ انداخته جلو ریز بعرصهٔ ستیز تاخت - قضارا از آنجا که قدر اندازیهای تقدیر است درین اثنا زخم تفنگی بر پاشنهٔ او رسید - لیکن آن شیر بیشهٔ مردی قطعاً ازآن جراحت منکر پروا نه کرده پیشتر تاخت - و بمجرد این تجلد و جلادت افغانان جهالت کیش را از پیش برداشته شکست فاحش داد - چنانچه شیر خان تا موضع دوکي یک جلو تاخته هیچ جا عنان توقف را مثنی نساخت - و چندی آنجا اقامت نموده چندانکه کوشید و اندیشها اندیشید سودمند نیفتاد - چون چارهٔ کارش در التجای این درگاه جهان پناه که مفر و مقر جهانیان و ملجا و مرجع عالمیان است انحصار داشت ناچار بقلعهٔ مقر که درینولا مردم یلنگتوش اوزبک برآن استیلا داشتند رفته در ظاهر آن قرار گرفت - و از روی اظهار عبودیت و بندگي عرضداشتی متضمن بر کمال عجز و نیاز نوشته و نامهٔ دیگر مشتمل بر اظهار ارادهٔ التجا بخاک آستان سپهر نشان با احمد بیگ خان صوبه‌دار ملتان بقلم آورده توقع ارسال آن بدربار و استدعای نامهٔ استمالت نمود - وچون آن عرضداشت بدرگاه آسمان جاه که جای التجا و ملاذ و ملجاء خلایق است رسید ازآنجا که راه دادن ملتجیان از شیمهٔ کریمهٔ این آستان ملایک پاسبان است التماس او پایهٔ قبول یافته درین باب فرمان عاطفت نشان به توقیع صدور رسید - و او مستظهر و مستمال روی امیدواري بسوی این قبلهٔ امیدواران آورده چون تارک بختش از زمین بوس عتبهٔ سدره مرتبه بمراتب از رفعت درجات آسمان در گذشت بعنایات بادشاهي مفتخر و مباهي گشته از عواطف خدیو زمانه اعتبار جاودانه اندوخت - و نه راس اسپ تبچاق پیشکش کرده پرتو قبول برآن یافت - و همدرین

مجلس همایون بمرحمت خلعت فاخره و انعام سي هزار روپیه نقد و منصب دو هزاري هزار سوار نوازش پذیرفته از انقد محال صوبهٔ پنجاب جاگیر یافت *

نوزدهم ماه که شرف آفتاب بود خورشید روی زمین یعني سایهٔ آفتاب مرحمت جهان آفرین نشیمن سریر خلافت مصیر را از پرتو تحویل مبارک روکش شرف محل حمل ساخت - و بنابر رسم معهود مراسم داد و دهش و بخشش و بخشایش کمال ظهور یافته بمقتضای عدل و احسان آن دادگر فیض رسان بر پرداخت احوال عالمی پرداخت - چنانچه صغیر و کبیر و غني و فقیر از فرط استغنا نقش بی نیازي جاودان در خاطر بستند - و بکام دل در عافیت کدهٔ خوشحالي و عیش آباد فارغ بالي از منت تمنا و آز بی نیاز نشستند - درین روز شرافت اندوز پیشکش اسلام خان که در آنولا صوبه‌دار گجرات بود مشتمل بر اقسام جواهر ثمینه و مرصع آلات نفیسه و هشتاد راس اسپ و دیگر نفایس و نوادر آن دیار از نظر مهر آثار گذشت - و امیر بیگ فرستادهٔ محمد علي ایلچي ایران بدرگاه والا جاه رسید - و پنجاه اسپ صرصر تگ برق رگ عراق زاد عرب نژاد و دیگر تحف آن بلاد از نفایس اقمشه و نوادر امتعه که درینولا وکلای او از ایران فرستاده بودند و همگي را بجنس بر سبیل پیشکش ارسال داشته بود رسانیده از نظر انور گذرانید - بنابر نهایت رعایت عنایت که نسبت باو سمت وقوع داشت بموقع استحسان وصول یافته پرتو خورشید قبول بر آن تافت - و از سر کمال مرحمت خلعت خاص با هفت سپر مصور و یراق زرین میناکار از جمله مرسولات موتمن الدوله اسلام خان همراه فرستادهٔ مذکور برای مشار الیه فرستادند - و مبلغ چهار هزار روپیه بصیغهٔ انعام بدو و همراهان او عنایت فرمودند *

از امور بدیع اتفاقا که صدور امثال آن ازین حضرت قطعاً غرابتی و استبعادی ندارد اگرچه در نظر مردم ظاهر نگر غریب نما است و نظر بضعف عقول این گروه از خوارق عادات معدود میتواند شد آنکه در وقت عرض اسپان مذکور قبل ازین که بمعرض بیع در آید بندگان حضرت بنظر اجمال ملاحظه نموده از راه کمال خبرت و بصارت که در همه باب دارند خصوص در تشخیص گوهر و شرافت جوهر اسپ و تحقیق مبلغ ارزش افراد این نوع اصیل که دلیل کمال فراست و نهایت آگاهي بر کیفیت و کمیت کماهي حقایق اعیان وجود است فرمودند که قیمت این جمیع اسپان همانا که از شصت و پنجهزار روپیه در نگذرد - چون مقومان قرار بهای هریک داده جمیع قیمت مجموع نمودند قطعاً از آنچه فرمودند بیش و کمي ظاهر نه شد - و در امثال این صور از معني مذکور چه شگفت چه عموم این طبقهٔ والا که دست پرورد عنایت و تربیت یافتهٔ تائیدات عالم بالا هستند قیاس ایشان همانا کار مقیاس مي کند و تخمین و تقدیر ایشان از تحقیق مکیال و میزان پای کم ندارد - خصوص این جوهر شناس گوهر آدمي و صاحب عیار نقد مردمي که نظر حقایق نگر آن سرور به کحل الجواهر فیض مکتحل است و چگونه چنین نباشد که آن برگزیدهٔ حضرت رباني به نیروی تعلیم یزداني و الهام آسماني حل ما لا ینحل سایر رازهای نهاني نموده از زایچهٔ جبههٔ انساني مستقبل احوال از قرار واقع استنباط و استخراج مي نمایند - و بمقتضای همه بیني و همه داني از صفایح تقویم جبین و ناصیه و جداول خطوط پیشاني سر تا سر رقوم سرنوشت روز نخست خوانده همگي پیشنهاد خاطر همگنان مي دانند - مجملاً از پیشکش سایر شاهزادهای نامدار و امرای عالي مقدار که از نو روز تا این فرخنده روز بنظر اشرف گذشت موازي پنج لک روپیه از همه باب موقع قبول یافت *

معاودت موکب سعادت قرین فتح و نصرت از دکن بصوب دار الخلافهٔ اکبر آباد

از آنجا که انجام مهام جهانباني باسودگي و تن آساني بر نتابد و پیشرفت معاملات کشورستاني با تهاون و تاني راست نیاید - آئین جهاندار کامل اقتدار آنست که چون بآهنگ تسخیر کشوری یا تادیب دشمنی نهضت نماید و به نیروی کار پردازیهای تائید آن مهم پرداخت بسزا یافته مدعا حسب الاستدعا بر آید لاجرم لامحاله نیم لمحه تجویز اقامت در آن مقام ننموده بیدرنگ بآهنگ اقلیمی دیگر مراحل جد و اجتهاد پیماید - چنانچه شاه شرقي انتساب يعني آفتاب جهانتاب دو روز در یک منزل نپاید و هر صبحدم از تخت گاه خاور بر آمده آهنگ تسخیر قطری از اقطار باختر نماید - و تا هنگام شام آن سر زمین را بزیر تیغ و نگین در آورده شب هنگام بمقر سعادت خویش معاودت نماید - و بر این دستور باز انداز ناحیتی دیگر پیشنهاد ساخته پیش از بامداد روی توجه بدآنصوب آرد - شاهد حال انعطاف عنان انصراف موکب اقبال است از کشور دکن بسوی مستقر سریر جاه و جلال - و سبب صوري این معني سوای مقتضای قضا و قدر آنکه چون درین احیان همه کام هوا خواهان دولت بی پایان بتائید دستیاران اقبال جاوید حسب المرام بر آمد - و غرض اصلي درین نهضت والا استیصال خان جهان و تنبیه نظام الملک بود که او را در ولایت و حمایت خود راه و پناه داده - آن خود به بهترین وجهی بامداد کار پردازان عالم بالا از قوه به فعل آمد - چنانچه خان جهان مستاصل مطلق گشته نظام الملک نیز از نحوست سفاهت کیشي و نا عاقبت اندیشي زیان زدهٔ خذلان سرمد و خسران جاوید گردیده باعث استیصال بنیاد

ملک و دولت دیرینه سال سلسلهٔ خویش شده عاقبت سر در سر این کار کرد - و همچنین ولایت آباد عادلخانی بشامت موافقت نظام الملک خصوص بیجاپور که دارالملک بلاد مذکور است و در مدت ایالت آن خانواده از دستبرد حوادث زمان در کنف امن و امان بوده هرگز قدم بیگانه در آن سر زمین نه رسیده بود درینولا پایمال نعال مراکب موکب اقبال شد - و با این معاني بنابر آنکه واقعهٔ ناگهاني نواب ممتاز الزماني در برهانپور اتفاق افتاده بود زیاده برآن توقف درین خطه مرضي خاطر عاطر نیامد - لاجرم بتاریخ بیست و یکم فروردي ماه مطابق بیست و چهارم شهر رمضان المبارک سال هزار و چهل و یک هجري روز پنجشنبه بعد از انقضای ده گهري روز ماهچهٔ رایت ظفر آیت بسعادت سعد اکبر و طلعت مهر انور از افق دار السرور برهانپور طلوع میمنت نموده بسوی مرکز محیط خلافت ارتفاع گرای گردید - درین روز برکت اندوز شاه سوار عالم‌امکان ثاني حضرت صاحبقران قرین تائید آسماني و تمکین صاحب قراني برفراز فیل گردون نظیر تمکن پذیر گشته با شاهزادهٔ نامدار سعادت پژوه محمد دارا شکوه را در عقب تخت فیل جا دادند - و از تودهای دینار و درهم که در حوضهٔ فیل برسرهم ریخته همانا آن کوه توان را معدن سیم و کان زر ساخته بودند بر سبیل معهود از یمین و یسار نثار راه خدیو روزگار مینمودند - کوتاهي سخن باین دستور از دولت خانهٔ برهانپور تا دو کروهي شهر که مضرب خیام دولت شده بود از بالای فیل چندان نیل بالا زر افشاندند که خرمن هاى درهم و دینار بآن پایهٔ قدر و مقدار بخاک راه گذار برابر گردید - و باقي آنها که از سیر چشمي نثار چیندان فاضل آمده بود بمثابهٔ پایمال آمد که صفحه روی زمین را ملمع طلا و نقره ساخت - درین روز عبد الرسول پسر فتح خان را مشمول نظر عنایت ساخته و بسرافرازي

مرحمت خلعت و سرپیچ مرصع و اسپ و فیل تارک امتیاز افراخته بمعاودت دولت‌آباد دستوري دادند - و فتح خان را غائبانه مشمول عواطف بادشاهانه نموده ارسال خلعت و شمشیر مرصع و فیل خاصه با ماده فیل همراه عبد الرسول ضمیمهٔ آن مراحم عمیمه فرمودند - و صوبهٔ دکن باعظم خان بحال داشته حکیم خوشحال را بخدمت بخشي گري و واقعه نویسي آنصوبه سرافراز فرمودند - و چون اعظم خان در بالاگهات بود ملتفت خان پسرش را بخلعت و اسپ نواخته در برهانپور گذاشتند *

دوم اردي بهشت ماه شاهد کمان ابروی هلال شوال طلعت فرخنده فال از پیش طاق طارم مقرنس یعني سپهر مقوس نمودار ساخته روزه داران پرهیزگار را آشکارا صلای افطار داده باده خواران پیاله کش را بمنابر احتساب نهي خدیو روزگار از ایماء گوشهٔ ابرو بعیش و عشرت نهاني و کشیدن رطل گران دوستکامي خواند - درین روز حسب الامر اعظم بادشاه اسلام پرور دیندار امرای عظام در عقب علماء علام نماز عید ادا نموده دعای ازدیاد دولت جاوید بجا آوردند - هفتم ماه ظاهر کالي بهیت از ورود موکب مسعود این قبلهٔ مقبولان چون باطن زنده دلان مهبط نور ظهور گردید - بیست و دوم بهادر خان و یوسف خان از مرکز رایات ظفر آیات عساکر بالاگهات بدرگاه والا رسیده پیشاني بخت را سجده رسان سدّه سنیه و فروغ اندوز سعادت جاوداني ساختند - چون در جنگ دکنیان تردد بهادرانه و تلاش رستمانه بظهور آورده بودند و پس از زد و خورد بسیار زخم دار در معرکه افتاده گرفتار شده بودند چنانچه سابقاً بتفصیل زیور نگارش پذیرفت - ازآنجا که دیرینه عادت بندگان حضرت بادشاه حقایق آگاه خدمت ارباب ارادت است کمال عنایت و مرحمت در حق ایشان مبذول نموده بهادر خان را بمنصب چهار هزاري سه هزار و پانصد سوار و خلعت و شمشیر و سپر و اسپ

وفيل و بيست و پنجهزار روپيه نقد سرافراز فرمودند - و يوسف خان را از اصل و اضافه بمنصب سه هزاري دو هزار سوار و شمشير و سپر و نقاره و اسپ و فيل و بيست هزار روپيه نقد امتياز بخشيدند - و چون اعظم خان يساق دکن و صاحب صوبگي آن کشور را بر وفق مرضيات اشرف نکرده بود و اين مهم شايان را چنانچه بايد بپايان نبرده بود لاجرم بنابر جرم اين معني او را ازين خدمت معاف داشته نخست نامزد يمين الدوله نمودند - چون آن مختار الملت عين حرمان ملازمت بر خويشتن نه پسنديده همراهي رکاب سعادت که عمرها بدعاي شام و سحر از خدا خواسته بود درخواست نمود لهذا آن خان والا مکان را معاف داشته ارجاع اين خدمت بنام خانخانان مهابت خان رقم يافت - و در طي فرمان گيتي مطاع مامور شد که مقارن ورود فرمان قدر توامان از دار الملک دهلي متوجه درگاه جهان پناه گشته بعد از دريافت سعادت حضور روانۀ برهانپور شود - و بنام يمين الملت از موقف خلافت عظمي فرمان قضا نشان زيور ارسال يافت که خان زمان را با ساير بندهاي درگاه که داخل کومکيان بالاگهات اند در برهانپور باز داشته خود با اعظم خان و جميع کومکيان ديگر روانه درگاه گردد *

نصيريخان بصوبه داري مالوه از تغير معتقد خان و خان مذکور به فوجداري پرگنات اکبرآباد و وزير خان بصاحب صوبگي پنجاب سرافراز گرديدند - و باعث اينمعني آن شد که چون انتظام معاملات آن صوبۀ عظمت نشان از دست عنايت الله يزدي گماشتۀ آصف خان کما ينبغي بر نمي آمد خاصه در عمل اعمال خالصۀ شريفه چنانچه مرضي خاطر عاطر بود بوقوع نرسيده بنابر آن صوبه داري آن حدود را از خان والا مکان تغير نموده به وزير خان مرجوع نمودند - هفتم ماه مذکور بعنايت خلعت خاص و مرحمت فيل و تفويض منصب پنجهزاري ذات و سوار ازآنجمله هزار سوار دو اسپه سه اسپه اختصاص

پذیرفته بدان صوب مرخص شد - مقرب خان دکني بمرحمت خلعت و اسپ امتیاز یافته رخصت سنبهل یافت *

یازدهم ماه مذکور چون خارج حصار بند گوالیار مرکز اعلام منصور شد خدیو اعظم و شاهنشاه عالم دیگر باره برسم تفرج داخل قلعه شده مانند نیر اعظم از ذروهٔ بروج آن بارهٔ گردون عروج طلوع سعادت فرمودند - و سر تا سر ساحت آنرا پی سپر نظر دقت نگر ساخته مسالک و مناهج و مداخل و مخارج آنرا از سر تحقیق و تدقیق بخاطر انور در آوردند - چون خصوصیات عمارات عالیه که اساس نهادهٔ حضرت عرش آشیاني و جنت مکاني بود منظور نظر سعادت شد بخاطر عاطر خطور نمود که آنحضرت نیز درین سر زمین عمارتی خوش و نشیمنی دلکش احداث نمایند - بنابر آن امر ارفع به تشیید مباني بدیع منزلی رفیع بنیان مشتمل بر وضع و طرح غریب و هندسهٔ دل پسند خاطر فریب صدور یافت - و صاحب فطرتی از بندهای درگاه والا باهتمام آن و مرمت شکست و ریخت تمام چار دیوار حصار مامور شد - و چون امر اعلی علی العموم زیور صدور یافت که در امثال این احوال خصوصیات جرایم و جنایات ارباب عصیان از زندانیان بعرض اعلی رسد لاجرم حقیقت جرم محبوسان این حصار معروض واقفان پایهٔ سریر سپهر مدار گردید - از آنجمله یازده تن بتصدق سرافرازي و فدیهٔ تارک مبارک و فرق فرقد سای آن سایهٔ عنایت خدائي از بند زندان ابد رهائي یافتند - در اثنای اقامت گوالیار سید خانجهان و عبد الله خان از دکن رسیده از استلام رکن و مقام درگاه گیتي پناه که قبلهٔ مقصود و مرام خاص و عام است ابواب دار السلام سعادت بر روی روزگار خویش کشادند - و هر دو مشمول اقسام مراحم گشته عبد الله خان از مرحمت صوبهٔ بهار در اواخر خریف فصل چهار کانهٔ عمر

يعني سن كهولت فيض موسم شباب كه فی الحقيقت بهار زندگاني است دريافته از ميامن آن سرمايه جواني نو اندوخت - و سيف خان صوبه‌دار بهار بحراست الٰه آباد از تغير قليج خان و او بصاحب صوبگي ملتان از تغير نجابتخان سعادت پذير گرديدند *

هژدهم ماه چون نواحي دار الخلافه عظمی از پرتو انوار ماهچهٔ لوای والا كه همانا نير اعظم روی زمين است سر رفعت به فلک اعلی رسانيد محمد علي بيگ ايلچي كه حسب الصدور امر جهان مطاع از برهانپور رخصت يافته چندی در دار الخلافه بود از پذيرهٔ موكب اقبال پذيرای سعادت دو جهاني گشت - وهم درين روز مهابتخان خان خانان كه از دهلي روانهٔ دربار سپهر مدار شده بود احراز شرف ملازمت نموده هزار اشرفي بصيغهٔ نذر و نه زنجير فيل پيشكش كشيد - از آنجمله دو زنجير فيل پايهٔ قبول يافته مابقی بدو مرحمت شد - صفدر خان حاكم دار الخلافه و معتمد خان فوجدار پرگنات و مظفر خان معموري و مكرمت خان و عبد الحق برادر افضل خان و سلاح خان و بی بدلخان و خان عالم و مقرب خان بسعادت آستانبوسي درگاه جهان پناه رسيده بعنايت شاهنشاهي مباهي گشتند *

بيست و دويم ساحت باغ دهره از پرتو ورود موكب مسعود زيور روی زمين و زينت صفحهٔ دهر گرديد - و در آن فرخنده منزل كه از برهانپور تا آنجا به پنجاه كوچ و هشت مقام طي مسافت راه شده بود بنابر انتظار در آمد ساعت مختار هشت روز اقامت قرار يافت - درين آوان يمين الدوله آصف خان با خواجه ابوالحسن و شايسته خان و ديگر امرا از بالا گهات رسيده هزار مهر و هزار روپيه بصيغهٔ نذر گذرانيده از فيض نظر قبول چهرهٔ اقبال بر افروخت - و از پايبوس حضرت سليمان زمانه پايهٔ قدر

و مرتبهٔ مقدار فراز مراتب آصفي نهاده بتازگي عظمت مكانت و رفعت مكان اندوخت - آنگاه امرای دیگر فراخور قدر و منزلت نذور از نظر اشرف گذرانیدند - و همدرین روز قلیج خان از اله آباد خود را بدریافت سعادت ملازمت رسانیده بمرحمت خلعت خاصه و جیغهٔ مرصع اختصاص پذیرفته به تفویض صوبه داريِ ملتان و عنایت پنجاه هزار روپیه نقد نوازش یافت - و همدرین روز مهابتخان خانخانان را خلعت خاصه با چار قب طلا دوزي و جمدهر مرصع با پهولکتاره و دو اسپ و دلیر همت و گرشاسپ و افراسیاب پسران او را و نبیرهٔ اش شکر الله پسر خان زمان را بمرحمت خلعت و اسپ مباهي گردانیده همراه او دستوري دادند *

روز [1] [یکشنبه]ع سي و یکم ماه مذکور غرهٔ ذی الحجه سنه هزار و چهل و یک هجري که افق شرقيِ دار الخلافهٔ عظمی از پرتو اشراق ماه رایت والا در آنروز مطلع خورشید گیتي افروز گشته هفت کشور روی زمین را روکش چرخ چارمین ساخت شاهسوار عرصهٔ وجود با طالع فیروز و بخت مسعود بفراز تخت برفیل بر آمده برین سر سریر را سپهر نظیر و فیل را کوه شکوه نمودند - و بدآن آئین شایان و تورک نمایان رخ بسوی مرکز محیط خلافت نهادند که از سر آغاز روزگار تا حال هیچ سرافرازی را این پایهٔ جاه و جلال دست نداده باشد - بالجمله ذره تا خورشید بر سر راه موکب اقبال از روی نیاز بر خاک راه گذار افتاده و ماه تا ماهي از سر هوا خواهي در رکاب سعادت پیاده رو براه نهاده - کیوان بلند ایوان فلک فرود آمده بطریق چاوشان طرقو گو در رکاب ظفر انتساب روان و مبارز انجم از طارم پنجم ملازمت گزین گشته ابلق روزگار را بزیر زین سیمین هلال

---

(۱) ع [شنبه] ل *

و جلاجل زرین مجره کشیده برسم جنیبت کشان پیش پیش دوان متوجه شهر شدند - و بدستور مقرر شاهزاده محمد دارا شکوه در عقب حوضهٔ فیل با تمکین کوه متمکن گشته از دو سو . بحرین کف گوهرپاش بریزش سیم و زر درآورده نثار رهگذر خدیو بحر و بر مینمودند - و تا رسیدن دربار سپهر مدار پریشان روزگاران را مادهٔ جمعیت خاطر آماده گشته بل یک جهان بی برگ و ساز را که بجوی نیازمند بودند خرمن‌های درم و انبارهای دینار ذخیره شد *

از سوانح این روز سعادت اندوز یکه تازخان بمنصب [1] [دو هزار و پانصدي سیصد سوار] ع و مکرمت خان بمنصب هزار و پانصدي سیصد سوار وعبدالحق بمنصب نه صدي دوصد سوار از اصل و اضافه و خطاب امانت خان سعادت نصیب و کامل نصاب گشتند - و شیر خان ترین بانعام بیست هزار روپیه و محمد علي ایلچي بمرحمت خلعت فاخره و خنجر مرصع و شصت هزار روپیه نقد مفتخر و مباهي گردیدند - و محمد علي و محمد تقي از همراهان ایلچي مذکور بانعام یازده هزار روپیه اکرام یافتند - و در همین روز میر صابر که به دولت‌آباد رفته پایهٔ منبر و چهرهٔ زر آن بلاد را از القاب گرامي و نام نامي آنحضرت درجهٔ والا و رتبهٔ اعلی داده معاودت نموده بود بسعادت ملازمت رسید - و اشرفي و روپیهٔ چند که ازین رو ارجمند شده فتح خان بر سبیل نمودار ارسال‌داشته بود از نظر انور گذرانید *

از وقایع این آوان انعقاد یافتن مجلس اطعام عام و انفاق تمام است بجهت ترویح روح و روان و استزاد سرور و فرحت بانوی بانوان جنان و سرور نسوان جهان - چون دریندولا دار الخلافهٔ والا بآلای فیض مقدم و برکت قدم آن کلیم

---

(۱) ع [دو هزاري و شش صد سوار] ل

دست مسیح دم روکش چرخ چارم بل رشک سپهر اعلی و بالا تر از آن شد
قضا را مدت یکسال از وقوع قضیهٔ ناگهاني ممتاز الزماني انقضا یافته وقت
اقامت رسمی معهود که درین کشور بعرس مشهور است شده بود -
چنانچه در هر سال از وقت رحلت موتی یک شبانروز باحیای مراسم
معهوده که باعث مزید روح و راحت جاوید گزینان جوار رحمت است
مثل احیای شب و ذکر و تلاوت و قرأت فاتحه و دعا و استغفار و اطعام فقرا
و اعطاء مساکین میگذرانند - لاجرم بنابر مقتضای طبع فیاض که همواره در
باب ایصال نفع و انفاق مال بعموم ارباب فقر و فاقه بهانه جو است خصوص
درینوقت که وقت و حال مقتضي آن بود کار گذاران دولت و سامان طرازان
کارخانجات سلطنت را بسرانجام دربایست وقت مامور ساختند - و همگنان
برحسب فرموده در صحن روضهٔ متبرکه اسپکهای سپهر مثال که هر یک
نعم البدل دلبادل تواند شد برسر پا کردند و بر اطراف و حواشي آن شامیانهای
مخمل زربفت منقش که هر کدام در پهناوری و رنگینی دم از برابري سپیدهٔ
صبحدم و رنگ آمیزي شفق می تواند زد زدند - و صحن آن انجمن
فرخنده را بانواع گستردنیهای گوناگون و فرش بوقلمون مفروش نموده
روکش بسیط آسمان و روپوش بساط خاک و صفحه روی زمین ساختند -
و بر دور آن سراچهای و شاد روانهای رنگارنگ که مدار هریک از دایرهٔ افق
پای کم ندارد ایستاده کردند - و مجموع امرای عظام و ارباب مناصب والا
و اعیان اکابر و اعالي و اهالي دار الخلافه و سایر اشراف و اعاظم و موالي
اطراف که بنابر ادای تهنیت درجات فتوحات بی پایان و مبارکباد قدوم
اقدس باکبرآباد آمده بودند درین انجمن خاص بار یافتند - و جمیع
علما و فضلا و ارباب ورع و تقوی و اصحاب عمایم خوانده و نا خوانده درین
محضر عام شرف حضور پذیرفتند - و حضرت خلافت پناهي خود بنفس

اقدس در خلوت مقدس عزلت گزین شده آن شب را باحیا و عبادت و طلب آمرزش آن مغفرت مآب گذرانیدند - و صدر محفل مذکور از حضور یمین الدوله و محمد علی بیگ ایلچی و اعیان دولت و ارکان سلطنت آراستگی یافت - و باقی اعاظم و اعالی و سایر اهالی مجلس بتفاوت درجات و مراتب جای گرفتند - آنگاه پیش کاران کار خانهٔ دولت و سالاران خوان نعمت سماط نوال گسترده و اقسام طعام و انواع شربت و الوان نقل و شیرینی و فواکه و خوشبوها و پان بترتیب چیدند و همگنان را به تناول نعمت های خاص صلای عام در دادند - چنانچه غنی و فقیر ازین خوان احسان بهره ور و زله بر گشتند - و پنجاه هزار روپیه باصحاب استحقاق بر سبیل خیرات عنایت فرمودند - و چون این انجمن عالی پایهٔ انجام یافت سایر بیگمان و مسند آرایان حرم خلافت و پردگیان شبستان سلطنت بطواف مرقد مقدس آن انسیهٔ حورا سرشت قدسی طینت آمده در آن روضهٔ منوره محفل آرا شدند - و بهمان وتیره و همان کیفیت و کمیت فردای آن مجلس خاص زنانه منعقد شد و همگی زنان را عموماً و مستحقات را خصوصاً بار عام دادند و پنجاه هزار روپیه دیگر به عفایف و عجایز انفاق شد - و امر اعلی علی العموم بدین دستور زیور صدور یافت که متصدیان عظام هرساله روز عرس آن مغفور همین مبلغ صرف مصارف خیرات گردانند - مشروط بدین که دار الخلافه به تشریف نور حضور آنحضرت نمودار ساحت طور باشد و الا نصف مبلغ مذکور برطبقات خداوندان استحقاق قسمت نمایند *

هشتم تیر که روز عید قربان فیض قدوم سعید مبذول داشت بتازگی مژدهٔ قرب فتح های جدید و نوید مزید دولت جاوید باولیای آن رسانید - حضرت خلافت پناهی بنابر احیای مراسم سنن حضرت خاتم النبیین صلوات الله و سلامه علیه و علی آله و اصحابه که از ستوده

آئینهای این مهین جانشین حضرت خلفای راشدین است ساحت عیدگاه را از نور حضور اقدس برروی مطلع مهر و ماه کشیدند - و بعد از ادای نماز بدولت و سعادت بازگشت نموده در معاودت نیز جیب و کنار یک جهان نیازمندان را از زر نثار معهود درم ریز فرمودند *

چهاردهم ماه عین اعیان خلافت شاهزاده مراد بخش در ساعتی مسعود مختار که انواع سعادت قرین و انظار انجم و اوضاع افلاک رهین آن بود حسب الامر اعلی دست نشین ید قدرت گیتي آفرین بمقتضای احیای مراسم سنت در باب تحصیل آداب دین و سنن و فرایض شریعت خاتم‌انبیا و مرسلین که بنابر حفظ مرتبهٔ ظاهر و پاس طریقهٔ صورت عقلاً و شرعاً ضرور است صدر نشین دبستان تعلیم گردید - و فاضل دیندار ملا میرک هروي حسب الاختیار خدیو رزگار بخلعت فاخره متخلع و از انعام هزار روپیه متمتع گشته آموزگار شاهزادهٔ والا تبار شد - معتقد خان بصوبه داري اودیسه از تغیر باقر خان و مرحمت خلعت و خنجر مرصع و اسپ و منصب چار هزاري سه هزار سوار سر افرازي یافته روانهٔ آن صوب گردید *

نوزدهم ماه میر برکه از رسالت ایران معاودت نموده پذیرای سعادت ملازمت شد - و نه راس اسپ عراقي با نوادر امتعهٔ آن کشور بطریق پیشکش گذرانید - بیست و هشتم حاجي وقاص ملازم نذر محمد خان والي بلخ که او را بعنوان رسالت بدرگاه عظمت و جلالت ارسال داشته بود تا نواحي دارالخلافه رسیده همراه معتمد خان که حسب الحکم اشرف او را استقبال نموده بود خود را بآستانهٔ بارگاه سلطاني که کعبهٔ آمال و اماني اقاصي و اداني است و قبلهٔ مرادات انسي و جاني رسانیده در تقبیل عتبهٔ درگاه والا آداب معهود این عالي مقام بجا آورده لوازم کورنش و تسلیم تقدیم نمود - و بعد از اقامت مراسم زمین بوس از روی آداب و اندام تمام

بگذرانیدن نامهٔ نذر محمد خان اقدام جست - آنگاه ارمغان آن خان والا مکان را که مشتمل بر اسپ و شتر و امتعهٔ بلخ بود و مبلغ پانزده هزار روپیه قیمت همگی آنها می شد بنظر انور در آورده از مرحمت خلعت فاخره و کمر خنجر مرصع که چهار هزار روپیه بها داشت نوازش پذیرفت - و در همان نزدیکی سی و پنج راس اسپ و سه زره و ده شتر بختی نر و ماده از جانب خود و هژده اسپ و پنج شتر بنام محمد مومن پسر خود بطریق پیشکش گذرانید - و مبلغ سی هزار روپیه باو و خلعت و ده هزار روپیه نقد به پسرش مرحمت فرمودند - صادق خان میر بخشی که در برهانپور بنابر عروض بیماری از سعادت همراهی عسکر منصور اختیار حرمان اضطراری نموده بود بعنایت جناب الهی شفای عاجل یافته بملازمت رسید و منظور نظر مرحمت آمده از برکت این مکرمت شامل صحت کامل یافت - درینولا راجی جی سنگه به برکت حسن عبودیت مشمول عواطف سرشار مالک رقاب آزادگان شد - و از عنایت دو جورهٔ مروارید شاهوار بی عیب پرآب بسیار قیمت کمیاب که برسم معهود هنود آویزهٔ گوش می سازند از سر نو در زمرهٔ بندگان در آمده سر حلقهٔ حلقه بگوشان گشت - صوبه داری کشمیر از تغیر اعتقاد خان بخواجه ابوالحسن مرحمت شده ظفر خان پسرش به نیابت او رخصت یافت - و ملا حیدر خصالی که باوجود کاردانی در فن شعر ید طولی و طبع عالی دارد بخدمت دیوانی صوبهٔ مذکور معزز گردید *

بیان فتح هوگلی بندر بحسن سعی بهادر کنبو مدار علیه قاسم خان

امین پسندیده برگزیده که در روز نخست افسر سروری بر تارک مبارکش گذاشته هم در عهد الست زمام مهام جمهور انام بدست اختیار و قبضهٔ

اقتدار او سپرده باشند - آن باشد که علی الدوام نظر حقیقت نگر بر سر انجام مصالح معاش و معاد عباد که منوط به تمهید قواعد عدل و داد است مقصود دارد - چنانچه نخست رای صائب و تدبیر درست بر تعمیر دولت آباد دین و تحصیل امن و امان دارالسلام ایمان مصروف داشته همگي همت والا برین معني که مصرف حقیقي سعي جمیل و جهد بلیغ است برگمارد - و همواره اوازم جد و اجتهاد در کار فرمائي شمشیر غزا و جهاد بکار برده درباب استیصال ارباب دول جابره و اصحاب ملل غاویه و تسخیر مدن ضاله و تخریب معابد باطلهٔ ایشان کما ینبغي حق کوشش مبذول دارد - چندانکه صنم خانها ویران ساخته و صنمها سوخته بنیان آتش کدها بباد دهد و بآب تیغ بران اشتعال زبانهٔ نار مغان و نیران [1] [پرستان]ع فرو نشاند *

لله الحمد و المنة که والا حضرت خلافت پناهي این شیوهٔ ستوده و خصلت محموده را از جمله ملکات راسخهٔ خویشتن نموده اند - و بدآنسان که دست جواد را در بذل مال کشاده داشته اند بهمان وتیرهٔ تیغ جهاد درباب قطع مواد فتنه و فساد و قلع خار بن زندقه و الحاد کشیده دارند - شاهد این معني درین صورت استخلاص هوگلي بندر است و انتزاع آن سرزمین از استیلای مشرکان فرنگ و نصرانیان مسیحا پرست بدستیاري تائید حضرت باري و بیان چگونگي خصوصیات این فتح مبین که مستلزم کسر اصنام و سبب نصب اعلام اسلام و دفع استیلای مشرکین و رفع لوای مومنین و علت وهن صولت کفر و موجب تقویت دولت دین گردید - هم اکنون علی التفصیل با شرح و بسط تمام مسبوق بتعریف ماهیت و تبیین خواص و مزایای آن بر سبیل اجمال نگارش مي یابد -

---

(۱) ع [گبران] ل *

نخست خامۀ تحریر در تصویر نموداری از کیفیت و کمیت و تعین موضع بنا و سبب احداث این بندر؛ که هر خانه از آن قلعه ایست دشوارکشا بدین صورت معنی طراز میگردد که در بیست کروهی راج محل و یک کروهی بندر ساتگانو از کشور بنگاله فرضۀ از دریای شور که بهندی زبان ناله و بتازی خور نیز خوانند منشعب شده به سمت راج محل کشیده - چنانچه آب رودبار گنگ که بر کنار شهر راج محل جاریست به خور مذکور می پیوندد - و بندر هوگلی در یک کروهی ساتگانو به ربع کروه از محل اتصال گنگ و آن خور بر ساحل شعبۀ از آب گنگ اساس یافته - و سبب احداث آن ضلالت آباد که از حوادث عظیمۀ عالم کون و فساد بود اینست که در هنگام عمل بنگالیان چندی از سوداگران فرنگی که پیشتر در بندر سوندیب اقامت داشتند بوسیلۀ سود و سودا بساتگانو آمد و شد می نمودند - و همواره هوای پختن این مایه سودای خام درسرجا داده بودند که در آن سرزمین ناحیتی پیدا کنند - چنانچه اگر فی المثل بقدر کف دستی باشد جای در خور مفر و مقر بچنگ آرند - و مشتی مردم صاحب نیروی قوی بازو با سوداگران بلباس سوداگری در آمده دست در کار داشته باشند - اگر در آن میانه شاهد مقصود یعنی تصرف سایر دریای کنار بنگاله در بر آید فهو المطلب - و الا زیانی به تجارت و خسرانی بسود و سودا ندارد - بنابر این اندیشۀ فاسد چون کنار خور مذکور را درخور قرارداد ضمیر خویشتن دیدند - انواع لطایف حیل انگیخته از حکام آنولایت اذن اقامت در آن مقام تحصیل نموده نخست در آنجا خانۀ چند مانند اندیشهای پراگندۀ خویشتن سهل و سست اساس نهادند - و رفته رفته فرنگیان سرمایه دار آنرا دار القرار جاوید انگاشته رخت ارتحال بدآنجا کشیدند و رحل اقامت افکنده خانها ساختند - و بتدریج بر گرداگرد

نشیمن های خود چار دیوارهای متین بنیاد افگنده باستحکام تمام باتمام رسانیدند - چنانچه هر منزلی معقلی و هر چهار دیواری بارهٔ استواری شده برجهای آنرا مانند بروج ناری بانواع آلات آتشبازي از توپها و تفنگ و امثال آن آراستند - و اطراف ثلثهٔ آن بندر را بخندقهای عریض و عمیق محاط ساخته روکش مثلثهٔ آبي فلک نمودند - و قطع نظر از تکلف سخن سازي طرف رابع نیز که در خور دریای شور بود در استحکام از دیگر جهات قطعاً پای کمي نداشت - و رفته رفته از آمد و شد جهازهای فرنگ و کشتي های مسلمانان نیز که بانداز تجارت بدآنجا تردد مي نمودند هنگامهٔ ساتگانو افسرده شد و بندر هوگلي رواج تمام و رونق کلي یافت - آنگاه چندی از اعیان فرنگ که در آن بندر قرار توطن داده بودند قری و پرگنات جوار را از حکام و ولات آنولایت بر سبیل اجاره بدست آورده برطبق خاطر خواه عمل مي نمودند - و رعایای آن محال و نواحي آنرا تا جاي که دست تطاول آن بداندیشان مي رسید از روی تعدي خواه ناخواه تکلیف ترسائي نموده نصراني مي ساختند و بزور از راه دریای شور روانهٔ پرتگال فرنگ مي نمودند - و در ضمن این رای ناصواب متوقع اجر و ثواب بوده جبر نقصان زراعت که علت آن قلت رعایا بود از رباح تجارات که اضعاف مضاعف آن مي شد مي نمودند - ملخص سخن در ایام بادشاهزادگي که آنولا لوای والا ظل ورود بر سرزمین بنگاله گسترده بود رای جهان آرای بر کماهي گمراهي بل دقایق بیراهي آن ضلالت پیشگان جهالت اندیش که بدرجهٔ اعلی رسیده بود آگاهي یافت - و سخت کوشي آن سست کیشان در باب اضرار و آزار مسلمانان گوش زد معلی گردید - لاجرم اینمعني مرکوز خاطر عاطر بود که بهر صورت که رو دهد دربارهٔ استیصال مطلق ایشان مستعد شوند - چون بحسب اقتضای

قدر و قضا درین مدت از عدم مساعدت وقت مجال پرداخت قرار داد ضمیر منیر نیافتند چنانچه هم اکنون مذکور شد درین محل که نقش مراد داد و دین از جلوس اقدس درست نشست قاسم خان صاحب صوبهٔ بنگاله را در وقت رخصت آنصوب بانصرام این مهم مامور فرمودند - و بر سبیل ارشاد طریق تسخیر آن ضلالت آباد و روش استیصال آن بد نهادان بآن خان اخلاص نشان تلقین فرمودند - چنانچه ابواب تدبیرات صائبه که درین باب ظهور یافت خصوص تعیین عسکر ظفر اثر از جانب بحر و بر همگي بمحض تعلیم آنحضرت بود - بالجمله قاسم خان درین باب از در مقتضای حزم و احتیاط در آمده این راز مضمر را با هیچکس درمیان ننهاد - و تسخیر آن بندر را هرچند در بند وقت بود چندی در حیز تاخیر داشته چندان صبر نمود که بر جمیع خصوصیات آنولایت خاصه کیفیت احوال بندر و کمیت سپاهي و رعیت آنجا تحصیل اطلاع و اشراق نماید - چون استیفای حقایق کلي و دقایق جزئي امور ملکي و مالي اهالي و موالي آن ملک به عمل آورد درین حال عزم جزم نموده در ماه اسفندار سالگذشته حسب الحکم اشرف در مقام تجهیز عساکر و تهیهٔ نواره در آمده - و آن عبارت است از جهازات حربي مشتمل بر سپاهي و آلات جنگ و توپ و تفنگ و امثال آنها - از آنجا که داب ارباب خرد و آئین است بر طبق منظومه *

* بیت *

سکندر که با شرقیان حرب داشت   رخ خیمه گویند در غرب داشت

باین عنوان بر زبانها افگند که غرض از ارسال عسکر منصور استیصال گروه هجلي وال است - و لهذا فوجی از تابینان خود و بندهای بادشاهي بهمراهيِ عنایت الله پسرش و امرا و ارباب مناصب والا به تسخیر آن سر زمین تعیین نمود - و مقرر و مخمر ساخت که بسمت هجلي وال

مدة چندی در موضع بردوان که در آن جهت واقع است اقامت روان شُد - چنانکه خواجه شیر و معصوم زمیندار کل بنگاله و محمد صالح کنبو و همراهان او با نواره از راه بندر [سري پور] [1] روانه شده تا دهان خور هوگلي بندر که بموهانه مشهور است فرا رسند - و اینمعنی بنابر آن بود که مبادا مقهوران فرنگ از سهم صولت اولیای دولت قاهره خود را به‌کشتیها رسانیده از راه دریا طریقهٔ فرار اختیار کنند - آنگاه بهادر برادر ابو محمد کنبو را که مدار علیه او بود به بهانهٔ نظم و نسق امور محال خاصهٔ شریفه روانه مخصوص آباد ساخته با او مواعظ نمود که چون فوج عنایت الله بعد از شنیدن خبر لشکر موهانه متوجه هوگلي شود او نیز خود را باصحاب خود بشتاب باد و سحاب باز رساند - چون عنایت الله بعد از وصول خواجه شیر بموهانه رو نموده از مقام بردوان کوچ کرد - در عرض یک شبان روز بر سبیل ایلغار خود را تا قصبهٔ هلدي پور رسانید که در وسط ساتگانو و هوگلي واقع است درین اثنا بهادر نیز با پانصد سوار از مخصوص آباد رسیده بدیشان پیوست - و تا رسیدن مردم توقف نه نموده روانهٔ موهانه شد که باتفاق خواجه شیر و سایر دولتخواهان از کشتي سدی استوار بسته دهانهٔ خور را مسدود سازد - که مبادا مقهوران فرنگ از مضیق محاصره به تنگ آمده خود را از راه خور بدریای شور اندازند - بهادر بدآنجا پیوسته با دیگر بهادران در اندک فرصتی راه از ناوهای نواره مضبوط ساخته - دوم ذي حجه سنه هزار و چهل و یک هنگامی که عنایت الله و سایر افواج منصوره بانداز ترکتاز معمورهٔ که در بیرون خندق بندر واقع بود توجه نمود ایشان نیز از طرف خور جلو ریز تاختند - و در حملهٔ نخستین معمورهٔ مذکور را که بیالي معروف بود مسخر ساخته نخست خاطر از قتل نفوس

---

(۱) سیرام پور

وغارت اموال اهالي آن پرداختند و آتش یغما در آن عرصه افروخته خشک و تررا در یکدیگر سوختند - آنگاه همت بر تخریب عمارات و منازل کفار گماشته نشانی از آباداني نگذاشتند - و چون از لوازم قتل و اسر باز پرداختند اطراف بندر را احاطه نموده ملچارها ساختند - و باهتمام تمام متوجه پیشرفت کار و پیش برد ملچار شده بکار فرمائي همت عالي و تصویب رای صائب عزم راسخ و جد ناقد را پیش کار خود نمودند - و در اثنای این حال صواب اندیشان صلاح وقت در آن دیدند که فوجی جرار از مردم کاردان کارگذار در محال اطراف خور پراگنده سازند - که اگر از راه اتفاق بجمعی از آن بداندیشان که اعمال آنحدود باجارهٔ ایشان بود برخورند بی توقف به قتل رسانند - و اهل و عیال ملاحان بنگالي نوارهٔ فرنگیان که ایشان را غرابي گویند بقید و اسر در آرند - تا چون این طایفه از روی دلبستگي متعلقان خود را ازآن گروه ادبار مآل بریده به معسکر اقبال پیوندند این معني باعث وهن و ضعف مخالفان گردد - بسبب این تدبیر درست قریب چهار هزار تن این طایفه از کفار جدائي اضطراري گزیده زینهاري عسکر اسلام گشتند و از این حرکت فتور کلي بحال اهل هوگلي راه یافت - بالجمله تا مدت سه ماه و نیم مقهوران فرنگ در مضیق محاصره روزگار گذرانیدند - و اولیای دولت قاهره بنحوی کار بر ایشان تنگ ساختند که آن بد اندیشان را از آن بیش مجال امکان مقاومت نماند و در آن مقام توقف محال شد - و در عرض این مدت هرگاه باستظهار رسیدن کومک لشکر پرتگال دل گرم مي شدند نیران جنگ و جدال افروخته داد مقابله و مقاتله مي دادند - و احیانا که در هجوم افواج یاس غالب مغلوب نومیدي تام مي گشتند از در درخواست امان در آمده ابواب مصالحه مي کشادند - باوجود آنکه متحصنان قریب شش و هفت هزار تفنگچي قدر انداز

که اندازهای درست شان از اصابت ناوک قضا پای کم نداشت داشتند - از دست برد بهادران موکب اقبال این تائید پرورد حضرت ذوالجلال پای براه تملق و فروتنی گذاشته از سر گردن کشی و زیاده سری در گذشتند - و دست توسل به حبل المتین استشفاع در زده حلقهٔ استیمان بر در امن آباد امان زدن گرفتند - و درین میانه قریب لک روپیه بر سبیل حق الامان ارسال داشته بنابرین گمان آن شفیع روشناس کار گذار را وسیلهٔ طلب زنهار ساختند که شاید بمیانجی او جان مفتی بیرون برند - چون اولیای دولت نامتناهی ازینمعنی آگاهی یافتند که متحصنان تیره درون بظاهر اظهار اطاعت و انقیاد نموده در باطن انتظار رسیدن کومک دارند لاجرم زیاده بر آن اهمال تسخیر حصار و امهال حصاریان تجویز نفرموده از سر نو تضییق عرصهٔ محاصره فرا پیش گرفتند - و نخست خندق سمت کلیسا را که از رهگذر کمی عرض و علت قلت عمق نسبت بسایر اطراف کم آب تر بود شکستند - و آب را بخندق دیگر که برای این کار پیشتر کنده و آماده ساخته بودند سر داده از آب خالی ساختند - و از ملچار های این سمت که در عهدهٔ نگهبانی بهادر کنبو والله یار خان و سید حسن کمونه بود نقب ها سرکرده رفته رفته به نزدیکی مقصد رسانیدند - قضا را درین اثنا فرنگیان که پیوسته بر سر جست و جوی امثال این امور تکاپو داشتند راه بدو نقب برده هردو را بخاک انباشتند - و نقب سوم که از طرف ملچار بهادر کنبو پیش برده بودند اصلا بو بدآن نبرده پی بآن نیافتند - و چون سر آن نقب بپای دیوار منزلی از منازل آن بی دینان که در حقیقت حصنی حصین و معقلی متین بود رسید آنرا بباروت انباشتند - و بنابر آنکه آن بنیان راسخ عمده ترین معاقل و حصون ایشان بود و اکثر سرداران آن گروه نابکار آنجا انجمن میساختند - صواب اندیشان اصابت کیش از راه پیش بینی‌ها بخاطر

آوردند که نخست بهادران موکب اقبال و یکه تازان عرصهٔ جلادت و جدال برسبیل تهیهٔ یورش از اسپها پیاده شده بهیئت اجتماعي رخ بسوی آن فیل بند دشوار کشا و طلسم پیوند آرند - تا چون سایر مردم کار طلب مردانهٔ آن نابکاران بمدد سرداران خود و بمدافعهٔ اولیای دولت پایدار آنجا فراهم آیند نقب را آتش داده بدین طریق آن بدکیشان سرکش را از کوچهٔ نار بدارالبوار فرستند - مجملاً از آنجا که همواره سهام تدابیر صائبهٔ موافقان بر وفق مقتضای تقدیر بهدف اجابت مي رسید درین باب نیز نقش انگیختهٔ رای صواب آرای شان درست نشین افتاد - چنانچه وقتی که آرایش صفوف مجاهدین میدان دین زیور صفحهٔ روی زمین مصاف شده بود و از طرف دشمن رزم جویان آزرم دوست را حمیت دین ترسائي و پاس ناموس کلیسا و ناقوس سرگرم جانبازي ساخته عرصهٔ قتال را باشتعال نیران جنگ و جدال آتش کدهٔ مجوسي نموده بودند در همان گرمي نقب را آتش دادند - و بمجرد موشک دواني آتش بازان هر ذره از اجزای آن عالي بنیان کوه شکوه که اساس آنرا چنانچه گذارش یافت خالي ساخته از باروت پر کرده بودند خال خال از هم جدا افتاده ازین رو ادیم زمین معرکهٔ جنگ نمونهٔ نطع پلنگ گشت - و احجار آن سنگین حصار لخت لخت مانند صخرهٔ جني از آن کورهٔ آتش تنوره بادهٔ هوا گرفته بمرجع اصلي خویش یعني کرهٔ نار باز گشت نمود - و هر تن از آتشی نهادان اهرمن نژاد فرنگ که از جادوگري تدبیر دیو را در شیشهٔ تسخیر داشتند از دمدمهٔ افسون زبانهٔ آتش دود افگن پري وار به پرواز آمدند - چنانچه گوئي از سورت آتش و شدت و حدت باروت پناه بکرهٔ اثیر برده از آن راه به جوار درکات سعیر و طبقات بئس المصیر شتافتند - و جمله بقیه سپاه تیره روز مخالف که شعلهٔ جهانسوز باروت برق خرمن بخت ایشان نشده بود برخی خود را

به‌جهازات رسانیده جمعی در آب افتادند - و درمیان آب و آتش جان داده، از زیاده سریها تن به شمشیر شعله تاثیر بهادران عدو بند آفاق گیر که آب آن تا بگلو است در ندادند - چون جمعی از جهالت پیشگان سفاهت کیش فرنگ در یکی از جهازات عمدهٔ ایشان که مشتمل بر نفایس اسباب و اموال و اکثر اهل و عیال آن بداندیشان بود مشغول حراست بودند پیش از آنکه بدست مسلمانان افتد در همان گرمي انبار باروت کشتي را آتش زدند - و از شرارهٔ شرارت ذاتي آن آتش زنندگان بیکدم دود از نهاد جمعی بیگناهان بر آمده قریب هزار و پانصد تن که اکثر کودکان و زنان بودند با کشتي و مال و منال در هم سوختند - و اهل چند غراب دیگر نیز پیرويِ ایشان نموده براهبريِ غراب تیره اختري در تیه هلاکت ابد افتادند - و از سفائن جنگيِ طرز فرنگ شصت و چهار دنگهٔ کلان و پنجاه و شش غراب و یک صد و نود و هشت جلیه داخل غنایم لشکر ظفر اثر خدیو هفت کشور و خدایگان بحر و بر شد - و یک غراب و دو جلیه از فرنگان بندر گوه خود را بسد موهانه رسانیدند - چون از شرارت آتش سفائن مذکوره چند کشتيِ آن بندر درین اثنا سوخته بود ازان راه فرجهٔ بدر رفتن یافته در همان گرمي فرصت فرار فوت نکردند و با شتاب باد و سحاب بر آب و آتش زده بدر رفتند - و درین غزوه قریب ده هزار تن از خورد و بزرگ و نساء و رجال قتیل و غریق و حریق گشتند - و چهار هزار و چهار صد کس از ذکور و اناث فرنگي اصیل و عبید و جواري و سایر اصناف دیگر که طوعاً و کرهاً مذهب ترسائي اختیار کرده بودند بقید گرفتاري در آمدند - و قریب ده هزار تن از رعایای پرگنات و نواحيِ آن که بیگناه به بند فرنگ افتاده بودند از حبس آزاد گشتند - و درین ایام از آغاز تا انجام هزار سعادتمند از اهل اسلام درجهٔ شهادت یافته بروضهٔ دار السلام خرامیدند *

از سوانح این ایام سید شجاعت خان بارهه که انظار سعادت نجوم طالع مسعود فیض نظر عنایت ازو دریغ داشته بود و بنابر آن در وطن خود شیوهٔ خمول گزیده بگوشهٔ عزلت خزیده بود - دریذولا که تحریک بخت و تحریص اقبال محرک و مرغب آمد خود را بدرگاه آسمان جاه رسانید - و بتازگي منظور نظر سعادت سعد اکبر و مهر انور روی زمین شده بوساطت ترقي بمرتبهٔ عالي منصب چهار هزاري ذات و دو هزار سوار کوکب طالعش از وبال کدهٔ خمول بشرف خانهٔ اقبال انتقال گزید - و هم در آن آوان این سانحهٔ بدیعه که از بدایع افعال طبایع بل از ودایع لطایف ابداع در مشیمهٔ مشیت است بنابر اخبار منهیان صوبهٔ گجرات معروض واقفان موقف خلافت افتاد - که در موضع بروده از مضافات صوبهٔ مذکور گوسالهٔ بعرصهٔ شهود آمد که سه سر داشت یکی بصورت سر اسپ و باقي به هیئت سر گاوان بدیع الوجود - همدرآن ساعت جانداده پیکر بهیمي را از ننگ قبیح منظر کریه خویشتن پرداخت - و نیز از واقعات صوبهٔ احمد نگر بظهور پیوست که درین حدود بزغالهٔ که دو سر چهار دست و دو پا و چهار چشم و چهار گوش داشت بوجود آمده باعث حیرت نظارگیان گردید - و در همان دم همراه مادر راه عدم پیش گرفت - درین اوقات منزل یمین الدوله آصف خان فیض قدوم اسعد در یافته صاحب منزل بسعادت عیادت استسعاد پذیرفت - و آن آصف زمان بشکرانهٔ ورود مسعود حضرت سلیمان مکان که باعث ظهور نور و صفا و موجب وقوع عافیت و شفا ست رسم پا انداز و نثار و پیشکش بتقدیم رسانید - نیز لشکر خان از صوبهٔ کابل که درین اوقات بمقتضای وقت ازو تغیر پذیر گشته سعید خان بتفویض آن سعادت جاوید یافته بود رسید - و خود را از سر نو بدریافت شرف ملازمت اشرف که سرمایهٔ سعادت دوجهاني است رسانید - و [1][چهار هزار]ع اشرفي بصیغهٔ

---

(۱) ع [چهار صد] ل *

نذر و یک لک روپیه و سي اسپ صرصر تگ بر سبیل پیشکش گذرانید - و بخدمت صاحب صوبگي دار الملک دهلي از تغیر خانخانان صوبه دار دکن مختص شد - و پسرانش سزاوار خان و لطف الله خان با او مرخص گشتند *

بیست و سیوم شهریور ماه از پنجمین سال جلوس مبارک روز جمعه سلخ ربیع الاول[1] سنه هزار و چهل و سه هجري جشن وزن قمري سال چهل و سوم عمر جاوید پیوند بفرخي و فیروز مندي بر آئین هرساله آذین پذیرفت - و سر تا سر رسوم این روز سعادت اثر از عیش و عشرت و داد و دهش بر وفق کام محتاجان و حسب مرام نیازمندان بپایان رسیده وقت بخوشي و انجمن بدل کشي انجام یافت - و کامراني حضرت گیتي ستاني که اکثر آوان در لباس کام بخشي و داد دهي جلوه‌گر میگردد درین روز نیز به بهترین وجهی صورت بست - و در همین روز شرف اندوز محمد علي بیگ ایلچي ایران را بسعادت رخصت معاودت و مرحمت خلعت زر دوزي و کمر مرصع و فیل خاصگي با ماده فیل و حوضهٔ سیمین نواخته بر مراد خاطر فیروز و شادمان نمودند - و چهار اشرفي کلان که مجموع وزن همه هزار توله بود چنانچه یکی چهار صد توله وزن داشت و باقي هر یک بصد توله از دیگران کمتر - و همچنین چهار روپیه بوزن و ترتیب مذکور - چون همگي بسکهٔ مبارک مسکوک بود نبابر میمنت و برکت عنایت فرمودند - و مجموع انعاماتی که از آغاز روز سعادت افروز ملازمت اشرف تا هنگام ادراک شرف رخصت در بارهٔ او ظهور یافت سوای اجناس بچهار لک و بیست هزار روپیه کشید - هم درین روز حکیم رکنای کاشي مسیح تخلص از انعام پنج هزار روپیه نوازش پذیرفته حسب التماس برخصت زیارت مشهد مقدس کامروا گردید *

---

(۱) در بادشاهنامه هشتم ربیع الثاني نوشته شده [جلد اول . حصه اول - صفحه ۴۴۰]*

کشایش پذیرفتن قلعهٔ کالنه بکلید تائید دولت و سوانح دیگر

هر صاحب سعادتی را که تفویض حضرت رزاق علي الاطلاق جلّت حضرته از پنج انگشت مفاتیح رزق روزي خواران درگاه احدیت در مشت دست او گذارد اگر بنان فیضرسان او که کشاد کار عالمی بدآن وابسته و سررشتهٔ وسایل عطیات حضرت وهاب بی منت بآن پیوسته باشد بمحض اشارتی هر ماه هلال سان حصنی حصین کشاید شگفت نباشد - و اگر روز بروز دست زر افشانش چون پنجهٔ آفتاب کشوری از اقالیم شرق و غرب مفتوح نماید دور نما نبود - شاهد حال فتح قلعهٔ کالنه است از حصون منیعهٔ دکن که نوید آن در ضمن عرضداشت خان زمان دوم ماه آبان گوشزد کامل نصابان سعادت که شرف یافتگان حضور انجمن پر نور هستند گردید - و کیفیت معني مذکور این صورت دارد که چون سررشتهٔ نظام کار نظام الملک از کشاکش فتح خان پسر عنبر بآن مقام کشید که محمود خان قلعه بان کالنه بنابر بد عهدي و پیمان شکني فتح خان که علت رنجش و رمیدگي سایر امرای دکن شده بود ازو اندیشیده قلعه را باو نداد - و چون از مواخذهٔ او مطمئن نبود و میدانست که اگر از مساعدت روزگار وقت یابد در انتقامکشي و کینه توزي او فرصت طلب فوت نمي کند - لاجرم بمقام اندیشهٔ کار و مآل روزگار خود در آمده در صدد آن شد که بمدد ساهوجي بهونسله توسل جسته شاید که بدین وسیله خود را از شر بازخواست او نگاهدارد - و با خود قرار داد که تسلیم قلعهٔ مذکوره دستآویز سازش با ساهو ساخته درین ضمن کار خود بسازد - چه آن بد فرجام دریندولا از شقاوت منشي و تباه اندیشي روی از بندگي درگاه جهان پناه برتافته بر ممالک ناسک و ترنبک و سنگمنیر و جنیر و سر تا سر محال کوکن به جبر دست یافته یکی

از منسوبان سلسلهٔ نظام الملک را که در قلعه محبوس بود بر آورده دست آویزی بچنگ آورده بود و حلقهٔ استبداد و خود رائي در پناه نام این نامرد بر در استقلال میزد - خان زمان که در آن آوان به نیابت خان خانان پدرش صوبه‌دار کل دکن و خاندیس و برار بود برینمعني وقوف یافت - و بی توقف به میر قاسم قلعدار [۱] الفگ که در نواحي کالنه واقع است نوشت که از هر راه که رو دهد در آمده محمود خان را بشاهراه عبودیت و ارادت که صراط مستقیم و جادهٔ راست سر منزل سعادت است راه نمائي نماید - و از پایان کار روزگار و سرانجام مهام عالم ترسیده از انصرام قرار داد خاطر باز دارد - چون میر قاسم نخست از در استمزاج اینمعني در آمد محمود خان این مراد خاطر خواه را از خدا خواسته بمقتضای عدم اعتماد بر نامه و پیغام توقع حضور میر مذکور بکالنه نمود - او بنابر صلاح وقت در ساعت راهي شده با محمود خان ملاقات کرده بعد از گفت و گوی بسیار و ترغیب و ترهیب بیشمار او را از آن ارادهٔ دور از کار باز داشت - و پس از تحصیل جمیعت خاطر ابلاغ حقیقت بخان زمان نمود - خان مشار الیه نامهٔ استمالتي در کمال ملایمت و هموارِي متضمن هزار گونه نوید و امید و مشتمل بر انواع وعد خالي از وعید باو نوشته همراه عجم منصبدار راهي ساخت - محمود خان از مطالعهٔ آن عهد نامه مستظهر و مستمال گشته فرستادگان ساهو را محروم باز فرستاد - و اول بامیدواري تمام پسران رشید خود را که منصور و مظفر نام داشتند با قاضي ابو الفضل وکیل خود در صحبت عجم و معصوم ولد میر قاسم روانهٔ خدمت خان زمان نمود و خود قلعه را خالي ساخته التماس صدور فرمان عالي شان کرد - از آنجا که مقتضای طبع اقدس بندگان حضرت همواره بنده نوازي و ذره پروري ست نشان کفدست

---

(۱) در بادشاه نامه (صفحه ۳۱۴۳) الفگ نوشته شده *

مبارک که همانا نمونهٔ ید بیضاست و پنجه تاب پنجهٔ آفتاب بر عنوان فرمان عاطفت نشان گذاشته با خلعت و شمشیر مرصع و اسپ از روی عنایت مصحوب جعفر بیگ بلوچ فرستادند - محمود خان باقدام اطاعت و انقیاد دو کروه پیش آمده از روی کمال ادب مراسم معهوده از زمین بوس و تسلیمات بتقدیم رسانیده فرمان قدر نشان عظیم الشان را از روی تعظیم و تکریم تمام گرفته بر سر نهاد - و از برکت تبرکات خاص که بسرافرازي ارسال آن اختصاص یافته بود فرق تفاخر سرمد از فرقد در گذرانید - و شب یکشنبه بیست و پنجم مهر ماه قلعه را با هشت پرگنه از مضافات و متعلقات آن که مبلغ شش لک روپیه حال حاصل آن بود و برین تقدیر دو کرور و چهل لک دام جمع مجموع آن ولایت مي شد بتحت تصرف دولتخواهان داد - و همراه میر قاسم و عجم و معصوم خود نیز به برهانپور رسیده از مرحمت خلعت فاخره و تفویض منصب والای چهار هزاري ذات و دو هزار سوار و انعام پنجاه هزار روپیه نقد تارک افتخار بذروهٔ عالم بالا رسانید - و منصور نخستین پسر او بمنصب دو هزاري پانصد سوار و خلعت و اسپ و فیل و مظفر دومین پسرش بمنصب هزاري پانصد سوار و خلعت و اسپ و انعام ده هزار روپیه بر هر دو و قاضي ابو الفضل بمنصب پانصدي دو صد سوار سربلندي یافته تسلیمات نیاز بجا آوردند *

از وقایع این اوقات آنکه از وقایع صوبهٔ بنگاله بعرض رسید که قاسم خان صوبه‌دار آنجا بعد از انقضای سه روز از فتح هگلي بندر بنابر مقتضای قضای ماضي و قدر نافذ بجوار عالم رحمت و رضوان آنحضرت شتافت - و از کمال سعادت مندي و قابلیت و نهایت اخلاص و ارادت فوت او موقع تاسف و تحسر بندگان حضرت که گوهر شناس جوهر وفا و اخلاص ارباب حقیقت و اصحاب عقیدت اند گردید - ای خوشا حال بنده که رضامندي

ولي نعمت حقيقي او درين مرتبه باشد - چه في الحقيقت اين مرتبه در هر دو نشأ موجب خوشنودي و خورسندي حضرت خداوندي است - و لهٰذا دريندوقت زبان حق سگال بمناسب خواني اين بيت حق مقام ادا نمود * * بيت *

بود رضای تو چون موجب رضای خدا   زهی سعادت آنکس کزو شوي راضيٰ

اعظم خان از موقف خلافت بتقديم اين امر جليل القدر عظيم الشان يعني صوبه داري بنگاله مامور گشت و بمرحمت خلعت فاخر و دو راس اسپ مختص گرديده مرخص شد - و در همين ايام شاعر نادر فن جادو كلام حاجي محمد جان قدسي تخلص از اهل مشهد مقدس كه به نهايت مرتبهٔ تقدس ذات و تنزه صفات و غايت ورع و پرهيزگاري با كمال تفرد در فن شاعري و سخنوري كه اجتماع اين مراتب در يک ذات كمتر دست بهم داده اتصاف دارد از وطن احرام طواف ركن و مقام اين قبلهٔ اماني و آمال محتاجان و كعبهٔ جاه و جلال انس و جان از ته دل بر ميان جان بسته خود را با ادراک اين سعادت عظمی رسانيد - و قصيدهٔ غرا كه در ستايش بندگان درگاه جهان پناه بطريق ره آورد انشا كرده بود در حضور پر نور انشاد نمود - و از مرحمت خلعت فاخر سرمايهٔ مفاخرت سرمد اندوخته دو هزار روپيه برسم صله يافت - و از راه تحريک بخت كار فرما كه او را بدين قبلهٔ ارباب طريقت راهنما شده بود در حلقهٔ ثنا طرازان بارگاه خديو زمين و زمان در آمده به سلک بندهای درگاه والا شرف انتظام يافت - و اين چندين بيت از آن قصيده است * * ابيات *

ای قلم بر خود ببال از شادي و بكشا زبان
در ثنای قبلهٔ [۱] [اقبال خاقان زمان] ع

---

(۱) ع [دين ثاني صاحبقران] ل •

جوهر اول شهاب الدین محمد کز ازل
از برای خدمتش زد چرخ دامن بر میان
اختر برج کرامت مظهر لطف اله
جوهر تیغ شجاعت مصدر امن و امان
آنکه از آغاز فطرت بسته شهباز ظفر
چون عقاب تیر برشاخ کمانش آشیان
گر مخالف ور موافق از والیش دم زنند
با بد و نیک است چون خورشید گرم و مهربان
سرمهٔ چشم غزالان سازد از داغ پلنگ
سازگاریهای عدلش چون نهد پا درمیان
شهرت آثار عدلش زود برخواهد گرفت
تهمت زنجیر عدل از گردن نوشیروان
خوش نشست از نقش پایش نقش هفت اقلیم‌را
ربع مسکون گو دگر بنشین بعیش جاودان
آفتابی اینچنین طالع نه شد در هیچ قرن
از زمان حضرت صاحبقران تا این زمان
جای حیرت کی بود گر کامل آمد از ازل
مهر در حد کمال آید پدید از خاوران
سر غیبی بر ضمیر روشنت پوشیده نیست
راز خود تقدیر با رای تو دارد درمیان
حبذا دولت که بیند با تو خود را در رکاب
مرحبا نصرت که باشد با تو دایم همعنان

خواستگاري صبيهٔ حورا سير سلطان پرويز به بادشاه زادهٔ فرشته محضر خورشيد منظر دارا شكوه و ارسال رسم معهودهٔ ساچق

ارجمند ترين نعمتى از نعماء جزيلهٔ آلهي و شريف ترين عطيه از عطاياء جليلهٔ نامتناهي حكمت كاملهٔ توالد و تناسل است كه مناط پايندگي نوع عالي انسان و سرحلقهٔ ارتباط سلسلهٔ نظام كار جهان و انتظام روزگار جهانيانست - و پيدا ست كه تعداد اولاد و تكثير اسباط و احفاد كه بالا ترين مواهب و والا ترين مكارم است قياس بعموم احاد الناس موهبتى ديگر و مكرمتى غير مكرر است على الخصوص نسبت بسلاطين عدالت آئين كه برومندي شجرهٔ كمال عالم ثمرهٔ بقاى ذريت شريف و نتيجهٔ كثرت نسل كريم ايشان است - و باروري نهال استكمال بني آدم فرع وفور نشو و نماى اصل دوحهٔ وجود اين جمع ذي شان - لاجرم برين طبقهٔ والا كه مانند ارباب عالم بالا بمنزلهٔ آباى مهربان ابناى زمان اند واجب عيني و لازم عقلي است كه در استحصال و استعجال اعطاى اين مكرمت عظمى از عطا كدهٔ مبداء فياض مساعي جميل مبذول دارند - يعني تجويز اهمال و امهال در تزويج اولاد سعادت نژاد كه في الحقيقت ترويج كاسد و اصلاح فاسد عالم كون و فساد است ننموده هر بالغ نصيبى كامل نصاب را از اولاد امجاد با عقيلهٔ از قبيلهٔ كرامت ذات و شرافت صفات در سلك ازدواج انتظام دهند - و از نتايج اين مقدمهٔ حكمت بنياد خرد نژاد نامزد ساختن دختر والا اختر سلطان پرويز است بپادشاهزادهٔ جوان بخت سعادت يار سلطان دارا شكوه و تهيهٔ سامان طوى و توطيه مقدمات آن - و سبب صوري اينمعني آنكه همدرآنولا كه ولايت خانديس از پرتو اشعهٔ

ماهچۀ لوای مهر ضیای این قایم مقام نیر اعظم غیرت فلک برجیس بود و هنوز خطۀ پاک مرکز خاک از نزول مقدس آسیۀ وقت و مریم عهد اعني نواب غفران مآب ممتاز الزماني روکش محیط افلاک نه گشته بود از آنجا که شفقت امهات بمقتضای فرط رقت قلب بر عطوفت آبا سمت سبق دارد آن قدسي سرشت عرشي طینت بعرض اقدس رسانیدند که چون شاهزادهای والا نژاد سلطان دارا شکوه و سلطان محمد شجاع بمرتبۀ تکلیف شرعي رسیده اند و وقت تاهل ایشان شده اگر رای جهان آرای اقتضا فرماید کریمۀ سلطان پرویز که بحلیۀ جمال صوري و معنوي و حلۀ کمال نسب و حسب آراسته و پیراسته است و والد مرحومش گرامي فرزند حضرت جنت مکاني و والدۀ ماجده اش نبیره حضرت عرش آشیاني اند بانوی حرم محترم مهین شاهزادۀ اعظم گردد بسیار بجا و بموقع است - حضرت خلافت پناهي تصویب این رای صائب نموده آن گرانمایه گوهر محیط مکرمت را بجهت انتظام در سلک ازدواج درة التاج خلافت عظمی نامزد فرمودند - و ثمرۀ شجرۀ سیادت و امامت و نوبادۀ حدیقۀ ولایت و کرامت اعني صبیۀ رضیۀ رستم میرزا که سلالۀ سلسلۀ صفیۀ صفویه است سزاوار پیوند نونهال بوستان شاهي فرع اصل دوحۀ خلافت ظل الٓهي شاه شجاع شمرده درین باب قرار داد خاطر عاطر را زبان زد نیز فرمودند - و بمقتضای پیشنهاد مذکور درپی تهیۀ مقدمات کار خیر شده سامان طرازان مهمات بادشاهي را بسرانجام مایحتاج این امور مامور ساختند - و بنابران بسرکاري متکفلان بیوتات سلطنت عملۀ کارخانجات سرکار خاصه دارالخلافۀ اکبر آباد و دار السلطنت لاهور سرگرم کار گشته بسرانجام دربایست این امر سامي پرداختند - و در ساختن زیور و مرصع آلات و ظروف زرین و سیمین و اثواب مطرز بتار زر و نقره و سایر اسباب و اثاث بیوتات فراخور

مقتضای حال و وقت بذل جهد نمودند - و هنروران صاحب بصیرت در گجرات و بنارس و مالده و ساتگانو و سنارگانو و سایر بنادر خصوص سورت بندر که منبع نفایس و نوادر بل همانا مغاص لآلي و معدن جواهر است حسب الامر عالي در ساختن و پرداختن انواع حلی و حلل اهتمام تمام نموده همگي را باتمام رسانیدند - ناگاه از آنجا که رسم معهود روزگار است مقتضای تقدیر بوقوع قضیهٔ ناگزیر نواب رضوان مآب مهد علیا تعلق پذیر گشته سرانجام این کار خیر چندی در بند تعویق و حیز تاخیر ماند - و چون موکب سعادت از خطهٔ برهانپور بمرکز محیط خلافت معاودت نموده یکسال تمام از هنگام ارتحال آن بانوی فرشته خصال منقضي شد و سایر رسوم این روز که درین کشور بعرس مشهور است چنانچه مذکور شد ظهور پذیر آمد - و در آن حالت حضرت شاهنشاهي از کمال کلفت و ملال این حادثهٔ اندوه زای نشاط زدای سر و برگ عیش و عشرت و دماغ سور و سرور نداشتند - چون یکسال و هشت ماه از ارتحال آن محفوفهٔ رضوان آلهي بسر آمد و همواره در خاطر آن مسند نشین صدر محفل جنان چنان بود که شادي ازدواج شاهزادهای عظام کرام خصوص گرامي شاهزادهٔ اعظم بآئینی که باید و شاید سرانجام یابد و بنحوی از عهده زیب و زینت آن جشن شایان برآید که تا بقای گیتي سرانجام آن مورد ضرب المثل باشد - لاجرم بخاطر اشرف رسید که مکنون ضمیر منیر آن انسیهٔ جوزا نظیر در صورت ظهور زیور پذیر گردد - بنابر آن یازده گهڑي از روز یکشنبه دوازدهم آبان ماه موافق هشتم جمادي الاول از شهور سال هزار و چهل و دو هجري سپری گشته ساچق لایق مشتمل بریک لک روپیه نقد و موازيِ این مبلغ جنس از انواع جواهر گرانمایه و نوادر اقمشهٔ ثمینه مصحوب دستور اعظم علامي افضل خان و صادق خان میربخشي

و میر جمله خانسامان و موسویخان صدر الصدور و مخدرات حجب عصمت والدهٔ ماجدهٔ حضرت مهد علیا و همشیرهٔ کلان آن مرحومهٔ مغفوره و عمات ایشان و ستي النسا خانم بآئین شایان و روش نمایان بمنزل سلطان پرویز مرحوم ارسال داشتند - و صدر آرای حرم محترم جهان بانو بیگم از روی کمال ادب داني و قاعده شناسي سایر رسوم این روز طرب افروز برطبق مقتضای مقام بجا آورده - و چندین تقوز پارچهٔ درست از نفایس اقمشهٔ هر دیار که قطعاً با مقراض طرح همدمي نینداخته و نظر بر آشنائي سوزن ندوخته بود جداگانه نامزد هریک از آن امرای عظام نموده بیرون فرستاد - آنگاه مراعات نهایت مراتب تعظیم و اعظام فرستادگان بجا آورده رخصت فرمود *

از سوانح دیگر اعتماد خان ترکمان که از عادل خان رنجیده خود را بدرگاه گیتي پناه رسانیده بود بانعام بیست هزار روپیه و خطاب قزلباش خان کامیاب گردید - ذو القرنین فرنگي که از خوردي باز احراز سعادت ملازمت نموده و در بندگي درگاه بدان معني کلان شده و بالفعل بنابر آنکه در فن موسیقي روش هند و تالیف نغمات مهارت تمام دارد منظور نظر انور است از بهرایچ که به فوجداري او متعلق است رسیده سعادت ملازمت دریافت و پنج فیل برسم پیشکش گذرانید - چون بندگان حضرت از کمال دینداري در صدد آن اند که سایر متصدیان اشغال و اعمال دیواني مسلمانان دیانت‌دار کفایت شعار باشند - و حسب المقدور امور ملکي و مالي خاصه مهمات عمده به هندوان مرجوع نباشد تا عموم اهل اسلام خصوص سادات و مشایخ و ارباب فضل و تقوی را بایشان باز گشتی و رجوعی نبوده متحمل خفت نشوند - بنابر آن دفتر تن از رای مائیداس گرفته به ملا عبد اللطیف لشکر خاني که معامله داني و پاک

دیني با عملداري و وقوف سیاق بقدر احتیاج جمع نموده بود تفویض فرمودند [۱] *

چهارم آذر که محفل ارم آئین بوجود دانشوران هر کشور محفوف بود و هر یک بقدر مبلغ علم خود در سایر ابواب هر فن سخنی مي گفت - و بادشاه حکیم مشرب حکمت پژوه که پیوسته درپی تحقیق و تفتیش لوامع حکم و جوامع کلم اند در هر باب مدخل نموده از هر در گفتگو مي فرمودند تا سررشتهٔ سخن باحوال ملوک حکما و اوضاع حکماء ملوک کشید - درین اثنا یمین الدوله که ارسطوی عهد و آصف سلیمان زمان است مبالغهٔ ستایش و ثنای سکندر بدین مبلغ رسانید که درین مدت متمادي هیچ فردی از افراد ذوی العقول بر قول و فعل آن بادشاه راست گفتار درست کردار گرفت ننموده بل مباديِ راه دخل نه پیموده - حضرت خلافت مرتبت فرمودند که چون نبوت سکندر فیلقوس رومي بدرجهٔ ثبوت نرسیده و بنابر قول محققین ایمهٔ تاریخ اسکندر ذوي القرنین دیگر است مارا بدستوری ادب دو سخن بر گفتار و کردار اوست - نخست آنکه بجواب رسول دارا در باب طلب بیضهای طلا که پدرش فیلقوس هر ساله برسم خراج مي داد چنین گفت - * مصراع *

شد آن مرغ کو خایهٔ زرین نهاد

چنانچه در تواریخ معتبره و کتب اخبار و سیر مذکور است و در افواه والسنه بر سبیل تواتر مشهور - و این سخن نسبت به پدر کمال سوء ادب

---

(۱) در بادشاه نامه آمده - چون درین ولا رای ماني داس را که بخدمت دفتر تن قیام می نمود کبر سن دریافته بود بنابر آن خدمت مسطور بملا عبد اللطیف گجراتی تفویض فرمودند [جلد اول - حصه اول صفحه ۱۶۱۲۴] *

دارد - چه ماکیان جانوریست بغایت فرومایه و معهذا بیضه نهادن مستلزم انوثیت - دومین ترک طریقهٔ حزم و احتیاط نمودن و در لباس رسالت به مجلس نوشابه رفتن - و این شیوه از طریقهٔ خردمندان دور است چه دانا ارتکاب امری که پشیمانی بار آورده چاره پذیر نباشد هرگز نمی‌نماید - حاضران مجلس بشکرانهٔ اتفاق پوشیدن خلعت وجود در عهد سعادت مهد این بادشاه زبان بسپاس جهان آفرین کشوده آنگاه فراخور فسحت دستگاه سخن ستایش این سخنان حکمت آمیز در طی دعای ازدیاد دین و دولت بجا آورند *

سعید خان صوبه دار کابل باضافهٔ هزار سوار دو اسپه منصب چهار هزاری چهار هزار سوار بالنصف دو اسپه و سه اسپه اعتبار یافت - اعتقاد خان صوبه دار کشمیر بعد از تغیر بسعادت ملازمت رسیده هزار مهر و هزار روپیه بصیغهٔ نذر و پیشکشی مشتملبر اقسام جواهر و مرصع آلات و نفایس و نوادر کشمیر از نظر اشرف گذرانید - از جمله چندین کلکی پر قاز که مشکین پرچم پرخم سلسله مویان و کلهٔ کاکل ماه رویان را بیتابی رشکش چون موی روی آتش سر گرم پیچ و تاب دارد - و همچنین انواع پشمینه از شال و جامه وار و کمربند طرح دار که همانا مصوران را بقلم مو از آن دست نقش و نگار بدآن گونه تر دستی دست ندهد - و ازین عالم شال و کرته وار و گوش پیچ پشم کرگ که جانوریست وحشی ماکول اللحم در ولایت تبت بهم می رسد و نرمی پوست آن در پایهٔ ایست که شکم قاقم به پشت گرمی آن مایه ملایمت حرف درشت دعوی برابری بر روی آن نمی تواند آورد - و ازین دست قالی خوش قماش خوش طرح و جای نمازهای قالی باف از جنس پشم مذکور که دریذولا بیمن و برکت هنر پروری و هنر نوازی و دقت تصرفات طبع اقدس دقیقه رس

نزاکت آن بجای رسیده که ازآن بالا تر فوق مراتب توهم خرد والا است - چنانچه از کارخانهای سرکار خاصهٔ شریفه گزی قالي به نود روپیه تمام مي شود - و از همان جنس پشم حسب الامر اعلی در کارخانجات سرکار عالي دارالسلطنت لاهور نیز قالي مي بافند که از کار کشمیر پای کم نمي آرد - بعد از دوازده روز از شکار گاه باري به دارالخلافه معاودت فرمودند و در طي این ایام بیست و پنج نیل گاو و چهارده آهو به تفنگ و یک صد و سي و شش دراج و یازده کارانک وغیره شکار شد - درین وقت بادشاه مهربان قدردان خواجه ابوالحسن را که از بندهای معمر و معتبر درگاه است مشمول عنایت ساخته منزل او را از نور قدم انور رشک باطن صاحبدلان صائب نظر فرمودند - و او را از برکت عیادت شفا بخش باوجود عارضهٔ مخوفه مهلکی که داشت امیدوار زندگي جاوید نمودند *

از سوانح نمایان که درین احیان فتوح روزگار سعادت آثار اولیای دولت پایدار آمده فتح حصار بند کهاتا کهیري[1] است از مضافات صوبهٔ مالوه و بسط مقال و شرح کیفیت احوال آن علی الاجمال برین نمط است که بهاگیرت نام متمردی از قبیلهٔ بهیل که سرگروه آن جماعت شور انگیز و زمیندارن آن سرزمین آشوب خیز بود باستظهار حصانت حصار مذکور سرمایهٔ استکبار اندوخته از فرط پیش پا نگریها عاقبت اندیشي را پی سپر ساخته بود و تن به تملق نداده سر به فروتني در نمي آورد - بلکه هیچ یک از حکام آن حدود را وقعی ننهاده بنظر در نمي آورد - تا در مبادي جلوس همایون حضرت ظل سبحاني که به نیروی تائید

---

(۱) در نقشهٔ وسط هند دلکم صاحب باسم کنتهار کهیرا مذکور شده - بکنار آب کالي سند واقع است و از اجین سي کروه فاصله دارد *

آسماني گردن کشان و دراز دستان هر سرزمین سرها به گریبان کشیدند و دست ها در آستین دزدیده پایها بدامان پیچیدند - آن ناقص بصیرت چون در آن مدت از هیچ سو به هیچ رو چشم نمائي ندیده بود و همگي را بیک چشم دیده همچنان بر مخالفت اصرار ورزیده - درینولا که نصیریخان به تفویض صوبه داري مالوه منظور نظر عنایت شد آن خیره چشم رو از اطاعت و انقیاد تافته بهیچ وجهه توفیق اظهار موافقت نیافت - لاجرم خان شجاعت نشان گوشمال آن کوتاه نظر را با خود مخمر ساخته رو بدآن سمت آورد - از آنجا که همت عالي عزیمتی است که دیو به شیشه در آورده شیر از بیشه بر آورد - و عزم راسخ افسونی است دیوبند که بند عقدهای طلسم پیوند بکشاید و قفلهای زنگار بسته که کاید از فتح دندان امید کنده باشد بنابر تاثیر دمدمه آن بکشایش گراید - بمحض توجه آن سردار شهامت شعار فتح آن حصار دست داده حصاري زینهاري گشت - و سبب صوري اینمعني آنکه چون آراستگي صفوف نمایان و تورک آئین شایان آن سپهدار رزم جو مسموع سایرزمینداران چار سوی آن سر زمین شده کثرت عدد و عدت و فرط سطوت و شدت آن خان عالي شان بدیشان رسید باینمعني از آوازهٔ تردد نمایان خان که پیشتر گوش زد همگنان شده هوش از دلهای ارباب طغیان و اصحاب تمرد ربوده بود - پای ثبات و تمکن آن مخذول از جا رفته اساس قرارش را آن پایهٔ استحکام و آنمایهٔ استقرار نماند - لاجرم از راه عجز و نیاز در آمده ابواب مصالحه و معاهده کشود و بمیانجیي سنگرام زمیندار کنور پیغام داده دم نقد تعهد ادای پیشکش نمود - و تقبل اینمعني کرده که مجموع جمیعت خود را با یکی از خویشان خود بفرستد که در همه جا همراه بوده همیشه یساق کش باشد و جز اطاعت کاری نداشته سلوک بیراههٔ بغي و فساد پیش نهاد نسازد

مشروط بآنکه در باب تکلیف ملازمت بزور مکلف نبود و در باب تسلیم قلعهٔ مذکور که مفر و مقر دیرینهٔ اوست مجبور نباشد - و چون نصیرخان را بر عهود و مواثیق آن بد نهاد چندان اعتماد نبود و خوشنودي و خورسندي بندگان حضرت استیصال اهل بغي و طغیان مي دانست لاجرم قبول این معني ننموده سردارانه باصحاب خود بشتاب باد و سحاب بادیه گرد و مرحله نورد شده چهار کروهي قلعه را معسکر ساخت - و آن سرگروه اهل تمرد از تهور و تجلد ارباب شهامت دل باخته از سر قتال و جدال یکبارگي در گذشت و از در طلب امان در آمده طاعت و بندگي بادشاه اسلام و تسلیم کلید قلعه را مفتاح ابواب دارالنجات سلامت و عافیت شمرد - سردار مروت شعار این بار درخواستش را پذیرفته اورا بجان و ناموس امان داد - چهاردهم ماه خان مذکور داخل حصار شده در آن ضلالت کده باعلاء کلمهٔ اسلام و اعلان اذان اقامت مراسم مسلماني نمود - و در آن مقام که هرگز نام معالم دین زبانزد کسی نه شده بود با سایر اهل مواکب و کتایب عساکر قاهره صلوات مکتوبه بر وفق طریقهٔ اهل سنت و جماعت بجا آورد *

از وقایع این ایام دست یافتن بهادر خان روهیله است بر گوشمال گردن کشان ملکوسه که گروهی از باغیان این کشور اند که در فرط شدت و کثرت عدد و عدت از سایر سرکشان این ملک بیش در بیش اند - این طایفه از رعیت گرفته تا سپاهي در هیچ حالی وقتی بی سلاح نمي باشند - چنانچه کشت ورزان این طایفه بهنگام شیار کردن تفنگ پر کرده روشن فتیله بر قلبه بسته بشغل خویش مي پردازند - و ازین رو فراغبال و ثبات قلب اندوخته رعایت لوازم رعیتي را بی سر مي اندازند - درینولا که جاگیرداري کالپي و قنوج و مضافات آن محال به بهادر خان

مذکور تفویض یافت قریب بیست هزار تن از آن گروه نا بکار کج اندیش که اکثر تفنگچیان درست انداز بودند - در مقام سرگانو[1] از محکم جاهای آن حدود به یکجا شده بنابر غایت زیاده سري ابواب شورش انگیزي و فتنه گري کشوده در عاقبت بر روی روزگار خود فراز کردند - و در ادای بالواجب و حقوق دیواني تعلل ورزیده یکبارگي از رعیتي سر باز زدند - لاجرم خان مذکور بحکم وجوب تنبیه اهل فتنه و فساد و لزوم حفظ صورت شکوه دولت و مهابت سلطنت با فوجی آراسته بهراولي اقبال بادشاهي و چنداولي حفظ و حمایت الهي انداز فرو نشاندن غبار شورش و آشوب اهل کفر و کفران نمود - و بآهنگ اطفاء شعلهٔ بغي و طغیان برخاسته بر سر آن بد اندیشان راه ترکتاز پیمود - و آن یاجوج منشان وقتی خبردار شدند که احاطهٔ بهادران سخت کوش پولاد جوش آهن پوش چاردیواري صد باره استوار تر و محکم تر از هفتخوان رستم و سد روئین سکندر بر چار سوی ایشان کشیده شد - و چون راه فرار خویشتن از همه جهت مسدود دیدند ناچار بنابر کار فرمائي اضطرار بدست و پا زدن در آمده تیر و تفنگ و سایر آلات جنگ را کار فرمودند - و باوجود جد و جهد مجاهدان دین در کار جهاد و پیکار اهل بغي سررشتهٔ عناد از دست نداده دست از کار باز نداشتند - و باستظهار حصانت حصار و اعتضاد تفنگچیان قدر انداز از سر نو نیرو و زور بازو یافته کوشش مردانه مي نمودند - و از طرف عسکر اسلام دلاوران کار طلب آهنین سلب سپر حفظ ایزدي بر سر کشیده پیاده روی یورش بسوی حصار آوردند - مجملا متهوران آن گروه زیاده سر از حمله های متواتر آن سردار شهامت شعار و صدمهای پی در پی دلیران نامدار دلیرانه پای کم نیاورده تا دوپهر داد مجادله و مقابله دادند - و در برابر بهادران

---

(١) در نسخهٔ کتبخانهٔ آصفیهٔ حیدر آباد این مقام به اسم هرگانو نوشته شده *

بهرام صولت کیوان شکوه با ثبات قدم کوه قدم ثبات افشردند - باوجود آنکه دیوار باره از خنجر و کتارهٔ هژبران پولاد پنجهٔ عسکر منصور که مانند زبانهٔ آتش جای در سنگ خاره مي کند هزار باره از خانهٔ زنبور رخنه دار تر شده بود - و در هر سو ارباب تهور و تجلد از روی جلادت سعادت طلب و شهادت جوی آمده مانند فروغ آفتاب تابان که از روزن بکاشانه مي افتد تند و تیز خود را از راه رخنهای دیوار بحصار افگنده بودند - آن مقهوران مانند زنبوران خشم آگین خاک آلود جای خود را از دست نداده و مردانه پیش آمده یک گام وار قدم باز پس نگذاشتند - چندانکه عاقبت کار دست و گریبان شده بهم در آویختند - و درآن گونه وقت تنگي دلاوران کشاده دست از هردو سو دم آب دشنه و خنجر از گلوی تشنه یکدیگر دریغ نداشتند - و درین دارو گیر چندی از دلیران دیندار دم نقد نیکنامي دارین از میان بردند و برای ذخیرهٔ عقبی از گنج خانهٔ سعادت سرمایهٔ سعادت سرمد بدست آوردند - و از آن مخذولان جمعی کثیر بدست برد دلاوريِ بهادران سر باختند - و بقیة السیف چون دیدند که کار بجای نمي رسد و جز یکجا کشته گشتن همه مردم کار آمدني ثمرهٔ دیگر ندارد باوجود کمال سفاهت عاقبت‌امر در پردهٔ ظلمت شب جان بدر برده راه فرار پیش گرفتند - روز دیگر بهادر خان به تخریب آن بارهٔ استوار پرداخته همعنان فتح و ظفر بمقر خود باز گشت نمود - چون بمحض همراهيِ اقبال حضرت ظل سبحاني و سلسله جنبانيِ عواطف رباني که در حقیقت خاصیت خلوص اخلاص و صفای ارادت نسبت بولي نعمت حقیقي است این گونه فتح آسماني که درآن سر زمین نصیب هیچکس از اولیای دولت ابد قرین نه شده بود روزيِ او گشت از قرار واقع در اعمال آن ولایت عمل نموده نقش کارش بروفق دلخواه درست نشین گردید -

چنانچه جز عبد الله خان بهادر فیروز جنگ دیگری درآن سرزمین این رنگ فیروزي نیافته بدآن گونه عمل نکرده *

بیست و پنجم دی ماه مطابق سوم شهر رجب سال هزار و چهل و دو هجري قدسي وزن شمسي اثنین و اربعین از سنین عمر بی شمار خدیو روزگار بمبارکي و آراستگي تمام زیور انعقاد پذیرفت - و سایر رسوم معهودهٔ این روز از داد و دهش و افزایش مناصب و وظایف ارباب رواتب بظهور آمده خاص و عام برکام دل و مراد خاطر فیروز گشتند - از جمله سید خان جهان از اصل و اضافه بمنصب پنجهزاري پنجهزار سوار سه هزار دو اسپه سه اسپه و جعفر خان بمنصب سه هزاري ذات و هزار و پانصد سوار و خلیل الله خان ۱[بمنصب هزار و]۲ پانصدي پانصد سوار و معصوم کابلي بخطاب اسد خان و عنایت علم و منصب هزار و پانصدي هزار سوار سرافرازي یافته از اصل و اضافه بلندي قدر شان نصاب کمال یافت - عوض خان قاقشال بمنصب هزاري هشتصد سوار از اصل و اضافه بلند پایه گشته نعم البدل و بهین عوض عمر گرانمایه یافت - وقاص حاجي ایلچي بلخ بعنایت خلعت و انعام بیست هزار روپیه مرحمت پذیر شده اعطاء خلعت و پنجهزار روپیه نقد بمومن پسرش ضمیمهٔ این عاطفت عمیمه گردید - عطای این روز برکت اندوز سوای منصب هشتاد هزار روپیه بشمار در آمد - و همدرین روز باقر خان صوبه دار معزول اودیسه بسعادت ملازمت رسیده پیشکش نمایان از جواهر و مرصع آلات و ظروف زرین و سیمین که قیمت آن دو لک روپیه بود از نظر اشرف گذرانید *

---

(۱) ع [باضافهٔ] ل

در همین اوقات در طي وقایع صوبهٔ الهآباد بعرض اشرف رسید که حسب الامرجهان مطاع در بلدهٔ بنارس اساس هفتاد و شش بتخانه از اعظم صنمکدهای آن گروه آتشي نهاد بآب رسیده گرد از بنیاد آنها برخاسته خاکشان بباد فنا رفت - و اینمعنی برآن بود که چندی قبل ازین فرمان قضا نشان حسب الفتوی علماء اسلام زیب صدور یافته بود که حکام و متصدیان مهمات شرعي و عرفي در سایر ممالک محروسه حرسها الله تعالی عن حوادث الزمان و طوارق الحدثان شرایط نهایت تفحص و تجسس بجا آورده در هرجا که تازه صنم خانهٔ اساس یافته باشد آنرا بخاک رهگذر برابر ساخته از مصالح عمارت آن ضلالت کدها که ماندن آنها سرمایهٔ مفاسد است مساجد و معابد بجهت تشیید مباني مصلحت دین بنا نهند و اصلا متعرض بیوت الاصنام که سابق برین عهد بنیاد یافته باشد نگردند *

انتظام یافتن گرامي گوهر شاهوار محیط شرافت و کرامت اعني کریمهٔ بادشاهزاده پرویز در عقد پیوند و سلک ازدواج درة التاج خلافت کبری مرسلة الصدر سلطنت عظمی محمد داراشکوه

بحکم نتیجهٔ مقدمهٔ سابقه یعني وجوب بذل مساعي جمیلهٔ عموم سلاطین دادگر در تکثیر نسل و تفریع اصل خویش و خصوص سعي مشکور اعیان این دولت کدهٔ والا که اخیار اولاد ابوالبشر

اند دربارهٔ تزویج اولاد اخیار خود که تا قیام قیامت منتج مقدمات قوام احوال و اوضاع بني آدم و باعث استقامت قوایم ارکان نظام عالم خواهد بود - حسب الامر اعلی پیشکاران سامان پرداز کارخانجات این دولت ابد طراز که از کمال فسحت دستگاه حشمت و جاه هیچ چیزش در نمی یابد از آغاز فرخنده روز خواستگاري مذکور باز تا الحال بتهیهٔ دربایست وقت و ناگزیر حال پرداختند - و کارکنان کارخانه کن و عملهٔ بیوتات سرکار ابداع که از مبداء روز نخست تا این غایت در عالم بالا بمقام سرانجام مصالح و ما یحتاج این فرخنده ازدواج همایون در آمده بودند بتازگي در صدد انتظام و انصرام سرتا سر آن مهام شدند - و چون لوازم این کار خیر بخیریت و خوبي ساخته و پرداخته گشت و فروغ فراغ همگنان بر پیشگاه ضمیر آنها تافت و از هیچ راه بهیچ رو حالت منتظره باقي نمانده همه کامها حسب المرام سرانجام یافت - چندانکه وقوع این امر مسعود و کار عاقبت محمود از رهن تاخیر وقت برآمده معهذا اوضاع افلاک و انظار انجم که بسی قرن و ادوار انتظار درآمد این وقت موعود و عهد معهود داشتند برطبق مرام و مراد گشته بحرکات موافقه و دورات متناسبه ناظر بسوی انواع استسعاد در آمده بودند اقتران این دو فرخنده کوکب سعید در برج مقارنت جاوید بساعتی مختار در کمال نیک اختري که از سایر نحوس و نقایص بري و سعود کواکب مسعودش بجان مشتري بود سمت وقوع یافت - و بسط مقال در تفصیل اجمال این سانحهٔ سعادت اشتمال آنکه چون صبیهٔ مکرمهٔ سلطان پرویز مرحوم بخطبهٔ مهین بادشاهزادهٔ سامي نامي سلطان دارا شکوه کامگار نامدار گرامي گشت و مبلغ دو لک روپیه از نقد و جنس برسم ساچق چنانچه در سوانح سابق گذارش پذیرفته ارسال یافت -

دریذولا که وقت زفاف نزدیک شده بود مبلغ شانزده لک روپیه بموجب تفصیل ذیل در مصارف سرانجام سامان کدخدائي بادشاهزادهٔ زمین و زمان صرف شد - و از جمله این اسباب و اثاث که تصور مراتب آن بچندین مرتبه بالا تر از مراتب خرد است بعضی بکار فرمائي مهین بانوی آداب دان مشکوی خلافت نواب غفران مآب مهد علیا شده - و باقي بعد از آن که صدور قصور رضوان به محفل پیرائي آن همنشین حور عین آرایش پذیر گشت بنابر فرمایش بادشاهزادهٔ عالم و عالمیان بیگم صاحب که اکنون مسند آرائي محفل همایون خلافت بوجود مسعود ایشانست زینت تمام پذیرفته بود - مجملی از تفصیل جهاز مذکور برین دستور است - زیور و اقسام نوادر جواهر گرانمایه و آلات مرصع نفیس موازي هفت لک و پنجاه هزار روپیه - اسباب پیشکش بندگان آنحضرت اعلی یک لک و پنجاه هزار روپیه - از آنجمله حوضهٔ فیل از طلای ناب با چتری مسلسل مروارید که مبلغ هفتاد و هفت هزار روپیه صرف ترتیب آن شده بود - و سوای مبلغ ده هزار روپیه که برای نثار قرار یافته یک لک روپیه نقد - و باقي که شش لک و چهل هزار روپیه باشد آلات و ادوات زرین میناکار و ساده و ظروف و ادوات سیمین با چهپرکتها و پلنگ‌های طلا و پیش گیرهای زردوزي که گلهای مرصع نیز بر آن دوخته بودند با سایر اسباب و پیرایهٔ حجله در نهایت زیبائي و نفاست و هم چنین بساطهای ملون و شامیانهای مخمل زربفت و زردوز و سایر اثاث اناث و آلات کارخانجات شاهانه خصوص انواع نفایس اقمشه و امتعهٔ هفت کشور و فیل خاصگي با یراق سیمین و پوشش مخمل زربفت و ماده فیل و چندین سر اسب عربي و عراقي و ترکي و کچهي مزین بزین زرین و سیمین و اقسام بهل و رتهه - و یکصد

توره بجهت شاهزادهای والا نژاد نامدار و سایر بیگمان و خواتین عصمت آئین و نوئین اعظم یمین‌الدوله از نه طاق پارچهٔ غیر مقطوع تا هفت طاق - و اکثر تورهای مذکور مشتملبر بعضی از مرصع آلات نیز بود *

بالجمله بتاریخ روز مهر شانزدهم موافق روز جمعه بیست و چهارم رجب سال هزار و چهل و دو هجری مجموع بدایع اسباب مذکوره که به کمال خاطر پسندی و نظر فریبی با نهایت تکلف و تصنع و تزین و تفنن سرانجام یافته بود بتوزک و توره و ترتیب تمام در صحن ایوان چهل ستون خاص و عام که در آنروز زینت افروز حسب الحکم اعلی خلوت زنانه شده بود باشارهٔ مهین بانوی زمین و زمان بهین ملکهٔ کون و مکان بیگم صاحب و کار فرمائی ستي خانم دفعه دفعه از طلوع فجر تا هنگام عصر مرتب گردید- بی تکلف بدیع بساطی غریب در غایت تکلف و زیب فروچیده شد که کار نامهٔ ارژنگ و نگارخانهٔ چین و فرنگ بل کارگاه رنگا رنگ سپهر بوقلمون مینا رنگ در برابر رنگ آمیزیهای آن بزم رنگین و سواد اصل کارخانهٔ صنع صنعت آفرین جز رنگ ریزي خجلت نقش برروی کار نیاورد - خاصه درین وقت که پرتو نور حضور قایم مقام نیر اعظم شهنشاه عالم که حسب الالتماس ملکهٔ عظمی برکت قدوم و فیض مقدم بدین فرخنده انجمن مزین ارزاني داشته بودند زیور دیگر پذیرفته تزئین از سر گرفت - و چون بندگان حضرت بدراست از تماشای آن باز پرداخته اهل مجلس مقدس را مرخص ساختند سایر شاهزادهای کرام و امرای عظام و باقي بندهای روی شناس را درین بزم خاص به بار عام نواختند - و از دستوري تفرج آن ابواب تنشیط و تفریح برروی روزگار ایشان کشودند - و استسعاد یافتگان سعادت حضور وعدهٔ بهشت فردا را آن روز دریافته بتصور

دقایق آن در تصدیق وجود جنت موعود از مرتبهٔ علم الیقین باعلی درجات عین الیقین ترقي نمودند - خصوص وقاص حاجي ایلچيِ نذر محمد خان که او نیز باین عنایت خاص اختصاص پذیرفته آنچه فرود آن بهزاران هزار مرتبه فوق مراتب تصور او بود برای العین دید - بالجمله کیفیت مجمل این سور سرور بنیاد بهجت اساس را آنانکه سعادت حضور نیافته از تفرج آن مسرور نگشته اند از مقیاس کمیت خرچ بیش از قیاس که از اندازهٔ تقدیر و تخمین افزون است استنباط و استخراج مي توانند نمود چه در وجوه مخارج و مصارف آذین و تزئین این انجمن فردوس آئین از آغاز تا انجام بهمه وجه سي و دو لک روپیه که صد هزار تومان ایراني و یک کرور و بیست لک خانيِ توراني باشد برین موجب خرج شد - از سرکار خاصه شریفه چهار لک روپیه - از سرکار بادشاهزاده و حرم سلطان پرویز ده لک روپیه - و شانزده لک باقي از سرکار نواب قدسي القاب بیگم صاحب - و در همان روز آن ملکهٔ ملک صفات و انسیهٔ قدسي سمات که آداب حمیده و ملکات پسندیده از والدهٔ ماجدهٔ خویشتن اکتساب نموده و از آن کریمهٔ دودمان مکارم و مفاخر و حکیمهٔ نساء اوایل و اواخر قوانین حکمت منزلي بگزیده ترین روشی و شایسته تر آئینی دیده و شنیده بودند مراسم معهوده حسب الارشاد والا بر طبق فرمودهٔ حضرت اعلی بطریقی ستوده مراعات نموده نخست به یمین الدوله نه دست خلعت فاخره با چارقب زر دوز و خنجر مرصع مرحمت فرمودند - و بسایر اعیان حضرت و ارکان دولت خلعت با چارقب زر دوز و خنجر مرصع و بامرای عظام خلعت با فرجی لطف کردند - و جمیع بندهای رو شناس درگاه والا و اصحاب استعداد و ارباب رود و سرود فراخور حال و قدر و مقدار بتشریف خلاع فاخره سعادت اندوز گردیدند *

روز دیگر مجموع خوانهای مالا مال از نفایس مال و منال و سایر جزئیات کلیهٔ جهاز و اثاث مذکوره که بآنمایه آراستگي و پیراستگي و طرز بدیع و روش غریب طراز تهیه و ترتیب یافته بود بآئین شایسته با چندی از کدبانوان مشکوی سلطنت بمنزل شاهزادهٔ فرخنده طالع ارسال یافت - و چون نقاب گزین حجاب عصمت جهان بانو بیگم حرم شاهزادهٔ مرحوم سلطان پرویز از بندگان حضرت خواهش آن نمود که جهازی که بجهت صبیهٔ مرضیه سیر خود تجهیز نموده بدستور مذکور در صحن خاص و عام چیده آنرا از پرتو نظر فیض اثر آن سرور زینت پذیر میمنت و برکت سازد - بنابر رعایت جانب آن مخدره دستوري عنایت شد - و همگي آن اسباب را که مستورهٔ مذکور بمدت مدید در منزل سلطان پرویز اندوخته و دیگر نفایس که بعد ازو آماده نموده بود با جهاز خودش که بندگان حضرت همگي را بدو مرحمت نموده بودند در همان محفل با ترتیب خاص چید - و چون انجمن زنانه بانجام رسید حضرت خلافت مرتبت آخر آنروز بعضی از بندگان درگاه گیتي پناه را که از تفرج مجلس گذشته فرح اندوز نگشته بودند احضار فرمودند و بتماشای آن بساط نظر افروز برکام خاطر فیروز ساختند *

شب پنجشنبه غرهٔ شعبان سال حال مراعات مراسم معهوده نموده از جانب مردم عروس خوانهای حنا برسم و آئین مقرر آوردند - چون در آن شب حضرت ظل سبحاني عزلت گزین خلوت صفا و صفوت شده شمع انجمن افروز شبستان قدسیان بودند و محفل مقدس غسل خانه از نور حضور آنحضرت بهرهور نبود - حسب الحکم اشرف آن خدیو اعظم فضای حریم آن حرم مکرم بانعقاد آن بزم خاص اختصاص پذیرفت - و چون بخشیان عظام سایر مقربان بارگاه قرب منزلت و بندهای رو شناس

درگاه آسمان جاه را جا بجا در خور قدر و مقدار هریک جا دادند - و همگنان مرتبه بمرتبه باندازهٔ مراتب که مناسب مناصب ایشان بود جا گرفتند و روی مجلس از نور حضور گلرخان زیور پذیر گشت - از هر سو صدای نغمهٔ زیر که از مبداء وقوع واقعهٔ ناگزیر نواب مهد علیا تا آن غایت بناله زار مبدل گشته بود بلند شده از صوت هزاردستان بصد داستان دست برد - و شاهدان نواهای مطرب که از بیم احتساب نهیِ تنفیذ بخش اوامر و نواهیِ جناب آلهي در حجاب و حجاز پردهٔ ساز بصد چادر مستور بودند بمقام پرده دري در آمده در لباس دلبري آغاز جلوه گري کردند - ملخص سخن چون انجمن حنابندان بدلکشائي تمام منعقد گشت و اهل رود و سرود حسب الصدور امر اعلی مصدر انواع اسباب بهجت و سرور آمدند و عود مجمر سوخته و عود رامشگر ساخته شد - زهرهٔ خنیاگر از پس پنجرهٔ دوم منظرهٔ سپهر تماشاگر گشت - و بهرام و کیوان چون خادمان ترکي و هندي آن والا ایوان عطر مثلث ماه بر آتش مهر نهاده از منقل مثمن گردون هشتم مجمره گردان گردیدند - کدبانوان آداب شناس بدستور مقرر این کشور رسم حنابندان بظهور رسانیدهٔ عقدهٔ انگشتان همگنان خصوص بنان سیمین تنان و نوجوانان انجمن را همرنگ عناب و لعل خندان پسته دهنان ساختند - و رومالهای زرکش که همانا روکش اشعهٔ انوار مهر است بر آن بسته بدین سر دستبرد نمایان به پنجهٔ آفتاب تابان نمودند - و بعد از فراغ حنابندي چون رسم قسمت کمربندهای زرکاري که بر سبیل شگون و فال تحصیل فتح و کشایش کار قرار گرفته بظهور پیوست - نخست خوانهای لبالب از پان و گل که مدار رنگ و بوی لب و دهان غنچه لبان و بر و دوش سمن بران موی میانست در آن بزم ماه پیکران بمیان آمده -

بعد از رفع آن به بسط سماط انواع شيريني با ضم انواع خوشبوی پرداختند - و بجهت شگون لذت عمر بر دوام و فال طیب عیش مدام درین ضمن سرمایهٔ ترطیب دماغ و تطییب مشام خواص و عوام آماده ساختند و عامه مردم از آن نعم خاص بکام دل رسیده بهره ور و زله بر گشتند - و باقي آن ليلة القدر و تمام روز آنشب بهروزي اندوز را بطرب و عشرت گذرانیده برمراد خاطر فیروز گشتند *

شب دوم که شب جمعهٔ مبارکه بود حسب الحکم همایون خدیو عالم و مالک رقاب عالمیان بادشاهزادهٔ جهان و جهانیان سلطان شاه شجاع و سلطان اورنگ زیب و سلطان مراد بخش با سایر اعیان دربار سپهر مدار در عین خوشوقتي و شاد کامي به فرخنده منزل سپهر منزلت شاه داماد نو عروس دولت شتافتند - و امرای عظام برسم تهنیت آن کار خیر پیشکشهای عظیم کشیده به نیت خیریت زبان به مبارکباد کشادند - آنگاه برگ عیش و نشاط ساخته به بسط بساط انبساط پرداختند - و در پایان آن فرخنده روز طرب اندوز اکثر سرافرازان پای تخت خجسته بخت در رکاب سعادت نصاب شاه سوار عرصهٔ سرافرازي پیاده رو براه نهاده بتوزک شایسته و آئین شاهانه که شاید در نظایر این روز طرب افروز نیز نظیر آن در نظر زمانه در نیامده باشد تا در دولتخانه والا شتافتند - چون شاهزادهٔ جوان بخت بلند اقبال محفوف جاه و جلال ببارگاه خاص و عام در آمده از فوز شرف ملازمت اختصاص یافتند نخست خدیو هفت کشور برسبیل اظهار عنایت تمام عقدی تام انتظام مشتمل بر لآلي شاهوار که به تسبیح اشتهار دارد و منتظم از چندین قطعهٔ لعل درخشان بدخشان نژاد که چهل هزار روپیه ارزش داشت بدست مبارک زیور گردن آن سرافراز نموده برین سر آن درة التاج تارک سروري را بلند قدر ساختند - و هم

بدست اقدس سهرهٔ مروارید گرانمایه بر سر فرخنده فر آن فروغ گوهر اکلیل والا گوهري بستند - آنگاه شمشیر مرصع با پردلهٔ قیمتي و فیل خاصگي به یراق سیمین و پوشش مخمل زربفت و مادهٔ فیل و دو سر اسپ صرصر تگ بادپای که زین و لگام یکی مرصع و دیگری زرین بود مرحمت فرمودند - چون شاهزادهٔ والا گهر از ادای آداب معهود باز پرداختند نخست بندگان حضرت یمین الدوله را به تشریف خلعت خاص با چارقب زردوزي مشرف ساختند - بعد از آن سایر ارکان دولت و امرای عظام و اکثر بندهای روشناس بارگاه سپهر اساس بخلعت‌های فاخره افتخار اندوزي نمودند - و از ایشان گذشته سایر اهل نشاط بمرحمت سروپای قیمتي بر کام خاطر فیروزي یافتند - بالجمله در آن فرخنده شب که زمین و زمان را بسبب فرط فرح و طرب دو لب از خنده فراهم نمي آمد - و عموم رسوم خرمي و شادکامي و وفور انبساط قلب و انشراح صدر بجای رسیده بود که بساط شگفتگي و سرور تا صبح روز نشور احتمال طی شدن نداشت - اسباب عیش و سامان نشاط بحسب فرمان همایون از سرحد حساب بیرون و از قیاس شمار افزون مهیا و آماده گشت - و از فروغ شمع و چراغ و فانوس و مشعلهٔ زرین و سیمین در و بام دولت خانهٔ والا بل روی زمین بنحوی روشن گشته روکش پرتو کواکب و رشک فرمای انوار مهر انور شده بود که زمین و زمان را گمان آن مي‌شد که در آن روز بازار عیش و عشرت اندوز و انجمن سور و سرور آموز همانا رونق چراغان نوروز گیتي افروز است - و همدرین هنگام از یک سو مقتضای وقت صلای خوشوقتي و شادکامي در داده صدای شادیانهٔ شادي و نوای گورکهٔ مبارکبادي شش جهت و هفت کشور را فرو گرفته بود - و بزرگ و کوچک بصدد طرب پردازي در آمده از نشاط اندوزي آهنگ طرح تفرج اندازي داشتند - و در این بزم زینت

طراز زیور پیرا که زمین و آسمان را فرط انبساط و اهتزاز از جا در آورده و سرگرمي تماشای آن هوش از نظارگیان برده بود از دیگر سو هنگامهٔ مسرت و ابتهاج از کثرت آلات آتشبازي مثل تیر هوائي و گل افشان و ماهتابي و امثال آن گرمي پذیرفت - و از بساط بسیط آب و خاک گرفته تا فضای محیط افلاک همه جا را همانا بتاب خود فرو گرفت - چنانچه سر تا سر روی هوا از سر الوان شعلهای رنگ آمیز پر قوس قزح و شهب ذو ذؤابه و ذو ذنب مي نمود بلکه از فرط دود و شراره آسماني دیگر پرستاره بنظر ارباب نظاره در مي آمد - ملخص سخن در آن فرخنده طوی بدیع آئینی که آذین محفل خاص بگزیده ترین صورتی با پیرایهٔ زیب روی نمود و به بهین روشی غریب و زینتی بی نظیر نظرفریب پدیرای تزئین و ترتیب گشت - و صفحهٔ روی زمین و در و دیوار و سقف و جدارش از شش جهت چون بیاض عارض گلرخان هرهفت کرده بزیور پیرایهای ملون مزین شد - و فضای روی زمینش که به بسط بساطهای با صفا همانا روکش آئینه مصفا شده بود از عکس مسلسل مروارید و شامیانهای مکلل بگلهای مرصع معائنه چون صحن خلوت خانهٔ صدف همه جا بفرش گوهر مفروش گردید - چنانچه مردم دیدهٔ تفرجیان در موج خیز جواهر آبدار و طوفان آب لآلي شاهوارش بعینه مانند آدم آبي به شناوري تماشاگري مي نمودند - گلرخان لاله عذار بنفشه موی و سمن بران سرو قد نسرین بناگوش که همانا گلشن صنع آفریدگار و بستان قدرت آنحضرت اند مانند سرو بوستان ناز برغم سروستان باغ و بوستان بخرامش در آمده - و چون صد هزار باغ و بهار برخلاف معهود باغ و بهار سرگرم گلگشت گشته دسته دسته سنبل پرتاب مشکبیز از طرهٔ دلآویز با هزاران سرکشي در پاکشان و سربسر در رد و بدل دل بیدلان بصد دست آویز پامال کنان

* ابیات *

مسلسل موی خوبان ختائي   ازیشان عقل در زنجیر خائي
هزاران جعد سنبل تاب داده   متاع هوش با سیلاب داده
نگه خواب اجل تعبیر کرده   دهان سر مگو تفسیر کرده

چون هنگام رونق هنگامهٔ شادماني بعموم رسم کامراني درآمد مطربان هفت کشور یکجا ساز راهزني هوش و خرد کوک کرده آهنگ یغمای صبر و تاراج شکیب نمودند - و به تیز دستي مضرابهای سیراب آب کار نغمه طراز فاراب برده بزور ملاحت ادا و شیریني طرز شور انگیز دست زبردستي بارید رامشگر پرویز را چون پردهٔ ساز از دستهٔ طنبور بر چوب بستند - و سایر سرود سرایان هندي نژاد بنواهای مخالف عراق در پردهٔ اصوات موافق پردهٔ طاقت بر مست و مستور دریدند *

چون سامان عیش و عشرت این کار خیر بسرانجام دلپذیر ساخته و پرداخته شد و ناگزیر وقت همین انتظار درآمد ساعت مختار انجم شناسان فرس و قرار داد اختر شماران هند آن بود که بعد از گذشتن دو پهرو شش گهري زمان مسعودش بر طبق مقصود در آمد - نیر اعظم اوج خلافت که آنزمان در شرفخانهٔ شاه برج تشریف اشرف داشتند قاضي القضات قاضي محمد اسلم را بحضور پرنور طلب فرمودند - و بر وفق آئین شرع مطهر درهمین ساعت سعادت اثر عقد نکاح شاهزادهٔ سلیمان زمان به مریم بلقیس مکان بسته شد - و سلسلهٔ ازدواج ابدي و پیوند سرمدي این برجیس خصایل بآن زهره شمایل بهم پیوسته گشت - در آن حالت ذره تا خورشید ادای مراسم تهنیت بصدق نیت نمودند - و ماه تا ماهي با زبان بی زباني و لسان حال از روی حسن فال زبان به مبارکبادي کشودند - نوئینان دولت گورکهٔ شادي را سوای

پنج نوبت مقرر برسم شادیانهٔ مبارکبادي مکرر نوازش دادند - و آوازهٔ دبدبهٔ رفعت بلند ساخته بچهار حد ربع مسکون رسانیدند - مجملا از روز جمعهٔ برکت اندوز تا قریب دو هفته روز بروز مراتب ظهور و بروز عیش و عشرت این جشن فرخنده و طوي همایون چون حسن روز افزون ماه منیرافزایش پذیر بود - در عرض این ایام خدیو عالم بر سرکام‌بخشي عالمی در عین کامراني بوده جهانی مقضي المرام شده و آرزوهای شاخ در شاخ و املهای فراخ ارباب طول اماني و آمال بزوجه احسن بانجاح مقرون گردید - و معني سنجان سخنور در باب تهنیت قصاید غرا بسلک نظم انتظام دادند - و از وفور صلهای گرانمند پراگندگيِ سلسلهٔ نظام احوال شان بجمیعت جاوید گرائید - از جمله سخن پردازان طالبای کلیم تاریخ این زفاف در ضمن این ابیات یافته بجایزهٔ کلي فایز گردید *

* ابیات *

ازین دلکشا جشن وافر سرور   همه عید شد سر بسر ماه و سال
زمانرا گرفت امتداد فرح   چو تاری که پنهان شود در لآل
دو سعد اختر برج شاهنشهي   به برج شرف یافتند اتصال
ز آمیزش زهرهٔ و مشتري   سعادت گرفتست اوج کمال
خرد بهر تاریخ این سور گفت   قران کرده سعدین برج جلال

امید که این اقتران خاص که در حقیقت آثار آن باعث قوام احوال و اوضاع خواص و عوام بل سبب استقامت مزاج عالم مجاز و استحکام قواعد بنیان طبایع و ارکان کون و مکانست تا قیام قیامت قرین استقامت و مقرون باستدامت باد *

بیست و نهم بهمن پرتو توجه والای مهبط انوار آلهي اعلي حضرت خلافت پناهي حسب التماس بلند اختر اوج اقبال مهین شاهزادهٔ والا گهر و وصول آن ملتمس بذروهٔ قبول حضرت اقدس برسمت فرخنده منزل شاهزادهٔ بخت مند مبذول افتاد - و سایر سرداران پای تخت از شاهزادهای عظام کامگار تا بندهای روشناس در رکاب برکت انتساب پیاده رو براه نهاده درین ضمن از اکتساب انواع سعادت تامه به بهرهٔ فیض شامل و نصیبهٔ نصاب کامل رسیدند - آن قاعده‌دان آداب شناس از راه سپاس این مکرمت والا از ساحت کریاس سپهر اساس دولت خانهٔ معلی تا سعادت سرای خویش که بنابر قرب جوار مساحت آن مسافت هفده جریب بیش نبود بطریق پانداز نفایس امتعه از دست زربفت و مخمل ساده فرش ساختند - و چون سرزمین آن منزل فیض حائل از فوز برکات قدوم سعادت لزوم و ادراک میامن مقدم مکرم خدیو اعظم تارک رفعت بذروهٔ افلاک رسانید - شاهزادهٔ عالم نخست بتقدیم رسم نثار پرداخته آنگاه بکشیدن پیشکش لایق از اقسام نوادر هر دیار که از آنجمله یکسر اسپ صرصر نژاد عراقي زاد نامور به سرافراز بود با ساز مرصع که مدتها با سرکاري و توجهه تمام در کارخانهٔ خاصهٔ خود بقصد پیشکش آنحضرت سمت اتمام داده بودند اقدام نمودند - و همدرین انجمن والا سایر امرا از سرکار بادشاهزاده بنابر اشارهٔ علیهٔ حضرت خلافت مرتبت بتفاوت درجات مراتب بدین موجب از تشریف خلعت شرف استسعاد خاص پذیرفتند - نخست یمین الدوله آصف خان بمرحمت دو تقوز پارچهٔ درست و شمشیر مرصع آنگاه علامي افضل خان با سه تن از عمدهای دولت بعنایت سروپای فاخره با چارقب زر دوزي و چندی دیگر از امرای نامدار بمرحمت خلعت با فرجي سرافراز گشتند - و باقي

بندهای روشناس خلعت یافتند - و همگنان نخست در خدمت اشرف ادای آداب معهوده نموده بعد ازآن تسلیم عنایت بشاهزادهٔ والا مقام بجا آوردند *

ارسال نامه و رسول از درگاه گیتي پناه نزد نذر محمد خان والي بلخ در جواب معذرت نامه که مصحوب وقاص حاجي ایلچيِ خود فرستاده و مجملی از سوانح دولت ابد قرین

ایزد تعالی عنان اختیار سلطنت کبری و خلافت عظمی را به سروری ادب پرورد خردور حواله نماید که در جمیع اوقات و احوال خاصه هنگام سلطان قوهٔ قاهرهٔ غضبي مالک نفس خود تواند گشت - و بر قهر و غلبهٔ مقتضیات طبع انساني و ملایمات قوای نفساني سیما در وقت تغلب و تسلط نفس اماره قادر تواند شد - خصوص در حالتی که باز داشت نفس در مقام فروگذاشت انتقام از ملوک عظام اتفاق افتد که درینصورت مفسدهٔ کینه گذاري بیشتر روی نماید - لله الحمد که حضرت جهانباني بنحوی در سایر این ابواب خاصه در باب بخشش جرایم ارباب جنایات صاحب ملکهٔ راسخه اند که تلخيِ فروگذاشت با آنمایه مرارت در کام عفو آنحضرت از چاشنيِ شهد انتقام لذیذ تر مي نماید - و شاهد حال درین مقام اغماض عین بندگان حضرت سلیمان مکانت از مراتب خیره نظري و چیره دستيِ نذر محمد خان والي بلخ دربارهٔ محاصرهٔ حصار

کابل و ترکتاز اوزبکان تنگ چشم یغماگر در حوالي آن و قبول معاذیر دلپذیر نذر محمد خان - چه آنحضرت همواره در فروگذاشت سایر زلات بهانه جوی بوده برای توسل عفو و صفح وسیله طلب مي کردند و باوجود کمال قدرت بمقام انتقام درنیامده همواره گناهگاران را طرز عذرخواهي تلقین مي فرمایند - چون نذر محمد خان وقاص حاجي نام رسولی را با نامۀ عذر آمیز بدرگاه والا ارسال داشته بود لاجرم درین صورت جرم او را بضرورت بر رو نیاورده درینوقت که رخصت انصراف باو مي دادند از روی کمال عنایت بجهت آرمیدن خاطر او تربیت خان را که از خانه زادان دیرین دودمان دولت جاوید قرین است بجهت تقدیم این امر بر گزیدند و از اصل و اضافه بمنصب هزاري هشتصد سوار اعتبارش افزوده سرمایۀ افتخار ابدي بدستش دادند - و عنایت خلعت فاخره و اسپ و فیل ضمیمۀ این عاطفت عمیمه گردیده وقاص حاجي را نیز باو رخصت دادند و مراسلۀ والا که از انشاء علامي افضل خان بود مشتمل بر فتوحات بی اندازه و تنبیه و تادیب نظام الملک و عادلخان و استیصال خانجهان بایلچي مذکور حواله فرمودند *

باقر خان بعد از تغیر صوبۀ اودیسه بصاحب صوبگي ولایت گجرات از تغیر اسلام خان کامروا شد - و بعنایت خلعت و اسپ و فیل بمنصب چهار هزاري ذات و سوار نصف دو اسپه سه اسپه سربلندي یافته روانه گردید - و خدمت میر توزکي که کمال معامله فهمي و کار داني درکار دارد و در انصرام آن مرتبه سنجي و پایه شناسي ناچار است - و خلیل الله خان بنابر فرط شدت و حدت طبع که وجود آن علت عدم مرضیات همگنانست موافق مرضي خاطر اشرف سر نکرده بود - از تغیر او بمروتخان ترکمان مرحمت فرموده بخطاب مرشد قلي خان سرافراز فرمودند *

قران فرخنده کوکب سعادت قرین برج صاحبقران اعني. شاهزاده محمد شجاع با نبیرهٔ شرف خانهٔ کرامت جاوداني یعني کریمهٔ سلسلهٔ صفیهٔ صفویه و انعقاد انجمن عقد ازدواج شرعي میانه این دو یگانه گوهر عقد یکتائي

اسباب بذل جهد طبقهٔ ملوک در باب سلوک طریقهٔ تکثیر و توفیر اولاد امجاد و احفاد والا نژاد و دواعي صرف مساعي جمیلهٔ ایشان در باب انتاج نسل جلیل و نشو و نماء فروع اصل اصیل دوحهٔ وجود خود از آن نمایان تر است که به بیان نیازمند باشد - و چون تحریض عقل و شرع در بارهٔ تزویج احاد ناس بمرتبهٔ کمال باشد در باب توالد و تناسل ملوک و سلاطین خود بوجه اولی - چه معني آن باعث اتحاد فرد فرد اشخاص و احاد ناس و این موجب استقامت مزاج رهاج زبدهٔ طبایع و ارکان بل علت بقای این نوع عالي مکان یعني حضرت انسان که في الحقیقت واسطهٔ تکوین تمامي کائنات و ظل ظلیل خورشید ذات حضرت رب الارض و السموات است - بنابر این مقدمهٔ مسلمه حکمت آئین خدیو زمان و زمین که پیوسته خیر و صلاح دنیا و دین و امن و امان بلاد درپیش دارند بخاطر مبارک آوردند که شاهزادهٔ جوان بخت شاه شجاع را با حجله آرای طوی زفاف و مسند پیرای شبستان عصمت و عفاف

حرم محترم آن والا نژاد که سابقاً نام برده و زبان زد شده بود درین زودي داماد سازند - و چون میعاد قدوم برکت لزوم موکب سعادت ماه مبارک رمضان سمت قرب مدت داشت و نکاح و زفاف بحسب تعارف بین العیدین ممنوع است - لاجرم بندگان حضرت بنابر آنکه وقوع این کار خیر بحیز تعویق و تاخیر نیفتد اخترشماران سطرلاب نظر بطلیموس نظیر را در اختیار ساعت مختار قبل از ورود مسعود عید فطر سعید باشارهٔ والا سعادت پذیر ساختند - ایشان بعرض اعلی رسانیدند که در عرض این مدت تا هنگام استهلال هلال شوال بل تا سال دیگر ساعتی بفرخ فالي و سعادت ساعات شب جمعه بیست و سیوم شهر عظمت بهر شعبان سنه هزار و چهل و دو هجري موافق چهاردهم اسفندار که آن نیز میانه است بنظر نمي آید - بنابر آنکه تعویق این معني منظور نظر و مرضي خاطر عاطر نبود توسط ساعت مذکور را منظور نظر مبارک نداشته باوجود عدم انطباق ساعت معهود بر طریق مقصود بکارگريِ اقبال صاحبقراني که از نیروی تائید رباني دفع گرانیهای قران اختران میکند اعتماد نمودند - سامان پردازان کارخانجات دولت ابد طراز را در ساعت بسرانجام دربایست وقت مامور فرمودند - با آنکه میان این دو فرخنده طوی زیاده از بیست و دو روز میانه نبود فرمان پردازان بر طبق امر گیتي مطاع خدیو زمانه عمل نموده در اندک فرصتی از پرداخت مایحتاج این خجسته ازدواج باز پرداختند - و ازینمعني مادهٔ حیرت اهل خبرت و تبصرهٔ ارباب بصیرت آماده گشته سرمایهٔ آگهي آنانکه از کماهي حقیقت و فسحت دستگاه این دولت بی پایان اطلاع ندارند اندوخته آمد - و مزیت کیفیت و کمیت قدر و مقدار جاه و حشمت این سعادت کدهٔ دولت خدا داد نسبت بدول صاحب دولتان سایر هفت کشور که مانند

خانه خدای شطرنج از شاهي جز نامی ندارند به تعمیق اندیشهٔ غور پیشه رفته رفته مانند تضاعیف بیوت آن عرصه سمت تضاعف پذیرفت - بالجمله روز نهم شعبان مذکور موازي یک لک و پنجاه هزار روپیه از زر نقد و نوادر و جواهر و نفایس اجناس دیگر برسم ساچق با توره و آئینی که در طوی سابق سمت نگارش یافت مصحوب صادق خان میر بخشي و میر جمله میر سامان و موسویخان صدر الصدور بمنزل خلف الصدق خانوادهٔ مرتضوي رستم میرزا صفوي مرسول گشت - و چون هنگام انعقاد محفل زفاف فرخنده نزدیک رسید شب پنجشنبه بیست و دوم ماه عظمت پناه شعبان که بنابر رسم معهود شب حنا بندان بود از منزل میرزا مشار الیه خوانهای حنا با ساز و برگ آن بآئینی که سزاوار این دودمان خلافت و جلالت و در خور آن خاندان نجابت و اصالت باشد مشمول کوکبهٔ عزت و مصحوب دبدبهٔ رفعت آوردند - و باقي رسوم متعارفه مثل چراغان و آتشبازي و امثال اینها از جانب ایشان بظهور آمد - و ساحت غسلخانهٔ مقدس که حسب الامر اقدس بجهت انعقاد انجمن حنا بندي مقرر گشته بود بحضور یمین الدوله و سایر امراء نامدار زینت آمود شد - و بدستور محفل پر نور طوي مذکور رعایت همگي رسوم مقرره از بستن حنا و تقسیم فوطهای زرباف و وضع خوانهای گل و پان و شیرینی و خوشبوی بشایستگي تمام وقوع یافت - و ساز انواع نشاط و طرب از رود و سرود و سماع نازنین شاهدان هندي نژاد که لازمهٔ انجمن سور و سرور است بعالم شهود روی نموده نظارهٔ آن زنگ اندودهٔ دیرینه از آئینهٔ خاطر تفرجیان زدود - چون سر انجام این مراتب که سرمایهٔ تفریح و تنشیط قلوب و مادهٔ ترتیب اسباب فراغ خاطر و ترطیب دماغ است بظهور پیوست - عالمی بدین دست آویز از بند غم و عقدهٔ الم پیوند گرفتاري گسسته بامید

خوشحالي سرمد و فارغ بالي ابد عقد بیعت جاوید بستند - و روز دیگر بکار فرمائي نواب خورشید احتجاب ملکهٔ جهان بیگم صاحب جهاز و اسباب دامادي برادر فرشته محضر فرخنده سیر که از همه جهات موازي ده لک روپیه مبي شد و اکثر وجوه مصارف آنرا از سرکار خاصهٔ خود آماده ساخته بودند مگر قلیلی از آن که بسرکار نواب غفران مآب مهد علیا مهیا شده بود در صحن بارگاه چهل ستون خاص و عام بعد از تحصیل دستوري خلوت آن موطن صفا و صفوت بر طبق دستوري طوی سابق به ترتیب خاص مرتب گشت - بندگان حضرت خلافت مکان بنابر اجابت ملتمس فروغ اختر عفت پرتو چراغ عصمت سایهٔ حضور پر نور بر ساحت این مجلس مقدس گسترده آن گوهرین بساط منور بل آسمان پر اختر را از برکت قدوم اقدس و میامن انوار نظر انور زیور صفا و ضیای دیگر بخشیدند - هرچند این جهاز بحسب کمیت از اسباب و اثاث طوی سابق کمتر بود لیکن قطع نظر از تکلف سخن سازي بنابر کیفیت و حسن وضع و ترتیب بسط از فیض نظر توجه آنحضرت و لطف اشارهٔ قرة العین اعیان خلافت جاودان بیش در بیش بود - چنانچه دربارهٔ این توان گفت * * مصراع *

نقاش نقش ثاني بهتر کشد ز اول

بی تکلف نگار خانهٔ بی نظیر تصویر پذیر شده بود که بلا تشبیه حقایق صور معاني نگار در و دیوارش از آراستگي بدایع محسنات چون معاني سور و آیات کلام صورت نگار حقیقي که بالذات بمحسنات چون معاني صور بدیعه آرایش پذیرفته از آلایش نقایص و شوایب عیوب مبرا بود - و فی الواقعه نگارین انجمنی زینت آرا گشت که از صدر گرفته تا صف نعال باوجود کمال تکلف و تصنع در تزئین آن بنهجی بی تکلف آمده بود که بعینه مانند ارکان و صدور ابیات آمده که صنایع بدایع آن ورای تصنعات بدیعه

است - و از حسن مستعار استعارات و تشبیهات استغنا دارد و از تعریف و توصیف مستغني بود - مجملا بعد از استیفای حظ تفرج تام که ادای حق مقام بجا آورد نخست پرستاران محل معلی رخصت یافته آنگاه امر اعلی باحضار خواص بندهای درگاه والا زیور اصدار پذیرفت - و چون همگنان بفیض سعادت حضور پرنور فایز شدند حسب الاستصواب بندگان حضرت سایر بندهای والا از ارکان دولت و اعیان حضرت تا خدمهٔ خدمات حضور از سرکار نواب قدسي القاب مهین بانوی روزگار بیگم صاحب به تفاوت درجات مراتب خلعت های فاخره یافته از دریافت کام خاطر کامگار و مسرور گشتند - و نظارگیان بعد از ملاحظهٔ آن بساط قطع نظر از اغراق و اطراد در توصیف و تعریف آن از روی استبعاد به تهیهٔ برگ و ساز این دو طوبي عظیم در پایهٔ کم و کیف عدد و عدت درینمایه کمي فرصت و نزدیکي مدت انگشت اعجاب و اغراب را وقف دندان تحیر و تعجب ساختند - چون انجمن تماشا انجام یافت تمامي آن اسباب و اثاث ملوکانه بفرخنده منزل بادشاهزادهٔ عالمیان که در آن احیان فیض نزول خجسته بر منازل ایام بادشاهزادگي خدیو روزگار که بر کنار رودبار جون واقع است مبذول داشتند بآئین شایسته مرسول گشت - و پایان آنروز طربافروز همایون محفل خاص و عام بنور حضور خدیو روزگار منور شد و خواص و عوام در آن بزم خاص بار یافتند - و اهل رود و سرود بپراست کردن ساز و برگ عیش و عشرت پرداخته سامان نشاط و انبساط بر طبق مقتضای و مقام مهیا ساختند - و هنگام نماز شام که مشرق شرف خانهٔ شاه برج جاه و جلال از نور حضور نیر اعظم اوج عظمت و اقبال رشک فرمای آشیانهٔ عنقای مغرب قاف اشراق گشت - حسب الامر اعلی شاهزادهای والا قدر سلطان اورنگ زیب و سلطان مراد بخش با یمین الدوله و سایر امرای

نامور بمنزل آن شاهزادۀ بلند اختر شتافته همراه آن شاه داماد عروس بخت و اقبال از راه کنار دریا سعادت اندوز ملازمت والا شدند - و آن شب نور افروز همه جا در عرض راه و سر تا سر عرصۀ ساحل جون و ساحت پای درشن مراسم چراغان و آتشبازي که عمده مواد بهجت و سرور جشن و سور است بجا آمده بود - چنانچه از پرتو انواع آلات روشنائي مثل چراغ و شمع و مشعله و فانوس نمودار انوار اختر و نور ماه انور مانند شعلۀ کرمک شب تاب فروغ بدروغ داشت - و آلات آتشبازي که بجهت شگون فتح مهمات جا بجا نصب شده خصوص تیر هوائي که کشاد یافته از رفع آن روی هوا تا چرخ اطلس همه جا پر ستاره مي شد - و پرواز بلندش وجود نار کرۀ اثیر در جنب نموده نور آن مانند شراره و شعلۀ خس بی بود مي نمود - چون وقت ساعت مختار در رسید اصحاب شرع شریف در خلوت شاه برج مقدس بحضور اشرف پیوند عقد دائمي میان فرخنده کوکب عالم آرای اوج خلافت و جلالت و زهرۀ زهرای فلک شرافت و اصالت بر وفق شریعت غرا بستند - و عالمی زبان بمبارکباد کشاده باقامت مراسم معهوده و آداب مقررۀ این مقام داد ادای متعارفات دادند - و خواص و عوام از وظایف خاص نثار و انعام عام خدیو روزگار کام خواطر گرفتند - خاصه ارباب سخن و استعداد قصاید غرا که درباب تهنیت این فرخنده سور انشا نموده بودند در حضور پر نور انشاد نمودند - و اصحاب رود و سرود نوا سنج و غزل سرا شده آوازۀ حسن آواز و لطف نغمۀ ساز آویزۀ گوش نزدیک و دور ساختند - و همگي بهمه مرادات خاطر رسیده سینه از آرزوهای دیرینه پرداختند - و ثنا طراز بارگاه والای سلیمانی طالبای کلیم همداني تاریخ این طوی همایون را بدین گونه یافته *

* ابیات *

ای دل از گلشن امید گل عیش بچین
روزگار طرب و عشــرت جـاوید آمد
جشن دامادي سلطان جهان شاه شجاع
عالم افروز تر از کوکبۀ عیـــد آمد
بهــر تاریخ قران کرد رقم کلک کلیم
مهد بلقیس بسر منزل جمشید آمد
١٠۴٣

بیان جمیع احوال پایان این سال فرخنده فال خصوص رفع بدعتی چند که در کشمیر وقوع پذیرفته بود

دادار گیتي آفرین که بنای عمارات خراب آباد عالم کون و فساد براساس عدل و بنیاد داد سلاطین نصفت آئین نهاده و رفع خرابي معمورۀ خاک را بتهیۀ مصالح لطف و قهر ایشان منوط داشته از طبقۀ والای سلاطین جهانبانی را برگزیده باني و بادي تشیید مباني آباداني بلاد سازد - که پیوسته در پی معموري عالم بوده معماري عدالت را در هر حالت برسر کار دارد - و در هر صورت که رو دهد برشحه فشاني سحاب تفقد و تلطف سرشار گرد کدورتی که از غبار انگیزي ظلم و بدعت جور پیشگان بر صفوتکدۀ صدور مظلومان نشسته باشد مرتفع سازد - شاهد حال رفع شنایع بدعت های شایعه است از یمن توجه حضرت صاحب قران ثاني

که از جور اندیشهای حکام حرفي در دار الملک کشمیر و مضافات آن پیش رفته بود رفته رفته بمبلغهای کلي رسید - چون درینولا حقیقت آنها از انهای منهیان صوبهٔ مذکور و عرضداشت ظفر خان صوبه دار آن دیار بعرض مقدس رسید بی توقف فرمان قضا نشان درین باب بنام خان مذکور زیور صدور یافت - که سایر آن ابواب که ثبت دیوان مظالم ظلمه شده از روی دفتر بلکه از صفحهٔ روزگار محو نمایند - و من بعد باین علت سوای آنچه در عهد قدیم مقرر بود هیچ چیز از رعایا نگیرند - تفصیل آن فصول و تشریح آن ابواب مشتمل برین موجب و معنون بدین عنوان ست که متصدیان مهمات سرکار عموم اهل شهر خصوص عجزه و مساکین و عجوزان سال خورد و خورد سالان بیوه پرورد را بجهت چیدن گل زعفران کار بل بیکار مي فرمایند - حکم اقدس صادر شد که دیگر بتکلیف متعرض این جماعت نشده کار گران این شغل ضروري را از سرکار خاصه شریفه مزدوري بدهند - دیگر از عهد پاستان باز معهود بود که برسر هر خروار شالي دو نیم دام که فلسی است بوزن خاص میگرفتند و درین ایام چهار دام قرار یافته - مقرر شد که چون در عهد دولت ابد پایان بعنوان زکوٰة و سبیل راهداري که مبلغ های کلي میشود در سایر ممالک محروسه راه گرفت دگر مسدود شده بجهت فروعات جزوي که در جنب آن اصلا نمودی ندارد مزاحم کسی نشده در اصل چیزی ازین باب بوصول نرسانند - دیگر از هر موضعی بر سر هر چار صد خروار شالي حال حاصل دو سر گوسفند حسب المقرر زمان ماضي میگرفتند - و الحال از تعدي صوبه داران سابق در ازاء قیمت هر گوسفندی شصت و شش دام که موازي بهای سه گوسفند ست نقدي از رعایا باز یافت مینمایند - حکم شد که حسب الصدور امر نفاذ قرین دستور

سابق معمول بوده درین باب دست تطاول من جمیع الوجوه کشیده دارند - دیگر در هر قریه چندین قانونگوی که بهم رسیده اند هرساله مبلغی کلي بصیغهٔ قانونگوئي از رعایا میگیرند و ازین راه زیان بسیار بر رعایا و جاگیر داران مي رسد - امر عالي بصدور پیوست که اکتفا بیکی نموده دیگران را دخل ندهند - دیگر از پیر و جوان و خورد و کلان کشتي بانان بعنوان سرشمار هفتاد و پنجدام صیغهٔ میربحري نام نهاده میگیرند - فرمان شد که ازین پس قانون قدیم را دستور العمل ساخته درین باب نیز ابواب بدعت مسدود سازند - و از پیران دوازده دام و از جوانان شصت دام و از خورد سالان سي و شش دام زیاده نه طلبند - و ظفر خان صوبه دار ضعفا و مساکین را از بند تکالیف شاقهٔ دوام مطالبات بیحساب آزاد ساخته سواد فرمان قضا نشان برلوحی از سنگ نقش نموده در مسجد جامع نصب سازد - امید که بنای بقای آن حضرت چون پایهٔ بنیان عدل و احسان پایدار بوده اساس قواعد و قوانین معدلت آئین آن ثاني صاحبقران سعادت قرین تا دوام دوران چرخ برین مانند بنیاد دین و داد استوار و برقرار باشد *

درینولا لشکرخان صوبه دار دهلي که هجوم افواج عساکر شیب دار الملک بدن او را فرو گرفته ذخایر و بنگاه حواسش بیغما رفته بود - چنانچه اشتغال ضروري بدن از دست عملهٔ قوی و کارکنان جوارح و اعضای او کمایبنغي بر نمي آمد - چه جای آن که خود بخود نگاهباني کشوری یا سرداري لشکر را مرضي خاطر عاطر خدیو هفت کشور تواند کرد - لاجرم حضرت بادشاه حقایق آگاه که گذارش حقوق وفاداران جانسپار خاصه ارباب سوابق خدمات دیرین آیتی ست در شان آن حضرت بحکم آنکه تصدي امثال این خدمات که ترددات شاقه و حرکات

عفيفه را لازم دارد و در بارۀ آن ديرينه بندۀ صادق عقيده مستلزم ارتكاب صعوبت بسيار مي شد لاجرم مشار اليه را از تعهد شغل و عمل نزديک و دور بلكه از تكليف خدمت حضور پرنور نيز معاف داشته از جمله سرداران لشكر دعا ساختند - و تقديم خدمت صوبۀ دهلي را از تغير لشكر خان نامزد اعتقاد خان ولد اعتماد الدوله فرمودند *

بيست و يكم اسفندار منزل سعادت محمل شاهزاده شاه شجاع از قدوم بادشاه هفت كشور رشک فرماي شرف خانۀ مهر انور شد - و شاهزادۀ ادب پرورد خردور امتعۀ هر ديار در سر تا سر رهگذر بر سبيل پاي انداز گسترده رسم نثار بظهور آورد - و حسب الامر والا دو تقوز پارچۀ اعلى و شمشير مرصع به يمين الدوله و خلعت با چارقب بعلامي افضل خان و سه تن ديگر از اركان دولت دادند - و بچندين از اعظم امرا خلعت با فرجي و بساير بندها خلعت تنها مرحمت فرمودند - و حضرت خديو روزگار بحكم نهايت عنايت نسبت به شاهزاده درآن منزل تا آخر روز بعيش و عشرت گذرانيده نعمت خاصه همانجا تناول فرمودند *

سرآغاز سال فرخندۀ ششم از سنين سعادت قرين صاحبقران ثاني

بتاريخ روز يكشنبه نهم شهر بركت بهر رمضان المبارک سال هزار و چهل و دو هجري يعني مبداء سال ششم از جلوس همايون حضرت صاحبقران دوم كه انجمن جشن نوروزي بفرخي و فيروزي بر آئين هر سال بل هر روزه آذين پذيرفته صفحۀ عارض ديوار و در چهل ستون بارگاه گيتي پناه از نفايس و نوادر بحري و كاني زيور زينت گرفت -

خدیو زمان یعني نیر اعظم روی زمین صاحبقران سعادت قرین مقرون دولت و سعادت تحویل نیک اختري به برج سریر سروري نموده روی آن نمونهٔ سپهر هشتم را از پرتو قدوم انور رکش چهارمین طارم چرخ اخضر ساختند - و سایر شاهزادهای بلند اختر و امرای نامور از ادای کورنش و تسلیم مراسم آداب معهوده بتقدیم رسانیده هریک در مقر مقرر خود مقام گرفتند - و چون خیل کواکب ثواقب بر اطراف اورنگ گردون نظیر جا گرفته صفی مانند جرگهٔ مجره بستند - درین فرخنده روز پیشکش عبد الله خان بهادر فیروز جنگ صوبه دار بهار مشتملبر اقسام نوادر جواهر و نفایس مرصع آلات و شش زنجیر فیل و چند راس اسپ کوتت و پنجاه هزار روپیه نقد بابت پیشکش الله ویردیخان از نظر انور گذشت *

یازدهم ماه موافق نوزدهم رمضان خواجه ابو الحسن تربتی که سابق به دیواني کل سر افراز بوده و درین مدت از لذت طول عمر بل عرض آن استیفاء حظ اوفر زندگیي نموده درین احیان بر پایان عمر اشراف داشت بنابر علل متعدده که عمدهٔ آنها کبر سن بود بعالم بقا رحلت نمود - چون خواجهٔ مذکور سر حلقهٔ فدویان دیرین این دودمان بود چنانچه در عهد عرش آشیاني بخدمت دیواني دکن و وزارت شاهزاده دانیال امتیاز داشت - و در اوایل زمان جنت مکاني میر بخشي باستقلال بود بعد آن تکفل امور دیواني در عهدهٔ تعهد او شد - لاجرم خدیو روزگار بر وفات چنان معتمدی وفادار تاسف و تحسر فرموده ظفر خان خلفش را بمنصب سه هزاري دو هزار سوار و عنایت علم و نقاره و صوبه داري کشمیر که بنابر نیابت خواجه باو تفویض یافته بود من حیث الاصالت بدو حواله شده سرافراز و بلند آوازه ساختند - خلیل الله خان بخدمت

داروغگي توپخانه و محمد حسين بخدمت ديواني برهانپور و مير عبد الكريم بخدمت داروغگي عمارت دار الخلافه سر بلندي يافتند - خواصخان بهتي بعنايت منصب سه هزاري دو هزار سوار از اصل و اضافه بر كام خاطر فيروز گرديد - و قاضي محمد سعيد كرهرودي كه سابقا سي هزار روپيه ساليانه داشت درينولا بمنصب هزاري صد سوار بلند مرتبگي يافت - از نفايسي كه در فرخنده محفل نوروزي بر سبيل پيشكش گذشت مبلغ چهارده لك روپيه را بنظر قبول در آمد *

درينولا واقعهٔ غريبه كه از بدايع وقايع عالم كون و فساد در بندر سورت رو داده بود بنابر انهاى منهيان آنصوب معروض افتاد - كه در خانهٔ نائي چهار دختر از يك بطن بعرصهٔ ظهور آمد - پس از لمحهٔ هرچهار در مهد عالم عدم آرميدند - در اين اوقات همشيرهٔ يلنگتوش بى اتاليق نذر محمد خان والي بلخ بآهنگ زيارت حرمين مكرمين بارض مقدس دارالخلافهٔ اكبرآباد رسيده طواف بيت المعمور دولتخانهٔ عظمى نمود - و صد راس اسپ تركي و هفتاد و پنج نفر شتر نر و ماده بختي و نه غلام قلماق كه برادرش بر سبيل پيشكش همراه داده بود با هژده اسپ ديگر از جانب خود بنظر اشرف در آورد - آنگاه مولانا حسن قباديانی از اعيان دانشوران ماوراء النهر كه از روى كمال ورع و تقوى جمال علم و فضلش خال حسن عمل داشت و بهمان نيت بهمراهي ايشان از آنولايت راهي شده بوده سعادت حضور انجمن والا ادراك نموده بيست و هفت راس اسپ كه بطريق ره آورد همراه آورده بر سبيل پيشكش كشيد - مكرمت حضرت همگنان را منظور نظر عنايت و مرحمت ساخته همه را بخلعت هاى فاخره و عنايات متوافره نوازش فرمودند - و در خاطر انور قرار يافته بود كه همگنان را هنگام رخصت كامروا نموده روانهٔ مقصد سازند -

و لیکن بحکم آنکه مخدرهٔ مذکوره بآنمایه نیت درست در قسمت کدهٔ عهد نخست از دریافت سعادت طواف اماکن شریفه بهره‌ور نشده بود هم در دار الخلافه آنجهانی گشته باوجود حرمان نصیبی از طواف حرم خدا و دریافت مکرمت خداوند بجوار رحمت ایزدی و ثواب ترحم سایهٔ مرحمت ابدی آن حضرت رسید *

بیست و دوم ماه که عید سعید رمضان مژده قدوم فتوحات ابد و نوید سعادت سرمد باولیای دولت جاوید رسانید - حضرت شاهنشاهی احیای مراسم سنت حضرت سید المرسلین و پیروی طریقت پیشروان طریق دین نموده از پرتو حضور پرنور ساحت عیدگاه را نمونهٔ جلوه گاه انوار تجلی طور ساختند - و بعد ادای نماز عید هنگام معاودت نیز بدولت و سعادت فیل سوار آهنگ دولتخانهٔ مبارک نمودند - و از طرفین آن قدر درم و دینار توده توده نثار رهگذار خدیو روزگار می شد که سایر نیازمندان را کنار و بر انبار زر گرفت و در جیب و دامن نقد مراد خرمن گردید *

درین ایام لشکر خان از دهلی آمده ملازمت نمود و چون از خدمت معاف شده بود سزاوار خان پسر مهینش از دریافت پایهٔ منصب دو هزار و پانصدی ذات و دو هزار سوار نوازش یافت - و علم و نقاره که پدرش داشت ضمیمهٔ مراحم عمیمه شده فوجداری لکهی جنگل از تغیر جان نثار خان بدو سمت تفویض پذیرفت - و لطف الله پسر وسطش بپایهٔ منصب هزاری چهار صد سوار سر افراز گردید - از واقعهٔ کابل بوضوح پیوست که یادگار حسین خان از کومکیان صوبهٔ مذکور بموجب تجویز بخشیان دیوانکدهٔ قسمت ارزاق و اعمار داخل تعیناتیان صوبهٔ دار البقای جاوید گشت - و خواجه بابا از تعیناتیان لاهور بغابر سزاواری متقاضیان اجل موعود نیز بدآن صوب شتافت *

مرسول شدن خواجه قاسم مخاطب به صفدرخان بعنوان رسالت بجانب ایران

چون شاه عباس دارای ایران که کمال بصیرت و خبرت در حکمت عملي داشت بنابر عاقبت بیني و به اندیشي ملک و دولت و رعایت جانب سپاهي و رعیت تحریک سلسلهٔ صداقت و اخوت نسبت بحضرت جنت مکاني مي نمود و همواره هنجار مکاتبه سپرده ازین راه ابواب یگانگي و یک جهتي مي کشود - و بعد از رحلت آنحضرت و جلوس شاهباز اوج سعادت بر نشیمن اورنگ خلافت همان سر رشته را نگاهداشته بر سبیل استعجال بحري بیگ نام رسولی را بشتاب پرواز شاهین تیز پر مرسول داشت - که بعد ادای تهنیت جلوس همایون بزودي معاودت نماید تا آنگاه ایلچيِ معتبری که شایان ادای مراسم رسالت باشد با تحف و هدایای نمایان بدرگاه والا ارسال یابد چنانچه سابقا سمت گذارش یافته - چون قضیهٔ ارتحال شاه پیش از رسیدن بحري بیگ سمت وقوع یافت و قرار داد خاطرش بظهور نرسید قایم مقام شاه سپهر احتشام شاه صفي اقامت مراسم معهود جد خود نموده روش پیرويِ ستوده پیشروان طبقهٔ اسلاف خویش فراپیش گرفت - و همان ارادهٔ شاه بعمل آورده محمد علي بیگ نام از عمدهای دولتخواه خود را که محل اعتماد شاه بود برای ادای مراسم مبارکباد جلوس ابد پیوند و ارمغانی گرانمند از اسپ و شتر و سایر امتعهٔ نفیسهٔ ایران که سه لک روپیه قیمت داشت ارسال داشت - لاجرم حضرت ظل سبحاني بنابر تشیید مباني عطوفت

و تمهید قواعد مهرباني صفدر خان را که از سعادت یافتهای تربیت عهد بادشاهزادگي و بکمال متانت و سنجيدگي و شرافت ذات و صفات متصف است بجهت ادای مراسم رسالت و ایصال مراسلهٔ سامي مشتمل بر تهنیت جلوس مبارک و معذرت واقعهٔ نا گزیر شاه و فتوحاتی که درین مدت رو داده از سایر اقران و امثال بر گزیدند - و باوجود آنکه مشار الیه از بندهای معتبر مزاجدان آنحضرت بود از روی مزید اعتبار اهتمام سایر آداب گفت و گو و نشست و برخاست و اطوار کل سلوک در وقت رخصت که پانزدهم اردي بهشت اتفاق افتاد باو اشاره فرمودند - و در همان وقت رخصت بعنایت خلعت با جیغهٔ مرصع و اسپ و فیل راس‌المال سرافرازي ابدیش بخشیدند - و پیشتر مبلغ یک لک و پنجاه هزار روپیه برسبیل مدد خرچ راه بدو مرحمت فرموده بودند - با آنکه از دولت این دولتکدهٔ ابدي اتصال کمال ثروت و مالداري داشت چنانچه در رفتن و باز گشتن در نهایت تجمل زیب و زینت و سامان شایان و داد و دهش نمایان بسر برده این خدمت را نحوی که شاید و باید پایهٔ انصرام داد - مبلغ چهار لک روپیه و کسری خرید این کشور از انواع نفایس و نوادر هندوستان برسم ارمغان شاه همراه او ارسالداشتند *

سوانح حضور پرنور هفدهم ذي قعده محفل ختم سالیانهٔ نواب غفران مآب که درین کشور به عرس مشهور است در روضهٔ منوره مزیب شد - و بر روی تختگاهی که کرسي اصل عمارات آن حظیرهٔ مقدسه است اسپکهای کلان ایستاده کرده برحواشي آن شامیانهای پهناور کشیدند - و در سر تا سر آن چبوتره فرشهای ملون مصور گسترده انجمنی بهشت

آئین که جای گنجای هزار محفل نشین داشت بزیب و زینت تمام آراستند - و چون بی بدلخان داروغهٔ زرگرخانه درین اثنا محجر زرینی که چهل هزار تولچهٔ طلا صرف آن شده بود سر تا سر کتابه و اکثر گلهای آن بروش بدیع مینا کاری باتمام رسید با کوکبها و قندیل های طلا مینا کار بنظر انور آن سرور درآورد - و بنابر امر والا آن محجر را بر اطراف مرقد منور نصب نموده قندیلها و کوکبها را در محاذی آن آویختند - و بهنگام شام آن حظیرهٔ خطیره که در حقیقت محیط انور مغفرت است از پرتو حضور پرنور شمع شبستان خلافت عظمی مهین بانوی حرم سلطنت کبری بادشاهزادهٔ عالمیان بیگم صاحب نمودار فضای طور شده - و سایر بیگمان و مخدرات سرادق عظمت نیز بطواف مرقد ملایک مطاف آمده تمام شب در آنجا احیا داشتند - و بامدادان حضرت خلافت پناهي از فیض ورود اقدس برکت افزای آن روضهٔ متبرکه شده تا دوپهر بآن حور نژادان در آن مکان دل نشین گذرانیدند - آنگاه بدولت خانه مراجعت نموده در آخر آنروز باز بدولت و سعادت میمنت حضور اسعد بر آن مرقد پرنور مبذول داشته تا یک پهر و یک گهري شب بدعای و فاتحه مغفرت طلب بودند - و مبلغ بیست و پنجهزار روپیه بارباب استحقاق و بیست و پنجهزار روپیه دیگر بعجایز و ارامل قسمت نموده خلعت بسیار از فرجي و شال و زر نقد بفضلا و صلحا و حفاظ و قراء که از اطراف فراهم آمده در ضمن چندین ختم قرآن مجید سبب مزید مغفرت و طلب رحمت آماده نموده بودند مرحمت فرمودند - و در آن یک شبانه روز انواع اطعمه و اشربه و شیرینی و پان و خوشبوي چندآنکه در حوصله از اهل نیاز گنجد و قیاس قدر و سنجیدن مقدار آنرا مقیاس تخمین برنتافته میزان امتحان بر نسنجد صرف شد -

چنانچه طفیلیان زله بند و ذخیره بران آزمند چندان سرمایهٔ سیرچشمي اندوختند که از دندان نمائي دندانهٔ سین استغنا دهان عین طمع و دیدهای شره بر دوختند *

در عرض این اوقات از بدایع اعجوبهای عالم ابداع که در ضمن مضامین وقایع صوبهٔ کابل معروض افتاد اینکه در منزل سلیمان نام مردی از اهل آنولایت دختری تولد یافت که دو سر داشت - چنانچه یکی بر بالای ناف واقع بود که آن نیز در کمال استواري خلقت بوده همه چیز بجای خود داشت - و آن مادهٔ فاسده کون و مکان که همانا وجود بد شگونش چشم زخم عالم تکوین و ایجاد بود زیاده از یکدم درد سر بقا نداده هماندم درگذشت - و از عجلت خیرباد گیتي فروگذاشت نموده زودي شر وجود خویش از عالم شهود باز داشت - در اثنای این آوان چون از افساد هوا و فساد امزجه وقوع علت وبای مفرط و طاعون عام البلوی در اکبرآباد شیوع کلي یافته بجای رسید که علامت آن در بعضی پرستاران شبستان خلافت نیز ظهور و بروز نمود - لاجرم نقل مکان موافق رای صواب آرای خدیو زمین و زمان آمده ساحت منزل ایام بادشاهزادگي آنحضرت که بیرون قلعه بر ساحل دریای جون واقع است بنابر کشادگي و نزدیکي آب و صفای هوا از نزول انور آنسرور منور گشت - و درین ایام وبا بخاطر دقیقه یاب رسید که چون علت شیوع طاعون چنانچه هم اکنون سمت ذکر یافت فساد هواست که غالباً بدرجهٔ سمیت مي رسد و زهرمهره رفع غایلهٔ سموم مي کند آنرا دربارهٔ دفع مواد عوارض این بلیه جلیه تجربه فرمایند - اتفاقا اندیشیدهٔ ضمیر منیر بعد الامتحان از میزان آزمون درست برآمد *

حمله آوردن ژنده پیل بر بادشاهزاده هوشیار مغز بیدار بخت فروزندهٔ تاج و تخت سلطان اورنگزیب و ثبات قدم ورزیدن آن سرافراز در برابر و برچهه زدن در پیشاني آن پرخاش گر و بیان برخی از سوانح دیگر

سعادتمندی را که حرز یماني حفظ آسماني باعث نگاهباني شود اگر همه اهل روی زمین بکین او برخیزند هرآینه به هیچ طریق آفتی پیرامون او نگشته از هیچ ممر گردی بردامنش ننشیند - و فرخنده بختی را که دستیاري حمایت ایزدي متصدي سپرداري گردد اگر بالفرض برابر هر موی سرتیغ برروی او کشند لا محاله سر موی آزار و اضرار نکشد - آری منظور نظر عنایت آسماني از گزند چشم بد اختر ضرر نه بیند و محفوظ ضمان حمایت خیر الحافظین از حوادث زمان در کنف امن و کهف امان باشد * * بیت *

کسی را که ایزد نگهبان بود برو جمله دشوار آسان بود
کس از نیکخواهي بخت بلند نه بیند گزند و ببیند پسند

و اختر صدق این قضیهٔ واقعه از مطلع وقوع سانحهٔ غریبه از سوانح عالم ابداع که درین نزدیکي بتازگي روی نمود ظهور مي نماید - و صورت این معني برین وجه است که چون در تاریخ روز سه شنبه هژدهم خورداد

بنابر فرط رغبت خاطر انور خدیو هفت کشور بتماشای مرغوب جنگ فیل که در اکثر ایام هفته اتفاق مي افتد - سوای روز مبارک دو شنبه عید جلوس فرخنده که به ترتیب جشن عشرت خاص اختصاص دارد - و روز چهار شنبه که انواع نشاط و انبساط بنابر اقتضای وقوع قضیهٔ نامرضیهٔ نواب مهد علیا درین روز ناممنوع است - صدور امر مطاع ثاني صاحب قران قرین انفاذ و اذعان آمده سرزمین ساحت پای جهروکهٔ مبارکه منازل ایام بادشاهزادگي محل مجادله و مصادمهٔ دو ژنده فیل بد مست عربده آئین گشت که هر دو از فیلخانهٔ سرکار خاصهٔ شریفه بودند - یکی اژدها صولتی دندان دار موسوم بسدهگر و دیگر اهرمن منظری بیدندان که بصورت سندر نامور بود - چون آن دو کوه پیکر که باد خرطوم شان از صور اسرافیل یاد میداد شور بامداد نشور و غوغای عرصهٔ محشر برانگیختند چنانچه گوئي اکثر علامات روز رستخیز بظهور آمد - چه از حرکت آن دو کوه شکوه که بمثال دو بیستون بقوایم چارگانه در سیر بودند بر وفق یوم تسیر الجبال همانا قیامت قایم شده - و از باد صدمهٔ خرطومها که مانند دو اژدهای دمان درهم پیچیده بیک نفس عالمی را بدم در مي کشید گویا صفحه زمین و طبقات آسمان را بر طبق یوم نطوي السماء کطي السجل الکتب بسرعت طومار باز کرده در یکدگر نوردیدند - کوتاهي سخن چون باهم جنگ و جدال آن دو فتنه پرداز بدور و دراز کشید رفته رفته از میدان برآمده تلاش کنان تا فضای پای درشن دولتخانهٔ والا رفتند - و هیچ یک از آن دو زیاده سرسر از یکدگر برنداشته از هم پای کم نیاوردند - و فیلبانان و سایر عمله و فعلهٔ این شغل تدبیرات مقرره بسرحد فعل رسانیدند و فنون اعمال معهوده از آتشبازي و آب پاشي بعمل آوردند - چنانچه دمبدم آتش بازان و سقایان درمیان میانجي شده چندانکه خواستند که بصدمهٔ

افسون چرخي آتش نشان و ملاطفت آب شعله نشان هنگامهٔ صلح فیما بین آن دو جنگجو تند خو گرم ساخته شعلهٔ خشم آن دو آتش وش سرکش را فرو نشاندند اثری بر این مراتب مترتب نگشته بیشتر گرم کار زار شدند - چنانچه همانا گردش چرخي دامن بر آتش ایشان میزد و مشک آب دم بر آن میدمید - و هر چند فیلبانان کجک بر کاسهٔ سر آن دو دیو سار هرمن سیر زده بر سر تلاش فرود آوردن دل ایشان از پرخاش سودای خام پختن گرفتند قطعاً سودی نداده بلکه همان برای سرگرمي کشاکش آن دو شعلهٔ سرکش هلال کجک نعل در آتش کین مي نهاد - و تندي زبان شعله‌فشانش گویا زبانهٔ آتش ستیز آن دو پرخاش گستر را تیز تر مي کرد - چون این دو خیره سر در عین جنگ و جدال بجانبی شتافته از نظر انور دورتر افتادند بندگان حضرت ارادهٔ استیفا حظ تماشای مستوفی فرموده با سایر شاهزادهای کامگار بدولت بر اسپ سوار شده رخ بعرصهٔ کار زار فیلان نهاده در آن نزدیکي عنان کشان ایستادند - و بادشاهزادهای بلند اقبال بسکه بتفرج شایق بودند مطلقاً در مقام احتراز نشده بحکم اهتزاز مقتضای سن از جای خود پیشتر شتافتند - چنانچه مهین بادشاهزاده سلطان دارا شکوه در جانب دست راست سدهگر قرار گرفته و قرة العین خلافت کبری شاه شجاع و سلطان اورنگ زیب در سمت چپ همان فیل توقف گزیدند - قضا را درین حالت از آنجا که سلسله جنبانیهای قدرت قدیر است نظر بر بسی مصالح کلیه و اغراض متعدده که از آنجمله اظهار مراتب قابلیت و شایستگي شاهزادهٔ والا گهر بلند اختر سلطان اورنگ زیب است صورتی غریب در عرصهٔ ظهور روی نمود - چنانچه نزدیک بود که آسیب عین الکمال بآن منظور نظر اقبال و قبول بر خورد - که ناگاه در عین این وقت به نگاهبانيِ حمایت رباني محفوظ و محروس

ماندند - و کیفیت این سانحه آنکه درین اثنا بنابر عادت معهود فیلان که در عین جدال از یکدگر جدا شده چشم بر چشم در برابر هم مي ایستند و از ماندگي و کلال باز مانده دیگر باره آمادهٔ کار زار میشوند هر کدام بفاصلهٔ یکدو گام باز پس آمده بودند - سدهگر چون حریف خود را دورتر دید از وفور بدمستي بمقام خیرهچشمي و خیرهدستي در آمده بر عین اعیان سلطنت عظمی بادشاهزادهٔ معظم سلطان اورنگ زیب که از همه بدو نزدیک تر بود حمله آور شد - در خلال اینحال که از فرط دهشت و غلبهٔ وحشت عالمی مغلوب تحیر و مدهوش توهم شده بود - چنانچه نزدیک بود که بتصور اینمعني دور از کار خلل در اساس تمکن کون و مکان راه یابد و تزلزل در بنای ثبات طبایع و ارکان افتاده زمین از جا و آسمان از پا در آید - چه جای که هوش و خرد نظارگیان و صبر و شکیب حاضران برجا ماند - آن کوه تمکین که تمکن جبلي صاحبقراني بتائید ازلي آسماني بهم قرین داشت باوجود صغر سن کبر همت و عظم عزیمت را کار فرموده اصلا از جا در نیامد مگر بجانب آن پرخاش گر - و مطلقا مقید بجای دیگر نشد جز بسوی آن عربده جو - و همدرآن گرمي برچهه که در دست داشت از سر قدرت و ثبات قلب بر پیشاني آن سخت رو زد که سنان برق نشانش زیاده از چهار انگشت در کاسهٔ سر آن اهرمن پیکر جا کرد - درینحال که سرتا سر تماشاگران را قرار از دل رمیده و هوش از دل پریده دعا بر زبان و آمین بر لبان و نظر بقبلهٔ اجابت و چشم براه اثر داشتند - و توجه بر حراست آن والا گهر گماشته همت بر سلامت آن نیکو محضر بسته بودند - چون ازین دست کاری دست بسته از آن دست پروردهٔ عاطفت ید آلهي و منظور نظر عنایت نامتناهي ملاحظه نمودند همگنان سرانگشت اعجاب بدندان تعجب درگرفته بلباس دعا و آمین داد

تحسین و آفرین دادند - چون سنان برچهٔ در سر پر شور و شر آن بدمست عربده گر جا گرفت و معهذا آن زخم منکر بجای رسیده بود که درین کشور آنرا مستي میخوانند - لاجرم بنابر شورش مستي از سرنو بر سر خشم و غضب رفته باز به عربده‌گري در آمد - و اسپ شاهزادهٔ عالمیان از وحشت نهیب آن هولناک منظر مهیب رمیده روگردان گردید - و دندان فیل بر کفل آن یکران آشنا شده بمجرد اندک صدمه در یکدگر غلطید - و آن قرة العین آبای علوي که در حقیقت بدربلند قدر فلک رفعت و اقتدار و عظمت و مقدار بود هالهٔ زین و هلال رکاب را خالي ساخته چون نور نظر و فروغ مهر انور خویشتن را سبک برزمین بر گرفت - و در همان گرمي مانند آفتاب جهانتاب تیغ کشیده و جبین کشاده بر سر آن کوه پیکر حمله آور گشت - و از طرف دیگر شاهزادهٔ نامدار آفتاب شعاع شاه شجاع که درین وقت با فرخندگي کوکب بخت والا ازبیت الشرف دولت خانهٔ زین طلوع سعادت داشت از روی مهر برادري در مقام امداد برادر نیک اختر شده از جا در آمد - و از سر خشم همه تن مانند خورشید خاوري موی بر بدن تیغ شده مرکب بر انگیخت - و با برچهٔ لامع مانند نیزهٔ خطي خطوط شعاع آفتاب ساطع حمله بر آن اهرمن دیوانه نمود - چون درین حال از وفور ازدهام و شور و غوغای مردم که بتازگی نمونه نفخ صور و صیح نشور ظهور نموده معاینه مانند روز رستخیز علامت یوم یفر المرء من اخیه نیز آشکار شده بود - چنانچه هیچکس بیکدگر بل برادر به برادر نمي پرداخت - و با اینمعني از کثرت آلات آتشبازي مثل چرخي و بان و امثال آن که از فضای خاک اغبر تا سطح چرخ کبود را تیرگي غبار و سیاهي دود فرو گرفته بود چندانکه نور نظر کارگر نمي گشت که آتشبازي ملاحظه توانند نمود - قضا را چرخي بر پیشاني اسپ آن

يکه تاز عرصهٔ سرافرازی برخورده - يکران صرصر تگ ابر سير از صدمهٔ چرخي برق اثر چراغ پا شده نزديک بود که آن پرتو شمع دولت را بر زمين افگند - که درين گرمي آن فروغ چراغ دودمان صاحبقراني و گل سربستان کشورستاني بسبک‌خيزي نسيم سحري و تندي و تيزي شميم گلبرگ طري از گلشن خانهٔ زين هوا گرفته برروي زمين آشنا شدند - و از فرط هجوم مردم راه نيافتند که بار ديگر خود را بدآن دد رسانند - در همانوقت که آن عربده آئين حمله آور شد چون راجه جی سنگه ولد مها سنگه نبيرهٔ راجه مان سنگه که از خانه زادان ديرين دولت‌کدهٔ ابد قرين به سعادت وفور اخلاص خالص و ارادت صافي کمال امتياز و اختصاص دارد درميان عرصه سواره ايستاده بود از فرط تهور و پردلي خواست که پياده آمادهٔ کار زار آن دد گردد - و ليکن بنابر تنگي وقت و عدم فسحت مجال نيافت که پا از رکاب خالي کرده خود را برزمين گيرد - با آنکه مرکبش از فيل رم ميکرد بهمان روش اسپ برفيل انداخت و برچهه مانند رمح خطي مد شهاب بر آن ديو سير که از شدت سرعت سير چون شعلهٔ جواله در گردش بود حواله نمود - چون حضرت ظل سبحاني از دور بر حقيقت معامله آگاهي يافتند باوجود تمکين آسماني و تمکن و ثبات صاحب قراني از جا در آمده بی اختيار شتافتند - و عالمی درجلو آن شاهسوار عرصهٔ امکان پياده رو بدآن فيل نهاده درينوقت بوقت رسيدند - و از توجه صوري بادشاه صورت و معني و همت باطني آن والي ولايت ظاهر و باطن بديع صورتی رو نمود که بی آنکه با آن پرخاش جو روبرو شوند او پشت داده بطرفی ديگر رفت - و تصوير علت صوري اينمعني آنکه درين حال صورت سندر خصم او حريف خود را در عرصهٔ نبرد از خود غافل ديد - و فرصت فوت نه کرده از سر قوت و قدرت تمام رو بسوی هم نبرد

خود آورد - و سدهگر دیگر وقت نیافت که متوجه شاهزادهٔ تهور نهاد گردد - بنابرین با خصم خود مواجهه گردیده هر دو رفته رفته بطرف دیگر شتافتند - و آن دو منظور نظر نگاهبانی ایزدی و منصور نصرت سرمدی چون از توجه صوری حضرت ظل آلهی آگاهی یافتند معاودت نموده مصحوب عون و صون عالم بالا بخدمت والد والا قدر رسیدند - و بعد از تقدیم سپاس عنایت آلهی و عاطفت نامتناهی آنحضرت بآداب معهوده ادای شکر همراهی همت کارگر و توجه کارساز بادشاهی نموده زمین بوس شکرانه بجا آوردند - چون آنحضرت از پرتو انوار دیدار فرخنده آثار آن دو والا گهر سحاب خلافت که در عین الکمال از آفت گزند چشم بد اختر محفوظ مانده بودند طبقات سبعهٔ بصر بصیرت را به کحل الجواهر بینش افزای عبرت و خبرت آموده کمال قدرت حضرت آفریدگار عالم را مجسم و مصور بنظر حقیقت‌نگر درآوردند و نخست سجدات شکرانه در اقرار این مایه عنایت بیکرانه بظهور رسانیدند - آنگاه زبان بتحسین و آفرین و آغوش عاطفت از سر مرحمت بنوازش شاهزادگان کشوده زمانی نیک هر دو را در آغوش عنایت داشتند - خصوص گرامی شاهزادهٔ کامل نصیب سلطان اورنگ زیب که باوجود این مرتبه صغر سن مصدر این مرتبه دلیری شده بودند که اگر رستم دستان بجای آن دست پرورد ید قدرت بودی هرآئینه از جا رفته بیدست و پا شدی و این مایه تمکین و این پایه ثبات قدم نورزیدی بیشتر مشمول مراتب مراحم و عواطفت گشتند - و در همان روز بخلعت خاص و خطاب بهادری اختصاص پذیرفتند - حضرت شاهنشاهی و سایر ارباب مناصب والا و بندهای روشناس درگاه معلی از در ادای شکرانه در آمده ابواب تصدقات بر روی ارباب نیاز کشودند - و انواع خیرات و مبرات بظهور آورده اموال بیشمار بر اصحاب استحقاق قسمت کردند

و بوفاء اقسام نذر و عهود که در آن حال تمهید داده بودند این وقت قیام نمودند - و در جشن وزن قمري آن فرخنده اختر برج اقبال که روز بیست ویکم خورداد مطابق روز جمعه دوم ذي حجه سال هزار و چهل و دو هجري رو داد حضرت ظل سبحاني سایهٔ رحمت بر ساحت قابلیت و استعداد آن گرانمایه در درج اقبال و قبول گسترده نخست در محفل خاص و عام آن شاهزادهٔ والا گهر عالي مقدار را با طلای ناب وزن فرمودند - و مبلغ پنجهزار اشرفي که هموزن آن گرانمایه گوهر صدف خلافت و شرافت آمده تسلیم ده تن از معتمدان نمودند که بر ارباب استحقاق تقسیم نمایند - آنگاه شمشیر مرصع و خنجر مرصع با پهولکتاره و سپر با یراق مرصع و برچهٔ مرصع و عقدی گرانمایه منتظم از مروارید و لعل و زمرد در کمال نفاست و گران‌مایگي و یارهٔ مرصع و بازو بند مرصع بالماس و جیغهٔ مرصع و چند انگشتري قیمتي و دو اسپ تبچاق که یکی از آنها بسرافراز نامور مزین بزین مرصع و دیگر محلی بزین طلا و [1][صورت سندر]ع نام فیل خاصگي با ماده فیل که قیمت مجموع دو لک روپیه کشید مرحمت نموده آن شایستهٔ اقسام عواطف بادشاهي را بانواع مراحم دیگر نوازش فرمودند - و از همه این مراتب نمایان تفویض پایهٔ والا و مرتبهٔ عظمی ثبت نمودن نشان رسالت خود بر ظهر فرمانهای عظیم‌الشان و ختم آن بخاتم فرخنده رقم خویش بود که در همین انجمن خیر انجام ضمیمهٔ این مرتبه عواطف عمیمه شد - و درین خجسته روز عشرت آموز که بزم خاص انعقاد یافته رسم طرب عام شده بود سایر معني‌طرازان پارسي زبان از نثار و نظام و همچنین جمیع سخنوران این کشور قلاید قصاید

---

[1] ع [سدهکر] بادشاهنامه - جلد اول - حصه اول - صفحه ۲۹۳

غرا و مثنویات و عقود داستانهای منظومه و مرسلات رسایل منثوره در سلک نظم کشیده تا روز نشور زینت اعناق و صدور ابنای روزگار ساختند - و همگي از عطایای بادشاهانه بکام خاطر رسیده سرمایهٔ بی نیازي جاوید اندوختند - از جمله شعرا سعیدای گیلاني مخاطب به بی بدل خان که در فنون استعداد خاصه در فن شاعري از کل اهل روزگار امتیاز کلّي دارد - چنانچه حقیقتاً درین مراتب بی بدل عهد خود ست - داستانی رنگین در رشتهٔ نظم انتظام داده بعرض عالي رسانید - و از تحسین طبع همایون محسن آمده خود بزر موزون و کلام گوهر نظامش با عقد لآلي منضود مقرون گردید - و مبلغ پنجهزار روپیه که در کفهٔ ترازو وزن موازي او شده بود با هزار روپیه دیگر که گنجور از روی دور بیني بحضور آورده بود بدو مرحمت شد - و سخن سنج نکته پرداز یعني ترانه طراز گلشن راز طالبای کلیم نیز شاهد این داستان بدیع را در صورت نظم بحلیهٔ معانيِ رنگین و حلهٔ الفاظ گوهر آگین آراسته در نظر اهل شهود جلوهٔ نمود داد - چون بمسامع ایستادگان حضور والا که واقفان حقایق سخن و مشرفان دقایق این فن اند رسانیدند منظور نظر اقدس و مطبوع طبع دقیقه رس شده استحسان و آفرین بسیار و احسان و تحسین بی شمار دربارهٔ او قرین یکدگر افتاد *

بیان چگونگيِ فتح حصار رفیع مقدار دولت آباد بکلید سعيِ مهابت خان و دیگر اولیای دولت ابد پیوند

هر صاحب سعادتی که از بدو عهد فطرت و روز الست فیروزي نصیب و نصرت روزي مخلوق گشته باشد - و نصرت آسماني بهمراهيِ

موکب مسعودش پیمان بیعت بسته - هر آئینه ابواب نیک بختي و روز بهي بدستیاريِ تائید روز بروز بر روی روزگار هواخواهان آن کامگار کشاید - و فتوحات تازه و فیوضات بی اندازه ساعت بساعت از عالم بالا رو نموده چون دولت پایدار آن بیدار بخت بپای خود قرین دولت و سعادت بر در آید - چنانچه به سلسله جنباني اقبال حضرت صاحبقراني دریذولا فتح آسماني از قهر اعدا و کشایش قلاع حصینه نصیب اولیای دولت جاوید قرین گردید - مثل قلاع نامي آن دیار بتخصیص قلعهٔ دولت آباد که از حصون ۱[معتبر]ع سرزمین دکن است - که در آن ملک بحصانت و محکمي ضرب المثل و کشاد آن از مبداء بنای این دیر کهن بنیاد تا این روزگار سلاطین کشورگیر را بزور بازو میسر نیامده - چه آن حصن سپهر نظیر بر قلهٔ کوهی البرز شکوه از اوج تا حضیض و کنگره تا خاک ریز از سنگ سیاه اساس یافته - و دورهٔ دیوارش که گردهٔ نه سپهر است پنداري دست قدرت رباني سپهری دیگر بر زمین نمودار ساخته - خارا تراشان فرهاد پیشه بمثابهٔ او را صاف و املس نموده اند که نظر از سر تا پا هیچ جا بند نمي شود - و آرزوی فتح آن که جز بتائید آسماني در حیز امکان وقوع پذیر نتواند شد محاط کمند تصور سلاطین آفاق کشا نمي گردد - چه قلعهٔ مذکور مشتمل است بر هشت حصار از آنجمله چهار باره که علو درجهٔ هریک با پایهٔ رفعت همت بلند و بخت ارجمند دوش بدوش است برفراز کوه واقع شده - و چهار دیگر که سنگیني بنیاد آن با متانت اساس فکر دانا و رای خردمند هم آغوش است در دامان کوه چون دوایر آسمان بر دور یکدگر در آمده - بارهٔ اولین که نامور بعنبرکوت است اساس نهادهٔ عنبر حبشي است - دومین بمها کوت و سومین

---

۱ ع [منیعهٔ] ل

بکالا کوت ازین عالم هریک بنامی مشهور است - و دورۀ آن کوه فلک شکوه پنجهزار ذراع شرعي است بارتفاع یکصد و چهل ذراع در نهایت صافي و شفافي - و بر اطراف آن خندقی بعرض چهل ذراع و عمق سي ذراع در سنگ فرو برده اند که ملاحظۀ بسط ساحتش دیدۀ نظارگیان را حیرت آرد - و از دامان کوه راهی مشتمل بر زینه پایهای بی پایان در غایت تنگي و تاریکي مانند راه کوچۀ زلف بتان پیچ در پیچ همه جا از درون کوه بالا رفته در دوري و درازي برنگ طول امل ارباب طمع بیحاصل بآخر نمي رسد - و از همه بدیع تر آنکه طبقۀ بالا که جز این راه ندارد بی روشنائيِ مشعل و چراغ راه آن نتوان یافت - و از سمت پائین بدروازۀ آهني بند شده از بالا تا به پائین بر دهن آن راه آهن انداخته اند - یعني اگر بمقتضای قضایای روزگار دست از همه سو کوتاه گشته بجای نرسد و معامله بجنگ پیش نرود انگشت و آتش بسیاری بزیر آن افروخته به نهجی آنرا تفته و تابناک سازند که از جوش حرارت و شرارۀ شرارت سر تا سر آن رهگذر مانند دهلیز سقر بخار انگیز گشته سمندر را مجال گذار از آن محال نماید - اگرچه از مبداء بنای آن جز بانيِ کهن دیر دنیا دیگری اطلاع ندارد اما به گمان هنود هزار قرن پیش ازین بنا نهادۀ دیوان است - الحق عقل گواهي مي دهد که شاید پیش از آفرینش ابو البشر اساس نهادۀ دیوان باشد - چه بعد از ملاحظۀ نظر هیچ خردمندی را باور نمي آید که اینگونه بنیانی غریب ساخته و پرداختۀ بشر تواند بود - از قدیم الدهر تا عهد سلطان تغلق که پس از محاصرۀ مدت مدید بیاوريِ توفیق آسماني و تائید عالم بالا دست بر آن یافته دیگری بچیرگي بر آن مستولي نشده - مگر اولیای دولت حضرت صاحبقران ثاني که به نیروی آیات اقبال بلند و عزایم عظیمه که تاثیر اسمای

آلهي دارند طلسم قديم اين كهن دژ را درهم شكستند - كيفيت اين واقعهٔ واقعي و علت صوريِ اين معني تقديري آنكه چون فتح خان پسر عنبر حبشي چندی پيش ازين بمقتضای پيش بيني و به انديشي و چه بحكم بيچارگي و اضطرار بندگيِ درگاه جهان پناه اختيار نموده ولي نعمت سابق خود نظام الملک را راهيِ دار الملک فنا گردانيد - و بقصد اظهار ارادت و اخلاص عبد الرسول پسر خود را با پيشكش گرانمند بدرگاه عالم پناه فرستاده اين معنی را وسيلهٔ شفاعت و ميانجيِ استعفا ساخت - حضرت خلافت مرتبت معذرت او را در پذيرفته بعضی از محال متعلقه اش كه بساهو بهونسله مرحمت فرموده بودند بنابر انجاح درخواه او بدو مرحمت نمودند - و اين معني كه موجب بی اعتباري و سبب سبكيِ ساهو تباه رای بود بر آن رو سياه گران آمده از فرط سبكسري و تهي مغزي پيوند اميد از سررشته دولت جاويد كه بدست آورده بود گسست و از راه ناسپاسي رو گردان شده به عادل خان پيوست - و خان ساده دل سليم الصدر آن مصدر افعال ذميمه را بولايت خود راه و در حمايت خود پناه داده بسخنان ساده فريب دور از راه او از جا رفته از راه ناعاقبت انديشي تسخير دولت آباد و كسر صولت فتح خان را نصب العين ساخت - و جمعی از سركردهای لشكر تفرقه اثر خود را نامزد انصرام اين مهم نموده با گروهی بی سر و پا همراه او فرستاد - چون عمدهای نظام الملک از فتح خان بسبب پيمان شكني و سست عهديِ او رميده خاطر شده بودند او نيز از بدگمانيها و تباه انديشيها كه لازمهٔ غدارانست خاطر از ايشان جمع نداشت - بنابر آن به مهابت خان خانخانان نوشت كه چون درينولا مردم عادلخان بتحريک ساهو سياه‌رو مصدر حركات ناهنجار شده بمقام استخلاص دولت آباد درآمده

اند - چنانچه بالفعل از روی استقلال تام و نیروی قوت و قدرت تمام سرتا سر آنحصار را در حیطهٔ محاصره دارند - و از قلت غله و کثرت قحط و غلا کار بدآن حد کشیده که بر قلعه استیلا یابند - درین صورت خلاص این اخلاص آئین ارادت سرشت که بنابر مقتضای سرنوشت نیک جبههٔ عبودیت دیرین را از سرنو بداغ بندگي زینت داده برذمت همت اولیای دولت ابد قرین لازم است - یقین که مسارعت در التزام طریقهٔ کومک و مساعدت که عین دولتخواهي است منظور خواهند داشت - چون خانخانان برین اتفاق حسن که نتیجهٔ اوضاع متوافق و انظار متناسب افلاک و انجم بود اشراف و اطلاع یافت بکارفرمائي همت عالي و کار طلبی اخلاص نخست خانزمان خلف الصدق خود را با فوجی جرار از اولیای دولت ابد طراز بر سر مخالفان بر سبیل منقلا راهي ساخت - و خود نیز بتاریخ بیست و دوم دی‌ماه با نیت صادق و رای صائب و اندیشهٔ درست و عزم نافذ از دنبال بطریق استعجال روانه شد - چون خان زمان باعتماد عون و صون آلهي و اعتضاد اقبال بادشاهي بآراستگي فوج و پیراستگي صفوف روانه شده بود همین که طلیعهٔ هراول از کریوهٔ پهولمري گذاره شد ساهو و رندوله و انکس خان وغیره سرداران با هشت هزار سوار جرار به بلندي برآمده صف آرا گشتند - و باوجود کمال عدم ثبات قدم پایمردي برکاب پایداري نموده باندازهٔ دستبازي سرگرم بان‌اندازي شدند - درین حال دلیر همت و لهراسپ برادران خانزمان با سایر همراهان بادپایان شعله شتاب را بآتش افروزي خار مهمیز سرعت انگیز گرم عنان ساخته جلوریز بعرصهٔ ستیز آوردند - و هژبران بیشهٔ ستیز همدست یکدیگر شده جنگ به خون ریزي آن روباه منشان دغا پیشه تیز نمودند - در عین این‌حال که جنگ از هر دو سو ترازو گشته عالمی متعاقب یکدگر بعالم دیگر

روانه مي شد - و معامله به نیروی سرپنجه و زور بازو افتاده دلاوران مخالف و موافق بر سر آن پله مایهٔ قدر و مقدار دلیري یکدگر مي سنجیدند - و هر کرا کفهٔ پردلي گرانبار تر بود جای خویشتن را نگاهداشته - سبکسران خشک مغز از ادای حق برابري سر باز مي زدند - بیک ناگاه نصرت آسماني موافقت موافقان بجا آورده غنیم را پای ثبات از جا رفت - و از هجوم جنود رعب طریقهٔ فرار که همواره آن هنجار ناهموار پی سپر این گروه نابکار است پیموده تا تالاب کهرکي بهمان پا تاختند - و موکب سعادت تا آن موضع همه جا مراسم تعاقب بجا آورده در اثنای تعاقب نیز جمعی کثیر را بی سر و پی سپر ساختند - و بعد ازین فتح نمایان سرداران عادل خان را پای تمکن برجا نمانده ثبات قدم را خیرباد گفتند - و با فتح‌خان ابواب موافقت مفتوح داشته پیغام دادند که چون اصل پیشنهاد افواج بادشاهي استیصال بنیاد دولت نظام الملک و استخلاص حصار دولت آباد است که تسخیر ولایات دکن متفرع بر آن میگردد - و این معني که عنقریب بچهره کشائي اقبال صورت بسته چون بالآخر منجر به تزلزل بنیان خانوادهٔ عادل خان مي شود بهیچ وجه مرضي ما نیست - و صلاح طرفین در قواعد عهد و میثاق ما که اولیای دولت این دو سلسله ایم انحصار دارد - انسب آنست که به تشیید مباني صلح پرداخته از مصالح اتحاد و اتفاق اساس دولت این دو خانواده را استواري دهیم - و بنابرین برای بنای اساس آشتي از هر دو سو طرح اظهار یک جهتي انداخته بهمه جهت رنگ شعار یکرنگي ریختند - و بمیانجي رسل و رسایل عقد بیعت بمیان آورده وثایق پیمان را بایمان موکد گردانیدند - که ازین پس طریقهٔ وفا و وفاق پیش گرفته در رسانیدن رسد آذوقه و ادای مراسم مدد دقایق همراهي بدرجهٔ کمال رسانند - و دم نقد از تعهد تسلیم سه لک هون

فتح الباب سایر ابواب امداد و اعانت بجا آرند - فتح خان که از فاتحهٔ روزگار باز مدار بر بد عهدی و پیمان شکنی نهاده بیعتی را ناشکسته نگذاشته بود مگر میثاقی که در عهد فطرت نخست بانگاهداشت سررشتهٔ خلاف و نفاق بسته همان را درست نگاهداشته بود بفریب و دستان ایشان بازی خورده بآن بد اندیشان که در حقیقت ناراستان بودند همدست و همدستان شده از سر پاس گفته و پذیرفتهٔ خویش درگذشته سررشتهٔ بهبود وقت را از دست داده - و باجود آنکه فقدان آذوقهٔ قلعه در پایهٔ بود که چار پایان ایشان یکسر از دست رفته بودند از تعهدات مردم عادل خان دربارهٔ نگاهداشت حصار بر سر ثبات قدمی که مقدم سرمنزل عدم بود پا محکم نموده و بیجاپوریان بد عهد خاطرجمع نموده از سر نو در صدد آوردن رسد غله و کشیدن آذوقه بقلعه شدند - چون خبر نقض عهد فتح خان در ظفرنگر به خانخانان رسید بنابر تحریک غیرت و تحریص حمیت یکباره درپی چاره گریٔ این کار شده همت کار گر را در بارهٔ تنبیه آن سبک سر بل گوشمال سرتا سر آن تهی مغزان غنوده خرد کار فرموده نخست بخان زمان نوشت - که قبل از رسیدن سایر موکب اقبال آن حصار را از روی کمال اقتدار و استقلال قبل نماید - و از سر نو دل برکارسازیٔ نیت خالص و عزم راسخ و همت نافذ و رای صائب بسته عدو بندی و قلعه کشائی پیش نهاد سازد - و چون از فسحت دستگاه قحط و غلا ساحت کار بر اهل حصار تنگ گشته بنابر آن رندوله و ساهو مقهور بنظام پور آمده در پیٔ سامان و سرانجام قلعه اند - اول بر سر ایشان ترکتاز آورده آن بد اندیشان را ازینجا بیجا کند و خود در جای ایشان اقامت نموده باشد طریق تنگ گیری و تضییق محاصره درصدد انسداد مخارج و مداخل قلعه باشد - که مبادا مخالفان ناگهان آذوقه ازین ممر به متحصنان رسانند - و شاید که ازین راه گروه مخذول ابواب

طلب امان مفتوح دارند - اگر تا رسیدن اینجانب سیمای مقصود در آئینۀ وقوع چهره نما گشته همگنان از در استیمان در آیند درین صورت زینهار از ایشان دریغ ندارد - و الا فرمانروای تیغ بی زینهار را بر ایشان حکم سازد - چون نوشته بخان زمان رسید بسرعت تمام به نظام پور آمده فتنه پژوهان را از حوالي دولت آباد برآورد - فتح خان از شنیدن این خبر و فقدان قوت و قوت هلاک و بوار خویش در آئینۀ روزگار معائنه دیده به کارفرمائي ادبار و راهنمائي اندیشۀ دور از کار دل نهاد مرگ شده دیگر باره بمقام استحکام برج و باره درآمد - و خیریت خان عم رندوله خان را که سپه سالار عادلخان بود با سیصد سوار بدرون قلعه طلبید - درین ایام خانخانان نیز بتاریخ بیست و یکم اسفندار بدولت آباد پیوسته روز دیگر دور دایرۀ حصار را پی سپر بارۀ باد رفتار ساخت - و همگي اطراف و اکناف آنرا باحاطۀ پرکار نظر دقت‌نگر در آورده کیفیت حقایق آنرا از قرار واقع تصور نموده - آنگاه جگراج را در خانۀ فتح خان بدروازۀ بناکچهري جای داده دروازۀ نظام پور را بخان زمان و دروازۀ پتن را به نصیري خان سپرد - و کاغذي واره نزدیک بحوض قتلو که کاغذ دولت آبادي مشهور را کاغذگران آن قریه مي سازند باهتمام دلیرهمت و جمعی از مردم کار طلب مقرر ساخت - و خود در خانۀ نظام الملک که متصل بقلعه در نظام پور واقع است اقامت گزید - و دیگرجای نیز ملچارها بجای استوار ساخته قلعه را از روی ظاهر باحاطۀ دلیران بلند همت و باطناً باحاطۀ همت دلیرانه محاصره نموده - و از سر نو کمر بعدو بندي و قلعه کشائي بسته تهیۀ مایحتاج کار و دربایست وقت از ساختن سرکوب و جواله و زینه و امثال اینها پیش نهاد نمود - و خان زمان را با پنجهزار سوار جرار جنگجوی نبرد آزما معین نمود که پیوسته مستعد کار و آمادۀ پیکار بود - و هر ملچاری را که

مدد کار درکار داشته باشد پا در رکیب در آورده بشتاب سیلاب سر در نشیب روی بدآن سو آرد - چون سرکوب آن حصار در کوهی که پیش روی کاغذی واره واقع است انحصار داشت - بصوابدید سپه سالار شهامت شعار توپهای راست آهنگ درست انداز دوررس اژدها نفس که بدمی عالمی برهم زده جبال البرز مثال از بیخ و بن میکنند - و بیکنفس بارهای سبعهٔ سپهر چنبری افگنده بروج دوازده گانهٔ چرخ اطلس را در یکدگر می شکنند - کار گذاران حیله پرور و منصوبه ساز باستعمال فنون نیرنگ و فسون با ضم انواع حیل ریاضیه و جر اثقال چندین کوه آهنین و روئین را بفراز آن کوه خارا بر آورده نصب نمودند - و چون سپه سالار توپها را حسب المدعا جابجا قرار داده خاطر ازین ممر جمع نمود جمعی را به نگاهبانی ایشان برگماشته لهراسپ را باهتمام ایشان و کارفرمائی عملهٔ توپخانه بازداشت - و از آن جانب نیز فتح خان بسرانجام مصالح قلعه داری و استحکام دادن باره و مسدود ساختن مخارج و مداخل پرداخته نظام الملک را در کالا کوت باز داشت - و خود در مهاکوت جای اقامت گزیده همگی مردم را درون حصار عنبر کوت اساس نهادهٔ عنبر که محیط بیرون شهر است گذاشت - چون قلعهٔ اصل دولت آباد که مانند سرکش کاف کوه بر قلهٔ کوهی قاف شکوه سمت وقوع یافته بنابرآن از حراست و نگاهبانی بی نیاز است چنانچه چندی از تفنگچیان همواره آنجا می باشند درین وقت نیز بروفق دستور معهود بهمان اکتفا نمود - مجملاً درین ایام که روز بازار محاصره رونق تمام داشت وپیوسته هنگامهٔ مقاتله و مجادله و مواجهه و مقابله از بیرون و درون گرم بوده طرفین داد دارو گیر و زد و خورد می دادند - باوجود آنکه در برج و بارهٔ قلعه انواع آلات آتشبازی از توپ و تفنگ و بادلیج و ضربزن و امثال اینها بسرکاری عملهٔ این امر که پیوسته برسر کار خود جد و

جهد داشتند در کار خود سرراست بود - بهادران غنیم بنحوی گرم تگاپو بودند که نفس کشیدن در ضمن دم زدن و آرمیدن در عین طپیدن بعمل مي آوردند - چنانچه هر چند دود از نهاد و دمار از جان و شعله از دهان ایشان برمي آمد بیشتر سرگرم شغل خویش مي شدند - درین حال قطعاً بهادران جان سپار و اولیای دولت پایدار در برابر ثبات قدم از دست نمي دادند و به پیشرفت کار مقید شده مطلقا در جان فشاني پای کم نمي آوردند *

از سوانح این ایام روگرداني یاقوت خان نابخرد و فرتوت است از سعادت دوجهاني - و کیفیت معني مذکور این صورت داشت که چون قلعهٔ دولت آباد مشرف بر استخلاص شد آن تیره درون از راه اخلاص باطني که به سلسلهٔ نظام الملک داشت و میدانست که این مقدمه باعث تخریب مطلق و استیصال بر اصل آن دودمان میشود بخاطر ناقص آورد که از هر راه که رو دهد زیاده بر امکان کوشیده نگذارد که این معني صورت بندد و این امر واقعي که تقدیر بر آن رفته بوقوع پیوندد - و چون کاری که بالفعل در قوت اقتدار او بود در رسانیدن آذوقه بدآن حصار و امداد اهل آن که به تفنگچي انحصار داشت - لاجرم مکرر این اندام دور از کار نمود و غایت مقدور خود را بفعل آورد و لیکن ارادهٔ نارس او از فرط ضبط و ربط خانخانان صورت نه بسته بر وفق مدعا بظهور نرسید - و آنانکه چندین مرتبه از اردو بازار آن نابکار حسب الاستصواب او غله مي بردند گرفتار گشتند - از آنجا که مدار سالاري سپاه بر مدارا و اغماض عین است خانخانان بحکم اقتضای وقت این معني را بر روی او نیاورده مقرر ساخت که حمله آن بار و عملهٔ این کار هر بار که گرفتار آیند همانجا بقتل رسانند - با آنکه مکرر خون گرفتهٔ چند دستگیر شده بیاسا رسیدند و خبر بآن آشفته مغز و خفته

خرد رسید بدین مایه تنبیهات اصلا متنبه نگشت - و بحکم ناپخته کاریهای اندیشهٔ خام همان سررشته را از دست نداده بر سر پیش نهاد پیشینه می بود - تا آنکه از خار خار داعیهٔ مذکوره که باعث خلهٔ خاطر آن نابکار شده بود کار بجای رسید که کچهٔ این نفاق مخفي نحوی گل کرد و بخیهٔ این راز نهفته آن گونه بر روی روز افتاد - که خانخانان را باوجود این مرتبه اغماض عین سر رشتهٔ اختیار پوشیده گذاشتن و در لباس نگاهداشتن آن سر مستور از دست رفت - و رفته رفته شهرت کرده گفته گفته باو رسید - و باوجود آنکه از جانب خانخانان هنوز این معني بروز نکرده بود بنابر تلازم خیانت و خوف و حذر غدر یکبارگي ناسپاسي و حرامنمکي بر خود روا داشته از سر اضطرار عار فرار اختیار کرد - و از همراهي موکب اقبال بریده با همگي مردم و بنگاه خود بخیل عادل خان پیوست - و چون بسبب عدم آذوقه کار بر فتح خان به تنگي کشید بیجاپوریان بخاطر آوردند که بهر وجه که رو دهد غله باو رسانند - بنابرین قرار داد هنگام شام با قریب چهار صد گاو غله بار بنواحي معسکر اقبال آمده آهنگ دخول قلعه نمودند - و هنگام نصف شب در وقتي که خان زمان باهتمام ملچار شتافته بود بیخبر بر سر منزل او رندوله و فرهاد و بهلول و ساهو با قریب چهار هزار سوار ریختند - راو ستر سال که خان مذکور نگهباني بنگاه ملچار خود را بدو و اندک مایه مردم از سپاهیان خود باز گذاشته بود با راجپوتان خویش و مردم خان زمان رو بمقابلهٔ ایشان آورده مردانه کوشید - و بضرب تیر و تفنگ دمار از روزگار ایشان بر آورده کارستاني غریب بر روی کار آورد - چنانچه باوجود قلت عدد اولیای دولت و کثرت اعدا جمعی کثیر مثل برادر زادهٔ بهلول و چند نامدار دیگر از آن باد ساران آتشین سر بر خاک هلاک افتادند - و باقي مخذول و منکوب رو براه فرار آورده هزیمت را

نوعی از غنیمت شمردند - و درین دستبازي مالشی بسزا یافته دو سه روز سر بگریبان فرو برده پای بدامان کشیدند - گریختگان بی آزرم هنگام نصف شب بعد از سه روز باز نزدیک عسکر فیروزي نمودار گشتند - خانخانان تاکید نمود که زمین پر از کریوه و مغاک است افواج قاهره یسال بسته برجای خود بایستند تا مخاذیل شوخي کرده از جای خود پیش نیایند و جلو نیندازند - دلیران معرکهٔ هیجا بموجب قرار داد آمادهٔ کارزار گشتند - و ره نوردان واديِ فنا عنان تافته نزد یاقوت و رندوله که متصل نظام پور متردد نشسته بودند رفتند - و همانوقت مجلس کنگاش آراسته از سرزنش یاقوت مردود و سپاه بیجاپور از آمد و شد ناتمام و سواريِ هر روزه و خودنمائي از دور مانده باز در عین گرمگاه روز که سرداران عسکر فیروز از همه رهگذار آسوده خاطر در منازل خویش آرمیده بودند باتفاق یکدیگر دلیرانه بر سر خیمه و خرگاه دلیر همت ریختند - و او خاطر بعون و صون آلهي و همراهيِ اقبال بادشاهي جمع نموده با جمعیت قلیل سرگرم مقابله و مواجهه شد - اتفاقاً نخست از صف اهل نفاق و خلاف خون گرفتهٔ که پیمانهٔ زندگانيِ او از درد ممات لبریز و کاسهٔ سرش از بادهٔ غرور و پندار سرشار بود باد جبروت در بروت انداخته بعرصهٔ مصاف تاخت و ببانگ بلند درخواست مبارزت به پرتهي راج راتهور نمود - و اورا تهور راجپوتي عمده دواعيِ اجابت ملتمس آن مدعي گشته باو روبرو شد - چون پرتهي راج را زور سرپنجه و نیروی بازو از همراهيِ اقبال کارساز حضرت ظل آلهي بود در اندک فرصتی برو غالب آمد - و با دو تن دیگر که به امداد آن اجل رسیده شتافتند و تا رسیدن ایشان آن نابکار بجهنم رسیده بود ناچار باو هم نبرد شدند - تنها در آویخته بهمان اعتضاد سر هر دو از تن برداشت - درین اثنا مرزا لهراسپ با فوج خود آمده بدلیر همت

پیوست - و طرفین از فرط کشش و کوشش پیوند تن از جان یکدیگر گسسته شعلهای آتش تیغ کین را باوج فلک رسانیدند - و از روی کمال استقلال و اقتدار باهم در آویخته از غایت زد و خورد در معرکهٔ جانفشاني و سر بازئ سرگرمئ دیگر اندوختند - چنانچه در یکدم از اثر فسون همزباني و خاصیت افسانه خوانئ سنان تیز زبان بسی خون گرفته را خواب مرگ فرو گرفته تا بامداد روز نشور خفتند - و در نیم نفس بسی سرکشان که مانند پست همتان ننگ قرار با خود قرار نداده خود را باتش تیغ شعله بار دلاوران تهور شعار زده بودند بآتش حمیت جاهلیت سوختند - بالآخر از مهب عنایت رباني نسیم نصرت بر گلشن اقبال حضرت شاهنشاهي وزیدن گرفت - و افواج غنیم خذلان شعار که درحقیقت خار راه کشایش کار بودند گل عار فرار بر سر زده رو بوادئ هزیمت نهادند - و بهادران بر سبیل تعاقب چند کروه از عقب ایشان شتافته گروهی انبوه را در عین هزیمت به دار البوار راهي ساختند - در اثنای این حال چون خانخانان اطلاع یافت که بیست هزار گاو غله با سیصد و پنجاه سوار از بندهای درگاه در ظفر نگر رسیده از ملاحظهٔ دستبرد غنیم که مانند اندیشهٔ خود در آن سر زمین پراگنده شده اند یارای رسیدن خود به لشکر ظفر اثر ندارند - سپه سالار مبارز خان و نظر بهادر و راو دودا را بجهت آوردن آن فرستاد - و بنابر احتیاط خانزمان بهادر را نیز از عقب راهي ساخت - بهلول و ساهو وغیره مخذولان با فوجی گران سنگ بآهنگ قطع طریق بهادران راهي گشته با خان زمان روبرو گشتند - و جنگی عظیم در پیوسته دلیران کوه وقار بباد حملهٔ صرصر اثر گرد از بنیاد وجود نابود آن خیل سبکسر باد سار بر انگیخته بهر طرف که رو مي آوردند جمعی کثیر را عرضهٔ تیغ بیدریغ مي ساختند - و از صدمهای سخت

سنگ تفرقه درمیان ارواح و اجسام آن خاکساران آتشي سرشت انداخته از دست بردهای پی‌درپی کار بجای رسانیدند که هیچ خون گرفته را از روی پیش آمدن در عرصه‌گاه خاطر جلوه نمي نمود چه جای آنکه پای جرات و جلادت از خانهٔ رکاب فرا پیش گذارد - و هیچ سر گذشته را از فرط افسردگي دست‌گیر امل بلگام گیري نمي گرائید تا بگرم ساختن عنان مرکبان چه رسد - مجملاً از سه پهر روز تا دو گهري شب هنگامهٔ جنگ تیر و تفنگ و نیزه و شمشیر گرم بوده جمعی کثیر از مخالفان بقتل رسیدند و اکثر زخمهای منکر برداشتند - و از موافقان چندی که یکه تاز عرصهٔ تیزجلوئي و پیش روي بودند به برداشتن جراحت‌های کاري که همانا التمغای اقطاع ابدي نیکنامي و کامگاریست فرمان یافتند - و در پایان امر چون سرداران غنیم دیدند که در عرصهٔ کارزار از پیکار بهادران جز خوردن زخمهای کاري بری بر نمیدارند و سوای بقتل دادن مردم کاری نمي سازند - ناچار بتنگ و تا جان بیرون برده خود را به پناه کوه انداختند - بهلول مخذول که سر کج اندیشان و ناراستان بود و مکر دوستان او در داستانها ضرب المثل این خیال خام پخت، که بدولت آباد شتافته به خانخانان که در آنولا اکثر مردم کار آمدني را برای آوردن رسد از خود جدا ساخته خود باندک سپاهي در اردو مانده بود دستبردی نمایان نماید - بنابرین رای ناصواب دست از جنگ کوتاه ساخته سمت دولت آباد پیش گرفت - خان منصوبه بین پیش اندیش از فرط پردلي بوادي تدبیر که در امثال این احوال عین نیکو مضریست ره برده یقین دانست که خویشتن داري و پهلو تهي کردن آن دغا پیشه حریف پر فن از پرخاش جوئي خالي از عذر سگالي نیست - و بنابر آنکه از کمي مدد سپه سالار و مکاري آن غدار پر کار آگاهي داشت بمجرد اندک جولان اسپ

اندیشه راه به پیشنهاد آن سرگروه اهل عناد برده در صدد مدد خانخانان شد - و خواست که بمنصوبه بازي غائبانه فرزین بند آن مدبر مدبر را که به لجلاج شطرنج روزگار دو رخ طرح مي دهد برهم زند - در دم دلیر همت را با فوجی آراسته نزد خانخانان فرستاد - چون بهلول و سایر بداندیشان تیره رای در عین ظلمت شب به معسکر خانخانان رسیدند - ازآنجا که خواست الٓهي به وهن و ضعف هواخواهان دولت تعلق پذیر نه گشته مقتضای مصلحت قضا و قدر امری دیگر بود - همگنان باتفاق کلمه بنابر وفق مقتضای حال آنوقت صلاح در شبخون ندانسته هنگام طلوع طلیعهٔ بامداد را میعاد جنگ قرار دادند - قضا را آخر آن شب دلیر همت به خانخانان پیوسته مخالفان پیوند امید بسته گسستند - و آن مخذولان بی اختیار فسخ عزیمت نموده سلوک طریق هزیمت را غنیمت دانستند *

از سوانح این ایام آنجهاني شدن اوداجیرام است - آن بندهٔ درست اخلاص که از سلسلهٔ برهمنان دکن بود و سابقا نزد عنبر اعتبار داشت - و بعد آن داخل بندهای درگاه گشته بمنصب پنجهزاري ذات و سوار سرافرازي یافته - بنابر اشتداد عوارض عارضه که از دیرگاه باز بر مزاجش طاري گشته این وقت طغیان نموده بود در گذشت - چون مردم کار آمدني داشت خانخانان نظر بمقتضای وقت و حال انداخته منصب سه هزاري ذات و دو هزار سوار بنام پسر خورد او تجویز نمود - و بیست و ششم سردار والا مقدار صلاح وقت در آن دید که فوجی جرار بسردارئ خان زمان بر سر بنگاه مخالفان که در آن نزدیکي اتفاق وقوع داشت ارسال دارد - بنابر آن نصیریخان و سایر اعیان عسکر اقبال را همراه آن خان نصرت نشان بتقدیم این خدمت نامزد فرمود - خان مذکور

دلیر همت را با تابینان خانخانان و راجپوتان کم منصب بهراولي منصوب ساخت - و برانغار را باهتمام مبارز خان و سایر افغانان و جرانغار را به نصیریخان و مردم او باز داشت - و خود با راو سترسال و راو کرن وغیره در قول قرار گرفت - و بعد از طي چهار کروه مسافت افواج مخالفان تیره باطن نمودار گشته بمواجهه و مقابله پرداختند - و برین سر دیگر باره اصحاب وفا و وفاق و ارباب خلاف و نفاق روبروی هم شده ارباب نور و ظلمت و حق و باطل بیکدگر درآمیختند - و عموم آن باطل ستیزان ظلوم و جهول خصوص بهلول حق نعمت ناشناس ناسپاس با اهل حق و حقیقت درآویخته بجای دستبرد سر مي باختند - و در این مرتبه نیز مراتب شدت کر و فر بمراتب شتی از کرتهای دیگر در گذشت - و بهادران پر دل کم هراس مانند شیر ژیان و ببر بیان خود را بمیان آن روبه منشان و حیله گران زبون گیر انداختند - و ساحت سینه را از کینهٔ دیرینهٔ آن بد اندیشان پرداخته عرصهٔ جنگ را از ننگ وجود ایشان خالي ساختند - چنانچه دریک لمحه مجموع دواب و اسباب ارباب خلاف از اسپ و شتر و گاو و خیمه با سایر احمال و اثقال و غلهٔ بسیار بتصرف در آوردند - و تا قریب دوپهر بآهنگ فراهم آوردن تاراجیان و تفقد احوال و اموال گرانباران درنگ نموده و همگنانرا از نزدیک و دور یکجا کرده بهیئت اجتماعي کامران و مقضي المرام معاودت نمودند - درینولا فتح خان را اظهار جرأتی بخاطر رسیده از سر تجلد فوج آرا شده دو سه زنجیر فیل جنگي که در قلعه مانده بود پیش انداخت - و خود از دنبال روانه شده بدروازهٔ پتن و کهرکي آمد - و چندی از دلیران برگزیده را مقرر نمود که از راه دریچه که روبروی نقب واقع بود بیرون رفته مهیای کار و مترصد پیکار باشند - تا آنگاه که خود نیز از عقب ایشان برآمده بهیئت

اجتماعي روانه شوند - شاید که بر نگاهبانان ملچاری که نقب از آنجا سر شده بود زده دستبردی نمایند - و مردم بادشاهي از این معني آگاهي یافته جمعی از سپاهیان کاري روبروی ایشان شده کار از مواجهه و مقابله بمجادله و مقاتله رسانیدند - و چندین تن از آن زیاده سران را بضرب تیر و تفنگ از پا در آورده دیگرانرا سر راست براه فرار فراري ساختند - چون درین چندگاه بهادران موکب اقبال از فرط اشتغال به شغل جدال و قتال متوجه به کهي که عبارت است از آوردن کاه و هیمه نشده بودند لاجرم این دو متاع کم یافت در همه اردوی معلی بنهایت مرتبهٔ کمي گرائیده بود - چنانچه کاه جای اکسیر اکبر یافته هیمه قدر کبریت احمر گرفته بود - بنابر آن حسب الاستصواب خانخانان خان زمان و نصیریخان برای محافظت عملهٔ این کار و حمله این بار نامزد شدند - و خانخانان قرار داد که خان زمان برای آوردن کهي بشتابد و نصیریخان نزدیک اردو بایستد - تا بآن مردم که در رفتن و آمدن پس و پیش باشند گزندی نرسد - چون مردم اردو که بکهي شتافته بودند بنابر عدم آگهي از کید اعداء دولت ناامتناهي بگاه معاودت شتران و فیلان گرانبار هیمه و کاه را پیش انداخته راهي شدند - رندوله و چندی از سرداران بگمان خالي بودن بیشه از شیران شیرک شده همگنان را قتل نمودند - اتفاق نصیریخان که تا معاودت خان زمان در نزدیکیهای اردو توقف نموده بود بر مواضع اهل نفاق مطلع شده فوجی از تابینان خود فرستاد - رندوله که درین صورت نقش مرادش بر وجه احسن درست نشین شده بود ازین معني آگاهي یافته دانست که سهم اندیشهٔ آن خطا پیشه به هدف اصابت برخورده و دام مکیدت آن فاسد عقیدت صید مقصود بر وفق کام و طبق مرام بقید احاطه در آورده - با سایر همراهان که قریب سه هزار سوار بودند جلو ریز

بر سر ایشان تاخت - نصیریخان ازین معني خبر یافته با آنکه اکثر همراهان و تابینان خود را برای محافظت سر راهها جا بجا متفرق ساخته زیاده از پانصد سوار با او نمانده بودند از قلت جمعیت اندیشه‌مند نگشته مانند شیر ژیان که همواره بی‌مددگار یک تنه رو بعرصهٔ کارزار مي آرد بنابر انداز گوشمال آن شوخ چشمان به قلب سپاه ایشان ترکتاز نمود - و در اثنای راه جمعی از تفنگچیان بر آبکندی سر راه مخالفان بکمین نشاند - چون درین حال که رندوله و همراهانش مانند نخچیر رم خورده بی محابا شتافتند بر سر تیر کمین کشایان رسیدند - قدر اندازان ایشان را بباد تفنگ گرفته بیکدم اسپ و آدم بسیار آن تباه اندیشان بخاک هلاک انداختند - باوجود اینگونه تنبیهی بلیغ اصلا متنبه نگشته بنابر پنداری که لازمهٔ غنوده خردي ست بمقتضای نفس اماره و طبع زیانکاره کار کردند - و دیگر باره خیال محال کمین کشائي بر محروسان حمایت خدائي بسته سمت فوج دایر همت و میرزا لهراسپ پیش گرفتند - نصیریخان درینوقت نیز رو بدفع آن تیره رویان نهاده در حملهٔ اول سلک جمعیت ایشان را از هم گسست - چون آن کوتاه نظران از همه سو حوادث آسماني را محیط خود دیده دانستند که ازین میانه جان مفت بیرون نمیتوان برد - خود را بر کنارهٔ عرصهٔ مصاف زده راه هزیمت پیش گرفتند - و خان زمان در آخر آن روز بسلامت معاودت نموده همگي احمال و اثقال و رواحل و عملهٔ آن امر مهم را قرین سلامت بمعسکر سعادت رسانید *

از سوانح دولت روز افزون که در روز همایون سوم فروردي ماه بمحض کار کشائي اقبال این تائید پرورد حضرت ذوالجلال چهره نما گشت کشایش حصار عنبر کوت ست - و تبیین کیفیت این فتح مبین برین نهج است که چون روز گذشته یعنی روز میمنت افروز دوشنبه نقبی که از ملچار

خان زمان سر شده بپای حصار مذکور رسیده و برخی از باره و برجی از بروج آنرا خالي ساخته بهفتاد من باروت انباشته شد همت بر آتش دادن آن گماشته بمقتضای رای صواب آرای سپه سالار کامگار قرار یافت که سایر سرداران والا مقدار و بهادران نامدار مثل راجه بهار سنگهه و نظر بهادر خویشگي و راجه سارنگ دیو و سید علاول و پسران ناهر خان و نظر بیگ ویولم بهادر و کشن سنگه و مدن سنگه بهدوریه و سنگرام زمیندار جمون در پیٔ پیکار بل بر سر کار بوده مسلح و مکمل سه گهري از شب مانده در ملچار خانزمان فراهم آیند - تا بامدادان در حضور سپه سالار نقب را آتش داده راه در آمد حصار کشوده شود و به امداد تائید ایزدي یورش نمایند - قضا را در وقتی که یک گهري بطلوع طلیعهٔ صبح مانده بود و هنوز خانخانان و سرداران بر سر وعدهگاه نیامده بودند که صاحب اهتمام مهمات نقب آتش بباروت رسانیده - و بیست و هشت ذراع از دیوار قلعه و دوازده گز از برج بکام هواخواهان هوا گرفت و راهی خاطر خواه در کمال کشادگي و فسحت وا شد - چون متکفلان عهدهٔ یورش هنوز بوعدهگاه نیامده بودند و خانزمان و نصیریخان و دلیر همت و میرزا لهراسپ بحکم دوربینیهای خانخانان اطراف لشکرگاه را از آسیب تعرض مخالفان کم فرصت نگاه میداشتند که مبادا در عین سرگرمي بهادران بشغل یورش آن کوتاه نظران مساعدت وقت را از دست ندهند - و فرصت فوت نکرده بانداز نمایش دستبرد چشم زخم باولیای دولت بی زوال که لا یزال از گزند انظار ناموافق انجم محروس بوده آفت عین الکمال بدیشان برنرساندند - لاجرم باوجود حصول مقصد و عدم مانع آنگونه جادهٔ عریض ساحت مفتوح شده بود کسی داخل قلعه نه شد - ازین راه خانخانان گرفته خاطر و در تاب شده غائبانه با همگنان گرم

عتاب گردید - و بعد از طلوع بامداد خانزمان و نصیرخان را با همراهان دیگر طلب نمود - چون آگاهي یافت که مخالفان از اطراف و نواحي لشکرگاه خود نمائي و شوخ چشمي مي کنند - بنابر آن خانزمان را بمدافعهٔ ایشان باز داشته دیگر سرداران را بنابر مصلحت یورش بباز گشت اشاره نمود - درین وقت که متحصنان بهیئت اجتماعي بر سر آن رخنه‌گاه جمعیت نموده آغاز آتشبازي و بان اندازي کرده اراده داشتند که آنرا به تختها و چوبهای کلان و امثال آن بل به تیر و تیغ و توپ و تفنگ و بان مسدود سازند - بهادران رزم جوی که حسب الموعود یورش پذیرفته لافها زده بودند از دشواري کار و سختي جا در پس دیوارها ایستاده قدم پیش نمي گذاشتند - درین وقت سپه سالار کار طلب بس که طلبگار پیش برد مطلب بود از اسپ پیاده شده اراده نمود که خود درین صورت بی ملاحظه بدآن فیل بند طلسم پیوند که خانهٔ مات شاهسواران عرصهٔ مصاف است رخ گذاشته نگذارد که بتازگي منصوبهٔ سد رخنه فروچیده آن راه را مسدود سازند - چون این معني خلاف روش سرداري بود نصیرخان یورش سردار مناسب ندانسته آن کامگار نامجوی را ازین پیشنهاد مانع آمد - و هرچند خانخانان در مقام امتناع در آمده آنچه در قوت امکان جد و جهد بود بفعل آورد - و هم چنان نصیرخان بر سر ممانعت پای افشرده سر کردن مهم بر ذمهٔ همت گرفت - سردار شهامت شعار چون دید که این معني از پیش نمي رود و نصیرخان چنانچه باید و شاید از عهدهٔ پذیرفته برمي آید - درین صورت که از تعهد آن سردار نامدار جمعیت خاطر اندوخته بود نقش پیشنهاد پیشینه از صفحهٔ خاطر محو نموده طرح یورش برنگ دیگر انداخت - و مادهٔ سرگرمي و قوي دلي سردار تا احاد سپاه مهیا ساخته همگنانرا به ترهیب و ترغیب بیمناک

و امیدوار ساخت - آنگاه بتوزک و ترتیب اهل یورش پرداخته مهیش داس را نیز با جمعی از تابینان کار آمدني خود همراه داد - چون نصیرخان با سایر مردم و نظربهادر خویشگي جمعی را که تعهد در آمدن رخنه حصار نموده بودند پیش انداخته از دنبال ایشان روانه شد - و از عون عنایت رباني و صون حمایت آسماني که حرزیست حریز و حصنی است حصین سپر رو بل نیروی دل و زور بازو ساخته بانصرام پیش نهاد خاطر پرداخت - مجملاً همگنان بهیئت اجتماعي خود را برآن دریای آتش که موج شر و شور برچرخ اخضر میزد زدند - متحصنان از سر جان گذشته در دهانهٔ رخنه بل بر سر مال و عرض خانمان پای محکم نمودند - و از طرفین هنگامهٔ جدل و رد و بدل بنوعی گرم گردید که در برابر آن تفنگچي آفتاب عرصهٔ محشر افسرده مي نمود - و روز بازار داد و ستد دلاوران بنحوی رونق پذیر شد که در جذب آن دار و گیر روز حساب بشمار در نمي آمد - چون درین گونه وقتی هواخواهان دولت سرمدي که همواره خواهان این روز بوده سودای سربازي و هوای جانفشاني را در دماغ جا مي دادند - لاجرم در زد و خورد پای کم نیاورده غرامت سربدر بردن و زیان جان بیرون آوردن بر خویشتن روا نداشتند - و بانداز دریافت نیکنامي کونین لوای جد و جهد افراشته همت بر برآورد آرزوی دیرینه گماشتند - تا آنکه خلقی بیشمار از مردم سپه سالار و تابینان نصیرخان که فدویانه مي کوشیدند زخمدار شده چندی نصیري وار جان نثار گشتند - کوتاهي مقال در عرض اینحال که کار رزم و پیکار در عرصهٔ نبرد مردان بطول و معاملهٔ جدال و قتال ثابت قدمان سرباز به دور و دراز کشید - چنانچه نزدیک بود که از نفس کشیدن اژدهای دمان ضربزن و نیش دواني زنبورک و بادلیچ بل بدمدمهٔ افسون دم گیرای توپ و تفنگ

متنفسی در میدان جنگ نماند - قوي نفسان رزم آزمای که در راه خدیو ممالک آفاق و مالک رقاب انفس هیچ چیز حتی جان عزیز دریغ نمي داشتند - و به بذل مال و نفس همت بر ابراء ذمه از حقوق مرحمت آنحضرت مي گماشتند - باوجود آنکه زخمي و کشته توده توده و پشته پشته بر روی هم افتاده بودند از هر طرف بی ابا و محابا پای برسر قتیل و روی جریح نهاده پیشتر پیشتر مي دویدند - اعدا بمقام مدافعه و ممانعه در آمده بضرب توپ و تفنگ و سورت آتش حقهای باروت علت رفع سطوت و کسر صولت بهادران مي گشتند و بدین طریق سد رخنه نموده سنگ راه فتح مي شدند - و دیگر باره تائید یافتگان نصرت رباني بهزاران جرثقیل خود را بدهنهٔ رخنه رسانیده سایر منصوبهای انسداد را که مخالفان بضم انواع حیل با فنون چاره و تدبیر نصب نموده بودند برهم مي زدند - بعد از تکرار این صورت در آخرکار یکباره همگنان دل بر شهادت نهاده از ته دل بسربازي وجان فشاني پرداختند و بطیب خاطر کلمتین طیبین بر زبان آورده تکبیر گویان سورن انداختند - و از جانب راست نصیریخان و نظربهادر و سایر مردم سپه سالار از سر تجلد و روی تهور چشم از جان پوشیده نظر بر امداد تائید آسماني دوختند - و از طرف دیگر راجه بهار سنگه و راجه سارنگ دیو و سید علاول و کشن سنگه و مدن سنگه بهدوریه و سنگرام زمیندار جمون بیاوريِ توفیق با آن موافقان وفا آئین وفاق سرشت اتفاق نموده یکدفعه بدرون ریختند - چندانکه متحصنان کشش و کوشش آنچه در توان امکان منع و دفع گنجایش داشته باشد بجا آوردند سودی نداد - و درین صورت عموم درونیان خصوص خیریت خان بیجاپوري داد دار و گیر داده آنچه از سرحد احتمال و قوت تصور بیرون بود در درون حصار به فعل در آوردند - چنانچه کار از تیر و تفنگ گذشته

بجمدهر و خنجر رسانیده از فرط سرگرمي ستیز دست و گریبان شدند - و معهذا بجای نرسیده نقد عمر عزیز و گوهر وقت گرانمایه بیجا و بی مصرف تلف و ناچیز ساختند - درین نوبت نیز گروهی انبوه به قتل رسیده جمعی کثیر زخمي گشتند - خصوص سرنوبت رندوله که همراه خیریت خان شریر بود از پای در آمده به بئس المصیر رفت - ناچار بعد ازین مراتب بقیة السیف تا خندق قلعۀ دوم که بمهاکوت اشتهار دارد فرار اختیار نموده در پناه آن قرار گرفتند - درینوقت خانخانان بوقت رسیده خود را به بهادران جان سپار رسانید - و چون ازین دست حصاری حصانت آثار که ارتفاع اساسش تا شرفات چهارده گز و عرض پنج گز است بنابر تائید ایزدي بقبضۀ قبض و تصرف اولیای دولت ابدي در آمد - سپه‌سالار زبان نیایش گذار بسپاس و ستایش حضرت آفریدگار کشوده همگنانرا موقع تحسین بسیار و مورد آفرین و شاباش بیشمار نمود - و سایر غنایم و اموال قلعه که بدست یغمائیان عسکر نصرت اثر افتاده بود ازیشان باز یافت ننمود - خصوص یک زنجیر فیل که بتصرف مردم بهار سنگه بندیله در آمده بود آنرا نیز برو مسلم داشت - و چون خانزمان بعد از گرفتن حصار بر افواج مخالفان که در برابر او صف آرا شده بودند تاخته بود - و ایشان بنابر شکستگي دل و گرفتگي خاطر با دل پژمرده و دست افسرده از کار رفته عنان انصراف برتافته به بنگاه خود شتافته بودند درین اثنا خود را بخانخانان رسانید - سپه سالار اعظم با سایر امرای عظام بهمان پا سر تا سر درون حصار را پی سپر ساخته آنگاه تابینان نصیرخان را با بهار سنگه و پسران ناهر خان و سنگرام و چندی دیگر از ارباب منصب والا بمحاصرۀ مهاکوت باز داشته خود باردو بازگشت نمود - و روز دیگر از منزل نظام الملک که درین مدت درآنجا اقامت

داشت بخانهٔ یاقوت بد عهد که داخل عنبرکوت قریب دروازهٔ مهاکوت واقع بود انتقال نموده مالوجي و جگجیون و چند منصبدار دیگر را بمحافظت ملچار که بخودش منسوب بود منصوب ساخت - و در مقام سرانجام اسباب فتح حصار مهاکوت و صدد اهتمام سائر ما یحتاج این امر مهم شده نخست نقابان خارا شکن فرهاد فن را که بنوک متین آهنین و سر تیشهٔ فولاد صد رخنه در سد سکندر و هزار شگاف در دل کوه قاف مي انگندند سرگرم سر کردن نقب و پیش بردن آن کار صعب ساخت - در عین این حال که سپه‌سالار بتهیهٔ ناگزیر وقت اشتغال داشت خبر دادند که چون مخالفان را دست و دل از فتح عنبر کوت که تسخیر حصار اصل همانا فرع است بافسردگي گرائیده - چنانچه از حصون دیگر نومید مطلق شده بنابر کارفرمائي اضطرار بدست و پا زدن در آمده اند - لاجرم یاقوت و فرهاد و بهلول و کهیلوجي بجانب برار شتافته‌اند تا بآشوب انگیزي و ترکتازي در آمده سر راه بر رسانندگان آذوقه و خزانه گرفته دستبردی نمایند - بنابر آن خانخانان از روی حزم و احتیاط که چهار دانگ ارکان اربعهٔ سرداریست چهارم اردي بهشت خانزمان و راو ستر سال و راوکرن و امثال ایشان را با فوجی آراسته ارسالداشت که همه جا از دنبال آن تباه سگالان تاخته همگنانرا بنحوی گوشمال دهند که من بعد آن گروه شر اندیش را امثال این خیالهای محال پیرامون خاطر فاتر نه گردد *

چون در عرض این اوقات از طول ایام محاصره و تضئیق اهتمام محاصران مسلک ضیق معاش بر متحصنان بطریقی تنگ شده بود که کار همگنان بجان بل في المثل کارد باستخوان رسیده بود - چنانچه اکثر مردم بیشتر اوقات از پوست خشک و استخوان بوسیدهٔ جانوران مرده اگر بدست مي افتاد آنرا نعمتی عظیم و لقمهٔ چرب شمرده روز مي انیدند - بنابر

آن رندوله و ساهو بر آن شدند که آذوقه سربار کرده در خندق برابر دریچهٔ شیر حاجي بیندازند شاید که بدین طریق قوت چند روزه بدست متحصنان افتاده فی الجمله قوتی بیابند - قضارا خانخانان ازین قضیه آگاهي یافته نصیریخان و راو دودا وغیره را بمحافظت طرف بیرون و مهیش داس راتهور را با جمعی از راجپوتان به نگاهباني درون مقرر ساخت - که شب و روز بر سرکار بوده از غنیم خبردار باشند که مبادا نهاني غله باهل قلعه رسانند - اتفاق در پایان شب [١] [چهاردهم] ع اردي بهشت ماه رندوله و ساهو غافل از باز داشت کمین کشایان و بستن مداخل و مخارج با سه هزار سوار هزار سرباری آذوقه بنزدیکي معسکر اقبال رسانیدند - و خود همان جا توقف نموده فوجی از سوار و پیاده تیر انداز و نیزه دار و تفنگچي کرناتک که در سرعت و چابکي تگ سبقت از باد پای ابر و گلگون برق مي برند و در هیچ پایه پای کم از سوار نمي آرند بلکه در هر پله بر همگنان چربیده بازو بدستیاري یکه تازان مي کشایند و رهگذار بر فیل سواران عرصهٔ پیکار مي بندند - همراه متحملان آن بار فرستادند که غله را نزدیک قلعه انداخته خود بآهستگي باز گردند - چون آنجماعت قریب بخندق رسیدند کمین کشایان ناگاه از مکامن و اماکن خویش بیرون جسته سر راه بر ایشان بستند - چون مخالفان مکرر پیکار بهادران تهور شعار آزموده سخت کوشي دلاوران جلادت کیش دیده بودند - و میدانستند که باوجود ممانعت ایشان درونیان را امکان بیرون بردن حبهٔ از میان نیست - لاجرم بارها بی ستیز و آویز انداخته راه فرار پیش گرفتند - و همگي آنها بتصرف مردم نصیریخان و مهیش داس درآمده متحصنان حرمان نصیب جز عین فاحش حسرت بهرهٔ از آن نه بردند -

---

ع [هفتم] ل

چون فتح خان از رسانیدن آذوقه نومید مطلق شد معهذا از رسیدن سر نقب بپای دیوار حصار مهاکوت سرحساب رفته بتازگي شماری از کار روزگار تیره رو خویش برگرفت - و از صفحهٔ روی کار ظاهر بود که دمادم آن نیز بحوزهٔ تصرف و حیز تسخیر بهادران عدوبند قلعه گیر در مي آید - لاجرم از هجوم افواج خوف و هراس که پی‌درپی بر شهربند باطن آن تیره درون سیاه بیرون ریخته سر تا سر آنرا فرو گرفته بود - اهل و عیال و اسباب و اموال خود را بکالاکوت فرستاده با خیریت خان و سایر متحصنان جریده در مهاکوت توقف گزیده بکنج خذلان خزید - چون خیریت خان و دوتو ناگهناتهه و تاناجي دوریه و باقي مردم عادل خان از شدت ضیق احوال در مضیق محاصره خصوص از ممر قلت آذوقه بتنگ آمده بودند - معهذا خاتمهٔ کار معلوم نه و امید رستگاري از بلای قحط و غلا بیارئ تیغ بیدریغ دانستند - لاجرم بمقام چاره جوئي در آمده در مآل کار خود کنگاش نمودند - و بنابر انحصار رای صواب در ضمن امان طلبي و شفیع انگیزي بمیانجئ استشفاع مالوجي استفتاح ابواب امان مال و جان و استدعای عدم مزاحمت در باب معاودت خان و مان نمودند - چون خانخانان درین ماده ایستادگي ننمود و خاطر ایشان از همه رهگذر بجمعیت گرائید - چهار گهري از شب هژدهم اردي بهشت سپري گشته سرداران بیجاپوري بهمراهئ دو صد سپاهي از اطراف ملچار نظر بهادر بدست آویز کمند فرود آمدند - خانخانان از روی طرز داني و کار آگاهي در مقام دلجوئي و دلدهئ سرداران مذکور شده بپرداخت احوال و مرمت ظاهر و باطن ایشان پرداخت - و دلیر همت را مهماندار خیریت خان نموده ضیافت سرداران هندو بمالوجي مرجوع داشت - و روز دیگر ایشان را نزد خود خوانده بر وفق مقتضای وقت و حال نهایت گرمي و مهرباني

در بارهٔ هر یک بظهور رسانید - چندانکه کلفت باطن و وحشت خاطر شان بیکبارگي بانس و الفت مبدل شده قلوب رمیدهٔ همگنان به آرام گرائید - و بتقریب سخن خانخانان گوش زد سایر مستمعان گردانید که چون عنقریب موکب اقبال حضرت صاحبقراني قرین سعادت جاوداني مي رسد پیشنهاد خاطر آنست که زود تر به تسخیر این حصار پردازم - و پس از پرداخت این مهم پیش از وصول رایات برکت آیات نهایت مساعي جمیله در تهیهٔ اسباب فتح بقیه حصون و قلاع و تسخیر تتمه بقاع و اصقاع دکن مبذول داشته گوشمال اهرمن نهادی چند شیطان نژاد وجه عزیمت عزایم خاصیت سازم - خصوص استخلاص بیجاپور و استیصال مخذولان مقهور که از سعادت بندگي رو تافته و بدآن حدود شتافته عادل خان سلیم الصدر ساده دل را برهنموني طریق عصیان بر سلوک بیراههٔ طغیان داشته اند - و بتازگي همت کارگر و جهد کار ساز را به پیش رفت این کار گماشته از عهدهٔ حق کوشش و کشش بر آیم - و لیکن بحکم آنکه تنبیه و تادیب این خورد سال غنوده هوش کم خرد که مستلزم تخریب بلاد و تعذیب عباد است بالذات مقصد نیفتاده - و غرض اصلي استقامت آن کودک منش بی خرد وش که به بدآموزي مشتی تباه گرای خوب سیر نمي کند بر طریق مستقیم انقیاد و اطاعت است - چندی قربةً الی الخالق و طلباً بصلاح الخلق بتقریب گذرانیدن موسم برسات و گذاشتن بهادران کار طلب در تهانه جات سر زمین احمد نگر را سرمنزل اقامت مي نمایم - که مگر درین میانه آن کناره گزین طریق نجات بمیانجي عقل صلاح اندیش بر سر راه آمده بهبود حال و مآل خویش فرا پیش گیرد - و شیوهٔ ستوده والد مرحوم خود را از دست نداده سنت سنیهٔ اسلاف خویشتن را دستور العمل سازد - تا در آن صورت این

خیرخواه عباد الله باظهار عبودیت و اطاعت او قناعت نموده باین دست آویز از در شفاعت در آید - و بوسیلهٔ عرایض متواتره فروگذاشت خود سریها و نافرمان بریها که در عرض این مدت ازو سرزده از درگاه والا استدعا نماید - و اگر بنابر عدم خواست ایزدي خیریت عاقبت و حسن عاقبت خویش نخواهد و بخواهش خود در استیصال دولت دیرینه سال سلسلهٔ خویشتن کوشش نماید - و بر وفق همان دستور بدستان فتنه پرستان بازي خورده گردن کشي از سر ننهد - عنقریب خان زمان را در قندهار و دلیر همت را در پونه و چاکنه و مرزا لهراسپ را در دهارور گذاشته و خاطر از تهانجات بجمیع وجوه جمع نموده ساحت پای حصار بیجاپور را مجمع عسکر منصوره خواهد ساخت - وچون مقصود در طی این ابواب حکیمانه ادا شد همگنان رخصت یافته روانهٔ مقصد گشتند *

درین اوقات چون خانخانان اطلاع یافت که تنگنای ساحت حوصله و مضیق عرصهٔ کار بر متحصنان از آن تنگ تر گشته که دیگر پذیرای تنگي توانند شد و بنابرین قلعه امروز فردا مشرف بر فتح است لاجرم درین باب اهتمام بیشتر نمود و هر روز بملچار دلیر همت که حصار کالاکوت ازآنجا توپ رس بود مي شتافت و از صبح تا شام هر توپ را بحضور خود چندین مرتبه آتش مي داد و مي فرمود که بان نیز بیندازند - درین اثنا چون رندوله و ساهو دانستند که کار از چاره گریئ چاره گران گذشته و معامله بدان رسیده که سعي عبث بلکه مخل باشد - نخست بر آن شدند که سر خویش گرفته سلوک راه بازگشت فرا پیش نهند - لیکن بنابر تلازم حرکت و برکت و عدم شگون سکون مهیای صدور حرکت المذبوح شده از سر نو بدست و پا زدن در آمدند - و در دل شب گاه بیگاه هروقت که قابو مي یافتند فرصت فوت نکرده آنچه از دست بر مي آمد حق مقام

بجا آوردند - چنانچه در اطراف عسکر اقبال بخود نمائي و بان اندازي اشتغال جسته علت تشویش خاطر و تکدیر صفای وقت مي شدند *

روز دیگر که اهل کهي به سمت کهرکي مي شتافتند و آن روز نوبت همراهيِ جگراج بندیله بود رندواله حیله ور و امثال آن بد گوهر که مصدر ابواب بی طریقي و مظهر انواع بیراهي مي شدند از دنبال راهي گشتند - و با فوجی آراسته در پایان روز خود را نمایان ساخته چون سوار و پیادۀ طرفین از قبیلۀ بندیله و تیره درونان خیره نظر گروه دکن مانند سپید و سیاه عرصۀ مصاف شطرنج در عرصۀ کارزار برابر یکدگر یسال بستند - و انداز آن داشتند که باهم برآمیخته درهم آویزند و بباد حملۀ مرد افگن گرد از بنیاد وجود و دمار از نهاد یکدیگر برانگیخته بدم تیغ شعله افروز و نوک ناوک دلدوز خون هم بخاک هلاک ریزند - نخست یکه تازان معرکۀ جلادت از هردو سو در مقام کشش و کوشش داد دار و گیر داده شرط قتال و جدال و حق حرب و ضرب بجا آوردند - درین حال جگراج قطعاً بکثرت آن فرقۀ تفرقه اثر مبالات ننموده باوجود این معنی از قلت عدد اغلب اوقات علت مدد جنود غیبي است مظنۀ غلبه را بسرحد ظن غالب بل یقین کامل رسانید - و ازین راه سرمایۀ نیروی دل و زور بازو فرا دست آورده از عقب فیلی که همراه داشت با همراهان خود بی اندیشه اسپ بسوی آن حریفان دغا پیشه انداخت - آنگاه همگي افواج بیکبار بارگیها انگیخته از مواجهه و مقابله بمجادله و مقاتله پرداختند - فریقین بر یکدگر ریخته در هرگوشه از مرد و مرکب پشته پشته خسته و کشته بر روی یکدیگر انداختند - درین دفعه جمع کثیر سر باخته مابقي جان مفت بدر بردند - راجپوتان بندیله به هزیمت غنیم که درحقیقت غنیمتی بزرگ بود اکتفا ننموده شرایط تعاقب نیز بجا آوردند - و در طی اینحال چندین سر اسپ

و چند نشان نیز از ایشان گرفته و جمعی کثیر را جریح و قتیل و اسیر و دستگیر ساخته مظفر و منصور معاودت نمودند - و با اهل کهي سالم و غانم بموکب اقبال پیوسته جمیع اسپها و نشانها با سرهای سرداران بجهت علامت آن فتح نمایان از نظر سپه‌سالار گذرانیدند *

از سوانح نمایان دولت ابد پایان که درین اوقات سعادت سمات چهره‌کشا گشت فتح خان والا مکان خانزمان است - ورسیدن او و رسانیدن رسد آذوقه و خزانه و باروت در ضمان امن و امان به معسکر اقبال - و توضیح این ایهام آنکه چون خان مشار الیه بسببی که همدرین نزدیکي گذارش پذیرفت متوجه سمت برار گشته به ظفرنگر رسید و برای تجسس اخبار غنیم همانجا رحل اقامت افگنده توقف گزید - درین حال خبر یافت که رسانندگان خزانه و غله که از برهانپور ارسال یافته بروهن کهیره رسیده اند و بدخواهان دولت خبر یافته بدآن جانب شتافته اند - لاجرم راجه بهار سنگه و احمد خان نیازي را در ظفر نگر گذاشته بیدرنگ آهنگ آنجانب نمود - غنیم لئیم انداز ترکتاز و دستبازي با بهار سنگه و احمد خان نموده بدآن صوب شتافت - دلاوران مذکور باوجود کمي جمیعت پای کم از آن زیاده سران نیاورده رو بمواجهۀ آن تیره رایان نهاده بازو بمقابله و مجادله کشادند - و عاقبت به نیروی تائید رباني و تقویت توفیق آسماني فرصت و نصرت یافته جمعی کثیررا از پا درآورده بسقر مقر دادند - و باقي ناگزیر راه گریز سپرده تا دار البوار هیچ جا قرار نه پذیرفتند - چون خانزمان با خزانه و غله مقضي المرام به ظفرنگر رسیده ازآنجا متوجۀ دولت آباد شد و این خبر به غنیم رسید - بنابر آنکه درین مدت سایر سعیهای نامشکورۀ آن گروه مقهور برباد رفته بود و دستباف خیال آن مشتی محال کوش باطل کیش بنابر فرط وهن و ضعف از بیوت

عنکبوت اضعف و اوهن گشته - خصوص تدبیری که دربارهٔ تجهیز فوج یاقوت و رفقای دیگر بجهت شور انگیزي سمت برار زادهٔ طبع کج گرای آشوب زای و اندیشهٔ خطا پیشه ناقص تدبیر آن گروه حق ستیز شده بود آن نیز ضایع و ناچیز گردید - ناچار رندوله و ساهو صلاح کار فساد بنیاد درین معني دیده قرار بر آن دادند که با یاقوت وسایر همراهان او پیوسته بهمراهي ایشان سر راه بر خانزمان بگیرند - و بنابرین فکر دور و دراز از دولت آباد برآمده راهي راه گمراهي شدند - و بعد از الحاق بیاران خود از سر نو تصمیم آن عزیمت ناقص نموده باتفاق روانهٔ مقصد گشتند - چون خانخانان نیز از اندیشهٔ بد اندیشان آگهي یافت نصیریخان و جگراج را نامزد مدد خانزمان نموده بشتاب تمام فرستاد - غنیم مخذول پیش از وصول فوج کومک بخانزمان رسیده گاهی که بآهنگ دستبازي بانی چند از دور مي انداختند بنابر بعد پله بل بخاصیت تیره بختي ازین حرکات تباه و اندازهای دور و دراز جز خار دامن و برق خرمن حاصلی دیگر بر نمي داشتند - و احیاناً در ضمن آن سلحشوری در دور دست لشکر از دست درازي بر واپس ماندگان اردو بدستور معهود دیرینه کفی چند کاه کهنه بباد بر داده پس از غلبهٔ یاس لاچار مغلوب و منکوب سمت فرار فرا پیش مي گرفتند - و هواخواهان دولت ارجمند کاه برگی به بهای دستبازیهای آن مشتی سبکسر نداده دست بردهای دزدیدهٔ آن گروه گرانجان سوخته خرمن را قدر جوی وزن نمي نهادند - مجملاً چون نصیریخان و جگراج باولیای دولت ابد پیوند پیوستند خانزمان در همان مکان به ترتیب صفوف پرداخته فوج هراول را بسرداري نصیریخان و راجه بهار سنگه و ارجن عموی رانا بیاراست - و مبارز خان و جگراج و بهادرجي پسر جادو رای با چندی دیگر چنداول مقرر ساخته خود

با جمعی در فوج قول یسال آرا شد - و خزانه و آذوقه را احاطه نموده بآئین و توزک شایسته مرحله نورد گشت - چون آن مخذولان فضول مکرر خویشتن آزمائي کرده بودند زیاده بر آن خود نمائي را باد پیمائي شمرده دیگر نمایان نه شدند - تا آنکه در روز دخول به کهرکي دیگر باره حیله پردازان اهل نفاق این تدبیر باطل و تزویر ناقص را بحیلهٔ اتفاق کامه آراستند - که چون اکثر دلیران کار آزموده در فوج چنداول و هراول معین اند و اغلب اوقات نزدیک دو گروه از قول دور بوده فی الحال کومک هیچ یک ازین دو گروه بآنها نمي تواند رسید صلاح وقت آنست که نخست راه به فوج قول بسته بر ایشان کمین کشا گردند - لاجرم باین قرار داد نه هزار سوار چیده برگزیده در خارج کهرکي ترتیب صفوف نموده خود را بر صف پر هیبت خان زمان زدند - آن شیر بیشهٔ دلیري و دلاوري که باستظهار خدیو روزگار دل رستم داشت همت بر عدو بندي گماشته سایر همراهان را از برکت آثار قلت اعوان و انصار بنابر صدق اخبار آلهي چنانچه مکرر سمت ذکر یافته که اغلب اوقات از روی یقین مظنه غلبه است امیدوار ساخته دلی دیگر داد - و از سر ثبات قدم و روی قوي دلي تمام در ساحت معرکهٔ جنگ بآهنگ خون ریز اهل ستیز رنگ قرار و درنگ ریخته طرح دار و گیر انداخت - و بنیاد پیکار بر اساس رسوخ عزیمت پایدار نهاده بناء شکست همگنان و کسر سورت و شدت آن پیمان شکنان ازین دست استوار ساخت - چون بتقریب این قرار داد در ضمن این پیشنهاد تخریب خراب آباد وجود آن مشتي بی حاصل بد نهاد بر پایهٔ حملهای پی در پی نهاده قرار قلع و قمع بر اصل آن جمع پریشان حال با خود داد - بی اختیار خود را بر قلب آن بیدلان خذلان زده زده هم در حملهٔ نخستین از کشاکش کشش و کوشش شیرازهٔ صفوف آن فرقهٔ تفرقه پیوند را از یکدیگر گسسته

جمله را از هم پریشان ساخت - و چون در عین گرمی هنگامهٔ مصاف علامت اهل خلاف بنظر بهادر جی که پیشتر از مبارز خان می شتافت در آمد نظر بر کارگری اقبال انداخته از قوی اثری دولت بی زوال نیروی بازو و قوت بال اندوخت - و از سر تهور و روی تجلد قدم به عرصهٔ مصاف نهاده داد زد و خورد داده و کمر مردمی به مرد افگنی بسته بازوی بهادری به شیر اوژنی بر کشاد - و از جانب دیگر مبارز خان چشم امید بر نصرت آسمانی و تائید دولت جاودانی دوخته از مقراض برّان تیغ دو دم و مقراضهٔ پیکان دو سر جامه سرخ زخم رسا بر تن اکثر آنجمله بل سر تا سر آن گروه کم فرصت زیاده بسر ببرید - و بیاوری همراهی اقبال این تائید پرورد حضرت ذو الجلال خون آن خاکساران باد پیما را که دست قضا گرد نحوست و ادبار بر سراپای ایشان بیخته بود با خاک عرصهٔ مصاف بر آمیخت - بالجمله درین کرّت نیز پس از کر و فر بسیار به فرخندگی اختر سعادت خدیو روزگار ظفر و فیروزی روزی اولیای دولت و بهروزی بهره شده غنیمت اندوز دفع و طرد غنیم تیره روز گشتند - و شکست فاحش بصف تیپ اعداء هزیمت نصیب بر خورده از ضرب تیغ شعله آمیغ سیماب وار با هزاران تب و تاب و کمال اضطرار و اضطراب پناه بوادی فرار بردند - و خانزمان مظفر و منصور با همراهان بهمراهی عون و صون آسمانی لوای والا را ارتفاع داده راهی سمت مقصد گردید - چهارم خورداد با سایر اولیای دولت ابد قرین مقرون با نصرت آسمانی و مصون از فتنهٔ آخر الزمانی در دولت آباد به معسکر اقبال جاودانی رسید - و شش لک روپیه خزانه با صد من باروت و بیست هزار گاو غله رسانید *

مجملا نقبی که درینولا بسرکاری حکیم حیدر علی ملازم خانخانان تعلق داشت بپای شیر حاجی به قلعهٔ مهاکوت رسیده موقوف انباشتن

آن بجارت بود مشار الیه حقیقت را مشهود سپه سالار نمود - آن سردار هواخواه کار طلب که همواره طلبگار پیش رفت کار ولي نعمت حقیقي خود بود بر سر انصرام مهم آمده دستوري بپایان رسانیدن آن اراده داده بود - که بحسب اتفاق بنابر اینکه تسخیر آن حصار هنوز در رهن تاخیر وقت بود در عین آنحال مراري پندت از بیجاپور آمده در الوره به مخالفان پیوست - و رسیدن او که علت شغل خاطر اولیای دولت بجنگ و جدال و دیگر اشتغال بود موجب تعویق پیشنهاد مذکور گردید - و این مراري پندت از پندتان یعنی دانایان دکن که بنابر کمال شرارت ذات و شیطنت صفات در همه فن ابلیس را درس تزویر و تلبیس و پند بدکاري و مردم آزاري مي داد - و از فرط چرب زباني و دوالک بازي شیطان صفت بمجاري عروق و تجاویف قلوب مردم در آمده بابرام و الحاح و خوشامد گوئي و رشوت پذیري که ازآن راهها رگ خواب مردم گرفته نبض مزاجداني همگنان بدست آورده بود تا کار خود نمي ساخت دست بر نمي داشت - چون ازین راه در دلها راه و در همه جا جای یافته بود نزد خواص و عوام قبول خاص پذیرفت - رفته رفته کارش بجای رسید که در امور دیواني آن ملک مدخل گردیده در خلا و ملا نزد عادل خان راه یافت - چندانکه عاقبت الامر بمرتبهٔ امارت و وزارت ترقي کرده مدار کار و بار سیف و قلم و رتق و فتق امور ملکي و مالي آن درخانه برو قرار گرفت - ملخّص سخن مراري پندت تازه زور که مرارت طعم ضرب دست عسکر منصور نچشیده بود و نیروی سر پنجهٔ آن بهادران شیر افگن قوي بازو ندیده - از فرط ناداني و بیخردي فتح و ظفر عرصهٔ کر و فر فروغ هجوم جنود و جیوش و بیشي و کمي عساکر را باعث پیش رفت کار و عدم آن پنداشته همت پست نهمت بر طلب دولت و سعادت روزي ناشده

گماشت - نخست رندوله و ساهو را با سه هزار سوار روبروی فوج خانزمان بار داشته خود با یاقوت و همراهي نه هزار سوار رو بمواجهه فوج کلان بادشاهي آورد - سپهسالار نصرت شعار چندی را به ضبط ملچار درون عنبرکوت باز داشته جگراج و راو دودا را با پرتهي راج مقرر ساخت که در خارج ملچارهای خود روبروی غنیم صف کشیده آمادهٔ کار و مهیای پیکار باشند - باوجود آنکه این معني خلاف سرداري و کارداني بود بنابر فرط نگراني خاطر خود نیز با تنی چند معدود از بهادران قوي دل تنومند از قلعه برآمده با آنکه آخر روز شده بود بیدرنگ با جگراج و قلیلی که همراه داشت با غنیم روبرو گردیده بی آنکه کار بطول کشد بباد حملهٔ دلیرانه که درحقیقت صبای غنچه کشائي گلزار فتح است بیک حمله آن خسیس طینتان را که خار کشایش کار شده بودند از پیش برداشته راهي بیراههٔ فرار ساخت - درین حال راو دودا طلب دستوري برداشتن لاشهای افتادهٔ اقرباء خویش که درین نزدیکي افتاده بودند نمود - خانخانان بنابر آنکه هنوز کار یکرو نشده بود و از دو سو افواج غنیم در تگاپو بودند صلاح وقت درین معني ندیده رخصت نداد - راو دودا بنابر دلیري طبیعي و دل سوزي خویشي بل بتهیهٔ اسباب اجل خویش مصلحت اندیشي وقت و روزگار سازي را بوقت دیگر انداخته بالفعل آن مهم را اهم ساخت - و پس از تاختن سپهسالار بانصرام پیشنهاد خاطر خود پرداخته او نیز بسوی مقصد خویش تاخت - و مالوجي برفاقت او از همراهي سردار باز ماند - چون اهل خلاف که در اطراف عرصهٔ مصاف بجست و جوی قابوی وقت و انتهاز فرصت، کم فرصتي بودند این مایه مردم قلیل را بکام خود دیدند - ازین عالم نامردمي بل نامردمي برخویش پسندیده باتفاق یکدیگر از همه جانب بر ایشان حمله آور گشتند -

و چون ایشان دیدند که معامله بدینجا کشید دانستند که عنقریب بخویشان خود می پیوندند دل بر مرگ نهاده کشاده پیشانی کمر همت بستند - و از اسپان فرود آمده دست و بازو به کشش و کوشش برکشودند - و بسی مرد و مرکب ازآن نامردان مردود بر خاک هلاک انداخته لوای بلند نامی افراختند - و بعد از ادای حق مردمی و مردانگی از همراهان همگی جان در راه حلال نمکی داده نیکنامی جاوید عوض گرفتند - چون خانخانان باوجود قات اولیای قوی صولت از دار و گیر اعدای دولت گریزی نداشت بهوپت برادر زادهٔ رانا را با مردم او بمواجههٔ یاقوت نامزد ساخت - و خود دل بر فتح آسمانی بسته بازو به عدو بندی برکشاد - و مسرعی نزد جگراج فرستاد که با شتاب باد و سحاب خود را از دنبال بامداد رساند - قضا را درین اثنا جگراج را قضیهٔ هایله پیش آمده مغاک شکسته بغایت هولناک و پهناور حایل راه شده بود که گذشتن از آن امکان نداشت - درین صورت سپه‌سالار راجپوتان را به سخنان عاطفت آمیز و کلمات عبرت انگیز سرگرم ستیز و آویز ساخته دلیرانه بر قلب لشکر مخالف زد - و از صدمهٔ باد حملهٔ شیران شرزه لرزه و تزلزل در ارکان ثبات قدم مخالفان افتاده دیگر امکان توقف و مجال استقرار درآن مکان آنها را نماند - مگر چندی که سر به بدنامی فرار فرو نیاورده بزبان دهی سنان برچهٔ راجپوتان از دهان زخم خیر باد جان گفتند - قضارا درین اثنا از آنجا که کارگریهای بخت موافق و یاوریهای اقبال مساعد است که بنابر حسب ظاهر بحسن اتفاق زبان زد میگردد - آبکندی عمیق تنگ گذار بر سر لشکر شکسته آمد و ازین راه توزک افواج ایشان برهم خورد - درین حال دلیران فرصت وقت یافته قوشون یاقوت بدبخت را درمیان گرفتند - و حبشیان سیاه کار تیره روزگار را رعایت حق نمک آن نمکحرام

کافر نعمت دامنگیر شده در حمایت و نگاهداشت او قطعاً فرو گذاشت ننمودند - کهیلوجي و عنبر و عادلخان نیز داد کوشش داده با محمد علي و برادرزادهای او زخمهای کاري و جراحتهای منکر برداشتند و در آخرکار رو به هزیمت آورده سر خود گرفتند - و یاقوت فرتوت اجل رسیده خداگیر که همگنان او را درمیان گرفته بودند آخرکار سر در کفران نعمت گم کرده با بیست و هفت زخم نیزه و شمشیر از پا در آمد - و دیگر باره عموم حبشیان بر سر بیرون بردن لاش او هجوم نموده ثبات قدم ورزیدند - و دکنیان نیز درصدد مدد ایشان شده باتفاق حمله آور گشتند - راجپوتان حمیت شعار حمایت یکدیگر کرده بمقام ممانعت و مدافعت مخالفان در آمدند و بر سر این معنی نهایت پا افشردگي نمودند - و بار دیگر کارزاری صعب بمیان آمده مصافی عظیم روی داد - و در آخرالامر به عنایت آلهي غالب و قاهر آمده مقهوران را شکست فاحش دادند - چون آن تیره درونان کاری نساخته نومید از معرکه بیرون تاختند یکه تازان راجپوت تا نیم کروه رسم تعاقب بجا آورده گروهی انبوه را روانهٔ دار البوار ساختند - چون اولیای دولت قاهره را باوجود کمي ایشان و کثرت آن تباه اندیشان ازین دست فتحمندي دست داد - خصوص سزا یافتن یاقوت کافر نعمت که بتازگي سرمهٔ چشم کوتاه نظران حق ناشناس و سرمایهٔ بصارت و بصیرت بی بصران ناسپاس گردید - سپه سالار با سایر سران شکر کنان و سپاس گذاران برگشته همعنان فتح و نصرت آسماني دو گهڑي از شب گذشته به معسکر اقبال جاوداني نزول نمود *

روز دیگر همبیر راو و عبد الله سوائي و خداوند خان و سیدي سالم به رهنمائي اختر بخت کار فرما کار کرده خود را بادراک سعادت عظمی بندگي درگاه والا نزدیک ساختند - و حلقه بر در دارالفتح عبودیت که في الحقیقت

مفتاح ابواب سعادت است زده راه این مقصد اقصی که در معنی شاهراه نجات دارین است کشوده بموکب اقبال پیوستند - در همین تاریخ یک پهر از روز سپري گشته خانخانان بملچار سید علاول شتافته اراده نمود که نقب شیر حاجي بارهٔ مهاکوت را که چندی پیش ازین خالي ساخته بباروت انباشته بودند آتش دهد - قضا را فتح خان ازین قضیه آگاهي یافته آتش در جان او افتاد و دود از نهادش برآمد - و بی توقف توکو پندت وکیل خود را نزد سپه سالار ارسال داشته از روی تضرّع و نیاز پیغام داد - که چون پیش نهاد خاطر و قرار داد اندیشهٔ این عقیدت کیش ارادت پیشه آنست که به تسلیم کلید قاعه ابواب امن آباد نجات و دارالسلام سلامت بر روی روزگار خود و اهل حصار کشاید انسب آنست که آتش زدن نقب را امروز موقوف دارند - و سبب تعویق و تاخیر یکروزهٔ قرار داد مذکور آنست که این آشفته روزگار از روی بیچارگي و اضطرار با سرداران عادل خان عقد وثیقهٔ عهد و پیمان را بروابط ایمان غلاظ و شداد برین جمله توثیق داده که بی استصواب ایشان در سایر ابواب خاصه در باب مصالحه و معاهده مدخل ننماید - بنابر آن امروز وکیل خود را نزد ایشان مي فرستد وحقیقت تنگي کار متحصنان بسبب شدت ضیق طریق تعیش که از طول مدت محاصره و قلت غله و کثرت عسرت و وقوع بلای قحط وغلا ناشي شده بی مبالات و تحاشي ابلاغ نموده اظهار سایر اسرار مضمره و افکار مخمره به عمل مي آرد - اگر آن باطل ستیزان نیز بر سر راه صلح در آمده ازین در درآیند بهتر - و الاّ بهانهٔ عدم ایصال رسد و آذوقهٔ کافي و رسانیدن مدد نافع که از شرایط محافظت عهد معهود بل عمدهٔ ارکان بیعت معقود بود سبب تجویز نقض عهد و نکث عقد مي سازد - و خود مباني صلح و صلاح را تشیید داده مفاتیح بست و کشاد قلاع مي سپارد - خانخانان بنابر آنکه روایح راستي

گفتار از پیغام او استشمام ننموده خاطر نشان و دل نشین خود ساخت که مدعای او از استدعای مهلت یک روزه دفع وقت و توقع فوت فرصت بل ترصّد وقوع آفات تابعهٔ تعویق و تاخیر که مستلزم درست نشستن نقش مراد بر تختهٔ مکر و تزویر است - لاجرم ابواب اختیار و امتحان مفتوح داشته جواب باز داد که اگرچه از تاخیر ارادهٔ مصالحه که موقوف بصلاح و صوابدید مرازي شر اندیش باشد بوی خیر نمي آید و لیکن از باب اتمام حجّت ترک پرخاش و ستیز نموده یک امروز دیگر نیز به صبر و شکیب میگذاریم - و فتح خان اگر در مقام نصب منصوبهٔ دغا و فریب و ترتیب مقدمات رنگ و نیرنگ نیست مي باید که از سر حیله وري و افسونگري در گذشته پسر خود را به معسکر اقبال ارسال دارد - واظهار صدق گفتار خویش نموده.ما في الضمیر خود را درین ضمن به ظهور آورد - و چون پیغام بدو رسید و از فرستادن پسر اثر ظاهر نه شد باشارهٔ سپه سالار آتش در نقب زدند - و تمام یک برج با پانزده گز باره یکبار بهوا پریده گذارگاهی در نهایت کشادگي و پهناوري کشاده شد - و عمده ارادهٔ هواخواهان بر طبق دلخواه از قوه به فعل آمده اصل مادهٔ یورش آماده گشت - دلیران شیر دل درین یله نیز از قضا حذر و از بلا پرهیز ننموده بی ابا و محابا سمندروار در آن بحر زخّار آتش بی زینهار غوطه خوردند - و مطلقا بغلولهٔ توپ و تفنگ و بادلیج و ضرب زن و حقهٔ باروت و امثال آن که متواتر مانند ژالهٔ ابر بهاران در باران بود مقید نگشته خود را بدرون انداختند - چون آن حصن حصین نیز بمفتاح اقبال کار کشای و طالع ارجمند خدیو آفاق گیر عدو بند مفتوح شد و خاطر همگنان من جمیع الوجوه جمع گشت وقت محاصرهٔ دیگر بارها شده هنگام اهتمام مقدمات فتح باقي حصون در رسید - سید علاول و سنگرام و یوام بهادر که بیرون شیر حاجي بر کنار خندق ملچار داشتند باستصواب رای

صواب آرای سپه سالار در درون قلعه به پرداخت ملچار پرداختند - و در پایان همین روز بهروزي اندوز سایر مقهوران از سمت چمارتیکري بارۀ مقابلۀ بهادران عسکر فیروزي اثر نمایان گشتند - و از کمال کوته نظري بر پلنگان شیر آوزن و هزبران مردافگن که بی ناخن‌زني هلال پیوسته با چرخ در جنگ مي زنند و بدون گزاره از سمت راس ایشان دمبدم با ماه و سیّاره بر سر پرخاش مي روند چشمک تحریک جنگ زدن گرفتند - چون ازین کاو کاو بیجا که شیوۀ اجل رسیدگانست سپهر کین‌توز بی مهر را به قهر خود چون پیمانۀ زندگي خویش پر کردند - و بانگیز کوشش خویش که شیوۀ خون‌گرفتگان است چنگ و دندان گرگ اجل را که همه تن خار خار خون ریزیست بستیز خویش تیز ساختند - درین حال خانزمان و نصیري خان و چندی دیگر از امثال آن بسبیل مقاتله و مجادله بنابر صواب دید خانخانان روبروی آن دو رویان ده دله خاصه مراري و رندوله شدند - چون روز عمر آن تباه کاران سیاه روزگار را هنگام شام آمده بود و کواکب اجال آن ستاره سوختگان قریب به غروب مرگ و مشرف بر وبال هلاک شده بود چهار گهڑي از روز مانده بهادران فیروزي نشان عنان ریز جلو انداخته بیک دفعه بر ایشان اسپ تاختند - و بباد حملۀ صرصر اثر دلیران که پیوسته درپی شگفانیدن گل فتح است آن مشتی فرقۀ تفرقه اثر که از بیم غنچه شده همانا نقطۀ خال صفحۀ روی میدان بودند همگي مانند پرچم پر خم سلسله مویان تار تار گشته برنگ خال از یک دیگر دور افتادند - درین پراگندگي چندین آدم و اسپ ایشان بدست یغمائیان سپاه ظفر پناه در آمد - و یکه تازان موکب سعادت را شب هنگام بمضرب خیام نصرت سالم و غانم معاودت روی داد *

از سوانح ادبار دولت پایدار ابد پایان که درین احیان اتفاق افتاده رفتن مال و منال و عرض و ناموس و بنگاه و عیال ساهو مخذول و رندوله مقهور است - و سبب ظاهري و علت صوري این معني سوای کارگري اقبال این بود که چون پسر محلدار خان نظام الملکي که او نیز درآن خانه خطاب پدر یافته بود و اختیار کشاد و بست قلعه نباتي از قلاع حصینهٔ دکن که در نواح کالنه واقع است بدست او بود - از روی به اندیشي و راه بهبود خواهي خویش خواهان ادراک سعادت عبودیت مالک رقاب ملوک عالم گردید - و آرزوی بندگي درگاه سپهر اشتباه حضرت بادشاهي در خاطر راه داده این معني را بخانخانان انها نمود - خان کامگار غائبانه او را بمراحم و عواطف بادشاهانه استظهار بخشیده سرگرم انصرام پیش نهاد این اندیشه نمود - او باین امیدواري از حصار مذکور به قلعهٔ کالنه آمده پیغام‌گذاری زبان‌آور نزد خانخانان فرستاد که این به اندیش امیدوار بنابر گفته و پذیرفتهٔ سپه سالار نامدار از قلعهٔ نباتي تا به کالنه آمده مترصّد است که بنابر تصدیق قول خود کلید حصار مذکور را بهرکه اشاره نمایند تسلیم نماید - بعد ازانکه فروغ صدق قول این دولتخواه بر ضمیر منیر دولتخواهان پرتو افگن گردد بموکب سعادت گراید - خانخانان بنابر مقتضای خیرخواهي اولیای دولت بادشاهي مزید مهرباني نسبت بدو منظور داشته جواب داد که چون دریندولا بیضاپور بنگاه رندوله و ساهو شده اگر از راه اظهار جانسپاري و سربازي بدآنجا ترکتازی نموده دستبردی نمایان نماید درین صورت دست آویزی شایان برای ادّعای دولت خواهي خود و وسیلهٔ متین بجهت درخواه بندهای درگاه در باب او بهم رسانیده خواهد بود و این معني باعث امیدواري کلي او خواهد شد - محلدار خان این معني مقدر را که از روز نخست از خدا خواسته بر سر موضع مذکور تاخت

آورد - و از آنجا که حسن اتفاق بآسانی باعث نشست نقش مرادی چند می گردد که از آن دست نقشهای درست بزور دست و نیروی بازو نه نشیند - درین نزدیکی زن و دختر ساهو را با خزانه و نفایس او از جنیر به بیضاپور آورده همانجا مکنون و مخزون ساخته بودند - مجملاً جمله اینها بدون ممانعت و مدافعت احدی از احاد چنانچه بآنگونه خصوصیات خصوص درین مرتبه آسانی قرار داد خاطر او نبود بالتمام بدست محلدار خان و همراهان او در آمد - و مبلغ یک لک و پنجاه هزار هون نقد باجناس گرانمایه و چهار صد سر اسپ از ساهو و دوازده هزار هون از اسباب رندوله سوای آنچه خان مذکور به قبضهٔ قبض و ضبط در آورده بود بدست تاراجیان یغما پرست افتاد - و بشامت نحوست و بدسگالی ازین دست خرابی عرضی و مالی بدیشان رسیده خذلان زدهٔ جانی و مالی گشتند - چون حقیقت کار به سپه سالار رسید آفرین نامهٔ متضمن بانواع تحسین و استحسان بخان مذکور نوشته ارسال داشت - و او حسب الاستصواب خانخانان عیال ساهو را به جعفر بیگ قلعه دار کالنه سپرده خود روانهٔ دولت آباد شد *

از سوانح عسکر اقبال چون بنابر سعی جمیل و جهد مشکور نصیری خان نقب حصار کالا کوت که اهتمام تمام آن بعهدهٔ تعهد او بود در عرض سه روز تمام شد سپه سالار نامدار از راه عاقبت نگری و خاتمه اندیشی بخاطر آورد که زینهٔ چند ترتیب دهد - که اگر بالفرض بحکم اقتضای قضا چنانچه بعضی از اوقات رو می دهد آتش بباروت در نگیرد یا حسب المدعا کارگر نیفتاده رخنهٔ دیوار بر وفق دلخواه بکشایش نگراید هنگام یورش ازآن نردبانها بدیوار حصار بر آیند - بنابر آن آتش دادن نقب در تاخیر افتاده روز سی و یکم خورداد قرار یافت تا درین عرض زینه پایها مهیا شود -

چون دریں حال فتح خاں از قرار داد مذکور بمیعاد مقرر خبر یافت - و قطع نظر ازیں معنی کرده می دانست که آں حصار نیز عنقریب مفتوح شده مال و جان و ناموس او و نظام الملک عرضهٔ فنا و زوالست - ناچار عبد الرسول پسر خود را نزد خانخانان فرستاده زینهار خواه و امان طلب آمد - و از روی جزع و ضراعت چنانچه مقتضای حال و لازمهٔ وقت شفیع انگیزان شفاعت طلب است پیغامهای عجز آمیز و رقت آمود در باب خود و بی نظام داده بهمه ابواب اظهار خجالت و ندامت تمام نمود - و از خسارت و غرامت کردهای ناکردنی خویش خصوص جرات و جسارت نسبت باولیای دولت روز افزوں که همگی نتیجهٔ افسانه و افسون و مکر و دستان کج اندیشان و ناراستان و ثمرهٔ فریب و دمدمهٔ غرض پرستان و فتنه اندوزان بود شکایت تمام بظهور آورده التماس اغماض عین از کوتاه نظریهای خود و امان مال و جان و عرض و ناموس و خان و مان بدست آویز تسلیم مقالید باقی قلاع نموده دم نقد مهلت هفت روز برای نقل و تحویل اهل و عیال خود و بازماندگان عنبر پدرش و مردم نظام الملک از سپه سالار درخواست - و عبد الرسول اعز و ارشد اولاد خود را که بجهت اطمینان خاطر اولیای دولت و توثیق گفته و پذیرفتهٔ خود در باب پاس عهد و وفای وعده ارسالداشته بود توقف او را بطریق وثیقه مقرر نمود - مجملاً بحکم آنکه سپه سالار می دانست که محرومی حاجت خواه مقرون برضای جناب آلهي نیست - و یاس ارباب امیدواری خصوص امان طلبان زینهاری مرضی خاطر اشرف نه - لاجرم بجهت تحصیل رضامندی حضرت خداوندی و خوشنودی و خورسندی ولی نعمت حقیقی و خدای مجازی خویش که ذات اقدس آں حضرت بالذات مقتضی اعفاء ارباب استشفاع و اعطاء امان باصحاب استیمان است خصوص در باب زینهار جوی اهل

اسلام و ایمان - لاجرم بر بیچارگی و انکسار و اضطراب و اضطرار او رحم نموده نخست او و سایر متحصنان را بمال و جان و عرض و ناموس امان داده خانمان بر همگنان مسلم داشت - آنگاه بنابر پیروی طریقهٔ سلوک آن پیشوای سلاطین حال و استقبال که کامروائی نیازمندان و قضای حوایج محتاجان و بخشش مال و بخشایش جان مقتضای طبع فیاض آن حضرت است دربارهٔ او به جان بخشی تنها بسنده نموده و اکتفا بمجرد عفو نکرده بمحض دادن امان از خود خورسند نگشت - و چنانچه دستور مقرره و آداب معهودهٔ آن قدردان ارباب کرم و قبلهٔ کرام است ابواب بخشش و بخشایش درهر باب برروی او مفتوح داشت - و سایر مدعیات او خصوص بار بردار و مراکب و مدد خرچ سرانجام نموده مجموع فیلان و شتران خود را با چند پالکی و دو نیم لک روپیه بار برهمان فیلان و شتران کرده بجهت او فرستاده و داد درمانده بخشی و عاجز نوازی داده داد و دهش را آئینی دیگر نهاد - فی الواقع کدامین کرم پیشه جز اولیای دولت پایدار مراتب نوازش دشمن را بدین پایه رسانیده که بعد از بخشایش جان بدشمنان جانی واعدای دولت جاودانی بخشش را این مایه رسائی دهد که پیل بالا درهم و دینار بر بالای پیل بار کرده بدیشان بخشد *

ملخّص سخن چون فتح خان ازین دست قلعه کشائیهای کریمانه بعد از آن مایه عدو بندیهای رستمانه مشاهده کرد در حال مفاتیح سایر قلاع و حصون را نزد سپه سالار فرستاده بزودی شروع در نقل و تحویل احمال و اثقال و اهل و عیال خویش و نظام الملک و سایر متحصنان نمود - و بست و کشاد همگی دروازه را بدست معتمدان سپه سالار داده خود با نظام الملک و جمیع منتسبان و همگی درونیان درروز دوشنبه ششم تیر ماه الٰهی از قلعه بیرون آمد و یکباره جمیع حصون و بارها با قریب یکهزار توپ خورد و کلان

و سایر اسباب مایحتاج قلعه داري بتصرف اولیای دولت و تحویلداران سرکار خاصهٔ شریفه در آمد - و سپه سالار نامدار و مجموع اولیای دولت پایدار داخل قلعه شده نخست در مسجد جامع دولت آباد که از کثرت اجتماع عساکر جهانگیر در آنولا مصر جامع شده بود دعای ازدیاد دولت ابد بنیاد بجا آوردند و خطبهٔ عروس ملک هفت کشور بتازگي بر فراز منبر سدره پایه برخواندند - و ملایک هفت آسمان در نهم درجهٔ منبر نه پایهٔ سپهر برآمده خلود جاه و جلال صاحبقران دوم در طي دعا استدعا نمودند - درآن میانه جبرئیل امین آمین گوی و دعا طلب آمده مزید جاوید دولت و اقبال این دولت کدهٔ عظمی که مطلب عمدهٔ اهل آسمان و زمین است از درگاه بخشندهٔ بی منت درخواه نمود - امید که دولت ابد قرین این صاحبقران کشورستان چنانچه بحسب طول از هندو کوه بدخشان تا جبال کامرود کوچ و آسام که در جوار ختا واقع است فرو گرفته - و بحساب عرض از قندهار و غزنین تا قندهار دکن را بحوزهٔ اقتدار در آورده - عنقریب قاف تا قاف آفاق یعنی قیروان تا قیروان را مانند مهر انور که از کشور خاور تا اقلیم باختر را بزیر تیغ و نگین دارد به تحت تصرف در آورد *

* بیت *

این دعائیست که بر اوج فلک نا رفته
کندش لطف آلهي بقبول استعجال

مجملاً عرضداشت سپه سالار متضمن بشارت فتح و فیروزي اولیای دولت نصرت روزي و مژدهٔ کشایش حصاربند دولت آباد روز تیر از ماه تیر که بنابر رسم معهود هرسال انجمن حضور پر نور بآذین جشن عید گلابی زینت پذیر بود - و بندگان حضرت در عین کام بخشي و کامیابي سعادت افزای بیت الشرف سریر خلافت بودند رسید - و هوا خواهان دولت کدهٔ جاوید مصیر رسوم مبارکبادی دو عید سعید یکجا بجا آورده اهل سور و سرو

نوای شادي بذروهٔ چرخ رسانیدند - حسب الامر عالي گورکهٔ دولت والا را بنابر رسم شادیانه بنوازش بادشاهانه نواختند - و همدرین انجمن فردوس آئین بادشاه دنیا و دین بتازگي بر سرحق گذاري بندهای وفادار و بهادران جان سپار آمده نخست سپه سالار را بعنایت خلعت خاصه با نادري تکمهٔ لعل و مروارید و شمشیر مرصع و دو اسپ خاصگي مجلی بزین زرّین با ساردول نام فیلی مزیّن به یراق نقره و پوشش مخمل زربفت و ماده فیلی دیگر سر افراز ساختند - و خان زمان و نصیري خان را نیز از مرحمت خلعت و اسپ و فیل برنواخته همگي را بدست سید لطف علي بخاري ارسال داشتند - و نصیري خان را بخطاب مستطاب خان دوراني کامل نصاب بلند نامي و کامیاب شادکامي ساخته مرتبهٔ منصبش را بپایهٔ پنجهزاري ذات و سوار از اصل و اضافه رسانیدند - و مساعي جمیله سایر بندهای درگاه که هریک درین یساق توفیق تردد یافته مصدر امور نمایان شده بودند مشکور افتاده همگي منظور نظر عنایت گردیدند - و هریک سزاوار حال، و قدر سرافراز شده نتیجهٔ نیکو بندگي یافتند *

چون درینولا که این مهم اهم بانصرام رسیده پیش نهاد خاطر بر وجه احسن بپایان رسیده بود و کار بمدعا و روزگار بکام اولیای دولت ابد فرجام گشته همگي کامیاب و مقضي المرام شده بودند - و اعداء این دولت کدهٔ جاوید بنیاد لله الحمد بالتمام مقهور و مغلوب و مخذول و منکوب گشته - چنانچه بالفعل در سرحد ممالک جنوبي کاری نمانده بود که بخیریت و خوبي سرانجام نیافته در حیزّ قوه مانده باشد - با این معاني بهادران جان سپار اخلاص شعار در مدت محاصرهٔ قلعهٔ دولت آباد که از آغاز تا انجام چهار ماه کشید انواع تعب و مشقت و مضرت و اضرار کشیده بودند - خصوص

به علت عسرت و تنگي معاش که از رهگذر قلت آذوقه ناشي شده بود - معهذا مدت مذکور را پيوسته در معارک بمقابله و مقاتلهٔ غنيم که بنابر حساب عدد و حسب عدت بمراتب متعدده از اهل وفاق بيش دربيش بودند گذرانيده همه جا بمحض تلاش و کوشش فايق آمده بودند - و با اين معاني اغلب اوقات به نوبت همراهي عملهٔ کهي گزيده مکرر براى رسانيدن رسد از دولت آباد به برهانپور که نزديک بصد کروه رسمي است آمد و شد مي نمودند - چنانچه بى ارتکاب تکلّف مي توان گفت که پاى راکب درين مراتب از خانهٔ زين بر روى زمين نرسيده باشد - و پشت مراکب زيندار در کل روى جُل نديده - بنابر آن راى صواب آراى سپه سالار برين جمله قرار گرفت که نگاهباني حصار دولت آباد و مضافات آنرا بيکى از سرداران کارگذار جان‌سپار سپرده خود با باقي بندها که از کفايت پاسباني قلعه فاضل اند و فتح خان و نظام الملک را همراه گرفته متوجهٔ برهانپور شود - و چندى در آن مقام امن و سرور آرميده فارغ بال و خوشحال قرار گيرد تا سپاهيان نفسى چند بآسودگي برآورده ستوران را آسايش دهند - و بر طبق اين دستور صواب اساس که موافق قانون خرد آئين سلاطين آفاق گير کشور کشاى است کاربسته از سرنو بعدو بندي و اقليم کشائي در آيند - بالجمله چون ارباب وفا و وفاق در آن مهم دشوار و يساق شاق سختي بسيار و مشقت بيشمار کشيده بودند و معهذا در قلعه آذوقه نبود که آنرا سرمايهٔ قلعداري توان نمود - لاجرم کسى از دليران بى گرهٔ جبين به قبول اين امر صعب مبادرت نمي نمود و متصدي تعهد و تکفّل اين کار دشوار نمي شد - درين حال خان دوران که ارادت صادقش از اکثر فدويان ديرين و نصيريان اخلاص آئين بيش و از رهگذر قدم خدمت و صدق عقيدت هزار قدم درپيش بود - بکشاده پيشاني تقديم اين خدمت

بر خویش گرفته از روی صدق ارادت گام همت فرا پیش نهاد - و چون خانخانان خان مشار الیه را سزاوار این امر دشوار سخت هنجار دیده دانست که اقدام باین مهم کماینبغي از دست خان مذکور مي آید - و معهذا جمیعت نمایانی که شایان سرکردن این کار باشد نیز دارد - چنانچه باوجود این مراتب در آن یساق دو هزار سوار جرار کار طلب کار گذار موجود همیشه همراه داشت - ازین رو دیده و دانسته این خدمت را بدو گذاشته سید مرتضی خان و چندی دیگر از ارباب منصب والا را بهم راهي او باز داشت - و خود با خان زمان و دیگر سرداران فتح خان و نظام الملک را همراه گرفته متوجه مقصد شد - و در عرض راه فرقهٔ تفرقه اثر بیجاپوري همه جا از دور خودنمائي نموده مراسم شوخچشمي بجا مي آوردند - چون تنی چند از بهادران موکب اقبال بآهنگ گوشمال ایشان جلو مي انداختند جای خود را گذاشته بپای ادبار بوادي فرار مي تاختند - و در طي بعض ترکتاز کار شان از دستبازي بسربازي نیز مي کشید - چنانچه تاناجي دو رویه از جمله سرداران عمدهٔ عادلخان درین میان به قتل رسید - چون نواحي ظفر نگر سرمنزل سپاه ظفر دستگاه گردید بنابر آنکه ذخیرهٔ بسیار در آنجا انبار شده بود و خیل بنجارهٔ بیشمار بموجب طلب خانخانان و سزاولي متصدیان برهانپور از نزدیک و دور در آنجا جمع شده اراده داشتند که بهمراهي لشکر بادشاهي به برهانپور بروند و چون خبر رسیدن ایشان پیشتر رسیده بود ازین رو نرخ غله رو بارزاني آورده بود - لاجرم سپه سالار رفاهیت عسکر منصور منظور نظر داشته چندی قرار توقف در آن جا داد - درین حال مراري و باقي مخذولان انجمن کنگاش آراسته رای فساد بنیاد شان بر آن قرار یافت که از سر ستیز و آویز درگذشته بدست آویز عجز و نیاز در دامان طلب صلح و صلاح آویزند - و شاید که

ازین راه پی به سرمنزل عافیت و سلامت برده ازین در ابواب امن و امان بر روی روزگار خویش کشایند ۔ بنابرین فرهاد پدر رندوله را برای درخواه این استدعا به لشکرگاه بندهای درگاه فرستادند ۔ و بحکم آنکه خردمندان گفته اند که گفته و پذیرفتهٔ غدّاران وثوق و اعتماد را نشاید و پیمان مردم بی دیانت و عهد مکّاران نا استوار زینهار خواه که از عدم دین و ایمان ناشي مي شود اگرچه مؤکّد بایمان باشد مانند نفحهٔ گل و نشاهٔ مل دمی بیش نپاید ۔ آن نوئین حکمت منش خرد آئین مطلقاً عهد آن کم فرصتان بد عهد را محل اعتماد و اعتبار نشمرده اصلا قبول معاهد ننمود ۔ و پی بمقصود آن مطرود چند برده فرهاد را که مدار کار بر بنیاد فریب و دستان نهاده داستان مکر و فریب مي سرائید ۔ و افسانهٔ افسون و خدعه مي خواند ۔ نیل حرمان بر رخسار کشیده علی الفور بی نیل مقصد باز گردانید ۔ آن کوتاه نظری چند باندیشهٔ دور و دراز تا دولت آباد یکسر شتافته بخاطر جمع در همان ملچارها که بهادران عسکر ظفر آثار ساخته فرصت هدم آن نیافته بودند جای گرفتند ۔ و خاندوران درین آوان که آن کوتاه فطرتان دراز امل بد عمل به فکرهای دور از کار درر دایرهٔ قلعه را چنبروار درمیان گرفته آن آهنگ خارج داشتند که این حصار خیبر آثار را بزور دست و ضرب بازو فتح نمایند ۔ مکرر از حصار بند بر آمده بضرب تیغ بیدریغ آن مخذولان را تنبیه و تادیب بلیغ نمود ۔ و بنابر آنکه رعایای پرگنات دولت آباد و نواحي آن بعلت درست عهدي و حسن سلوک همگنان از سردار و احاد سپاه ظفر پناه آرمیده دل و مطمئن خاطر شده مي دانستند که من بعد سروکار باولیای دولت پایدار دارند غلهٔ بسیار به فروختن آورده بودند ۔ متحصّنان در مضیق محاصره از رهگذر کمي آذوقه تنگي کمتر کشیده حال شان بعسرت نکشید ۔ و چون خانخانان از دلیري غنیم خبر

یافت مصلحت در چشم نمائي بدان خیره نظران دیده اواخر ماه تیر با لشکر بسیار و حشم بیشمار با آذوقه بیدرنگ از ظفر نگر متوجهٔ دولت آباد شد - و دکنیان ازین معني آگاهي یافته از فتح قلعه نومید گشته بیشتر عزیمت هزیمت در لباس معاودت نموده بودند - لاجرم دیگر مقید به هیچ چیز نه شده با شتاب تمام متوجه بیجا پور شدند - چون خانخانان که درین ایلغار از برید سریع السیر صرصر و پیک تیز تگ نظر قصب السبق سرعت و عجلت در ربوده بود به قصبهٔ تري گانو رسید - همانجا قضیهٔ ناگزیر اهل نفاق را شنیده بمقتضای وقت هزیمت غنیم را غنیمت عظیم شمرده تصویب رای به معاودت برهانپور نموده ده هزار گاو غله بار را با خان زمان روانهٔ دولت آباد نموده تاکید کرد که بعد از رسانیدن غله زود بر گردد - مجملاً سپه سالار بعد از ورود برهانپور بنابر غور اندیشهٔ خوض پیشه کم خردي فتح خان و خرد سالي نظام الملک را پیش نظر عاقبت نگر داشته از روی احتیاط هر دو را نظربند نگاهداشت - و جمعی را به نگاهباني بر گماشته بمقتضای پیمانی که در باب عدم تصرف در اموال او بسته بود عمل نموده همگي اینها را بارباب امانت و اصحاب دیانت سپرد - چون درینولا امر عالي از روی عنایت تمام در بارهٔ خان دوران برین جمله زیور صدور یافت که سید مرتضی خان خلف صدر جهان را که از خانه زادان معتمد درگاه است در قلعه گذاشته خود بر جناح استعجال بصوب صوبهٔ مالوه که ضبط آن بعهدهٔ او قرار یافته برگردد - لاجرم حسب الحکم پنجاه هزار روپیه برسم مدد خرچ تسلیم خان مذکور نموده و قلعه را بدو سپرده در عرض دو ماه داخل برهانپور شد *

از سوانح نمایان دولت ابد پایان که درین احیان از عرضداشت راجه بهارت مرزبان ولایت تلنگانه بمسامع اولیای دولت رسید فتح قلعهٔ دیگلور

است که روزي عسکر منصور شد - بعد از آنکه بولا و سیدي مفتاح حارسان قلعهٔ مذکور مکرر مالشی بسزا یافته بوادیي فرار شتافتند - و خود جان بدر برده مادر و دختر و زن نکاحي بولا را با یک زنجیر فیل به قید بهادران دادند - بهمه جهت فتح روزي روزگار هواخواهان شده ازین عالم حصاری بدست آمد - بیست و هفتم تیر عنایت الله ولد قاسم خان و بهادر کنبو از بنگاله رسیده سعادت زمین بوس درگاه حاصل کردند - و سه زنجیر فیل از عنایت الله و دو زنجیر فیل از بهادر داخل فیل خانه شد *

هم درین روز سایر اسیران فرنگي هوگلي بندر که همگي از خورد و کلان اناث و ذکور چهار صد تن بودند از نظر انور گذشتند - و قاضي و میر عدل حسب الامر بادشاه اسلام پرور ایشان را کلمتین طیبین تلقین نمودند - هر که به طیب خاطر و صدق نیت اسلام آورد انواع عواطف در بارهٔ او مبذول افتاده براتبهٔ مقرر رسید - و از آنانکه بنابر فرط قساوت قلب و شقاوت جبلي ازلي ازین سعادت عظمی اختیار حرمان نصیبي نمودند نیز چند تن بیکی از امرای عظام سپردند - که همگنانرا در مضیق مطمورهٔ زندان محبوس داشته به تهدید قتل و تنگیي حبس در باب قبول اسلام مکلّف و مجبور سازند - اگر کسی را این سعادت روزي شود حقیقت بعرض رسانیده روزیانه برای او بگیرند - باوجود این پایه اهتمام بادشاه اسلام اثری برین مراتب مترتب نشد و اکثری از تنگنای حبس به بئس المصیر سعیر شتافتند - و قلیلی این درجهٔ والا و پایهٔ جلیل دریافتند - و چون سایر اصنام و اوثان آن گروه نابکار که کار فرنگ بل رشک کارنامهٔ ماني و نگار خانهٔ ارژنگ بود بنظر انور در آمد - از آنجمله انچه صور انبیا علی نبینا و علیهم السلام بود حسب الامر اشرف در آب جون غرق کردند و باقي شکسته و غریق گردید *

بیست و پنجم امرداد مزاج وهاج آن فرازندهٔ تخت و افروزندهٔ تاج از تاب عارضهٔ تپ و گراني سر که از رهگذر اختلاف هوای برشکال رو نموده بود افروخته شد - و ازین رو عالمی سراسیمه گشته سر رشتهٔ قرار و آرام از دست دادند - و سوءالمزاج شریف آن جان جهان کالبد جهانیان را با جان سرگران ساخت و نزدیک بود که همگنان از فرط غم و وفور الم قالب تهي کنند - و این مایهٔ تلخ کامي میان طبایع و عافیت و دلها و آرام شکر آب ناسازي انگیخته کار بدآن کشید که دیگر بیکدیگر نسازند - مجملاً درین حال خورد و بزرگ و صالح و طالح دست از کاروبار کوتاه کرده جهت دعای جاندرازي بندگان حضرت بادشاهي بدرگاه جناب الٰهي برداشتند -[1] بکرم الٰهي بعد از سه روز عافیت عاجل و شفای کامل حاصل گشته اطبّای پای تخت به خلعت های گرانمایه و انعام چهارده هزار روپیه نقد سرافراز گردیدند - و مبلغ یک لک روپیه که شاهزادهای والا گهر و امرای نامور برسم تصدّق آورده بودند حسب الامر عالي بر نیازمندان گیتي قسمت

---

[1] در نسخهٔ (ل) این سطور زاید رقم شده - و شفای عاجل و صحت کامل آنحضرت از شفاکدهٔ عنایت الٰهي طلب نموده در باب مزید عمر و دولت جاوید آنحضرت مراسم استدعا بجا آوردند - و مقارن دعای دفع این بلا و کرب کرّوبیان عالم بالا لب بآمین کشوده ساکنان ملاء اعلی برای برآمدن برآمد این مطلب اجابت طلب آمدند - و عالمی در دعای خیر که خیر عالمی را لازم دارد - داد دعا گوئي و فاتحه خواني و اتمام ختمات قرآني داده از در اقسام خیرات و تصدّقات و انواع انفاق و ایثار در آمدند - و ازین راه نیز استشفاً نموده حلقهٔ استجابت بر در اجابت و باب قبول زدند - و عاقبت دعا مقرون بنجاح شده از دفع سوء المزاج حضرت صاحبقران ثاني که اصلاح گیتي در ضمن آن مندرج است ارجاء عالم امکان باز و از حالت فساد قرین صلاح و سداد گردید - قوایم طبایع و قواعد ارکان که وهن و فتور بدان راه یافته بود دیگر ثبات و قرار گرفت - چنانچه بعد از سه روز الخ +

یافت - و مبلغ پنجاه هزار روپیه که بیگم صاحب و سایر پرستاران محل سلطنت و مخدرات امرای عظام بر سبیل صدقه در درون شبستان خلافت فراهم آورده بودند بزنان بیوهٔ بی روزگار مرحمت شده مرهم کافور درهم موجب راحت ناسور جراحت فقر و فاقه گشت - و قرص کهربای زر در مزاج دل خستگان حزین مرض احتیاج خاصیت شربت دینار بهم رسانیده باعث رفع خفقان قلق و اضطراب نیاز و ضربات پریشاني روزگار گردید - دوم شهریور سیف خان صاحب صوبهٔ اله آباد شرف ملازمت دریافته هزار مهر و هزار روپیه بطریق نذر گذرانید *

توجه والای بادشاهزادهٔ نامدار شاه شجاع حسب الامر اقدس ارفع اعلی بسمت جنوبي بآهنگ تسخیر بلاد دکن

چون اکثر ملک دکن به تحت تصرف و تملک این مالک رقاب سلاطین روی زمین مانند اقطار اقالیم خاور و باختر بزیر تیغ و نگین مهر انور در آمد - و از فتح دولت آباد که دار الملک و کرسيِ آن بقعه و شاه نشین آن رقعه است وهن و فتور و سستي و قصور در ارکان قرار و استقرار دکن افتاده تزلزل در بنیاد تمکن و بنیان تمکین دکنیان راه یافته بود - بنابر آن قدوهٔ دولت خواهان مهابت خان در باب تسخیر بقیه ملک نظام الملک و بیجا پور مکرر در عرض عرایض بدرگاه والا رقم نموده از راه خیر اندیشي معروض داشت - که چون از لشکر کومکيِ این صوبه بنابر کشیدن یساق های شاق درین تازگي و زودي عدو بندي و کشور کشائي کما ینبغي متمشي نخواهد شد مناسب صلاح دولت آنست که بزودي هرچه تمام تر افواج

بحر امواج از دریای لشکر منصور که مدتی مدید آسوده بوده بالفعل قوي نیرو و تازه زور اند بسرداري یکی از شاهزادهای نامدار با سایر اسباب جهان کشائي باین صوبه ارسال یابند ۔ لاجرم بندگان حضرت نیروی بازوی خلافت کبری دوبمین رکن رکین سلطنت عظمی شاهزادهٔ جوان بخت شاه شجاع را بجهت تقدیم این امر عظیم برگزیده از روز یکشنبه ششم شهریور مطابق بیست و دوم ماه صفر ختم الله بالخیر و الظفر دو گهڑي سپري گشته آن برگزیدهٔ نظر عنایت را بمنصب ده هزاري ذات و پنجهزار سوار از سرنو تارک کامگاري بر افراختند ۔ و از مرحمت علم و نقاره و طومان و طوغ و تشریف خلعت خاص با نادري تکمهٔ زمرد و مروارید و شمشیر مرصع و گهپوهٔ مرصع و دو اسپ خاصه یکی بزین مرصع و دیگر محلی بزین طلا و رتهه که از روی شگون و راه حسن فال چنانچه مکرر نگارش پذیرفته کشور کشایان این اقلیم در وقت توجه تسخیر سمت جنوبي برای سواري مي گزیدند و فیلی خاصگي با یراق سیمین و پوشش مخمل زربفت و ماده فیلی دیگر و اعطای مبلغ شش لک روپیه برسم انعام سرمایهٔ اعظام و اکرام بآن عظیم القدر کریم الذات بخشیده والا مرتبه و بلند آوازه ساختند ۔ و بهنگام دستوري همت بر همراهي بدرقهٔ تائید جناب الهي گماشته دست بدعای استدعای فتح و نصرت آن بلند اختر از عطا کدهٔ فضل و افضال نا متناهي برداشتند *

از جملـه امرای عظام و ارباب مناصب والا سید خانجهان و راجه جی سنگه و راجه بیتهلداس کور و اله ویردي خان و خواص خان که درینولا خطاب دولتخاني یافته و رشید خان انصاري و مادهو سنگه هاده و قزلباش خان و سید عالم و چندرمن بندیله و راجه روز افزون و بهیم راتهور و راجه رامداس و اصالت خان و خلیل خان و یکه تاز خان و جمال الدین ولد قمر خان قزویني و حبیب خان سور و کرم الله ولد علی مردان خان بهادر از همه

جهت چهارده هزار سوار از آنجمله هزار سوار احدي و هزار تفنگچي و پيادهٔ بسيار و بندوقچي و کماندار با دو هزار سوار ديگر از تابينان امرای حضور بملازمت شاهزاده مقرر گشتند - سيد خانجهان به عنايت خلعت و اسپ و فيل و راجه جی سنگه و اله ويردي خان و دولت خان و خليل خان بمرحمت خلعت و اسپ و بعضی ديگر به عنايت اسپ و جمعی به سروپای تنها سرافرازي يافته - اصالت خان از اصل و اضافه بپايهٔ هزار و پانصدي ذات و پانصد سوار رسيده از تقديم خدمت بخشي گري لشکر ظفر اثر معزز گرديد - و ده لک روپيه از خزانهٔ عامره برای مدد خرچ جزئيات دربايست عسکر مويد همراه داده يازده لک روپيه از خالصات صوبهٔ مالوه برات دادند *

بيست و سوم ماه موافق چهارم ربيع الاول صادق خان که از ساير بندهای درگاه آسمان جاه بصدق ارادت امتياز داشت و کرامت صفات را با خيرخواهي و نيک انديشي عامهٔ خلق الله جمع نموده بود باندک عارضه راه ارتحال پيش گرفت - بادشاه حق گذار نظر بر حقوق خدمت ديرين آن نوئين ارادت آئين و مقتضای ادای حق اخلاص خالص تازه جعفر خان خلف الصدق او را که مکرر در مقام امتحان و اختيار نقد حسن عقيدت او جوهر درست بر روی کار آورده بود - و زر جعفري ارادت صادق مادرزادش از خلاص آزمون بی غش بر آمده از سر نو منظور نظر مرحمت داشتند - و سرمايهٔ اعتبار ابدي و مادهٔ افتخار سرمدي آن سلسله مهيا و آماده ساخته اخلاف و اعقاب آن مرحوم را تا روز قيام قيامت بمراسم پرسش باين روش تارک مباهات بر افراشتند - که بادشاهزادهٔ عظيم القدر بلند اختر سلطان اورنگ زيب بهادر را برای دلدهي و خاطر جوئي او فرستادند که بعد از مراسم پرسش او را با برادرانش بملازمت رساند - چون همگنان بتازگي اين سعادت عظمی يعنی انجمن حضور پر نور با کمال

اعظام و اعزاز دریافتند هر چهار برادر را به ترتیب مراتب قدر و منزلت مقدار شان خلعت داده مفتخر و مباهي ساختند و از افزایش مراتب مناصب پایهٔ قدر و مقدار همگي بدین موجب افراختند - جعفر خان بمنصب چهار هزاري دو هزار سوار و روشن ضمیر بمنصب هزار و پانصدي پانصد سوار و عبد الرحمن از اصل و اضافه بمنصب هفت صدي دو صد و پنجاه سوار و بهرام از اصل و اضافه بمنصب پانصدي یکصد سوار *

بیست و پنجم شهریور مطابق دوازدهم ربیع الاول محفل فرخندهٔ میلاد حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم برسم معهود هر ساله انعقاد یافت - درین شب بزرگوار بادشاه دیندار از روی نهایت ادب بر اورنگ خلافت روی زمین جلوس اقدس نه فرموده مسند نشین گشتند - و برین سر نقطهٔ خاک اغبر را روکش چرخ اخضر ساخته هفت طبقهٔ زمین را پایهٔ کرسي سپهر هشتمین دادند - نخست در آن محفل خاص خوان اطعام عام کشیده انواع اطعمه و اشربه و حلویات و تنقّلات و فواکه خشک و تر بترتیب چیده شد - و بعد از برخاستن خوان نوال روایح اقسام بخورات طیبه و نفحات انواع خوشبویها از همه سو برخاست - و تمام آن لیلة القدر به تلاوت و ذکر گذشته بامدادان سائر ارباب فضل و دانش و اصحاب صلاح و تقوی را خلعت فرجي و شال و امثال آن داده مبلغ بیست هزار روپیه بر جمیع ارباب عمایم و اصحاب فقر و فاقه قسمت فرمودند *

درینولا کمال دینداري و حق پرستي حضرت بادشاه که همواره بر سر اظهار معالم شرع متین و اعلاء اعلام سنت حضرت خاتم النبیین اند ظهور و بروز تمام نمود - چنانچه بتازگي باعث تحریص و ترغیب آن حضرت در اجرای احکام و حدود شریعت محمدي علی شارعها الصلوٰة و السلام شده

دیگر بارہ فرمان‌هلی جهان مطاع در باب تنفیذ اوامر و نواهي ملّت حضرت رسالت پناهي به حکام و صوبه داران سایر ممالک محروسه بتاکید تمام و مبالغهٔ بسیار خصوص دربارهٔ سیاسات شرعي ارسال داشتند - و در مادهٔ عدم احداث بیوت اصنام و منع و نهي کفرہ و از مرمت بتکدهای مشرف بر انهدام و شرب خمر و سایر مسکرات و بیع و شراء آن نهفته و آشکار و منع کفار و اشرار از ممانعت و تعرض احوال هندوی که ارادهٔ مسلماني داشته باشد و زجر آن مشرکان فجار در باب سوختن اموات به نزدیکي قبرستان اهل اسلام و ساختن قبه علامت [۱] [بر سر سوختگان] ع ایشان و منع آن ملاعین از سر ایذاء اطفال مسلمانان که بحسب اتفاق در قرای متمردان اسیر سپاهیان شده باشند تاکید را بسرحد احتیاط رسانیدند - راجه بختاور پسر راجه راج سنگه که براهنمائي سعادت اسلام آوردہ بود به عنایت خلعت و انعام دہ هزار روپیه سرافراز گردید *

[۲] [هشتم] ع ماہ مذکور اسلام خان که بعد از تغیر صوبه داري گجرات در عرض راہ حسب الامر عالي از اوجین به برهانپور شتافته بود از دریافت ملازمت اسعد سعادت اندوخته هزار روپیه و هزار مهر برسم نذر و موازي یک لک روپیه را جواهر مرصع آلات از نفایس و نوادر گجرات بر سبیل پیشکش گذرانید - و نظام الملک و فتح خان که خانخانان نظربند مصحوب خان مذکور بدرگاہ والا فرستادہ بود در همین روز سعادت اندوز ملازمت گشتند - نظام الملک حسب الامر عالي حوالهٔ سید خانجهان شد که در قلعهٔ گوالیار با یکی از خویشان او که پیشتر در فتح احمد نگر بدست آمدہ بود یکجا نگاهدارد - و فتح خان را باوجود بد عهدي و شرارت

---

[۱] ع [بر سوختگاہ زنان] ل * [۲] ع [دهم] ل *

سرشت و فساد نیت قابل منصب ندانسته مبلغ دو لک روپیه بطریق سالیانه مقرر نمودند و فیل نیز مرحمت شد *

دوازدهم ماه مذکور مطابق سلخ ربیع الاول سنه هزار و چهل و سه هجري فرخنده محفل جشن وزن مبارک قمري سال چهل و چهارم از عمر بیشمار خدیو روزگار بآئین هر ساله آذین و تزئین یافت، و سایر رسوم و اداب آن فرخنده روز سعادت اندوز بظهور رسید - چون قرار داد خاطر اشرف آن بود که هرگاه که سرداري سپاه ظفر دستگاه در یساقی از مهمات دولت بیکی از شاهزادهای والا قدر تفویض رود منصب والا بنام نامي آن والا گهر تجویز افتد - و در همین ایام چنانچه سابق ذکر یافت شاهزادهٔ شاه شجاع هنگام یورش دکن مرتبهٔ منصب عالي یافته بودند بنابرین بطریق اولی تعین منصب مهین شاهزاده لزوم عقلي داشت - لاجرم درین روز مبارک تارک شایستگي آن والا گهر بمنصب دوازده هزاري ذات و شش هزار سوار و مرحمت خاص آفتاب گیر سربلندي یافته دقایق مقدار آن نامدار از عنایت علم و نقاره و طومان و طوغ و دستوري نصب بارگاه سرخ در سفرها به علو درجات اقتدار اختصاص پذیرفت - عمدة الدوله اسلام خان بخدمت میر بخشي گري از انتقال صادق خان و مرحمت خلعت سرافرازي یافت - و بنابرحسن اتفاق عدد حروف بخشي ممالک با تاریخ استسعاد آن فذلک افراد دفتر استعداد بدین سعادت عظمی موافق آمد - خان دوران به مرحمت خلعت و شمشیر خاصه و اسپ و فیل و سعادت تعین در فوج بادشاهزادهٔ عالم شاه شجاع مختص گشته مرخّص شد - شمس الدین ولد نظر بهادر بمنصب هشتصدي ذات و سوار و حیات خان داروغهٔ آبدار خانه به سرکردگي خدمتگاران و منصب هشتصدي ذات و دو صد سوار و باقي بیگ قلماق از زمرهٔ غلامان صاحب اعتماد بمنصب

هفتصدي پانصد سوار و مکرمت خان بخدمت فوجداري اکبر اباد و منصب دو هزاري هزار سوار و قاضي محمد سعید از تغیر او بخدمت دیواني بیوتات و منصب هزاري دو صد سوار و زین الدین علي برادر اسلام خان از تغیر او بخدمت داروغگي داغ و تصحیحه سر افراز و سربلند گردیدند *

درین سال به تجویز منجمان دیگر باره طلا و نقره که هموزن آنحضرت شده بود بر ارباب استحقاق قسمت فرمودند - و بخاصیت تصدق که دافع و رافع انواع بلیّات است چنانچه اخبار مخبر صادق تصدیق آن مي نماید در همه سال مطلقا مکروهی پیرامن وجود اقدس نگشت - درینولا پرسوتم سنگه نبیرهٔ راجه راج سنگه که بدلالت هدایت از تیه ضلالت و غوایت انحراف جسته به شاه راه مستقیم حق گرائیده بود منظور نظر انور شده به سعادت مذد نامور گشت - و بمرحمت خلعت خاصه و هزار روپیه انعام اکرام یافت *

پنجم ماه مذکور محلدار خان که سابقاً کیفیت نیکو خدمتي او گذارش یافت از دکن سعادت گرای گشته بشرف ملازمت اشرف رسیده مشمول انواع عواطف گشته بمنصب چهار هزاري ذات و دو هزار سوار و عنایت خلعت و گهپوهٔ مرصع و اسپ و فیل یافته به نهایت مراتب مدعا رسید - و ضمّ انعام بیست هزار روپیه نقد با این مراتب جبرکسور و تلافيِ فتوری که باحوال او راه یافته بود نمود و با رفع حاجات و ارتفاع درجات در سرکار مونگیر از صوبهٔ بهار جاگیر یافت - دوازدهم ماه خیرات خان ایلچي قطب الملک که در نخستین سال جلوس همایون فال بایران شتافته بود اکنون معاودت نموده آهنگ گلکنده داشت از سعادت اندوزي زمین بوس درگاه والا بکام خاطر فیروزي یافته سه راس اسپ عراقي با چند استر بروعي و شتر بختي و انواع نفایس اقمشهٔ ایران برسم پیشکش کشید *

بيست و پنجم ماه مطابق چهاردهم رجب سال مذکور خجسته انجمن وزن مبارک شمسي سال چهل و سوم از عمر پاينده بآئين فرخنده آراستگي يافت - و جميع مراسم معهوده و آداب مقررهٔ اين روز از داد و دهش بظهور رسيد - علامي افضل خان از اصل و اضافه بمنصب شش هزاري ذات و سوار سر سرافرازي بر افراخت - از بدايع امور غريبه که درين روز تفرج آن روی داده باعث حيرت نظارگيان شد اينکه مقرب خان دکني اسپی معلم بازنده پيشکش نمود - که از کمال دليري بی محابا با زنده فيلی که مست نبود يا چاوهٔ فيلی که بسيار کلان نباشد روبرو مي شد - و دستها بر پيشاني و کلهٔ فيل استوار نموده خرطوم و سر او را بدندان مي گرفت . چون فيل بزور از خود دور ميکرد باز رخ بسوی هم نبرد آورده بر گرداگرد فيل فرزين وار خانه خانه بجست و خيز در مي آمد - و حريفانه مترصد غفلت خصم و منتهز فرصت خود بوده فرزين بند فيل مي پرداخت - تاکه رفته رفته خود را بحريف خويش رسانيده دندان بر کفل و ساير اعضای او بند مي کرد - و چندان شگرفي و بو العجبي بظهور مي آورد که فيل را بی دست و پا کرده در عرصهٔ ميدان فيل بند مات حيرت مي ساخت *

يازدهم بهمن منزل مهين شاهزاده داراشکوه که دريدولا حضرت واهب متعال آن سعادت مند جاويد را از کريمهٔ سلطان پرويز مرحوم صبيهٔ فرخنده لقا کرامت فرموده نويد سعادت قدوم و برکت قدم داده بود از فيض ورود حضرت ظل سبحاني مورد انواع ميامن آسماني و برکات جاوداني گرديد - بادشاهزادهٔ خردور ساير مراسم آداب چنانچه حق مقام بود بجا آورده دو تقوز پارچه با جمدهر مرصع به يمين الدوله و خلعتهای فاخره بهمه بندها عطا کرد *

انتصاب پذیرفتن رایات ظفر آیات موکب منصور به صوب پنجاب

چون خطهٔ خاک پاک لاهور که در حقیقت آبروی عالم آب و خاک است و بی شک بقعه ایست از بقاع مبارکهٔ ارض و لهٰذا بنابر کمال دریافت قسمت سعادت از عهد باستان باز پیوسته پای‌تخت سلاطین عظام هندوستان و مرکز دولت ایشان بوده و نیز اکثر اوقات دار السلطنت خداوندان این دولت کدهٔ عظمی شده - چون مدتی متمادی از ادراک سعادت ورود موکب مسعود این عزیز کردهٔ آلهي مفتخر و مباهي نه گشته ازین برکت سامي بی نصیب بود - درین وقت که مدت محرومي بانتها رسیده نوبت سعادتمندیها در آمد این معني محرک ارادهٔ آن حضرت آمده آهنگ نهضت بدآن سمت بر قصد اقامت و اندیشهٔ درنگ قرار گرفت - معهٰذا برخی از سعادت نصیب‌های بقعهٔ کامل نصاب کشمیر دلپذیر موید تمشیت آن مشیت و موکد رسوخ آن نیت گشته عزم آن سمت جزم پذیرفت - لاجرم روز پنجشنبه چهاردهم بهمن ماه مطابق سوم شهر عظمت بهر شعبان سال مذکور طلیعهٔ افواج بحر امواج موکب منصور بجانب پنجاب و صوب لاهور متوجه شد - و در موضع گهات سامي که نزدیک دارالخلافه واقع است بجهت مصلحت تهیهٔ مصالح سفر احاد مردم و رعایت الحاق بازماندگان که ستوده آئین های این سلطان سلاطین رعیت پرور دادگر است سه روز درنگ اتفاق افتاده - و از آنجا خان عالم را که در فن میرشکاري و نگهداشت جمیع جوارح طیور و پرانیدن سایر جانوران شکاري مهارت تمام دارد بسعادت همراهي رکاب ظفر انتساب مفتخر و مباهي ساختند که تفرج صیدگاه پالم نموده از دهلي باز گردانند ۰

و همدرین روز خان مشار الیه بانعام هزار و پانصد اشرفي و حاکم خان را بمرحمت چهار صد اشرفي و شیر خان نرین را بعنایت ده هزار روپیه اکرام بخشیدند - هژدهم ماه از آنجا کوچ فرموده بجهت رعایت احوال رعیت جمعی از سپاهیان شکوه مند را بجهت نگاهباني زراعت تعین فرمودند تا از عبور لشکر پهناور که بهنگام قلت عرض آن بیش از یک کروه مي باشد ضرر کلي به زیردستان نرسد - و با این همه مردم متدین را متصدي برآورد پایمالي زراعت مقرر فرمودند که از روی حق و راه حساب بی حیف و میل جبر کسر و تلافي نقصان مالي ایشان از خزانهٔ عامره نمایند *

بیست و پنجم ماه مذکور مطابق چهاردهم شهر شعبان در قصبهٔ متهرا که از قدیم الدهر پرستش گاه معتبر هندوان است مقام فرمودند - چون در بیشهٔ برابر مهابن بر آن سوی رودبار چند شیر تنومند گوزن افگن مسکن گرفته آزار و اضرار تمام بانعام و مواشي رعیت حوالي و حواشي مي رسانیدند - بنابر دفع ضرر زیردستان بیدرنگ آهنگ صید آن زبردست دمی چند نموده فیل سوار دو قلادهٔ شیر تناور و دو دیگر ماده را که در تنومندي ازینها زیاده بودند صید فرموده و یک شیربچه زنده گرفته معاودت فرمودند - و شب این روز برکت افروز که لیلة البرات بود باوجود عدم تهیهٔ سامان طرازان کارخانجات سلطنت بنابر امر گیتي مطاع هر دو کنار رودبار جون و کشتیهای میان آب را چراغان کردند که مانند آن در نظایر این روز بی نظیر در نظر نیامده بود - در منزل چهارم باز در عین گرمگاه روز دو شیر قوي هیکل را به تفنگ خاصه صید نمودند - یکی بوزن هفت من و ده سیر و دیگر که ماده بود به پنج من رسید *

چهارم اسفندار اعتقاد خان صاحب صوبهٔ دهلي در یک منزل شهر از کمال بلند اقبالي بسعادت تقبیل حلقهٔ هلالي رکاب مبارک آن سرور که

تاج تارک گردن کشان هفت کشور است رسید - و ازین رو سرحلقهٔ سرافرازان گیتي از امثال و اقران خود شده بدین سرفرق افتخار به فلک قمر رسانید - و روز دیگر سلیم گدّه که بر کنار رودبار جون واقع است از نزول اقدس آن حضرت رونق مدینة الاسلام بغداد گشت - و آب رودش که از زهاب چشمه سار کوثر و تسنیم است باعث ذهاب آبروی فرات و نیل گردیده آتش رشک در دل دجلهٔ بغداد بل در جان عین الحیات و سلسبیل افگند - این موضع در اصل بنا نهادهٔ سلیم خان پسر شیر خان افغانست که بعد از اساس افگندن چار دیوار آن بنابر عدم مساعدت روزگار فرصت عمارت نیافته ناتمام مانده بود - حضرت جنت مکاني را نزهت این مکان جنت نشان دل نشین افتاده آنرا عمارت و مرمت فرمودند - و نشیمن های خوش و منزلهای دلکش بنا نهاده در هر آمد و شد دارالملک دهلي آنجا اقامت مي نمودند - مجملاً حضرت سلیمان مقامی در روز دوم اقامت سلیم گدّه که هفتم ماه بود همعنان فتح و ظفر سوار شده بحسب زیارت روضهٔ حضرت جنت آشیاني همایون بادشاه شتافتند - و بعد از اقامت مراسم طواف آن عالي مقام و ادای وظایف زیارت آن حظیرهٔ خطیره که اشرف و ایمن اماکن متبرکهٔ این کشور است انعام خدام و مجاوران و امثال آن بجا آورده متوجهٔ زیارت مرقد مقدس قدوة السالکین و برهان العارفین سلطان المشایخ شیخ نظام الدین اولیاء شدند - و از روی عقیدت تمام برسبیل استفاضه انواع میامن و برکات اندوخته به پرتو قرأت فاتحهٔ فایحهٔ مشاغل انوار مزید روح و راحت در آن خاک پاک برافروختند - و مبلغ پنجهزار روپیه از سرکار خاصهٔ شریفه سوای آنچه شاهزادهای والا قدر گذرانیده بودند به حسب امر اعلی معتمدان درگاه والا باصحاب استحقاق دار الملک دهلي رسانیدند *

هشتم ماه بجانب پالم ره گرای شده عمارت عالي که در آن مقام اساس نهادهٔ آنحضرت است از نزول اشرف سمو مکانت سپهر اطلس یافت - چهار روز در آن فرخنده زمین به نشاط صید و صید نشاط پرداختند - درین ایام صیدی غریب و شکاری عجیب اتفاق افتاد که تفرج آن صورت فرح آمیز زنگ از خاطر ارباب صید زدود - و صورت معني مذکور آنکه چون حضرت کشورگیر اقلیم شکار درین نخچیرستان سرگرم نشاط شدند قضا را در اثنای صید و سیر یک روز از تفنگ خاصگي که بخاص بان موسوم است چهل آهو سیاه شکار شد - چون این قسم صید بدیع از هیچ صیادی که عمر به نخچیر افگني صرف کرده باشد چه جای بادشاهان عظیم الشان منقول نیست - موجب افراط نشاط و باعث وفور انبساط طبع اقدس شد - چنانچه بی نهایت از جا در آمده فرمودند که ازین دست صیدی شاید از مبداء آفرینش هیچ بادشاهی شکار انداز را دست نداده باشد که در یکروز بدست خود از یک تفنگ چهل آهو زده باشد - طالبای کلیم از شعرای سرآمد پای تخت این رباعي به نظم آورده بعرض رسانید * رباعي *

چون شاهجهان بادشه کشورگیر   افگند بصیدگاه پالم نخچیر
روزی به تفنگ خاصبان چهل آهو   افگند که نفگند بیک صید دو تیر

درینولا بعرض مقدس رسید که بحسن سعي ظفرخان ابدال والي تبت اطاعت پذیر شده روی زر از سکهٔ مبارک نام نامي و سر منبر را از خطبهٔ القاب سامي منور نموده - و نه اشرفي مسکوک به سکهٔ مبارک که بر سبیل نمودار با پیشکش بسیار از نفایس آن کشور ارسال داشته بود هفدهم ماه بنظر مبارک در آمد - بیست و ششم ماه ساحت سرزمین پرگنهٔ انباله که در عهد بادشاهزادگي داخل محال جاگیر خدیو هفت کشور بوده پیوسته پرتو توجه به عمارت و ترتیب آن محل قابل مي گماشتند - درینولا بعد از

مدت مدید فروغ پذیر پرتو ماه رایت ظفرهاله شد - و گل زمین باغی فردوس آئین که طرح افگندهٔ عهد سعادت مهد بادشاهزادگي بود از پرتو نزول سعادت مقرون و برکت قدم فرخنده مقدم همایون داغ رشک بر دل سرابستان ارم گذاشت - و چون آن مکان فردوس نشان در آغاز جلوس مبارک به نواب بیگم صاحب مرحمت شده بود عمارتی لایق شان پرستاران آن قرهٔ حور عین و رابعهٔ بذات سپهر برین نداشت - بنابر آن متصدیان مهمات آن پرگنه باساس نهادن نشیمن های دل نشین فرمان پذیر گشتند *

بیست و نهم قصبهٔ سرهند که از جملهٔ خالصات است مضرب سرادق اقبال شد - و عرصهٔ باغ حافظ رخنه که در عهد حضرت عرش آشیاني طرح پذیرفته رفته رفته از ترتیب و مرمت جنت مکاني شاهد قابلیت آن بسرحد نهایت خوبي و مرغوبي گرائیده بود - و درختانش رشک طوبی شده سدره آسا به منتهای مرتبهٔ کمال رسیده بودند از میامن ورود اقدس غیرت افزای فلک اطلس گشت - و نشیمن‌های دلکش آن باغ که بغایت دلنشین و فیض بخش بودند از برکت نزول مقدس رشک فرمای هفت کاخ اخضر گردیده روکش این آبنوسي طارم مقرنس آمد - چون وقت قدوم موکب نوروز گیتي افروز نزدیک شده بود و درین نزدیکیها تا دار السلطنت لاهور جای دیگر که درخور تزئین انجمن جشن نوروزي باشد یافت نمي شد - بنابر آن بزم‌آرایان انجمن سور و سرور و پیرایه بندان محافل عیش و عشرت باتفاق سامان طرازان کارخانجات سلطنت بآذین بندي این بزم دلپذیر بر اطراف تالابی که متصل بباغ طرح افگندهٔ حضرت جنت مکاني بود مامور شدند *

[جلد اول تمام شد]

R

CALL No. { ٩٥٤.٠٢٣ ف
ص ١١ ع
ا ن ا ج

ACC. NO. ١٥٣٠

AUTHOR

TITLE عمل صالح الموسوم به شاهجهان نامه
جلد اول -

٩٥٤.٠٢٣ ف
ص ١١ ع
١ ج ١٥٣٠
١ ن
عمل صالح الموسوم به شاهجهان نامه جلد اول

Date	No.	Date	No.
[illegible]	48		
[illegible] 60	28		

HECKED AT THE TIME
SUE

MAULANA AZAD LIBRARY
ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES :-

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of **Re. 1-00** per volume per day shall be charged for text-book and **10 Paise** per volume per day for general books kept over-due.